

INSTITUTUM BYZANTINUM

SEORSUM EDITA

Lib. X

FONTES BYZANTINI
HISTORIAM POPULORUM JUGOSLAVIAE
SPECTANTES

TOMUS III

Serbocroatice interpretati et commentariis ornati
ab

/ . F ERLÜG A, B. FERJANČIĆ, R. KATIČIĆ, B. KREKIĆ, B. RADOJČIĆ

Recensentibus

GEORGIO OSTROGORSKY

et

FRANCISCO BARIŠIĆ

БЕОГРАД
1966

ВИЗАНТОЛОШКИ ИНСТИТУТ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

КЊИГА 10

ВИЗАНТИЈСКИ ИЗВОРИ
ЗА ИСТОРИЈУ
НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ

ТОМ III

Обрадили

*ЈАДРАН ФЕРЛУГА, БОЖИДАР ФЕРЈАНЧИЋ, РАДОСЛАВ КАТИЧИЋ,
БАРИША КРЕКИЋ, БОРИСЛАВ РАДОЈЧИЋ*

Уредници

ГЕОРГИЈЕ ОСТРОГОРСКИ

и

ФРАЊО БАРИШИЋ

БЕОГРАД
1966

С А Д Р Ж А Ј

Стр.

Предговор	VII
Скраћенице	IX
Спискови (тактикони) византијских достојанственика — <i>Ј. Ферлуга</i>	1
* Симеон Логотет — <i>Б. Ферјанчић</i>	5
• Теофанов Настављач — <i>Б. Ферјанчић</i>	11
Лав Бакон — <i>Ј. Ферлуга</i>	13
Јован Геометар — <i>Б. Ферјанчић</i>	23
Похвално слово св. Фотију Тесалијском — <i>Б. Ферјанчић</i>	31
Житије св. Никона Метаноита — <i>Б. Ферјанчић</i>	35
Житије св. Атанасија Атонског — <i>Б. Ферјанчић</i>	41
Јован Ставракије, Чуда Димитрија Солунског — <i>Б. Ферјанчић</i>	45
Житије св. Лазара — <i>Б. Ферјанчић</i>	49
<i>Ј</i> Јован Скилица — <i>Ј. Ферлуга</i>	51
Скиличин Настављач — <i>Б. Радојчић</i>	173
Кекавмен — <i>Ј. Ферлуга</i>	189
Михаило Псел — <i>Б. Радојчић</i>	219
Михаило Аталијат — <i>Б. Радојчић</i>	227
Нићифор Вријеније — <i>Б. Радојчић</i>	235
Јован Зонара — <i>Б. Радојчић</i>	245
Теофилакт Охридски — <i>Р. Кашичић</i>	257
Нил Доксопатрид — <i>Б. Ферјанчић</i>	361
Ана Комнина — <i>Б. Крекић</i>	367
Општи регистар	395
Регистар грчких имена и појмова	409

ПРЕДГОВОР

Велики временски размак дели ову књигу *Византијских извора за историју народа Југославије* од објављивања две претходне свеске. Обрада грађе која се у њој доноси захтевала је много труда и времена, јер је посебни значај те грађе изискивао темељније проучавање и детаљније коментарисање. Стога је коначно израђени коментар знатно премашио очекивани обим, тако да се морало одустати од првобитне намере да се вести византијских писаца о нашим народима из друге половине X, XI и XII века обухвате у једном тому. Трећи том *Византијских извора за историју народа Југославије*, који је пред нама, почиње са изворима који се надовезују на вести Константина Порфирогенита, обрађене у другој књизи, а завршава се са Алексијадом Ане Кодшине. Доцнији извори за историју XII века, већ прикупљени а делимично и обрађени, остају за IV том, чију ће природну границу сачињавати пад Цариграда 1204. године.

Материјал обрађен у III тому занимљив је у више погледа и тиче се више наших народа и области, а посебно је значајан за историју Македоније. Читалац ће наћи овде све вести византијских писаца о најславнијем периоду у историји средњовековне Македоније, о устанку Комитопула, постанку Самуиловог Царства и његовим дугим борбама са Византијом, а затим, после пропасти тог Царства, о великим устанцима против византијске власти из 1040. и 1072. године. Ту су пре свега подаци Јована Скилице који имају основни значај за проблем постанка Самуиловог Царства и за његову бурну историју. Њиховој је обради, према томе, поклоњена нарочита пажња. На појединачне догађаје из историје Самуилових ратовања односе се подаци Лава Ђаксона, који је као очевидац описао први Самуилов велики сукоб са Византијом и пораз византијске војске код Сердике 986. године, као и вести у Кекавменовом спису о освајању Ларисе. Скиличина хроника садржи и најважнија обавештења о устанку Петра Одељана. О њему говоре такође врло занимљиве, иако субјективно обојене вести у историјском спису славног филозофа Михаила Псела. Скиличин Настављач даје пак најдетаљнији приказ о устанку Ђорђа Војтеха и Константина Бодина; његове податке допуњују Михаило Аталијат и нарочито Никифор Вријеније. О доцнијој историји Константина Бодина и његовој држави обавештава Ана Колшина, док појединачне важне податке о Зетској држави као и о Далмацији пружа опет Кекавмен у својим занимљивим успоменама. Но,

пре свега, Анина чувена Алексијада, приказујући борбе које је цар Алексије I Комнин водио против својих многобројних противника, доноси прилично детаљне вести о ратовању Византије против Рашке. Ове Анине вести представљају најважнији извор за историју првих борби Рашке за независност.

Поред овпх основних каративних извора, постоји и неколико византијских хагиографских и реторичких списа из ове епохе у којима наилазимо иа извесне податке везане за прошлост наших народа, на првом месту опст за збивања у тадашњој Македонији. Ти подаци су, истина, по самој природи таквих списа, случајни и често нејасни или бар врло неодређени прикривајући конкретне чињенице реторичким фразама и магловитим алузијама. Али за разлику од наративних извора, одавно познатих и у науци често коришћених, ти подаци су мало запажени и недовољно коришћени. Требало је дакле и њима поклонити већу пажњу и тако их уврстити у круг расположивих извора.

Посебно место заузимају писма охридског архиепископа Теофилакта, одавно позната, сразмерно често коришћена, али још увек недовољно проучена. Теофклактова писма бацају доста светлости на прилике у Македонији под византијском влашћу, крајем XI — почетком XII века, обавештавају нас дакле о ономе о чему нам извори иначе најмање говоре. По правилу византијска ксториографија посматра сва збивања из цариградске перспективе, слабо се интересује за живот у унутрашњости, ретко и нерадо се осврће иа привредне и друштвене односе. Међуткм, управо о тоже Теофилактооа кореспонденција пружа мноштво драгоценних података.

Више материјала о тоже донеће уосталом последња књига *Византијских извора за историју народа Југославије*, у којој ће бити обрађени подаци о нашим народима из вкзантијских повеља. Подаци из савремених докумената не улазе према томе у ову свеску, нити у наредне свеске које ће такође бити посвећене обради литерарних извора, како би читава документарна грађа, као једна целина, била сакупљена и обрађена на једном месту, у завршном тому серије.

При обради изворне грађе држали *сАо* се у овом тому истих принципа као и у претходним књигама. Изсорни подаци доносе се у што вернијем преводу, да би се садржај и смисао податка пренео што тачније и да би се колико толико сачузао начин писања и дух оригинала. Коментар, на коме је и овде тежиште рада, омогућава повезивање сличних вести у различитим изворима. Из одговарајућих напомена лако се може видети у којима је изворима овај или овај догађај забележен, у чему се ти извори подударају, односно разилазе и каква је изворна вредност и релативка веродостојност њихових података. Главна је сврха коментара да објасни све важније елементе појединих података и уједно да обавести читаоца о резултатима до којих је наука дошла у појединим питањима. Преиспитивање изворних вести уз критичко претресање досадашњих резултата довело је међутим у многим случајевима и до нових закључака који ће, верујемо, помоћи бољем решавању дотакнутих проблема.

Г. Осирогорски

СКРАЋЕНИЦЕ

чешће цигираних дела, извора и часописа

Acta Albaniae	L. de Thalloczy, C. Jireček, F. de Sufflay, Acta et diplomata res Albaniae mediae aatatis illustrantia, Vol. 1 (344—1343), Vindobonae 1953.
Adontz . . .	N. Adontz, Thcophylacte et les Tarotes, Byzantion 11 (1936) 477—588.
Adontz, Samuel	N. Adontz, Samuel l'Armcmén, rois des Bulgares, Mémoires de l'Acadcmie Royale de Belgique, Classe des Lettres 38 (1938) 1—63.
Анастасијевић, Хипотеза . . .	Д. Анастасијевић, Хипотеза о западној Бугарској, ГСНД 3 (1928) 1—12.
Анастасијевић, Хронологија изашиљана Бориса II и Романа . .	Д. Анастасијевић, Хронологија изашиљања Бориса II и Романа у талаштво на византиски двор, ГСНД 2 (1927) 135—137).
Ангелов, Богомилството . . .	Д. Ангелов, Богодшлството в Бглгарил, Софил 1961.
Asolik	Des Stephanos von Taron armenische Geschichte. Aus dem altarmenischen übersetzt von H. Geizer und A. Burckhardt, Leipzig 1907.
Баласчев, БЪлгарите	Г. Баласчев, Бглгарите през последните десетгодишнини на X в. I, Софин 1929.
Banescu, Les duchés	N. Banescu, Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie, Bucurest 1946.
Beck, Kirche . .	H. G. Beck, Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich, München 1959.
Beck, Vademecum	H. G. Beck, Vademecum des byzantinischen Aristokraten. Das sogenannte Strategicon des Kekaumenos, übersetzt, eingeleitet und erklärt (Byzantinische Geschichtsschreiber 5), Graz-Wien-Köln 1956.
Благоев, Борис	Н. П. Благоев, Царв Борис II, Софин 1930.

Благоев, Царувал ли е Аарон Н. П. Благоев, Царувал ли е Аарон брат на цар Самуила и кога? Мак. преглед III/3 (1927) 15—26.

Благоев, Делни Н. П. Благоев, Делни и неговото восстание в Моравско и Македонија против Византиците, Мак. преглед IV/2 (1928) 1—22.

Благоев, Ромаг! Н. П. Благоев, Българският царв Роман, Мак. преглед VI/3 (1930) 1—43.

Благоев, Происход Н. П. Благоев, Происход и характер на цар Самуиловата Държава, Год. на Соф. Универ. — фил. фак. 20 (1925) 485—590.

Благоев, Скилица Н. П. Благоев, Критически поглед върху известията на Иоан Скилица за произхода на цар Самуиловата държава, Мак. преглед II/4 (1926) 1—64.

Brehier, Institutions L. Bréhier, Les Institutions de l'Empire byzantin. Le Mond Byzantin II (L'evolution de l'humanité 32 bis) Paris 1950.

Buckler, Anna G. Buckler, Anna Comnena, London 1929.

Buckler, Authorship G. Buckler, Authorship of the Strategikon of Cecaumenos, B Z 36 (1936) 7—26.

Bury, Admin. System J. B. Bury, The Imperial Administrative System in the Ninth Century, London 1911.

Byz Byzantion.

BZ Byzantinische Zeitschrift.

Цанкова, ГОгозападните български земи Г. Цанкова—Петкова, ГОгозападните български земи през X век според „Стратегикона“ на Кекавмен, Известия на инст. за българ. истории 6 (1956) 589—630.

Chalandon, Alexis F. Chalandon, Essai sur le regne d'Alexis Ier Comnene (1081—1118), Paris 1900.

Chalandon, Domination normande F. Chalandon, Histoire de la domination normande en Italie et en Sicilie I—II, Paris 1907.

Colonna М. Е. Colonna, Gli storici bizantini dal IV al XV secolo, I, Napoli 1956.

Ђоровић, Хисторија В. Ђоровић, Хисторија Босне I, Београд 1940.

Dawes, Alexiad П. Dawes, The Alexiad of Princess Anna Comnena, London 1928.

Динић, Штар Дељан М. Динић, Изнаше раније прошлости, Прилози, за књижевност, језик, историју и фолклор XXX 3—4 (1964) 310—315.

Дмић, Срем М. Динић, Средњевековни Срем, Гласник историског друштва у Новом Саду 4 (1931) 1—12.

Dölger, Finanzverwaltung F. Dölger, Beiträge zur byzantinischen Finanzverwaltung, besonders des 10. u 11. Jahrhunderts, Byzantinisches Archiv 9, Leipzig-Berlin 1927.

Dölger, Kanz. F. Dölger, Die byzantinische und die mittelalterliche serbische Herrscherkanzlei, XIIe Congres international des etudes byzantines, Ochride 1961, Rapports IV, Beigrade — Ochride 1961, 83—103.

Dölger, Reg. F. Dölger, Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches (Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit, Reihe A, Abt. A) Teil I: 565—1025, Teil II: 1025—1204, München-Berlin 1924, 1925.

Dölger, Schatzkammern F. Dölger, Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges, München 1948.

Дринов, КЗжне Славне М. С. Дринов, ГОЖНБШСлавне и Византия в X веке (Съчинени на М. С. Дринова I) София 1909, 365—520.

Дринов, Началото М. С. Дринов, Началото на Самуиловата държава, (Съчинени на М. С. Дринова I), София 1909, 317—364.

Dujčev, Interpolation I. Dujčev, Une interpolation chez Anne Commene, Byz. 10 (1935) 107—115.

Дуичев, Кекавмен И. Дуичев, Нколко бележки к-вм Кекавмен, ЗРВИ 5 (1958) 59—69.

Дуичев, Последшт запитник на Срем И. Дуичев, Последшт запитник на Срем в 1018 г., Известия на инст. за истор. 8 (1960) 309—321.

Дуичев, Проучванил И. Дуичев, Проучванил върху българското средновековие, София 1945.

ΕΕΒΣ Ἐπετηρίς Εταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν.

Ферлуга, Драч Ј. Ферлуга, Драч и драчка област пред крај X и почетком XI века, ЗРВИ VIII, 2 (1965) 117—131.

Ферлуга, Кекавмен Ј. Ферлуга, Кекавмен и негови извори, Зборник Филозофског факултета VII, 1 (1963) 185—196.

Ферлуга, Ниже јединице Ј. Ферлуга, Ниже војно-административне јединице тематског уређења, ЗРВИ 2 (1953) 61—98,

<i>Ферлуга</i> , Византиска управа	J. Ферлуга, Византиска управа у Далмацији, Београд 1957.
<i>Ферлуга</i> , Прилог	J. Ферлуга, Прилог датирању платног списка стратега из „De caerimoniis aulae byzantinae“, ЗРВИ 4 (1956) 63—71.
<i>Флоринскии</i> , Несколвко замечании.	Т. Д. Флоринскии, Несколвко замечании о надписи цари Самуила, ИРАИ 4 (1899) 5—13.
FK	J. B. Bury, The Imperial Administrative System in the Ninth Century, with a revised Text of the Kletorologion of Philotheos, London 1911, 131—179.
<i>Geizer</i> , Bistümerverszeichnisse . . .	H. Geizer, Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverszeichnisse der orientalischen Kirche, BZ 2 (1893) 22—72.
<i>Geizer</i> , Patriarchat	H. Geizer, Der Patriarchat von Achrida, Leipzig 1902.
<i>Geher</i> , Themenverfassung	H. Geizer, Die Genesis der byzantinischen Themenverfassung (Abh. d. Kgl. Sachs. Ges. d. Wiss., Phil.-hist. Kl. 18. Nr. 5), Leipzig 1899.
<i>ГилѢфераинг</i> , Историл Сербов и Болгар	А. Гилбфердинг, Историн Сербов и Болгар, Собрание сочинении, С.-Петербург 1868.
<i>Glykatzi</i> , Administration	H. Glykatzi-Ahrweiler, Recherches sur l'administration de l'empire byzantin aux IX ^e — XI ^e siecles, Bulletin de correspondance hellenique 84 (1960) 1—111.
<i>Голубинскии</i> , Краткио очерк	Е. Голубинскии, Краткии очерк истории православних цркви, Москва 1871.
<i>Granić</i> , Glossen	F. Granić, Kirchenrechtliche Glossen zu den vom Kaiser Basileios II. dem autokephalen Erzbistum von Achrida verliehenen Privilegien, Byz. 12(1937) 395—414.
<i>Grumel</i> , Chronologie	V. Grumel, La Chronologiej Paris 1958.
ГСНД	Гласник Скопског научног друштва.
ГСУД	Гласник Српског ученог друштва.
<i>Gyoni</i> , L'oeuvre	M. Gyoni, L'oeuvre de Kekaumenos, source de l'histoire roumaine, Revue d'histoire comparee 23 (1954) 96—180.
<i>Györffy</i> , Güterverzeichnis des griech. Klosters	Gy. Györffy, Das Güterverzeichnis des griech. Klosters zu Szävaszentdemeter (Sremska Mitrovica) aus dem 12. Jh., Studia Slavica V, 1—2 (1959) 9—74.

<i>Honigmann</i> , Ostgrenze	E. Honigmann, Die Ostgrenze des byzantinischen Reiches von 363 bis 1071 nach griechischen, arabischen, syrischen und armenischen Quellen (Corpus Bruxellense Hist. Byz. 3), Brüssel 1935.
Хрисовуље Василија II . . .	B. Geizer, Bistümerverszeichnisse.
ИРАИ	Известин русск. археол. института в К/поле.
<i>Иречек</i> , Истории Булгар	К. Иречек, Историн Булгар, Варшава 1877.
<i>Иречек</i> , Поправки и добавки	К. Иречек, Историл на Българите, поправки и добавки от самил автор, Софил, 1939.
Историја I	Историја народа Југославије I, Београд 1953.
Историн на Българил	Историн на Българил I, Софин 1961.
<i>Иванов</i> , Беласицката битка	Иор. Иванов, Беласицката битка през 29 кши 1014 г., Известил на истор. друж. 3 (1911) 1—15.
<i>Иванов</i> , Български старини	Ѓор. Иванов, Български старини из Македошм I—II, Софил 1908, 1931.
<i>Иванов</i> , Преспа	Лор. Иванов, Царв Самуиловата столица в Преспа, Известин на Българ. археол. друж. 1 (1910) 55—80.
<i>Иванов</i>	Нор. Иванов, Епархиите в Охридската архиепископин през началото на XI век, Списание на БАН, 1 (1911) 93—112.
Јахја	В. Р. Розен, Император Василии БолгаробоАца, Извлеченш из летописи Лхт>и Антиохииского, Петроград 1883.
<i>Janin</i> , Un ministre byzantin	R. Janin, Un ministre byzantin Jean l'Orphanotrophe (XI ^e siecle), Echos d'Orient 30 (1931) 431—443.
<i>Jireček</i> , Die cyrillische Inschrift	К. Jireček, Die cyrillische Inschrift vom Jahre 993, Archiv für slav. Philologie 21 (1899) 543—551.
<i>Јиречек — Радонић</i>	К. Јиречек — Ј. Радонић, Историја Срба I—II, Београд 1952.
<i>Каришковскии</i> , К истории . . .	П. Карбшшовскии, К истории балканских БОЎН Свнтослава, ВВ 7 (1953) 224—243.
<i>Каришковскии</i> , О хронологији .	П. Карвшшовскии, О хронологији русско-византиискои воинв! при Свлтославе, ВВ 5 (1952) 127—138.
<i>Katičić</i>	R. Katičić, Αί πρὸς Πακουριανούζ ἐπιστολαὶ του Θεοφύλακτου αρχιεπισκόπου Ἀχρίδος, ΕΕΒΣ 30 (1960—1961) 386—397.
<i>Каждан</i> , Из истории византиискоа хронографии	А. Каждан, Из истории византиискои хронографии X века, ВВ 19 (1961) 76—96.

<i>Kyriakides</i> , Βυζ. Μελέται'	S. Kyriakides, Βυζαντινά! Μελέται, Солун 1939.
<i>Klaić</i> , Hrvati i Hrvatska	V. Klaić, Hrvati i Hrvatska. Ime Hrvat u povijesti slavenskih naroda ² , Zagreb 1930.
<i>Koc</i> , О натпису цара Самуила	M. Koc, О натпису цара Самуила, ГСНД 5 (1929) 203—209.
<i>Laurent</i> , Le theme byzantin de Serbie	V. Laurent, Le theme byzantin de" Serbie au XI ^e siecle, REB 15 (1957) 185—195.
<i>Leib</i> , Alelxiade	B. Leib, Anne Comnene, Alexiade (Regne de l'Empereur Alexis I ^{er} Comnene (1081—1118), I—III, Paris 1937—1945.
<i>Lemerle</i> , Phiiippes	P. Lemerle, Phiiippes et la^Macedoine Orientale ä l'epoque chretienne et byzantine, Paris 1945.
<i>Lemerle</i> , Prolegomenes	P. Lemerle, Prolegomenes ä une edition critique et commentee des „Conseils et Recits" de Ke-kaumenos, Bruxelles 1960.
Leroy-Molinghen	A. Leroy-Molinghen, Prolegomenes ä ^une edition critique des Lettres de Theophylacte de Bulgarie, Byzantion 13 (1938) 253—264.
<i>Лип-осцКУЏ</i> , Из кстории	А. Липовский, Из истории греко-болгарской борббв! в X—XI веках, ЖМНП 278 (НОВ. 1891) 120—141.
<i>Лишев</i> , Вљм вѣроса за неуспеха	Стр. Лишев, КЪМ вѣпроса за неуспеха на ВЪСТЗ-нието в Македонин през 1072, Исторически преглед 1 (1956) 74—79.
<i>Литаврин</i> , Болгарин и Византин	Г. Литаврин, Болгарин и Византин в XI—XII вв., Москва 1960.
<i>Литаврин</i> , Налогован политика	Г. Литаврин, Налогован политика Византии в Болгарии в 1018—1185 гг., ВВ 10 (1956) 81—110.
<i>Литаврин</i> , Восстание Болгар	Г. Литаврин, Восстание Болгар и Влахов в Фесалии в 1066 г., ВВ 11 (1956) 123—134.
<i>Лгобарскии</i> , Алексиада	Н. Лмбарский, Анна Комнина, Алексиада, Москва 1965.
<i>Maihieu</i> , La Geste	M. Mathieu, Guillaume de Pouillex, La Geste de Robert Guiscard, Palermo 1961.
<i>Moravcsik</i>	Gy. Moravcsik, Byzantinoturcica I: Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvolker, II: Sprachreste der Türkvolker in den byzantinischen Quellen, 2. Auflage, Berlin 1958.
<i>Мушафчиев</i> , Историл	П. Мутафчиев, Историл на бмгарски народ I—II, Софил 1943, 1944.

<i>Мушафчиев</i> , Старилт друм	П. Мутафчиев, Старинт друм през Тралнова врата, Списание на Блгар. акад, на наук. 55 (1937) 19—148.
NE	Νέος Έλληνομνήμων.
<i>Николаев</i>	В. А. Николаев, Феодални отношения в покорената от Византии България отразени в писмата на Теофилакт Охридски, архиепископ бт>лгарски, Софил 1951.
<i>Новаковић</i> , Охридска архиепископија	С. Новаковић, Охридска архиепископија у почетку XI в., Глас САН 76 (1908) 1—62.
<i>Новаковић</i> , Српске области	С. Новаковић, Српске области X и XII века, ГСУД 48 (1880) 1—151.
<i>Осирогорски</i> , Автократор	Г. Острогорски, Автократор и самодржац, Глас САН 164 (1935) 95—187.
<i>Ostrogorsky</i> , Geschichte ³	G. Ostrogorsky, Geschichte des byzantinischen Staates, München 1963.
<i>ОсШрогорски</i> , Историја	Г. Острогорски, Историја Византије, Београд 1959.
<i>Острогорскии</i> , Сербское ПОСОЛСТВО	Г. Острогорский, Сербское посольство к императору Василию II, Глас САН 193 (1949) 15—29
<i>Острогорскии</i>	Г. А. Острогорский, К истории иммунитета в Византии, ВВ 13 (1958) 55—106.
<i>Острогорскии</i> , Писц.	Г. Острогорский, Византийские писцовые книги, Byzantinoslavica 9 (1948) 203—306.
<i>Осирогорски</i> , Пронија	Г. Острогорски, Пронија. Прилог историји феудализма у Византији и у јужнословенским земљама (Посебна издања Виз. инст. САН 1), Београд 1951 (= Pour l'histoire de la feodalité byzantine (Corpus Bruxelfense Historiae Byzantinae, Subsidia I) Bruxelles 1954.
<i>Ostrogorsky</i> , Quelques problemes	G. Ostrogorsky, Quelques problemes d'histoire de la paysannerie byzantine (Corpus Bruxellense Historiae Byzantinae, Subsidia II) Bruxelles 1956.
<i>Осирогорски</i> , Тактикони	Г. Острогорски, Тактикон Успенског и Тактикон Бенешевина. О времену њиховог постанка, ЗРВИ 2 (1953) 39—59.
<i>Папазоглу</i> , Македонски градови	Ф. Папазоглу, Македонски градови у римско доба, Скопје 1957.
<i>PetkovU</i> , Hypothese	V. Petković, Une Hypothese sur le Car Samuel, Paris 1919.

- Петров*, КНЛЗБ Бодин А. Петров, КНЛЗБ Константин Бодин, Сборник В. И. Ламанского, С. Петербург 1885, 240—251.
- Пеширов*, Восстание Петра и Бонна П. Петров, Восстание Петра и Болна в 976 г. и борба комитопулов с Византией, *Byzantinobulgarica* 1 (1962) 121—144.
- Пеширов*, Западната бългурска дър- П. Петров, Образуване и укрепване на зашд- ната бългурска държава, Год. на Соф. Уни- вер., фил.-истор. фак. LIII, 2 (1959) 135—190.
- Поп Дукљанин Летопис попа Дукљанина, издао Ф. Шишић, Београд — Сремски Карловци 1929.
- Прокић*, Постанак Б. Прокић, Постанак једне словенске царевине у Маћедонији у X веку, Глас САН 76 (1908) 213—307.
- Прокић*, Постанак Охридског пат- Б. Прокић, Постанак Охридског патријархата, Глас САН 90 (1912) 175—267.
- Прокић*, Скилица Б. Прокић, Јован Скилица као извор за нај- старију историју Маћедонских Словена, Глас САН 84 (1910) 61—156.
- Прокић*, Први охридски архи- Б. Прокић, Први охридски архиепископ Јован, Глас САН 88 (1911) 267—303.
- Prokić*, Zusätze В. Prokić, Die Zusätze in der Handschrift des Johannes Skylitzes Codex Vindobonensis bist, graec. LXXIV, München 1906.
- Raiki*, Borba F. Rački, Borba Južnih Slovena za državnu neod- visnostj Beograd 1931.
- Raiki*, Documenta F. Rački, Documenta historiae Chroaticae perio- dum antiquum illustrantia, Zagreb 1877.
- Raiki*, Hrvatska prije XII vjeka F. Rački, Hrvatska prije XII vjeka glede na zem- ljišni obseg i narod, Rad JAZU 57 (1881), 102—149.
- Radojčić*, Ἐξεγέρσις В. Radojčić, Περί της ἐξεγέρσεως του Κωνσταν- τίνου Μπότην, Actes du XIIe Congres inter- national d'études byzantines II (1964) 184—190.
- Radojčić*, Како су називали Србе Н. Радојчић, Како су називали Србе и Хрвате византиски историци XI и XII века Јован Ски- лица, Нићифор Вријеније и Јован Зонара?, ГСНД 2 (1927) 1—15.

- Radojčić*, Природа византиско- Н. Радојчић, Природа византиско-српске гра- нице од XI до XIII века, Зборник радова на III Конгресу словенских географа и етнографа, Београд 1930, 358—363.
- Radojčić*, Вести Н. Радојчић, Вести Ане Комнине о Србима, ГСНД 3 (1927) 13—24.
- Расовски*, Печенеги Д. А. Расовский, Печенеги, Торки и Берендеи на Руси и в Угрии, *Sem. Kond.* 6 (1933) 1—65.
- RE Pauly-Wissowa-Kroll, Real-Encyclopädie der Alter- tumswissenschaft, Stuttgart 1894 sq.
- REB Revue des etudes byzantines.
- Roth* K. Roth, Studie zu den Briefen des Theophylaktos Bulgarus, Programm des K. Gymnasiums Lud- wigshafen am Rhein 1900.
- Runciman*, Bulg. Empire S. Runciman, A History of the First Bulgarian Empire, London 1930.
- Schlumberger*, Sigillographie G. Schlumberger, Sigillographie de l'Empire byzan- tin, Paris 1884.
- Schlumberger*, Епопеја G. Schlumberger, L'epopee byzantine à la fin du Xe siecle I—III, Paris 1896, 1900, 1905.
- Sege*, Byz. Historiker J. Seger, Byzantinische Historiker, des zehnten und elften Jahrhunderts, I München 1888.
- Симеон* Писмата на Теофилакта Охридски, архиепископ бългурски, превел от прчки митрополит Си- меон варненски и преславски, Сборник на БАН, кн. XXVII, Софил 1931.
- Смзков*, Об источниках ЛБВЗ М. Смзков, Об источниках Лвва, Двлкона и Двнкона, Византийское Обозрение 2 (1916) 106—166.
- Скабаланович*, Виз. государство Н. Скабаланович, Византийское государство и церковь в XI в., С. Петербург 1884.
- Снегаров*, Охридска архиеписко- И. Снегаров, Историн на Охридската архиепис- копил I, Софил 1924.
- Stein*, Untersuchungen E. Stein, Untersuchungen zur spätbyzantinischen Verfassungs- und Wirtschaftsgeschichte, Mitt. zur Osman. Gesch. 2 (1923/25) 1—62.
- Strat. Cecaumeni strategicon et incerti scriptoris de of- ficiis regiis libellus, edd. V. Wassiliewsky — V. Jernstedt, Petropoli 1896.

XVIII

<i>Šišić, Povijest I</i>	F. Sisic, Povijest Hrvata za vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925.
<i>Шуфлај, Срби и Арбанаси</i>	М. Шуфлај, Срби и Арбанаси, Београд 1925.
<i>Ташковски, Самуиловото царство</i>	Д. Ташковски, Самуиловото царство, Скопје 1961.
ТВ	V. N. Benešević, Die Byzantinischen Ranglisten nach dem Kletorologion Philothei und nach den Jerusalemer Handschriften, Byz. Neugr. Jahrb. 5 (1926), 114—143.
ТУ	Ф. И. Успенский, Византийский табель рангов, ИРАИ 3 (1898) 98—137.
<i>Успенский, Надпись</i>	Ф. И. Успенский, ШДПИСБ царя Самуила, ИРАИ 4 (1899) 1—4.
<i>Успенский, Военное устройство</i>	Ф. И. Успенский, Военное устройство византийской империи, ИРАИ 6 (1900) 154—207.
<i>Успенский.</i>	Ф. И. Успенский, Образование второго болгарского царства, Одесса 1879.
<i>Василевскии.</i>	В. Г. Василевский, рецензия на книгу Успенского у ЖМНП 204 (1879) 144—217, 318—348.
<i>Василевский, К истории 976—986</i>	В. Василевский, К истории 976—986 гг., ЖМНП (март 1876) 117—178 (= Труды В. Василевского II, С. - Петербург 1909, 56—124).
<i>Василевскии, Печенеги</i>	В. Василевский, Византия и Печенеги, Труды I (1908) 1—175.
<i>Василевскии, Совети.</i>	В. Василевский, Совети и рассказы! византийского болгарина XI в., ЖМНП 215 (ИМНБ 1881) 242—299; 216 (ИМНБ 1881) 102—171; (август 1881) 316—357.
<i>Vasmer, Slaven</i>	M. Vasmer, Die Slaven in Griechenland, Berlin 1941.
Византиски извори.	Византиски извори за историју народа Југославије I—II, Београд 1955, 1959.
ВВ.	Византийский временник.
<i>Wasilewski, Sirmium-Serbie</i>	T. Wasilewski, Le theme byzantin de Sirmium-Serbie au XI ^e et XII ^e siecle, ЗРВИ VIII, 2 (1965) 465—482.

XIX

<i>Xanatalos.</i>	D. Xanatalos, Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Makedoniens im Mittelalter, hauptsächlich auf Grund der Briefe des Erzbischofs Theophylaktos von Achrida, München 1937.
Зборник Лиречека.	Зборник Константина Лиречека I, Београд 1959.
ЗРВИ.	Зборник радова Византолошког института.
<i>Златарски, Историл.</i>	В. Н. Златарски, Историл на Българската Държава през средните векове I, 2, II, София 1927, 1934.
<i>Златарски, Устройство Болгарии</i>	В. Н. Златарски, Устройство Болгарии и положение болгарского народа в первое время после покорения их Василием II Болгаробоец, Sem. Kond. 4 (1931) 49—68.
<i>Златарски, Нам.</i>	В. Н. Златарски, Намесники управители на България през царуването на Алексий I Комнин, Byzantinoslavica 4 (1932) 139—158, 371—398.
ЖМНП.	Журнал Министерства Народного Просвещения.

СПИСКОВИ (ТАКТИКОНИ) ВИЗАНТИЈСКИХ ДОСТОЈАНСТВЕНИКА

Рановизантијски период обилује изворима који осветљавају управно уређење Царства; поред Теодосијевог и Јустинијановог законика, *Notitia dignitatum*, Касиодорове кореспонденције, Јована Лида итд. постоје и мања дела која допуњују општу слику војне и цивилне управе. Следе векови мрака, VII и VIII, јер је број извора минималан, а посебно нема ни једног из области управе. Релативно смо боље обавештени о чиновничком апарату Царства у IX и X веку, јер су се сачували специјални спискови, састављени у посебну сврху, у којима се према одређеном хијерархијском реду набрајају функције и почасне титуле византијских достојанственика и чиновника.¹

Ти спискови су:

1. Тактикон Успенског (ТУ), састављен између 845. и 856. г.²;
2. Филотејев Клетерологијон (ФК), састављен септембра 899. г.³;
3. Тактикон Бенешевича (ТВ), састављен између 921 (вероватно 927) и 934. г.¹

¹ *Осирогорски*, Тактикони, 39.

² *Ibidem*, 47—48.

³ Спис је прецизно датиран у самом наслову: састављен је за владе цара Лава VI, месеца септембра, индикта 3, тј. 899. г.; уп. *Bury*, *Admin. System*, 131.

¹ *Осирогорски*, Тактикони, 55—56. Поред ових спискова, за упознавање уређења Царства ове епохе важни су још: 1) арабљанска листа византијских тема Ибн Хордадбеа, вероватно из 845—848. г.; уп. *E. W. Brooks*, *Arabic Lists of the Byzantine Themes*, *Journal of Hellenic Studies* 21 (1901), 67—72; 2) Платни списак стратега из *De caerimoniis aulae byzantinae* Константина Порфирогенита, састављен између 908. и 912. г., а вероватно између 908. и 910. године; уп. *Ферлуга*, Прилог, 70. Према том Списку стратег Далмације и стратег Драча нису примали плату као други стратежи из царске благајне већ су им припадали, према обичају, извесни приходи из њихових сопствених тема; 3) *De caerimoniis aulae byzantinae*, *De administrando imperio* и *De thematibus* Константина Порфирогенита; за вести о нашим областима у овим делима уп. Византијски извори, II; 4) Тактикон из Ескуријала, састављен између 975. и 979. г., који још није издат и о чијем постојању се зна за сада само на основу претходног саопштења; уп. *N. Oikonomides*, *Un taktikon inedit du Xe siecle*, *Cod. Scorial. gr. R-II-11*, *Actes du XIP Congres international d'etudes byzantines*, II, Београд 1964, 177—183.

Тактикони су спискови достојанственика и чиновника у којима су ови забележени најсажетије по хијерархијском реду према титули и функцији које су имали. Према томе, у тактиконима се ређају дворски, цивилни, војни, црквени и други достојанственици и чиновници, од највиших све до најнижих, подељени у „класе“ у зависности од титуле коју носе. Тако постоје редом „класе“ патрикија и протоспатара, спатарокандидата, спатара, хипата и стратора и других нижих чинов. Изузетак чини неколицина највиших дворских великодостојника који по рангу долазе одмах после цара а пре достојанственика прве „класе“ (у ТУ нпр. цезар, нобелисимос и куропалат). Тактикони су служили церимонијал-мајстору на двору или неком другом сличном достојанственику приликом разних дворских церимонија као приручник којим се служио да не би учинио неки пропуст у утврђеној хијерархијском реду и у рангу појединаца.

Док су ТУ и ТВ обични спискови у којима се ређају титуле и функције од највиших до најнижих, без коментара и објашњења, дотле је FK приручник којим се служио ἀτρίκλινης, чији је задатак био да позива госте за царску трпезу, да их најављује по одређеном реду и да их смести за сто по предности на основу њиховог ранга. FK се састоји из четири дела. У првом се налази списак титула, списак високих функција, затим мањих функција у штабовима и канцеларијама високих функционера, и на крају списак титула евнуха, као и високе функције одређене само за евнухе. У другом и трећем делу налазе се спискови достојанственика по којима је атриклин уводио појединце у салу за банкете и коначно у четвртном делу разна упутства за царске банкете приликом разних празника (када кога позивати, како треба да су обучени, итд.). У FK, а то се види и у осталим списковима, разликују се почасне титуле, које је цар додељивао на неодређено време (док би дотични добио вишу титулу или би му била одузета из посебних разлога) и којима је био одређен положај појединца у дворској хијерархији, од функција на двору, у војсци, у управном апарату, у цркви итд. на које су појединци именовани на одређено, обично краће време. Промене које су настајале у титулатури и у управном апарату, нове титуле и нове функције, као и укидање старих, нашле су одраза у овим списковима, тако да они представљају и са тог становишта изванредну грађу за историју цивилне, војне и црквене управе, за развитак титулатуре итд. У овим списковима се одражава стварни хијерархијски ред као и улога и важност појединца у јавном животу, управи, цркви итд. у Византијском Царству. Функције су повлачиле за собом одређене титуле и тако се у овим списковима још јасније одразила важност и место не само појединца већ и оне институције на чијем је челу стајао. Уз сваку функцију ишла је одговарајућа титула на одређено време, и зато су спискови подељени на „класе“ према титулама и свако улази, већ према важности функције, у једну од тих „класа“.

За области данашње Југославије, на жалост, немамо много података. Углавном се ти подаци односе на провинцијско уређење, пре свега на Далмацију и на Драч. Један део Драчке теме је наиме обухватао градове Улцињ, Бар, Будву итд.

Употребљена издања: FK: /. *B. Bury*, The Imperial Administrative System in the Ninth Century, with a revised Text of the Kletorologion of Philotheos, London 1911, p. 131 sq.

TU: Ф. И. *Успенски*, Византијски табелБ о рангах, Изв. Русск. Археол. Инст. в Константинополе 3 (1898), 110 sq.

ТВ: *V. N. Benešević*, Die byzantinischen Ranglisten nach dem Kletorologion Philothei und nach den Jerusalem Handschriften, Byz. Neugr. Jahrb. 5 (1926), 114 sq.

Важнија литература: ТУ, 98—109; /. *B. Bury*, A History of the Eastern Roman Empire from the Fall of Irene to the Accession of Basil I (802—867), London 1912, 221—231, et passim; *W. Ensslin*, The Emperor and the Imperial Administration, Byzantium, An Introduction to the East Roman Civilisation, ed. by N. H. Baynes and H. St. L. B. Moss, Oxford 1949, 268 sq.; *Осирогорски*, Тактикони, 39—59; *Ферлуга*, Ниже јединице, 61—94; *Ферлуга*, Прилог, 63—71; *Ферлуга*, Византијска управа, 50 sq., 68 sq., 78 sq.; *Glykatzi*, Administration, 24, 27, 39, 40, 43, 54, 55; *N. Oikonomides*, Un taktikon inedit du Xe siècle, Cod. Scorial.gr. R—II—11, Actes du XIIe Congrès international d'études byzantines, II, Београд 1964, 177—183.

ТУ

845—856.

„патрикије и стратег Драча”⁵ (ὁ πατρίκιος καὶ στρατηγός του θυρραχίου)
(р. И5)

„архонти Драча”⁶ (οἱ ἄρχοντες του θυρραχίου)
„архонт Далмације”⁷ (ὁ ἀρχὼν δαλματίας)
(р. 124)

⁵ Драчка тема је основана свакако пре 826. г., а вероватно и пре 815. г.; уп. /. *Ferluga*, Sur la date de la creation du theme de Dyrrachium, Actes du XIXe Congrès international d'études byzantines, II, Београд 1964, 83—92. Стратег Драча наведен је додуше као претпоследњи стратег, али без обзира на то он припада првој „класи“ византијских достојанственика.

* Помен архоната поред стратега у теми указује на то да је један део управе, пре свега локалне, остао и даље у рукама локалних власти у градовима, и да су представници те власти били потчињени стратегу; уп. *Осирогорски*, Тактикони, 41—43. У случају Драча ради се о протеуонима Драча и другим представницима главног града, или можда и других градова у Драчкој области; уп. комент. за Скилицу, нап. 63 и 258.

⁷ У време састављања ТУ Далмација није била тема већ је била још у рангу архонтије, тј. ниже војноуправне јединице тематског уређења. Архонт Далмације је у исто време био и приор Задра, главног града области, и као такав представник целе царске Далмације инвестиран од стране цара управом архонтије Далмације. По рангу у хијерархији византијских достојанственика налазио се у трећој „класи“, па је према томе био нижег ранга од тематских стратега; за све ово уп. *Ферлуга*, Ниже јединице, 88—93, *исши*, Архонтат Далмације, В. В. XII (1957), 46—52, *исши*, Византијска управа, 38—67, Византијски извори, II, 14, н. 22; 70, н. 260.

„спатари и бивши архонти Далмације и осталих архонтија”⁸ (οἱ σπαθάριοι καὶ ἀπάρχοντες δαλματίας καὶ λοιπὸν ἀρχοντίων)

(р. 126)

FK

сеиш. 899.

„антипат патрикије и стратег Драча” (ὁ ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ στρατηγός του Δυρραχίου)

(р. 147, 4)

„антипат патрикије и стратег Далмације” (ὁ ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ στρατηγός Δαλματίας).

(р. 147,7)

ТВ

921 (*веров. 927*) — 934.

„стратег Драча” (ὁ στρατηγός «του» Δυρραχίου)

(р. 120, № 52)

„стратег Далмације”¹⁰ (ὁ στρατηγός Δαλματίας)

(р. 122, № 55)

⁸ С обзиром на специфичан положај и улогу архоната-приора у византијским архонтијама (Далмација, Драч, Херсон, Сардинија итд.) и полазећи од чињенице да су и бивши архонти, као припадници најутицајнијег слоја главног града и целе области, и даље играли велику улогу у овим областима, они су или позивани или су сами долазили у Цариград на двор. Тако су ушли у хијерархију царских достојанственика, додуше тек на крају треће „класе”, и тим путем је царски двор и даље задржао свој утицај над овим угледним представницима периферијских области.

⁹ Сви стратежи, који су и даље у првој „класи” достојанственика, носе пред крај IX века више титуле него раније па су сада антипати — тј. проконзули — а не само патрикији. Драчки и далматински стратежи заузимају последња два места међу тематским стратегима. Далмација је подигнута у ранг теме између 867. и 878. г. али време постављања првог стратега је свакако ближе овом последњем датуму; уп. *Ostrogorsky, Geschichte*, 196, *J. Ферлуга*, Време постанка теме Далмације, Зборник Филозофског факултета, III, Београд 1955, 53—67, *исши*, Византијска управа, 68 sq.; за Драч, уп. нап. 5.

¹⁰ У ово време је развитак тематског уређења достигао свој врхунац и цело Царство је подељено на теме. Стратеги Драча и Далмације и даље поставља цар те стратег Далмације зависи као и раније од цариградске владе; уп. *Ферлуга*, Византијска управа, 78—81.

СИМЕОН ЛОГОТЕТ

Под хроником Симеона Логотета или Магистра¹ подразумева се у историјској науци читава група редакција или прерада једног историјског списка који је заиста написао Симеон Логотет, савременик ученог византијског цара Константина VII Порфирогенита. Логотетово дело представљало је у ствари наставак познате хронике Георгија Монаха који је првобитно описао догађаје до 842. године, тачније речено до краја иконокластичког покрета. Од тога датума је излагање Георгија Монаха наставио Симеон Логотет², описавши период византијске историје до смрти Романа Лакапина 948. године.³

Међутим, историјско дело Симеона Логотета било је необично популарно у Византији, тако да данас располажемо са низом његових редакција које, мада у основи садрже текст Симеона Логотета, ипак показују и извесне разлике у описивању појединих догађаја. Све те верзије, потекле из пера како познатих тако и анонимних аутора, чине једну групу историјских списка, која се формирала око хронике Симеона Логотета, централног дела византијске историографије из доба њеног

¹ Претпоставља се да је Симеон Логотет идентичан са Симеоном Метафрастом. Уп. *В. Василевски*, О жизни и трудах Симеона Метафраста, ЖМНП 212 (1880) 379 сл.; *В. Злашарски*, Извешта за българиите в хрониката на Симеона Метафраста и Логотета, Сборник за народни умотворенин, наука и книжнина 24 (1908) 6 сл.; *N. Tomadakis*, Εἰς Συνέδριον τὸν Μεταφράστην, ΕΕΒΣ 23 (1953) 113—120. Међутим, *А. Каждан*, Хроника Симеона Логофета, ВВ 15 (1959) 128, н. 24, је прилично резервисан према овој идентификацији: Симеон Логотет је живео и деловао средином а Симеон Метафраст крајем X века.

² То се уосталом изричито и наглашава у рукописима Георгија Монаха, баш тамо где се завршавају описи догађаја везаних за 842. годину (ὅς ἐστι τὰ χρονικά Γεωργίου, ἀπὸ τῶν ὧδε μόνον τοῦ Αὐτοκράτορος). Уп. *В. Василевски*, Хроника Логофета в славнском и греческом, ВВ 2 (1895) 96—99; *КажЗан*, н. д. 127.

³ Још је *В. Василевски*, Два надгробнѣк стихотворенин Симеона Логофета ВВ 3 (1896) 576, покушао да одреди terminus ante quem за настанак хронике Симеона Логотета, сматрајући да је то 963. година, јер Симеон Логотет не зна за смрт Стефана, сина Романа Лакапина. Те резултате потпуно прихвата *Каждан*, н. д. 128 сл., наглашавајући да је Симеонова хроника заиста написана између 948. и 963. године и да је њен аутор био савременик последњих догађаја које је описао. *Каждан*, н. д. 142 сл. настоји да одреди и чије је интересе заступао Симеон Логотет, који је у својим излагањима необично наклоњен цару Роману I Лакапину (920—944), а мало симпатија има за велике аристократске породице у савременој Византији (Дука, Фока, Куркуаса итд.). Његов закључак је да је Симеон Логотет припадао кругу аристократије блиском царском двору.

великог полета средишњем X века. Од познатих редакција и верзија Логотетове хронике ми ћемо, разуме се, овде поменути само најважније, почевши са окима које су публиковане и тако у целини приступачне.

У Париском рукопису бр. 1712 сачувана је једна редакција популарне византијске хронике, позната под именом Псеудо-Симеона, а коју је први објавио у Париском корпусу учени Француз Ф. Комбефис (1655). Касније је та редакција издата као хреника Симеона Логотета у Еонском корпусу, заједно са Тесфановим Настављачем.⁴ Давно је већ уочено да редакције хренике Симеона Логотета представљају и списи Теодосија Мелитинског, као и Лава Граматичара: први од аутора ових верзија Логотетске хронике био је савременик цара Константина VII Порфирогенита⁵, а што се тиче Лава Граматичара, он је изгледа био само преисивач Симеона Логотета, завршивши своје дело 1013. године.⁶ Најзад, и један део шесте књиге Теофановог Настављача — онај који се завршава описивањем догађаја из 948. године, представља редакцију хронике Симеона Логотета.⁷

Поред ових већ објављених и науци сасвим приступачних редакција историјског списка Симеона Логотета, постоји у великим европским библиотекама низ рукописа који садрже друге верзије овог популарног дела византијске историографије X века. Ми ћемо од њих опет навести само најважније. За даље проучавање односа између појединих редакција Логотетове хронике свакако да нарочито велики значај имају два грчка рукописа: Париски бр. 854 и Ватикански бр. 1807, на које је обратио пажњу још С. Шестаков⁸, дајући истакнуто место нарочито

⁴ Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgas Monachus, rec. I. Bekker, Bonn 1838, 603—760. В. Васиљевски који је међу првима обратио пажњу на хронике Симеона Логотета, одрицао је сваку вредност редакцији сачуваној у париском рукопису бр. 1712. Уп. *Василевски*, Хроника 81. Међутим, Г. Острогорски, Славнски превод хронике Симеона Логофета, Sem. Kond. 5 (1932) 17—19, је анализом вести тзв. Псеудо-Симеона утврдио да и ова верзија припада групи хронике Симеона Логотета. Прихватајући рехабилитацију Псеудо-Симеона, *Каждан*, н. д. 136—138, претпоставља да он није правио само неку врсту извода већ да је имао пред собом претекст Логотетове хронике.

⁵ Према резултатима В. *Злашарског*, Известија 13, и Г. *Острогорског*, Славнски превод 3С—33, спис Теодосија Мелитинског који је издао L. F. Tafel (Theodosii Meliteni qui fertur chronographia, München 1859) представља највреднију и оригиналу најближу публиковану редакцију хронике Симеона Логотета.

⁶ Дело Лава Граматичара (издање Leonis Grammatici chronographia ex. rec. I. Bekkeri, Bonn 1842), сачувано у Париском рукопису бр. 1711, на многим местима скраћује излагања хронике Симеона Логотета. Cf. D. Serruys, Recherches sur l'Épitomé (Theodose de Mélitene, Leon le Grammairien, Symeon Logothete etc), B Z 16 (1907) 8—18.

⁷ Theoph. Cont. ed. Bonn. 353—435.

⁸ С. *Шестаков*, О рукописних Симеонових Логофета, В В 5 (1898) 19—62. Придајући велики значај овим рукописима, С. Шестаков је сматрао да је Ватикански рукопис бр. 1807 био основ за настанак Париског рукописа бр. 1712 (редакција тзв. Псеудо-Симеона), а да је, с друге стране, Париски рукопис бр. 854 послужио за стварање оне редакције Симеоновог дела која је позната под именом Лава Граматичара.

оном првом.⁹ Међутим, када се говори о најважнијим редакцијама Логотетовог списка, свакако треба поменути и словенски превод, уочен већ од В. Васиљевског¹⁰, а који је у целини објављен захваљујући труду В. Срезњевског.¹¹

Пошто смо навели најважније редакције хронике Симеона Логотета, покушаћемо да их класификујемо, имајући при томе првенствено у виду њихов однос према првобитном тексту овог историјског списка. Према досадашњим резултатима од публикованих верзија Симеонове хронике највећу вредност има спис Теодосија Мелитинског¹², па ћемо њега и узети као основни грчки текст за регистровање података који се односе на историју југословенских народа. Међутим, већ је давно констатовано да поред публикованих верзија хронике Симеона Логотета има и таквих које су сачуване само у рукопису, а које својом блискошћу са првобитним текстом заслужују пажњу истраживача. То су, пре свега, два поменута грчка рукописа, Париски бр. 854 и Ватикански бр. 1807, у ствари две врло аутентичне редакције Симеонове хронике, настале из заједничког старијег рукописа.

У светлости истраживања сложеног проблема хронике Симеона Логотета и настојања да се утврди која је од њених редакција највернија и најближа оригиналу, нарочито истакнуто место добијао је већ поменути словенски превод. В. Васиљевски је несумњиво преценио његов значај, сматрајући да је то у ствари најаутентичнија редакција хронике Симеона Логотета.¹³ Полазећи од резултата В. Васиљевског, Г. Острогорски је пажљиво упоређивао пасусе словенског превода са одговарајућим партијама из неких других редакција Логотетове хронике, па је закључио да је баш словенски превод веома близак најаутентичнијим грчким рукописима, Париском бр. 854 и Ватиканском бр. 1807, и да не представља само варијанте публикованих редакција Теодосија Мелитинског и Лава Граматичара.¹⁴ Завршавајући своју анализу, Г. Острогорски сматра да најверодостојније редакције Симеонове хронике, сачуване у рукописима Париском бр. 854 и Ватиканском бр. 1807, као и словенски превод грчког текста имају заједничко порекло: настале су из истог грчког рукописа. У неким партијама је

⁹ С. *Шестаков*, Парижски рукопис Симеона Логофета, В В 4 (1897) 167—183.

¹⁰ *Василевски*, Хроника 78—151. Словенски превод је пронађен у лењинградској (Публичной) библиотеци, а на основу помена молдавског епископа Атанасија Кримке може се датирати у прву половину XVII века. Али В. Васиљевски сматра да је тада настао само препис словенског, тј. старобугарског превода, начињеног вероватно у XIV веку, истовремено са преводом познате хронике Константина Манасија.

¹¹ В. И. *Срезњевски*, Симеона Метафраста и Логофета списание мира от ОБИИИ и летописи собран од различних летописец, С.-Петербург 1905.

¹² Уп. *Злашарски*, Известија 13; *Острогорски*, Славнски превод 34.

¹³ *Василевски*, Хроника 80.

¹⁴ Исто, 132—140.

словенски превод чак аутентичнији од поменутих грчких рукописа, јер су њихови писари понекад и грешили.¹⁵

Из ових сумарно наведених карактеристика може се закључити да је хроника Симеона Логотета драгоцен спис из доба новог полета византијске историографије средином X века, али да се, на жалост, у њеном проучавању остало на доста давно донетим резултатима у очекивању бољег издања грчког текста које би било приређено на основу најверодостојнијих редакција из Париског рукописа бр. 854 и Ватиканског бр. 1807. Што се тиче значаја Логотетове хронике за ранију средњовековну историју наших земаља, напоменућемо да је у њој сачувана само једна вест која се односи на Хрвате.

Употребљено издање: Theodosii Meliteni qui fertur chronographia, ed. L. F. Tafel, München 1859.

Важнија литература: F. Hirsch, Byzantinische Studien, Leipzig 1876, 89—115, 303—355; H. Geizer, Sextus Julius Africanus und die byzantinische Chronographie II, Leipzig 1855, 329—384; C. de Boor, Römische Kaiser in byzantinischer Fassung II, Georgius Monachus, Georgius Cedrenus, Leo Grammaticus, B Z 2 (1893) 1—21; B. Василев-СКУЋ, Хроника Логофета в славнском и греческом, ВВ 2 (1895) 78—151; K. Frachter, Die römische Kaisergeschichte bis auf Diocletian im cod. Paris 1712 und cod. Vatic. 163, BZ 5 (1896) 484—537; C. de Boor, Die Chronik des Logotheten, BZ 6 (1897) 233—284; Krumbacher 358—365; С. Шестаков, Парижскан рукописв хронике Симеона Логофета, ВВ 4 (1897) 167—183; С. Шестаков, О рукописнх Симеона Логофета, ВВ 5 (1898) 19—62; D. Serruys, Recherches sur l'Építome (Theodose de Melitene, Leon le Grammaire, Symeon Logothete etc.), B Z 16 (1907) 1—51; B. Злашарски, Известинта за българите в хрониката на Симеона Метафраста и Логотета, Сборник за народни умотворешш, наука и книжнина 24 (1908) 1—161; S. Lampros, Ἀγιορείτικα αλοσπλάσματα Ῥωμαίων ἱστορίας, Ν Ε 9 (1912) 321—343; Г. Острогорский, Славнскии перевод хроники Симеона Логофета, Sem. Kond. 5 (1932) 17—37; N. Tomadakis, Εἰς Συμφώνια τὸν Μεταφράστην, ΕΕΒΣ 23 (1953) 113—138; Moravcsik I, 515—518; A. Каждан, Хроника Симеона Логофета, ВВ 15 (1959) 125—143.

927.

ХРВАТИ ПРИПРЕМАЈУ РАТ ПРОТИВ БУГАРСКЕ

Писац ирво говори о сшању у чишавај Бугарској иосле смрти цара Симеона.^{1*}

¹⁵ Острогорский, Славнскии перевод 21—33. Још је Шестаков, Парижскан рукописВ 167—183, сматрао да је Париски рукопис бр. 854 послужио као основ за словенски превод, али је Г. Острогорски утврдио да словенски превод стоји у равноправном положају не само према Париском рукопису бр. 854 већ и према Ватиканском бр. 1807.

¹⁶ Бугарски цар Симеон умро је 27. маја 927. године.

„А околни народи — Хрвати и остали (οἱ τε Χρῶβατοι καὶ οἱ λοιποὶ)¹⁷ — сазнавши за Симеонову смрт намеравали су да зарате против Бугара“.¹⁸

(Theod. Melit. p. 224)

Даље се описује епидемија куге у Бугарској и византијски рашови ирошив Бугара,

¹⁷ Пошто постоји низ редакција хронике Симеона Логотета, занимљиво је упоредити да ли оне у овом пасусу показују разлике према тексту Теодосија Мелитинског. Разуме се да при томе могу бити узете у обзир само публиковане верзије, јер, када се ради о оваквим појединостима, важни рукописи Париски бр. 854 и Ватикански бр. 1807 на жалост остају изван нашег домаћаја. Ову вест о нашој историји налазимо у истом облику и у тексту Псеудо-Симеона из Париског рукописа бр. 1712 који је послужио као основ за издање Ф. Комбефиса (Theoph. Cont. ed. Bonn. 740), као и хроника Георгија Монаха (Theoph. Cont. ed. Bonn. 904). Карактеристично је да се ча Теодосијем Мелитинским, за кога смо рекли да представља најверодостојнију публикувану редакцију хронике Симеона Логотета, потпуно поклапа текст словенског превода: и овде се од суседних народа који су 927. године намеравали да крену против Бугара поименце наводе само Хрвати. Уп. Хроника Симеона Логофета, изд. В. Срезневский, С.-Петербург 1905, 136. Међутим, извесне разлике у односу на Теодосија Мелитинског јављају се у редакцији хронике Симеона Логотета, познатој под именом Лава Граматичара, а за коју смо већ нагласили да је квалитетно најслабија. Овде се само каже да су после Симеонове смрти против Бугара устали околни народи, али се изричито не наводи ниједан од њих. Cf. Leonis Grammatici chronographia, ed. J. Bekker, Bonn 1842, 315 sq. Најзад, вест о анти-бугарским плановима околних народа после маја 927. године налази се и у шестој књизи Теофановог Настављача, баш у оном аеном делу који такође представља верзију Логотетове хронике, где се поред Хрвата наводе још и Угри (Τούρκοι). Cf. Theoph. Cont. ed. Bonn. 412; Злашарски, Историн I—2, 519, н. 1.

¹⁸ Ова занимљива вест Симеона Логотета давно је запажена и регистрована у историјској науци. Тако је већ М. Дринов, ГОжвме Славне 432 сл., обратио на њу пажњу, али није поверовао у веродостојност излагања овог византијског хроничара. Непосредно после маја 927. године Хрвати, према њему, нису могли ништа да предузимају против Бугара, јер је цар Симеон пред крај своје владе закључио са њима мир. М. Дринов не верује ни у истинитост податка о Угрима који налазимо код Теофановог Настављача, наглашавајући да су Угри тада били заузети ратовањем на Западу. Прихватајући сумњу М. Дринова, В. Злашарски, Историн I—2, 518 сл., верује да је то у ствари лична комбинација византијског хроничара који је знао за Симеонов неуспео поход на Хрватску, али не и за мир закључен непосредно иза тога између Хрвата и Бугара. Зато је Симеон Логотет и претпоставио да су Хрвати наставили борбу против Бугара и после Симеонове смрти. Мислимо да нема разлога да се сумња у веродостојност овог податка, мада с друге стране ништа одређеније не може да се каже о томе да ли су Хрвати остали само на припремама за рат или су заиста напали новог бугарског цара Петра. Уосталом и S. Runciman (The Emperor Romanus Lecapenus and his Reign, Cambridge 1929, 96 sq. и Bulg. Empire 178) у два маха само региструје ову вест без икаквог коментара, али за чудо узима верзију из шесте књиге Теофановог Настављача (в. пр. 17), која поред Хрвата помиње и Угре. И SiSić, Povjest I, 428 81., полази од верзије ове вести код Теофановог Настављача, претпостављајући да су Угри тада од Бугара освојили Срем и источну Славонију, и истовремено неосновано тврди да је нови бугарски цар Петар (927—969) обновио са Хрватима мир који је још његов отац Симеон закључио.

ТЕОФАНОВ НАСТАВЉАЧ

У претходним свескама публикације *Византијски извори за историју народа Југославије* већ су из хронографског дела познатог под именом Теофанов Настављач (Theophanes Continuatus) преведени и коментарисани неки фрагменти који се односе на рану средњевековну историју југословенских народа.¹ Том приликом узете су у обзир, пре свега, прве четири књиге, написане од непознатог аутора из средине X века, а посвећене опису владе четворице царева (Лава V, Михаила II, Теофила и Михаила III), дакле времену од 813. до 867. године. Обрађена је и пета књига Теофановог Настављача која потиче из пера ученог византијског цара Константина VII Порфирогенита и представља панегирички спис о животу његовог деде цара Васкљпја I (867—886), оснивача македонске династије.

У овој свесци је обрађена пажња на шесту књигу Теофановог Настављача, која такође не чини јединствену целину. Њен први део, у коме се описује време од 886. до 948. године, у ствари је само једна од бројних редакција хронике Симеона Логотета. Завршна партија, чији је аутор неки савременик, вероватно Теодор Дафнопат, говори о самосталној влади цара Константина VII Порфирогенита (945—959) и о једном делу епохе његовог сина Романа II (до 961). Баш у оном делу шесте књиге који представља верзију Симеона Логотета налази се једна вест о јужнословенским народима, значајна по томе што је нема у другим редакцијама Логотетове хронике.

Употребљено издање : Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus, rec. / . Bekker, Bonn 1838, 353—481.

Важнија литература : F. Hirsch, Byzantinische Studien, Leipzig 1876, 175—302; Krambacher 347—349; Sp. Lampros, Ζητήσεις περί της χρονολογίας Θεοδώρου του Δαφνολάτου NE 1 (1904) 186—190; М. Сгозмов, Об историческом труде Феодора Дафнопата, Византийское обозрение 2 (1916) 295—302; N. Jorga, Medaillons d'histoire litteraire byzantine, 9. Les Continuators de Theophane, Byz. 2 (1925) 253—260; G. Ostrogorsky, RE 2, Reihe V (1934), 2131—2132; R. J. H. Jenkins, Constantine VII's Portrait of Michael III, Academie royale de Belgique.

¹ Уп. Византиски извори I, 277—279, и II, 79—80.

Bulletin de la classe des lettres et des sciences morales et politiques 5 (1948) 71—77; *R. J. H. Jenkins*, The Classical Background of the Scriptores post Theoph'anem, Dumbarton Oaks Papers 8 (1954) 11—30; *Moravcsik I*, 540—544; *Каждан*, Из истории византийской хронографии 76—96.

921.

ПОХОД БУГАРСКОГ ЦАРА СИМЕОНА ПРОТИВ ХРВАТА

*Писац говори о великом земљотресу који је опустошио малоазијску шему Тракесион.*²

„Месеца маја 27, индикта петнаестог, Симеон, архонт Бугарске, покрену војску против Хрвата и започе рат са њима. Али би од њих побеђен и изгуби сву своју војску.”³

(Theoph. Cont. p. 411)

Излагање се наславља ипорицањем Симеонове смрти које је цару Роману I Лакаину саопштио неки асироном.

ЛАВ БАКОН

Живот Лава Бакона (Λέων ὁ Διάκωνος) делом је обавијен мраком. Из његовог дела се зна да се родио нешто пре 950. године у малоазијском селу Калое, недалеко од Ефеса, у теми Тракесијанаца. Млад је дошао у Цариград, где је постао ђакон, па је као свештено лице у пратњи цара Василија II учествовао у походу против Самуила 986. Био је присутан при опсади Сердике, повлачио се са војском и када се ово повлачење претворило у пораз успео је с муком да спасе живот бежећи на коњу из непријатељског обруча. По свему изгледа да је касније напредовао у црквеној хијерархији и да је постао епископ Карије у Малој Азији, у области у којој се налазило и његово родно место. Не зна се тачно када је умро, али свакако на почетку XI века.¹

Написао је пред сам крај X века Историју (Ιστορία), дело у десет књига, којима је обухватио раздобље од почетка владавине цара Романа II, 959. године, до смрти Јована I Цимискија, 976. године.² Не зна се да ли је имао намеру да своје дело настави³ или га је свесно довео

¹ За живот и дело Лава Бакона уп. сада *N. M. Panagiotakes*, Λέων ὁ Διάκωνος, Атина 1965, 1—41, и тамо наведену литературу. Аутор убедљиво показује какав је био животни пут Лава Бакона после 986. г. и како је постао епископ у Карији. Уп. *Colonna* 69, која погрешно наводи да је Лав заробљен 986. г.

² Различита су мишљења о томе када је Лав Бакон написао своју Историју; *Krumbacher* 267, и *Moravcsik I*, 389, дају 992. годину; *W. Fischer*, Beiträge zur historischen Kritik des Leon Diakonos und Michael Psellos, Mitteilungen des Institutes für österreichische Geschichtsforschung 7 (1886), 353 sq., између 992. и 995. године; *Розен*, коментар Јахји, нап. 176, ст. 225—226, после 995. год.; *G. Wartenberg*, Leon Diakonos und die Chronisten, BZ 6 (1897), 110, да је почео писати после смрти Цимискија, док *Смзгомов*, Об источниках Лавва ДБКОНЗ, 139, сматра да је дело написано између 976. и 989. године, јер се даје мрачна слика Царства, спомињу се само Константин и Цимискије као победници Бугара, а не још Василије II; *Panagiotakes*, о. с., 12—13, сматра да је дело написано после 995. а пре 1000.

³ *Wartenberg*, о. с., 108—111, узима да је дело стизало само до оног места до којег је написано, али да је Лав Бакон неке ствари уносио и из каснијег времена, јер је можда на почетку имао намеру да писање настави и после смрти Цимискија. Међутим, за то му није остало времена. То се види и по томе што су задње књиге остале без коначне редакције аутора. *Fischer*, о. с., 354 sq. и 372 sq., мисли да је Лав Бакон намеравао да своје дело настави, а тако и *Moravcsik I*, 398, по коме је Лаву Бакону смрт прекинула замисао да настави писање.

² Године 926. или почетком следеће 927. разоран земљотрес је заиста тешко опустошио западне делове Мале Азије, дакле оне који су били у саставу теме Тракесион. Cf. *Grumel*, Chronologie 479.

³ О неуспешном походу војске бугарског владара Симеона против Хрвата говори и Константин Порфирогенит у Трактату о народима. За коментар уп. Византиски извори II, 56, н. 191.

само до смрти Цимискија.⁴ Велика вредност његове Историје лежи у томе што је био савременик догађаја које описује, што се обавештавао код још живих сведока ранијих збивања, што је био у положају да о многим стварима лично сазна и што је у неким догађајима и сам учествовао.⁵ Задатак историје је, сматра Лав Ђакон, да каже истину и зато се труди да пише о стварима које је видео или које су други видели својим очима.⁶ Иако је, дакле, тежиодабуде објективан, ипак је и он син свога времена и као такав сујеверан; за њега су небеске појаве, земљотреси, комете, громови итд. предзнаци великих несрећа. Писао је прилично тешким и извештачешким стилем тако да је понекад нејасан; његова хронологија није увек поуздана. Угледао се на неке рановизантијске писце, пре свега на Агатија, али и на Прокопија и Теофилакта Симокату; цитира Св. писмо и познаје класике, наводи Хомера и Херодота.

Лав Ђакон је најважнији извор за поход византијске војске против Самуила 986. године, а поред тога доноси још кратку вест о паду Верије у руке Самуилових војска.

Постоји само један рукопис, који је издао G. B. Hase у Париском корпусу 1819. године, и који је поновљен у Бонском 1828. године. Недостаје, дакле, критичко издање.

Употребљено издање: Leonis Diaconi Caloensis historiae libri decem, e rec. C. B. Hasii, Bonnae 1828, 1—178.

Важнија литература: W. Fischer, Beiträge zur historischen Kritik des Leon Diakonos und Michael Psellos, Mitteilungen des Institutes für österreichische Geschichtsforschung 7 (1886), 353—377; Krumbacher 266—269; G. Wartenberg, Das Geschichtswerk des Leon Diakonos, BZ 6 (1897), 106—111; Сгозшмов, Об источниках Лва Двиконо, 106—166; Благов, Критичен поглед, 1—42; Moravcsik I, 398—400; Colonna 69—70; Пеширов, Западната Българска държава, 147—151; Каждан, Из истории византийской хронографии, 116 sq.; N. M. Panagiotakes, Λέων ο Διάκωνος, Атина 1965.

¹ Leonis Diaconi Caloensis historiae libri decem, Bonnae 1828, коментар С. В. Насе-Си, XVIII. Сгозшмов, Об источниках Лва Двиконо, 136, истиче да Лав Ђакон није себи одредио где ће да стане, већ да је написао историју свога времена. Стао је код Цимискија, јер му је било незгодно да пише о још живом цару.

⁵ Сгозшмов, Об источниках Лва Двиконо, 166, не цени тако високо самосталност Лава Ђакона, јер је, по њему, користио исте изворе као Скилица али их је са великом реториком прерађивао, док Скилица остаје веран онима од којих је црпео податке. То, наравно, не може да се односи на одељак о коме се овде расправља, јер је Лав Ђакон лично учествовао у походу на Сердику 986. године.

⁶ Leonis Diaconi historiae, 5; уп. Сгозшмов, Об источниках Лва Двиконо, 135.

⁷ Сгозшмов, Об источниках Лва Двиконо, 140—144.

986.¹

ВИЗАНТИЈСКИ ПОХОД НА СЕРДИКУ И ПОРАЗ КОД ТРАЈАНОВЕ КАПИЈЕ

„Затим пак, пошто је коначно разбио пљачкашку чету саучесника Варде Склира², цар Василије прикупивши војску журно је поведе против Миза (κατὰ τὸν Μυσόν).³ Јер је њихова дрскост и упорност, одишући на убиство, наносила штету ромејској држави пошто су немилосрдно пљачкали области Македонаца (τὰ τῶν Μακεδόνων)¹ и све одрасло уништавали. Због тога страсније него је требало и вођен више осећањем него разборитошћу, он крену да то у једном маху уклони. Али хиром судбине његове се наде

¹ Овај поход датиран је у старијој литератури у 981. годину; уп. С. В. Насе, коментар Лаву Ђакону, 493, F'biherpdm, Историл Сербов и Болгар, 206, Rački, Borba, 34. Ирек, Историл Булгар, 181, још се придржава старог датирања али је већ у другом делу, уп. Зборник Јиречека, I, 128. (уп. и Поправки и дојавки, 112), прихватио ново датирање у 986. годину. Вреди напоменути да је St. Runciman, Byzantine Civilisation, London 1933, 49, задржао стари датум и да је тако, сасвим некретички, пренешен у најновије издање, Vizantijska civilizacija, Subotica — Beograd 1964, 46. Одавно је, међутим, указано да је до похода дошло касније, наиме 986. године. Тако су на основу арапског писца Ал Макина до овог датума дошли A. F. Gfrörer, Byzantinische Geschichten, Graz 1873, II, 588, и M. G. Fischer, Beiträge zur historischen Kritik des Leon Diakonos, 353 sq. Сасвим независно дошао је до истог резултата на основу вести истог Ал Макина Василевски, К истории 976—986 г., 87, као и на основу једне вести Кекавменовог Стратегикона, уп. Василевски, СОВЕТЫ, 123. Највише светлости уноси свакако Јахја (21, уп. и коментар Розена 189—190), јер Јахја је једини извор који изричито наводи датум пораза код Трајанове капије, и то „у уторак 17 Аба (августа) 1297 (986) тј. 7 Раби'а II 376". Коначно су сви овај датум прихватили: Schlumberger, firporee, I, 659, н. 2 и 3; Прокић, Скилица, 92—93; Злашарски, Историн, 1/2, 665 sq.; Runciman, Bulg. Empire, 224; Благов, Критичен поглед, 39—41; Adontz, Samuel, 10; Мушафчиев, Старинт друм, 101 sq.; Ostrogorsky, Geschichte, 1940, 214, и у последњем издању, 1963, 251; Историл на Българин, I, 161, итд.

Сви аутори се слажу да су велике војне победе и територијално приширење Самуилових државе приморали цара Василија II да предузме енергичне кораке против нове државе на Балканском полуострву и да војним походом примора Самуила да своје војске повуче из Тесалије, Хеладе и других заузетих области. Пре свега код Лава Ђакона, а делимично и код Скилице-Кедрена, је сасвим јасно изражена мисао да је цар Василије желео да једним ударцем уништи Самуилову државу, па изгледа да је то и била његова основна идеја кад се одлучио да крене на Сердику.

² Варда Склир је маја 979. године побеђен у Панкалејској равници па је затим побегао на калифин двор. Лав Ђакон зна, међутим, да је устанак после тога трајао још неколико месеци, наиме до 8 индикта, тј. до после 1. септембра 979. године, јер су неке присталице Склира наставиле са борбом у малоазијској теми Тракесијанаца. Опис тих последњих сукоба даје Скилица-Кедрен, II 434, 4—14.

³ Лав Ђакон употребљава на овом месту назив Мизи а нешто касније Скити, насупрот Скилици-Кедрену и Зонари, који устанике стално називају Бугарима. У питању су литерарне склоности аутора који не жели да употребљава варварска имена, како не би калао своју историју, па се служи старим именима народа, за које је сматрао да су некада живели у тим областима.

¹ Највероватније се ради о Македонији у старом класичном смислу.

изјавио. Пошто се пробио тесним и стрмим стазама (ἐπεὶ γὰρ τὰς ἐστενωμένας καὶ χρημνῶδεις ἀτραπούς δι' οὐδὲν σῶσας)–, стигне у близину Сердице, која се код Скита обично назива Тралица (κατὰ τὴν Σαρδικίην ἐλεγχωρίασεν, ἣν καὶ Τράλιτζανή Σκυτική συνή-θη-εἰα κέκληκεν)⁶, тамо постави војни логор и држао је (sc. Сердику) двадесет дана

⁵ Лав Ђакон не описује ближе којим путем се кретала византијска војска према Сердици; он се ограничава на опште изразе о тесним и стрмим планинским путевима. Скилица-Кедрен је нешто прецизнији, јер се, по њему, Василије II са војском кретао „кроз област до Родопа и реке Хебра“, тј. Марице. Даље Скилица-Кедрен описује како је византијска војска прешла кланце и шуме између Сердице и границе, како је цар стигао до Стопониона, места код данашњег Ихтимана, ту поставио логор и почео размишљати о припремама за опсаду Сердице (уп. Скилица бр. 2 и комент. за Скилицу, нап. 32, 33). Остали извори не бележе пут којим је византијска војска ишла овом приликом. *Мушафчиев*, Стариит друм, 107 sq., позабавио се детаљно тим питањем, и пошавши од тога да Скилица није имао сасвим јасне географске представе, као уосталом ни многи путописци из каснијих времена, закључио је да је за све њих пут који је ишао кроз Трајанову капију пролазио крај Марице и Родопа или преко ове планине. Скилица није, према њему, имао намеру да тачније одреди пут похода, већ да, с обзиром на више путева, који су водили у Самуилову државу, укаже само на главни правац кретања, па зато каже само да је византијска војска кренула на Сердику из Филипопоља, данашњег Пловдива. Из Тракије је у том правцу водила најважнија прометна жила Балканског полуострва, наиме војна цеста из Цариграда до Београда, која је између Филипопоља и Сердице пролазила кроз клисуру Succī, која се звала и Бугарска клисура, у којој је била чувена Трајанова капија; уп. *Јиречек*, Зборник Јиречека, I, 73 sq. и посебно 94–95; *Мушафчиев*, Стариит друм, 42–43, 120–121 и приложу карту. Василије II није имао, према Мутафчиеву, разлога да напусти овај стари војни пут. Он је водио са собом опсадне машине и велики трен и није могао да прелази споредним путевима или прелазима где путева у оно време скоро није ни било. *Мушафчиев*, ibidem, 109, н. 1, одбацује приговор да је пролаз кроз Трајанову капију био јако чуван, сматрајући да је у то време Самуилова војска била у пуној офанзиви у Македонији и Грчкој, па да је чак била пред Ларисом. Без обзира на разлоге зашто Самуилова војска није јаче запосела овај пролаз, остаје као непобитан доказ да већих снага није било у том пределу чак ни приликом повлачења византијске војске; уп. опис о бекству Лава Ђакона, који је успео на коњу да савлада теснац пре доласка непријатеља и, дохвативши се врха на крају теснаца, да се спусти у равницу ка Ветрену (нап. 16). Тиме је свакако потврђена правилност резултата до којих је дошла већина аутора, да се, наиме, Василије II са својом војском кретао старом војном цестом од Цариграда до Београда и прешао кроз клисуру Succī у којој се налазила и Трајанова капија. Тако узимају *Јиречек*, Зборник Јиречека, I, 128; *Schlumberger*, *Врорее*, I, 662 и 667, *Злашарски*, *Историн*, 1/2, 669; *Runciman*, *Bulg. Empire*, 224, итд., док се према *Gulbferdingu*, *Историн* Сербов и Болгар, 208, и *Баласчеву*, Бугарите, 59, Василије са својим трупима кретао не старим војним друмом кроз Succī, већ кроз оближњу Момину клисуру и кроз Сулу Дербент (уп. врло јасну карту код *Мушафчиева*, Стариит друм, на крају књиге), тамо где данас пролази железница Пловдив — Софија. Међутим овде, је у средњем веку пролазила само нека стаза а не војна цеста. *Adontz*, *Samuel*, 10–11, сасвим произвољно повезује боравак Мелисина у Филипопољу 986, где га је, према Скилици-Кедрену, Василије II оставио да чува позадину, са његовим ранијим боравком под Сересом (уп. комент. за Скилицу, нап. 21), и без икакве основе закључује да се у поласку византијска војска кретала кроз област Месте или Струме. Уп. још за борбе око Морије комент. за Кекавмена, нап. 11 и 12.

⁶ Насупрот Скилици-Кедрену, II, 436, 20, и Зонари, III, 548, 14, Лав Ђакон ставља најпре класично име а затим народно, што опет указује у извесној мери на његове литерарне склоности. Хазе, издавач Лава Ђакона, у варијанти на стр. 171, пита се (fortasse) да ли уместо Тралица не би требало да стоји Триадица — Τριὰδῖτσα. *Schlumberger*, *Врорее*, I, 664, сматра да је облик Тралица потпуно скитски, тј. бугарски; уп. *Јиречек*, Зборник Јиречека, I, 126.

под опсадом.⁷ Али не пође му за руком да ишта оствари, јер се војска због злобе⁸ команданата одала лењости и нераду. Мизи најпре оне, који изиђоше из логора ради набавке сточне хране и намирница, из заседе нападну и голем покољ учине и одведу мноштво теглеће стоке и коња. Затим, хелеполи⁹ и остале опсадне справе ништа не постигоше због неискуства оних који су их прибили зидинама, и беху спаљене од непријатеља. А како је и несташница неопходне хране почела да притискује војску, пошто је нестало донете хране, коју су не штедљиво већ расипнички били потрошили, цар диже логор и са војском крену према Византу.¹⁰

⁷ Од грчких извора једини Лав Ђакон изричито каже да је византијска војска под командом Василија II стигла до Сердице и да је опседао двадесет дана. Зонара, III, 548, 14–15, не описује пут којим се војска кретала али каже да је цар кренуо на Сердику и да се спремао да је опседа. Шта више, у једној варијанти другог рукописа Зонаре стоји да је хтео да је опседне; не може се према томе са потпуном сигурношћу закључити на основу Зонаре да је Василије II стварно и опседао Сердику (уп. комент. за Зонару, нап. 6). Насупрот Лаву Ђакону, Скилица-Кедрен (уп. Скилица бр. 2 и комент. за Скилицу, нап. 33) извештава да је цар стигао до места Стопониона, ту поставио логор и размишљао како да се прихвати опсаде Сердице. Интересантно је да се Зонара разликује у извесном смислу од Скилице-Кедрена у неким детаљима описа похода 986. године (уп. нап. 10), али у погледу опсаде Сердице великих разлика нема, ако их уопште и има, па зато *Мушафчиев*, Стариит друм, 104, није сасвим у праву кад за ово место сматра да је Зонара имао друге изворе којима је могао да провери Скилицу, па је изоставио оно што му је изгледало невероватно. Нема сумње, међутим, да је Василије II стигао до Сердице и приступио опсади и да је ова трајала двадесет дана, а не двадесет и три како то сасвим без основе тврди *Ташковски*, Самуиловото царство, 107, позивајући се на Зонару. Сви аутори су у праву када у погледу опсаде Сердице и уопште за цео поход 986. године дају предност Лаву Ђакону, као очевицу и учеснику у догађајима: тако *BacuAbeecKuij*, К историји 976–986, 86–87; *Schlumberger*, *Врорее*, I, 665, 668; *Прокић*, Скилица, 94–95; *Злашарски*, *Историја*, 1/2, 671; *Благоев*, Критичен поглед, 40–41; *Мушафчиев*, Стариит друм, 111, итд. Поред тога, неки источни извори, који додуше нису увек сасвим поуздани, у овом случају потврђују вест Лава Ђакона. Тако Јахја из Антиохије, 21, пише да је цар стигао до Абарије, која је према *Розену*, коментар за Јахју, 189, у ствари Сердика. То је речено и код Ал Макина, уп. *BacMbeecmij*, К историји 976–986, 86–87, и код јерменског историчара Асолика, 176, према коме је цар кренуо са јаком војском и заузео „средину земље“ (und besetzt die Mitte des Landes mit einem mächtigen Heerlager), у чему треба видети назив Сердец за Сердику; уп. *Мушафчиев*, Стариит друм, 104, н. 2, и *BacuAbeecKuij*, 1. с.

⁸ *Hase* у коментару Лаву Ђакону, 495, наводи три смисла за реч καχοπραγία, али се одлучио да се у овом контексту преведе са „malignitas, pravitas“, јер с правом узима да је Лав Ђакон на овом месту управо у том смислу користио овај термин.

⁹ За хелеполе уп. Византиски извори, I, 180, н. 14.

¹⁰ Узроци повлачења војске које наводи Лав Ђакон изгледају врло убедљиви, јер не само што потичу од очевица и учесника у походу већ имају и своју унутрашњу логику. Из тих разлога већи део истраживача одбацио је разлоге повлачења и неуспеха који се налазе код Скилице-Кедрена и приклонио се Лаву Ђакону; тако нпр. *Gulbferding*, *Историја* Сербов и Болгар, 209; *Розен*, коментар за Јахју, 172–173; *Schlumberger*, *Врорее*, I, 665, 670, н. 2; *Adontz*, *Samuel*, 11 (уп. нап. 5); *Благоев*, Критичен поглед, 40–41 (Благоев сасвим произвољно тврди да 986. г. Мелисин уопште није био на Балканском полуострву већ у Антиохији); и још неки други. Према Скилици-Кедрену, Василије II, пошто је кренуо против Сердице, оставио је Лава Мелисина да чува теснаце. Код Стопониона сазнао је да је Самуило запосео околне висове а Кондестефан га је обавестио да је Лав Мелисин кренуо за Цариград да се прогласи за цара. Уплашен овим вестима цар се повукао и при повратку претрпео страхан пораз, тако да је једва спасао живот и стигао у Филипопољ, где је, међутим,

Крећући се цео дан, залогори у неком теснацу (λόχην)¹¹ и ту се војска одмараше. Још се ни прва ноћна стража (φυλακή)¹² није завршила, изненада засија огромна звезда са источне стране логора, неизмерно светлошћу осветли шаторе, паде на западној страни поред самог шанца, разби се у бројне варнице и угаси се.¹³ Овај пад звезде унапред је најављивао пропаст војске."

ишао Мелисина на свом месту (уп. Скилица бр. 2 и комент. за Скилицу, нап. 32—37). Цела ова прича била би, дакле, измишљена, како би се оправдао страшан пораз и неуспех цара Василија који је лично командовао трупам. Изнети су извесни разлози да у Скилициној причи има можда нешто истине: нпр. мржња генерала према цару Василију, или да је Кондестефан, који је знао да су непријатељи иза леђа, измислио причу о издајству Мелисина како би натерао цара да се што пре врати, или вест да су Самуилови војници запосели кланац и одсекли одступницу. Све ово је навело већ *Прокића*, Скилица, 95, *Злашарског*, Историн, 1/2, 672; *Runciman-a.*, Bulg. Empire, 225, да бар делимично прихвате Скиличину верзију о узроку повлачења и пораза. Интересантно је да Зонара, III, 548, 12, допуњује Скилицу и сматра да је Кондестефан то радио зато што се бојао да ће цар, ако успешно заврши поход, убудуће увек сам водити ратове, а остале војсковође неће ни у шта рачунати. Треба указати да је код Лава Ђакона основни разлог неуспеха злоба — καχοπραγία — команданата; њоме се објашњава недисциплина у разним видовима (неуредно излажење из логора, свађе, лењствовање, претерана потрошња хране, неувежбаност војника на опсадним справама). У којој мери су Скиличина и Зонарина објашњења обухваћена у образложењу Лава Ђакона, тешко је рећи, али свакако нечега има. Ни *BactmbeecKUi*, К историји 976—986, 84—86, није сасвим одбацио Скиличину верзију већ је тражио објашњење за његову причу у вестима источног историчара Ал Макина. Овај, наиме, бележи два похода византијске војске против Самуила; уп. *BacuAbeecKui*, н. д., 78—79. У току првог, 985. године, византијска експедиција кренула је на тврђаву Телнаси, тј. на Ниш, док је други поход, онај 986. године, био против Сердик-Абарије. Приликом првог похода на челу војске стајао је Лав Мелисин и услед интрига Вринке дошло је до метежа у војсци па се ова повукла од Ниша. Зато је Лав Мелисин морао још једном да крене на Ниш. Према Василиевском ова вест Ал Макина може расветлити питање о суштини Скиличине приче. Повлачење Мелисина било је свега годину дана пре похода на Сердику, Ниш није удаљен много од Сердике, под Вринком могао би се крити Кондестефан, па је тако дошло код Скилице и до мешања догађаја. *Пеширов*, Восстание Петра и Болна, 131—132, износи историјат питања овог пасуса Ал Макина и сматра да, иако има опречних мишљења (према *Розену*, коментар за Јахју, 169, нпр. цела прича Ал Макина се уопште не односи на Ниш), да је питање још увек отворено; шта више, по њему, пре се ради о Серу него о Нишу.

¹¹ *Adontz*, Samuel, 11, н. 25, покушао је, комбинујући вести Скилице-Кедрена и Лава Ђакона, да одреди где се налазио овај теснац — λόχην. Цар Василије II је дошао до Стопониона „прешавши кланце и тенсае — στενά διελθὼν καὶ τὰς λόχιας — између Тријадике (и границе)", па према томе се λόχην Лава Ђакона налази на један дан хода од Сердике, дакле на 30—35 км, док је Стопонион, тј. данашњи Ихтиман на око 50 км удаљен од Сердике (уп. комент. за Скилицу, нап. 33). Према томе је овај теснац између Сердике и Стопониона, а цар је у њега стигао из Сердике а не из Филипопоља. Према *Јиречеку*, Зборник Јиречека, I, 126, овај теснац је на дан хода од Сердике, код Вакарела.

¹² Код Римљана делили су се дан и ноћ свако на дванаест делова, али с обзиром на различиту дужину дана и ноћи сатови су били неједнаки. Поред тога делио се дан на четири дела а тако и ноћ на четири vigiliae; уп. *Grumel*, Chronologie, 163—164. Византинци нису, додуше, познавали такву поделу, али како се овде ради о војном логору „прва стража" одговара првој вигилији.

¹³ Ради се свакако о метеору локалног значаја или о обичном аеролиту, јер под 986. годином није остала забележена ниједна комета; уп. *Grumel*, Chronologie, 472, и *SMumberger*, Sporee, I, 666.

Као доказе иисац наводи иораз иројанских фаланги из Илијаде" и један ириме из ромејске исиорије у вези са иаракимоменом ВасилијемУ"

„Сутрадан после тога, прође војска кроз неку пуну гудура и шумом прекривену долину (δια τίνος ὑλώδους καὶ σπαραγγώδους αὐλώνας). Једва се одатле пробивши стиже на стрмину неког теснаца (χαραδρώδεις καὶ ανάντειс κατελάμβανε χώρους). Ту Мизи нападно Ромеје, побију лшоштво људи, заплене царски шатор и благо и заробе целу комору.¹⁶ Тада сам се и ја, који ово оплакујући описујем,

¹⁴ И овом приликом жели Лав Ђакон да покаже своје знање класичних писаца наводећи Илијаду; уп. *Homergova Iijada*, прев. *T. Marellica*, Zagreb 1961, прев. IV/73—147, стр. 69—79, где је испевано рањавање Менелаја а затим следи опис битке на коју се Лав Ђакон позива.

¹⁵ Василије је био ванбрачни син цара Романа I Лакапина (920—944) и словенске робинје. Видно се истакао за време стварне владавине цара Константина VII Порфирогенита, дакле после 944. године, када је добио и висок положај паракимомена. Међутим с власти га је уклонио наследник Константина VII, Роман II (959—963). Као присталица Нићифора II Фоке (963—969) враћен је на ранији положај и опет је руководио цивилном државном управом, па је чак и добио високу титулу проедра (Скилица-Кедрен, II, 379, 5—8, Зонара, III, 520, 2, Лав Ђакон, 49, 8—9). На том високом положају остао је и за Јозана I Цимискија (969—976) и на почетку владе Василија II. Млади цар био је, међутим, и сувише нетрпељив да би ма с ким делио власт, па га је 985. године удаљио с двора, под оптужбом издајства. Исте године конфискована су његова огромна имања и послат је у прогонство где је ускоро и умро (Скилица-Кедрен, II, 442, 20—443, 5; уп. *Ch Diehl*, De la signification du titre de „proedre" à Byzance, Melange Schlumberger, I (1924), 105 sq.; *R. Guiland*, Les eunuques dans l'empire byzantin, Etudes de titulature et de prosopographie byzantine, Etudes byz. I (1943), 223—226; *Осипогорски*, Историја, 273, 280, 284—286.

¹⁶ Сви истраживачи, скоро без изузетка, узимају као најпоузданији извор за поход 986. године Лава Ђакона. Ово нарочито важи за правац повлачења и место пораза византијске војске. То показује и поређење са осталим изворима, како грчким тако источним. Тако Асолик, 186, доноси тек по који нови елемент: „Und die Bulgaren beeilten sich und hielten die Engpässe besetzt, die Pässe der Gebirgskette auf dem Wege, denn (dort) ist das Gelände buschreich und unwegsam. Und sie schlössen den Kaiser mitsamt seinem ganzen Heere ein und erschlugen sie alle mit dem Schwert. Aber das armenische Fussvolk nahm den Kaiser Wasil von hinten und von vorn in die Mitte und brachte ihn auf einen anderen Gebirgspfad (wieder) nach Makedonien (zurück). Die gesamte Reiterei jedoch mitsamt der Beute und dem kaiserlichen Zelte fiel in ihre Hand"; уп. и *BacuAbeecKUi*, К историји 976—986, 86—87. Интересантно је да се овај источни писац скоро у потпуности слаже са Лавом Ђаконом; као ново доноси да је цара спасла јерменска пешадија штитећи га са свих страна од непријатеља приликом повлачења планинским путевима. Ни Јахја, 21, не даје ништа ново сем датума када је византијска војска претрпела пораз: „И крену се противу Бугара цар с великом војском и дође њихову граду званом Абарија (тј. Сердика) и опседне га. И пронесе се ноћу глас по његовој војсци да су им пресекли одступницу. И обрати се тада у бекство цар и цела војска у вторник 17 Аба (аугуста) 1297 (986) тј. Раби'а II 376 и појурише натраг. И погнаше га Бугари и зграбивши његов пртљак и благајну и изгубе велика множина његове војске. И то је било у десетој години његовог царовања" (српски превод *Прокића*, Скилица, 93, н. 1). Матија Едески, ed. Delaurier, 35, је још оскуднији: према њему је Василије кренуо са великом војском против „Бугара", ови су му кренули у сусрет и „une grande bataille fut livree; le roi des Bulgares eut le dessus, et mit en fuite les troupes de Basile jusqu'à Constantinople". Изгледало би према томе да је до пораза дошло приликом наступања а не повлачења византијске војске. Исти утисак оставља и „Похвално слово" св. Фотију Тесалијском, које је по целом свом склопу још уопштеније од других извора (уп. коментар за Фотија

на своју несрећу налазио тамо, пратећи владара и вршећи дужност ђакона. И стопала моја умало се не истопише¹⁷, и умало не постадох жртва скитског мача, да ме из ове опасности не извуче

Тесалијског, нап. 5—8). Ни Скилица не доприноси расветљавању пораза, нарочито не места пораса: LCILTO је кнео узроке повлачења (уп. нап. 10) цар је наредио повлачење. СамуиЈ.о, сл'атрај}ћи неуредно повлачење за бекство, на шта је и личило, силно је навалио и његово Рокеје у бекство, запосео логор и заузео целу опрему па и сам царски шатор и госте. Вигантијски песник Јован Геометар написао је песму о несрећи која је гадесига Рокеје у „Бугарском теснацу“, па је тиме у великој мери допринео рашчкшћаЕЕњу пикња на ком месту је византијска војска претрпела пораз приликом повлачења. *Мушафчиев*, Стариит друм, 43, 12С—121, је, наиме, указао да су тако и Вјгтештшиши и крсташи називали пролаз кроз стари Succi. За Јована Геометра уп. коментар, (Јрагмент 2. Према Лаву Бакону изгледало би да је до пораза византијске војске дошло на месту удаљеном од Сердике у правцу Филипопоља два дана хода, дакле око 40 до 60 км од Сердике. То је свакако и навело *Злашарског*, Историл, 1/2, 675, *Благоева*, Критичен поглед, 41, *Ташковског*, Самуиловото царство, 109, да без детаљне анализе тврде да је до пораза дошло у Ихтиманској котлини, која је управо толико удаљена од Софије, или *Runciman-a*, Bulg. Empire, 225, да каже само да је другог дана после повлачења Василије II поражен у кланцима (the defiles). *Иречск*, Историн Булгар, 128, узима да је до пораза дошло између Ихтимана и Самокога, код Стопониона, али нећ у другом делу, Зборник Јиречека, I, 128, је врло убедљиво описао правац повлачења царске војске: после првог дана улогорили су се Византинци на вододелници између Дунава и Јејејског мора (код Вакарела), следећег дана, 17. августа, марширало се кроз шумовиту Ихтиманску котлину, поред дворца Стопониона, и пењало на висину кланца „Трајанове капије“, између клисура и прашума. Кад су хтели да пројуре кроз стари кланац Succi, напала их је војска Самуила и до когу потукла. Лав Бакон је одјахао из котлине кланца Succi уз последњу узвишицу испред Ветрена и тако се спасао. *Мушафчиев*, Стариит друм, 112—125, се врло детаљно позабавио питањем места пораза и у суштини прихватио, као и највећи део других писаца, Јиречеково тумачење. Он ипак сматра да Лав Бакон вије у праву када пораз ставља после другог дана повлачења, на шта *Јиречек*, \. с., није сратио пажњу, јер би то место морало одговарати Вакарелу, већ мисли да се византијска војска повлачила три или четири или можда чак пет дана. Требало би, међутим, имати у виду да се византијска војска повлачила већом брзином од уобичајене кад је била на походу; то произилази из текста Скилице-Кедрена да је повлачење личило на бекство. Да је до пораза дошло у клисури Succi, где је Трајанова капија, види се и из тога што је Лав Мелисин био са својим одредима у Филипопољу, а не код Трајанове капије, како би изгледало на први поглед на основу текста Скилице-Кедрена према коме је Василије овог свог генерала оставио позади наредивши му да чува теснаце. Василије II је, наиме, Лава Мелисина затекао тамо где га је оставио. Цар се спасио, наиме, у Филипопољ и када је тамо стигао нашао је на том месту Мелисина како га верно чека — ... εις Φιλιπούπολιν διασώ-ζεταί Iv f) γενόμενος, και του Μελισσηνον άμετακίνητον εύρων (уп. Скилица бр. 2). Овом доказу Мутафчиева треба додати још и текст Зонаре, III, 549, 13—14, који јеможда ЈОШ јаснији: ... εις Φιλιπούπολιν διασέσωστο κάκει τον Μελισσηνον εύρηκώς, дакле, „тамо“ тј. у Филипопољу нашао је цар Мелисина. Доказ Мутафчиева у том погледу је коначан, а што се тиче других елемената он полази од описа Лава Бакона по коме не може бити сумње да је реч о другом путу. *Баласчев*, Бмгарите, 62 sq., с којим највише Мутафчиев полемисе у свом раду, мислио је да византијска војска није прошла старом војном цестом кроз кланац Succi, већ кроз Сулу Дербент, тамо где данас пролази железничка пруга Софија — Пловдив. Поред низа доказа које Мутафчиев наводи вреди поновити и онај *Јиречека*, Зборник јиречека I, 160—161, да се све до XVI века путовало старим римским путем а тек од XVII и XVIII века преко Сулу Дербента.

Лав Бакон вигде не помиње Самуила у овој бици; за учешће Арона и Романа у истој бици уп. комент. за Скилицу, нап. 24 и 35.

¹⁷ Псал. 73/2.

неко божје провиђење, које учини те брзо узјахах коња и прођох стрмином (την φαρραγγώδη) пре но што она би од непријатеља заузета и у трку дочепах се врха (την άκρόρειαν). Преостала војска кроз непроходне планине једва умаче нападу Миза и, изгубивши скоро целу коњицу и опрему коју је носила, докопа се ромејских граница“.

(р. 171, 1—173,11)

2

989.

САМУИЛОВА ВОЈСКА ЗАУЗИМА ВЕРИЈУ

Звезда и ваирени стубови на северном делу неба“ иредсказшали су губишак Херсона

„и заузимање Верије (της Βερροίας) од стране Миза“.¹⁹

(р. 175, 10—11)

¹⁸ Реч је, према *Прокићу*, Скилица, 97, н. 2, о ватреним стубовима а не о познатој Халејевој комети, која се видела у Европи тек августа 989. године (уп. *Grumel*, *Chronologie*, 472) и коју Лав Бакон описује после ватрених стубова и напомене о паду Херсона и Верије.

¹⁹ Огњене стубове помињу Јахја, 29, и Асолик, 179—180; из тог разлога, наиме на основу датирања код Јахје, *Розен*, коментар за Јахју, 215, сматра да је Верија пала не пре 7. априла и не после 27. јула 989. године, дакле крајем јуна ИЛ! почетком јула исте године. *ВасиМбеесКиј*, К историји 976—986, 99—100, који се овим одељком посебно занимао због интереса који представља за старију руску историју, сматра да је до заузимања Верије дошло после 7. априла 989. године. *Злашарски*, Историл, 1/2, 681, и скоро увек несамосталан *Благоев*, Критичен поглед, 41—42, сматрају да се то збило у другој половини 989. године. Према *Прокићу*, Скилица, 72 и 97, Верију је Самуило освојио средином лета 989. године.

ЈОВАН ГЕОМΕΤΑΡ

Јован Геометар (Ιωάννης Κυριώτης Γεωμέτρης) рођен је у ПрВОЈ половини X в., вероватно у Цариграду. Додатак његовом имену Кириот (Κυριώτης) подсећа на цариградски кварт τὰ Κύρου, а и у самим Јовановим делима има редшнисценција о ауторовим везама са познатом четврти византијске престонице. Отац Јована Геометра се звао Теодор и имао је високу титулу патрикија.¹ На жалост, нама су остали забележени само фрагменти из живота овог византијског песника. За сјајно образовање стечено у центру византијске културе — Цариграду, Јован највише дугује својим способним учитељима; захваљујући једном песниковом епитафу сазнајемо да се међу њима налазио и Нићифор, познати математичар из епохе цара Константина VII Порфирогенита (945—959).² Други Јованов учитељ био је Теодор Декаполит, истакнути правник из времена културног процвата у првој половини X в. Из неких потписа се види да је Јован имао титулу протоспатара. У већ поодмаклим годинама Јован је напустио световну службу и ступио у Студитски манастир у Цариграду. После 990. г. постао је и митрополит кападокијског града Мелитине, на крајњем истоку Мале Азије.

Обимно књижевно дело Јована Геометра обухвата, пре свега, низ епиграма и песама са бројним подацима о догађајима и личностима из епохе цара Јована I Цимискија (969—976) и Василија II (976—1025). Међу овим стиховима налазе се и неки који су посвећени борби Византије против Самуилове државе Македонских Словена. Поред ових сти-

¹ Schlumberger, Ерорее 571, претпоставља да је отац Јована Геометра био Теодор из Мистије који се прославио у борбама цара Јована I Цимискија против руског кнеза Свјатослава.

² Са овим истакнутим научником је довођен у везу и Јованов надимак — Геометар. Међутим, J. Sajdak, Que signifie Κυριώτης Γεωμέτρης? Byz. 6 (1931) 350—353, претпоставља да је песников надимак, забележен само једанпут у савременим изворима, синоним за човека скромног и смерног начина живота. (У таквом значењу се овај израз јавља у једној поеми Манојла Фила, византијског песника из прве половине XIV в. Cf. Manuelis Philae carmina I, ed. E. Miller, Parisii 1854, 337). То име (Γεωμέτρης) Јованјемозда узео по ступању у манастир, аналогно појавама надимка Αμάρτωλός, Κατατηρός, Νηστευτής итд. у другим случајевима. G. Mercati, Che significa-Γεωμέτρης? Studi bizantini e neoellenici 4 (1935) 302—304, враћа се на старо објашњење надимка Јована Геометра, тумачећи га везом са познатим математичаром Нићифором; он одбија интерпретацију J. Сајдака са упозорењем да јереч γεωμέτρι,δες У византијском периоду означавала луталице по цариградским улицама и да би она била необјашњива с обзиром на Јованове функције у световном и духовном животу.

хова онус Јозапа Геометра обухвата неколико поема о хришћанским добродетелима, четири химие у част Богородице, похвалу св. Пантелејмону, коментар за неке говоре Григорија Назијанског и неколико реторичких састава. Образован на теолошким учењима хришћанске цркве, а још више на темељима наслеђа античке грчке филозофије и књижевности, Јован Геометар није могао бити задовољан владом суровог војника цара Василија II. Дубоко разочаран потискивањем сваког интелектуалног живог у позадину, песник је славио и величао доба цара Нићифора II Фоке (963—969), па чак и Јована I Цимискија, причући византијској престоници судбину старе Троје. У својим песмама Јован Геометар је дубоко огорчен на запостављање науке и образовања уопште, као и на подсмехе којима је често био изложен због својих стремења и погледа.

Употребљено издање: Migne PG 106 (1883) col. 901—1002.

Важнија литература: *Βασίλειος Κουΐ*, Из историји 976—986 (ТрудмП, 56—124); *Λιουβски*, Из историји 120—141; *Krumbacher* 731—737; *К. Сионнов*, Иван Геометар и византијската култура на негово вргме, *Духовна култура* 27 (1925) 196—202; *Schlumberger*, *Spicilegium Geometrenum I—II*, *Eos* 32 (1929) 191—198; 33 (1930—1) 521—534; */. Sajdak*, *Que signifie Κυριότης Γεωμέτρης?* *Byz.* 6 (1931) 343—353; *H. Gregoire*, *Une épigramme greco-bulgare*, *Byz.* 9 (1934) 795—799; *G. Mercati*, *Che significa Γεωμέτρης?* *Studi bizantini e neoellenici* 4 (1935) 302—304; *F. Scheidweiler*, *Studien zu Johannes Geometres*, *BZ* 45 (1952) 277—320; *Καριшковски*, *К историји* 224—243; *Moravcsik* I, 319 sq.; *F. Dölger*, *Geometres Johannes*, *Lex. Theol. u. Kirche* IV (1960) 689—690.

1

КОМИТОПУЛ⁵

„Горе је комета (κομήτης) палила васионски етар, а доле је комит (κομήτης)¹ огњем пустошио Запад.⁵ Она звезда, предзнак

³ Наслов ове песме Јована Геометра гласи „εις τον κομιτόπουλον“. Тај пример наводи *Злашарски*, *Историл* 1/2, 634 сл., као један од доказа да заједничко име синова комеса Николе — комитопули (κομιτόπουλοι) не долази од византијске војне титуле κομης (лат. comes), већ да у његовом корену стоји стара словенска реч кмет (к.б.мет>) која је означавала угледну и утицајну личност у општинској организацији, а одатле и војног команданта. Детаљније о изразу комитопули в. коментар за вести Јована Скилице.

⁴ *Злашарски*, *Историл* 1/2, 683, н. 1, исправља грчки текст, сматрајући да је у песми за комету дат погрешан облик κομήτης, а не κομήτης како стоји у грчким речницима; с друге стране за самог Самуила требало би да буде обрнуто: κομήτης уместо κομήτης.

⁵ Паралела између појаве комете у васиони и Самуилових покрега против Византије врло је драгоцен за одређивање хронологије ове песме Јована Геометра, Из епохе Самуилових освајања византијских област забележено је неколико по Јава

садашње таме, била је савладана светлом звезде јутарње, а овај [комит] би запаљен заласком Нићифора (ήφθη τη δύσει Νιχηφόρου).⁶ Овај страшни вихор, стваран од злодуха све је попалио. Где је страховити глас твоје силе, вођо непобедивог Рима? Царе по природи својој, победоносни [νιχηφόρε = Νιχηφόρε]⁷, придигни се мало из гроба, рикни, лаве, и научи лисице да се повуку у јазбине”.⁸

(Migne, PG 106, col. 920)

комета: 3. августа 975, 979, 13. августа 989. и 995. године. Cf. *Grumel*, *Chronologie* 472. Настојећи да ближе одреди време настанка песме посвећене комитопулу, *Βασίλειος Κουΐ*, *К историји* 976—986, 116, сматра да Јован Геометар свакако има у виду комету која се појавила 3. августа 975. године, дакле неколико месеци пре смрти цара Јована I Цимискија (+ 10. јануара 976). Уп. *Сионнов*, н. д. 201; *Prokić*, *Zusätze* 12; *F. Scheidweiler*, *Studien zu Johannes Geometres*, *BZ* 45 (1952) 313. *Злашарски*, *Историл* 1/2, 683, н. 2, упозорава да је највећи део песама Јована Геометра са историјским садржајем настао између 986. и 989—90. године, па да би, према томе, чудно било песничко подсећање на хронолошки далеку појаву Халејеве комете 13. августа 989. године, виђене први пут у Египту 27. или 28. јула, а о којој говори савремени историчар Лав Бакон (cf. L. Diaconus, ed. Bonn. 175). У складу са овом хронологијом *Злашарски*, *Историн*, 1/2, 683, мисли да се и алузија на непријатељско пустошење Запада односи на 989. годину када су Самуилове трупе извојевале низ победа над Византинцима, освојивши и неке важне градове као Сервију и Вер. Cf. *Schlumberger*, *Спорее* 573 sq. (О тим Самуиловим успесима в. детаљније коментар за вести Јована Скилице пр. 40). *Баласчев*, *Б-вларите* 31, н. 3, враћа се на претпоставку В. Васиљевског да је песник имао у виду комету из 975. године, а против аргумената В. Златарског наводи да су неке песме Јована Геометра са историјским садржајем писане и пре 986. године: песме о смрти цара Нићифора II Фоке (969) и Јована I Цимискија (976). Сасвим је вероватно датирање које је за ову важну песму Јована Геометра дао В. Златарски, али оно не би требало да почива на одређивању датума појаве комете већ на обиму Самуилових успеха описаних у песми. У периоду између 986. и 889. године, када су по мишљењу В. Златарског настали епиграми Јована Геометра са историјском садржином, писац је могао да алудира и на комету из 975. године; појаве ових небеских тела нису биле нарочито честе у Византији, тако да је нпр. између 975. и 989. године виђена само једна комета 979. године. Међутим, песникове речи да је Самуило опустошио читав Запад, тешко могу да се повежу са стањем 976. године, када се, после смрти Јована I Цимискија (10. јануара), устанак Македонских Словена налазио у почетној фази. Напротив, значајни Самуилови успеси у 989. години потпуно су у складу са наведеним стиховима Јована Геометра. Изгледа највероватније да је ова песма написана 989. или почетком 990. године.

⁶ Ови стихови могу бити индиција за претпоставку да песник говори о устанку Самуила и браће као о догађају који се десио непосредно после смрти византијског цара Нићифора II Фоке (10. децембра 969). *Βασίλειος Κουΐ*, *К историји* 976—986, 116, није придавао нарочити значај овом детаљу, сматрајући да је устанак комитопула заиста избио тек после смрти Јована I Цимискија (10. јануара 976), а да је Јован Геометар поменуо Нићифора II Фоку због великих симпатија које је гајио према овом цару, не желећи да говори о његовом наследнику Јовану I Цимискију. Уп. *Сионнов*, н. д. 201. Ове стихове је брзо прешао и *Scheidweiler*, о. с. 313, речима „Letzteres ist geschichtlich falsch und ungerecht gegen Tzimiskes“. Међутим, *Prokić*, *Zusätze* 12, први користи стихове Јована Геометра као доказ да је устанак комитопула избио 969—970. године, сматрајући да се они сасвим слажу са оним што о томе устанку каже Јован Скилица. Уп. *Баласчев*, *Б-вларите* 31; *Плеурое*, *Восстание Петра и Бонна* 126. (Детаљније о хронологији устанка в. коментар за вести Јована Скилице пр. 8).

⁷ Јован Геометар прави игру речи са именом византијског цара Нићифора II Фоке и грчке речи „νιχηφόρος“, која значи оног који носи победу, победоносца. ⁸ Песничко обраћање на Нићифора II Фоку *Βασίλειος Κουΐ*, *К историји* 976—986, 116, тумачи искреним симпатијама Јована Геометра према овом цару; због тога у стиховима није поменут Јован I Цимискије, мада је устанак у Македонији избио после

ПОРАЗ РОМЕЈА У БУГАРСКОМ КЛАНЦУ»

„Не бих помислио да ће се икада десити, чак ни кад би се сунце померио, да ће стреле Миза (Μύσοι)¹⁰ бити јаче од копаља Авсона (Αύσονίων).¹¹ Гле, лав дрхти од сусрета са младим јеленима. Чим ќе, о Фајетоне [Сунце], спустиш под земљу у твојој златом

његове смрти, 976. године. Прихватајући ово тумачење, *Schlumberger*, фирее 573, подвлачи велику песникову забринутост због догађаја на Западу. Пошто заступа мишљење да је устанак кометопула почео још 969. године, *Баласчев*, Бглгарите 31 сл., сматра да Јован Геометар обраћањем на Нићифора II Фоку апострофира потпуну пасивност његовог наследника Јована I Цимискија према опасности од кометопула. Међутим, ако се песма Јована Геометра датира у 989—990. годину (в. пр. 5), њен садржај се може схватити као алузија на каснију византијску пасивност према Самуилу, мада је македонски владар у току 989. године водио успешне операције против византијских области, освојивши неке важне градове (Бер и Сервију), а угрозивши чак и сам Солун, Византија окупирана грађанским ратовима са Вардом Фоком и Вардом Склиром није била у стању да му се супротстави. Тек када је априла 989. године Варда Фока убијен и када је октобра закључен споразум са Вардом Склиром, цар Василије II могао је да крајем 989. или почетком 990. године крене против Самуила. Уп. *Злашарски*, *Историл* 1/2, 685.

⁹ Наслов песме гласи „εις το λάθος Ῥωμαίων το εν τῇ Βουλγαρίᾳ κλείσει“, па су и њени стихови посвећени поразу цара Василија II на повратку из Сердике код Трајанових врата, 17. августа 989. године. (О томе види детаљније коментар за вести Лава Βαкона пр. 1—19.) *Мушафчиев*, *Старинт друм* 42 сл., настоји да објасни географски термин Βουλγαρικὴ κλεισις, који се за Трајанова врата први пут јавља у овој песми Јована Геометра. Овде се налазила граница између византијских поседа у Бугарској и Самуилове територије, а кроз тај пролаз је водио пут у средишне области македонске државе. Ти елементи, а и каснија граница византијске административне области — теме Бугарске, учинили су да се сасвим учврстио назив Бугарска клисура (Βουλγαρικὴ κλεισις). С друге стране, сам географски термин који употребљава Јован Геометар показује да се сукоб између византијске и Самуилове војске одиграо баш код пролаза близу античког локалитета Succī. Уп. *Мушафчиев*, *Старилт друм* 120 сл.

¹⁰ Византијски аутори уопште, а нарочито ретори, употребљавају за суседне народе често сасвим вештачка имена, позајмљена из антике, желећи да свој стил излагања што више приближе античким узорима. Етнички термин Мизи (Μύσοι) крије у себи подиике Самуилове државе који се у византијским наративним изворима често називају Бугари (о томе в. детаљније коментар за вести Јована Скилихе, пр. 9). Због тога сматрамо да *Moravcsik* II, 208 sq. не нијансира довољно значења овог назива, наводећи да се он у византијским изворима употребљава за Бугаре (XI—XV век), Печенеге (XI в.), Угре (XII в.) и Влахе; томе би требало додати и поданике Самуилове државе. За учене византијске писце назив Мизи — употребљен за Бугаре — имао је своје оправдање, јер је овај народ становао на територији старе Межије; тако се, уосталом, у византијским изворима називају и неки други народи настањени у овим областима. Cf. *K. Amantos*, Τα εθνολογικά ονόματα εις τους βυζαντινούς συγγραφείς, *Ελληνικά* 2 (1929) 97, 101.

¹¹ Авсон (Αύσονες), грцизирани облик имена племена Аурунци које је становало у Средњој Италији, временом се проширио на становнике читаве Италије (Cf. *Pauly-Wissowa RE* II, 2561), па према томе и на Римљане. Сматрајући се наследницима Римљана, Византинци су често преузимали и назив Ausones (Αύσωνες или Αύσωνιοι). Уп. *Amantos*, п. d. 97. *Дучев*, Проучавши 50, истиче да су Византинци себе називали Авсонима и да је, према томе *Баласчев*, Бглгарите 53, погрешно превео овај израз као да се ради о изабраном одреду византијске војске.

блиставој кочији, кажи великој души кесара (Καίσαρος)¹² ово: Истар приграби венац Рима, маши се брже оружја, стреле Миза надјачаше копаља Авсона¹³.

(Migne, PG 106, col. 934)

УСТАНАК¹⁴

Дугачка цесма Јована Геомешира прво говори о догађајима на Ишоку, иј. о грађанском рашу којије цариградска влада водила са Вардом Фоком^к, а зашм даље описује догађаје на Заиаду.

„Где је реч која ће објаснити оно што се на Западу збило!?. Војска Скита (Σκύθοι)¹⁶ по њему пролази и кружи као по својој отаџбини. Земљу која рађа племените изданке, људи неустрашиви и челични, они [Скити] у корену сасецају и мач одељује нејаки

¹² Погрешна је претпоставка *Баласчева*, Бглгарите 53, да Јован Геометар под кесаром подразумева брата и саветника цара Нићифора II Фоке, јер од двојице познате царева браће ниједан није имао високу титулу кесара: Лав је имао достојанство куропалата, док титула другог брата Константина није позната. Знаке кесарског достојанства имао је једино Нићифоров отац Варда Фока. Cf. *G. Schlumberger*, Un empereur byzantin au dixieme siecle. Nicephore Phocas, Paris 1923, 95, 293, 444; *R. Guillard*, Etudes sur l'histoire administrative de l'empire byzantin. Le césar, *Orientalia christiana periodica* 13 (1947) 172. Изгледа вероватније да песник не алудира на неку личност са високом византијском титулом (то би могао да буде само царев отац Варда Фока), већ на самог Цезара и његову борбу са варварима.

¹³ Ови стихови показују колико је дубоку потиштеност изазвао у Цариграду пораз византијске војске код Трајанових врата (августа 986). Одговорност за неуспех била је утолико већа што је ова експедиција против Самуилове државе била први самосталан војни подухват младог цара Василија II. Уп. *Злашарски*, *Историл* 1/2, 675; *Баласчев*, Бглгарите 53.

¹⁴ Наслов песме гласи „εις την ἀλώστασιν“, при чему писац свакако мисли на унутрашњу кризу која је крајем осамдесетих година X в. захватила Византију; први део стихова посвећен је опису тих догађаја на Истоку.

¹⁵ Други грађански рат у Византији за врте цара Василија II (976—1025) почео је 987. године акцијом крупног магната Варде Склира против кога је цариградска влада послала истакнутог војсковођу Варду Фоку, али се овај убрзо придружио побуњеницима. Сукобивши се са Вардом Склиром, Варда Фока се ослободио свога супарника и сам започео акцију против централне владе, држећи читаву годину дана (988—989) у опасности и саму престоницу. Cf. *Schlumberger*, *Ерорее* I, 720—746; *Ostrogorsky*, *Geschichte* 3 251 sq. На ове борбе на Истоку свакако мисли и Јован Геометар.

¹⁶ У византијским изворима често се јавља етнички термин Скити (Σκύθοι) за народе и племена са којима је Царство често долазило у додир. Тако византијски писци, према Ђ. Моравчику, зову Скитима Хуне (V—VII в.), Аваре (VII—X в.), Хазаре (IX—X в.), Бугаре (VIII—XIV в.), Угре (X—XI в.), Печенеге (XI—XII в.), Узе (XI—XII в.), Кумане (XI—XIV в.), Селџуке (XI в.), Монголе (XIII—XVI в.) и Османлије (XIV—XVI в.). Cf. *Moravcsik* II, 279—283. Као доказ да у византијским изворима етнички термин Скити означава Бугаре, Моравчик наводи, између осталог, и ово место, подсећајући да се, почевши од X в., израз Скити среће и као назив за Балканске Словене или словенизиране Бугаре. (О томе в. *М. Рајковић*, О пореклу Томе вође устанка 821—823, *ЗРВИ* 2, 1953, 36 сл.) Тако је и овде термин Скити употребљен за Македонске Словене, поданике Самуилове државе.

пород: те једно дете код мајке остаје, а друго непријатељ одводи силом оружја. Раније моћни градови — сада су прашина ситна. Гледајући штале коњске на месту где беху станови људи, јео, како да се уздржим од суза. Тако у огњу пропадају земље и насеља

(Migne PG 106, col.-908)

Песник зашим говори о судбини која је задесила византијску ирес-шоницу.

БУГАРИ¹⁸

„Трачани (Θράκες)¹⁹, можете сада примити Ските (Σκύθοι)²⁰ као савезнике против нас — пријатеља, нас некадашњих савезника против Скита. Ликуј и весели се, племе Бугара²¹, држи и носи

¹⁷ У самој песми нема конкретних описа Самуилових напада на византијску територију који би помогли да се она тачно датира; ипак се може закључити да је Јован Геометар своје стихове писао 989. или 990. године, после великих Самуилових ратних успеха: заузимања простране византијске територије са богатим и напредним градовима. (В. детаљније коментар за вести Јована Скилице пр. 40.) Због тога *Schlumberger*, Ерорее II, 45 sq., наглашава да је ова песма написана средином 989. године и да, говорећи о освајањима Самуила, алудира на његове успехе у епоси унутрашњих сукоба у самој Византији. Песма се завршава описом страха које је земљотрес од 25. октобра 989. године (за хронологију cf. *Grumel*, *Chronologie* 480) нанео византијској престоници, па и то упућује на 989—90. годину као време састављања ових стихова. Уп. *Баласчев*, Българите 71; *Злашарски*, Историл 1/2, 684.

¹⁸ Наслов ове песме гласи „εις τους Βουλγάρους“; о томе етничком термину в. коментар за вести Јована Скилице пр. 9.

¹⁹ Тумачење етничког термина Трачани (Θράκες) условљава интерпретацију читавог садржаја, као и датирање ове песме. *VaswbeecKUŭ*, К историји 976—986, 117 сл., сматрао је да Јован Геометар, говорећи о Трачаннма, мисли на Византинце. Cf. *Schlumberger*, Ерорее I, 646. Међутим, *Каришковски*, К историји 229, претпоставља да песник овде има у виду Бугаре. С обзиром на интерпретацију садржаја целе песме и њено датирање (в. пр. 21), сматрамо да се ипак ради о Бугарима.

²⁰ О значењима етничког термина Скити у византијским изворима в. пр. 16. Овде аутор свакако мисли на Русе. Cf. *Schlumberger*, Ерорее I, 646.

²¹ Интерпретација ових стихова необично је важна за разумевање садржаја читаве песме, а повезана је са тумачењем и датирањем стихова који говоре о узурпацији знакова царске власти (в. пр. 22). *VaswbeecKUŭ*, К историји 976—986, 117 сл., тумачи израз Трачани (Θράκες) као назив за Византинце и сматра да песник у овим стиховима алудира на споразум цара Василија II са кијевским кнезом Владимиром (987), по коме је руска војска требало да помогне цариградској влади у борби против опасног унутрашњег непријатеља Варде Фоке; први руски помоћни одред стигао је у Византију априла 989. године (уп. детаљније *М. Левченко*, Взаимоотношенин Византији и Руси при Владимире, В В, 7, 1953, 194—223). Cf. *Schlumberger*, Ерорее I, 647, који као доказ наводи и чињеницу да се у рукописима дела Јована Геометра ова песма налази иза епиграма посвећеног кометополу. Исто: *Scheidweiler*, о. с. 315. Алузiju на ранији бугарско-руски савез В. Василевски идентификује са заједничком борбом Византинца и Бугара против кијевског кнеза Свјатослава. Међутим, *Баласчев*, Българите 30, н. 1, хронолошки помера стихове Јована Геометра уназад и даје им сасвим другачије тумачење: он сматра да песник има у виду споразум закључен јула 971. године под Силистријом. (О хронологији в. *Каришковски*, О хронологији 138.) Тумачећи етнички термин Трачани као назив за Бугаре, *Каришковски*,

скиптар, дијадему, пурпур и заставе од гримиза²². и он [се. наш цар] шије ће преобући у дугачке јармове, и ноге ће негвама спутати²³. И по леђима и трбусима многих он ће ударати, зато шго се, напустивши работу, усуђујете да ове [царске знаке] носите и њима се дичите

(Migne, PG 106, col. 919)

ПЉАЧКА ИВИРАЦА²⁵

„Не скитски огањ, већ ивирско насиље гони сада Запад против Истока²⁶. Ето, ово су земљотреси, ове [Ивице] пред-

К историји 229, интерпретира ове стихове као песничко иронично обраћање Бугарима, уз препоруку да сада склопе савез са Русима. Песма је написана у тренутку када су Бугари окренули леђа Византији и пришли Русима, дакле за време другог похода кијевског кнеза Свјатослава у Бугарску јула — августа 969. године. (За хронологију в. *Каришковски*, О хронологији 138.) Алузiju на ранији савез Византије са Бугарима против Руса *Каришковски*, К историји 229, идентификује са преговорима цара Нићифора II Фоке са Бугарима у јесен 969. године или можда са ситуацијом у време похода Игора на Византију (940—941). Имајући у виду наредне стихове песме (в. пр. 22), мора се примити као највероватнија она интерпретација коју је дао П. Каришковски.

²² Тумачење стпхова о узурпацији знакова царске власти (скиптар, круна и пурпур) директно је повезано са одређивањем хронологије почетка песме: да ли песник алудира на руско-бугарски савез против Византинца (969) или на савез Византије са кијевским кнезом Владимиром 986. године (в. пр. 21). Прихватајући друго тумачење, *Василевски*, К историји 976—986, 118, само обраћа пажњу на податак Јована Скилице (cf. *Cedienus* II, ed. Bonn. 468) да је цар Василије II, приликом освајања Охрида (1018), нашао у Самуиловој престоници „στέμματα ex μαρτύρων καὶ χρυσοῦ φεῖς ἐσθιῆτας“; он очигледно сматра да Јован Геометар у својој песми алудира на Самуилову узурпацију царске власти. Исто: *Schlumberger*, Ерорее I, 647 sq. Мада ову песму Јована Геометра датира у време око 971. године (в. пр. 21), *Баласчев*, Българите 30, н. 1, схвата ове стихове као алузiju на царску титулу Самуила који је узео бугарске царске знаке изгубљене за време боравка Бориса II у Цариграду. У претходној примедби је већ наведено да се ова песма датира у 969—971. или 988—989. годину. Међутим, овај други датум се мора елиминисати, јер би иначе остала сасвим необјашњена алузija на узурпацију знакова царског достојанства. Наиме, из преспанског натписа, датираног сигурно у 993. годину, у коме је Самуило поменут без икакве титуле (уп. *Усиенски*, НЗДПИСБ 1—4), јасно се види да македонски владар 988—989. године још није имао титулу цара (о хронологији Самуиловог проглашења за цара в. *Прокић*, Постанак 278 сл.; *Злашарски*, Историн 1/2, 700 сл.). Према томе, мора се прихватити тумачење П. Каришковског који сматра да се ради о догађајима после смрти бугарског цара Петра (30. јануара 969); Византинци су признавали његову царску круну, али су зато царску титулу његовог сина Бориса I сматрали за узурпацију. Уп. *Каришковски*, К историји 229.

²³ *Литаврин*, Болгарин и Византил 183, наводи ове стихове као доказ да је приликом покорјења Бугарске знатан део становништва био преведен у ропство.

²⁴ Датирајући устанак кометопула у 969. годину, *Баласчев*, Българите 30, сасвим произвољно тумачи ове стихове као алузiju на ратовање цара Јована I Цимискија против Арапа на Истоку, које је трајало од 973. године, па скоро до цареве смрти, тако да Јован I Цимискије није могао ништа да предузме против кометопула.

²⁵ Наслов песме гласи „εις τας των Ιβηρων ἀρπάζας“.

²⁶ После пораза узурпатора Лава Фоке априла 989. године, царска влада је за неко време морала да настави са акцијама против ивирских трупа које су се бориле

сказало је буктање²⁷ нових звезда²⁸. Македонска земља, зашто безуспешно оптужујеш Ските²⁹, када видиш да твоји пријатељи и савезници врше таква дела³⁰

(Migne, PG 106, col. 919)

на страни узурпатора. Један део Ивираца пришао је Варди Склиру, а други је самостално водио борбу против Византије све до 990. године. Уп. *VasunbeesKuii*, К историји 976—986, 119 сл.; *Злашарски*, Историн 1/2, 686.

²⁷ У издању грчког текста стоји φαῖσις, што је највероватније грешка издавача за καῖσις, како је схватио и латински преводилац.

²⁸ Помињање земљотреса и појава комета представљају драгоцене елементе за датирање ове песме: 25. октобра 989. године византијску престоницу је задесио доста јак земљотрес, док је 13. августа исте године у Византији примећена Халејева комета. Cf. *Grumд*, Chronologie 472, 480 (в. пр. 5).

²⁹ Издавач грчког текста ставио је тачку иза израза „Македонска земља“, мада је логичније да она стоји испред. Уп. *Василевскии*, К историји 976—986, 119. Етнички термин Скити (Σκῆδοι) има врло широко значење у византијским изворима (в. пр. 16), али је овде свакако употребљен за поданике Самуилове државе, тј. за Бугаре, како то мисли *Злашарски*, Историн 1/2, 686.

³⁰ *Злашарски*, Историн 1/2, 686, наглашава да се цар Василије II 989—990. године налазио у Солуну, али да је убрзо морао да се врати на Исток, ради борбе против Ивираца; последњи стихови ове песме показују да 990. године није још била покренута никаква византијска акција против Самуила.

ПОХВАЛНО СЛОВО Св. ФОТИЈУ ТЕСАЛИЈСКОМ

Фотије Тесалијски, који није забележен у званичној цркви, потиче из аристократске тесалијске породице. У раној младости одлази у мали манастир св. Козме и Дамјана близу Солуна, где под утицајем испосника Власија живи и сам строго аскетским животом. Као поверљив човек Романа II (959—963) Власије је позван у Цариград да крсти царевог сина Василија, па је на тај пут повео и Фотија. Када је знатно касније Василије II (976—1025) дошао 990. године у Солун, он је тражио Власија; стари аскета је већ био мртав, али су становници пред цара довели Фотија. Из разговора са старцем Василије II је сазнао да је и он присуствовао његовом крштењу у престоници, па га је узео у своју пратњу. Отада је стари монах пратио цара у његовим походима против Самуила¹.

Похвално слово св. Фотију написао је у XI в. неки анонимни аутор, вероватно монах из манастира који је Фотије основао. Писац овог хагиографског текста, који свакако није био Фотијев савременик, показује знаке релативно високог образовања. У његовом делу има реминисценција из митологије и античке грчке историје. Поред тога, он у стилу и фразеологији подражава списе Григорија Богослова. За јужнословенску историју овај спис је значајан због занимљивих података о нападу Самуилове војске на Тесалију.

Употребљено издање: *Епископ Арсениј*, Похвалное слово св. Фотиш Фессалиискому, Новгород 1897.

Важнијалитература: *В. Василевскии*, Один из греческих сборников Московской синодалной библиотеки, ЖМНП 248 (НОВ. 1886) 65—106; *Krumbacher* 199; *E. Kurtz*, BZ 2 (1893) 313 sq., 7 (1898) 484 sq.; *Schlumberger*, Вроpee II, 47—50; *Злашарски*, Историн 1/2, 660, 685; *Moravcsik* I, 574 sq.

¹ *E. Kurtz*, BZ 2 (1893) 313 sq., наводи да је по завршетку борбе против Самуила Василије II доделио Фотију једну повељу. Међутим, *Dölger*, Regesten, I, No. 755—821, међу Василијевим повељама не зна за такав докуменат.

986. године

САМУИЛОВА ВОЈСКА УПАДА У ТЕСАЛИЈУ

Писац говори о иодизању манасширау непосредној близини Солуна.

„И тада народ Миза (το ἔθνος Μυσῶν)² подиже се против ромејске власти и нападама опустоши целу земљу Тесалаца и Долопа (Θετταλῶν καὶ Δολοπῶν)³ и постаде узроком велике узнемирености цару Авсона (Αὐσονῶν)⁴. Јер, нити је било могућно да се оданде доносе приходи на двор, нити је ма коме од тамошњих становника било безопасно да се покрене на тај пут (у Цариград), пошто би свако одједном постао заробљеник и или био немило-срдно посечен мачем, или одведен у ропство по закону плена који пориче племенско сродство и покреће сродног против сродног\ Цар је с правом шатрао да је то сасвим неподношљиво, па сакупи огромну војску⁵ и започе жестоку и смелу борбу са одабраном војском и са читавом војском уђе у најжешћи окршај и би поражен од варварске војске⁶. Пошто се то чешко драђало, западне у велику пометњу и не беше у стању да се супротстави непријатељима, па стога потражи другог савезника, заиста нај-

² О значењу термина Мизи (Μύσοι) в. коментар за вести Јована Геометра пр. 7.

³ Овај детаљ је важан за ближу локализацију области на које је Самуилова војска напала. Помен племена Долопа, познатог у Тесалији још античким писцима од Августовог времена (ср. RE V, 1903, 1289—1290), потврђује да је то била Тесалија. Баласчев, Българите 46, сматра да је овај Самуилов напад поред Тесалије обухватио и албанско-влашке области у Епиру.

⁴ О термину Авсон в. коментар за вести Јована Геометра пр. 11.

⁵ У тексту се не налазе никакви елементи који би помогли да се ближе датира Самуилова акција против Тесалије (За Самуилове нападе на Тесалију в. коментар за вести Јована Скилице пр. 27 и Кекавмена пр. 1). *SMumberger*, Ерорее I, 573 sq., верује да се ради о догађајима из прве деценије Самуиловe владе (976—986), али је склон да експедицију против Тесалије датира у 986. годину. Исто: *Lemerle*, Pro-Icōmenes 58. Баласчев, Българите 46, сматра да је Самуило 983. године предузео поход против средње Грчке, док *Прокић*, Постанак Охридског патријархата, 247, инсистира да је Тесалија била под Самуиловом влашћу од 986. до 996. године, тј. од пада Ларисе до пораза код Сперхеја. *Злашарски*, Историн 1/2, 659 сл., као хронологију догађаја даје 980. годину: Самуило је већ 979. године опседао Ларису, али је морао да прекине акцију због доласка бугарског цара Романа II у Воден. Следеће године Самуило се враћа да поседне главни град плодне Тесалије и о томе нападу нам говори Кекавмен (в. коментар за вести Кекавмена пр. 1).

⁶ Ово место дословно гласи „μὴρσαν μὲν ἱππῶν συναγαγὼν, μὴρσαν δὲ χεῖρα στρατιωτικὴν συλλεξάμενος“, па је Баласчев, Българите 56 сл., погрешно закључио да је цар Василије II водио војску од 10000 коњаника и исто толико пешака. *Мушафчиев*, Старинт друм 112, н. 1, врло је резервисан према оваквој интерпретацији, упозоравајући да се у хагиографским изворима увек у општим фразама говори о војним контингентима.

⁷ Већ је *Лишовски*, Из историји 131, сматрао да овај пасус слова св. Фотију Тесалијском говори о неком већем сукобу византијске војске са Самуиловим одредима. Из тога је даље настала претпоставка да се у овим редовима крије опис сукоба између Византинаца и Самуила код Трајанових врата 986. године. Ср. *SMumberger*, Ерорее II, 47; *Prokić*, Zusätze 13; Баласчев, Българите 56; *Мушафчиев*, Старинт друм 105. Чини нам се да је исправније помислити да опис овог хагиографског текста не говори о великој бици недалеко од Софије, већ о неким мањим сукобима између Василија II и Самуила, сукобима који су ипак завршени неуспешно по Византинце.

царскијег и најбољег, припремљеног молитвама светих који је уздигао мишицу високу и у боју непобедиву. И стигавши у Солун који је био тврђава и сигурно упориште у борби против непријатеља, у њему се предао тражењу светих и блажених људи⁸.

(Похвално слово, р. 23 sq.)

Текст даље описује Василијево обраћање идејној борби ироших нецријашеља, јер је цар знао да му само војна сила не може иомоћи.

⁸ *Злашарски*, Историн 1/2, 685, сматра да се овај пасус односи на крај 989 или почетак 990. године, када је Василије II смирио унутрашњу ситуацију у Царству (Варда Фока је убијен априла 989. године, а октобра се цар споразумео са другим бунтовником Вардом Склиром) и пожurio у Солун; цар је оценио озбиљност опасности која је западним областима Византије запретила од Самуила, чије су трупе већ освојиле Вер и Сервију. Исто: *Прокић*, Скилица 98. *Дуичев*, Проучиванин 23 сл., датира Василијев боравак у Солуну у април 989. године, непосредно после угушене побуне Варде Фоке. Међутим, царев положај је био знатно отежан и новим покретом против централне власти под Вардом Склиром, а на то се односе речи похвалног слова св. Фотију Тесалијском да се цар, притиснут тешкоћама, обратио за помоћ светим људима и да је стигао у Солун. *Runciman*, Bulg. Empire 227, напротив сматра да је Василије II стигао у Солун у пролеће 991. године. О царевом доласку у Солун говори и Јован Скилица, истичући да је он прошао кроз области Тракије и Македоније и да је команду у граду поверио Григорију Тарониту (в. коментар за вести Јована Скилице пр. 42). Циљ тога пута био је припремање борбе против Самуила која је почела у пролеће следеће, 991. године. Ср. *SMumberger*, Ерорее II, 51.

ЖИТИЈЕ СВ. НИКОНА МЕТАНОИТА

Никон Метаноит (Νίκων δ Μετανοείτε)¹ рођен је у првој половини X в. у области теме Арменијака као син високог византијског функционера. Монашку ризу обукао је у манастиру Хрисопетри, на граници између Понта и Пафлагоније, намеравајући да у овим крајевима проповеда и учвршћује хришћанство. После пуних 12 година проведених у испосничким припремама Никон (961) одлази на Крит и делује као хришћански мисионар међу тамошњим Арабљанима. Одатле прелази у Грчку, где се после обиласка многих градзза задржава у Спарти. Умро је 26. новембра 998. године².

Житије св. Никона Метаноита, које је тловином XII в. написао непознати игуман њоговзг манастира³, сажети низ драгоцених података за историју Пелопонза у X в., а између осталог говори и о нападу Самуилове војске на области средње Грчке и Коринтског залива. Иако је историјска наука давно уочила важност овог извора за прошлост континенталне Грчке, она је дуго времена располагала само са његовим латинским преводом који је у XVI в. из грчког кодекса бр. 584 Барберинске библиотеке начинио језуита Јаков Сирмондо⁴. Међутим, Сп. Ламброс је 1880. године у кодексу бр. 210 библиотеке светогорског манастира Кутлумуша нашао потпун грчки текст житија св. Никона Метаноита, писан 1630. године од неког епископа Партенија. Нешто

¹ Надимак Метаноит Никон је свакако добио јер је својим верницима говорио „покајте се“ (μετανοείτε). Уп. F. Kukules, Ὁ δοῖς Νίκων ὁ Μετανοείτε, Μαλεβόι 4 (1924) 193.

² Епизода са лакедемонским великашом Јованом Малакином, описана у самом житију (в. пр. 16), може да послужи као индиција за даврање смрти Никона Метаноита: Јован Малакин је 997. године одведен у Цариград, а убрзо после тога Никон је умро. Cf. G. Da Costa-Louillet, Saints de Grece aux VHP, IXe et X^e siecles, Byz. 31 (1961) 360, Н. 2.

³ Рудаков, Очерки 252, само каже да је житије св. Никона Метаноита написано извесно време после његове смрти. У Кутлумушком рукопису постоји запис да је вотор житија 1156—57. године постао игуман манастира који је основао св. Никон, а у codex Barberinus No. 583 да је аутор ове верзије дошао на чело манастирске обитељи 1141—42. године. Из тога је Da Costa-Louillet, о. с. 348 sq., закључила да је ДРЈта верзија написана после 1141—42. године, а прва после 1156—57. године.

⁴ Латински превод је у целини објављен у колекцији Vetetum scriptorum et monumentorum historicorum, dogmaticorum, moralium amplissima collectio VI, ed E. Aicēnē et U. Durand, Parisiis 1729, 837—886. Један део латинског превода налази се У Migne PG 113, col 975—988, под насловом Vita sancti Niconis armeni monachi.

касније истакнути грчки научник је у Ватикану наишао и на грчки кодекс бр. 583 Барберинске библиотеке којим се и послужио поменути латински преводилац⁵.

Употребљено издање: Sp. Lampros, 'Ο βίος Νίκωνος του Μετανοείτε NE 3 (1906) 131—228.

Важнија литература: Hopf, Geschichte I, 70 — '72a; Sp. . pros, 'Ο Βαρβερίνος κώδιξ του βίου Νίκωνος του Μετανοείτε NE 5 (1 908) 301 — 304; N. Veis, Εἰς τον Βίον καὶ πολιτείαν Νίκωνος του Μετανοείτε B В 20 (1913) 58 — 59 ; A . П. Рудаков, Очерки византиискои кулБтурв! по даннвш греческои агиографии, Москва 1917, 252; F. Kukules, 'Ο όσιος Νίκων ό Μετανοείτε, Μαλεβός 4 (1924) 191—194; Schlumberger, Ероее I, 549—552; Злашарски, Историн 1/2, 845 — 850; M. Galanopoulos, Βίος, πολιτεία, εἰκονογραφία, θαύματα καὶ άσματος ακολουθία του οσίου και θεοφόρου πατρός ημών Νίκωνος του Μετανοείτε, Атина, 1933; D. Daphnou, Βίος και ακολουθία του οσίου Νίκωνος του Μετανοείτε, Атина 1953; Moravcsik I, 572 sq.; G. Da Costa-Louillet, Saints de Grece aux YIII, IXe et X^e siecles, Byz. 31 (1961) 346—369.

ОКО 995. године

1

О УПАДУ САМУИЛОВИХ ТРУПА У ГРЧКУ

Писац описује пријашељство Никона Мешаноиша са лакедемонским илемићем Григоријем коме је свешац изрекао шешке грађанске рашове који ће снаћи Византијско царство осамдесетих година X в.

„После мало времена Василије, звани Апокавк (Βασίλειος φ το ἐπίκλην Ἀπόκαυκος)⁶, одскора поставши претор (τὴν του πραιτωρος αρχὴν ἀναδεχγμένος)⁷, боравио је у Коринту и чувао је тамошњу

⁵ Sp. Lampros, 'Ο Βαρβερίνος κώδιξ του βίου Νίκωνος του Μετανοείτε, NE 5 (1903)301—305, сматра да тај грчки рукопис потиче из XV в. Da Costa-Louillet, о. с. 348, напомиње да се ове две верзије житија разликују по уводима и епизодама, као и по редоследу излагања чуда св. Никона Метаноита.

* Други извори не говоре о Василију Апокавку. О познатој византијској феудалној породици Апокавка cf. Schlumberger, Sigillographie 619.

Функција претора (πραιτωρ), позната у изворима и под именом κριτής или δικαστής, имала је свој пут у општем развоју византијске провинцијске администрације. У почетним фазама тематског уређења претор је- у теми имао судске компетенције и био је само један од бројних функционера потчињених стратеу; зато се у Тактикону Успенског претор наводи тек на 65. месту (Тактикон Успенског 119). О компетенцијама претора cf. Kyriakides, Μελέται 277. Међутим, у темељној реорганизацији провинцијског уређења у Византији (X—XI в.) претор добија НОВ значај. Stein, Untersuchungen 27, сматра да се у тим променама у рукама претора са судским компетенцијама сједињују војна и цивилна власт. Најновија истраживања Glykatzj-Ahrweiler, Administration 67—76, показала су да је са смањењем значаја улоге стратега претор постао врховни цивилни поглавар у теми, што свакако крије клице одвајања компетенција војне и цивилне власти. Пораст важности претора или критиса довео је затим до спајања дужности стратега и претора у личности једног цивилног функционера.

превлаку⁸, бугарског нападаради⁹. Страшно га јемучилаи као нека Еринија¹⁰ ослабила је његово срце не само мучна и тешка болест која га је задесила већ много више страх од продора бугарског народа. Јер био се пронео глас да је он [бугарски народ] прошао цело копно (πάσης της ηπείρου)¹¹ и да је напао саму Хелад¹² и Пелопонез¹³. Стога је и Апокавк, пославши гласника у Лакедемон, блаженог понизно призивао. Јер његове уши биле су испуњене причама о блаженом, о његовој привржености богу и искрености¹⁴.

⁸ Пример Василија Апокавка карактеристичан је за проширивање компетенција претора у цивилној управи (в. пр. 7), јер је он у ствари био стратег и претор теме Пелопонез, са седиштем у Коринту. A. Bon, Le Peloponnese byzantin jusqu'en 1204, Paris 1951, 81, 156, само то констатује без навођења икаквих аргумената. Исто: Da Costa-Louillet, о. с. 358, н. 1. Међутим, Glykatzj-Ahrweiler, Administration 69, Н. 5, поред исцрпног проучавања пораста компетенција претора упућује на једно место из истог житија (р. 184) где се за Василија Апокавка каже „τὴν του πραιτωρος αρχὴν διοικήσας καὶ μέλλων εἰς τα ἴδια ἀπλίνειν 6 στρατηγός Βασίλειος δ Ἀπόκαυκος". У истом спису (р. 172—4) као претходник Василија Апокавка на положају стратега Пелопонеза наводи се неки Григорије. Cf. Bon, Peloponnese 187.

⁹ Као и у осталим савременим византијским изворима, тако се и овде израз „το Βουλγαρικόν ἔθνος" односи на трупе македонског владара Самуила (детаљније в. коментар за вести Јована Скилице пр. 9).

¹⁰ Богиња Еринија, чији култ почиње у V в. старе ере, била је осветница дејет непоштовања родитеља, али је истовремено имала и светао значај заштитнице земље, куће и поља. Cf. E. Wüst, Erinyes, RE VIII, Stuttgart 1956, 82—116.

¹¹ Јаков Сирмондо је превео ово место са „tota Epiro", па је према томе сматрао да се не ради о општој грчкој именици ἡπειρος — земља, обала. Cf. Veterum scriptorum, ed. Martine et Durand, col. 867. Међутим, вероватније изгледа да је акција Самуилових одреда према Коринтској превлаци ишла преко области средње Грчке, или, како у самом извору стоји, преко Хеладе. Због тога сматрамо да је Злашарски, Историн 1/2, 697, исправно схватио ову реч у њеном општем значењу — земља, обала.

¹² Из текста се јасно не види да ли аутор мисли на Хеладу као општи географски појам или има у виду војно-административну јединицу — тему Хеладу. Друга претпоставка изгледа вероватнија, нарочито ако се има у виду да је тема Хелада обухватала доста узану област у средњој Грчкој (уп. F. Осирогорски, Постанак тема Хелада и Пелопонез, ЗРВИ 1, 1952, 66—69). Кроз те области средње Грчке се и кретала Самуилова војска у своме продирању према Пелопонезу.

¹³ Писац житија свакако мисли на област Пелопонеза. Позивајући се на ове редове, Благов, Скилица 59 сл., истиче да Самуило није никада напао Пелопонез, већ да је то само намеравао да учини.

¹⁴ Латински превод житија св. Никона Метаноита давно је био познат, па се сасвим исправно претпостављало да се ради о истом продору у грчке области који је поменут и код историчара Јована Скилице: том приликом је Самуилова војска прешла преко Пенеја и опљачкала Тесалију, Беотију, Атику и Пелопонез (уп. коментар за вести Јована Скилице пр. 40). A. FwbiSepduHe, Историл Сербов и Болгар, Сочиненин I, (1868) 203 сл., датирао је овај поход у 980—81. годину. Исто: Hopf, Geschichte 1, 58, 71; Иречек, Историл Болгар, 249 сл.; Лишовски, Из историји 129. Schlumberger, Ероее I, 550 sq., 557, први је одступио од ове хронологије, навевши да се баш на основу житија св. Никона Метаноита Самуилов поход на Грчку може датирати у 986. годину, непосредно пред прву експедицију Василија II против државе Македонских Словена (в. пр. 15). Василевскии, Из историји 976—986, 85, н. 1, само је кратко напоменуо да се поход на грчке области одиграо после устанка Варде Склира и Варде Фоке, а не у првим годинама Самуилових влада, како се раније претпостављало. Злашарски, Историн 1/2, 848, је померио време Самуиловог похода на 996. годину, позивајући се на грчки текст жтлја св. Нчтоаа Мгтднзига кзји, по његовом

А овај божји човек, пребогат у љубави, одазва се молби Апокавка. И уопште ниједан од послова, којима је био заузет, није му био у толикој мери хитан, да би ово имало одложио или за касније време одгодио. Стога све у најкраћем року припреми и као крилат брзо стиже у Коринт, не обазирјући се уопште на тешкоћу пута и тегобе пешачења. Чим се он у Коринту појави (παρρησία ἰσο παρρησία?) не само да је болесник молитвом праведника постао здрав и да је љубав коју је Велики поседовао од бога постала још очигледнија онима који је нису познавали већ је Апокавк ослобођен и страха од Бугара, пошто му је блажени предсказао њихову пропаст¹⁵.

(Lampros n. d. 174—175)

Аушор жишција даље описује моћ Никона Мешаноиша да предсказује будућности и негов оврашак у Лакедемон, после седмодневног бораква у Кориншу.

Почешак XI в.

ПОБЕДА ЦАРА ВАСИЛИЈА II НАД САМУИЛОМ

Жишције описује рад Св. Никона на насшави филозофије у Лакедемону, као и клевете иодигнуше ирошиг Јована Малакина¹⁶, једног од

мишљењу, алудира на македонски пораз на реци Сперхеју. Исто: *Благоев*, Скилица 58 сл.; *Runciman*, Bulg. Empire 229, н. 3; Историја I, 278. Најзад је *Lemerle*, *Philippes* 144, датирао овај поход у 995. годину; пошто је стигао до Коринтске превлаке Самуило се вратио према северу, где је византијски војсковођа Нићифор Уран повратио Ларису. Детаљно парафразирајући вести житија, *Da Costa-Louillet*, о. с. 359, само је закључила да се епизода са Василијем Апокавком одиграла између 986. и 996. године. Мислимо да су ипак најприхватљивија хронолошка решења В. Златарског и П. Лемерла да се овај поход Самуилових трупа на Грчку, описан како код Јована Скилице тако и у житију св. Никона Метаноита, одиграо 995—996. године.

¹⁵ Ову уопштену фразу предсказања узмицања Бугара *Schlumberger*, *Ерорее* I, 551, 575, схвата као конкретну вест о повлачењу Самуилових трупа према северу, коју је св. Никон донео у Коринт. Датирајући поход македонских трупа у 996. годину, *Златарски*, *Историн* 1/2, 848, препознаје у овим редовима пишчеву алузiju на пораз Самуилове војске на реци Сперхеју (997), када је византијску силу предводио Нићифор Уран. Исто: *Благоев*, Скилица 59 сл.; *Lemerle*, *Philippes* 144; *Историја* I, 278.

¹⁶ После одељка о Самуилу, писац житија описује судбину осумњиченог Јована Малакина, кога су двојица официра одвели у Цариград. Међутим, овде је Јован повратио поверење цара Василија II, тако да је чак постављен и за председника сената. Cf. *Lampros*, о. с. 177 sq.; *Schlumberger*, *Ерорее* I, 551. Јован Скилица такође говори о Малакину протоспатару који је заједно са солунским великашом Павлом Вовом оптужен за сарадњу са Самуиловим људима (в. коментар за вести Јована Скилице пр. 4/22). *Златарски*, *Историн* 1/2, 714, неосновано даје Јовану титулу протовестијара, мада га Јован Скилица помиње само као протоспатара. Занимљиву епизоду са Јованом Малакином, описану у житију св. Никона Метаноита, *Hoff*, *Geschichte* I, 71 ј датира у 997. годину (исто: *Da Costa-Louillet*, о. с. 359), а *Златарски*, *Историн* 1/2, 714, у 999. годину. Заведен сличношћу презимена *Hoff*, *Geschichte* I, 71, сматра да Јован припада познатој византијској аристократској породици Ме-

најбогашијих људи не само у Лакедемону већ и у чишавој Грчкој, иначе иријашељски расиоложеног ирема св. Никону.

„Оптужен је [Јован Малакин] код онога који је тада држао царски скиптар Романије (Ῥωμανίας)¹⁷. Беше то цар Василије¹⁸, син Романа Млађег (τοῦ μικροῦ Ῥωμανοῦ)¹⁹, најблагороднији од свих царева, чији је живот славан и време власти најдуже и трофеји против непријатеља безбројни. Од њега је био уништен и онај владар бугарског народа²⁰ Самуило (Σαμουήλ), снагом непобедив и у моћи несавладив и читава бугарска безбројна војска заједно са њим је разбијена и поражена, као што то опширније излаже историја о њему (Самуилу)²¹.

(Lampros, n. d. 177)

Даље се описује одвођење ошущеног Јована Малакина у Цариград и његова судбина у иресхионици.

лисина која је имала поседе у Месенији и Фокиди. Исто: *Da Costa-Louillet*, о. с. 360, н. 2. Међутим, та тврдња није тачна, јер извори јасно разликују облик Μαλακίνος од Μελησινός. Уп. *Василевски*, К истории 976—986, 85, н. 1; *Bon*, *Peloponnese* 123, н. 3. О неким другим странама делатности Јована Малакина у Спарти уп. *Рудаков*, *Очерки* 109.

¹⁷ Термин Романија (Ῥωμανία) често се среће у византијским изворима и означава територију Источно-римског Царства. Cf. *S. Pseltes*, *Grammatik der byzantinischen Chroniken*, Göttingen 1913, 262; *K. Amantos*, Ῥωμανία, *Ελληνικά* 6 (1933) 231—235; *F. Thiriet*, *La Romanie venitienne au moyen age. Le developement et l'exploitation du domaine colonial venitien (XII—XV siècles)*, Paris. 1959, 1 sq.

¹⁸ Цар Василије II (976—1025).

¹⁹ Писац житија је свакако знао да је поред Романа II (959—963), оца цара Василија II, постојао и цар Роман I Лакапин, па је придев μικρός употребио у значењу „млађи“.

²⁰ В. пр. 9.

²¹ Грчки текст сасвим уопштено говори о поразу Самуилове војске, не вежујући то ни за какав одређен сукоб, али зато латински превод Јакова Сирмондоа из XVI в. врло прецизно говори о византијској победи „per quem et Bulgariae dentis princeps anno 1009 ut memorant historiae, Samuel ille viribus et robore inexspugnabilis in Greta, cum innumerabili Bulgarorum multitudine fractus est ac subactus est“. Cf. *Veterum scriptorum VI*, ed. *Marterte et Durand*, col. 869. Историчари који су познавали само латински превод житија примали су ову вест као тачну, па су желели и да убицирају град Крету (Greta). *Ливовски*, н. д. 139, је сматрао да је Крета искварен облик имена града Кратова. Исто: *Иванов*, *Беласишката битка* 5. Међутим, *Златарски*, *Историн* 1/2, 728, идентификује град Крету са местом Крит источно од Солуна. Истовремено *Златарски*, *Историн* 1/2, 849 сл., жели да објасни порекло ове вести, садржане једино у латинском преводу житија св. Никона Метаноита. Он сматра да латински преводилац није самостално унео податак у текст житија, већ да га је само преузео из грчког оригинала; то значи да је грчки преписивач узео овај податак из неког другог записа. *Da Costa-Louillet*, о. с. 359 sq., предлага сасвим неприхватљиво решење да треба читати Graecia уместо Greta, али и онда остаје погрешан датум 1009. година, а аутор житија, по њеном мишљењу, алудира на Самуилов пораз код Сперхеја 996. године. Без обзира на предложена тумачења, мислимо да већ сама чињеница да је вест сачувана само у латинском преводу житија изазива сумњу у њену веродостојност.

ЖИТИЈЕ СВ. АТАНАСИЈА АТОНСКОГ

Житије св. Атанасија Атонског, оснивача најстаријег светогорског манастира Велике лавре, написано је првих година XI в., непосредно после његове смрти, када су још живели људи који су чували успомену на великог аскету¹. Аутор списа, који се такође звао Атанасије, потицао је из угледне престоничке аристократске породице. Он никада није имао прилике да види јунака свог списа и све што је о њему сазнао највероватније је чуо од Антонија, Атанасијевог наследника на положају игумана Велике лавре. Међутим, монах Атанасије написао је само једну, старију верзију житија оснивача Лавре, док је из пера неког анонимног аутора потекла млађа и нешто скраћена верзија овог хагиографског списа². Старија и изворно веродостојнија верзија Атанасијевог житија, највероватније написана у цариградском манастиру Пресвете, сачувана нам је у два рукописа из XI в., од којих се један налази у Москви, а други у самој Лаври. Поред описа ратовања цара Василија II на Балканском полуострву, његов текст говори и о нападу неких варвара на монахе Велике лавре у близини Јерисоса.

Употребљено издање: *И. Помловски*, Житие подобного Афанасил Афонского, Санктпетербург 1895, 2—137.

Важнија литература: *Moravcsik* I, 555; *В. Тикова* — *Зсимова*, Сведенил за Бѣлгари в житието на св. Атанасии, Изледванил в чест на акад. Д. Делчев, Софин 1958, 759—762; *F. Halkin*, Une vie pretendue de Saint Athanase Pathonite, *Μαχεδόνικα* 5 (1961—3) 242 sq.; *P. Lemerle*, La Vie ancienne de Saint Athanase Pathonite composee au debut du XIe siecle par Athanase de Lavra, *Millenaire du Mont Athos* 963—1963, *Etudes et Melanges* I, Chevetogne 1963, 59—100; /. *Leroy*, Les

¹ *P. Lemerle*, La Vie ancienne de Saint Athanase l'Athonite composee au debut du Xe siecle par Athanase de Lavra, *Millenaire du Mont Athos* 963 — 1963, *Etudes et Melanges* I, Chevetogne 1963, 89 sq., даје неколико важних аргумената за хронологију: житије познаје само два цара са именом Роман, па је свакако написано пре 1028. године; аутор говори о Василију II као живом, што показује да је написано и пре 1025. године; најзад, као Атанасијевог наследника у Лаври житије познаје једино Антонија, а не и следеће игумане Теоктиста (1010—1011?), Теодорета (од 1012) и Евстратија (од 1016). На основу свега тога П. Лемерл закључује да је житије св. Атанасија написано „dans le premier quart, presque certainement dans la premiere decennie du XIe siecle”.

² Cf. *Lemerle*, о. с. 60—63.

deux Vies de saint Athanase P'athonite, Anal. Bollandiana 82 (1964) 409—429.

ОКО 1018. године

ВАРВАРН НАПАДАЈУ НА МОНАХЕ ВЕЛИКЕ ЛАВРЕ

Међу иосмршним чудима св. Ашанасија жишје као друго описује исцељење једног морнара.

„Беше један градић (πολίχνη)³, звани Јерисос (Ἱερίσος)⁴ испред улаза на Свету гору; тамошње монахе и манастир који називају метох, под собом је држала Лавра, а њима је управљао неки монах по имену Јоаникије. Овај, по неком послу, пође са другом браћом и отплови у неки крај који лежи на Струми (ἐπὶ τὴν Στρυμόνα). Када се дан већ смиривао и требало је да се изађе, изађу они са брода да се одморе и да се снабдеју храном. Угледаше их они који су по групама (κατὰ συμμορίας) правили заседе у овим крајевима — а међу тамо иастањеним варварским народом били су веома бројни и као такви врло рђави суседи овим [монасима] — групно их нападоше и заробише и претворише у део своје плџачке⁵.

Јоаникије, који је неког посла ради, носио злато, хитро га кришом баци ' воду. Не бацајући се сам дубоко у море, као што неко рече да би злато стекао, бацио је само злато. То је учинио да не би оно што служи за спасење од смрти постало узроком њихове смрти. Јер, кад год би они [варвари] ма где заробили људе, они би их одводили своме вођи (τὸ ἐαυτῶν ἀρχόντι.)⁶, који би их испитивао

³ *Тикова-Заимова*, н. д. 759—761, даје и бугарски превод овог занимљивог пасуса житија св. Атакасија; израз πολίχνη којим се карактерише Јерисос није коректно преведен са село. Познато је да та реч у грчком језику означава градић.

⁴ Јерисос је град на самом почетку Атоса и играо је од најранијих периода веома важну улогу у животу светогорских манастира.

⁵ *Тикова-Заимова*, н. д. 761, категорички сматра да су варвари који нападају и заробљавају монахе Велике лавре у ствари Бугари. Као доказ она наводи податак документа Велике лавре да је 989. године један манастир у околини Солуна био нападнут од „των ὑετόνων οἰχοῦντων Βουλγάρων“. Cf. G. Ronillard-P. Collomp, Actes de Lavra I (897—1178), Paris 1937, 22. (*Дучев*, Проучиванин 20—24, такође сматра да су баш Бугари 989. године напали на област Јерисоса). Осим тога, *Тикова-Заимова*, н. д. 761, се позива још на један детаљ из самог житија: да је цар Василије II сакупио војску у Македонији и да је припремао поход против варвара (уп. *Помпловскии*, н. д. 92) Ти варвари су, по њеном мишљењу, такође били Бугари. Међутим, ниједан од наведених аргумената не доказује исправност гледишта В. ТБП-кове-Заимове. Они очигледно говоре о Словешша, поданицима Самуилове македонске државе; то нарочито важи за вести о походу Василија II и о нападу нских Бугара на област Јерисоса 989. године. Што се тиче варвара који су напали на монахе најстаријег светогорског манастира, свакако да се ради о словенским племенима из планинских области трачког приморја. Уосталом и *Lemerle*, о. с. 83, н. 70, претпоставља да су у питању Словени настањени око Стримона.

⁶ Израз архонт (ἀρχόν) има врло широко значење у византијским текстовима, али се овде свакако односи на поглавара словенске групе или можда племена које је напало на монахе манастира Лавре.

за злато, обећавајући накнаду или неку другу одштету, каквих је било много код варвара. Код којих би пак злато нашли, смрћу би их кажњавали уместо накнаде и одштете, вршећи та зверства достојна њих самих, јер нису за прећуткивање знали никакву другу казну осим смрти. Управо због овакве кривице он [Јоаникије] и баца злато у море. Они [варвари] привезавши им [монасима] руке на леђа, као заробљеницима, целу ноћ су журно путовали да би прешли оближње планине и стигли кућада⁷. У освит дана варвари, који су били моћни не само бројем већ и оружјем, ослободише их веза, али не, као што би неко помислио, из људске самилости — јер какво човекољубље од себе да покаже варварска и нечовечанска природа? — већ да би што брже одавде изишли.

Кад је сунце већ сасвим грануло, обузме их страх да нека ромејска чета не пресретне дружину и да их не начини заробљеницима заробљеника, па стога све везане пусте. Пошто тако беху ослобођени, Јоаникије одмах дође на помисао да то варвари нису урадили без божје промисли, а затим се он присети и чуда великог чудотворца [Атанасија] и то га загреја и душу му охрабри. У себи се молио и свеца је у помоћ дозивао. И стога изненада, као да га је неко подстакнуо, осмели се и снажно и громко повика: „Гле, наши“ и истовремено заплеска рукама и што је брже могао потрча као прежа својима. Варваре спопаде страх и не мала стрепња и ужас обузе њихове душе и они се дадну у бекство. Када они око Јоаникија то спазише и угледаше варваре како без реда беже, за њим [Јоаникијем] се одмах поведоше и исто учинише, па и они нагну за њим у бекство колико год их ноге носе. Сви заједно стигну у Лавру, као гласници његовог [св. Атанасија] великог чуда и свога спасења⁸.

(*Помпловскии*, Житие Афанасин стр. 108—110)

Жишје даље описује једно иосмршно чудо св. Ашанасија, забележено у Цариграду.

Пошто житије каже да су нападачи побегли у планинске области, *Тикова-Заимова*, н. д. 761, сматра да су они живели у тешко приступачним местима.

Тикова-Заимова, н. д. 761, доста пажње посвећује хронологији и карактеру овог изненадног напада на светогорске монахе. Дотађај се десило убрзо после 1013. године, јер је то једно од првих чуда описано у житију св. Атанасија. Тада су већ градови на северној обали Јејејског мора били у византијским рукама. С друге стране, напад на мрнахе Велике лавре морао је да буде пре битке на Беласици, јер иначе *ВМ?* ^{житија не} ^{ли} говорио о планинским крајевима у којима Бугари независно живе. Међутим, *Lemerle*, о. с. 83, н. 70, је у недарно објављеној студији изразио сумњу у хронологију коју је предложила В. Т-пкова-Заимова. Што се тиче карактера самог напада, *Тикова-Заимова*, н. д. 761, сматра да је то један од примера отпора становништва према византијској власти; у крајевима Јејејског приморја постојали су словенски одреди који су водили неку врсту партизанског рата против Византинца. *Литаврин*, Болгарин и Византил 377, истиче да Василије II није тако лако освојао Самуилове области и да су иза леђа византијске војске „Бугари продолжали партизанску борбу, совершен набеги на Иериссо“.

ЈОВАН СТАВРАКИЈЕ

ЧУДА СВ. ДИМИТРИЈА СОЛУНСКОГ

Чуда заштитника Солуна св. Димитрија увек су представљала омиљену тему хагиографске литературе потекле из овог града, тако да поред прве две збирке *Miracula sancti Demetrii*, написаних у VII в. од архиепископа Јована и његових следбеника¹, располажемо и са трећим делом који је, додуше, настао знатно касније. Написао га је Јован Ставракије, ђакон и хартофилакс солунске цркве св. Димитрија. Аутор ове треће збирке остао је прилично непознат историјској науци, па се чак тачно не зна ни време његовог живота². *Miracula sancti Demetrii* III описују низ чуда солунског патрона, па се на основу њих бар приближно може одредити време ауторовог живота. Тако, између осталог, Јован Ставракије говори како је Цариград, због тешких грехова самих Византинаца, пао у руке крсташа, а осим тога описује продор бугарског владара Калојана (1197—1207) све до Солуна³. Једна сачувана песма Димитрија Веаска упућује на то да је Јован Ставракије живео у другој половини XIII в.⁴

Литерарна заоставштина солунског ђакона и хартофилакса, поред *Miracula* III, обухвата и једну похвалу св. Теодори Солунској⁵. Збирка

¹ За превод и коментар вести из *Miracula* I и II које говоре о Јужним Словенима уп. Византиски извори 173—217.

² Преписка цариградског патријарха Григорија Кипранина (1283—1289) садржи неколико, додуше непрецизних, вести о Јовану Ставракију. Cf. *Sp. Lampros*, Ιωάννου Σταυρακίου λόγος εις τα θαύματα του αγίου Δημητρίου, NE 15 (1921) 189. О литерарној делатности Јована Ставракија говори и једна песма Димитрија Веаска (крај XIII в.), где се наглашава „εις τον αγιον μεγ(α)λομάρτυρα Δημητρίου. Οι λόγοι Σταυρακίου χαρτοφύλακας, το μέλος Βεάσκου ρεφε(ρε)νδαρίου Θεσσαλονίκης”. Cf. *A. Papadopoulos-Kerameus*, -Ιωάννης Σταυράκιος και Δημήτριος Βεάσκος, В В 13 (1906) 493—495.

³ Већ је *Lampros*, Ιωάννου Σταυρακίου 109, обратио пажњу на оне елементе, веома важне за хронологију. Не изгледа исправна корекција Јоакима Ивирског, Ιωάννου Σταυρακίου λόγος εις τα θαύματα τoυ αγίου Δημητρίου, Μακεδόνικα 1 (1940) 325 сл., да је Јован Ставракије живео у XII или после XII в.; као доказ аутор наводи да солунски хартофилакс у свом спису говори о једном догађају из владе цара Манојла I Комнина (1143—1180).

⁴ *Moravcsik* I, 314, само констатује да је Јован Ставракије живео у XII и XIII в., док *Beck*, Kirche 689, помера време његове делатности у другу половину XIII в.

⁵ Овај спис је издао *B. Kurtz*, Записки имп. акад. наук, сер. VIII, класс.-филол. раз. VI, 1, Петербург 1902, 50—70.

чуда св. Димитрија, потекла из пера Јована Ставракија, садржи занимљиву епизоду о убиству Самуиловог сина Гаврила Радомира⁸. Међутим, историјска наука дуго није могла да користи ове важне податке јер није располагала критичким издањем *Miracula PP.* Тек је 1940. године Јоаким Ивирски припремио потпуно издање Јовановог списка и то на основу Ивирског кодекса бр. 677, који је вероватно настао у XIV в., а поред разних житија светаца и панегирика садржао и чуда св. Димитрија⁹. Постоји и један словенски превод списка Јована Ставракија у панегирику Владислава Граматака из 1479. године који се чува у Рилском манастиру; тај словенски превод је толико буквалан у односу на грчки текст да многе ствари остају неразумљиве⁹.

Употребљено издање: *Јоаким Ивирски*, *Ιωάννου Σταυρακίου λόγος εις τα θαύματα του Αγίου Δημητρίου, Μακεδόνικα* 1 (1940) 324—376.

Важнија литература: *Krumbacher* 192; /. *Papadopoulos-Kerameus*, *Ιωάννης Σταυράκιος και Δημήτριος Βεάσχος*, В В 13 (1906) 493—495; *Sp. Lampros*, *Ιωάννου Σταυρακίου λόγος εις τα θαύματα του αγίου Δημητρίου* NE 15 (1921) 189—216; *Злашарски*, *Историл* 1/1, 400—402, 1/2, 850—853; /. *Duičev*, *Appunti di storia bizantino-bulgara*, *Studi bizant. e neoeell.* 4 (1935) 135 sq.; *Ф. Баришић*, Чуда Димитрија Солунског као историски извори, Београд 1953, 23 сл.; *Moravcsik I*, 341; *Beck*, *Kirche* 689.

1015. године

СМРТ ГАВРИЛА РАДОМИРА

Сиис о чудима ирича како је св. Димишије усиешино лечио сваку болеси не само у Солуну већ и по чииавај Визанији.

„Не тако давно владао је Бугарима (Βούλγαροι)¹⁰ онај Самуило (Σαμουήλ εκείνος) који је све до данас у устима Бугара¹¹

⁸ *Ф. Баришић*, Чуда Димитрија Солунског као историски извори, Београд 1953, 23 сл., истиче да Јован Ставракије у односу на прве две збирке *Miracula* уноси у своје излагање доста промена и комбинација, али да ипак „може ту и тамо да буде од извесне користи при проучавању појединих вести из тих хагиографских докумената”.

⁹ Делови списка Јована Ставракије већ су раније издавани. Cf. *L. Allatius*, *Georgii Acoropolitae magni logothetae*, Parisiis 1651, 234; *Georgii Acoropolitae Annales*, ed. /. *Bekkerus* 1846, 236—237; *Acta Sanctorum Octobris IV*, Parisiis et Romae 1866, 198—209; *Migne PG* 116 (1864) col. 1399—1426. Превод дела на савремени грчки језик cf. *Λόγος ΛΕ' Μαρτύριον του αγίου ενδόξου μεγαλομάρτυρας παρά του εν μοναχοῖς ελαχίστου του ἱεροδιακόνου καὶ Στουδίτου περιέχον ὁμοῦ καὶ τίνων θαυμάτων διήγησιν*, Βενετία 1848, 403 — 414.

⁸ *Јоаким Ивирски*, *Ιωάννου Σταυρακίου* 324 сл.

⁹ *Злашарски*, *Историн* 1/2, 850—853. Словенски превод иманаслов: „Iwd-nia хартофмака соиоуискаго ОтавракЈа ђ чмд^сех /игршточца великаго Д”-

¹⁰ Етнички термин Бугари (Βούλγαροι) показује да је за Византинце још у другој половини XIII в. Самуилова држава била бугарска, а њени поданици Бугари. (О значењу тих термина у старијим изворима в. коментар за вести Јована Скилице пр. 9).

¹¹ Ова реченица се може разумети као обична реторска фигура, честа у хагиографским изворима, али је могућа и њена сасвим конкретна интерпретација да

Он је ђа осталим [људима] освојио читаво подручје на запад од Солуна, како бугарско тако и ромејско¹² и сурово је поступао управљајући. А из бедра му се роди дете по имену Радомир (Φαδομῖρος)¹³ други за њим по моћи¹⁴, човек звер и безумник, по истини рекавши, крволочне ђуди, покварена карактера, бездушан до крајности, право проклетство свима који га случајно срстну, злокобан знамен свима суседима, истински слуга пакла, управо нешто мало мање зао од ђавола, гнусан, страховито гнусан, сав од гнусоје¹⁵. Владајући лшогим. земљама и областима (χωρὼν γт θεμάτων)¹⁶, тешко је рећи колико је зла свакодневно наносио, плачкајући, бичујући, девојачки стид каљајући, туђе жене отимајући, кажњавајући, убијајући, носећи у рукама велику батину и њима беспоштедно ударајући, сваког тренутка задавао је смрт рукама порфирним¹⁷. И свижа под његовом влашћу беше страшан, ужасно страшан, страшнији од Ехета и Фаларида¹⁸, нарочито онима у насељу Соск (Σωσκός)¹⁹, тако названом по неком веома старом ста-

је међу словенским становништвом у Македонији још у XIII в. била жива традиција о Самуилу и његовој држави. Тако би овај податак из списка Јована Ставракија био један од ретких доказа о постојању те традиције.

¹² Није јасно шта аутор жели да каже истицањем чињенице да је Самуило освојио како византијске тако и бугарске области. Писац ове збирке *Miracula* под Бугарима подразумева поданике Самуилове државе, али се можда под бугарским областима крију земље које су некада биле у саставу бугарског царства Симеона и његових наследника.

¹³ О личности Гаврила Радомира в. коментар за вести Јована Скилице пр. 96.

¹⁴ Ови редови као да говоре о изванредном значају Гаврила Радомира у Самуиловој држави, о коме у изворима постоје само оскудни и расути подаци. Гаврило Радомир је учествовао у неколико великих окршаја са византијском војском: тако је у бици код Сперхеја 997. године тешко рањен, а приликом пораза македонске војске на Беласици 1014. године спасао је свога оца са бојног поља (в. коментар за вести Јован Скилице пр. 90—97). Позивајући се на вести Јована Скилице, *Злашарски*, *Историл* 1/2, 745, н. 1, сматра да је седиште Гаврила Радомира било у Битољу који је он добио као и други великаши Самуилове државе. Мислимо да вести Јована Ставракија говоре много више: да је Гаврило Радомир чак био очев савладар, управљајући у областима северне Грчке.

¹⁵ Занимљиво је да Јован Ставракије, писац из XIII в., са толико горчине говорио о личним особинама Гаврила Радомира; таква оцена би се пре очекивала о Самуилу, чија је влада испунила највећи део историје македонске државе, или о Јовану Владиславу, који је дошао на власт убиством Гаврила Радомира. Вероватно да је Јован Ставракије овако негативну оцену личности Гаврила Радомира преузео из неке старије традиције затечене међу грчким становништвом. Међутим, чудно изгледа да је Гаврило Радомир, који је после очеве смрти владао нешто мање од годину дана, могао да остави тако негативну слику у локалној традицији. Ту околност би објаснила претпоставка да је најстарији Самуилов син знатно дуже управљао областима у северној Грчкој него што је трајала његова формална влада, тј. да је као очев савладар добио ове крајеве (в. пр. 14).

¹⁶ Израз тема (θέμα) овде не подразумева војно-административну јединицу, већ има шире значење покрајине или области.

¹⁷ О оцени карактера Гаврила Радомира в. пр. 15.

¹⁸ Ехет (Ἐχέτος) је злогласни митски тиранин који се јавља у Одисеји (cf. *Tümpel*, *Echetos*, RE V, 1916 sq.), док је Фаларис (Φάλαρις) тиранин града Акраганта на југу Сицилије из средине VI в. (547—550). Cf. *Th. Lenschau*, *Phalaris*, RE XIX, 1649—1652.

¹⁹ В. коментар за вести Јована Скилице пр. 101.

новнику. У томе крају највећи део године он је проводио, уживајући у лепоти краја и у лову на шумске звери.

Боравећи у овом крају, ова звер у облику човека, све је мучио и у томе уживао. Кукњава, лелек и јауци беху код њих и глас крви, која се свакодневно проливала, заглушивао је Мученика [св. Димитрија] и тражио је освету и брзо ослобођење од невоља. А он [Гаврило Радомир] често их слушајући, како зазивају име Мученика [св. Димитрија] подсмеваше му се и подругивао, чак им и ударце појачавајући уз речи „Е, да видим да ли ће доћи Димитрије да их спасе из руку мојих“.

И шта би дакле? Дирну се и сажали велики Димитрије. Подиже се због јаука окованих и уздисања бедних и своје пастве и уставши изиђе на спас народа, оне Господње [речи] изговарајући „Постоје и друге овце мога стада, па и њих треба да обиђем“²⁰. И он [Гаврило Радомир] поведе у лов онај измучен и изгажени народ и нареди да се ова измучена гомила пешице пробија кроз планинске врхове, долине и висове и претњама их је гонио да се веру по гребењу, па ако неки гонилац сопственим ногама не би стигао звер, одмах би га снашао ударац по глави и мртав би остао усред планине. И док их је [Гаврило Радомир] тако сурово и нечовечански тукао, Велики Димитрије, брз у помоћи и ревностан у заштити, као муња на коњу стиже оног зликовца [Гаврила Радомира], док је јашући на коњу ловио у планини, стиже као коњаник коњаника [Гаврила Радомира] и смртно рани јадника, одбацивши га далеко од коња. Пратиоци Радомирови видели су Великог на јави како га силним ударцем обори и кошвем уби. И Мученик постаде одмах невидљив, а овај [Гаврило Радомир] тога часа умре и кости му се расуше до пакла. Сав овај угњетени народ свечано је захваљивао Великомученику за ослобођење“²¹.

(*Јоаким Ивирски*, н. д. 360—361)

Аушор Miracula III даље описује иокреш словенских илемена ироших Солуна, који нема никаквог значаја за историју XI в.

²⁰ Уп. Јеванђеље по Јовану (X, 16).

²¹ Поред овог детаљног описа убиства Гаврила Радомира постоје још две, додуше мање исцрпне, верзије о овом догађају. Оне се налазе и хроници Јована Скилице (в. коментар за вести овог писца пр. 101) и у Летопису попа Дукљанина (Поп Дукљанин 336). Иако се у овим изворима убиство Гаврила Радомира не доводи у везу са св. Димитријем, њихова излагања имају једну занимљиву заједничку црту са причом Јована Ставракија: свуда се наглашава да је најстарији Самуилов син убијен у лову. Због тога је сасвим вероватно да се овај догађај тако и одиграо. Уп. *Злашарски*, Историн 1/2, 753; *Runciman*, Bulg. Empire 244, н. 2. Уплитање св. Димитрија у ову епизоду *Злашарски*, Историн 1/2, 753, тумачи жељом Јована Ставракија да том мистичном цртом прикрије прави начин убиства (деталније о томе догађају в. коментар за вести Јована Скилице пр. 101). Што се тиче места убиства Гаврила Радомира *Злашарски*, Историн 1/2, 752, н. 2, одбија сваку помисао да је то био Соск, сматрајући да је он сувише удаљен од места догађаја; по њему се то убиство десило за време византијске опсаде Моглена или непосредно иза тога, а можда у току Василијевог освајања моглenske области. *Злашарски*, Историн 1/2, 752 сл., прима вест Јована Скилице да је Гаврило Радомир убијен у Петриску на обали Островског језера. Исто: *Runciman*, Bulg. Empire 244, н. 2.

ЖИТИЈЕ СВ. ЛАЗАРА

Лазар Галесијски је рођен око 968. године а умро 7. новембра 1054. године. Познато је да је угледао свет у околини Магнезије на Меандру¹. Изгледа да је од ране младости показивао склоности према монашком животу, тако да се после неколико неуспелих покушаја замонашио у једном аталејском манастиру. Неко време Лазар је провео као столпник на Галесијској гори, због чега је и добио надимак Галесијски.

Житије св. Лазара сачувано је у две верзије: прву је написао непознати аутор, вероватно ученик самог аскете, који је од свога учитеља могао да чује многе појединости о његовом животу. После Лазареве смрти овај анонимни аутор прешао је у цариградски манастир св. Спаситеља и написао је животопис свога учитеља. Друга верзија настала је знатно касније и њен аутор је вероватно цариградски патријарх Григорије Кипранин (1283—1289). Веома богато најразличитијим подацима о византијском животу XI века, ово житије садржи и опис напада устаника Петра Одељана (1040) на један град.

Употребљено издање: Acta Sanctorum, Nov. III, Bruxelles 1910, 508—588.

Важнија литература: *Хр. Лоуарев*, Описание неко-Торбих греческих житии СВЛТБК, ВВ 4 (1897) 364—378; *А. П. Рудаков*, Очерки византийской културв! по даннвш греческой агиографии, Москва 1917, 245; *Moravcsik* I, 568.

1040.

Жишјеје описује како је један монах, недосхојан иоверења, кренуо ирема заиаду.

„Тако дакле путујући стиже у пограничну област према Бугарској (Βουλγαρία)², а дешавао се тада у њој устанак Делана

¹ У житији се само каже да је то била Магнезија, па *Хр. Лоуарев*, Описание некоторых греческих житии свлтвге, ВВ 4 (1897) 365, расправља да ли се ради о Магнезији у Лидији или у Карији на Меандру. Он је склон да прихвати друго ре-

* Под изразом Бугарска (Βουλγαρία) аутор житија очигледно не подразумева Бугарску у правом смислу речи, већ области данашње Македоније, које су после

(ή -του Δολιάνου επανάσταση)³. Када он тамо стиже и у неки град уђе, војсковођа (στρατηγός), дочувши за монаха, позва га себи преко гласника. И чим овај стиже, он му постави питање — спремао се, наиме, да уђе у рат са Бугарима (μετά των Βουλγάρων)⁴— „Када је добро да се отпочне рат?“. Он одговори „Пусти ме ову ноћ и сутра ћу ти одговорити“. Приступивши зором, рече војсковођи „Ако желиш постићи победу, отпочни борбу са њима у недељу“. Беше тада среда. Верујући пак речима лажног пророка [војсковођа] објави то читавом граду. И могло се видети како се сви сакупљају око скитнице, као свеца и пророка га поштујући и клањајући му се. Када је дошла недеља, прикупивши сву војску, војсковођа дође монаху. И поклонившиму се и благослов од њега примивши, изиђу [војнициј из града на челу са војсковођом. И чим борба поче први паде војсковођа. Остали видевши њега, одмах се обрате у бекство и Бугари их гонећи скоро све побију. Они који су преживели, као и остали становници града, тражили су монаха да га убију. Али, овај, сазнавши то преко неког, неопажан од икога, умаче из града и оде Бугарима⁵. И тамо не знам на који начин Дељану представљен, остаде са њим, храбрећи и њега својим лажним речима, све док и он [Дељан] није био ослепљен од Алусијана⁶. И тако поново побегавши оданде, ишао је из места у место, лутајући и тумарајући“.

(AA SS, Nov. III, p. 578—9)

После ових лушања монах се врашио у манасишр.

1018. године у административном погледу биле организоване као тема Бугарска. (О термину Бугарска у изворима тога времена уп. коментар за вести Јована Скилице нап. 9).

³ О познатом устанку Петра Одељана, започетом у Београду (1040), в. детаљније коментар за вести Јована Скилице нап. 202—242. Што се тиче података из житија св. Лазара Галесијског, занимљив може да буде облик имена вође устанка — Δολιάνος. (О облицима Дељановог имена у савременим византијским изворима уп. *Злашарски*, *Историл* II, 48, н. 2; *М. Динић*, *Петар Дељан*, 237). Бугарски научник *Благоев*, *Деллн* 6, упозорава да Михаило Псел и Јован Зонара зову Петра Одељана Δολιάνος, што тумачи као погрдну изведеницу од грчке речи δόλιος = лукав, превртљив.

⁴ О значењу етничког термина Бугари (Βούλγαροι) уп. коментар за вести Јована Ставрикија нап. 10.

⁵ Мада је доста опширна, ова занимљива прича нашег хагиографског извора не даје никакве прецизније податке који би нам помогли да утврдимо о коме се граду ради. *Литаврин*, *Болгарил* и *Византил* 385 сл., греша када тврди да се град у који је побегао наш јунак налазио у Грчкој. Писац житија само каже да је својевољни монах пошао „εἰς τὰ τῆς δούσεως μέρη“, што може да се односи на југоисточне делове Балканског полуострва, а никако искључиво на Грчку.

⁶ Несумњиво да је аутор житија добро обавештен о судбини овог монаха. О ослепљењу Петра Одељана в. коментар за вести Јована Скилице нап. 238.

ЈОВАН СКИЛИЦА

Јован Скилица, највероватније пореклом из Мале Азије из теме Тракесион¹, заузимао је у Царству значајне положаје куропалата и друнгара вигле², а осим тога помиње се још као протовестијар. Живео је, како то сам каже, у време чувеног филозофа Михаила Псела (о.1018—1096/7). Како је он највероватније аутор правног списка упућеног 1092. године цару Алексију I Кожнину, његова смрт се ставља у последње године XI века. Иако је био истакнута личност не помиње се ни у једном савременом извору и ово је све што се зна о његовом животу и раду.

Написао је дело под називом Кратка историја — Σύνοψις ἱστοριῶν, које обухвата период од 811. до 1057. г. Неки се рукописи завршавају међутим са 1078. г., али по свему изгледа да наставак од 1057. надаље није његово дело већ непознатог писца³ (види Увод за Скиличног Настављача). Дело је написано највероватније пред крај XI века, за време владе цара Алексија I Комнина (1081—1118).

¹ Скилица-Кедрен, I, 5, 4—5.

² У Vindob. hist. graec. 35 наслов његовог дела гласи: Ιωάννου Κουροπαλάτου καὶ γεγονότος Δρουγγαρίου τῆς βίβλας τοῦ Σκυλίτζης ἐπιτομὴ ἱστορίας.

³ У једном делу рукописа изричито је наведено да Скилично дело иде до владе Исака I Комнина, дакле до 1057. г.; наставак се ослања скоро у потпуности на Аталијата, кога Скилица у предговору своје хронике, где наводи своје изворе, не помиње. Хроника Георгија Кедрена, који је скоро дословце исписивао Скилицу, завршава се такође са 1057. г., уп. *Moravcsik*, I, 336 и 340. Латински превод Габија завршава се такође доласком на престо Исака I; уп. *F. Hirsch*, *Byzantinische Studien*, Leipzig 1876, 358—359. Питање године којом се завршава Скилично дело није још коначно решено у науци, јер има рукописа у којима се завршава са 1078. или чак 1081. г.; поред наведене литературе уп. још *Seger*, *Byz. Historiker*, 38—58, *C. De Boor*, *Zu Johannes Skylitzes*, B Z 13 (1904), 356—369, *ucuu*, *Weiteres zur Chronik des Skylitzes*, B Z 14 (1905), 463—467, *Prokić*, *Zusätze*, 20—24, *ucuu*, Скилица, 65—68, и У најновије време *Казлдан*, Из историје византијског хронографије, 106—109.

Поред осталих аргумената о којима би требало убудуће водити рачуна приликом решавања питања да ли је Хроника после 1057. г. из пера Скилице или другог, анонимног, писца, постоји и једно место код Скиличног Настављача, 715, 7—8. Наиме приликом излагања о узроцима устанка Ђорђа Војтехе писац се позива на узроке устанка под Оделаном додајући да су они раније објашњени, дакле у оном делу хронике који достиже до 1057. г.

Скилица је себи ставио у задатак да на оскову усмених сведочанстава и старијих дела, која су по његовом схватању била нетачна, тенденциозна и контрадикторна, напише НОВ историјски преглед ослобођен свих ових недостатака. За доба од 811. год. до средине X века користио је пре свега Теофановог Настављача, затим Генесија идр. За крај X и почетак XI века и за прву половину XI века служио се изворима који су данас изгубљени: Теодором из Севастеје, односно Теодором из Сиде, Димитријем из Кизика и Јованом Лидом. У томе и лежи велики значај Скиличиног дела: за скоро цео један век његова историја је данас основни и највреднији извор.⁴

Скиличино дело по композицији спада у ред царских хроника; влади сваког цара посвећен је, наиме, посебан одељак. Скилица се, међутим, не држи стриктног хронолошког реда; збивања за владе једног цара су основна тема на коју он надовезује остале догађаје. Дешава се тако да се писац често враћа унатраг, да описује споредне догађаје који су довели до одређених ситуација, да повезује у једну целину раније догађаје, да антиципира друге, да ради бољег разумевања понавља извеске ствари, без обзира на основни хронолошки ред хронике.

Оригинални текст Скиличиног дела није још објављен иако постоје бројни рукописи; објављен је једино латински превод, на основу једног рукописа из млетачке библиотеке Марћане (XIII—XIV в.), с краја XVI века, који је приредио J. B. Gabius.⁵

Данас се још увек користи компилација Георгија Кедрена, иако је критичко издање већ одавно обећано.

Георгије Кедрен, о чијем животу се не зна скоро ништа, био је највероватније монах. Његова Историја од стварања света до 1057. г. носи исти наслов као Скиличино дело. То је највећим делом механичка компилација написана на основу старијих дела. Ово нарочито важи за период од 811. до 1057. г. за који је Кедрен скоро дословно преписао Скилицу. Кедренова Историја од IX века нема, дакле, самосталне вредности али управо у томе и јесте њен значај, све до оног дана док се не појави критичко издање Скиличине историје.

С обзиром да не постоји критичко издање Скиличиног дела, коришћене су боље варијанте како оних рукописа којима се служио издавац Кедрена, Бекер, тако и неких других. То су следећи рукописи:

A — Vindobon. hist. graec. 35 (XII в.)

C — Paris.-Coislin. 136 (XII в.)

⁴ C. De Boor, Zu Johannes Skylitzes, BZ 13 (1904), 361.

⁵ Historiarum compendium, quod incipiens a Nicephoro imperatori a Genicis obitu ad Imperium Isaaci Comneni pertinent a Joanne Curopalatae Scillizze magno drungario viglae conscriptum a J. B. Gabio conversum, Venetiis 1570. У уводу је Gabius забележио да је млетачки рукопис колациониран са рукописом из Ватикана, и након исправки преведен на латински.

O³ — Охридски бр. 79 (XI в.)⁶

U — Vindob. hist. graec. 74 (XIII—XIV в.)⁷

Нарочито је важан за историју Јужних Словена рукопис U. De Boor⁸ је утврдио да је овај рукопис с краја XIII или почетка XIV века али да је преписивач имао пред собом предложак с почетка XII века. Овај се завршавао почетком владе Исака I Комнина, 1057. г., и написао га је Михаило, епископ Деволски. Овај рукопис значајан је по томе што је Михаило Деволски унео у њега 66 допуна и исправки за период од 976. г. до 1057. г. У рукопису U се последње четири допуне — од No. 67 до 70 — односе на период после 1057. г., али оне не потичу из пера Михаила Девољског, јер се рукопис који је он преписивао завршавао са 1057. г.⁹ Питање извора којима се служио Михаило Деволски за своје исправке и допуне засад је остало нерешено. Де Бор и Прокић¹⁰ претпостављају да су многе узете из оних извора којима се Скилица служио, пре свега из хронике Теодора из Севастеје, а које овај није дословно исписивао већ је неке вести или скраћивао или чак мењао. Изгледа да је Михаило имао друге изворе за охрену историју. Осим тога, како је Девољска дијецеза потпадала под Охрид, њему је била позната историја ове архиепископије. Стиче се, међутим, сасвим одређен утисак да је Михаило Деволски многе податке црпео из свог познавања прилика и прошлости краја у коме је живео, а многе исправке уносио на основу познавања словенског језика. Све допуне и исправке везане су за историју Јужних Словена или за Охридску архиепископију. У томе је њихова велика вредност и значај. Допуне и исправке Михаила Девољског према рукопису U унете су одмах испод текста Кедрена и њихово место у тексту је обележено словима а, b, c, итд.

Скиличино дело у компилацији Кедрена најважнији је грчки извор за нашу историју друге половине X и прве половине XI века. Једино у том делу постоји извесно систематско излагање односа Византије и Самуилове државе, додуше ограничено највећим делом на војне догађаје. То исто важи и за устанак Петра Одељана и борбе Дукље

⁶ Овај рукопис је регистрован и само делимично објављен код Ф. И. Успенског, Охридскал рукописв Иоанна Куропалата Скилицм, ИР АИ 4/2 (1899), 1—8. Овај рукопис не налази се више у Музеју града Охрида, јер су га 1916. г. однеле бугарске војне власти, уп. В. Мошин, Ракописи на народниот музеј во Охрид, Народен Музеј во Охрид, Зборник на трудови, Охрид 1961, 168. *Каждан*, Из истории византийских хронографии, 106—107, мисли да је овај рукопис из почетка XII века.

⁷ Све допуне и исправке из овог рукописа објављене су *коп. Прокић*, *Zusätze*, 28—37. За овај рукопис, поред увода и каментара Прокић, *Zusätze*, 24—27 и 39—50, још *Mabillis*, *Zwei Wiener Handschriften des Johannes Skylitzes*, Breslau 1890; C. De Boor, Zu Johannes Skylitzes, B. Z. 13 (1904), 366 sq. и *Moravcsik* I, 426—427.

⁸ C. De Boor, о. с., 367—369.

⁹ *Prokić*, *Zusätze*, 25, сматра да је Михаило Деволски био без сумње писац свих допуна до 1057. г. Аутор допуна после 1057. г. је непознат.

¹⁰ C. De Boor, Weiteres zur Chronik des Skylitzes, B Z 14 (1905), 435, *KProkić*, *Zusätze*, 26—27.

за независност. Поред тих вести пружа још низ краћих, али не мање значајних вести о насељавању Печенега у наше крајеве, о великашима из Самуилове државе у Византијском Царству, о збивањима у суседној Драчкој области, итд. Раније вести које се односе на историју наших народа пренете су од других писаца и зато су коментарисане у Византијским изворима I и II.

Употребљено издање: Georgius Cedrenus Ioannis Scylitzae opе ab I. Bekkero suppletus et emandatus II. Bonnae 1839.

Важнија литература: *Гилџфердинг*, Историн Сербов и Болгар, 177—280; *Василевски*, Печенеги, 1—25; *Раџки*, ВОРБА, 1—135; *Дринов*, ВЗЖНВТЕ Славне, 460—520; *Дринов*, Началото, 317—364; *F. Hirsch*, Byzantinische Studien, Leipzig 1876, 356—375; *Васил*евски*, К истории 976—986, 56—124; *Иречек*, Историн Булгар, 177—194; *Скабаланович*, Виз. государство, 220—228 и passim; *Sege*r, Byz. Historiker, 38—58; *Лишовски*, Из истории, 120—141; *Geizer*, Bistümerverszeichnisse, 40—72; *Krumbacher*, 365—368; *Усиенски*, Надписв, 1—4; *Ф. И. Усиенски*, Охридска рукописБ Иоанна Куропалата Скилицм, ИРАИ4/2 (1899), 1—8; *Schlumberger*, Еропее, I, 585—672, II, 113—432; *C. de Boor*, Zu Johannes Skylitzes, BZ 13 (1904), 356—369; *C. de Boor*, Weiteres zur Chronik des Skylitzes, BZ 14 (1905), 408—467, 757—759; *Prokic*, Zusätze, 1. sq.; *Прокић*, Постанак, 213—307; *Прокић*, Скилица, 61—156; *Иванов*, Беласицката битка, 1—15; *Прокић*, Постанак Охридског патријархата, 175—267; *Сшгомов*, Об источниках Лвва ДБЛКОШ, 106—166; *Снегаров*, Охридска архиепископшн, 1—46, 162 sq., 195—198, 219—241, 285 sq.; *N. Iorga*, Medaillons d'histoire litteraire byzantine 15. Jean Skylitzes, Byz. 2 (1925), 275—277; *Благоев*, Происход, 485—590; *Благоев*, Скилица, 1—64; *Радојчић*, Како су називали Србе и Хрвате, 1—15; *Анастасијевић*, Хипотеза, 1—12; *Баласчев*, БЪЛГарите, 4—84; *Благоев*, Делнн, 1—22; *Runciman*, Bulg. Empire, 217—261; *Злашарски*, Устројство Болгарији, 49—68; *Расовски*, Печенеги, 1—8; *Granič*, Glossen, 395—415; *Мушафчиев*, Старинт друм, 19—148; *Adontz*, Samuel, 1—63; *Иречек*, Поправкии добавки, 104—124; *Kyriakides*, Βυζ. Μελέται, 29—232, 258—262; *Banescu*, Les duches, 1 sq.; *M. Gyoni*, Skylitzes et les Vlaques, Revue d'histoire comparee 25 (1947), 155—173; *Каришковски*, О хронологији, 127—138; *Историја I*, 237—240, 275—285; *Colonna*, 116—118; *Laurent*, Le theme byzantin de Serbie, 185—195; *Moravcsik*, I, 335—340, 426—427; *Оширогорски*, Историја, 213; *Пеширов*, Восстание Петра и Бонна, 121—144; *Литаурин*, Болгарин и Византин, 1—376; *Историн на БЪлгарин*, 140—162; *Каждан*, Из истории византийской хронографии, 76—96; *Ташковски*, Самуиловото царство, 1 sq; *Ostrogorsky*, Geschichte³, 176; *Динић*, Петар Дељан, 310—315; *Ферлуга*, Драч, 117—131; *Wasilewski*, Sirmium-Serbie, 465—482.

963—976.

ОБНОВА ВИЗАНТИЈСКО-БУГАРСКОГ УГОВОРА, СМРТ БУГАРСКОГ ЦАРА ПЕТРА И НАГОВЕШТАЈ УСТАНКА КОМЕТОПУЛА

Петар¹, цар Бугара, обновивши ускоро² (τάχᾱ) после смрти своје жене³ мир, склопи уговор* са царевима давши као таоце и своја два сина Бориса и Романа⁴; и после кратког времена (μετᾱ

¹ Петар је био син бугарског цара Симеона (893—927) из другог брака са сестром утицајног бољара Георгија Сурсувула. Симеон је свога најстаријег сина замонашио а за наследника одредио млађег Петра. Петар је био владар без нарочитих квалитета али га извори приказују као побожног и благог, па је тако дошло до његовог проглашења за свеца; уп. *Злашарски*, Историл, 1/2, 516—518, 524—525.

² *Анастасијевић*, Хронологија изашиљања Бориса II и Романа, 135, преводи са „тобож“. Цео овај пасус преведен је код *Прокића*, Постанак, 239, и још код *Анастасијевића*, ibidem, 135. С обзиром на важност овог пасуса дајемо и латински превод J. Габија: Petrus autem Bulgarorum rex, uxore sua vita functa, ut pacem renovaret, foedus cum Imperatoribus percussit: datis obsidibus duobus liberis suis Borise et Romano, ac paulo post excessit e vita, et deinde filii in Bulgariam missi sunt, ut patrium retinerent Imperium, et comites ultra progredi prohiberent. David enim et Moses et Aaron et Samuel unius eorum comitum qui in Bulgaria plurimum poterant filii de rebellione cogitantes res Bulgarorum perturbant. Зонара, III, 495, 31—33, не употребљава никакав временски прилог.

³ Жена бугарског цара Петра је била унука византијског цара Романа I Лакапина (920—944) и ћерка његовог најстаријег сина Христифора, очевог савладара. Звала се Марија и приликом удаје, која није најповољније примљена у византијским дворским круговима, узела је име Ирина. Уп. *Злашарски*, Историн, 1/2, 532—3 и 535, н. 1; *St. Runciman*, Emperor Romanus Lacapenus and his Reing, Cambridge 1929, 97; *исии*, Bulg. Empire, 179—181. Царица Марија-Ирина умрла је 963. године; уп. *Злашарски*, Историн, 1/2, 569, и *Анастасијевић*, Хронологија изашиљања Бориса II и Романа, 135 и нап. *St. Runciman*, Bulg. Empire, 198, држи међутим да је она умрла 965. године, али не даје разлоге оваквог датирања. *Пеширов*, Западната бугарска Дџржава, 151—164, произвољно је мењао хронологију: Петрова жена је умрла у јесен 968. или у пролеће 969. године; уговор је склопљен у лето 969. године; Борис и Роман послати су у Цариград 969. а не 963. године.

⁴ Ради се о обнављању уговора између Бугарске и Византије из 927. године. Уп. *Злашарски*, Историл, 1/2, 516—536. *Анастасијевић*, Хронологија изашиљања Бориса II и Романа, 135, слободно преводи: уговор о пријатељству.

⁶ Цареви.су Василије II и Константин VIII, синови Романа II (959—963); уп. *G. Ostrogorsky — E. Stein*, Die Krönungsordnungen des Zeremonienbusches. Chronologische und verfassungsgeschichtliche Bemerkungen, Byz. 7 (1923), 198, н. 1. Како су они у време очеве смрти, 15. марта 963. године, били малолетни регентство је преузела њихова мајка Теофано и оно је трајало до проглашења Нићифора II Фоке за цара, 16. августа те истг, 963. године. За владе Нићифора II код Скилице-Кедрена ни једном више није употребљен плурални облик, као на овом месту, иако су формално нови цар и Романови синови били савладари. Нићифор се помиње или по имену или само као βασιλεύς; тако је код Скилице-Кедрена одређена и даља хронологијадогађаја,наиме,самопогодинамаНићифоровевладеἐτοςτῆςαὐτοῦβασιλείας, Скилица-Кедрен, II, 356/6, 361/14, 363/19, 372/3. Штавише, приликом похода Нићифора у Киликију код Скилице-Кедрена (ib. 361/17) је забележено да га је на том путу пратила „жена Теофано са синовима“, тј. са Василијем и Константином, али не помиње их као царе. Нема дакле никакве сумње да је дошло до смрти царице Марије-

μικρόν) умре.⁶ После тога послати су у Бугарску његови синови да преузму очево царство⁷, и да кометопуле спрече (τους κομητοποούλους

Ирине и до обнављања уговора између Византије и Бугарске најкасније 963 (или чак пре 16. 8. 963). Насупрот Рансиману (Bulg. Empire, 217) који сматра да није познат датум заробљавања и ушкопљавања Романа, док смрт царице Марије-Ирине и склапање уговора ставља у 965. годину (уп. нап. 3), *Анастасијевић*, Хронологија изашиљања Бориса II и Романа, 315—6, и *исши*, Хипотеза, 9, *Злашарски*, Историн, 1/2, 590 н. 2, *Adontz*, Samuel, 5, с правом стављају у 963. годину цео скуп ових догађаја као и одашиљање у Цариград синова цара Петра. Ово тим пре што је тада Роман ушкопљен по наређењу паракимомена Јосифа Вринге, који је водио византијску политику после смрти цара Романа II па све до доласка на власт Нићифора II Фоке, када је послат у манастир у заточеништво (уп. Скилица бр. 2 и нап. 15).

⁶ Бугарски цар Петар је умро 30. јануара, уп. његову кратку службу код *Иванова*, Б-Бугарски Старици², 387. Умро је у својој престоници или у њеној околини 969. г., како се обично узима; уп. нпр. *Злашарски*, Историн, 1/2, 579, н. 1 и 589, н. 2. *Пеширов*, Западна бугарска држава, 160—164, прилично необудљиво ставља смрт цара Петра у 970. годину. Временско опредељење изражено са μετά μικρόν не може се узети дословно, јер је прошло седам година од смрти Марије-Ирине до смрти Петра. Овакво обележавање временских размака код највећег дела византијских писаца, па и овде, не значи ништа, односно на овом месту само толико да је смрт Петра дошла после смрти његове жене. Не може се, према томе, на таквом изразу градити чвршћа хронологија догађаја.

⁷ После смрти цара Петра, 30. јануара 969. године, враћени су из Цариграда у Бугарску његови синови Борис и Роман. *Иванов*, Бугарски старици¹, 83, *Благоев*, Борис II, 18, узимају да је Борис сео на бугарски престо већ пред смрт свога оца, али је то сасвим оправдано одбио *Злашарски*, Историн, 1/2, 589, н. 2. То утолико пре што је код Скилице-Кедерена њихов повратак у Бугарску стављен после низа догађаја и после смрти Петра и јасно је обележен са μετά ταῦτα. Повратак у Бугарску после очеве смрти не може се везивати за устанак кометопула (уп. нап. 8). Иако Скилица-Кедрен каже да су они враћени да преузму очеву царску власт, нема никакве сумње да је цар постао једино Борис. Пре свега, само се он помиње као цар 971. године када га Јован Цимискије приморава да се одрекне царске титуле (уп. Скилица-Кедрен II, 413, 7—13, и Лав Ђакон, 158, 21—159, 1) и затим, како су то већ изнели *Анастасијевић*, Хипотеза, 7, и *Runciman*, Bulg. Empire, 221, Роман није могао бити цар, јер је био ушкопљен. Рансиман, додуше, говори о периоду после 976. године и штавише сматра да се не зна када је Роман ушкопљен. Међутим, нема никакве сумње да се то десило 963. године, за време паракимомена Јосифа Вринге (уп. нап. 5), па према томе је Роман већ 969. године био неподобан за цара.

Борисова влада није била ни дуга ни срећна. Уплетен у византијско-руски рат, који се водио углавном на бугарској територији, био је заробљен најпре од Руса, а затим од византијских трупа; уп. *Благоев*, Борис II, 108; *Злашарски*, Историн, 1/2, 59 sq.; *Runciman*, Bulg. Empire, 205—215; Историн I, 139—140; и посебно за хронологију византијско-руских односа и ратовања у том периоду: *Каришковић*, О хронологији, 127 sq. Посебан је проблем да ли је Борис био заробљен од Руса и какав је био његов статус после уласка Руса у Бугарску. *Мушафчиев*, Русско-бугарске одношени при свнтославе, Sem. Kondak. 4 (1931), 78, се труди да прикаже у што лепшем светлу став Руса према Бугарима, али се ипак с извесним правом позивана Скилице-Кедрена, II, 396, 10, да је наиме Јован Цимискије затекао Бориса приликом заробљавања са царским инсигнијама, што би указивало да је Борис и даље царствовао. Под каквим условима је он могао да влада не види се јасно из извора. Приликом уласка византијских трупа у бугарску престоницу, априла 971. године, Борис је са целом породицом доведен пред византијског цара и овај га је као таквог поздравио. Додуше, према Лаву Ђакону, 136, 19, Јован Цимискије је тада Бориса назвао ἰορδανός, али га и Лав Ђакон и Скилица-Кедрен после тога стално помињу

ἀλείρξουσιν) у даљем напредовању. Давид, наиме, и Мојсије и Арон и Самуило, који су били синови једног од врло снажних комеса у Бугарској, окрену се у одметништво и Бугарску узбуне⁸

као βασιλεύς. *Adontz*, Samuel, 7, н. 14, позивајући се на Јахју, мисли да је тада заробљен и Роман. Када се византијско-руски рат завршио падом Доростола у руке Цимискија, крајем јула 971. године, византијски цар повео је са собом у Цариград Бориса са целом породицом, а свакако и Романа. У тријумфалној поворци која се кретала улицама византијске престонице према Светој Софији ишао је и цар Борис као заробљеник, а нешто касније морао се одрећи царске круне и престола. Остао је после тога на византијском двору и добио висок чин магистра (уп. Скилица бр. 2 и нап. 15).

⁸ Овде је, дакле, речено да су после смрти цара Петра послати у Бугарску његови синови Борис и Роман, да спрече устанак кометопула. Очекивало би се да уместо футура ἀλείρξουσιν дође финални коњуктив ἀλείρξωσιν. Овај исти извор, међутим, нешто касније бележи како је избио устанак кометопула после смрти цара Јована Цимискија, 10. јануара 976. године. Изгледало би, дакле, да су кометопули дигли два пута устанак, једном 969. године, а затим 976. године. О току и развоју „првог“ устанка код Скилице-Кедрена не каже се ништа више, док се „други“ даље развијао и из њега је настала нова држава. Поставило се тако питање у историографији да ли је био један или су била два устанка. Већина је прихватила да се ради о два устанка док је мањи број у то посумњао и приклонио се мишљењу о једном устанку. Први је *BacuMbeecKuij*, К истории 976—986, 116, изрекао сасвим укратко мишљење да је устанак избио тек после смрти Јована I, дакле 976. године. *Runciman*, Bulg. Empire, 218 и 304, је сматрао да је прича о покрету кометопула после Петрове смрти, дакле 969. године, интерполација. *Adontz*, Samuel, 7, н. 15, одбацује устанак 969. године, јер мисли да се ради о грешци Скилице и то утолико што овај пасус није ставио на своје место. *Осирогорски*, Историја, 287, сматра да је устанак избио 976. године и да се податак о устанку у 969. години сасвим произвољно тумачи као сведочанство о устанку кометопула 969. године; у њему се уствари само узгред спомиње њихов устанак, и то као антипација тог догађаја. *Лутаерин*, Болгарил и Византил, 261—3, закључује само да је период од 969. до 976. године био у „Западној Бугарској“ време консолидације снага и кометопула, снага које су првих година после пада престонице (тј. Великог Преслава) уздрмане.

Нема никакве сумње да је устанак 976. године био одлучујући за даљи развој државе, и нема основе да се тврди да је 969. године дошло до устанка. Пре свега о устанку 969. године постоји један једини извор и то Скилица у компилацији Кедрена. Зонара, III, 495, 7 sq., доноси ту исту вест са сасвим безначајним изменама, али је и њему Скилица био извор (уп. коментар за Зонару нап. 1). Што се самог Скилице тиче, у латинском преводу Ј. Габија ова белешка гласи исто тако као у Кедреновој компилацији (уп. нап. 2), а извор Скиличин на жалост је изгубљен, тако да се не види како је дошло до тога да се у Кедреновој Хроници на два места скоро истим редом говори о устанку. Ову Скиличину вест треба разматрати, приликом одређивања њене хронологије, у склопу начина писања аутора. Скилица није чист аналита; он пише историју византијских царева и сви други догађаји појављују се у функцији те основне замисли. Али њему се дешава да се враћа на почетак неких поредних догађаја, јер жели да објасни почетак збивања. Дешава се тако да у склопу излагања говори о неким догађајима, повезујући у једну целину све што зна о њима. Тако нпр. говори о устанку кометопула 976. године и одмах напомиње да су Борис и Роман били заробљеници у Цариграду и шта се збило са њима тамо. Пошто је прешао на Бориса и Романа он каже да је један постао магистар (971. године), други био ушкопљен (963. године), затим како су побегли из Цариграда и како је Борис настрадао, а Роман се спасао (978. године). После тога враћа се на исту, 976. годину, на сам по-

(Δαβίδ γαρ καὶ Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν καὶ Σαμουήλ, ἐνός ὄντες παῖδες -ὦν μέγα δύνηθ-ένϊων ἐν Βουλγαρία κομητῶν, πρὸς ἀποστασίαν ἀπειθὸν καὶ τὰ Βουλγάρων ἀνέσειον).

(р. 346, 21—347, 7)

четак устанка кометопула. Још да напоменемо да је овај догађај део пасуса који је цео уклопљен у збивања из 986. године. Таква је композиција Скиличиног рада па је *Осирогорски*, Историја, 287, н. 1, с правом истакао да се на овом месту ради о антиципацији. Скилица је изнео промене које су настале 963. године после смрти цара Романа и изложио је однос Јосифа Вринге са Фоком и затим је прешао на остале, мање важне догађаје из те исте, 963. године, наиме на уговор бугарског цара Петра и византијских царева, Василија II и Константина VIII. Како је већ почео да пише о Петру одмах је навео и остала збивања у вези са тиме: Петрову смрт, повратак његових синова у Бугарску и устанак кометопула. На тај начин није само антиципирао устанак четворице браће већ и смрт бугарског владара (уп. II, 372, 5: где се помиње Петар жив приликом руско-византијског сукоба). После овог екскурса хроника се враћа на догађаје из 963. године и наставља да прича о последњим данима владавине Вринге. Према томе, у овом пасусу говори се о догађајима из 963. и 969. године, али и о догађајима који ће се збити много касније и који су само генетички везани за збивања у ранијим годинама.

Песму Јована Геометра, Εἰς τὸν κομητόπουλον, неки узимају као доказ да је устанак избио 969. год., док већи део истраживача то одбија (уп. коментар за Ј. Геометра, нап. 6). У сваком случају стихови овог песника нису ни издалека доказ да је устанак избио после смрти Нићифора II Фоке, 969. год. Допунама Михаила Деволског може се ово питање донекле осветлити. Према De Bory (Zu Johannes Skylitzes, В Z 13 (1904), 367—9) Михаило Деволски је преписао Скилицу од почетка самосталне владе Василија II, јер је њега занимала историја од момента када је на византијски царски престо дошао човек који је разбио „старо бугарско царство“, потчинио „бугарску епископију“, предао је Грцима и у њу унео грчки утицај. *Prokić*, *Zusätze*, 25—26, и *исши*, Скилица, 75—79, 80 и 82, у потпуности се сложио са Де Бором, штавише додао је да се белешка о устанку 969. г. не налази у рукопису U управо зато јер се односи на догађаје из времена пре самосталне владе Василија II. Михаила Деволског, међутим, није интересовала влада Василија II као таква, што се сасвим јасно види по његовим додацима и исправкама. Од 66 података 57 се односи на доба владе Василија II тако да их остаје још девет за период од смрти Василија II, 1025. г., до почетка владе Исака Комнина, 1057. г. Прихватљиво је свакако мишљење Де Бора и Прокића да се Михаило интересовао за историју Македонских Словена и Охридске цркве, али нема никаквог разлога да се то веже искључиво за самосталну владу Василија II. Михаило је допуњавао или исправљао Скилицу свакако до почетка владе цара Исака Комнина, 1057. г. Почео је са самосталном владом Василија II, 976. г., управо зато што пре тога није било ништа што се односило на историју која је њега занимала, и како је добрим делом црпео из свог познавања историје шире територије где је живео, њему није било ништа познато о неком устанку пре 976. г. Иако је аргументација ex silentio често слаба, треба се ипак питати како је Михаило Деволски могао после смрти Василија II да још десет допуна или исправки а да није дао ни једну пре његове самосталне владе.

Интересантан је, такође, за ово питање Летопис Попа Дукљанина, који иако није увек поуздан извор, нарочито када се ради о детаљима, ипак врло често одражава суштину историјског збивања. Поп Дукљанин, 324 и 330, сасвим јасно разликује догађаје из 969. г. од оних из 976. г. Без обзира на све резерве које се могу и морају чинити приликом коришћења овог извора, остаје чињеница да Летопис зна само за један устанак Самуила и његове браће, које додуше не спомиње, и то после смрти византијског цара Јована Цимискија, 976. г. За детаљну аргументацију целог овог питања уп. *J. Ferluga*, *Le soulèvement des Comitopoules*, ЗРВИ, 9 (1966), 75—84.

976—986.

УСТАНАК КОМЕТОПУЛА, ПРВЕ ГОДИНЕ РАТОВАЊА ИЗМЕЂУ ВИЗАНТИЈЕ И САМУИЛА И БИТКА КОД ТРАЈАНОВЕ КАПИЈЕ

Како су се Бугари⁹ у исто време када је умро цар Јован¹⁰ одметнули¹¹, власт над њима задобијају¹² четири брата Давид,

⁹ Скоро сви извори, са ретким изузецима, називају устанике 976. г. а затим становнике државе која се родила из тог устанка Бугарима. Тако и државу називају Бугарском. Овако обележавање државе и њеног становништва пренето је, са врло малим изузецима, у модерну историографију, нарочитоу бугарску. Није могуће, нити је потребно навести сва дела, али од *Дринова*, Имали су слрбите колонии или некон властБ в Македонил преди XIII век? Как су се наричали Славините, които населнвали Македонин преди тал епоха? (1887), Соч. I, 563 sq., до најновије Историјл на ВѢЛ-гарин, I, 140 sq., у бугарској историјској науци заступано је гледиште да је реч о бугарској држави и бугарском становништву. Најпре се у српској историографији до краја првог светског рата а затим у југословенској почело гледати на овај проблем са друкчијег становишта. Најистакнутији писац који се тим проблемом бавио био је *Прокић*, *Постанак*, 224, 228—229, 230, 235, 236, 266—267, 271, 279—80, 291—294, 298—299, 304—305, 307, и у свим својим другим радовима. Он је покушао да утврди етничке разлике између становништва Самуилове државе и Бугарског Царства Петра, и да тим путем, с обзиром на центар Самуилове државе, која се разликовала по саставу становништва од Бугарске између Дунава и Балканских планина, покаже да се ради о новој „словенској“ творевини са центром у Македонији. Он даље сматра да се бугарско државно име проширило на запад на рачун етнографског имена Словеније или Словиније и етнографско-политичког имена Србије. *Анастасијевић*, *Хипотеза*, I сл., није се упуштао у то питање, али је јасно да за њега ова држава, која је настала после 976. г., није бугарска, па је и назива словенско-македонском. Овај назив био је прилично распрострањен у предратној историографији у Југославији иако је још ту и тамо било дела општег карактера у којима се Самуилова држава и даље називала бугарском. Тако је то још чинио *Ћирић*, *Povijest*, I, 464—467, и Поп Дукљанин, комент. Шишића, 69, можда по угледу на Рачког (Borba, 12 sq.). У Историји, I, 275 sq., истичу се разлике са старом бугарском државом и деловање нових народних снага у центру Самуилове државе, али, иако се о томе расправља у глави посвећеној Македонцима у ранфеудално доба, није изричито речено да се ради о држави Македонских Словена. Сасвим отворено заузео је по том питању став тек *Ташковски*, *Самуиловото царство*, 21, н. 8: Самуилова држава је држава Македонских Словена.

Осећај да је Самуилова држава нешто ново и по средишту и чак по етничком саставу централних области испољило се донекле и у страниој литератури. Увек опрезни Јиречек, уп. *Јиречек-Радонић*, I, 117, говорећи о Самуиловој држави формулисао је да се непријатељи Василија II редовно називају Бугарима у грчким, арабљанским, јерменским изворима, а исто тако и код Попа Дукљанина; уп. од *исшој*, *Зборник Јиречека*, I, 127, где каже да се Бугарска око 963. г. (држи се још Дриновљеве теорије о стварању западног бугарског царства под Шишманом) опет распала на своје првобитне саставне делове, на Бугарску и на Славкнију. *Литаврин*, Болгарил и Византин, 9, н. 1, чије је дело додуше посвећено Бугарској после византијске победе над Самуилом, осетио је потребу да се огради од етничких проблема, иако сматра да су они донекле постојали. Када је реч о „Бугарима“ и „Бугарској“ у то време, Литаврин с пуним правом подвлачи условност такве терминологије; уп. и *Glykatzi*, *Administration*, 85 и 13.

Како су византијски писци називали словенска племена и из којих разлога употребљавају одређене називе за њих није увек лако одредити. Имена неких племена они бележе онако како су им саопштена, понекад, у зависности од културних склоности или литерарних амбиција, дају им имена преузета из класичних времена, дешава се да упоредо са класичним именом наводе и савремено или да називају

становнике по теми или сасвим уопштено по држави преносећи имена цело становништво. Поред тога, треба имати у виду да су гледишта и схватања византијских писаца о етничким проблемима сасвим различита од данашњих. За њих су они били или споредни или су их посматрали са становишта припадника велике, старе, културне државе према варварском свету. Из тих разлога опрезност није сувишна, поготову је преко потребна приликом примењивања извесних модерних мерила на средњовековне прилике.

Најчешће грчки писци под Бутарима подразумевају становништво које је живело у оквирима бугарске државе. У X веку још се под тим именом не појављују становници Бугарске теме, јер је она основана тек почетком XI века. Раније је назив био ограничен на тзв. протобугаре али се убрзо пренео на државу и цело њено становништво, на старија словенска племена и на још етнички различите Бугаре. У том смислу треба схватити Скилицу: када говори о Бутарима, он мисли на становништво бугарске државе из периода Петра, па је према томе илузорно упуштати се на основу његових података у етничка разликовања. Када је византијски цар Цимискије поставио конкретне територијалне захтеве он се није служио релативно неодређеним појмовима, као што је „Бутарска“, већ је јасно захтевао да Свјатослав мора напустити Мезију, која припада Ромејима и која је некада била део Македоније (уп. Лав Бакон, 103). С друге стране, међу јужнословенским племенима није било великих разлика нити су их у Византији осећали у пуној мери: уп. *кпр. Радочи II*, Како су називали Србе и Хрвате, 11. Још се у X веку неке области, које су ушле у Самуилову државу, називају општим термином „словенске“. Тако је још у Житју св. Наума (уп. *Иванов*, Бг.лгарски старини, 54) забележено да је Марко био четврти епископ у словенском народу, у Деволу. Тешко је, међутим, рећи да ли се толика важност може приписати Попу Дукљанину, 324 и 330, који за Петра каже да је био „Bulgarorum imperator“, а за Самуила да је био „in gente Bulgarinorum“, како то чини *Прокић*, Постапак, 266—267.

Када је реч о држави која је настала 976. г. онда су свакако одлучујући други елементи а не етнички. Делимично је било и таквих разлика, јер у областима Славинија, које су средином IX века дошле у оквире бугарске државе, није дошло до онакве етничке мешавине као у областима између Балканских планина и Дунава.

¹⁰ Византијски цар Јован Цимискије владао је до своје смрти, 10. јануара 976. г. Сви писци који су се досад бавили овим питањем слажу се да је после цареве смрти дошло до устанка. Једини *Благов*, Происход, 538—9, и *исии*, Роман, 21—23, сматра да никаквих акција није било док се из Цариграда није вратио „законити владар“, Роман, око 978—9. Устанак није могао избити истог дана када је умро Цимискије, већ је свакако морало проћи неко време, додуше врло кратко. Неки писци су везали почетак устанка за немире који су настали у Византији узурпацијом Варде Фоке (*Rački*, Borba, 25—26; *Василевскии*, К истории 976—986, 62), други, нпр. *Пеишов*, Восстание Петра и Бонна, 133, напротив сматрају да је устанак „Бугара“ олакшао побуну Фоке. Несигурна ситуација у којој се Византија налазила већ пре побуне великаша олакшала је устаницима њихове акције, а тако је и отворена побуна Фоке у лето 976. онеспособила Царство да енергично интервенише против устаника. Иако извор то не каже, било би природно претпоставити да су акције устаника почеле у пролеће, у време када се иначе у средњем веку почињало ратовање, док зимски месеци за то нису били погодни.

¹¹ Питање постанка и карактера Самуилове државе заузима у историографији огромно место. Потребно је изнети у основним цртама већи део досада изложених теорија и хипотеза, не упуштајући се у анализу националистичких побуда које су неке од аутора навеле да проблем поставе на одређен начин и да на њега одговоре по својим убеђењима.

Најстарија хипотеза је она коју су изнели *Гилбердинг*, Историл Сербов и Болгар, 195—202, и *Rački*, Borba, 14—17 (уп. и *Rački*, Borba, VI—VII, оцену Ј. Радонића о делу Рачког). *Дринов*, Г.ОжнБге Славне, 457—459, 479—487, изнео је теорију да је већ 963. г. Шишман дигао устанак против бугарског цара Петра и од Бугарске отцепио Македонију основавши тако „Западно Бугарско Царство“ и одмах се прогласио за цара. Тако су упоредо постојала два царства: Западно под Шишманом и Источно под Петром. Византијски цар Цимискије освојио је само Источно Царство док је Западно наставило да живи све до 1019. г. Шишмана је 968. г. наследио нај-

старији син Давид а услед смрти браће остао је између 977. и 979. г. Самуило сам владар. „Западно Бугарско Царство“ није, дакле, нова творевина, јер је Цимискије покорио само Источно Царство, нити је 976. дошло до устанка, већ је тада „Западно Царство“, које је од 971. г. мировало, после смрти Цимискија искористило тешку ситуацију у којој су се налазиле области на истоку и почело да води успешан рат и да осваја византијске провинције. Дриновљева теорија, примљена од великог броја историчара, сасвим је бацила у засенак ону Хилфердинга и Рачког, која је у неким стварима била тачнија. Шта више, Дриновљева теорија примљена је од многих историчара, нарочито Западне Европе, и захваљујући *Schlumberger*, Сроорс, I, 591 sq., постала приступачна онима који не читају словенске језике. Тако је ушла у чувене приручнике: *The Cambridge Medieval History*, Cambridge 1923, vol. IV, 240 (додуше у новијет издању које је недавно угледало дан, заслугом проф. М. Динића ова је грешка исправљена), и *Ch. Diehl—G. Marfais*, Le monde Orientale de 395 à 1018, Paris 1944, 477.

Када је *Prokić*, Zusätze, 1 sq., објавио допуне и исправке Михаила Деволског, Дриновљева теорија се само делимично срушила. Напуштена је генеалогича кометопула као синова Шишмана (уп. нап. 14), па је одбачена 963. као година устанка. Остала је, међутим, суштина његове теорије коју су углавном, иако у разним варијантама, прихватили бројни историчари. Већ нешто пре Прокићевог дела, на основу натписа из села Герман из 992/3, *Jireček*, Die cyrilliche Inschrift, 548, изнео је мишљење да је одвајање „западне Бугарске“ од „источне“ резултат руске окупације земље од 969. до 971. г., када је Борис II био заробљеник великог руског кнеза Свјатослава. Додуше Јиречек, уп. *Јиречек—Радонић*, 116—114, променио је поново мишљење о постанку Самуилове државе сматрајући да се према белешци код Скилице—Кедрена, западни део бугарске државе отцепио одмах после смрти цара Петра (969). *Благов*, Происход, 531—539, изнео је теорију која почива на сасвим произвољном тумачељу извора. Кометопули су после смрти Петра, 959. г., стали на чело државе и управљавали царску власт, јер су Борис и Роман, законити наследници Петра, били у Цариграду од 968. г. Када се Борис вратио они су се повукли у своје области. Цимискије је 971. г. покорио источну Бугарску и одвео Бориса и Романа у Цариград као заробљенике а западни део је остао слободан и независан. Бугарски бољари су браћу кометопуле изабрали за царске намеснике и они су тако управљали земљом док се око 979. г. Роман није вратио из Цариграда. Зато су и ратни походи против Византије почели око 980. г. Према томе држава Самуила је по свом пореклу истоветна са бугарском државом цара Симеона. *Злашарски*, Историн, 1/2, 588, 590, 593; 628—644, 658, 742—743, изнео је данас најпопуларнију теорију у бугарској историографији (уп. *М. Андреев—Д. Ангелов*, Историн на Бг.лгарската д-ржава и право, Софија 1959, 117, и Историн на Бглгарин, I, 140—142). Већ се за слабе и колебаљиве владе Петра осећало незадовољство, нарочито у западним областима Бугарског Царства. После смрти Петра, док је Борис био још у Цариграду, бољари су у споразуму са четири кометопула дигли устанак и тежили да се отцепе, јер су били незадовољни провизантијском политиком централне владе. У устанку кометопула, који је убрзо захватио западне области, треба видети отказ послушности централној власти. И када се Борис вратио 969. г. кометопули су наставили да се супротстављају младом цару и да воде антивизантијску политику. Ово отцепљење је успело, јер је Борис био у Цариграду, али нису се усудили да то објаве, и због присуства Руса и зато што се у међувремену Борис вратио у Бугарску. Пошто је Цимискије покорио источну Бугарску и одвео у Цариград Бориса и Романа, западна половина царства, и то данашња Македонија, Јужна Албанија и западна Мезија (од реке Колубаре до Срема, до реке Искер и Етрополских и Ихтиманских планина) коначно се отцепила и била проглашена посебном федеративном државом. Ова половина царства продужила је свој живот још за пола века. Иако се не зна тачно где је била област Николе, па према томе ни где је био центар устанка, пошто је патријарх био неко време у Сердици, Златарски сматра да је област кометопула била Софијска област. После смрти Цимискија, 976. г., отпали су од Византије и источни Бугари, придружили се западном делу и признали власт кометопула. Поред осталих аргумената, у прилог својој тези Златарски узима и ратове кометопула, који су нападали византијске области да би скренули пажњу Византије са источних области Бугарске. Када се Роман вратио у Бугарску Самуило га је признао као цара, иако је сам и даље стварно владао, док је ушкопљеник

Роман имао само формално власт. И *Мушафчиев*, Историн, 278—279, 296 sq., држи се у основи овог схватања. Донекле се од њих разликује, више у детаљима НО у суштини, *Пешров*, Восстание Петра и Бонна, 123 сл.

Сасвим супротно мишљење изнео је Анастасијевић, а делимично још пре њега Прокић. *Прокић*, Постанак, 255—256, 282—283, овако резимира резултате својих истраживања: Године 969, после смрти Петра, кометопули су дигли устанак против Бугарске у Македонији, и у Македонији створили самосталну државу у којој су задругарски владали. Када је Цимискије преотео Русима Бугарску напао је и Македонију, која је од тада па до почетка 976. г. била византијска провинција. Године 976, 11. јануара, дигли су у Македонији устанак против Византије четири брата, Давид, Мојсије, Арон и Самуило. Они су ослободили најпре своју пређашњу кнежевину у Македонији, а затим остале пређашње бугарске провинције на западу, као и бугарске земље на истоку, између Дунава и Балкана. Тако су створили једну велику словенску државу на Балканском полуострву са престоницом у Македонији. По етничком саставу и разлици у вери ова држава се у највећој мери разликовала од Бугарске између Дунава и Балканских планина. Владу над овом државом узела су у своје руке сва четири брата заједно, под врховним старешинством најстаријег брата. Не зна се извесно какву су владалачку титулу носили врховни старешина и владоци из времена задругарске владе, али се зна позитивно да се Самуило називао царем. Царска престоница била је у Преспи и Охрид у Македонији, која је сада постала центар словенског царства. Зато ово Самуилово царство Прокић назива Македонском Царевином за разлику од друга два словенска царства на Балканском полуострву, од пређашњег Бугарског Царства Симеона и потоњег Српског Царства Душана, која су имала друге центре, и то прво у Бугарској, на североистоку Балканског полуострва, а друго у српским земљама на северозападу овог полуострва. Ни код Прокића очигледно нису били одсутни националистички моменти, јер је тежио да докаже да се није радило о бугарској држави већ о држави насељеној Словенима, пре свега македонским, али и Србима, Бугарима, Шиптарима итд. Прокић није, с друге стране, занемарио традицију (царска круна и патријаршија), по којој је постојала веза између Самуилове државе и Бугарског Царства Симеона. Теорија о Западном Бугарском Царству узела је била, додуше у разним варијантама, толико маха да је *Анастасијевић*, Хипотеза, 3 sq., осетио потребу да том питању посвети посебан чланак. После смрти Петра, 969. г., док су Роман и Борис били у Цариграду, четири брата кометопула покушала су да уграбе бугарски престо. Они су се одметнули али је њихова намера осујећена, јер је Борис враћен на престо. После смрти Цимискија појављује се на Балкану словенско „Бугарско“ царство четворице браће кометопула, са престоницом у Преспи и Охрид. Од самог почетка оно се појављује у борби са Византијом око власти над бугарским Словенима из некадашње Симеонове империје. Пошто је Византија била заузета, оно се огромно проширило обухватајући скоро све Симеонове области, затим до Солуна, Сереса, Родопских и Балканских планина, до Дунава и Јадранског мора у Албанији, чак до Пелопонеза, као и над Србима до Саве и у Срему. Ова Охридска „Бугарска“ настала је 976. г. Начин на који је настала био је устанак „бугарских“ Словена, са Николитш синонима на че.иу, против Византије, која је тим Словенима, за владе Цимискија, уништила њихову Симеонову империју и покорила их под византијску власт. Према томе, то значи да су Свјатослав и Цимискије затекли не два бугарска царства већ једну поцепану Бугарску у којој је царовао Борис II. „Бугарска“ Николиних синова настала је тек после 976. г., а дотле је била под руском и византијском влашћу. Ради се о одметању „Бугара“ од византијске власти, наметнуте од Цимискија, и избору Николине деце, место одсутног и погинулог Бориса II, на „бугарски“ царски престо. Али ни онда то није била самостална македонска „Бугарска“, која би затим полетела да ослободи и Доњу Мезију. Никада Македонија није сама за се чинила „бугарску“ државу, него део те државе. Напротив, царство четири сина Николина се, још од свог почетка, родило као обнова пређашње пропале империје Симеоновића. Устанак је у споразуму кометопула и преосталих болгара избио једновремено у Македонији и Доњој Мезији. Нова царска „бугарска“ династија Николиних синова везала је државно средиште за Македонију, где је по свој прилици одувек била и Николина „грофовија“.

Острогорски, Историја, 287, н. 1., сматра да обе теорије, и она о два „бугарска царства“, Западном и Источном, као и Анастасијевићева о стварању новог царства

у Македонији, полазе од погрешне претпоставке, јер задшљају покорене државе као систематску окупацију целе њене територије. Острогорски се слаже са Анастасијевићем да извори не знају ништа о постојању две бугарске државе, једне поред друге, нити о неком устанку кометопула пре 976. г. (уп. нап. 8). С друге стране, из извора се јасно види да се Цимискије, као и Свјатослав, бавио само у источном делу Бугарске. Он сматра да Летопис Попа Дукљанина, на који се позива Анастасијевић, а делимично и Прокић, и који говори о Цимискијевом освајању Србије, није поуздан извор (тако већ раније *Schlumberger*, *firorree*, I, 180) и не слаже се са Анастасијевићем када се овај позива на ту вест. Ни Свјатослав ни Цимискије нису окупирали територију Бугарске корак по корак, али заузимањем њене престонице и уклањањем њеног државног поглавара, прво један а затим други постали су господари целог бугарског царства. Разуме се, наставља Острогорски, да се власт заснована на заузимању самог центра, при променеј ситуацији, могла лако оборити снагама са периферије, и ово се догодило када су византијске позиције ослабиле услед унутрашњих борби после Цимискијеве смрти. Говорећи о карактеру новог царства Острогорски указује да је идеолошки Самуилово царство било везано за старо бугарско царство, те су га и сами његови творци и Византинци називали бугарским, јер су традиције царства и патријаршије, сем у Византији, постојале само још у Бугарској. Самуило је прихватио те традиције и преузео наслеђе Симеоновог и Петровог царства, које је пало под ударцима Византије. У ствари, његово царство се знатно разликовало од Симеонове и Петрове царевине. И по саставу и по карактеру то је било ново царство. Његово тежиште се померило према југозападу и Македонија је чинила његово језгро.

Још се узгред вратио на то питање и делимично покушао да под сумњу стави мишљење Острогорског руски историчар *Литаевин*, Болгарил и Византил, 260—261, који се пита: 1) да ли је Цимискије освојио целу Бугарску или само њен североисточни део и 2) када је дошло до устанка кометопула, да ли за време руско-византијског рата или после смрти Цимискија? Он одговара да је Цимискије у ствари освојио само североисточну Бугарску, али иако је постала византијска провинција, није задржала име Бугарске, јер је ова остала на западу. Није, дакле, случајно што је североистични део добио неодређено име „придунавских градова“. После смрти Цимискија 976. г. североисточна Бугарска придружила се западној. Период од 969. до 976. г. био је у западној Бугарској период консолидације снага око кометопула, организације и уређивања државно-управног система парализованог у првим годинама после пада престонице.

У најновије време учинио је покушај, не много успео, да објасни постанак и карактер Самуилове државе *Ташковски*, Самуиловото царство, 75—99, 120—139. Нова македонска држава није настала ни устанком 963. нити оним 976., већ 969. г. устанком брџачког кнеза Николе и његових синова. Устанак је био уперен против бугарског ропства. Цимискије није 971. г. покорио Македонију тако да се устанак 976. о коме говори Скилица, односи на Бугарску, и то на Петра и Бојана. Ова двојица су такође предложила браћи да владају над њима. Смрт Цимискија 976. г. искористила су четири брата, не да помогну „Бугарима“ с оне стране Балкана, већ да ослободу Смољане, Велегезите, Драгувите, Вајуните, итд. који су са Брџацима и другим племенима у Македонији некада улазили у састав Склавиније. Према Ташковском, нова држава се сасвим разликовала од Бугарске по етничком саставу, и кометопули су настојали да створе једну хомогену целину, а како је један део Македонских Словена био још под византијском влашћу, логично је да су браћа кренула да их ослободу и са њима створе независну и слободну државу. Самуило се, међутим, ослањао на бугарску државну традицију и проглашен је за „бугарског цара“, али то не мења карактер државе; она је македонска а не бугарска држава.

Многи аутори позивају се на два аргумента који су услед општег карактера овде издвојени:

1) У неким западним изворима — *Arm. Hildesheim*. MGH III 62, *Wissenburg*, et *Lamberti Arm.*, *ibidem*, *Ann. Altah. maiores*, MGH XX 774, *Thietmar. Chron.*, MGH III 753 (уп. *Прокић*, Постанак, 251) помињу се посланици разних народа, између осталих посланици Бугара, које је немачки цар Отов I примио 23. марта 973. у Кведлинбургу. Бројни писци користили су ову вест као доказ постојања западно-бугарске државе, односно нове државе са центром у Македонији, јер је према неким реч о посланству

ног комеса¹³ међу Бугарилш^a и зато су називани кометопули-

по имену Никола II мајке Рипсима (Χί.κόλαος ονομαζόμενος μητρός Φιψίμης). U. Prokić, Zusätze, No. 1.

¹³ У византијским изворима термин κομης има различита значења: у званичним списковима византијских функционера, нпр. у TU 119, 120, 127, 129, у FK 136, 24, 137, 20, 27, 139, 7, 5, 14, 140, 7, 4, 23, 27, 141, 2, 8, 18, и ТВ 128, овај термин се односи првенствено на војне функционере како у Цариграду тако и у темама; уп. *Усиенскии*, Военное устройство, 165, 166, 172—173, *Bury*, Admin. System, 41, 42, 43, 44—45, 53—55, 57, 62, 64, 67—68, 87, 89, 111, 113—114. *Adontz*, Samuel, 46 sq., повезује проблем употребе термина са прсклом кометопула (уп. нап. 14) и пошто је на врло убедљив начин утврдио Николито јерменско порекло, сматра да је comes био командант једне мање византијске војне јединице и да је тај положај имао некада и Никола, а када су се његови синови прославили онда је и комес, скромног порекла, ушао у моћне бугарске бољаре. Дакле „comes“ по Адонцу је на овом месту византијски војни термин. Већ је *Злашарски*, Историл, 1/2, 634, сасвим исправно указао да овде термин није употребљен у том смислу. Иако није византијски ипак је до данас његово тумачење остало спорно. Неки су термин само превели и тиме донекле дали своје тумачење, нпр. *Јиречек-Радоњић* I, 117, н. 69; *Осирогорски*, Историја, 286, назива Николу војводом, док су други дали сзорију подробније образложене интерпретацију. *Rački*, Borba, 15, 16, преводи „comes“ као кнез и сматра да је отац кометопула из редова „бугарских бољара“. *Дринов*, КЗжне Славне, 456—457, убраја оца четворице браће у бољаре, и то, ослањајући се на Константина Порфирогенита, De saetm. II, 681, 18, међу „спољне бољаре“, тј. управнике области које се у латинским изворима називају „comitatus“; уп. још *Прокић*, Постапак, 231, који се у том погледу скоро не разликује од Дринова. У свом другом делу *Дринов*, Началото, 362, каже, на жалост без икаквог образложења, да је отац кометопула био кмет, што је *Злашарски*, Историн, 1/2, 634, прихватио ипокушао да образложи. *Schlumberger*, *Eropce*, I, 598 н. 3, који иначе сасвим следи Дринова, пита се зашто је отац кометопула носио надимак „comite“. *Jireček*, Die cyrillische Inschrift, 548—549, сматра да титула комеса није ништа необично, јер се два таква комеса спомињу управо у Македонији под Борисом и Симеоном, и још на натпису на програницном каму код Солуна из 903/4. г., уп. *Иванов*, Бг>лгарски старини², 16—20. Изгледало би да их *Јиречек* убраја у наследнике бољара у „Западном Бугарском Царству“, док су бољари у „источном делу“ у великом броју били истребљени за време руске окупације под Свјатославом. Највише се овим питањем код нас позабавио *Прокић*, Постапак, 230, према коме је бугарска држава подељена на округе или „комитате“ (Hincmari Annales, MGH SS I, 473, 474), под управником који се звао „comes“, или словенски кнез или још „princeps“. За овај последњи термин Прокић се позива на Летопис Попа Дукљанина. Према томе, *Прокић*, ib. 258, кометопуле назива кнежевићима. Према њему је оваква бугарска организација пренета вероватно у Македонију када се Бугарска под Борисом (852—889) проширила на ову страну Балканских планина. Позивајући се даље на исте изворе као *Јиречек*, н. м., Прокић доказује да је у Македонији било комеса, управника области. Међутим, свакако греши када порекло комеса у Македонији надовезује на римску управу у IV веку. Као што је већ речено, *Злашарски*, Историл, 1/2, 634—636, је термин κομης повезао по звучности и значењу са општом старословенском речју КtMETГб (Златарски се позива на: *Van Veić*, Slavia 4 (1925), 209—212), па би према томе комес био старшина словенске општине у Македонији. Такве општине су могле бити и врло велике. Када су Македонски Словени дошли под бугарску власт груписани су у велике административне јединице назване КtMETCTBO, што одговара термину „comitatus“, а управитељ је био Кt>METГб (κομης). Златарски такође оцбацује претпоставку *Усиенског*, ЖМНП. 225 (1883), 329—333, да термин долази од грчког κομης = село. По својим дужностима ови кметови су се уклапали у бугарске војводе-бољаре, који се код Скилице-Кедрена појављују као οτ μεγιστάνες. Неки од њих су били изборни, друге је постављао цар, али у сваком случају били су највиши представници у области — μεγιστάνες — велможе. Златарски се у том смислу позива на старобугарски превод Настављача

ма¹⁴ Ὁρων δε Βουλγάρων ἀμα τη τελευτῇ του βασιλέως Ιωάννου ἀποστατησάντων, ἀρχεῖν αὐτῶν προχεψίζονται τέσσαρες ἀδελφοί, Δαβίδ Μοῦσης Ἀαρῶν και Σαμουήλ, ενός των παρά Βουλγάροις μέγα δυνη-9-έντων κόμητος οντες παίδες και δια τοῦτο κομητόπουλοι κατανομαζόμενοι. Од оних, наиме, који су припадали Петровом роду неки су умрли, док су Борис и Роман, његови синови, одведени у Цариград, као што је раније речено, у њему боравили и први од њих је почаствован од цара Јована чином магистра, док је Роман ушкопљен од стране

Симеона Логотета где је комес преведен са бољар. *Runciman*, Bulg. Empire, 286 н. 5, се користи истом аргументацијом као многи претходници и сматра да су комеси били бугарски управници провинција, па тако и Никола и његова четири сина, али се пита да ли је комес превод на грчки језик неке бугарске титуле или су Бугари овај термин преузели из грчког језика. *Благоев*, Происход, 42—43, се разликује од других само утолико уколико верује да су такви обласни управитељи могли бити само прави Бугари. Међутим, његова аргументација да се ради о старој протобугарској породици не почива ни на чему; он сам каже да то не пише нигде у изворима. Историја, I, 276, укратко изједначаје комеса са кнезом и то брзјачке области, док Историн на БtЛгарин, I, 140, назива оца четворице браће „комит“, тј. управник области, а браћу убраја у западнобугарске бољаре. *Ташиковски*, Самуиловото царство, 89, н. 1, исто тако сматра да је Никола био „комит“ а да је његов комитат изгледа обухватао велики део Македоније и простирао се до Софије. И *М. Андреев-Д. Ангелов*, Историн на бtлгарската дtржава и право, Софија 1959, 100—101, сматрају да је Бугарска од IX века била подељена на комитате и да је термин комит, онако како је мислио Златарски, вероватно словенска реч.

Занимљиво је да се у тексту Скилице-Кедрена само на овом месту користи овај израз за бугарске ила словенске великаше; иначе се употребљавају други називи, нпр. бољари. Да ли је то можда једно од оних питања које ће бити решено правилним читањем онда када се буде појавило критично издање?

¹⁴ Прошлост кометопула је, пре њихове појаве 976. г., обавијена скоро дотпуним мраком. Извори су врло шкрти вестима о њима па су се стога правиле, и још праве, најразличитије комбинације о њиховом пореклу.

Интересантна је теорија, која је дуго владала у историографији XIX века, и коју су прихватили познати и веома заслужни историчари, као што су били *Гилх-фердинг*, Историл Сербов и Болгар, 270; *Rački*, Borba, 15; *Дринов*, ГОжнве Славне, 457—8; *Schlumberger*, *Eropce*, I, 598—9, 603—604; *Иречек*, Историн Булгар, 174 sq. I и делимично *исии*, Die cyrillische Inschrift, 549. Према овој теорији, отац кометопула се звао Шишман (Sismanus), био је управник једне „западнобугарске области“, преузео је у западној Бугарској власт као цар, и њега је наследио његов син Давид а овога Самуило. Основа оваквим закључивањима били су сасвим непоуздани извори: једна далматинска листина, тобож из 994. г., коју је по Луцићу објавио *Farlati*, Illyricum sacrum, III, 111, а по овоме *Rački*, Documenta, 23—24, у ствари фалсификат из XIII—XIV века, и Зографски поменик, који је открио К. Петковић а објавио Хилфердинг (н. д. 270, н. 2) из 1502. г. и чији се подаци односе у ствари на Бугарску XIII и XIV века под династијом Шишмановића, а не на X век. Цела ова зграда о пореклу кометопула, иако су већ раније, нпр. *Дринов*, ГОжне Славне, 458, н. 102, *Rački*, Documenta, 23, *Jireček*, Die cyrillische Inschrift, 549, посумњали у аутентичност далматинске повеље из 994. г., пољуљана је коначно открићем у цркви села Герман, на источној обали Преспанског језера, надгробног споменика са натписом из 6501. г. (од постанка света), индикта 6, тј. из времена између 1. септ. 992. г. до 31. августа 993. г. (Према томе, натпис треба цитирати с датумом 992/3. а не само годину 992. како то чине *Иванов*, Б-вугарски старини², 23, *Злашарски*, Историн, 1/2, 637, Историја, I, 272, у легенди под репродукцијом натписа, па чак и *Prokić*, Zusätze, 19). Споменик је подигао Самуило самове оцу Николи, мајци Рипсими и брату Давиду. Иако се од раније знало за овај натпис, у целини га је први објавио *Усиенскии*, Надпис, 1—4, али није извукао скоро никакве историјске закључке (натпис је још објављен код *Иванова*, Бг>лгарски старини², 24—25; *Прокића*, Постапак,

244—245; *Коса*, О натпису цара Самуила, 209—210). О палеографском и филолошком значају натписа писали су *Флорински*, НесколБко замечанин, 5—13; *Л. Миљешич*, КБМ Самуиловин надпис от 993 година, ИРАИ 4 (1899), 14—20; *V. Jagić*, Die cyrillische Inschrift, vom Jahre 993, II = Zur Palaeographie der Inschrift, AS Ph. 21 (1899), 551—557, док је дипломатичку страну обрадио *Кос*, О натпису цара Самуила, 209—213. Коначно је проблем родитеља Самуила и његове браће рашчистио Прокић, који полази не само од надгробног камена из 992/3. г. већ, пре свега, од вести из бечког рукописа објављених у његовој дисертацији *Zusätze*, No. 1; њ. још: *Прокић*, Постанак, 220 sq., 243—244; *F. Šišić*, Priručnik izvora hrvatske istorije, I/1, Zagreb 1914, 645—649; *Злашарски*, Историл, 1/2, 637, 638 н. 1, и *Adontz*, Samuel, 36, који се позива само на Златарског а не и на Прокића. О имену оца није било више никакве сумње: оно је гласило словенски (НИ)КОЛА а грчки Νικόλαος. Отпале су коначно све старије комбинације, како она са оцем Шишманом, тако и она која се ослањала на Ану Комнину, ed. Leib, I, 235 /11 и II, 172/9. Према овој вести сматрали су нпр. *r/biŕepdum*, Историл Сербов и Болгар, 120—121, 198—199, да се отац Самуила звао Μόχρος; затим *Rački*, Borba, 15, да је отац кометопула био родом из места Мокро (тако и *Баласчев*, Битгарите, 26); *Petković*, Hypothese, 25, писао је чак о некој династији Мокрида. Међутим *Дујчев*, Interpolation, Ii2—115, је сасвим убедљиво доказао да се ради о интерполацији у тексту Алексијаде и да је Μόχρος на једном месту топоним а на другом вероватно метатеза имена Крума. Исто тако неосноване су и претпоставке које су изнели издавач натписа *Усиенски*, Надпис, 4, и *Jireček*, Die cyrilliche Inschrift, 549, да је Никола можда монахом име Шишманово. Но и поред тога још се у модерној историографији говори о Шишману, на пр. *Ch. Diehl—G. Marcais*, Le monde oriental de 395 à 1018, Paris 1944, 477, или *N. Jorga*, Histoire de la vie byzantine, Bucarest 1934, II, 197.

Питање имена мајке искрело је тек после објављивања надгробног споменика из 992/3. г. У натпису, у 8. реду, од имена мајке није остало ништа; само једно слово, крајње Ђ, остало је на почетку 9. реда. Нема, међутим, сумње да се ради о мајци Самуила јер је споменик посвећен ... I МАТЕРИ. *Усиенски*, НЗДПИСБ, 3 и 4, није допунио празнине нити предложио неко решење. Први је то учинио *Флорински*, НесколБко замечанин, 7, и предложио допуну: (Мари?) i = Марија. Ово је прихватио *Jireček*, Die cyrilliche Inschrift, 543. Тек објављивањем бечког рукописа које је приредио *Prokić*, *Zusätze*, No. 1, и ст. 38—9, сазнало се право име мајке кометопула, Ριφιμ, па је *Иванов*, Бглгарски старини, 25, натпис поново издао и допунио 8 ред. (Ри^И/Ии) њ, како се у словенским преводима пише име ове хришћанске мученице. *Прокић*, Постанак, 244—6, с обзиром да је плоча доста окрњена на том месту, попунио је лакуну: (Риси/иа, рава вж) %. сматрајући да је словенски облик имена мајке Самуила Рисима.

Иако су имена родитеља кометопула сада тачно позната, још увек је остало отворено питање њиховог порекла. Стара претпоставка Рачког, Дринова, Шламбержеа да су они били синови Шишмана, бугарског бољара из Трнова, па да су према томе Бугари, одавно је одбачена. Скоро сви који су се овим периодом бавили изјаснили су се детаљно или само узгред и о њиховом пореклу. Велики део бугарских писаца, а за њима и неки други, сматрају једноставно и даље да су Никола и његови синови били Бугари; тако нпр. *ScMumberger*, Ерорее, I, 599, *Злашарски*, Историл, 1/2, 639, па све до Историл на Бмгарил, I, 140. Тенденција да се кометопули још тешње повежу са бугарском прошлoшћу одражава се код најчешће некритичног *Благоева*, Происход, 521—529, *исии*, Братнџа Давид, Моисеи, Аарои и Самуил, Год. на Софиноош Унив., КЗрид. Фак. 37 (1941), 28 sq., по коме Никола, један од моћних људи у бугарској држави, није био ни Словен ни странац већ је могао само бити из угледне и старе, протобугарске породице, док је Рипсимија била кћи цара Симеона. Ове сасвим неосноване закључке прихватио је делимично и *Мишафчиев*, Историл, I, 280. У српској историографији створена је посебна теорија о словенском пореклу кометопула. *Прокић*, Постанак, 224—237, пошао је од постојања словенских кнежевина у Македонији у којима су владали племенски кнезови, полусамостални и вазално зависни од византијске и бугарске власти. На челу устанка према њему није, дакле, био никакав члан неке бугарске породице већ синови словенског кнеза из западне Македоније. (Према *Прокићу*, Постанак, 242 и 246, Никола је умро пре

969. г.) Прелазећи затим на историју брсјачке области и Брсјака Прокић сматра да је ово велико словенско племе, које је живело у северозападној Македонији, око Охридског и Преспанског језера и око градова Прилепа, Битоља и Велеса, остало под Бугарском од средине IX века до 969. г., да су пређашњи комеси остали под Бугарском на власти с правом наслеђа и унутрашњом независношћу, а да се од 969. г. брсјачка кнежевина јавља као центар једне словенске државе на западу, чији су владари били из породице пређашњих комеса племена Брсјака. Свестан лабилности овакве хипотезе, Прокић додаје да је то тако иако за то нема докумената, јер је брсјачка кнежевина постала центар нове државне творевине. Прокићеве претпоставке о пореклу кометопула прхваћене су у Историји, I, 276. После Прокића вратио се на проблем кометопула *Petković*, Hypothese, I sq., који је претпоставио да Самуилови преци потичу од Турака Вардариота, персијског порекла, које је у околини Охрида населио још цар Теофило (829—842). Поред низа етимолошких доказа у чију исправност не можемо да се упуштамо, Петковићева хипотеза о словенској династији персијског или евентуално јерменског порекла отпада већ због тога што је Петковић помешао Охрид у Македонији са Охридом у Тракији где је у ствари Теофило населио војнике из источних области; уп. *Moravcsik*, II, 322. *Анасиасијевић*, Прилози за Ј. К. и Ф. 2(1922), 121 (приказ Петковићевог чланка), мисли да постоје озбиљни основи само за хипотезу о јерменском пореклу Самуила и позива се пре свега на Јиречека, уп. *Јиречек—Радонић*, I, 117, н. 69, који је то наслатио, иако није изричито рекао, на основу имена Самуилове мајке, Рипсимије. Већ много раније, пре Јиречека, за јерменско порекло браће кометопула био се изјаснио *r/biŕepdum*, Историл Сербов и Болгар, I, 195, н. 2. На ово се вратио још *И. Иванов*, Происход на царв Самуиловил род, Сборник в честБ на В.Н. Златарски, Софија 1925, 57 sq., који се такође ослања на Асолика али су према њему преци Самуила дошли у Бугарску већ за време Константина V (741—775) и Лава IV (775—780). У најновије време истакао је јерменско порекло кометопула *Ташковски*, Самуиловото царство, 67—68, позивајући се на Ј. Иванова, а посебно је подвукао јерменско порекло мајке. *Adontz*, Samuel, 36—50, вратио се на хипотезу о јерменском пореклу Самуила и његове браће. Он полази од сведочанства јерменског писца Асолика, савременика Самуила и Василија II, по коме су постојала два брата пореклом из јерменског округа Дершан и које он назива Komsadag, тј. кометопули, од којих је један носио име Самуел (Samayel). Били су у служби Византије и, по наређењу цара Василија II, учествовали су са јерменским пуковима у борби против Бугара а затим су прешли на њихову страну. Ту су служили краљу-евнуху, на име Роману, а када је овај заробљен, Самуило је себи узео престо. Осим тога, о њиховом јерменском пореклу сведочи и име мајке, Рипсимије, али и очово име, Никола, врло је распрострањено у Јерменији, као уосталом и име Самуила и Давида. Тешко је прихватити све вести Асолика а још теже комбинације Адонца. Већ одавно је доказано да Роман није могао бити цар, јер га је његово физичко стање за то дисквалификовало; уп. нап. 15. Имена не могу бити коначан доказ већ само суплементаран, тим пре што је већ неколико векова источни утицај на Балканском полуострву био јак. Питам се да ли се на основу немачког превода Асолика, 185—186, сме закључити о јерменском пореклу браће и да није можда реч о пореклу из теме Арменијака у којој није било само Јермена већ и других етничких скупина. Уосталом, становништво је често добијало име по теми без обзира на етничку припадност. Проблем порекла Николе и његових синова није до данас решен у историографији, напротив он се у најјачој мери компликовао изношењем разних хипотеза, које нису увек, на жалост, основане на научној аргументацији. Како сада ствари стоје, проблем ће моћи да се реши само евентуалним откривањем нових извора. Међутим, ово питање ипак није безначајно, јер би његово решење на посредан начин бацило нову светлост на структуру устанка, на карактер односа у Македонији пре устанка и у његовом почетку.

У вези са кометопулима расправљао се и о њиховим именима. Она очигледно нису словенска, а носила су их браћа у средини која је била највећим делом словенска. Осим тога ни поред тих имена, односно испред њих није дато словенско име, како то често бива у сличним случајевима (уп. нпр. Гаврило-Радомир, Јован-Владислав, итд.). Први је *Jireček*, Die cyrilliche Inschrift, 550, указао да на Истоку старозаветна имена нису била ретка и да се она од IX до XII века појављују и на Балканском полуострву, у Венецији, итд. (уп. и *Пржић*, Пз^тднак, 24-2—243). *Petković*, Нуро-

пређашњег паракимомена Јосифа.¹⁵ И када се деси да цар Јован

these, 23—24, додаје *pa.* су ока карактеристична и за Арабљане, Персијанце, Турке и Јермене; *Adontz, Samuel*, 43, пригнаје да су имена Мојсија и Арона старозаветна, библијска, док то прша њему није случај са именима Давида и Самуила, јер су она одавно била примењивана међу јерменским феудалиима. У вези с тиме *Adontz, Samuel*, 41 sq., је поставио питање да ли су постојала четири или само два брата кометопула. У тексту Скилице-Кедрена помгњу се четворица али Асолик и Јахја знају само за два, односно СЕМО једног кометспула, а грека Адонцу оба ова источка писца праве разлику између Самуилове и Аронове породице. Поред тога, он се позива и на споменик из 992/3, где се спомиње само један Самуилов брат, Давид. Арон и Мојсије били би, према Адонцу, синови једне Јерменке и Јована, брата цара Петра (927—969), који је после неуспеле побуне заточен у манастир. Тиме би се, према Адонцу, објаснило зашто је Самуило убио Арона, па и каснији суксби у породици, као и разна убиства и освете. Он сматра дље да је ^брка настала из разлога што су и Арон и Мојсије били јерменског порекла по мајци ва су помешани са Самуилом и Давидом, који су били чистог јерменског порекла. Ишк су ове кожинације Адонца сасвим неприхватљиве, не само зато што Асолик није нарочито поуздан извор (види горе) већ и зато што ни њему ни Јахји нису сасвим јасни, између осталог, односи у породици кометопула (Јахја на пример и иначе меша имена, па и Петра и Романа назива Самуилом).

¹⁵ Скилица се на овом месту позива на догађаје о којима је писао раније, уп. Скилица-Кедрен, II, 412—413, наиме на победокосни *proEre*-так цара Јована Цимискија у Цариград после коначне победе над Русима и после покоравња Бугарске. У тријумфалној поворци приликом уласка цара у Цариград налазио се цар Борис II, коме је на крају византијски цар скинуо круну и остале знакове царског достојанства. За разлике између Скилице-Кедрена, Зонаре и Лава Бакона, који сви описују сцену абдикације, уп. *Благоев*, Борис, 28. После тога Борис је добио титулу магистра. Коначно покорене Бугарске и абдикација Бориса II падају у 971. г.; уп. сада *Каришкески*, О хронологији, 135 и 138, где је веома исцрпно наведена сва литература о проблему хронологије византијско-руских ратова и односа га време царева Нићифора Фоке и Јована Цимискија.

Ни код Схшище-Кедрена ни код Лава Бакона не сполшње се у оквиру догађаја 971. г. Борисов брат Роман. Вероватно то није без разлога. Борис је био цар и у њему је била оличена Бугарска, а Роман, као ушкопљеник, није могао бити ни цар нити савладар свогабрата. И за Скилицу-Кедрева и за Лава Бакона у опису Цимискијевог тријумфа тежиште је на укидању Бугарског Царства и зато спомињу само онога који је стварно био владар. Што се тиче времена када је Борис добио титулу магистра, нема никакве сумње да се то абилло 971. г., како то изричито тврде и Јепаас: и други наведени извор. У погледу датума када је Роман ушкопљен *Seklumberger*, Ерорее, I, 178, мисли да је то могло бити чак у време паракимомена Василија, који је држао власт у византијској државној управи од 963. до 985. г.; *Runciman*, *Bulg. Empire*, 215, н. 2, сматра да време када је Роман заробљен и ушкопљен није познато, али прихвата да је то учињено према наредби паракимомена Јосифа. Изгледа да он сматра да Роман није заробљен заједно са Борисом 971. г. *Благоев*, Роман, 8, из својих посебних разлога и сасвим произвољно тврди да су Роман и Борис били 963. године у Цариграду, али ве као таоци, већ као рођаци да саопште византијском двору смрт своје мајке Ирине, а да су 969. опет били у пријатељској посети у циљу споразумевања са царем Нићифором Фоком за борбу против Руса. *Анастасијевић*, Хронологија изазиљана Бориса II и Романа, 136, подвлачи с пуним правом да је Скилица-Кедрен сасвим јасан у погледу године када је Роман ушкопљен и да се то могло десити само 963. г. када је, наиме, Вринга још био на власти све до узурпације Фокине (уп. нап. 5). Тиме се објашњава зашто се приликом тријумфа 971. г. спомиње само Борис а не Роман, који, пошто је 963. г. био ушкопљен, није могао бити ни владар ни савладар Борисов. Вероватно да је 971. г. заједно са Борисом заробљен и Роман, иако се из наведених разлога не помиње; уп. *Adontz, Samuel*, 7, н. 14.

Bury, Admin. System, 29—33, даје сву изворну документацију о магистрима из које се види да је ова титула по свом пореклу везана за римског *magister officiorum*

умре^b, они одатле побегну и пожуре да стигну у Бугарску. И Борис пролазећи кроз неку шуму погине од стреле коју је одапео неки Бугарин^c, и који је мислио да је он Ромеј^d — носио је наиме ромејско одело¹⁷ — док Роман жив умакне^e и нешто касније се вратио у Цариград, како ће се на одговарајућем месту изложити.¹⁹ Од ова четири брата Давид одмах^f умре убијен између Костура и

^b и Склир одметне и њихов рођак Василије¹⁸ крене у трачке тврђаве (τα ἐπὶ Θράκην χωρία ἐξιόντος). У. Prokić, *Zusätze*, No. 2.

^c који као глывонем (ῥωφού) није чуо да је он Борис. У. Prokić, *Zusätze*, No. 3.

^d судећи према хаљини. У. Prokić, *Zusätze*, No. 4.

^e у Видин¹⁸ (εἰς Βιδίνην). У. Prokić, *Zusätze*, No. 5.

^f по одметању (τῆς ἀποστασίας). У. Prokić, *Zusätze*, No. 6.

али да је у првој половини VIII века мањала свој садржај. Она се и даље додељивала истакнутим личностима и била је још делимично везана за неке функције. У VIII веку могле су ту титулу да носе највише две особе. Једна од њих је стајала на челу сената и обично је називана протомагистар или једноставно магистар. Заједно са друга два истакнута функционера протомагистар је водио државне послове за време одсуства цара из Цариграда. Други магистар узимао је учешћа у церимонијалним обавезама протомагистра. Средином IX века број магистара се повећао на три а затим је стално растао, па је, према Љутпранду из Кремоне, средином X века износио двадесет четири. Борису је додељена доживотно, као и свим ранијим магистрима, почасна титула магистра, за коју нису у том случају биле везане никакве функције. Вероватно се хтело тиме да се укључи у висок и почасни круг сенатора.

¹⁶ Сродство цара Васшшја II са Борисом и Романом састојало се у томе што је византијски цар Роман Лакапин (920—944) био деда Марије-Ирине, мајке Бориса и Романа, и отац Јелене, бабе Василија II и Константина VIII.

¹⁷ Борис је носио византијско одело, како је то доликовало његовом високом пореклу и пре свега његовом високом положају византијског магистра. Оно се разликовало од одела које су носили Бугари, чак високог ранга, како је описано код Liudprandi episcopi cremonensis Opera Omnia, Monumem. German. Histor. in usum scholarum, Hannoveiae 1877, p. 145, приликом посете бугарских посланика византијском двору 966. г.

Према овој допуни Михаила Деволског, Роман се спасио у Видин, град на Дунаву у данашњој Бугарској. *Злашарски*, Историн, 1/2, 654—655, једини сматра да је првобитно у тексту стајало εἰς Βοδινά, дакле да се Роман спасио у Воден а не у Видин. Тешко је претпоставити да се ради о грешци насталој приликом преписивања рукописа Михаила Деволског, јер на другом месту, *Prokić*, *Zusätze*, No. 26, ст. 31, коректно је написано име града Водена — τα Βοδινά. Преписивач је, дакле, познавао оба града и не види се како је могло доћи до грешке, на коју мисли Златарски. Ово тим пре што су Михаило, па и они који су га преписивали врло педантни управу у бележењу словенских имена и увек их исправљају на најкоректнији начин. Ипак Скилица-Кедрен, II, 454, 20 (уп. Скилица бр. 6 и нап. 79) не пише Βιδίνη већ Βιδύνη. Уп. *Благоев*, Роман, 12—13.

Време бекства Бориса и Романа из Византије различито је досада датирано. Узимани су, наиме, у обзир различити извори, првенствено источни писци, а само делимично допуне Михаила Деволског. Према Јахји, 20—21, оба сина Самуила, цара Бугара (брка име са Петром), које је Јован Цимискије заробио и држао затворене у дворцу, применила су лукавство и побегла из свог места заточења на коњима, за које су они наредили да се држе у приправности. И када су били на прелазу који

води у Бугарску, оба коња, на којима су они седели, заморила су се. Сјашили су и сакрили се у планинама од страха да их не ухвате они који су их гонили и пошли су пешке. Старији је ишао испред свог млађег брата. И био је пресвучен и видела га је гомила Бугара, који су чували ову планину од разбојника. И гађао га је стрелом један од њих, не препознавши га, пошто је био сам (већ је *Розен*, комент. за Јахју, 185—186, посумњао у превод „сам“; *Prokic*, Zusätze, No. 3, даје правилан текст: глупонем — *χωφός*; уп. *Прокић*, Скшшца, 86) и убио га. И дошао је иза њега млађи брат и рекао им је ко је он. И повели су га са собом и затим га направили својим царем. И имао је он роба, познатог под именом Кометопул, и деловао је овај заједно с њим, и скупили су се око њега Бугари и заратили су на грчке области. И кренуо је на њих цар са великом војском, итд. Следи кратак опис похода 986. г.

Ал Макин, цит. по Јахји, 190—191, који је у највећој мери користио Јахју, описује у скраћеном облику бекство и додаје неке ствари које се не налазе код Јахје. У тој години (наиме 986) побегла су два (сина) Самуила, које је Цимискије држао заробљене у свом дворцу, у осмој години заточеништва, на коњима. Коњи су се уморили и они су се сакрили од страха пред гониоцима. На путу, док је старији брат ишао напред неки Бугари су га убили, сматрајући га разбојником. Затим се млађи објаснио и коначно је поглавио за цара, заратио на Византију па је Василије кренуо против њега. Следи кратак опис похода 986. г. *Розен*, комент. за Јахју, 404, послужио се врло опрезно Јахјиним подацима и ставио је уздицање побеглог Романа за цара у 985. г. док се о години бекства није изјаснио иако изгледа да сасвим прихвата исту, 985. годину. Дакле, кратко време пре похода Василија II на Сердику побегли су Роман и Борис из Византије: уп. *Розен*, комент. за Јахју, 186, 190—191, а нарочито 173—174. За њим се повео *Schlumberger*, Ерорес, I, 649, који се такође позива на Јахју и на Ал Макина. *Adontz*, Samuel, 8—9, који се скоро у свему ослања на Јахју, у овом случају ипак је дао предност допунама Михаила Девољског. Сасвим произвољно тумачећи Михаилову допуну, Адонц је закључио да је до бекства дошло после смрти Јована Цимискија, дакле, после јануара 976. г., односно после одласка Василија у трачке тврђаве, тј. приликом похода на Сердику 986. г. *Prokic*, Zusätze, 39, је осетио важност допуне Михаила па је сматрао да се устанком Варде Склира може ближе одредити година бекства и зато је узео лето 976. г. Ипак је још био под утиском Јахјиних вести, па је оставио могућност и за 986. г. Касније се *Прокић*, Постанак, 258, сасвим определио за 976. г. *Злашарски*, Историн, 1/2, 650—651, узео је као елемент за датирање допуну Михаила и то устанак Склира, па је бекство ставио између 976. и 979. г. За њиме су се повели и други, тако *Благоев*, Роман, 12, и *исши*, Скилица 31, (на основу Ал Макина ограничио се на крај 978. или почетак 979) и још Исторл на Блгарил, I, 141, где се као највероватнија узима 979. г. Ни *Runciman*, Bulg. Empire, 120, није сигуран у датум па само напомиње да је до бекства дошло после 976. г. а тако и *Ташковски*, Самуиловото царство, 100, док *Пешров*, Западната бг>лгарска дг>жава, 180—188, сматра да су браћа побегла крајем 976. г. или почетком 977. г.

Пре свега, треба оценити Ал Макина, писца из XIII века, компилатора Јахје. На овом месту он је чак врло лош компилатор. Јахја, 20—21, говори најпре о постављању Варде Фоке за дук Антиохије и о његовом уговору са Абу-л-Ма'али-ибн-Хамданом и то 376. г., дакле између 13. маја 986. и 2. маја 987. После тога прелази на причу о бекству оба Самуилова (тј. Петрова) сина и завршава овај пасус са датумом византијског пораза — 17. августом 986. Ал Макин је ову причу преузео и једноставно, како се радило о новој ствари, на њен почетак ставио речи „У тој истој години ...“; уп. *VacuAbeecKuii*, К историји 976—986, 79. Ал Макин је, дакле, сасвим произвољно везао бекство за 986. г. Не помаже за разјашњење ствари ни податак о осам година заточеништва браће у Цариграду. Пошто је, наиме, све датирао у 986. годину до бекства је дошло осам година раније, дакле, 979. г. када Цимискије одавно више није био жив а овај цар је Бориса и Романа, према њему, заробио. С друге стране, таквог податка нема код Јахје и то баца извесну сумњу на вест Ал Макина. На жалост нисам успео да проверим у коју годину Ал Макин ставл>а заробљавање Бориса и Романа. Јахја, 181, га ставља у 971. г. Можда је Ал Макин на тај начин дошао до оних осам година, а можда је, како то мисли *Adontz*, Samuel, 14, и. 30, побркао године заробљеништва браће са годинама које је Варда Склир провео као заточеник у Багдаду.

У сваком случају Ал Макин није довољно поуздан извор за датирање бекства Романа и Бориса; уп. *Пешров*, Западната бг>лгарска дг>ржава, 183—186.

Што се тиче Јахје, треба напоменути да он није летописац и да се, према томе, не држи стриктно година. Напротив, он најчешће спаја догађаје из одређене области у једну целину а да при томе свесно прескаче годину или две, па чак и три године и више. Осим тога, о његовим изворима, на жалост, не знамо скоро ништа, уп. *Розен*, комент. за Јахју, 57—58, 75. Почев од смрти Цимискија Јахја описује догађаје на Истоку, па су му према томе збивања у Европи само умети, екскурси. Тако је и у овом случају. Између договора Варде Фоке са Абу-л-Ма'али-ибн-Хамданом (пре августа 986. г.) и пуштања Варде Склира са калифиног двора (децембар 986. г.) уметнута је прича о бекству браће, о устанку у „Бугарској“, о походу Василија II и поразу, јер она у ствари Јахји служи само за објашњење зашто је дошло до пуштан>а Склира на слободу. Према томе ни Јахја није чврст ослонац за датирање бекства, јер је цео пасус само резиме збивања на Балканском полуострву без тачније хронологије, изузев смрти Цимискија (976. г.).

Остају, према томе, као једини поуздани извори Скилица-Кедрен и допуне Михаила Девољског. Збивања о којима је овде реч унета су у Скиличину историју у вези са догађајима 986. г., наиме у вези са великим походом Василија II против Самуила. То, међутим, не значи да се све о чему прича Скилица и збило 986. г. Напротив, Скилица излаже по одређеном реду, који се сасвим уклапа у његов начин писања. У центру његове историје су византијски цареви и око њих он групише збивања. Пошто је описао (уп. Скилица-Кедрен, II, 416, 1—434, 14) почетак владе Василија II и Константина VIII, прелази на догађаје које сматра најважнијим, наиме на побуну Варде Склира. Обухватио је, дакле, период од лета 976. до 8. индикта који почиње са 1. септеброром 979. г. Затим је сасвим кратко (*ibidem*, II, 434, 15—20) споменуо промене на патријаршијском престолу. Цео одељак који следи има у ствари за централну тему поход 986. г. против Сердице и пораз византијске војске приликом повлачења. Јасно се види да је то тако, јер се на овај поход надовезују догађаји из 15. индикта и то у октобру 986. г., наиме устанак Варде Фоке. Како је то за Скилицу централна тема, да би објаснио како је дошло до Фокиног одметања он почиње тамо где му изгледа да је логичан почетак побуне, наиме од пораза код Трајанове капије. Али да би се схватио пораз 986. г. он почиње од устанка 976. г., па редом прича догађаје, додуше у скраћеном облику. Не може се, дакле, поступити у погледу одређивања датума бекства Бориса и Романа од године под којом је код Скилице-Кедрена унето у текст бекство, нити од године у којој се завршавају претходни догађаји, тј. од краја Склирине побуне, односно године владања цариградских патријарха. Само унутрашњи редослед збивања, односно други елементи из овог или других извора могу да послуже за одређивање датума бекства. *Terminus post quem* је свакако 976. г., јер се ствари збивају после смрти Јована Цимискија. Међутим уметак Михаила Девољског је овде кључ за одређивање датума бекства. Треба одмах напоменути да су Михаилове допуне врло смишљене и нимало случајне. Пошто је Скилица говорио о устанку кометопула који је избио „у исто време када је умро цар Јован“, Михаилу је пало у очи да је Скилица и бекство Романа и Бориса везао за исти догађај, да га је, наиме, ставио после речи „и када се десило да је цар Јован умро...“ Пошто је знао да то није било тако и претпоставио, с пуним правом, да би могло доћи до погрешног закључивања, додао је после речи које се односе на смрт Цимискија у вези са бекством Бориса и Романа да је то било и после устанка Склира када се Василије налазио у Тракији. У ствари, дао је најпре шири хронолошки оквир, устанак Склира између лета 976. г. и маја 979. г., а затим је покушао да целу ствар ближе одреди одласком Василија II у Тракију. Према томе, нема никаквог разлога да се, чак на основу самог Скилице, бекство стави у 986. г. Одлазак Василија II у Тракију треба ближе датирати и тиме ће се добити одговор на ово питање. Нико није досада покушао да овај податак ближе датира у оквиру Склириног устанка. Према Скилици-Кедрену, II, 429, 6—14, паракимомен Василије, пошто је увидео да је побуна Варде Склира узела маха до те мере да је чак претила Цариграду, обратио се 978. г. старом и искусном војсковођи Варди Фоки. Овај је, после неуспеле побуне на почетку владе Јована Цимискија, био у заточеништву на острву Хкосу. Фока је пристао да води војску против Варде Склира и постављен је за доместика Схола, дакле за заповедника целе војске. Лав Бакон, 107, 3, савременик догађаја, потвр-

ђује ову вест, само за разлику од Скилице каже да су га владари, наиме Василије II и Константин VIII, уздигли на овај положај. Фока је скупио војску у Тракији и покушао да се пребаци у Малу Азију, у Абидос. Нема скоро више сумње да је дошло до личних контаката између Варде Фоке и царева у Тракији, где је Фока скупио снаге против Склира, када је добио чин доместика Схола. Према томе, бекство Романа и Бориса из Цариграда треба ставити у 978. г.

Ни на основу Скиличине вести, нити на основу оних Јахје, Ал Макина, итд. не види се под којим околностима је дошло до бекства, односно да ли је неко у Цариграду омогућио браћи Борису и Роману да умакну и да ли се иза њиховог бекства крије нечији политички циљ и који. Розен, комент. за Јахју, 172—173, на основу Јахје први је изнео мишљење да су у ствари бекство Петрових синова омогућили незадовољни генерали а посебно паракимомен Василије, који је осећао да губи наклоност цара. Он је, наиме, на тај начин хтео да оживи устанак на Балканском полуострву и тако цару још више отежа ситуацију. Розен је бекство повезао са неуспесима византијске војске на истоку и са сумњивим држањем Лава Мелисина у борбама око града Валанеје у Сирији, сматрајући да се радило о два аспекта исте завере против цара Василија II. Ово тим пре што Скилица помиње неку интригу против цара у коју је био умешан Лав Мелисин. *Schlumberger*, Ерорее, I, 647—648, нарочито 658, је сасвим прихватио овако тумачење. *Прокић*, Постапак, 280—281, има, из својих посебних разлога, своје тумачење: Борис и Роман побегли су из Цариграда баш онда када су македонски кнежеви освајали њихову царевину, од које су били већ заузели Видин и његову област. Они су се вероватно бојали да македонски кнежеви не заузму целу Бугарску са царском престоницом Великим Преславом, па су и похитали да их у томе спрече и да се сами зацаре. Друкчије мишљење је изнео *Златарски*, Историн, 1/2, 657, по коме су Византинци прибегли старом методу да пробуде неразумевање између Самуила и Арона па су упутили у Бугарску законите наследнике цара Петра. Из тих разлога је паракимомен Василије дао Борису и Роману могућност да побегну, што се посебно види из тога да је до бекства дошло када је Василије II био у Тракији, а из цариградског двора, закључује Златарски, могло се побећи само уз помоћ некога који је био на двору. *Благов*, Роман, II, ослонио се на вести Јахје и Ал Макина и мисли да су два брата побегла против воље цариградске владе, јер бегунце гоне, како потери није успело да их ухвати, и зато што је у изворима наглашено да су успели да побегну служећи се лукавством. *Adontz*, Samuel, 9, на основу Скиличине вести из 969. г. да су Петрови синови послати у Бугарску како би зауставили напредовање браће кометопула, верује да је Василије II намерно пустио да они побегну с циљем да их супростави кометопулима и како би на тај начин проузроковао унутрашње сукобе у Бугарској. *Ташиковски*, Самуиловото царство, 100, дошао је до истих закључака, иако не наводи Адонца, нити се служи истим аргументом као он.

Уско повезано са бекством Бориса и Романа је питање даље судбине Романа након што је коначно прешао у табор устаника. *Fabišperdum*, Историн Сербов и Болгар, I, 196—197, *Розен*, комент. за Јахју, 186—189, *Благов*, Роман, I sq., *иши*, Скилица, 33 sq., *Adontz*, Samuel, 26, верују да је Роман после свог доласка у Самуилов логор проглашен за цара. Сви се они ослањају на Јахју, на Асолика, делимично на Ал Макина, Поменике бугарских царева, који то стварно и кажу. Већ одавно су, међутим, *Василевски*, К истории 976—986, 62, *Усиенски*, Приказ Розеновог дела, ЖМНП 1884, апр., 291 sq. (цит. по *Василевски*, нав. дело, 62), *Schlumberger*, Ерорее, I, 650—651, *Прокић*, Постапак, 281, *Анастасијевић*, Хипотеза, 7, а нарочито *Runciman*, Bulg. Empire, 221, н. 1, врло убедљиво показали да Роман као угикопљеник није могао бити цар. Рансиман је с правом указао на чињеницу не само да је било нечувено да евнух влада већ да је Јахја, пишући далеко од места збивања догађаја, скоро стално мешао Романа и Самуила. Јахја је нарочито велику збрку направио приликом описивања Самуиловe смрти; уп. Јахја, 58. То се, уосталом, види и по томе што Јахја није знао да је Роман био ушкопљеник, нити је то забележио Ал Макин, који само компилира Јахју. Без обзира на остале резерве које се могу имати према Јахји, могао је он, дакле, не знајући за ову околност, да Романа убаја у царева. Интересантан је у том погледу Асолик, 185—186, писац из далеке Јерменије, који је живео крајем X и почетком XI века. Он зна да је Роман владао у Бугарској (König der Bulgaren) али одмах додаје „die Komsadagen aber, die (thatsächlich) über das Land der Bulgaren herrschten..." дакле, да су кометопули владали, управљата земљом.

Преспе и ⁸ такозваних Лепих Хрстова²⁰ (μέσον Καστοριάς Πρέσπας καὶ τὰς λεγομένας Καλὰς δρυς) од неких Влаха путника (παρά

g и (καὶ τὰς): код (εἰς τὰς). UA.
Prokić, Zusätze, No. 7.

Вести Асолика су иначе врло чудне и нимало поуздане а посебно у случају кометопула пружају изопачену слику догађаја. Према њему су кометопули побегли из Византије Роману а не обрнуто, као што знамо из других поузданих извора. Ни Поменици бугарских царева, уп. *Благов*, Происход, 6—7, нису поуздан извор зацаревање Романа: пре свега су из прилично каснијег времена, затим у свима је учињена прилично велика збрка у редоследу царевања. Тако у Бојанском, Роман влада пре Петра, у Зографском међу царевима наводи се Шишман, Борис II који је био стварно цар спомиње се само у два од пет Поменика, итд. Коначно Роман је све до 1004. г. би заповедник Скопља па није према томе могао бити цар (уп. нап. 86). Према томе ако се царевање Романа не потврди другим, поузданим извором, Поменици сами по себи не заслужују пажњу. Коначно, Скопљца сасвим јасно пише о томе: после смрти Арона, Самуило је владао сам — μόναρχος.

Неприхватљиве су дакле све комбинације које су уследиле из претпоставке да је Роман био цар и сва закључивања, на истој основи, о положају кометопула као намсеника, или слично, Романа. Инсистирање на царевању Романа није, међутим, везано за тежњу да се пружи објективна слика на основу постојећих извора, нити оно служи да се одреди степен веродостојности извора или да се они евентуално ускладе. Оно задире у проблем карактера Сажуилове државе, јер би царевање Романа управо било доказ континуитета између Симеонове и Петрове Бугарске и државе настале после 976. г. Без обзира на остале елементе овог проблема, континуитет државе се ОБИМ грругментом не може доказати, јер Рсжан није никада био цар.

¹⁰ Од чепри брата кометопула по свему изгледа да је Давид био најстарији. О његовом животном путу није много познато (за другачије мишљење уп. нап. 14 при крају). Поуздано је једино оно што се зна о његовим родитељима, као и година његове смрти. Допуна Михаила Деволског да се то десило одмах „после одметања" јасно сведочи да је убијен 976. г. Код Зонаре, III, 547, 13, уп. комент. за Зонару 3, уместо εὐθὺς = одмах, стоји τάχιςτα = убрзо, а Михаилова допуна није ни мало случајна. *Благов*, Скилица, 40, из својих посебних разлога и не схватајући допуну, тврди да је Давид погинуо ускоро после 978. или 979. г. наиме онда када су сви признали Романа за бугарског цара и када су почеле војне акције против Византије (уп. нап. 10). Михаило Деволски је, међутим, намерно допуну Скилицу како би недвосмислено указао да је Давид погинуо 976. г., дакле, одмах после дизања устанка, а у исто време нагласио да остала два Самуилова брата, Мојсије и Арон, нису погинула када и Давид већ нешто касније. У натпису из 992/3. највероватније је споменуто Давидово име, па *Усиенски*, Надписв, 4, и за њим *Прокић*, Постапак, 275 н. 1, претпостављају да је он можда и сахрањен заједно са оцем и мајком у селу Герман.

Што се тиче места ногбје Давида, захваљујући испрцији Михаила Деволског, нема сумње да се збила код Лепих Хрстова, локалитета између Преспе и Костура. *Jireček*, Die cyrilliche Inschrift, 550, и *иши*, Поправки и добавки, 110, позива се на *H. Barth*, Reise durch das Innere der europäischen Türkei, Berlin, 1864, 155, који помиае „charakteristischen Gruppen von zwei Eichen", тј. карактеристичне групе два хрста код Лерина и на Καλὰς δρυς у Тракији код Ане Комнине (ed. Leib, т. II; стр. 145, 19) где стоји Καλὰ Δένδρα. *M. Gyeni*, Skylitzes et les Vlaques, Revue d'histoire comparee 25 (1947), 165—166, слаже се са *P. Himvaly*, Die Rumänen und ihre Ansprüche, Wien — Teschen 1883, 61, да локалитет Лепих Хрстова најбоље одговара месту Biktista, тачно на пола пута између Преспе и Костура. *Adontz*, Samuel, 8, мисли да је ово место идентично са Κολυδρός (уместо Καλοδρός) чије је чување према Михаилу Девалском (*Prokić*, Zusätze, No. 16, стр. 30, уп. нап. 70) било поверено Димитрију Тихони. Међутим, и *Prokić*, Zusätze, стр. 41, и *Златарски*, Историн, 1/2, 718, н. 2, узимају да је Колиндрос био негде између Верје и Сервије, па би према томе идентификација Адонца била неприхватљива. За легенду о светом цару Давиду, уп. *Златарски*, Историн, 1/2, 646 н. 1, и *Runciman*, Bulg. Empire, 218, н. 4; уп. *још* *Прокић*, Постапак, 279.

τίνων Βλάχων ὀδιτών) а Мојсије погину опседајући Сер, погођен каменом са зицина;^{h 21} а Арона, било стога што је, како се прича,

h погину ... зицина: пошто му је коњ посрнуо убијен је од неког потчињеног дуки Мелисину. У; неки причају да Мојсијеније био погођен каменом, већ да је, пошто му је коњ, посрнуо, убијен од неког од пратилаца дуке Мели-
Prokić, Zusätze, No. 8.

Давид је погинуо код Лепих Хрстова од руку неких Влаха, за које *Schlumberger*, Еропее, I, 600 и 606, сматра да су номади (errants), наиме дивљи влашки пастири. Насупрот томе *Прокић*, Постанак, 262 и 273, мисли да су Давида убили неки номадски Власи, који, као верни поданици византијски, нису имали симпатије према словенском „револуционарном“ покрету, већ су устали са оружаном руком да га спрече и Давид је тако пао као прва жртва „за ослобођење Македоније од туђинске власти“. *Злашарски*, Историл, 1/2, 647, ишао је још даље, а тако и *Пеширов*, Восстание Петра и Болна, 131, и они у убиству Давида виде плод византијске агитације против кометопула, нарочито међу влашким становништвом. *Runciman*, Bulg. Empire, 218, уопштено узима да се ради о влашким разбојницима (brigands), надовезујући се тако делимично на Шламбержеа. *M. Gyoni*, Skylitzes et les Vlaques, Revue d'histoire comparée 25 (1947), 167—169, полази од тога да су у средњовековној Србији постојали Власи „кијелатори“, који су се бавили једино чувањем стоке. Термин ћелатор (киелаторв) долази по њему од латинског salator =--гонич стоке, и одговара не само модерном румунском термину călător = путник, скитница већ и средњовековном грчком ὀδίτης. Радило би се, дакле, о онима који су превозили или преносили робу. Њихово познавање путева, богатство у коњима итд. учинили су да су се они бавили караванским преносом, у овом случају на виа Егнацији између Драча и Солуна или између Солуна и Тесалије. Питање је, међутим, да ли се може једноставно изједначити средњовековни термин ћелатор са термином ὀδίτης, како је употребљен код Скилице-Кедрена, и које је тачно значење термина ћелатор. *См. Новаковић*, Стара српска војска, Београд 1893, 131—132, сматрао је да ћелатор стоји у вези са новогрчким κελάρη како се зове одељак одређен за храну, јело и пиће и са κελάρης, који то чува, тим рукује и издаје, па да се према томе ради о људима који су у војсци вршили службу коморе или преноса хране. Јиречек, уп. *Јиречек-Радонић*, II, 98, н. 10, јеопрезно изнео да је значење термина непознато али је упућивао на румунски călător = путник, од căle (лат. callis) = пут, стаза и на *Pufcariu*, Etymolog. Wörterbuch der rumänischen Sprache I, Heidelberg 1905, 22, бр. 262. У новије време је *М. С. Филиповић*, Структура и организација средњовековних катунa, Симпозијум о средњовековном катуну одржан 24. и 25. новембра 1961. г., Научно друштво С. Р. БиХ, пос. изд. књ. II, Сарајево 1963, 76, прихватио да ὀδίτης код Влаха, у смислу кириџија, одговора речи călător позивајући се при томе на *S. Dragomir*, Vlahu Nordul Peninsulei Balcanice in Evul mediu, Bucaresti 1959, 111 (мени неприступачно). Платм се, међутим, да ли можда ὀδίτης нема неки технички значај, у смислу да се односи на помоћну службу или помоћне трупе са посебним задацима на друмовима, па би према томе Давид погинуо у борби са тим трупaма, које су сачињавали Власи. Уп. и *V. Bogrea*, Sur les Βλάχοι ὀδίται de Cedrenus, Bull. de l'Inst. pour l'etude de l'Europe sud-orientale 7 (1920), 20 (мени неприступачно).

²¹ О Мојсију, највероватније другом сину комеса Николе, није много познато. Код Зонаре, III, 547, 13—14, уп. комент. за Зонару нап. 3, описана је његова смрт на исти начин као код Скилице-Кедрена. Према Михаилу Девољског убијен је, међутим, од неког потчињеног дуке Мелисина пошто му је коњ посрнуо приликом опсаде Сера. Вреди упоредити ноту на маргини рукописа А., уп. *Prokić*, Zusätze, No. 8, ст. 29, којом је потврђена вест Михаила Девољског да, наиме, није убијен каменом већ да је пао с коња и да га је убио један од потчињених дуке Мелисина; уп. *C. De Boor*, Weiteres zur Chronik des Skylitzes, *E Z* 14 (1905), 436. Учињене су разне претпоставке како у погледу године смрти тако и у погледу начина погибије. Већина писаца сматра да је Мојсије пао на самом почетку устанка, 976. г. или ускоро после тога; тако нпр. *Schlumberger*, Еропее, I, 601 и 604 (он мисли чак да је погинуо

био уз Ромеје, било што је желео да себи приграби власт са целим родом, убио је брат Самуило 14. дана месеца јула', и у околини Раметанице (εν τη τοποθεσί^ της Ψαμετανίτζας), а једино је Владислава^{k 22} (Βλaδισθ-λάρου) Јована, његовог (se. Ароновог) сина, спасио Радомир Роман^{i 23}, Самуилов син.²⁴ И Самуило пос-

i јуна. UA.
Prokić, Zusätze, No. 9.

k Владислава (Βλaδισθ-λάρου). У; Свендослава (Σφενδοσθλάρου). AC.
Prokić, Zusätze, No. 10.

i Гаврило (Γαβριήλ). У.
Prokić, Zusätze, No. H.

пре Давида), *Прокић*, Постанак, 276—277, *Злашарски*, Историл, 1/2, 644, *Runciman*, Bulg. Empire, 218, *Пеширов*, Западната бългaрска дт>ржава, 168—169, *Пеширов*, Восстание Петра и Болна, 131, *Баласчев*, Българите, 65. *Благоев*, Скилица, 41—43, на-против, комбинујући произвољно вести разних извора, помера Мојсијеву смрт чак у 993, односно у 995.г., док *Adontz*, Samuel, 11, не мање произвољно износи да је приликом прве експедиције против Самуила, наиме за време похода на Сердику 986. г., Лав Мелисин био у Серу и да је тада дошло до опсаде овог града од стране Мојсија и том приликом је Мојсије и погинуо (уп. ком. за Лава Ђакона, нап. 5). На жалост, за Мојсија нема у изворима података на основу којих би се могла ближе одредити година његове смрти. Свакако је пао приликом опсаде Сера и нема никаквог разлога да се не верује редоследу код Скилице-Кедрена по коме је Мојсије умро после Давида и пре Арона, а по свему изгледа да се то збило 976. г. (уп. нап. 24). За ближе одређивање датума не помаже ни помен дуке Мелисина. Пре свега, постојала је врло стара и чувена породица Мелисина, која је још у IX веку дала високе царске чиновнике (уп. *Glykatzi*, Administration, 53, н. 5). У другој главини X века два члана те породице, Лав и Теогност, била су врло угледна чим се код Скилице-Кедрена, II, 455, 22, посебно истичу њихова имена приликом описа предаје побуњених великаша цару Василију II 989. г. Лав Мелисин изгледа ипак познатији, јер се чешће помиње у изворима. С обзиром да се 985. појављује као дигистар на истоку и да је највећи део времена провео на истоку, изузев кратке кампање против Сердике 986. г., можда Скиличина вест може да послужи као индиција да је раније, дакле у току 976. г., као млађи и мање истакнута личност, био на неком положају на Балканском полуострву, на пример да је био намесник Стримона, с обзиром да је Серес био у тој теми. Остаје ипак отворено питање да ли се ради о Лаву или Теогносту, јер Михаило Девољски каже само да је Мојсија убио неко од потчињених дуке Мелисина али не даје Мелисиново име. За Лава Мелисина, уп. Јахја, 20, 30, 31, и *Розен*, комент. 242, затим Скилица-Кедрен, II, 436, 437, 445, 446; уп. још *V. Laurent*, La Chronologie des gouverneurs d'Antioche sous la seconde domination byzantine (966—1084), Melanges de l'Universite St. Joseph 38 (1962), 221—254, цитирано по Byz. 34 (1964), 309 (мени неприступачно).

¹² Као у свим другим случајевима, исправка Михаила Девољског је сасвим умесна. Овде је јасно да се ради о Јовану Владиславу; за име Свендослав уп. комент. за Зонару, 3.

²³ Самуилов син се звао Радомир а не Роман. Откуд ове грешке (уп. и нап. 22) код Скилице-Кедрена тешко је засад рећи док не буде објављено ново, критичко издање хронике.

²⁴ Арон је био, ако редослед којим су наведена имена кометопула код Скилице-Кедрена није случајан а ни по чему то не изгледа, трећи син комеса Николе. О његовом животу није остало много забележено у изворима. Према једној догмуни Михаила Девољског изгледало би да је учествовао у борбама против византијске војске код Трајанове капије заједно са Самуилом и Романом (уп. нап. 36). Убијен је по наређењу Самуила са скоро целом породицом 14. јула, коректно јуна, према исправци Михаила, код места Раметанице. *Прокић*, Скилице, 89—90, наводи разне

транскрипције овог локалитета: Φαμετανίτζα, Φωμετανίτζα, Φαμίτζάνιτζα. Прокић сматра, као и *Jireček*, Die cyrilliche Inschrift, 550, да топоним из Скилице-Кедрена треба да гласи Разметаница, јер овај назив носи једна речица близу Дупнице. *Злашарски*, Историн, 1/2, 678, где је и наведена скоро сва ранија литература, указује да у овом топониму треба видети данашњу речицу Разметаницу, десну притоку реке Церман, која се улива у Струму. Он прихвата, такође, закључак *И. Иванова*, Северна Македонија, Софија 1906, 28—41, да су, наиме, у овом крају остаци средњовековне тврђаве код локалитета Царичина, као и народно предање везано за ово место, доказ да се ту налазила летња резиденција Арона и његове породице. Разлози убиства Арона прилично су тајанствени, јер Скилица-Кедрен оставља две могућности, да је Арон убијен зато што је био присталица Ромеја или зато што је хтео да приграби сву власт за себе; тако и Зонара, III, 547, 15—17; уп. комент. за Зонару, нап. 3.

Више писаца сматра да је Арон са породицом погубљен првих година после устанка; тако *Schlumberger*, Ерорее, I, 605—606, и *Дришов*, ГОжнвге Славне, 486, стављају убиство између 977. и 979. г. а *Прокић*, Постанак, 278, 279, н. 1, још у току 976. г. Други су дали различита датирања; тако *Злашарски*, Историн, 1/2, 678, ставља убиство у 14. јун 987. г., јер је Арон још 986. г. учествовао у борбама код Трајанове капије и што је Самуилов успех постигнут том победом високо дигао његов ауторитет и открио тајне мисли Арона; *Runciman*, Bulg. Empire, 218 и 231, н. 1, ставља Аронову смрт у године после 996, наиме после битке на Сперхеју (уп. нап. 54—59). Тада је прогрчка политика могла представљати истинску опасност за Самуила, па би тако Арон настрадао због свог „пацифизма“. *Анастасијевић*, Хипотеза, 5, н. 1, оставља могућност да се Аронова смрт десила или јуна или јула али. непознате године. *Adontz*, Samuel, 12—13, повезао је причу Асолика о византијском посланству Самуилу ради склапања мира, са Ароновом склоношћу према Ромејима, и све то је ставио у време после пораза код Трајанове капије, 986. г., па тако и Аранову погинућу, која је уследила 14. јула (sic) 987. г. или чак 988. г. Штавише, Адонц мисли да један од учесника посланства о коме говори Асолик није нико други до Теодор Севастијски, основни извор Скилице за овај период. *Благоев*, Царувал ли е Аарон, 25, померио је убиство у 1005. г. или нешто мало касније, док је *Пешров*, Западна Слугарска држава, 180, и *исши*, Восстание Петра и Бсина, 132, изрекао различита мишљења; у првом чланку стоји да је Арон убијен 976. а у другом да је погубљен „касније“ наиме после 976. г., дакле после Давида и Мојсија. Према томе и датум када је Самуило остао сам владар разни аутори су померали према смрти Арона (уп. нап. 25).

Постоји извесна могућност да се датум смрти Арона ближе одреди на основу допуна Михаила Деволског, које су повезане чврстом унутрашњом логиком. Ова логика била је јасна већ у вези са Давидовом погинућом, када је Михаил допунио Скиличин текст речима „после одметања“ (уп. нап. 20). Што се тиче исправки везаних за датуме, Михаилу је унео у текст Скилице свега три: прва се односи на месецпогибије Арона, друга је допуна која се односи на дан и месец смрти Самуила, а трећа је исправка месеца у коме је Гаврило Радомир сео на очез престо. Две последње исправке чине једну логичну целину, која показује како је Михаил поступао у исправљању текста уопште. Пошто је код Скилице-Кедрена описана битка на Бела-сици, следи опис доласка ослепљених војника, узбуђења Самуила пред тим страшним призором, затим како је попио хладне воде и како је два дана после тога умро, а Михаилу додаје да се то збило 6. октобра. Он то додаје, јер је битка на Беласици била 29. јула 12. индикта (1014. г.) и јер се из описа не да закључити ког је датума Самуило умро. Како је, међутим, Скилица-Кедрен погрешно забележио месец доласка Гаврила Радомира на престо (септембар), Михаилу Деволски је то исправио у октобар а остале елементе датума, наиме дан 14. и индикт 13 (1014. г.) оставио непромењене. Дан и месец смрти Самуила унео је без године, односно индикта, јер је навођењем месеца октобра било јасно да се радило о 13. индикту који почиње 1. септембра. Приликом уношења допуна Михаилу се држао једног принципа и то принципа јасноће у целом тексту. Уосталом, Скилица-Кедрен бележи да је Василије II сазнао у Мосинопољу 24. октобра за смрт Самуила и очигледно је да нису била потребна пуна 42 дана да би вест стигла до њега. Тако посматрана, исправка Михаила Деволског да је, наиме, Арон погинуо јуна а не јула говори нешто више. Пошто је својом допуном објаснио да је Давид погинуо на самом почетку устанка (уп. нап. 20), није сматрао за потребно да после исправке „јула“ у „јун“ унесе индикт, јер су три

таде једини владар целе Бугарске (μάναρχος Βουλγαρίας ἀπάσης).²⁵

брата погинула у периоду од почетка устанка до 14. јуна, дакле у току истог индикта, односно до јуна 976. г. И после тога опис Скилице-Кедрена тече логички, јер када прелази на акције Самуила, који је већ сам владао, он везује успех тих акција за заузетост византијске војске устанком Варде Склира. Овако посматрана интервенција Михаила Деволског доводи до закључка да су три брата Сгмукла погинула до 14. јуна 976. г. Остаје, међутим, ипак отворено питање допуне Михаила Деволског о учешћу Арона и Романа у бици 986. г., утолико пре што је степен веродостојности овога извора изузетно висок (уп. нап. 36). Вести Попа Дукљанина, 336, и Псела, ed. Renauld, I, 77, не уносе нове елементе за датирање смрти Арона. Како је Арон погинуо већ у току 976. г. није никако могао бити цар, како је то забележио Псел, Renauld, I, 79. Можда је Псел добио овакво обавештење од Алусијана, Арановог сина, и ту би се онда налазило објашњење Пселове грешке, уп. нап. 205.

²⁵ Основни смисао ове реченице је у томе да је после смрти трећег брата сва власт остала у рукама Самуила; уп. *Злашарски*, Историн, 1/2, 679. То потврђује и други компилатор Скилице, Зонара, III, 548, 21: καὶ ἡ τῆς Βουλγαρίας ἀρχὴ εἰς μόνον περιέστη τὸν Σαμουήλ.

У вези с тим поставило се и поставља се неколико питања:

- 1) Каква је била влада кометопула док Самуило није остао да влада сам?
- 2) Да ли је и када постао цар и како?
- 3) Какву је царску титулу носио?

Отпадају све раније теорије Хилфердинга, Рачког, Дринова, Шламбержеа, итд. да су кометопули владали редом као наследници цара Шишмана (уп. нап. 14). Према *Прокићу*, Постанак, 242, 270—271, 277—278, а тако сматра у суштини данас и *Ташкоески*, Самуиловото царство, 95—96, 101—102, управу над државом узела су сва четири брата заједно на основу старог словенског државноправног принципа задругарске владе, онако како је било у пређашњој македонској кнежевини а под старешинством најстаријег брата. Зато Прокић и говори о колективној влади, о тетрархији, тријархији и дијархији, већ према томе како је један брат за другим нестајао са историјске позорнице. *Благоев*, Роман, 18—19, из посебних разлога (уп. нап. 11) износи да су четири брата била намесници Бориса до 978—979. г., када је овај погинуо, а да до тада нису водили никакве акције да не би погоршали положај Петрових синова заробљених у Цариграду. *Злашарски*, Историн, 1/2, 640, 655—659, позива се на Јахју и Асолика. На основу Јахје, 21, изгледало би да је Самуило одушевљено примио Романа и пошто је овај изабран за цара он је постао његов војсковођа. Асолик, 185, прича слично али зна за два брата од којих се један звао Самуило док име другог не наводи. Златарски сматра да су браћа на почетку образовала федеративни савез са војно-одбрамбеним циљем и зато су власт над целом земљом поделили између себе тако да су управљали „задружно“ појединим пограничним областима према Византији. Позивајући се даље на Јахју, Златарски (а тако и Историн на БЂЛгарин, I, 141) закључује да је Самуило био приморан да призна Романа за законитог цара. Ово му је било утолико лакше што Роман као ушкопљеник није могао бити опасан такмац, и, док је он држао фактички власт, Роман је био номинални цар. Вероватно је и Златарског при томе руководила жеља да докаже континуитет Симеонове и Петрове државе. *Исши*, Историн, 1/2, 640, сматра чак да је цела држава била подељена између браће. Тако је, по њему, Давид држао југоистичну Македонију између Бистрице и Вардара са центрима у Водену и Моглену, Мојсије Струмичку област, Арон Софијску област а Самуило јужну Македонију са Костуром и Преспом. И *Ташковски*, Самуиловото царство, 95, н. 7, скоро на исти начин сматра да су поделили области. *Баласчев*, Бмгарите, 26—27, даје сасвим други распоред подељених области: Давид је држао област са градовима Охрид, Преспа, Девол, Канина, Костур итд., као и Тесалију и Драчку област, Мојсије област са градовима Воден, Моглен, Струмица, Мелник, Просек итд., Арон је имао Велбушку и Софијску област а Самуило крајеве са градовима Скопље, Велес, Тетово, Призрен, Липљан, Ниш, Видин, Браничево, Београд, Сирмијум и итд. *Runciman*, Bulg. Empire,

218, мисли да су кометопули владали земљом као неком конфедерацијом на чијем је челу стајао Давид као најстарији брат. У погледу поделе државе између браће сасвим исправно држи да је Златарски „too confident“, да је, дакле, ишао исувише далеко. Ово би се могло сасвим рећи и за Баласчева, који поред тога није водио рачуна о времену када су браћа евентуално владала и Самуилову државу посматра у периоду највећег територијалног пространства. Ова подела на области којима би браћа „заједно“ или на неки други начин управљала почива у суштини само на вести Скилице-Кедрена о месту где су Давид, Мојсије или Арон погинули. Други су ове исте вести користили у другу сврху, да би, наиме, доказали у ком правцу се ширила нова држава одмах после дизања устанка 976. г.; уп. нпр. *Прокић*, *Постанак*, 283 sq., или *Пеширов*, *Восстание Петра и Болна*, 130—131.

По свему судећи четири брата су водила устанак заједнички, споразумно, у координацији дејства, и тек касније је искрсао проблем положаја и титуле Самуила када се нашао сам на челу нове државе која је израстала из устанка. Заједничка влада била је исувише кратка да би се такви проблеми могли у јачој мери постављати на самом почетку устанка. На жалост зна се врло мало о феудалним односима уопште, а посебно о односима између феудалаца на почетку устанка да би се могло говорити о изградњи или подели власти. Очигледно су кометопули били међу најугледнијим, најјачим и стицајем околности, као и на основу положаја њихових поседа, најсамосталнији, па је њима и поверено да воде устанак; уп. *Историл* на Блгарин, I, 142, и *М. Андреев-Д. Ангелов*, *Истории на Българиярската държава и право*, Софија 1959, 117—118, и н. 4.

Питање времена када је Самуило остао сам на челу државе везано је за проблем када су његова браћа погинула; уп. нап. 20, 21, а нарочито 24.

У вези с тим поставило се питање о даљем Самуиловом царствовању. Интересантно је са тог становишта видети како се он у изворима спомиње. Највећи део грчких извора Самуилу не даје назив цара — βασιλεὺς. Лав Ђакон и Похвала Фотију Тесалијском га уопште не помињу; Аталијат, Скилица-Кедрен, Зонара и Михаило Деволски (али уп. нап. 297) наводе само његово име; Кеказмен, и каснији Ефрем, ed. Bonn., 27, називају га уопштено „тиранином“ или владарем (уп. ком. за Кекамена, нап. 6); у повељама Василија II Охридској архиепископији, ed. Geizer, *Bistümeverzeichnisse*, 44, 16 и 44, 35—36) изричито је употребљен термин βασιλεὺς за Петра али не и за Самуила. Ана Комнина, ed. Leib, I, 96, убраја Самуила у представнике бугарске династије, али је цео пасус сумњив и због помена неког бугарског цара Мокра (уп. нап. 14) и што се Самуило везује за Велики Преслав, који никада није био његова престоница. Што се тиче другевести Ане Комнине, ed. Leib, III, 84, уп. *Дујчев*, *Interpolation*, 107—115, па је зато Лајб у критичком издању Алексијаде изоставио ову вест. Нићифор Вријеније, 19, 2—3, 106, 10, једини даје Самуилу титулу βασιλεὺς (уп. коментар за Нићифора Вријенија, нап. 2 и 16), ако не узмемо у обзир исувише касну и прилично непоуздану грчку легенду о св. Јовану Владимиру (издата у Венецији 1690) (уп. *Св. Новаковић*, *Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима*, Београд 1893, 258). Псел, ed. Renauld, I, 77, је дао чудну формулацију, да су, наиме, Самуило и Арон владали и царствовали — ἀρχόντες τε καὶ βασιλεῖς αὐτάς. Шта је хтео тиме да каже тешко је рећи и питање је да ли је другим термином Псел желео изразити да је Самуило био βασιλεὺς или је употребио глагол зато да би исказао да је Самуило стварно владао као цар али не и формално, јер га у Византији нису признавали за таквог. Што се тиче Арона он никада није био цар нити се тако назива у изворима, изузев код Псела, ed. Renauld, I, 79 (уп. нап. 24). Како је Псел вести о тим односима добио од Алусијана треба их узети са извесном резервом, познавајући живот и дела Алусијана (уп. нап. 205 и 234). Западни извори називају Самуила imperator: тако Поп Дукљанин, 330, док је код Адемара, MGH SS IV, 131, он само гех. Постоји још писмо цара Калојана из 1202. г., Migne P. L., t. 214, lib. V, Ep. 115, col. 1122, и сада најновије издање */ Дујчев*, *Innocentii PP. III epistolae ad Bulgariae historiam pertinentes*, Годишњ. на Софийски Универ., Ист. Фил. Фак. 37/3 (1942); у том писму Калојан тражи од папе у Риму част и круну као што су то имали ранији цареви — imperatores — Петар, Самуило и њихови претходници, а при томе се позива на неке своје књиге: In primo petimus ab Ecclesia Romana matre nostra coronam et honorem, tamquam dilectus filius, secundum quod imperatores nostri veteres habuerunt. Unus fuit Petrus, alius fuit Samuel ... Крајње интересант

И он као ратоборан човек и не знајући да мирује и искористивши прилику што су ромејске војске биле забављене борбама Дротив Склира, опустоши цео запад, не само Тракију и Македонију и области око Солуна већ и Тесалију и Хеладу и Пелопонез.²⁶ За-

је одговор папе, ibidem, col. 1113: Petisti vero humiliter ut coronam tibi Ecclesia Romana concederet, sicut illustris memoriae Petro, Samueli et aliis progenitoribus mihi in libris tuis legitur concessisse. Nos igitur ut super hoc maiorem certitudinem haberemus, regesta perlegi fecimus diligenter; ex quibus evidenter comprehendimus quod in terra tibi subjecta multi reges fuerint coronati. Јасно је шта је папа мислио о целој ствари: уместо imperatores у одговору ставља progenitores а за њих изричито каже да су били крунисани reges. Наравно да би за то могли бити и други разлози. Ипак многи примају вест о Самуиловом крунисању из Рима за веродостојну, тако још *Раčki*, *Borba*, 23, *SMumberger*, *Вропее*, I, 615, *Баласчев*, *Блгарите*, 28—29, *Злашарски*, *Историл*, 1/2, 703—704, *Runciman*, *Bulg. Empire*, 226, *Ташиковски*, *Самуиловото царство*, III, 159. Источни писци, не само Јахја већ и Ал Макин, Асолик, Матија Едески, итд., нису у том погледу поуздани извори; удаљени од догађаја и менталитета, непрецизни су у титулама, па нпр. Свјатослава Јахја назива царем. Нису поуздани ни Поменици бугарских царева, који су касније настали, па тако и неки други извори, као нпр. *Словенски превод Манасеса*, *хиландарски препис* (сред. XVI века), уп. *Иванов*, *Блгарски старини*, 623, када за Самуила наводе титулу цара. Од посебног је интереса надгробни споменик из села Герман из 992/3. г., на коме се Самуило спомиње као „роб божји“. За неке је то доказ да тада он није био још цар, уп. *Злашарски*, *Историл*, 1/2, 700. Обично сви дају да се на оваквим споменицима бележе њихове титуле или функције, чак далеко мање угледне личности од Самуила. Међутим, код Самуила се поставља питање стварног владања као цара и формалног признавања те титуле. Можда је већ 992/3. био узео титулу цара, али га други нису признавали, па би се тиме објаснило зашто на надгробном споменику стоји само његово име и „роб божји“. *Василевски*, *К истории 976—986*, 62, сасвим исправно закључује да се не зна када је Самуило био крунисан за цара, а томе би се могло додати да се такође не зна ни где, ни како, ни од кога је био крунисан. Исто тако је сасвим јасно да у Византији његову царску титулу нису признавали. У том погледу је Скилица врло поучан, јер ни једном за Самуила није рекао да је цар. Међутим, кад није директно писао о њему он се на једном месту, изгледа, заборавио; уп. Скилица-Кедрен, II, 562, 25; уп. нап. 131: у Охриду су ... τα βασιλεία των βασιλέων ... Βουλγαρίας. Интересантно да Зонара, III, 565, 7—8, ову реченицу слично формулише, само што уместо βασιλέων има ἀρχηγοῦς. Охрид је, дакле, престоница царева Бугарске, дакле фактичких, стварних, и самозваних царева, које Византија није признавала. Остаје у области нагађања одредити на основу општих прилика када је крунисан за цара, као што то неки чине: уп. на пр. *Прокић*, *Постанак*, 284, који то ставља у 986. г., после велике победе и заузимања Великог Преслава, или *Злашарски* *Историл*, 1/2, 700, по коме је до крунисања дошло после смрти Романа, или још *Runciman*, *Bulg. Empire*, 219, за кога се Самуило крунисао око 980. г., после великог ширења државних граница.

²⁶ Откако је остао сам, Самуило је наставио са нападима на византијске области. Код Скилице-Кедрена свакако су на овом месту забележени само општи правци у којима се кретала Самуилова офанзива и изгледа да нема неке одређеније хронологије. Зонара, III, 548, 3—6, је због скраћивања још неодређенији: по њему је Самуило откако је остао сам да влада не само нападао и плачкао западне области Царства већ је себи потчинио области и градове. Лав Ђакон 171, 5, спомиње само нападе на Македонију и плачкање и убијање за војску способних људи. У којој мери се ови напади могу повезати са онима које су предводили Давид у области Костура и Мојсије у области Сера, тешко је рећи, јер они показују који су били правци офанзиве на самом почетку устанка; уп. нпр. *Пеширов*, *Восстание Петра и Болна*, 130—131. По свему изгледа да се ова офанзива надовезује на ове прве акције. Самуило је, дакле, истовремено нападао или продужио на целом фронту нападе против византијских области. Редослед којим су набрајане области је сја географског становишта, полазећи, наиме, од Цариграда, сасвим логичан; највероватније се наводе области

узео је и многе тврђаве од којих главна беше Лариса, чије је становништво са свим породицама преселио у унутрашњост Бугарске (τους ελοίκους μετωκισεν εις τα της Βουλγαρίας ενδότερα πανεστίους) и унео у војне спискове својих војника (τοις κατάλογοις των έαυτοῦ ... στρατιωτών) и користио као савезнике против Ромеја.²⁷

а не теме. На то указује помен Тесалије, која тада није била тема (уп. комент. за Кекавмена, нап. 5) али је имала посебан значај у тим првим годинама ратовања и чији је главни град Ларису Самуило великом жестином и низ година нападао док га коначно 985. г. није заузео. Уп. *Злашарски*, Историн, 1/2, 644—647, по коме је главни правац напада у овим годинама био усмерен на Македонију и Тесалију.

У погледу хронологије ових напада нема разлога да се они помере после 978—979. г., наиме после доласка Романа у Видин, како то чини *Благовев*, Роман, 21—23, и да се ограниче само на Тракију (sic), или да су њима претходили напади на источну Бугарску а тек после њеног ослобођења да је Самуило кренуо у јужну Македонију и Тесалију, како бележи Историн на Българин, I, 141. Оно што донекле чини сумњивим овај одељак у погледу хронологије јесте начин писања Скилице. Да ли на том месту Скилица антиципира догађаје и најуопштеније говори о Самуиловим акцијама, или треба узети да су оне изведене између 976. и 986. г., наиме у периоду од избијања устанка и пре битке код Трајанове капије 986. г., засад је питање без сигурног одговора. Изгледало би ипак да је реч о великој офанзиви пре 986. г., јер после ње Скилица прелази на посебан догађај који је био део те велике ране офанзиве, наиме на заузимање Ларисе у 985. г.

²⁷ За нападе на Ларису и њен пад у Самуилове руке уп. комент. за Кекавмена, нап. 1. Код Скилице-Кедрена говори се само о пресељавању становништва у унутрашњост Самуилове државе а Кекавмен говори само о специфичном положају породице Николице приликом пресељавања, тако да се оба текста допуњују (уп. комент. за Кекавмена, нап. 9).

Скиличина вест да је Самуило ово становништво унео у војне спискове и да их је користио као савезнике може се схватити само ако се посматра са становишта писца, који византијским мерилима описује догађаје у Самуиловој држави. Војни каталог је термин преузет из византијске војне организације: у те каталоге су се бележили поседи стратиотских имања, њихове плате и приходи, као и њихове обавезе. Систем укључивања и странаца и заробљеника у византијску војску примењивао се свакако у периоду X и XI века, уп. De caerim., I, 695, 9—10: τοις διδομένοις αἰχμαλώτοις, εἴτε ἑτέροις τισί, γην εις κατασκήνωσαν, Скинша-Кедрен, II, 474, 16: καὶ των αἰχμαλώτων Ῥωμαίων τους βουλομένους κατά χωράν μένειν ἑάσας, Скилица-Кедрен, II, 657, 1—2: καὶ χωράν λαβόντες (i. e. Οὔζοι) δημοσίαν ἀπό της Μακεδονίας τα Ῥωμαίων ἐφρόνησαν, καὶ σύμμαχοι καὶ υπήκοοι τούτων ... γεγενῆσσι. Можда се у другом примеру радило о ослобођеним византијским војницима којима је допуштено да остану у тек ослобођеним областима. Свакако је последњи пример, који се односи на Узе, врло речит: византијске власти су задржале Узе као војнике и дале им земљу, поседе за издржавање; тиме су они постали савезници и потчињени византијском цару; уп. *Glykatzi*, Administration, 10 sq. То је терминологија која је Скилици позната и њоме се служио да објасни појаве у Самуиловој држави. Како су се у том погледу, међутим, тачно одвијале ствари, какве су обавезе на себе примили ови „савезници“, који по истој логици, вероватно, нису били Словени, какве су земље или плате добијали као војници, на жалост, из ове вести не видимо. За пресељавање уп. нап. 71 и 74, 186.

Скилица овде још каже да је Самуило преселио становништво Ларисе, свакако не све, у унутрашњост Бугарске. Да ли оваква формулација има само уопштени или можда посебан значај? Постоје извесни елементи на основу којих би се под тим термином могло мислити на неку посебну област. Исти Скилица-Кедрен, II, 467, 21—22, каже да је Богдан, који се предао византијском цару Василију II пред крај рата, био топарх „унутрашњих тврђава“—ὁ των ενδοτέρω κάστρον τοπάρχης — (уп. Скилица бр. 8 и нап. 163). Када се 1041. г. приводило крају угушивање Одељановог устанка, византијски цар Михаило IV (1034—1041) је према Скилици-Кедрену,

Пренео је затим и мошти св. Ахилија, епископа Ларисе за време Константина Великог и који је присуствовао великом и првом синоду заједно са Регином Скопелом и Диодором из Трике, и пренео у Преспу, где је био његов двораци²⁸.

саградивши велелепну и велику цркву посвећену његовом имену (οἶκον κάλλιστον καὶ μέγιστον ... δομῆσάμενος). UAC.

Prokić, Zusätze, No. 12.

II, 533, 11, кренуо у правцу „унутрашњих (области? тврђава?)“ — αὐτός δε προς τα ενδότερα γενόμενος (уп. Скилица бр. 10 и нап. 241) и савладао вештачке одбрамбене препреке код Прилепа. Изгледало би, дакле, не само на основу здравог разума, да од Прилепа према западу лежи „унутрашњост Бугарске“, управо тамо где је био центар и срце Самуилове државе. Уп. и сличну формулацију код Кекавмена (комент. за Кекавмена, нап. 9).

²⁸ Преспа се почиње помињати у изворима од X века надаље, али док је понекад реч о језеру најчешће се наводи као локалитет. Као језеро се помиње код Скилице-Кедрена, II, 469, 18 (уп. нап. 177): εις την λίμνην την λεγομένην Прέσπαν. Да се ради о локалитету а не о језеру свакако излази из Скиличног Настављача, 718, 23—24: εν τη Прέσπα των Βουλγάρων ... βασιλεία, а тако и на основу овог места о коме је овде реч. Остала места, уп. Скилица-Кедрен, II, 435, 14 (уп. нап. 20) и ib. II, 469, 20, нису у том погледу тако јасна иако би на први поглед изгледало да је реч о локалитету а не о језеру. Можда је касније добила значај области, како би се могло закључити из писма Теофилакта упућеног: Τῷ Μακρεμβολίτη της Прέσπας ἀρχοντι, цит. по *Иванов*, Преспа, 79. У ствари, у средњем веку, када није реч о језеру, под Преспом се подразумева острво (тако и *Иванов*, Преспа, 72), које је било већим делом насељено и обиловало разним палатама, дворцима, црквама, куламаитд.; уп. Аталијат, 230, 18: εν τη λίμνι; νήσω της Прέσπας. То се острво налази на Малом језеру или Малој Преспи и носи име св. Ахилеја. И данас је оно прекривено остацима и рушевинама црква, кула, тврђава, зграда и топонимима који указују да је ту некада била једна од престоница Самуила; уп. *П. Н. Миљков*, Христилнски древности Западна Македонија, ИРАИ 4 (1899), 46 sq., *Иванов*, Преспа, 64 sq., *Dj. Stričević*, La renovation du type basilical dans l'architecture ecclesiastique des pays centrales des Balkans au XIe—XIIe siècle, Actes du XIIe Congrès inter. des études byzantines, t. I (1963), 195—201, и тамо осталу наведену литературу. Да се на острву Преспи налазио двораци или боље дворци, како је забележено код Скилице-Кедрена, поред грчких извора потврђује још Поп Дукљанин, 333: Prespa ... ubi et curia ... imperatoris (i. e. Самуила) erat, и исти, 338: imperatoris curiam (sc. venit), in loco qui Prespa dicitur; овај исти извор помиње и неку цркву на Преспи пред којом је био убијен Владимир, зетски кнез; *ibidem*, 339.

Скиличина вест о преношењу моштију св. Ахилеја, једног од црквених отаца Првог васељенског сабора у Никеји 325. г., из Ларисе у Преспу побудила је велику дискусију међу историчарима уметности. Пренос моштију стављен је у везу, наиме, са остацима велике тробродне базилике на данашњем острву Св. Ахилеј на Малој Преспи. За разне хипотезе о изгледу, па чак и времену настанка цркве уп. *Stričević*, \. с. Ни један од старијих аутора који се у том чланку цитирају, нити неки од оних који се не наводе, није повезао Скиличин текст о преносу моштију са допуну Михаила Деволског о изградњи цркве. Штавише, Стричевић ставља преношење моштију погрешно у 983. г. и изричито тврди да Скилица уопште не говори о изградњи неке цркве. Сасвим је, међутим, јасно да се допуну Михаила све објашњава, јер глагол δοῦν = δέμω значи управо градити, изградити, па да је према томе за Самуила изграђен οἶκος = храм, црква, посвећена св. Ахилеју. Ова црква је потврђена од стране Скиличног Настављача, 718, 23—719, 1 под 1072. г.: εν τη Прέσπα... ναόν, δς ἐπ' ονόματι του αἱίου Ἀχιλλίου ἱδρυται. Колико је трајала изградња те цркве не види се из извора; можда је прошло и неколико година али нема никакве сумње да је Самуило наредио да се изгради велика и лепа црква која је посвећена св. Ахилеју. Да ли је пре тога постојала нека мања или старија црква на Преспи, на том истом месту,

Цар настојећи да се њему освети за оно што је био учинио, и пошто се сслсбодко брига око Склира²⁹, скупи ромејске снаге и одлучи да сгм лично изврши упад у Бугарску, не удостојивши да то каже ИИ Бар,си Фски³⁰, који је био још доместик Схола, нити осталим великашима.³¹ УшавшиуБугарску кроз област уз Родопе И реку Хсбар (δια της παρά τῇ Ῥοδόβῃ καὶ τῷ ποταμοῖ Ῥεβρω), остави позади магшлра Лава Мелисина, наредивши му да чува теснаце

извори такође ништа не казују, нити изгледа поуздана вест о постојању цркве саграђене за време бугарског кнеза Бориса (852—889) о којој говори Теофилакт Охридски (уп. *Stričević, o. c.*, 199); за све уп. / *Ферлуга*, Време подизања цркве св. Ахилејана Преспи, Зборник Матице српске за ликовне уметности 2 (1966), 3 sq.

Постоји Житије св. Ахилеја, у рукопису XVII в. у манастиру Дионисију на Светој Гори, где се такође помиае преносење моштију из Ларисе, уп. *Хр. Лоуарев*, Описание некотороѢх греческих житиѡ свѣтѡх, В В 4 (1897), Приложекіе, 363—364.

²⁹ За датирање похода Василија II на Сердику уп. комент. за Лава Бакона, нап. 1. На основу ОЕОГ податка Скилице-Кедрена излази само да је до похода дошло после угушивања побукѡ Варде Склира, тј. после 979. г., али не одмах после тога. Скилица на овом месту само повезује два најкрупнија догађаја тих година, тим пре што Василије II није могао ни помишљати да средузе неку акцију на Западу док није решио крупан лрблем устанка прехендента на Истоку.

³⁰ Варда Фока је бко члан старе и угледне магнатске породице Фока — син куропалата Лава Фоке и синовац цара Нићифора II Фоке. Још као млад покушао је да се дочепа царског престола али је Јован I Цимискије успео да га уз помоћ Варде Склира савлада, па је са породицом затворен у манастир. После смрти цара Јована I, 976. г., избила је у Византији побуна Варде Склира која се врло брзо ширила и добијала на снази. Паракимомен Василије, који је још у прнкм годкнама владе младог Василија II (уп. комент. за Лава Бакона, нап. 15) водио државне послове, обратио се Варди Фоки, који је још био у заточеништву на острву Хиос у манастиру. Искусном војсковођи пошло је за руком да Варду Склира потуче, па је овај морао да побегне на калифин двор. Тада је Варда Фока, највероватније, именован за доместика Схола, уп. Зонара III, 548, 10, комент. за Зонару нап. 4. Тако је доместик Схола Истока после победе сјајно награђен и прославио је тријумф, али односи са Василијем II нису остали задуго добри. Варда Фока и представници малоазијских магнатских породица нису били задовољни самосталном политиком Василија II и његовим односом према њима, а прилике су се погоршале већ пре, али нарочито после пораза 986. г. код Трајанове капије; уп. *Василѡевскии*, К историји 976—986, 60—61. Овај пораз искористио је Варда Склир, који се вратио са калифиног двора, и опет се прогласио за цара. Варда Фока, који је упућен против старог претендента, прогласио се и сам за цара 15 августа 987. г. и убрзо успео да уклони Варду Склира. Василију II пошло је за руком, између осталог помоћу руских одреда, да победи Фоку и његовом тајанственом смрћу дошао је крај и том устанку. Уп. *Осирогорски*, Историја, 280, 284, 288, 289, и тамо наведену литературу.

³¹ Византијску војску сачињавале су две врсте јединица: војска у провинцијама — теме и царска војска од четири тагме смештена у Цариграду. Међу најважнијим и најугледнијим престоницким јединицама била је тагма Схола, чији је заповедник од VIII века носио назив доместика. Од X века доместик Схола Истока постао је врховни заповедник целе војске, а поред њега се појављује нешто касније, од друге половине X века, и доместик Запада. Доместик Схола Истока задржао је, међутим, предност над оним Запада због важности коју је Мала Азија имала у развиту Византијског Царства. (Уп. *Bury, Admin. System*, 49—51, *R. Guillard, Etudes sur l'administration de Byzance: le Domestique des Scholes*, REB 8 (1950) 5 sq., *Glykatzis, Administration*, 26—27, 55—58, *Осирогорски*, Историја, 244—246). Зато и Скилица на овом месту спомиње и њега и остале источне великаше, како војне команданте тако и велике земљопоседнике — феудалце. Зонара III, 548, 11—12, уп. коментар за Зонару нап. 5, изричито каже да се ради о војним заповедницима.

(τάς δυσχωρίας)³-, а сам, прешавши кланце и шуже између (границе и) Триадице, која се некада звала Сердика (αὐτός δε τα μεταξύ Τριαδίτης, ἥτις πάλαι Σερδική ἐπωνόμαστο, στενά διελθὼν καὶ τὰς λόχμας) и стигавши до неког места званог Стопонион³³ (Στοπονίον) постави логор и ту поче да размишља како би се прихватио опсаде Сердике. А проносио се глас да и Самуило држи врхове околних брда — јер страховаше од отвореног сукоба и блиске борбе — и да са свих страна вреба како би могао нашкодити непријатељима. Док се то одиграло и царковаше такав план, Стефан, доместик Схола Запада³¹, кога су због малог раста називали Кондостефаном³¹, сав обузет мржњом према Лаву Мелисину, дође цару кад се већ спустила ноћ и стаде га наговарати да се што брже повуче натраг, да све друго остави по страни, и да се дочепа Цариграда, јер да се Мелисин полакомио на Царство и да се тамо упутио пре кратког времена с великом брзином. Ова реч уплаши цара и он оддах нареди повлачење. Оцењујући да ово неуредно повлачење значи бежањ³⁶, како је стварно и изгледало, Самуило одједном навали³ уз бојне покликѡ и вику, унесе забуну у редове

Оцењујући ... назвали: Саиуило и Арон са Романом сматрајући неуредно повлачење за бекство, што је и било, наваливши. У. Prokić, Zusatz, No. 13.

³² О месту где је осгао са војскои Лав Мелислн уп. комент. за Лава Бакона, нап. 16.

³³ Уп. комент. за Лава Бакона, нап. 6 и 7. *Јиргчек*, Збзрник Јиречека, I, 160, бележи да се старо Стопонион или Шипоње, које се јол јавља као Stippos, иначе зове Ихтиман, док *Злашарѡи*, Историл, 1/2, 670, н. 2, озај локалитет стављз на пола часа хода од данашњег села Ихтимана, а слично и *Баласчез*, Б-влгарите, 55. Ово место је на пола пута између Софије и Пазарѡика. Уп. и *Мушафчиев*, Старилт друм, 103.

³¹ Уп. нап. 31.

³⁵ *Quillard*, o. c., 38—39, не каже о Стефану Кондостефану више од онога што је познато на основу Скилице-Кедрена; уп. још *H. Oregoire*, La famille des Kontostephanos et le monastere d'Elgmo'i, Rev. de l'Inst. Publ. de Belgique, 9 (1909) 152—161 (мени неприступачно).

" О учећу Арона у овом походу изражена је већ извесна сумња у нап. 24. *Prokić*, Zusatz, No. 13, ег. 19 и 40—41, *исии*, Постанак, 279, н. 1, и нарочито *исии*, Скилица, 95, н. 1, није био склон да верује у овај податак Михаила Деволског, јер је по њему тада, на име 986. г., Арон већ био мртав. Према Прокићу, писац овог податка није онај исти који је писао остале додатке у Cod. Vindob. 74, тј. рукопис У, јер је у овом рукопису име Ро.чан свуда замењено именом Радомир, те је овај Самуилов син означаван само са два имена: Гаврило Радомир, а не са три: Роман Гаврило Радомир, као што се бележн код Схилзце-Кедрена и Зонаре. Врло је вероватно, по Прокићу, да је првобитно испред Арона стајало „син" — υἱός, па је неки преписивач случајно ову реч изоставио. У прилог претпоставки да се под Ароном подразумева Аронов син, Јован Владислав, *Прокић*, Схшшца, 96, н. 1, наводи Јахју, 58: „И у 407-ој години (10. јуна 1016 — 29. маја 1017) један од вођа бугарских, по имену Арон, нападе на њихова цара Кометопула, роба Самуилова, уби га и овлада бугарском државом." Уосталом, и сам *Розен*, комент. за Јахју, 364—365, мисли да је овде испуштена реч „син". *Пракић*, *ibidem*, позива се још на *Ademari Historiarum libri III MGH SS IV*, 131: Ad ultimutn regibus Bulgarorum Samuel et Aron етс. *Ташковски*, Самуиловото царство, 102, такође мисли да је Арон убијен 976. г. и да, према томе, није могао да учествује у походу 986. г. Он се при томе позива на Лава Бакона, који Арона не помиње. Међутим аргументација ex silentio није поуздана ни дефинитивна, у овом случају утолико слабија што Лав Бакон не помиње

Ромеја и натера их у бекство, и заузео логор и дочепи се целог пртљага па и самог царског шатора и царских застава. Цар једва прође кроз кланце (τα στενά) и срећно стиже у Филипопољ.³⁷ Стигавши у тај град и видећи да је Мелисин на месту и да савесно чува поверену му стражу, стаде да грди Кондостефана као лажљивца и као онога који је био узрок толиког зла. Овај, који није хладнокрвно подносио прекоре, већ се више љутио и тврдио да је гравилно саветовао, натерао је цара својом бестидном дрскошћу да скочи са престола, и пошто га је ухватио за косу и браду бацио га је на земљу.

(р. 434,20—438, 2)

987— 995.

ПОХОД ВАСИЛИЈА II ИЗ ЦАРИГРАДА ДО СОЛУНА КРОЗ ОБЛАСТИ САМУИЛОВЕ ДРЖАВЕ

Пошто се цар ослободи грађанских ратова и брига³⁸, разматрао је како би уредио ствари против Самуила и осталих топарха³⁹ (καὶ τοὺς λοιποὺς τοπάρχας), који су, искористивши сигурност док

ни Самуила. Сасвим прихватају допуну Михаила и мисле да је Арон учествовао у бици *Adontz, Samuel*, 12, и *Злашарски*, Историн, 1/2, 673 н. 2.

³⁷ За цео поход 986. г. уп. комент. за Лава Ђакона, као поузданији извор.

³⁸ Била су два велика грађанска рата на почетку самосталне владе Василија II. Први, који је започео Варда Склир у лето 976. г., завршен је победом царске војске под заповедништвом Варде Фоке маја 979. г. Други је избио почетком 987. г., када се Варда Склир вратио са калифиног двора, где је побегао после пораза, у Византију и када се поново прогласио за цара. Против њега је упућен Варда Фока али се ускоро и он одметнуо, прогласио се, августа 987, за цара, а Варду Склира ставио под стражу. Помоћу руског одреда од 6000 војника Василије II је априла 989. г. победио Варду Фоку код Абидоса у Малој Азији. Варда Склир је искористио прилику и ускоро после тога учинио још један покушај да дигне устанак. Међутим, октобра 989. г. дошло је до споразума и Варда Склир се потчинио цару, па је тако Василије II добио слободне руке да предузме акције на другој страни; уп. *Осирогорски*, *Историја*, 284—285, 288—289. Према томе, могао се Василије II посветити проблемима Балканског полуострва после октобра 989. г. *Adontz, Samuel*, 15, позивајући се на источног писца Асолика, сматра да се грађански рат завршио 990. г. када је побеђен последњи припадник Варде Фоке, Чордванел, па према томе Василијев поход до Солуна ставља у 991. г.; до истог закључка је дошао раније *Злашарски*, Историн, 1/2, 693—695, али на основу Јахје из Антохије.

³⁹ Оваква формулација вероватно није случајна. Код Скилице-Кедрена, наима, не везују се, на овом месту, војне акције устаника само за Самуила, као обично, већ су изричито поменути и топарси; за топархе уп. нап. 63, и коментар за Кекавмена, нап. 32. Овде се ради о великашима који су стајали на челу извесних области и уживали одређен степен самосталности. Да ли се мисли на топархе који су некада били у некаквој зависности од Византије или се овде ради о топарсима зависним од Самуила, тешко је рећи, јер се то из контекста не види. У сваком случају овај податак је утолико интересантнији што спада међу оне малобројне вести које могу послужити као грађа за изучавање унутрашњег уређења Самуилове државе.

је био заузет устанцима, не мало зла нанели областима Ромеја.⁴⁰ Пође, дакле, цар у насеља (χωρία) Тракије и Македоније и спусти се у Солун, одавши захвалност великомученику Димитрију.⁴¹ Пошто је оставио талго да управља магистра Григорија Таронита⁴² и дао му за борбу спремну војску да би спречио и зауставио нападе Самуила, сам се поврати, стиже у Цариград и пође у Ивирију.⁴³

(р. 447, 5—14)

⁴⁰ Док је у Византији трајао други грађански рат против Варде Склира, односно Варде Фоке (уп. нап. 38), нова држава, настала из устанка, знатно се проширила (за границе око 990. г. уп. *Прокић*, *Постанак*, 287—290). Године 989. пала је Верија (уп. комент. за Лава Ђакона, нап. 19), па је тако Самуило учинио још један крупан корак у правцу Солуна. Можда су тада устаници заузели и Сервију (уп. комент. за Кекавмена, нап. 15). На овај период највероватније се односе успеси кометопула којима је посветио неколико епиграма Јован Геометар (уп. комент. за Геометра, нап. 5, 8, 15, 17). Уп. и комент. за Похвално слово Фотија Тесалијског, нап. 8.

⁴¹ Овај поход Василија II спада у ствари у припреме за велику експедицију против Самуила. Успеси устаника за време трајања другог грађанског рата морали су бити прилично значајни (уп. нап. 40) чим је цар морао да учврсти положај у две велике и важне области, у Тракији и Македонији. Овим походом обезбедио је и везу између Цариграда и Солуна и одстранио опасност која је претила виа Енгаџији, најважнијем сувоземном путу између ова два града.

⁴² Таронит је био владар мале државице у Јерменији која је носила име по граду Тарон као и њени владари. За време устанка Варде Фоке, 988. г., Василије II је послао Таронита у Трапезунт са задатком да скупи трупе и да с леђа удари на устаничке снаге; уп. Јахја, 24, 12—29. Иако Таронит није сасвим успео у свом подухвату ипак је својом акцијом одвукао извесан број трупа Варде Фоке са главног бојишта, уп. *Розен*, комент. за Јахју, 204—208; *SMumberger*, Ерорее, I, 735—736.

Највероватније да су Таронит, о коме пише Јахја, и Григорије Таронит, намесник Солунске теме, иста личност; уп. *SMumberger*, Ерорее, II, 51. Таронит, који је као намесник теме носио титулу дуке, погинуо је ускоро у борбама са Самуиловом војском (уп. Скилица бр. 4 и нап. 47), док је његов син Ашот заробљен и касније постао Самуилов зет. Према *Прокићу*, Скилица, 103, н. 1, Григорије Таронит је постављен за солунског дуку тек 995. г., наима после одласка Василија II на исток. Како међутим Скилица везује постављење Григорија Таронита за одлазак Василија II у Солун, изгледа вероватније да је до тога дошло почетком 90-тих година X века; тако и *Благоев*, Роман, 24. За Тароните и њихову улогу у Византији уопште уп. *N. Adontz, Les Taronites en Arménie et a Byzance, Byz.* 9 (1934), 715 sq., 10 (1935), 531 sq., 11 (1936), 21 sq. и 577 sq., и *V. Laurent, Alliances et filiations des premiers Taronites, princes arméniens médiatisés, E. O.* 37 (1938), 127 sq.

⁴³ Самуило се врло рано окренуо према Солуну и неколико пута га нападао. Први покушаји, којима су захваћене области око Солуна, извршени су на самом почетку устанка, у време када је Василије II био заузет борбама са Вардом Склиром (уп. нап. 26). После велике победе 986. г. и за време другог грађанског рата у Византији највероватније да је поново запретила опасност Солуну чим Василије II појачава гарнизон града и доводи нове трупе, уп. *SMumberger*, Ерорее, II, 51. Предвиђања Василија II испунила су се касније (уп. нап. 44). Од колике важности је, уосталом, био Солун за Византију сведочи Похвално слово Фотија Тесалијског, уп. комент. за Фотија, нап. 8. Ову вест Скилице-Кедрена дупуњује с друге стране Јахја из Антохије, 27, 21—25, који, наима, бележи да су, док је Василије II био заузет борбама са Фоком, „Бугари“ напали неколико пута ромејске стране и пустошили све до Солуна. Јахја, осим тога, ову вест допуњује додатком да су устаници тада вршили нападе на оне ромејске стране које су на западу. *Злашарски*, Историн, 1/2, 680, сматра да се радило о крајевима који су западно од Солуна и да је према томе реч о Епиру и Драчу. Такав закључак није, међутим, прихватљив: као што код Скилице-Кедрена „запад“ има опште значење европских области Царства, тако има, и то још пре,

0.99516—1005.

БОРБЕ ОКО СОЛУНА, У ГРЧКОЈ И ОКО ДРАЧА. ВИЗАНТИЈСКА
ОФАНЗИВА У ОБЛАСТИ ИЗМЕЂУ БАЛКАНА И ДУНАВА.

Пошто је Самуило покренуо војску против Солуна а осталу војску расп редио по скривеним местима и заседама и један мањи одред послао да упадне до самог Солуна⁴⁴, дука Григорије (6 δοῦξ Γρηγόριος), сазнавши за поход, упутио је свог сопственог сина Ашота (Ἀσώτην) да погледа и изврши извиђање војске и да га обавести, а сам је ишао позади. Изишавши, дакле, и сударивши се са претходником и натеравши је у бекство он неприметно би окружен заседама. Чим Григорије то дознаде, похита у помоћ желећи да сина из заробљеништва ослободи; али и он би од Бугара окружен те храбро и јуначки се борећи погину. Када цар би обавештен о смрти дукe послат је за архонта целог запада магистар Нићифор Уран⁴⁵. Јер он је управо нешто раније, искупивши своје бекство из Ва-

и код Јахје. Осим тога, познато је да су Драчка тема, а заједно са њом и Рашка и Дукља, дошле под Самуилову власт тек 90-тих година X века, а не пре тога (уп. нап. 18); уп. *Ферлуга*, Драч, 118—119, 130.

На вест о словеским нападима на Солун за време грађанског рата, Јахја, 27, 21 sq., надовезује и посету Васшија II Варди Склиру уочи његове смрти, 6. марта 991. г. После тога ратовао је цар, према Јахји, 28, 4—10, против Бугара четири године, постигао неке успехе, између осталог заробио њиховог цара. Осим ове нетачне вести, Јахја говори о тим збивањима сасвим уопштено. Даље, према Јахји 30, 15—20 и 32, 4—8, Василије II је био на европском бојишту све до 4. априла —4. маја 995.г., када је због новонастале тешке ситуације у Сирији, око Алепа, кренуо на исток. Без обзира на неке детаље Јахјинов излагања, његова хронологија је данас углавном прихваћена, тим пре што је Скилица, како је давно приметио *Розен*, комент. за Јахју, ^ 226, сасвим побркао хронологију ибериских догађаја: уп. на пр. *Schlumberger*, Ерорее, II, 51, *Прокић*, Скилица, 98—101, *Злашарски*, Историн 1/2, 685, 693—695, *Runciman*, Bulg. Empire, 227—228 (са малим резервама), *Adontz*, Samuel, 16, *Осирогорски*, Историја, 293, *Исторвд* на Българил, I, 142—143.

⁴⁴ Реч је о припремама Самуила за већи напад на Солун, које су се одвијале у време када је Василије II био на истоку, дакле после априла 995. г., уп. Јахја, 32, 5—8 (уп. нап. 43), и свакако пре доласка Нићифора Урана на европско бојиште, 996. г. Овим припремама настављао се притисак Самуила на Солун (уп. нап. 43), али оно што је изненађујуће је чињеница да, и поред извесних успеха постигнутих том приликом, извори бележе још само један поход у правцу Солуна, 1014. г. (уп. нап. 103). Самуило се после покушаја продирања према Солуну окренуо на другу страну, између осталог и према Драчу, како би младој држави омогућио излаз на море на тој страни. Драч је, наиме, био на почетку највећег пута који је пресецао Балканско полуострво са запада на исток, а виа Егнација је пролазила кроз Охрид, поред Преспе, кроз Битољ, кроз градове и области који су били у срцу Самуиловe државе, уп. *Ферлуга*, Драч, 119, 130.

⁴⁵ Нићифор Уран, први византијски војсковођа који је успео да победи Самуила у бици, позната је византијска личност друге половине X века. У другој половини 979. г. (*Злашарски*, Историн, 1/2, 696, узима 980 г.) послат је у Багдад са задатком да оданде доведе Варду Склира, који се код калифе склонио после неуспеха у првом грађанском рату. Не само да у томе није успео већ је и сам бачен у тамницу (уп. Скилица-Кедрен, II, 433, 12—434, 4, и нап. 46), где је према Јахји, 22, 16—20, остао до почетка 987. г. иако би, према Скилици-Кедрену, изгледало да се вратио из Багдада у Византију кратко време пре битке на Сперхеју, 996. г. После повратка добио

вилона¹⁶, био стигао у Цариград. Кад он стиже у Солун сазнаде да се Самуило заноси убиством дукe Григорија Таронита и заробљавањем његовог сина и да је већ прошао кроз тесалијску долину Темпе⁴⁷ и прешао реку Пенeј⁴⁸ и стигао у Тесалију, Беотију и Атику и преко Коринтске превлаке на Пелопонез⁴⁹ и све то да је опустошио и опљачкао, и он крену са својим четама и прошавши подножјем Олимпа¹⁰ и стигавши у Ларису^а и оставивши

је титулу магистра и именован је за архонта целог запада; уп. Зонара III, 558, 15—16, који га назива само архонтом запада. *R. Guiland*, Le Domestique des Scholes, REB 8 (1951), 39, пита се да ли је Нићифор Уран био доместик Схола Запада, јер га са том функцијом не бележи ни један извор, али мисли да је био ипак на таквом положају који одговара доместику Схола Запада. Међутим у том погледу је Јахја, 34, 9—12, сасвим јасан, јер га управо назива доместиком. Оно што је интересантно у случају Нићифора Урана је околност да је он постао у исто време и намесник Солунске теме (уп. нап. 88), што се понекад дешавало на Истоку када је врховно повелство везано за Антиохијски дукат; уп. *Gfykatzi*, Administration, 59, 65. Међутим, Нићифор није наследио Григорија Таронита, како би на први поглед изгледало на основу вести код Скилице-Кедрена, већ је после Григоријевог погибје Солунском темом кратко управљао Јован из Халдеје (уп. нап. 88). Нићифор Уран је био на западу свакако до 1000. г. када је именован на нову дужност дукe Антиохије (уп. Јахја, 41, 23—26). Нићифор се помиње, међутим, у једној повељи 1001. г. у Солуну (овај податак из повеље наведен је по: *Dölger*, Schatzkammern, 154). Несклад између вести Јахје и података из повеље могао би се објаснити на тај начин што је именовање Нићифора Урана за дукa Антиохије дошло 1000. г. а он је стварно напустио Солун у току 1001. г. Уп. још *Adontz*, Samuel, 23, који одлазак Нићифора Урана у Антиохију ставља у 999. г. За живот Нићифора уп. *Schlumberger*, Ерорее, I, 436—444 и II, 131—138, 143, *R. Guiland*, Le Domestique des Scholes, REB 8 (1951), 39. Нићифор Уран је познат и као писац огромног компилативног војног дела „Тактика“, које до данас још није издато у целини (ул. *A. Dain*, La „Tactique“ de Nicephore Ouranos, Paris 1937). Поред тога написао је још Житије сиријског свеца Симеона Стилита млађег и алфабетску поему, оба дела чисто компилативног карактера.

⁴⁶ Вавилон је Багдад, где је Нићифор Уран, према Јахји, 14, 4—5, провео осам година. Није јасно зашто *Злашарски*, Историн, 1/2, 696, н. 2, мисли да је вест о бекству Нићифора Урана из Вавилона код Скилице-Кедрена измишљена.

⁴⁷ Долина Темпе је одувек била од великог стратегијског значаја као саобраћајна веза између Солунске и Тесалијске равнице.

⁴⁸ Пенeј је име реке која тече кроз долину Темпе и у свом доњем току понекад се назива Саламврија.

⁴⁹ Овде је свакако реч само о једној експедицији Самуила и то оној када је са својом војском стигао најдаље на југ. За прелаз Самуилових трупа на Пелопонез уп. комент. за Николу Метаноита, нап. 14. Интересантно је, међутим, да успеси у сукобу са византијском војском пред Солуном, посебно заробљавање Ашота и смрт Григорија Таронита, нису навели Самуила да почетне успехе до краја искористи. То се објашњава намесниковањем у Солуну Јована из Халдеје, који је, изгледа, успео да задржи Самуилову војску, а Самуило, не осећајући се довољно јаким за напад на Солун, се окренуо према оним областима где је имао извесне позиције (Тесалија). *Злашарски*, Историн, 1/2, 699, насупрот томе сматра да је акција према југу Грчке требала да одвуче извесне снаге из Солуна и тако олакша напад на град, и да је, осим тога, Самуило кренуо до Пелопонеза како би привукао остала словенска племена која су тамо живела.

⁵⁰ Пут од Солуна према Лариси пролази и подножјем Олимпа, са источне стране планине, затим улази у долину Темпе и избија испред Ларисе у Тесалијску равницу. Овим путем се кретао Самуило а за њим је ишао Нићифор Уран. Скилица се користи овим описом за пут Нићифора да се не би понављао, јер није вероватно да је византијска војска могла ићи другим путем.

⁶¹ Лариса је била у рукама Самуила од 985. г. (уп. комент. за Кекавмена нап. 1) и враћена је под византијску власт према томе 996. г. Уп. *Runciman*, Bulg. Empire, 229.

тамо пртљаг и узевши лакона оружану војску (εὔζωνον... στρῆτόν), пређе у Тесалију убрзаним маршевима и пређе Фарсалијску равницу⁵² и реку Апидан⁵³, те постави логор на обали реке Сперхеја⁵⁴, док је сам Самуило логоровоао на супротној страни. Како су се силне кише с неба биле сручиле и река се разлила и у море претворила, није се ни помишљало да је сада сукоб могућан. Али пошто магистар извиди реку у горњем и доњем току и пронађе једно место преко којег је, вероваше, могао прећи, скупи ноћу војску, пређе реку и нападне оне који су око Самуила безбрижно спавали.⁵⁵ И огромна војска би побијена⁵⁶, јер се нико не усуди ни да покуша да се брани, а дубоким ранама бежу рањени сам Самуило као и његов син Роман.⁵⁷ Они би били заробљени да нису лежали измешани са мртвима као убијени и, кад је пала ноћ, кришом побегли у Етолска брда а одатле су гребенима истих шганина прешли Пинд⁵⁸ (Πίνδον) и спасли се у Бугарску, а жагистар ослободи ромејс се заробљенике, поскида оружје са палих Бугара, опљачка логор непријатеља и задоби велико богатство те се врати са војском у Солун.⁵⁹

⁵² Под Фарсалијском равницом подразумева се околина места Фарсале у југоисточном делу Тесалије.

⁵³ Апидан је данашњи Енипеус, десна притока Пенеја, која тече кроз Фарсалијску равницу. Уп. *W. Smith*, Dictionary of Greek and Roman Geography, I, London 1857, s. v.

⁵⁴ Сперхеј је река кратког тока, која се улива, недалеко од Термопила, у Аталантски канал.

⁵⁵ Интересантно је да Нићифор Уран у свом делу „Тактика“ говори у главама 76 и 122 о прелазу река али ни једном речи не спомиње свој успех на Сперхеју; уп. *A. Dain*, La „Tactique“ de Nicéphore Ouranos, Paris 1937, 144. После коначне победе над Самуилом Василије II је кренуо у правцу Атине и на путу, код Термопила, белиле су се још кости палих у бици на Сперхеју (уп. Скилица бр. 8 и нап. 190). Битка се, дакле, одиграла на десној обали реке, у њеном доњем току. На то упућује и карактер реке која је кратког тока и не много велика. Самуило је, према томе, могао да рачуна да га ток реке штити тамо где је она свакако била широка, дакле што ближе ушћу.

⁵⁶ Јахја, 34, 13—15, иако не помиње изричито да је Нићифор потукао Самуила на Сперхеју, каже да је у бици погубио велики број „Бугара“, донео у Цариград 1000 њихових глава и довео 12000 заробљеника. Питање је, међутим, колико су ти бројеви, тако заокружени, поуздани и прихватљиви.

Очигледно је да је реч о Самуиловом сину, Гаврилу Радомиру, као што то сви с правом сматрају, и да сасвим отпадају комбинације *Благоева*, Роман, 38, да се ради о Роману, сину цара Петра.

Бекство у Етолска брда јасно показује да је Самуилу и онима који су заједно са њим преживели катастрофу на Сперхеју био пресечен пут према северу, којим су се били спустили према Пелопонезу. Самуило је морао, дакле, да се повлачи узводно, уз Сперхеј, према западу, а тек после тога да гребенима Пинда окрене према северу. *Прокић*, Постанак, 297, н. 1, на основу ове вести закључује да је после сперхејске битке и даље остао у рукама Самуила цео Епир, северни и јужни, све до залива Арте.

⁵⁹ У историографији нема великих размимоилажења у датирању битке на Сперхеју. Тако су *Rački*, *Borba*, 41—42, *Schlumberger*, Еропее, II, 135, *Прокић*, Скилица, 104, *Јирчек-Радонић*, I, 117, *Runciman*, Bulg. Empire, 230, ставили битку, због киша и поплава, у пролеће или јесен 996. г. полазећи и од Скилице-Кедрена и од Јахје, 34, 9—15, који је стављају међу догађаје те године. Детално се тим питањем

Самуило стигавши срећно кући уда своју ћерку за Ашота Таронитова сина, пошто га је ослободио тамнице. Јер у њега се ћерка ° била заљубила па је претила да ће се убити ако се законски с њиме не венча.⁶⁰ Обавивши свадбу посла га с њом у Драч да

о његова Мирослава (αὐτοῦ Μιροσλάβα). У. *Prokić*, *Zusätze*, No. 14.

позабавио *Злашарски*, Историн, 1/2, 701, н. 1. За односе Скилице и Јахје као извора за битку на Сперхеју уп. *Прокић*, Скилица, 104, 105. Међутим, и Скилица п Јахја допуњују често излагање, које је везано за једну годину, вестима о збивањима која се надовезују на започето излагање, односно, како се ни један ни други не држе најстриктније хронологије, извесни догађаји који су се збили у више година збијени су у једну целину. Тако је дошло до тога да су *Осирогорски*, Историја, 293, затим Историн на Българил, I, 143, ставили битку у 997. г. Једино је *Adontz*, Samuel, 19—20, позивајући се на *Prokić*, *Zusätze*, No. 19, ставио именовање Нићифора Урана за заповедника на западу у 997. г., па према томе и битку на Сперхеју у јесен 997. или пролеће 998. г.

Јахја, 34, 14—15, говори само о доласку Нићифора у Цариград (уп. нап. 56), али ова вест не искључује Скиличину, можда је чак допуњује. Јахја, 34, 18—20, пише да је после битке 996. г. Кометопул био спреман да преговара са Василијем II али да је од тога одустао чим је сазнао да је управо у то време умро у Цариграду „бугарски цар“. Све ово је прилично нејасно и ова прича о „бугарском цару“ је неприхватљива. Није, међутим, сасвим искључено да је Самуило после великог пораза био спреман да преговара, како то узимају нпр. *Schlumberger*, Еропее, II, 143, *Adontz*, Samuel, 20, делимично *Runciman*, Bulg. Empire, 230.

После Сперхејске битке Јахја, 34, 22—26, је забележио још један упад Нићифора Урана „у средину њихових области“, где је остао три месеца, палећи и жарећи, а затим се вратио у Цариград.

⁶⁰ Брак између Ашота и Самуилове кћери, која се звала, како сазнајемо из допуне Михаила Деволског, Мирослава, склопљен је, свакако, после битке на Сперхеју, 996. г. *Злашарски*, Историн, 1/2, 714, н. 1, не прихвата Скиличину хронологију да је дошло до брака одмах после 996. г., јер не верује да би одмах после пораза Самуило дао кћер за византијског заробљеника, и друго, јер полази од чињенице да се у свом излагању Скилица не држи чврсто хронологије. Према Златарском, до брака је дошло после проглашења Самуила за цара (а то је према њему после 997/8. г.), али никако пре 999. г. Осим тога, Златарски мисли да је до брака Ашота и Мирославе дошло после брака Владимира и Косаре. Из целе аргументације Златарског могло би се задржати једино то да до брака није дошло одмах после битке на Сперхеју већ неколико година касније, свакако након освајања Драча, до чега је дошло, највероватније, ускоро после пораза у централној Грчкој (уп. нап. 61).

Већ је *Adontz*, Samuel, 51 sq., истакао сличност између брака Ашота и Мирославе и брака Владимира и Косаре, како је описан код Попа Дукљанина, 334—335. *Adontz*, ibidem, 59—60, не верује да су се у Самуиловој породици могла десити два аналогна брака већ сматра да је ствар много једноставнија: љубавни роман Ашота пружио је основу да се у причу Летописа унесе популарни херој, Владимир, као зет Самуила. Затим је измишљен сукоб Самуила са Владимиром како би овај могао бити Самуилов заробљеник; уместо Ашота долази за кнеза (prince) Драча Владимир након брака са Самуиловом кћери. *Adontz*, ibidem, 60, закључује: трагична смрт Владимира је скоро једина историјска чињеница, све остало почива на Ашотовој и Мирославиној авантури уз неке хагиографске додатке. Адонц, осим тога, види остатке приче о Ашоту у имену Арменопула, команданта византијске војске која је 1040. г. упала у Дукљу (уп. нап. 252), и који није нико други него сам Ашот, а у имену Косаре женски облик *Cursilius-Chriselios*.

Адонцови закључци су свакако претерани изузев оних везаних за сличност оба брака (уп. нап. 133). Није тачно да је измишљен сукоб између Самуила и Владимира само зато да би први могао зарадити другога. Постоје чврсти докази о ТОМ су-

будно чува област.⁶¹ Кад тамо стиже, договори се са женом и убеди је те с њом пребегне на ромејске тријере, које су пловиле

кобу у Летопису Попа Дукљанина а индиректно и у једној повељи Велике лавре св. Атанасија на Светој Гори (уп. нап. 61). Ипак остаје чудна коинциденција да су оба брака описана сасвим слично. У крајњој линији Летопис Попа Дукљанина има своје историјско језгро за сукобе између Самуила и Владимира, па чак и за сродство Владимирове жене са Самуилом (уп. нап. 133), али је прича Летописа, као плод локалне традиције, удешена тако да домаћи херој заузима главно место у свим збивањима.

⁶¹ Да је Драч пао у руке Самуила после битке на Сперхеју, дакле после 996. г. разабире се из вести код Скилице-Кедрена, према којој је Самуило, пошто је стигао кући после пораза у средњој Грчкој, оженио Ашота са Мирославом (уп. нап. 60) и одмах после тога му предао Драч на управу. Други извор који говори о судбини Драча у то време је Летопис Попа Дукљанина. На жалост, за хронологију заузимања Драча Летопис није јасан, али је потребно да се узме у разматрање јер индиректно пружа елементе за ближе одређивање времена када су овај град и његова област прешли из византијских у Самуилеве руке. Код Попа Дукљанина, 331—333, борбе Самуила за Дукљу и Драч повезане су у једну акцију: Самуило је напао Владимира и овај се повукао на Облик и ту се бранио; у исто време Самуило је кренуо једним делом војске против Улциња, који је био у Драчкој теми, иако је наставио са борбама против Владимира. Када је овога заробио и одвео у Преспу, скупио је целу војску и дуго нападао Улцињ, али му није пошло за руком да га заузме. Окренуо се затим, љут, према Котору и Дубровнику, које је спалио, стигао до Задра и преко Босне и Рашке вратио се кући. Нема, дакле, никакве сумње да су походи на Дукљу и Драч најуже повезани међусобно, јер се одигравају у исто време, па је према томе сасвим сигурно да су под власт Самуила дошле у исто време и Дукља и Драчка област. Летопис Попа Дукљанина, додуше, не говори о заузимању или паду Драча, али ускоро после описивања ових догађаја прелази на причу о упознавању Владимира и Косаре, њиховој љубави и браку и после тога о повратку Владимира у своју земљу, када од Самуила добија још целу област Драчана — *totamque terram Duracenorum*, уп. Поп Дукљанин, 335. Излази, дакле, сасвим јасно да је Драч силом, а не мирним путем, заузет у исто време кад и Дукља. Немогуће је сасвим прецизно датирати овај поход: свакако *terminus post quem* је 990. или 991. г. када је Владимир још као самосталан владар упутио посланство у Цариград, како је то доказао *Острогорски*, *Сербское ПОСОЛСТВО*, 25—26, на основу једне лаврске повеље из 993. г. Тако отпадају ранија датирања *Злашарског*, *Историн*, 1/2, 680, *Благоева*, Роман, 29, *Runciman-a*, *Bulg. Empire*, 225—226, *Историје*, I, 277, који стављају пад Драча и Драчке области под власт Самуила око 989. г. или чак раније, као *Schlumberger*, *Ворее*, II, 146. Према томе, и у најновијем издању *Ostrogorsky*, *Geschichte*³, 256, с пуним правом везује пад Дукље и Драча и ставља их у године које су уследиле бици на Сперхеју. Да Самуилова Драчка област није прелазила Бојану с правом сматра *M. Barada*, *Dalmatia superior*, Rad 270 (1949), 100, позивајући се при томе на Летопис Попа Дукљанина. Но Барада греша у погледу хронологије заузимања Драча.

Летопис Попа Дукљанина и Скилица-Кедрен се допуњују али се не слажу у погледу новог драчког намесника. Према Летопису, то је био Владимир, а према Скилице-Кедрену, Ашот. Прича о томе како су и један и други постали намесници је скоро идентична (уп. нап. 60), иако Скилице-Кедрену као временски ближег извору и за многе ствари боље обавешеном припада у том погледу предност. Што се тиче Владимира и његове власти у Драчкој области, највероватније објашњење лежи у томе да, како се код Попа Дукљанина ради (уп. Поп Дукљанин, Шишићев коментар, 126) о живој локалној традицији која почива на историјској основи, је дукљанско-барска традиција, и на овом месту, сачувала успомену на Владимира као ближег и познатијег у том крају. Према томе, излази да су, после похода на Дукљу и Драчку област, послати отприлике у исто време Ашот у Драч као намесник а Владимир у Дукљу као владар који је очигледно признавао врховну власт Самуила. У наставку похода Самуило је заузео и Рашку, уп. *Острогорски*, *Историја*, 293; у хрисовуји из 1020. г. (ed. *Geizer*, *Bistümerverzeichnisse*, 45, 12—13) Рас се помиње као епископија Охридске архиепископије. Нема никакве сумње да је Рашка била у оквиру Самуилове државе, јер је њу после смрти Јована Владислава Василије II морао поново за-

ту дуж обале ради стражарења, и на њима стиже код цара и доби титулу магистра а његова жена ону зосте.⁶² Он је пренео и писма неког великаша, једног од оних из Драча, по имену Хрисилије (*Χρυσήλιον τουνομα*), који је обећавао да ће предати град Драч цару ако он и његова два сина добију титулу патрикија.⁸³ Пошто цар

узети; уп. Поп Дукљанина, 344: *Igitur post mortem Vladislavi imperatoris Bulgariae, Basilius imperator ... caepit debellare terram obtinuitque totam Bulgariam, Rassam ...*

⁶² Зости — *ζωστή*, значи опоясана, па је према томе ова титула додељивана само женама, у вези или са појасом који су носиле високе дворске даме или с правом које су оне имале да вежу царици појас. Титулу зости не треба мешати са *ζωστή καὶ πατριкија*, тј. зости и патрикија, врло висока титула која се додељивала, како изгледа, само једној дворској дами и која јој је давала право да седи међу патрикијама. Ова дама била је у ствари прва од жена после царице, према ранг-листама, уп. *Buzuy*, *Admin. System*, 33, *A. Vogt*, *Histoire des institutions: La patricienne à ceinture*, E. O. 37 (1938), 352—356, *H. E. Del Medico*, *Byzance avant Byzance. La Patricienne à Ceinture*, *Actes du IVe Congres inter. d'etudes byzantines*, I, Paris 1950, 73—86. Мирослава према томе није добила патрицијску титулу већ само ону зости, којом је уврштена у ред високих дворских дама у Византијском Царству.

⁶³ Хрисилије је био један од оних великаша који је у Драчу и Драчкој области имао велику власт, толику да је могао организовати прелаз града и области испод једне власти у руке друге. Он то свакако није могао да учини сам већ је тако поступао као представник одређеног слоја у Драчкој области. У Драчу и другим градовима теме, Бару, Улцињу, Лзешу, Свачу, Скадру, Дривосту, Валони, Кроји, Главиници, итд. постојао је јак и утицајан слој грађана који је у својим рукама држао добар део политичке власти у целој области. Да је Хрисилије био представник највишег и најјачег слоја указује његона функција протеуона и то управо града Драча, уп. *Prokić*, *Zusätze*, No. 22, ст. 31 и нап. 99. На основу тог истог додатка сазнајемо да се звао Јован. У томе се показује извесна аналогија у развоју Драчке области и суседне царске Далмације. И једна и друга биле су архонтије, док нису постигле ранг тема. И у једној и у другој градски елемент је играо најзначајнију улогу. Све до друге половине IX века бележили су у званичне спискове царских функционера, у TU, 124, архонте Драча, локалне великаше, поред стратега. Међу њима је, као уосталом у суседној византијској Далмацији, најистакнутији био архонт града Драча јер је, налик на задарског приора, био протеуон главног града области и тиме представљао пред Царством све градове и целу област; уп. *Ферлуга*, *Византијска управа*, 50 sq., и *исии*, Драч, 127. Слична ситуација је била и у другим областима Царства, архонтијама, нпр. на Криму и у његовом главном граду где су се дуго после оснивања теме протеуони задржали све до XI века, уп. *A. П. Каждан*, *Деревнл и город в Византии IX—X вв.*, Москва 1960, 371. И у Драчу је овај слој задржао врло дуго своју улогу утицајног и често одлучујућег фактора у области, захваљујући својој економској и политичкој моћи. Колика је била њихова економска моћ види се нпр. на основу *ΒΒΧΟΕΘΓ* удела у трговини, уп. *Goffredo Malaterra*, *Muratori*, R. I. S., V, 583; *Dölger*, *Reg. No. 1081*; *Anonymi Barensis Chronicon*, *Muratori*, R. I. S., V, 151; Ана Комнина, ed. *Leib*, VIII, VII, 5. Утицај и значај тог слоја, а пргчоти његових највиших представника, ЕИДИ се и по везама које су имали са суседним владарским кућама, нпр. са Самуилом чија је жена Агата управо била кћи протеуока Јована Хрисилија, уп. *Prokić*, *Zusätze*, No. 27, ст. 31, (уп. нап. 99). Поступци и држање тог слоја огледају се и у њиховом деловању које, поред осталог, показује да су они уживали извесну локалну самоуправу, иако се у Драчкој области ни крајем X ни у првој половини XI века не испољавају још јаче тенденције локалног сепаратизма, типичне у исто време за суседну Далмацију и јужну Италију, уп. *Ферлуга*, *Византијска управа*, 108—109, и *исии*, Драч, 127—128. Треба већ на овом месту указати на још један податак кад је реч о градском слоју и његовој улози, како економској тако и политичкој, у Драчу и Драчкој области. Овај податак је из прве половине XI века, али је неопходан за разумевање улоге и развоја владајућег слоја у Драчу. У Летопису Попа Дукљанина помиње се топарх Курсилије који је држао Драч и целу земљу Драчана — *Durachium totamque terram Duracinorum* (уп. нап. 265 за улогу и функције Хрисилија-Курси-

пислшма зајемчи да ће испунити обећања, предат је Драч патрикију Евстатију Дафкомилу и синови Хрисилија добише титулу патрикија док је он пре тога умро.⁶⁴

лија у Драчу). У византијским изворима термин топарх има различито значење; уп. *Ферлуга*, Византијска управа, 95 sq., Скилица бр. 3 и нап. 39, и комент. за Кекавмена, нап. 32. С обзиром да постоје два значења за термин топарха, по свему изгледа да драчки топарх из Летописа Попа Дукљанина у много чему личи на далматинског. Највиши представник локалног елемента у области која је постала тема, а Драч је то постао првих деценија IX века (уп. /*Ferluga*, Sur la date de la creation du theme de Dyrrachium, Actes du XIIe Congres International des etudes byzantines, Beograd 1964, II, 83 sq.), био је и после административних промена представник локалних магната, протевон, и ту улогу је задржао кроз векове или можда делимично обновио крајем X и у XI веку. Тако је одиграо пресудну улогу приликом промене власти над Драчем, па и касније, у ратовима са Дукљом 30-тих и 40-тих година XI века, његов удео је значајан.

И тражење титула од византијског цара треба посматрати са тог становишта: Хрисилије тражи високе титуле и за себе и за синове не ради задовољења таштине већ због тога што су њима били потврђени од стране византијске владе његов положај и привилегије као и утицај у граду и целој области. Самоуправа и власт тог слоја и његових представника огледају се и у њиховим војним компетенцијама, уп. нап. 258.

Околност да је име Хрисилије, одкосно Курсилије остало забележено у два различита извора, код Скилице-Кедрена и у Летопису Попа Дукљанина, да оба носиоца тог презимена заузимају највиши положај у граду и целој области, а искључено је из хронолошких разлога да се ради о истој личности (Јован Хрисилије је уосталом умро кратко време пре предаје града Византији, уп. Скилица бр. 4 и нап. 64), наводи на помисао да се ради о угледној породици која је имала великог удела и утицаја на локалну политику и у којој су се са оца на сина преносиле највише функције у локалној самоуправи. Сличан је случај у развоју Далмације у другој половини X и у првој половини XI века и нпр. у Апулији у првој половини XI века, где се појављују у сличним улогама јаке и снажне породице Мадиеваца, односно она Мелоса и његовог сина Аргира, уп. *Ферлуга*, Византијска управа, 50, и *исши*, Драч, 130.

Adontz, Samuel, 50, н. 28, на основу сасвим произвољних комбинација, претпоставља да су Самуило и Хрисилије били источног порекла и павликијанци и да је Самуило дао свом тасту Јовану Хрисилију Драч на управу.

⁶⁴ Скилица-Кедрен говори и на овом месту о догађајима који су се збили у дужем временском периоду и које је он груписао у једну целину, јер се односе на збивања око Драча. Није, према томе, могуће на основу овог одељка одредити датум када је Драч поново дошао под византијску власт. *Lupus Protospatharius*, MGH, SS, V, 56, бележи да је Драч дошао поново у византијске руке 1005. г. — *rediit Durachium in manus imperatoris per Theodorum*. *Schlumberger*, *Eropee*, II, 147, *Злашарски*, Историн, 1/2, 727, *Runciman*, Bulg. Empire, 240—241, н. 1, *Adontz*, Samuel, 53—54, с прилично основе сматрају да је Теодор био један од синова Јована Хрисилија. Алонц, не без основа, мисли да је то брат Николе Хрисилија (уп. Скилица бр. 13 и нап. 292), а, осим тога, био би истоветан са патрицијем Теодором Хрисилијем који је узео учешћа у променама око престола у Цариграду 1057. г., уп. Скилица-Кедрен, II, 634, 23. Ово последње не изгледа много вероватно, јер би у том случају Теодор, син Јована Хрисилија, 1057. г. морао бити старац у високим годинама. Пре ће бити тачно да је Теодор Хрисилије из 1057. г. један из те исте породице који је у царској служби/гостиогао висок положај.

Schlumberger, *Eropee*, II, 147, пад Драча у византијске руке ставља око 1000. године док сви други прихватају вест коју доноси *Lupus Protospatharius* као веродостојну, између осталог и због тога што је живео у јужноиталијанском граду Бари II тако био близак догађају, уп. *Злашарски*, Историн, 1/2, 727, *Runciman*, Bulg. Empire, 240, *Осирогорски*, Историја, 294, Историја на Б^влгарил, I, 145.

Помен Евстатија Дафномела који је постављен за стратега Драча на крају рата, као и околност да се до краја рата не помиње више Драч навели су *Adontz-a*, Samuel, 53 sq., да не верује да је Драч предат Византији 1005. г. већ тек 1018. г. Поред тога,

У ово време магистар Павле Вов (Παύλος ... ὁ Βοβός), један од најугледнијих људи у Солуну, и протоспатар Малакин (Μαλακηνός), истакнут по мудрости и беседништву, због оптужбе да су наклонени Бугарима премештени су, и то Павле у Тракесијску равницу а Малакин у Цариград. Неки високи и истакнути војни достојанственици (ἑλλούστριοι καὶ στρατηγικοὶ ἀρχαὶς διατρέφαντες) из Једрена побојаше се да им се не деси исто због сумњичења и пребегоше Самуилу, Ватац (Βατατζής) са целом породицом, Василије Главас (Βασίλειος ὁ Γλαβας) сам. Његовог сина, међутим, цар затвори и задржа га у затвору пуне три године и потем ослободи.⁶⁵ И упаде цар у Бугарску преко Филипопоља, наредивши патрикију Теодорокану да га чува. И пошто поруши многа утврђења у Триадици, врати се у Мосипопољ.⁶⁶

он изводи још низ закључака који почивају на овим претпоставкама. Међутим, и овде Алонц греша, јер је пред крај рата стратег у Драчу био Никита Пигонит (уп. нап. 158) а Евстатије Дафномел је постављен за стратега Драчке теме после успешног савлађивања Ивца, онда када је рат практични био завршен (уп. Скилица бр. 8 и нап. 179—184). Осим тога, нема ништа нелогичног у томе да је један од синова Хрисилија, Теодор, предао град византијском генералу Евстатију Дафномелу, који не мора и бити први стратег Драча после предаје. Ово тим пре што Скилица-Кедрен то и не каже. Напротив, чињеница да не каже да је Евстатије Дафномел именован за стратега, што у сличним случајевима Скилица-Кедрен чини, пре говори о томе да Евстатије Дафномел није био 1005. г. стратег Драча.

За Теодора уп. још нап. 133.

⁶⁵ Овај податак о везама које су постојале између Самуила и извесних истакнутих личности у два велика византијска града у Европи може се различито тумачити. Личности које се на овом месту наводе све су припадници најугледнијих грчких породица; међу њима има чланова сената — *illustres* — у Једрену. Савремених података о њима нема, али није искључено да се међу њима налазе преци великих породица Ватаца која избија у први план у XII, а нарочито у XIII веку (уп. *Осирогорски*, Историја, 407—419; *Chalcadon*, Les Comnenes, II, 12, 219, 404, 442, 487, 506—507, 510, 514; *R. Guiland*, Le Domestique des Scholes, REB 8 (1950) 50), као и породице Главас која је већ у XI, али нарочито у XIV и XV веку дала неколико истакнутих личности (уп. *Guiland*, Le Domestique des Scholes, 44; *исши*, Fonctions et dignites des eunuques, REB 3 (1945), 192—193; *R. Loenertz*, Isidore Glabas, metropolit de Thessalonique, REB 6, 2 (1948), 181 sq.; *R. Guiland*, Etudes de titulature et de prosopographie byzantines, REB 7 (1950), 167).

За протоспатара Малакина уп. комент. уз Житије Никона Метаноита, нап. 16.

Застарело је гледање *Račkog*, *Borba*, 43—44, да ови истакнути људи нису крили своја осећања према „тежњи бугарског народа”. *Schlumberger*, *Eropee*, II, 147—149, *Злашарски*, Историн, 1/2, 714—715, а тако и *Runciman*, Bulg. Empire, 234, мисле да је жеља неких породица да се придруже Самуилу тих година, наиме 998. према Златарском, а 999. према Рансману, доказ да је положај Самуила у великој мери ојачао. Ствар изгледа управо обрнуто: ако су оптужбе биле тачне, византијске власти су се после победе на Сперхеју осећале довољно jakim да евентуалне везе својих људи са Самуилом прекину, да те људе пошаљу у изгнанство, а да при томе не проузрокују непотребно незадовољство. *Мушафчиев*, Историл, I, 277, говори о бугарској странци у Солуну и Једрену. Питање је у којој мери су ове оптужбе биле тачне и није ли можда био у питању интерни обрачун између група владајућег слоја у Солуну и Једрену, односно да ли се у тим борбама стварно једна страна није ослањала на суседе државу, рачунајући чак на последице евентуалне победе или заузећа града. У том смислу закључује и *Schlumberger*, *Eropee*, II, 149, који у симпатијама византијских великаша за Самуила види одраз борбе у Византији између Васшија II и магната незадовољних царевом политиком ограничавања велепоседа.

⁶⁶ Овај поход Василија II досада је различито датиран из разлога што се вести Јахје не слажу са оним код Скилице-Кедрена. Јахја, 40, 3—5, каже да је Василије

Године 6508, индикта 13, посла цар против бугарских утврђења с оне стране Хема (κατά των πέραν του Αἰμου Βουλγαρικῶν καστρων) велику војску, којој стајаху на челу патрикије Теодорокан и прото-спатар Нићифор Ксифија, и освоји велики и мали Преслав и Плиску, и ромејска војска поврати се без губитака и са трофејима.⁶⁷

септембра 999. г. кренуо на исток; даље, Јахја, 42, 24—27, бележи: „И када би закључено примирје између цара и Ал-Хакима цар се врати у Бугарску у рат и остаде тамо четири године и извојева над Бугарима потпуну победу убијајући и пленећи. И побеже испред њега Кометопул њихов цар. И овлада он (се. Василије) многим њиховим тврђавама, разруши неке од њих, а неке задржа за себе“. Према *Розену*, комент. за Јахју, нап. 282 и 283, Василије II се вратио у Цариград почетком 1001. г., па према томе четворогодишње царско ратовање почиње у лето 1001. г., односно у пролеће те исте године.

Хронологија даљих догађаја у великој мери зависи од датирања овог првог похода, тим пре што је Скилица-Кедрен једини извор који опширније прича о тим догађајима до 1004. г. док је Јахја сасвим сумаран. *Прокић*, Скилица, 109 sq., сасвим је убедљиво датирао овај поход и показао да је Скилица-Кедрен у пуној сагласности са Јахом. Поход преко Филипопоља на Софију и позратак у Мосинопољ *Прокић* ставља у лето 999. г., с обзиром да је цар тек септембра те године кренуо у Сирију. Тако је то већ пре *Прокића* датирао *Иречек*, *Историл Булгар*, 182, а тако су узимали и *Благоев*, *Роман*, 39—40, и *N. Adontz*, *Notes armeno-byzantines*, Byz. 10 (1935), 163—164, где је историјат породице Теодоракана. Међутим *Schlumberger*, *Ерорее*, II, 212, *Злашарски*, *Историн*, 1/2, 716, *Runciman*, *Bulg. Empire*, 235—236, *Мишафчиев*, *Историн*, I, 288, *Осирогорски*, *Историја*, 294, *Историн* на Б>лгарин, I, 144, у суштини се ослањају на Јахју и поход Василија II против Самуила везују за 1001. г., када се цар вратио са истока. Ратовање Василија II почиње према томе са овом експедицијом против Софије, па се византијске експедиције против Самуила, које по Скилици-Кедрену долазе сваке године, померају за две године унапред.

Поход против Софије у лето 999. г. имао је за циљ да одсече источне делове Самуилове државе од централних у чему је у великој мери и успео (уп. нап. 67), уп. *Runciman*, *Bulg. Empire*, 235. За значај Филипопоља приликом похода кроз Трајанова врата према Софији уп. комент. за Лава *Бакана*, нап. 16. Зонара, III, 559, 11—13, сасвим скраћено бележи да је цар срушио неке тврђаве око Софије а затим се повукао у Мосинопољ. За Мосинопољ уп. нап. 74. *Adontz*, *Notes armeno-byzantines*, 164, указује да је Теодоракан постао стратег Македонске теме, са седиштем у Филипопољу, између 991. и 995. г.

⁶⁷ Година 6508, односно индикт 13, одговарају временском раздобљу од 1. септембра 999. до 31. августа 1000. године. Код Скилице-Кедрена, осим тога, изричито стоји да је цар послао — ἐκλέμψας — Теодоракана и Ксифију против Самуилове војске с оне стране Хема, тј. Балканских планина и сасвим јасно се разликује улога цара у овој и следећој експедицији: ту се, наиме, каже, да је следеће године „кренуо ... цар ...“ — ατείσιν ... ὁ βασιλεύς — (уп. Сликица бр. 4 и нап. 69). Нема, према томе, разлога да се Скиличина вест о овом походу одбаца као нетачна, јер је у то време, наиме 1000. године, Василије II боравио на истоку. Скилица то и не каже. Уп. Зонара, III, 559, 13—14 (уп. комент. за Зонару нап. 11): заузео је (наиме Василије II) Велики и Мали Преслав и Плиску преко стратега — δια στρατηγόν. Неки су поред тог општег разлога наводили и посебне, тако *Злашарски*, *Историн*, 1/2, 716, а исто у суштини *Runciman*, *Bulg. Empire*, 235, и *Историн* на Б>лгарин, I, 144, сматрају да је Скилица побркао догађаје и њихову хронологију и да је недопустиво да су Теодоракан и Ксифија кренули у северну Бугарску у царском одсуству, већ да се ради о једновременом походу са оним Василија II на Софију. Дрлти су опет, полазећи од тога да је поход на Софију био у 1001. г., ову експедицију преко Балканских планина датирали у 1002. г.; уп. нап. 66. Поред Плиске, Малог и Великог Преслава морале су пасти у византијске руке и бројне друге тврђаве између Балканских планина и Дунава, међу којима највероватније и Доростол. Да је ТОМ приликом вероватно заузет Доростол мисле нпр. *Иречек*, *Историн Булгар*, 182, *Благоев*, *Роман*, 40, *Прокић*, Скилица, 114, н. 1, *Злашарски*, *Историн*, 1/2, 717, док нпр. *Schlumberger*,

Следеће године⁸⁸ крену цар поново против Бугара преко Солуна, и у сусрет му изиђе Добромир^р заповедник Верије (Δοβρομηρος δ της Βερροίας κατάρχων) и преда цару себе И град и доби ЧИН антипа-а.⁶⁹ Никола⁷⁰ који је чувао Сервију (ὁ δε τα Σέρβια φυλάττων) и кога су због малог раста у деминутиву звали Николицом (Νικόλιτζαν) храбро се супротстављаше и ведро издржаваше наметнуту му опсаду. А пошто је ту (се. опсаду) цар ревносно спроводио, тврђава би освојена па и сам Николица. И иселивши одатле Бу-

р зет Самуилов по његовој нећаци (ἐπ' ανεψιά γαμβρός του Σαμουήλ). У. Prokić, *Zusätze*, No. 15.

г пошто Дкмитрије Тихона, чувајући Колндрон (ὁ δε την Κολυδρον φυλάττων Δημήτριος ὁ Τειχωνδς), није предавао град затражи (се. од цара) да са војском одступи. Кад је цар одступио пропусти га да са војском првђе Самуилу. У. Prokić, *Zusätze*, No. 16.

Ерорсе, II, 227, пад ове важне тврђаве на Дунаву везује за пад Видина (уп. нап. 79). *Дринов*, *ГОжнме Славне*, 482, напротив мисли да Доростол није никада био у Самуиловим рукама. Од Скилице-Кедрена сазнајемо да је овај град био у византијским рукама свакако 10.17. г. а да у изворима није остало забележено када је освојен (уп. нап. 145). Поход претходне године олакшао је, очигледно, кретање војске с оне стране Балканских планина, јер је у сваком случају била ослабљена веза између западних и источних делова Самуилове државе (уп. нап. 66).

⁸⁸ Ради се о години која почиње 1. септембра 1000. и завршава се 31. августа 1001. г. За хронологију уп. нап. 66 и 67.

⁶⁹ Верија је била у рукама Самуила од 989. г., уп. комент. за Лава *Бакана*, нап. 18. Верију је предао 1001. г. цару Добромир, управник града, који је био по нећаки рођак Самуила. Зонара, III, 559, бележи само да је Верију цару предао Добромир, који је прешао на страну Ромеја. За значај Верије уп. *Schlumberger*, *Ерорее*, II, 218 sq. Пред крај рата, уп. Скилица бр. 8 и нап. 173, Скилица-Кедрен помиње младог Добромира. *Злашарски*, *Историн*, 1/2, 778, н. 3, сматра вероватним да су Добромир из Верије и млађи Добромир иста личност. Ова претпоставка нема много основа, прво, јер Скишца-Кедрев два Добромира разликује тиме што другог назива млађим, и друго, из разлога што је Михаилу Деволски долао за Добромира из Верије да је био у сродству са Самуилом како би га још јасније разликовао од другог, млађег. *Прокић*, Скилица, 113, објашњава сродством Добромира његов положај команданта тако важне тврђаве, као и то што га је Василије II почаствовао, после предаје Верије, високом титулом антипата.

Титула антипата је врло стара и потиче још из римских времена, пошто је антипат само грчки превод латинског термина проконзул. Она се у Византији појављује од IX века као висока почасна титула, највероватније додељена појединцу, а пред крај века ранг антипата је скоро у потпуности изједначен са рангом патрикија, како то излази из FK 146—147; уп. *Bury*, *Admin. System*, 28—29. Почетком XI века антипат је био још увек висока титула; уп. *R. Guillard*, *titulés sur l'histoire administrative de l'empire byzantin: Proconsul, ἀνθύπατος*, R. E. B. 15 (1957) 13.

⁷⁰ Ова вест из *Codex Vind. bist. graec. LXXIV* допуњује и онако оскудну слику о ратовима који су се водили тих година. О Димитрију Тихони, или Тикоњи како ово име транскрибује *Прокић*, Скилица, 112, није познато ништа. Колндрон, место које се иначе нигде другде не спомиње, је према *Prokić*, *Zusätze*, 41, и *исии*, Скилица, 113, данашњи Колиндрос, који се на картама налази назначен недалеко од Верије, југоисточно од овог града и ближе Солунском заливу (уп. и нап. 20); освајање Колиндроса могло је доћи тек после пада Верије, која је доминирала комуникацијама Солуна и његове околине са осталом Македонијом на северо-западу и западу од Солуна.

Овај случај је интересантан за политику коју је водио Василије II. Он је био спреман на најразличитије компромисе и решења само да би постигао свој циљ.

гаре цар постави тамо Ромеје да чувају (се. град)⁷¹. И учинивши то врати се у Цариград, водећи са собом и Николицу, кога обдари и титулом патрикија. Али како је овај био несталног карактера отуда побегне и кришом доспе Самуилу, и кренувши заједно с њиме опседаше Сервију.

Али се цар поново брзо појави и разби опсаду града док се Николица заједно са Самуилом даде у бекство. Али овај неверни човек на крају судбини не избеже; упавши, наиме, у неку ромејску заседу би ухваћен и везан одведен пред цара и послат у Цариград где је бачен у тамницу.⁷² Цар оде у Тесалију и у њој поправи тврђаве (φρούρια) које је недавно Самуило био порушио, док оне које су држали Бугари освоји опсадом⁷³, и Бугаре пресели у та-

⁷¹ Василије II је често предузимао сличне мере, а и Самуило је са своје стране прибегао таквим решењима (уп. нап. 27).

Да ли су и у овом случају Словени из Сервије пресељени заједно са онима из тесалијских тврђава у Волерону (уп. Скилица бр. 4 и нап. 74) тешко је рећи, иако није искључено са обзиром да су обе акције, као и слична у Водену (уп. Скилица бр. 4 и нап. 76), биле спроведене скоро у исто време.

⁷² Није тачно познато од кога датума је Сервија била у рукама Самуила, уп. комент. за Кекавмена, нап. 15, док датум њеног пада у византијске руке зависи од датирања претходних збивања (уп. нап. 66, 67 и 68).

Schlumberger, Еропее, II, 220—221, мисли да су Николица I, стратег Сервије (уп. комеет. за Кекавмена, Увод), и Николица о коме је овде реч отац и син, док *Злашарски*, Историн, 1/2, 771, н. 1. и *Runciman*, Bulg. Empire, 235—236, сматрају да се ради о истој личности; у том погледу још даље је отишла *Buckler*, Authorship, 11 sq., која је изнела претпоставку да су Димитрије Полемарх, Самуилов командант Сервије (уп. комент. за Кекавмена нап. 19), Николица I и Николица из ове приче иста личност. Најприхватљивије је мишљење које је изнео *Lemerle*, Prolegomenes, 52—53, да се ради о случајној сличности имена, односно презимена, тим пре што је Николица из Стратегикона Кекавмена презиме а код Скилице-Кедрена се ради јасно о деминутиву имена Никола. Можда је Никола или Николица био непосредни наследник Димитрија Полемарха у Сервији, како мисли *Злашарски*, Историн, 1/2, 718, а можда и један од његових наследника. Зонара, III, 559, 16—560, 2, забележио је цео овај низ догађаја у вези са Николом или Николицом сасвим укратко, док старобугарски превод Манасијеве хронике, где је ово сасвим кратко забележено, даје интересантан податак да је Николица био кефалија (уп. *Злашарски*, Историн, 1/2, 719, н. 1). За кефалије у Сервији у то време уп. комент. за Кекавмена, нап. 20.

Тешко је одредити хронологију свих ових збивања у која је умешан Никола-Николица. Свакако да је Сервија пала у руке Василија II у току 1001. г. и то пре 31. августа. Питање је, међутим, да ли су се бекство Николице из Цариграда, Самуилова опсада Сервије, брз долазак Василија II под Сервију и разбијање опсаде тврђаве, као и заробљавање Николице, збили у истој години, како нпр. мисли *Runciman*, Bulg. Empire, 235. Полазећи од начина писања Скилице, који повезује у веће целине збивања везана за једно место или личност и који се не држи стриктно хронолошког реда у свом излагању, а имајући у виду да су у питању акције које захтевају извесно време да се изведу (нпр. бекство из Цариграда и враћање у Самуилов табор, Василије усиљеним маршевима стиже из Цариграда пред Сервију, итд.), као и време потребно да се о свим тим стварима шаљу обавештења, ипак би изгледало да су се догађаји који су уследили првом заробљавању Николице збили у току неколико, можда само две године. Што се тиче даље судбине Николе — Николице он је успео још једном да побегне из затвора у Цариграду, јер се пред сам крај рата драговољно предао Василију II (уп. Скилица бр. 8 и нап. 185).

⁷³ Василије II је освајањем Верије, Колиндроса и Сервије успео да одсече Самуила од поседа које је имао на југу. Зато је после поковања наведених тврђава

козвани Волерон⁷¹ (Βολερών), па оставивши у свима довољно бројну и способну посаду оде до такозваног Водена (εις τα λεγόμενα Βοδηνά). Тврђава (φρούριον) Воден лежи на врлетној стени кроз коју се слива вода језера Острова (της λίμνης του Όστροβοῦ) текући под земљом невидљива и тамо опет избијајући.⁷³ И пошто се они изнутра не предадоше добровољно, заузео га опсадом. И њих исто тако пресели у Волерон⁷⁶, и ојачавши га довољно бројном посадом врати се у Солун.

Заповедник тврђаве Драксан (Ὁ δε του φρουρίου κατάρχων Δραξάνος) ратоборан човек тражио је да станује у Солуну ...

Цар му је шо одобрио и он се насхранио у Солуну где се и оженио, али је неколико иуша бежао док је на крају кажњен набијањем на колац¹”.

(р. 449, 5—454, 7)

могао да крене у Тесалију и да ликвидира последња Самуилова упоришта. Из других извора није познато о којим се тврђавама ради; многе су заједно са Ларисом већ раније, наиме 996. г., вероватно дошле под византијску власт (уп. нап. 51).

⁷⁴ За систем пресељавања странаца уп. нап. 71. О области Волерона је нешто више познато од како је објавио своје дело *Kyriahides*, Βυζ. Μελέται, 29 sq. Волерон није назив места већ области која се налазила између Родоп на северу и Јејејског мора на југу, док се на западу граничила са реком Местом а на истоку планинским огранцима Родоп који се протежу до мора. Главни град је био од X до XIII века Мосинопољ. Област Волерона помиње се први пут у IX веку, у Житију Георгија Декаполита, али није познато када је постала тема. Најранији сигурни помен самосталне теме је из 1083. г. у типикону Георгија Пакуријана. Изгледа да је у ово време постојала тема Волерона и Стримона или можда тема Волерона, Стримона и Солуна. На овом месту реч је о области а не теми Волерон.

⁷⁵ Воден је стара Едеса, која данас опет носи старо класично име. Била је то важна станица на *via Egnatia* (уп. *Паизоглу*, Македонски градови, 110—112 и *passim*) и тај значај је задржала и у средњем веку, нарочито у ово време, јер је овај велики пут водио даље, после Водена, право у срце Самуилове државе.

Режим вода, које се овде помињу, мењао се током векова, док се на крају нису појавили водопади, уп. *Злашарски*, Историл, 1/2, 719, н. 2 и тамо наведену литературу.

⁷⁶ Уп. нап. 70 и нап. 74. Да је тада пресељен само један део становника Водена излази из каснијих догађаја, уп. нап. 114.

⁷⁷ Драксан, или Драгшан, како ово име транскрибује *Прокић*, Скилица, 112, био је командант Водена, коме је Васшије II, у складу са политиком коју је водио према великашима (уп. нап. 70), допустио да живи у Солуну уместо да буде са осталима пресељен у Волерон; за сличан поступак Самуила уп. комент. за Кекавмена, нап. 9. За Драксанову женидбу у Солуну уп. *Злашарски*, Историл, 1/2, 720, н. 1, и *Adontz*, Samuel, 23, н. 44.

Прелажење Драксана из табора у табор не може се објаснити, како то чини *Злашарски*, Историл, 1/2, 721, патриотском љубављу, већ га треба уклопити у скоро опште држање припадника феудалне класе у низу сличвих ситуација. Сасвим сличан је случај Николе-Николице, уп. нап. 72. Што се тиче хронологије, *Злашарски*, Историл, 1/2, 721, н. 1 и 746, н. 3, с правом сматра да су се бројна бекства Драксана збила у току четири или пет година (тако и *Adontz*, Samuel, 23) и да је последње заузимање Водена од стране Самуила (уп. нап. 113 и 114) везано за треће бекство овог великаша из Солуна. *Иречек*, Поправки и дојавки, 115, не преводи дословце крај реченице, да је, наиме, Драксан био набијен на колац, већ по смислу — да је био обешен.

око 1000.

УПРАВНЕ ПРОМЕНЕ У ТЕМАМА ИЗ КОЈИХ СУ СЕ ВОДИЛИ ПОХОДИ ПРОТИВ САМУИЛА

Због шешке ситуације у Сирији иослао је цар Нићифора Урана у Анишохију

поставивши му за наследника у теми Солун патрикија Давида Аријанита. У Филипопољу постави за стратега протоспатара Нићифора Ксифију, пошто се Теодоракан због старости одрекао.⁷⁸

(р. 454, 11—14)

1002—1004.

ПАД ВИДИНА И СКОПЉА У ВИЗАНТИЈСКЕ РУКЕ

Идуће године, индикта 15, цар поведе војску на Видин⁷⁹ (ἡ πόλις Βιδύνης) и спроводећи опседање пуних осам месеци силом град.⁸⁰ Док се он бавио опсадом, Самуило, крећући се

с ту се показало и велико ратно искуство бугарских архоната који су, прикупивши у једеом суду (ἀγγεῖον) велику количину грчке ватре (το μὴδίκον πυρ), помоћу тога исту угасили. U. Prokić, Zusätze, No. 17.

⁷⁸ Ове промене у темама одакле су се водили походи против Самуила по свему судећи нису резултат неуспеха појединих тематских намесника. Све личности које се овде помињу показале су се као одлични команданти у ранијим сукобима а и даљи догађаји су показали да су они били сасвим одани Василију II и да су с успехом наставили ратовање, уп. нпр. нап. 45. Уосталом, разлози Теодоракановог повлачења су сасвим јасно изнети и убедљиви. За Теодоракана уп. Скилица бр. 4 и нап. 66.

⁷⁹ За редослед намесника Солуна уп. нап. 45.

⁸⁰ Експедиција против Видина стављена је код Скилице-Кедрена у 15. индикт, дакле у период од 1. септембра 1001. до 31. августа 1002. г. У зависности од датирања царевог похода на Софију (уп. нап. 66), односно византијске експедиције на Велики и Мали Преслав и Плиску (уп. нап. 67) различито је датиран и поход на Видин. У 1004. г. ставили су поход *Schlumberger*, Ерорее, II, 226, *Runciman*, Bulg. Empire, 236—237; у 1003. г. *Злашарски*, Историл, 1/2, 721, и, од Златарског врло често зависна Историн на Бџлгарин, I, 145. *Adontz*, Samuel, 20—27 и н. 51, предлаже низ исправки индикта, затим сумња да је уопште дошло до експедиције на Видин и мисли да се све ово односи на Софију па предлаже годину 1006—1007. *Prokić*, Zusätze, 41, и *иши*, Скилица, 113—114, а тако и *Благоев*, Роман, 41, држе се стриктно хронологије Скилице-Кедрена па узимају да је овај поход изведен 1002. г.

⁸¹ Видин је морао бити јако утврђен чим је опсада трајала тако дуго. Како је претпоставио *Schlumberger*, Ерорее, II, 227, а за њим *Прокић*, Скилица, 114, н. 5, у опсади је највероватније учествовала и византијска флота, јер се помиње миђијска, тј. грчка ватра. За грчку ватру уп. *C. Zenghelis*, Le feu grégeois et les armes à feu des Byzantins, Byz. 7 (1932), 265 sq. Грчка ватра, чији је основни елемент чинила шалитра, употребљена је први пут у арабљанско-византијском поморском рату 674—678. г., али се често користила и у биткама на рекама, посебно на Дунаву, уп. *Осирогорски*, Историја, 138, н. 2, 267, 281. Није сасвим јасно како су браниоци Видина

брзим маршом (εὐζώνω ... ὀδοπορία) одмах нападне Једрене на сам дан успења пресвете Богородице и на дан панађура (πανήγυριν), који се сваке године по народном обичају одржавао, те изненада нападши заузме (се. град) и покупивши огроман плен врати се у своју зелгљу.⁸¹ Цар, пошто је врло добро утврдио Видин, врати се без губитака у Цариград и на пролазу опустоши и сруши све бугарске тврђаве на које је наишао.⁸² Приближујући се граду Скопљу⁸³ (τῇ πόλει ... τῶν Σκοπίων) дознаде да је с оне стране реке Аксиоса (Ἀξίου) коју сада зову Вардар (Βαρδάριον)¹⁸¹, Самуило

тјер је од Варде Склира помоћу прокопаног канала скренута из старог корита, где и сада тече. U. Prokić, Zusätze, No. 18.

успевали посебним судовима да гасе врло опасну грчку ватру и да тако продуже успешну одбрану града. Према допуни Михаила Деволског у одбрани су се истакли војни коланданти али, изгледа, уп. *Злашарски*, Историн, 1/2, 722, н. 1, да је свештенство, можда боље један део свештенства, помагао Василију II, јер се цар после победе увелико одужио Видинској епископији.

⁸¹ После великих успеха византијске војске у походима на Велики и Мали Преслав и Плиску, Самуилов напад на Једрене био је само диверзија, која је имала за циљ да одвуче Василија II од Видина, уп. *Прокић*, Скилица, 114, *Злашарски*, Историн, 1/2, 721—722. Да се ради о таквој експедицији указује околност да је Самуило извео поход крећући се брзим маршем — εὐζώνω ... ὀδοπορία — као и чињеница да је град успео да заузме захваљујући изненађењу. Празник успења Богородице одржава се 15. августа. Зонара III, 560, 5, каже да је у походу учествовала главнина војске, уп. комент. за Зонару, нап. 12.

⁸² Скилица на овом месту сасвим логички завршава причу о опсади Видина. После дуге, осмомесечне опсаде, која је свакако трајала и после 15. августа 1002. г. (уп. нап. 81) Василије II, пошто је утврдио Видин, напустио је град и успут, како је често радио и током других похода, покорио је још неке тврђаве које је држао непријатељ. Према томе, одлазак Василија из Видина пада у јесен, највероватније касну, 1002. г. Није сасвим јасно како се цар вратио у Цариград а да је успут стигао и до Скопља и до Перника. Василије II био је енергичан ратник и према Пселу ed. Renauld, I, 20, „он је водио ратове друкчије но што то ради већина царева који иду у поход средином пролећа а враћају се крајем лета: он се враћао тек пошто би постигао циљ због којег је кренуо у рат“. Према томе или се Василије II вратио у Цариград из Видина па затим из престонице кренуо поново на Скопље или је можда кренуо право на Скопље без обзира на годишње доба (уп. *Осирогорски*, Историја, 294).

⁸³ С обзиром да је опсада Видина трајала 8 месеци, да је била још у току 15. августа, *Злашарски*, Историја, 1/2 724—725, сматра да је до битке код Скопља дошло годину дана после опсаде Видина, наиме по његовом рачунању у пролеће 1004. г. Ту годину узимају и *Schlumberger*, Ерорее, II, 231, *Runciman*, Bulg. Empire, 237—238, *Осирогорски*, Историја, 294, Историн на Бџлгарин, I, 145, док *Adontz*, Samuel, 26—27, све ставља у 1006—1007. г. и исказује сумњу да се можда ради о походу на Софију а не на Скопље (уп. нап. 79). Осетило се, дакле, без обзира да ли се прихвата Скилицино датирање или не, да постоје извесне тешкоће да су се тако крупни, дуготрајни и по месту збивања удаљени догађаји, као што су заузимање Видина и Скопља и опсада Перника (уп. нап. 87), могли збити у једној години. *Прокић*, Скилица, 116, полази са истога становишта, да је наиме Василије II после дуге опсаде Видина и битке код Скопља провео не мало времена у опсади Перника, којом је завршен овај дуги рат. Прокић закључује да је овај рат, који је почео у 1002. г., морао трајати много длаче преко ове године; он је без сумње био настављен и у 1003. г. и, ако је веровати Јахи, трајао је све до краја 1004. г. и још мало преко тога времена.

⁸⁴ *Prokić*, Zusätze, 42, *иши*, Скилица, 111, н. 1, а за њим *Пешров*, Восстание Петра и Боина, 126, примају овај додатак из codex Vind. hist. граес. LXXIV, да је,

безбрижно логоровао, пошто се поуздавао у поплаву реке. Пошто је неки војник нашао газ и преко него цара превео, Самуило, изненада нагаднут, побеже главом без обзира, и би заузет његов шатор и цео логор.⁸⁵ И предаде цару град Скопље Роман, син Петра цара Бугара и Борисов брат, који је по имену деде назван Симеон, кога је Самуило био поставио да њиме (се. градом) управља. Цар као признање за одлуку почастова га саном патрикија и препосита и посла као стратега у Абидос.⁸⁶

наиме, ова река променила крајем X века старо класично име Аксиос новим, Вардар, на основу вести Јахје, 27, 25, према коме је Варда Скир имао поседе на путу од Цариграда у Самуилову државу, дакле и доњем току Вардара, као и на основу тога што је Варда Скир изградио регулацију тока реке. *Злашарски*, Историја, 1/2, 723, н. 1, позивајући се на *Ј. Иеанова*, Аксион-Велика-Вардар, Мак. Преглед 1 (1925) књ. 3, 24—28, одбија допуну Михаила као неверодостојну, јер се име Вардар јавља још пре IX века. *Н. Gregoire*, Deux etymologies, II. Vardar < veredarius, Byz. 23 (1925), 268—269, утврђује да етимолошки име Вардар долази од латинског *veredarius*, грчки *βερεδάριος* или *βερεδάριος* = поштански курир или брзи курир.

Ова допуна о пореклу имена Вардар стварно подсећа на народне етимологије, којих је увек било а нарочито у средњем веку, али се у њој ипак одражава извесна локална традиција позната Михаилу Деволском, па ју је зато и унео.

⁸⁶ Иако се обично прихвата ова вест о поразу Самуила на Вардару код Скопља, извесан број истраживача или је посумњао у њу или је чак одбацио. *Злашарски*, Историја, 1/2, 722—724, сумња у извештај Скилице с обзиром да не верује да би Самуило, као добар војсковођа, дозволио да се понови грешка са битке на Сперхеју (уп. нап. 53, 54 и 55). Осим тога, он наводи да је Вардар код Скопља врло широк и дубок и да је тешко наћи газ. Међутим, он не одбија суштину збивања, наиме пораз, јер сматра да је до битке дошло, пошто је Самуило хтео да византијској војсци затвори пут према југу. *Adontz*, Samuel, 25—26, сасвим одбацује Скилицу јер, је, по њему, искључено да је Василије II на путу од Видина до Скопља могао проћи поред Софије, још увек у Самуиловим рукама, а да извор не каже ништа о догађајима на том путу. Затим Адонц истиче као измишљенс да се поновила иста акција као на Сперхеју, већ мисли да је битка на Вардару описана по шеми оне са Сперхеја итд. Адонц уопште неоправдано одбацује већину вести Скилице о овом рату претпостављајући источне изворе (уп. *Осирогорски*, Историја, 294, н. 1).

⁸⁸ За Романа и његово хипотетичко царевање уп. нап. 15 и 19. Поред ове вести Скилице-Кедрена о заробљавању Романа постоје још две, за које неки сматрају да се такође односе на Романа: 1) Јахја, 28, 4—7, под 991. г. бележи: „И сукоби се цар Василије с Бугарима и натера их у бекство и зароби њиховог цара, и врати га у тамницу, из које је био побегло“; и 2) Јахја, 34, 18—22, где стоји: „... али се деси, да умре бугарски цар, који је био у затвору код цара у Цариграду. И сазнао је са његову смрт његов роб Кометопул, вођ Бугара. И он се тада прогласи царем“, уп. *Розен*, комент. за Јахју, 188—189 и 229. Потпуно су одбацили Јахјине вести и сасвим прихватили извештај Скилице, *Schlumberger*, Ерорее, II, 142—143, 230—231, *Прокић*, Скилица, 102 и 115, *Блазоев*, Роман, 35—36, 41—42, *Баласчев*, Бвдгарите, 78 н. 3, 79, *Runciman*, Bulg. Empire, 238 н. 1, без обзира да ли неко од њих, прихвата да је Роман био цар или то није био. Као сасвим веродостојне прихватили су Јахјине вести *Злашарски*, Историја, 1/2, 690—695, 723 (он чак мисли да Роман, који је заробљен у Скопљу, није син цара Петра и брат Бориса већ неки други великаш), *Adontz*, Samuel, 26, и Историја на БџЛГарил, I, 142. Нема никаквог разлога да се не прими као веродостојна вест код Скилице-Кедрена о Романовом заробљавању, јер је она сасвим јасна, доследна, прецизна и убедљива у погледу сродничких веза Романа, као и улоге коју је он одиграо у Самуиловој држави. После бекства из Византије Роман није био цар, јер као ушкопљеник он то није могао бити, али му је Самуило, водећи рачуна о његовом високом пореклу, доделио важну и одговорну функцију заповедника Скопља. Сасвим нова је вест да је Роман носио и име Симеон, највероватније по своме деди. *Злашарски*, Историја, 1/2, 691, сумња да је Роман икада носио то име али ипак би се

Отишавши одатле цар је стигао у Перник, који је чувао Кракра (προς τον Πέρνικον, ου φύλαξ ην ὁ Κρακρας), човек веома способан у војним стварима. Овде му пропаде не мало времена и у опсади изгуби не мало војске и пошто је увидео да је тврђава јача од опсаде и да се Кракра није омекшао ни ласкањем ни другим обећањима и порукама крену према Филипопољу.⁸⁷ Одатле наставивши стиже у Цариград.

(р. 454, 19—456, 2)

995/996.

ЗАРОБЉАВАЊЕ ЈОВАНА ИЗ ХАЛДЕЈЕ, СОЛУНСКОГ ДУКЕ

Тог ишиог индикша гиражио је иаширијарх Сергије да цар Василије укине алиенгион, али он шо није хиео да чује“.

(р. 456, 3—8)

и Самуило поставивши заседе на подесним местима жива ухвати Солунског дуку патрикија Јована из Халдеје⁸⁸ (τον Χάλδον). У. Prokić, Zusätze, No. 19.

оно, по њему, могло објаснити жељом да одбаци омрзнато грчко име свог другог деде Романа Лакапина, те би се, у том другом имену, пошто он сматра да је Роман био цар, огледала „целокупност бугарске државе“. Ствари су, међутим, много једноставније: честа је била појава да неко има два имена (уп. на пр. Јован Владислав, Гаврило Радомир итд.) и није без основе претпоставка да је Роман узео име свог славног деде.

Роман, који је постао стратег у Абидосу, граду на малоазијској обали Хелеспонта, добио је титулу патрикија (уп. комент. за Кекавмена, нап. 21) и препосита. Препосит је била некада висока функција на византијском двору али је у X и XI веку постала титула, често везана, као и раније, за ранг патрикија, уп. *Bury*, Admin. System, 123—124.

Интересантна је вест из хиландарских допуна превода Манасијеве хронике, уп. *Иванов*, Бгларски старини², 623, где је забележено да је Роман, син цара Петра, предао Скопље Василију II, да му је цар Василије дао да тамо влада, јер су Бугари до Охрида и до Драча и даље царствовали. *Злашарски*, Историја, 1/2, 714, мисли да се онај део вести где је реч о простирању Самуилове државе односи на крај X века, што се ни по чему не види.

⁸⁷ Перник је био јака и важна тврђава, природно заштићена, на прилазу Софије, коју Василије II није успео да заузме ни овога пута нити касније (уп. Скилица бр. 8 и нап. 141) и коју су на крају рата предали брат и син Кракре. За Кракру и његово деловање до краја рата, када се предао Василију II, уп. Скилица бр. 8 и нап. 161.

Време опсаде Перника зависи од тумачења целог пасуса у вези са падом Видина и Скопља, уп. нап. 83. Обично се ставља у 1004. г. аизузетно, *тип. Schlumberger*, Ерорее, II, 231, у 1005. г.

⁸⁸ Нема разлога да се сумња у истинитост ове допуне Михаила Деволског али је већ одавно истакнуто, и то с правом, да се она мора друкчије, односно раније датирати. *Prokić*, Zusätze, 42, и *иши*, Скилица 118—120, заробљавање Јована из Халдеје датира око 996. г. позивајући се на вест Скилице-Кедрена из 1018. г. о његовом ослобођењу после 22 године заробљеништва (уп. Скилица бр. 8 и нап. 161) и правилно закључује да је Јован из Халдеје био у Солуну кратко време, и то после смрти Григорија Таронита а пре доласка Нићифора Урана (уп. нап. 45). *Prokić*, Zusätze, 42, вероватно због тога сматра да се на овом месту можда ради о маргиналној белешци (Randnote) која је касније унета на погрешно место у текст. *Злашарски*,

1004/5—1019.

БОРБА ВАСИЛИЈА II СА САМУИЛОМ И ЊЕГОВИМ НАСЛЕДНИЦИМА
ДО ПРОПАСТИ ДРЖАВЕ

Цар није пропуштао да сваке године⁸⁹ уђе у Бугарску пуштошећи и уништавајући све пред собом. Самуило не могавши да на отвореном престоју постави логор нити да ступи у отворену

Историл, 1/2, 726, н. 2, а нарочито *Adontz*, Samuel, 19, н. 39, не слажу се са Прокићем, као да је он тврдио да се не ради о белешци Михаила Девољског. Осим тога, Златарски грешни када Јована из Халдеје ставља као наследника Нићифора Урана, јер је то био Давид Аријанит (уп. *Dölger*, Schatzkammern, 56, н. 78). Адонц даље идентификује Јована из Халдеје са патрикијем Жаном (Јованом) Портежом Асолика, односно са патрикијем Gakrfls-om (или како је ово име транскрибовао Розен: Цак-рус) Јахје, 27, 1 sq. Већ је раније *Розен*, комент. за Јахју, 226, био идентификовао Јована Портежа са Цак-русом. Као даљи доказ идентитета Адонц наводи Асолика, III, сар. 34, где је испричана судбина Григорија Таронита и Ашота а затим долази вест о томе како је Василије II позвао са истока Јована и послао га у Македонију против Бугара где се он храбро борио док није поражен, заробљен и заточен у тврђаву, налик на Ашота. Јован из Халдеје је као дука Арменијакона, Букеларија и Солуна издао повељу манастиру Колобу код Јерисоа, коју *Dölger*, Schatzkammern, 55—56, на основу елемената из саме повеље датира у 995. г. Делгер даље сматра да Скилица говори само о смрти Григорија Таронита и о доласку Нићифора Урана а да не помиње Јована из Халдеје, јер се радило о кратком намесниковању (ephemere Statthalterschaft) 995/6. г. По њему је Скилица био под утиском догађаја око смрти Григорија Таронита и заробљавања Ашота, као и романтичне приче којом се наставља заробљеништво Ашота, па је заборавио да унесе вест о намесниковању Јована. Највероватније је *Prokić*, Zusätze, 42, у праву када мисли да је вест погрешно унета у текст на овом месту, јер је и она, као и остале допуне Михаила Девољског, логички повезана са текстом. Михаилу је, наиме, приметио да се говори о ослобођењу Јована из Халдеје после 22 године заробљеништва али нигде није нашао забележено када је Јован пао у Самуилову руку. То је он допунио, дакле, по истом принципу као и остале вести Скилице. Једина веза са догађајима из 995/6. је у томе да је допуна везана за вест у којој се говори о цариградском патријарху Сергију. Међу догађајима који се описују непосредно пре сукоба Григорија Таронита са Самуиловом војском Скилица је, антиципирајући догађаје, забележио Сергија као патријарха.

⁸⁹ Овај дуги период ратовања остао је скоро потпуно обавијен мраком и због шкртости вести код Скилице-Кедрена и зато што други извори имају врло мало вести о збивањима пре 1014. г. Зонара III, 563, 3—4, уп. коментар за Зонару нап. 15, сасвим скраћено бележи да је цар по обичају нападао Бугарску, наносећи штету и пустош. Међу те ретке вести спада и један податак Матије Едеског, ed. Dulaugier, 37, под 455. г. јерменске ере, што одговара марту 1006 — марту 1007. г. Тај податак гласи: „Basile rassembla toutes les forces de son empire et marcha contre les Bulgares. Il sejourna longtemps dans leur pays occupé à leur faire une guerre terrible". Василије II је, дакле, скупио све снаге Царства и кренуо на Бугаре. Остао је дуго у њиховој земљи, заузет страшним ратом. Још једна вест се односи на једну епизоду, наиме на Самуилов пораз код Крете, и забележена је у латинском преводу Житија Никона Метаноита (уп. комент. за Житије, нап. 21). Међу догађаје из тог временског раздобља, пре беласичке битке, спада и пад Драча у византијске руке (уп. нап. 64). *Adontz*, Samuel, 27, н. 51, без нарочитих разлога премешта експедицију против Видина (уп. нап. 79) у 1006—1007. г., па би по њему, према томе, био познат после 1004—1005. г. још један поход византијске војске на Самуила. Штавише, Адонц узима напад на Видин, датиран на његов начин, за вест Матије Едеског. *Злашарски*, Историн, 1/2, 728—729, сматра опет да се не може говорити о систематском ратовању Василија II против Самуила, прво, због краткоће Скиличиних вести, а затим због заузетости ца-

борбу против цара, већ са свих страна притиснут и почињући да попушта у снази, одлучи да му ископаша јарцима и подигнутим оградама (τάφρους και θριγγοῖς) загради улаз у Бугарску.⁹⁰ Знајући, дакле, да је цар увек ижао обичај да врши упаде преко тзв. Кимва Лонга и Клидија (δια του λεγομένου Κίμβρα Λόγγου και του Κλειδιού) одлучи да овај теснац загради и цару затвори улаз.⁹¹ Подигне, дакле, утврду (φραγμόν) на великој ширини и у њу постави ода-

реве ратовима у Италији. *Злашарски*, ibidem, је и иначе резервисан према весту Матије Едеског и мисли да би се она можда могла односити на четворогодишње ратовање Василија II о коме пише Јахја (уп. нап. 66).

⁹⁰ Δέμα, -ατός је преграда или ров који се градио на најтешњим местима у шганијским прелазима. Било је таквих преграда сталних и састојале су се од зидина које су се протезале од једног краја теснаца или клисуре до другог, са кулама и тешким вратима на средини. Поред ових постојале су привремене, прављене на брзину од разних материјала (дрво, камење, земља, итд.), уп. *Злашарски*, Историл, 1/2, 731, н. 1. И у једној и у другом случају услов је био да се ради о теснацу и да не постоје заобилазни путеви; уп. и *Иванов*, Беласицката битка, 8, н. 3. Скилица-Кедрен, мало ниже, говори о τεῖχος, тј. зиду, и највероватније има у виду зидану преграду у Клидиону.

⁹¹ *Schlunberger*, Epopee, II, 336—337, а за њим *M. Gyon*, Skylitzes et les Vlaques, Revue d'histoire comparée 25 (1947), 170—173, погрешно су мислили да се битка одиграла у „клисури Кимбалонгу" на реци Струми, у тзв. Рупелској клисури, дакле источно од Беласице, јер Скилица-Кедрен (уп. Скилица бр. 8 и нап. 94) изричито бележи да Беласица лежи јужно од Клидиона, где се одиграла битка.

Иванов, Беласицката битка, 5—6, први је, међутим, покушао да ближе одреди где се налазио теснац у коме се одиграла велика битка. Први топоним Κίμβρα Λόγγου је по њему влашког порекла: Campu-lungu (тако и *Rački*, Hrvatska prije XII vijeka, 138) и преведено на бугарски звучи „Полје ДЪЛГО", па одговара селу у Струмичкој области Магријево, што је опет превод са грчког (μακρός = дуг). *Злашарски*, Историн, 1/2, 730, н. 2, одбацује ову локализацију тврдећи да се Κίμβρα Λόγγου морало налазити источно од Клидиона, јер је цар долазио из Сера, док се село Магријево налази западно од Клидиона. Назив Клидион по њему није употребљен за село већ за теснац а тако и Κίμβρα Λόγγου није село већ крај и то селско Дуго поље између језера Буткозо и Тахинос, а оивичено шганинама Шарлија, Беласица и Крушча. *Adontz*, Samuel, 29—30, прихвата тумачење да је Κίμβρα Λόγγου влашка форма за латински „campus longus", али он полази од претпоставке, уосталом погрешне, да цар није дошао у теснац Клидион из Мосинопоља преко Сера већ да је дошао са севера, преко Мелника. Као доказ наводи околност да је цар после Беласичке битке кренуо на Мелник, па се према томе Κίμβρα Λόγγου налази западно од Петрича у долини Струмице, између Беласица на југу и Ограђена на северу, а на западу се завршава теснацем Клидион. *Lemerle*, Philippes, 146, н. 1, не верује да топоним има везе са влашким насељем и сасвим одбацује могућност да се име „campus longus" могло дати клисури и неприступачном крају. Полазећи од текста Скилице-Кедрена ствари изгледају овако: цар је увек имао обичај да врши упаде тим путем, наиме преко Κίμβρα Λόγγου и Клидиона; према томе, ово није био изузетан пут; Мосинопољ је била једна од оних база одакле је цар најчешће полазио и у коју се враћао на крају кампање (уп. *Lemerle*, Philippes, 146, и Скилица бр. 8 и нап. 110 и 111). Што се тиче Мелника, Адонц је превидео да је ова тврђава била пре и за време велике битке у рукама Самуила и да је запоседнута тек после победе над Самуилом. Решење лежи, највероватније, у друкчијем тумачењу иззора: Кимбалонгон се односи на ширу област између места Струмице и Петрича, дакле на долину реке Струмице између Ограђена и Беласице а то би најпре и личило на „Дуго поље" од око 40 км., које је по свом специфичном облику и добило своје име. *Иванов*, н. д., 5, је забележио локалну традицију по којој се Беласичка битка одиграла код Магријева. Клидион, односно теснац Кључ, био би само најужи део „Дугог поља". Другим речима, Кимбалонгон би био шири географски појам који у себи садржи ужи Клидиона. Треба, дакле, разликовати два топонима, што, изгледа, није учинио *Lemerle*, 1. с.

брану посаду и сачекаше цара и кад цар стиже⁹² и приступи покушајима да продере, он најзад поче да губи наду да ће уопште проћи, будући да су се чувари храбро бранили и одозго уништавали нападаче убијајући и рањавајући. Нићифор Ксифија, тадашњи стратег у Филипопољу, заједно се са царем борећи, саветова му да он (se. цар) и даље ту остане и непрестано врши нападе на утврду (τω δεμάτι) док ће он сам (se. Нићифор), рече, поћи на другу страну и покушати не би ли штогод корисно и спасоносно учинио.⁹³ Узевши са собом своје људе крену и обишавши врло високу планину, која лежи на југу Клидија, и коју називају Беласицом^{v Si} (Βελαίκοταν) и користећи се дивљим стазама и стрмим путевима 24. јула, индикта 12⁹⁴, појави се изненада са војним поклицима и буком, одозго и иза леђа Бугара. Не очекујући ово, они се уплаше

v Беласицом (Βελαίσιτζαν). У; Валасицом (Βαλαίσιτζαν). АС.
Prokić, Zusätze, No. 20.

Што ће тиче Клидиона, нема сумње да се ради о теснацу или клисури Кључ (зове се још и Петричка клисура), тамо где је долина Струмице између Ограждена и Беласице најужа: то јасно сведоче Скилица-Кедрен: το εν κλεισοῦρα του Κλειδίου δέμα, и Аталијат, 230, 10: εν τη κλεισοῦρα τη λεγομένη του Κλειδίου. На ТОМ месту се налази и данас средњовековно село Кључ. *Иванов*, Беласицката битка, 6—7, први је указао на повељу из 1332. г. (уп. Споменик СКА III, 26), којом је Хреља даровао Хиландарском манастиру неке поседе међу којима се спомиње и ово село; осим тога, у тој повељи је забележено да постоји пут од села Кључ преко врха Беласице до села Мутнице, на јужним обрнцима планине.

⁹² *Злашарски*, Историн, 1/2, 731, н. 1, сматра да је преграда била постављена на најужем месту у долини реке Струмице испод села Кључ, где река прави оштру окуку, а десна обала је стеновата и висока и носи име Куфалница. Ту се налазе остаци, вероватно, средњовековног, утврђења, и то место је носило, по њему, име Кључка клисура.

⁹³ Текст Зонаре III, 563, 9—11, уп. комент. за Зонару нап. 17, ипак се разликује од текста Скилице-Кедрена по томе што је Зонара забележио да је Василије II, када је увидео да не може заузети утврђење, послао једног свог генерала са задатком да извиди да ли постоји могућност да се заобиђе положај непријатеља. Једино *Злашарски*, Историн, 1/2, 735, н. 1, с обзиром да су и Кедрен и Зонара исписивали Скилицу, поставља питање да ли је иницијатива припала Нићифору Ксифији, како је то забележено код Кедрена, или Василију II, како је то записано код Зонаре. *Злашарски*, ibidem, позивајући се на Кекавмена (уп. комент. за Кекавмена, одељак 4) закључује не само да је иницијатива била у рукама цара већ да је он на основу обавештења знао да постоји такав заобилазан пут. Кекавмен, међутим, даје само општа упутства тако да се може извести закључак да цела акција није била изведена случајно већ да је то стара ратна пракса, која је била и те како добро позната византијским војсковођама.

⁹⁴ И на овом месту је Михаило Девољски забележио коректан облик топонима. Беласица, по којој је битка добила име, је планински венац између Вардара и Струме, дуг у ваздушној линији 60—70 км. Преко Беласице не воде колски путеви, прелазка је на коњу или пешке, али не у свако доба године. У погледу пута, којим је Нићифор Ксифија заобишао Самуилове положаје, *Иванов*, Беласицката битка, 9, а за њим *Злашарски*, Историн, 1/2, 736, н. 2, с правом сматрају да се ради о планинском путу о коме је реч у повељи из 1332. г. (уп. нап. 91). *Злашарски*, ibidem, бележи да је овај пут постојао још у његово време.

⁹⁵ Датум битке, 29. јул 11. индикта, одговара 1014. г. н. е.

и окрену у бекство. И цар продревши кроз напуштено утврђење (то τεῖχος) крену у потеру. Многи падоше, а још више их допадоше ропства, док Самуилу једва пође за руком да избегне опасност захваљујући помоћи сина, који је храбро одбијао нападаче и који га посади на коња и одведе у тврђаву звану Прилеп (Πρίλαπον)⁹⁶. Цар даде бугарске заробљенике, којих је, кажу, било око 15 хиљада, ослепити, и иареди да сваку групу од сто ослепљених води један који има једно око и посла их Самуилу.⁹⁷ Видећи их он како долазе у таквом броју и поретку, и не подносећи ту несрећу храбро и уздржљиво, спопаде га вртоглавица и несвест и паде на земљу. Присутни му водом и мирисима поврате свест и он се мало опорави. Повративши се затражи да попије хладне воде. Узевши је и попивши је, доби срчани напад (καρδιαγμω) и после два дана умре.^{2 98} Власт над Бугарима преузе шегов син Гаврило Роман, по сили и снази јачи од оца а по памети и разуму много

шестог дана месеца октобра. У.
Prokić, Zusätze, No. 21.

⁹⁶ Гаврило Радомир је одвео оца у Прилеп али се вратио на бојно поље, уп. *Иванов*, Беласицката битка, 10, и *Злашарски*, Историн, 1/2, 373; уп. и нап. 106.

⁹⁷ За број заробљеника уп. комент. за Кекавмена, нап. 24. *Иванов*, Беласицката битка, 12, н. 1, сумња у тако велики број заробљеника. Стварно, текст Скилице-Кедрена допушта сумњу, јер стоји: ... ἀμφὶ τὰς εἰς, ὡς φαίν, οὐτὰς χιλιάδας ἀπετύφλωσε. *Злашарски*, Историн, 1/2, 739, н. 1, опет мисли да тим бројем нису само обухваћени војници већ и становништво. Што се тиче ослепљења толико великог броја заробљеника, *Иванов*, Беласицката битка, 13—14, сасвим прихвата вест код Скилице-Кедрена о свирепом поступку, па штавише у старијој и новијој локалној традицији Битољске, Прилепске, Островске, Охридске, итд. области види одраз збивања из тих несрећних дана. *Adontz*, Samuel, 31, сматра, напротив, да се ради о чистој измишљотини, интересантној као одраз мржње према „Бугарима“ због њиховог отпора. Слично мисли и *5. Antoniadis*, Δοκίμιο γιὰ τὴν ἡθικὴ ἀλοχάτᾳ του Βασιλείου του Β', Солун 1955, 10, по којој је ослепљено свега неколико десетина људи. Мишљење Адонца је свакако претерано али није ни много вероватно да је ослепљено 14 или 15 хиљада људи. Ради се о мери коју је наредио цар и услед које је велики број ослепљен, толики да је учинио огроман утисак и оставио дубоког трага у свести људи. Уосталом, то није био изузетак: годину дана касније, 1015. г., ослепљени су још други устаници из околине Острова, Соска и са Пелагоњиске равнице (уп. Скилица бр. 8 и нап. 130 и 153). Време када су заробљеници ослепљени *Злашарски*, Истории, 1/2 н. 2, везује за пораз Теофилакта Вотанијата (уп. нап. 106) и ставља га у другу половину августа 1014. г.

⁹⁸ За дан смрти Самуила уп. нап. 24, и *Prokić*, Zusätze, No. 21, ст. 43, *исци*, Скилица, 120—121, *Злашарски*, Истории, 1/2, 741, н. 2. *Lupus Protospatharius*, 41, ставља Самуилову смрт у фебруар 1015. г. што није тачно, док остали извори не доносе ништа ново у вези са датумом смрти.

Аталијат, 230, 16—18, допуњује вест код Скилице-Кедрена вешћу да је Самуило умро на острву Преспи — εν τη λιμνία νήσω της Πρέσπας; уп. комент. за Аталијата, нап. 14. *Schlumberger*, Ерорее, II, 338, н. 5, и *Runciman*, Bulg. Empire, 242, сасвим прихватају вест Аталијата. *Иванов*, Преспа, 60, верује да је ту и била породична гробница Самуила, а у свом другом чланку, Беласицката битка, 13, износи претпоставку да је Самуило сахрањен у цркви св. Ахилеја на Преспи, док *Усиенскии*, НЗДПИСБ, 4, мисли да је можда сахрањен у селу Герман, где је нађен натпис из 992/3. и где су сахрањени отац, мајка и брат Давид.

слабији, Самуилу рођен" " од неке робиње из Ларисе. Поче да влада 15. месеца септембра^{bx}, индикта 13.¹⁰⁰ И не испунивши ни једну целу годину, он би убијен, када је изишао у лов, од Јована

ах од Агате кћери Јована Хрисилија (εξ Αγαθής της θυγατρὸς Ἰωάννου του Χρυσήλιου), који је био протеуон у Драчу. У. Prokić, Zusätze, No. 22.

bx октобра. У.

Prokić, Zusätze, No. 23.

⁸⁹ Из додатка Михаила Деволског сазнајемо да је Самуилу родила сина Гаврила Радомира Агата, кћи Јована Хрисилија, драчког протеуона (за Хрисилија уп. нап. 63) а не нека робиња из Ларисе. Из два друга додатка (уп. Скилица бр. 8 и 10 и нап. 101 и 205) опет сазнајемо да је робиња из Ларисе била у ствари не мајка већ жена Гаврила Радомира; уп. Prokić, Zusätze, No. 24, ст. 43 и No. 60, ст. 49—50; *исши*, Скилица, 122—124, *Злашарски*, Историн, 1/2, 680, 743 и II, 46—48.

Гаврило Радомир био је, изгледа, једини законити син Самуила (уп. Скилица бр. 8 и нап. 169). *Злашарски*, Историн, 1/2, 743, рачуна да је Гаврило имао 12—13 година када је отац молио да поклони живот Јовану Владиславу, Ароновом сину, што се по Златарском десило 14. VI 987. г. Може се, међутим, узети као сасвим поуздано да је Арон убијен 14. VI 976. г. (уп. нап. 24), па према томе комбинација Златарског не би дошла у обзир. Вероватније је да је Гаврило Радомир био десетак година старији од онога што претпоставља Златарски. Ако се полази од вести Михаила Деволског да се Гаврило Радомир оженио по други пут са лепом робињом из Ларисе након што је отерао прву жену, кћер угарског краља, која је била у другом стању, морамо претпоставити да сето десило ускоро после заузећа Ларисе, 985. г., уп. Györfy, Güterverzeichnis des griech. Klosters, 19 н. 34. Узгред речено, Петар Одељан могао се позивати на своје високо порекло, јер би по том рачуну имао 1040. г. око 55 година (уп. нап. 205). Гаврило Радомир могао је, према томе, 985. или 986. г. имати 20 до 25 година. Ово би било утолико вероватније, што је он, можда, ускоро после тога, 986. г., учествовао у бици код Трајанове капије. Могао је, дакле, бити рођен око 960—965. г., па би према томе брак Агате и Самуила пао у те године. Ако опет претпоставимо да је Агата приликом удаје имала око 20 година, остајемо још увек у границама прихватљивих претпоставки у погледу старости њеног оца, Јована Хрисилија, који је умро 1004. или 1005. г. и који је тада морао имати око 70—80 година. Могао је, дакле, Гаврило Радомир молити свога оца, Самуила, 976. г., да опрости живот Јовану Владиславу, јер је тада можда имао око 10—15 г. Међутим, цело ово питање година старости Самуила, Гаврила Радомира и Агатиног оца Јована Хрисилија мора за сада остати отворено услед помањкања других извора. Иако је учешће Гаврила Радодшра у бици код Трајанове капије донекле још неизвесно, свакако је познато да је био са оцем у бици на Сперхеју 996. г.

¹⁰⁰ За датум почетка владе Гаврила Радомира уп. нап. 24 и 98. *Прокић*, Скилица, 121, објашњава разлику од десет дана између смрти Самуила, 6. октобра, и преузимања власти од стране Гаврила Радомира, 15. октобра, тиме што је Гаврило Радомир хтео да обележи своје ступање на престо неким свечаним чином, вероватно прогласом на великом збору народа, племства и свештенства (тако, уосталом, и *Злашарски*, Историн, 1/2, 744—745), што је могло бити тек десетак дана после смрти и сахране његовог оца. *Злашарски*, Историн, 1/2, 745, н. 1, сматра да је до проглашења за цара дошло у Битољу, где је био дворак Гаврила Радомира (уп. нап. 111), дакле, у граду који је Гаврило Радомир држао већ од раније. И према *Račkorn*, Borba, 54, власт је усредсређена у Битољу, као важном граду на *via Egnatia*, јер је био близу Вардарске области и штитио је улаз у срце државе.

Владислава (Ἰωάννου του καὶ Βλαδισλάβου), Аронова сина, кога је он, када је требало да погине, био спасио смрти.^{cx101}

Радомир је имао за жену ћерку краља Угарске, и не знам из којих разлога је замрзи и отера, иако је била с њиме носећа, и доведе прекрасну Ирину заробљену у Лариси. У.

Prokić, Zusätze, No. 24.

¹⁰¹ *Злашарски*, Историн, 1/2, 754 и 762 н. 1, утврђује месец погибје Гаврила Радомира полазећи од преговора између Василија II и Гаврила Радомира (уп. нап. 118) и побуне становника Моглена (уп. нап. 119), а како код Скилице-Кедрена стоји да Гаврило Радомир није владао ни целу годину дана, дакле месец или два мање од године дана, његову смрт ставља у другу половину августа или у прву половину септембра 1015. године; тако и *Прокић*, Скилица, 126, и *Runciman*, Bulg. Empire, 244, н. 2. О смрти Гаврила Радомира оставио је белешку Јахја из Антиохије, 58, 28—32: „и године 407 (10. јуни 1016 — 29. мај 1017) један од бугарских вођа, по имену Арон, напао је њиховог цара Кометопула, роба Самуиловог, убио га и владао државом Бугара. И био је Арон један од оних, чијим прецима је припадала предност у владању над њима". *Розен*, коментар за Јахју, 362, преводи ову последњу реченицу „по коњунтури" и нада се да је њен смисао тачан. Осим тога, *Розен*, *ibidem*, 364—366, предлаже да се испред имена Арон и имена кометопул додају речи „син", па би онда све било јасно: син Арона је био Јован Владислав а син кометопула (тј. Самуила) је био Гаврило Радомир. Осим тога, *Розен* предлаже да уместо речи „прецима" стоји само реч „оцу", јер би се тако објаснило како је Јован Владислав по Арону имао право на царство. *Злашарски*, Историн, 1/2, 749—750, сасвим прихвата Јахјину вест као и допуне и измену, које предлаже *Розен*, и сматра да са чињеничке стране она сасвим потврђује оно што је забележено код Скилице-Кедрена. *Прокић*, Скилица, 126, одбија, међутим, вест као нејасну и нетачну сматрајући да су имена и датум сасвим побркани и непоуздани; слично и *Runciman*, Bulg. Empire, 244, н. 2.

О смрти Гаврила Радомира обавештава нас Поп Дукљанин, 336—337: „Post rum multum vero temporis defunctus est imperator Samuel et filius eius Radomirus accepit Imperium. Quifortis extitit viribus commisitque proelia multa cum Graecis tempore Basilii imperatoris Graecorum obtinuitque totam terram usque Constantinopolim. Tirnens autem Basilius imperator, ne forte imperium ammitteret, misit occulte legatos ad Vladislavum consobrinum Radomiri, dicens: „Quare non vindicas sanguinem patris mi? Accipe aurum et argentum a me, quantum tibi visum fuerit estoque nobiscum pacificus et accipe regnum Samuelis, qui patrem tuum et fratrem suum interficit. Et si praevalens, occide filium eius Radomirum, qui nunc tenet regnum". Quo audito Vladislavus consensit et quadam die, dum Radomirus iret venatum, ipse cum eo equitans percussit eum atque interfecit. Et sie mortuus est Radomirus et regnavit in loco eius Vladislavus, qui occidit illum", и *ibidem*, 341: „... venit (sc. Јован Владислав) possidere terram beati Vladimiri et civitatem Durachium, ut promissum ei fuerat ab imperatore Basilio, propter homicidia quae perpetraverat". Како се ради о легенди или о житију, извесне ствари су претеране (ширење власти до Цариграда, можда и приче о договору Василија II и Јована Владислава у које, додуше, *Злашарски*, Историн, 1/2, 753—754, верује) али у целој овој причи Летописа ипак има неког историјског језгра. И Скилица-Кедрен и Летопис Попа Дукљанина бележе да је Гаврило Радомир убијен у лову и да је убиство извршио Јован Владислав. О смрти Гаврила Радомира постоји вест и у Чудима св. Димитрија Солунског (уп. комент. за овај извор, нап. 21), којој је заједничко са описом Скилице-Кедрена и Летописа Попа Дукљанина то да је Гаврило Радомир убијен у лову, али га је, према овом извору убио св. Димитрије. Чуда су једини извор који даје као место убиства Соск (Σωσικός). Прихватајући вест Скилице-Кедрена да је, наиме, Јован Владислав убио Гаврила Радомира у Петриску (уп. Скилица бр. 8 и нап. 124), *Rački*, Borba, 58, *Иречек*, Историн Булгар, 185, *Злашарски*, Историн, 1/2, 752—753, Поп Дукљанин, Шишићев коментар, 457, *Adontz*, Samuel, 32, *Lemerle*, Prolegomenes, 21, н. 4, сматрају да је реч о локалитету Петрско, на обалама истоименог језера, југозападно од Островског језера. Слично мисли и

Пре него што се то збило, пошто је Теофилакт Вотанијат послат после Давида Аријанита да управља Солуном¹⁰², био је од стране Самуила послат против Солуна са великом војском Несториц з један од врло утицајних велможа код Бугара¹⁰³ (Νεστορίτης, εἰς τὼν παρὰ Βουλγάρους μέγα δυναμένων ὑλάρχων). Теофилакт са сином Михаилом наиђе на њих и ступивши у борбу силом их разби, и дочепавши се огромна плена и силних заробљеника, стиже цару који је у клисури Клидион (ἐν τῇ κλεισοῦρα τοῦ Κλειδίου)¹⁰⁴ опседао утврду (δέμα). Проваливши кроз ову утврду, као што је речено, цар стиже у близину Струмице (Στρούμιτιζαν). И освоји тврђаву звану Мацукион¹⁰⁵. (φρούριον το καλούμενον Ματζούκιον), недалеко од

Runciman, Bulg. Empire, 244 н. 2, али указује да је у то време резиденција Гаврила Радомира била у Соску а да се налазио у лову код Петрска. *Schlumberger*, Врорее, II, 357, погрешно износи да се ради о Петричу у долини Струмице. Јован Владислав је наредио да се поред Гаврила Радомира тада погубе и неки чланови Радомирове породице, уп. нап. 170.

¹⁰² За Давида Аријанита уп. Скилица бр. 5 и нап. 78. Аталијат, 229, 20—230, 16, је написао хвалоспев о деди цара Нићифора III Вотанијата (1078—1081) као најспособнијем, оданом и верном саветнику и војсковођи цара Васшија II, који је погинуо на бојном пољу ускоро после битке у Клидиону, уп. комент. за Аталијата, нап. 13. *Schlumberger*, Врорее, II, 346, 347 н. 3. и *Прокић*, Скилица, 124, н. 4, изгледа да су сасвим у праву када идентификују Нићифора Вотанијата, царевог деду, из Аталијата, и Теофилакта Вотанијата из Скилице-Кедрена. Теофилакт је погинуо, на име, према Скилици-Кедрену у борбама непосредно после битке код Клидиона (уп. нап. 106). Осим тога, отац цара Нићифора III Вотанијата звао се Михаило, према Аталијату, а према Скилици-Кедрену син Теофилакта Вотанијата звао се Михајло (уп. нап. 104).

¹⁰³ Највероватнија је претпоставка *Злашарског*, Историја, 1/2, 732, и *Runciman-a*, Bulg. Empire, 241, да је Несторица послат против Солуна да одвуче византијске снаге од напада на Струмичку област, па, према томе, овом приликом Самуило није имао за циљ да освоји град (уп. нап. 44).

¹⁰⁴ *Иванов*, Беласицката битка, 7, је на основу вести Аталијата, 232, 22—23, коју је он тумачио као да је Михаило, син Теофилакта, односно Нићифора Вотанијата, у току битке био мокар од „крваве воде из реке“ — ... διάβροχος μεν καὶ λελούμενος ὢν ... ποταμῷ αἰματί — одредио место битке и то или на реци Галик, северозападно од Солуна, или у клисури североисточно од Солуна која води за Југадину. *Злашарски*, Историн, 1/2, 732 н. 1, сасвим је убедљиво доказао да је до битке дошло, пре свега, у равници, јер је речено, Аталијат 231, 14—15, да је ова покривена лешевима — ... ἄλαν το πείθον εχέιν σφαμάτων νεκρῶν κατεσφαγμένων ἐπλήρωσε. *Злашарски*, ibidem, даље сматра да се ради о равници код самих солунских зидина, јер Аталијат, 231, 1—4, јасно говори о томе да Михаило није остао иза зидина већ да је извршио испад.

¹⁰⁵ *Schlumberger*, Врорее, II, 342, и *Runciman*, Bulg. Empire, 242, локализирали су Мацукион (Рансиман транскрибује Matrucium) у непосредној близини Струмице. *Иванов*, Беласицката битка, 9—10, идентификовао га је са селом Мачуково, југозападно од Дојранског језера, али како се оваква убијација не слаже са редоследом догађаја како су описани код Скилице-Кедрена, претпоставио је да је ову тврђаву освојио Теофилакт (или Нићифор) Вотанијат после победа над Несторицом (уп. нап. 104) и пре но што се прикључио цару Василију II код Клидиона. Иванову се приклонио *Adontz*, Samuel, 30, који је осим тога изнео низ неприхватљивих хипотеза не само о борбама Вотанијата око Мацукиона већ и после тога. *Злашарски*, Историн, 1/2, 737, с правом одбацује закључак Иванова, позивајући се на изричито сведочанство код Скилице-Кедрена да је до освајања тврђаве дошло после велике битке код Клидиона. Он је, такође, убицао Мацукион близу Струмице и претпоставио или да је касније име пренето на село Мачуково или да је код Скилице-Кедрена погрешно за-

Струлшце, и посла Теофилакта Вотанијата, солунског дуку, са војском наредивши му да пређе брегове око Струмице и да на прелазима преко њих (se. брегова) попали утврде (δέματα) на које наиђе и њему (se. цару) обезбеди пролазан пут који води у Солун. Кад он оде, би му дозвољено од Бугара који су чували тамошње положаје да уђе без сметње, али када је, по извршеним наређењима, хтео да се поново врати цару, упаде у заседе управо за њега постављене и скривене у некоме издуженом теснацу (ἐν τινι ἐπιμήκει στενοχώρια). И како је ушао у њега беше са свих страна окружен и одозго камењем и стрелама гађан, док нико није могао да се брани због стешњености у немогућности да се из теснаца нађе излаз, те и он сам погину, не могући чак ни да се служи сопственим рукама.¹⁰⁶ С њим изгибе и велики део војске.¹⁰⁶ Кад ово би саопштено цару испуни га великом жалошћу. Услед тога одлучи да не иде даље, већ се врати и отиде у Загорје¹⁰⁷ (τα Ζαγόρια), где се налази веома снажна тврђава Мелник (φρούριον δ Μελένικος)¹⁰³ која лежи на некој стени окруженој са свих страна веома дубоким стрминама и понорима. У њој су били Бугари који, бежећи овамо из читаве околине, уопште нису ни помишљали на Ромеје. Против њих цар посла неког Сергија ушкопљеника, једног њему врло

пошто је Радомир, копљем које је носио, просуо његову утробу. U. Prokić, Zusätze, No. 25.

бележено име тврђаве, па се ради о локалитету Макријево близу Струмице^ Струмица, свакако, тада није заузета, као што је претпоставио *Schlumberger*, Врорее, II, 346; уп. Историја, I, 280.

Јов Теофилакт (или Нићифор) добио је наређење да очисти пут од Струмице до Солуна, који пролази западним обронцима Беласице, кроз Костурно, а затим се спушта према Дојрану. Из додатка Михаила Девољског сазнајемо да је Вотанијата лично погубио у борби Гаврило Радомир, који се, дакле, вратио на бојно поље након што је отац одвео у Прилеп (уп. нап. 96). Аталијат, 229, 20—230, 16, везује његову смрт за сам крај беласичке битке. *Злашарски*, Историн, 1/2, 738 н. 1, мисли да је Аталијат помешао два догађаја, док је у ствари он само сажео две битке које су скоро непосредно претходиле једна другој. У оцени последица овог византијског пораза *Runciman*, Bulg. Empire, 242, истиче да нису биле мале, *Злашарски*, Историн, 1/2, 739, да је Василије II био приморан да мења планове, док *Adontz*, Samuel, 30, претерује тврдећи да су овом битком сасвим уништени резултати постигнути под Беласицом. Осим тога, *Злашарски*, ibidem, мисли да је Василије II тада наредио да се ослепе заробљеници како би се осветио Самуилу за пораз у околини Струмице и за смрт Вотанијата (уп. нап. 97).

¹⁰⁷ Загорје је област југозападно од планине Пирин и укључивала је у себе и долину Струмице између Ограждена и Беласице, а свакако и теснац Клидион, како је то посведочено код Кекавмена (уп. комент. за Кекавмена, нап. 25). Осим тога, пошто се у Загорје убрајао Мелник, главни град области (уп. *Schlumberger*, Врорее, II, 348—349, и *Kyriakides*, Буџ. Мелџа, 96, 190), морао је спадати ту и Петрич, на пола пута између ове тврђаве и Клидиона, уп. *Иванов*, Беласицката битка, 11, и *Злашарски*, Историн, 1/2, 740, н. 1. Област се помиње и 1199. г. у повељи Алексија III Аађела Млечанима као „Provincia Sagorion“, уп. *Zachariae Lingenthal*, Jus, III, 560.

¹⁰⁸ Интересантна је варијанта из рукописа С, μελνῖκος, ближа словенском оригиналу.

блиског кубикуларија¹⁰⁹, човека мудрог и спретног говорника, да се обавести шта они мисле. Стигавши тамо и употребивши жног слатких речи, убеди људе да се са нуждож помире и да, положивши оружје, предају себе и тврђаву цару. Цар их веома љубазно и пријатељски прими и, поставивши у тврђаву довољну посаду, крену према Мосинопољу.¹¹⁰ И док је у њему боравио стиже 24. месеца октобра вест о смрти Самуила. И цар одмах напусти Мосинопољ и спусти се у Солун, а одатле пође у Пелагонију, не вршећи никаква пустошења на путу, сем што је једино спалио Гаврилове дворце у Битољу (εν Βουτελίφ). Посла затим војску и заузео тврђаву Прилеп и Штип¹¹¹ (το φρούριον Приλάπου και του Στουπείου). Отуда стиже на реку звану Черна (τον Τζερναν) коју пређе на сплавовима и надувеним мешинама, и стиже до Водена (τα Βοδηνά), а одатле 9. месеца јануара¹¹² оде за Солун.

«Io» тит. ула кубикуларија, која се додељивала само евкусима, била је у X веку само почасна. У хијерархији евнуха кубикуларије се налазио на другом месту, уп. De saerim. II, сар. 50, 720—723. Титула се куповала, као и многе друге, а њени носиоци имали су од ње извесне приходе у зависности од цене куповине. Кубикуларији су ипак имали неке дужности, углавном почасне, на царском двору, уп. Dölger, Reg. 103 No. 800. R. Guillard, Les Eunuques dans l'Empire Byzantin. Étude de titulamre et de prosopographie byzantines, E. B. I (1943), 227, *исии*, Etudes de titulature byzantine. Les titres auliques reserves aux eunuques, REB 13 (1955), 52—57.

¹¹⁰ За Мосинопољ уп. нап. 74 и 91. Није тачно, као што то тврди Schlumberger, Ерорсе, II, 348, да се овај град први пут помиње у хроници Скилице-Кедрена на овом месту.

¹¹¹ Вест о смрти Самуила навела је Василија II да одмах крене у поход иако је била већ одмакла јесен. Оваква акција је у складу са описом Псела о начину ратовања Василија II у свако доба године, без обзира на хладноћу или жегу; уп. нап. 82. Злашарски, Историја, 1/2, 746, тумачи ову експедицију жељом Василија II да на брзину нанесе коначни ударац Гаврилу. Јасно је да је овај поход Василија II имао за циљ Битољ, Гаврилову резиденцију, и да је изведен са великом брзином. Тиме се објашњава зашто није ништа спаљено у Пелагонији, тј. у Битољској равници. Осим тога, коришћене снаге нису биле велике, што се јасно види по постигнутом резултату: спаљен је једино дворца Гаврила Радомира у Битољу. Ташковски, Самуиловото царство, 180, говори о одлучном отпору Гаврила Радомира, о чему нема трага у изворима, а Историја, I, 280, погрешно бележи да је тада заузет Битољ; град се предао на крају рата, уп. нап. 160. Василије II није пошао на Прилеп и Штип, он је против њих упутио посебну војску, највероватније у исто време док се кретао према Битољу, у нади да ће на препад заробити новог владара. Папазоглу, Македонски градови, 240, н. 44, је у праву када реч εχέθην = оданде тумачи тако да је цар кренуо из Битоља преко Црне реке за Воден. Тиме отпада и аргумент о постојању Стоба у XI веку, како је тумачена ова вест, сматрајући да се ради о овом граду а не о Штипу, уп. Папазоглу, ibidem, и тамо наведену литературу и нап. 127. Уп. још Кинам, ed. Bonn. 127, као сведочанство да су Византинци стару Хераклеју називали Пелагонија.

У Битољском музеју налази се плоча пронађена 1958. г. у Битољу, која се приписује засад времену Јована Владислава. На жалост, овај драгоцен извор није досада објављен према захтевима модерне науке. Прво саопштење о њој дао је А. Бурмов, Новонамерен староб-Бугарски надпис в Н. Р. Македонин, Пламък, год. III, бр. 10 (1959), 84—85; уп. и Христоматии по историн на Българин, I, припр. А. К. Бурмов и П. Хр. Пеуров, Софија 1964, 190, где се налази и репродукција плоче, алн нејасна и нечитка; уп. Ташковски, Самуиловото царство, 184 н. 2.

¹¹² Тј. 9 јануара 1015. г.

Почетком пролећа врати се поново у Бугарску и приближи се тврђави Боден. Јер десило се да њени становници, одрекавши верност цару, подигоше оружје против Ромеја. Извршивши снажну опсаду, он принуди оне који су били унутра да се предају, претходно примивши јемство за себе.¹¹³ Њих поново пресели у Волерон^{ex 114} и у средини теснаца подиже две друге тврђаве, од којих једну назва Кардија (Καρδίαν) а другу светк Илија¹¹⁵ (ἄγιον Ἡλίου) и врати се у Солун. Док је био ту¹¹⁶, Роман^{ix} Гаврил преко неког једноруког Ромеја¹¹⁷, обећа своју подчињеност и покорност¹¹⁸

врати се ... у Волерон: истог дана, на страсну суботу, одмах после доласка зауге Воден и његове становнике пресели у Волерон. Уместо њих насели у град становнике Ромеје назване кондарате (κονταράτους), људе дивље и крволочне, немилосрдне и који пресретају на друмовима (δόμοιτάς). У.

Prokić, Zusätze, No. 26.

Радомир (Ῥαδομῆρος). У.

Prokić, Zusätze, No. 27.

¹¹³ Побуну у Водену против византијске власти, која је подигнута очигледно после 9. јануара 1015. г. (уп. нап. 112), Злашарски, Историја, 1/2, 746 н. 3, повезује са трећим бекством Дракшана из Солуна (уп. нап. 77). Runciman, Bulg. Empire, 243, и Schlumberger, Ерорсе, II, 354, сматрају да је Воден прешао на Самуилову страну издајством, иако се јасно види да је подигнута оружана побуна. Допуна Михаила Девољског даје датум пада Водена у византијске руке: на велику суботу, тј. 9. априла 1015. г. Језгро нових трупа византијског гарнизона сачињавале су помоћне трупе кондарата, наиме трупе наоружане копљем, познате по зверству и друмском разбојништву, уп. Du Gange, Glossarium, s. v., и Leonis Tactica c. 12, par. 41.

¹¹⁴ За пресељавање уопште, а посебно становништва Водена уп. Скилица бр. 4 и нап. 71 и 76. Чудан је израз „поново преселио“ — πάλιν ... μετοικήσας, као да се радило о становницима Водена који су побегли из Волерона и вратили се у свој град. Уосталом, тако Runciman, Bulg. Empire, 243, тумачи овај податак. Текст који пружа Михаил Девољски разјашњава ову чудновату формулацију: ради се о становништву које није преселио први пут. Уосталом, ни овога пута нису морали град напустити сви; они који су остали морали су дати цару заклетву верности. Михаил Девољски је и на овом месту осетио нелогичност текста и своју допуну довео до μετοικήσας?, како би, између осталог, испустио прилог πάλιν, који је искривљавао смисао реченице. Није тачно тумачење Ташковског, Самуиловото царство, 180, нити оно у Историја на Българин, I, 146, да су из Водена исељени сви становници.

¹¹⁵ Тврђаве Кардија и Свети Илија су имале за задатак да затварају теснац на чијем се излазу налазио Воден. Кардија је носила карактеристично име, јер се налазила „у срцу“ теснаца, док је друга била посвећена свету који се славио у целом Царству, уп. Schlumberger, Ерорсе, II, 354.

¹¹⁶ Боравак Василија II у Солуну пада свакако још у 1015 г., јер се збива за живота Гаврила Радомира који је убијен крајем августа или почетком септембра 1015. г. (уп. нап. 101). Такоузимају свиизузев: Schlumberger, Ерорсе, II, 354, који боравак ставља у зиму 1016. г.

¹¹⁷ Ради се о једноруком Ромеју, тј. Византинцу, како то с правом истичу сви; погрешно су дакле, Гилџфердинг, Историја Сербов и Болгар, 258, Rački, Борба, 56, Schlumberger, Ерорсе, II, 354, писали да се носилац поруке звао Роман или Ромсе. Schlumberger, ibidem, и Runciman, Bulg. Empire, 243, мисле да је „хиотмет“ надимак, што није сасвим искључено, иако изгледа да се ради једноставно о неком Византинцу без једне руке.

¹¹⁸ Rački, Борба, 56—57, а за њим Злашарски, Историја, 1/2, 747, узимају као разлог за покушај Гаврила Радомира да успостави мир са Византијом, раздор у владајућој породици после Самуилове смрти, који су Византинци подгрејавали и

(δούλωσιν καὶ ὑποταγήν). Пошто он (se. цар) посумња у писмо, посла с војском у област Моглена (ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Μογλένων) патрикија Ниџифора Ксифију и Константина Диогена, који је после Вотанијата био постао стратег Солуна. Кад су они читаву ону земљу опљачкали и почели да опседају град, стиже их цар и скренувши реку која протиче кроз град, и поткопавши темеље зида, и испунивши јама дрвом и другом запаљивом материјом и убацивши ватру, поруши зид пошто је дрво изгорело.¹¹⁹ Опазивши то, они изнутра јадикујући затраже помиловање и предадоше себе заједно са тврђавом. Ту би ухваћен кавхан Дометијан, моћан човек и веома близак Гаврилу¹²⁰ (Δομετιανὸς ὁ Κανκάνος, ἀνὴρ δυνάστης καὶ τῷ Γαβριὲλ συμπάρεδρος), и Илица архонт¹²¹ Моглена (Ἡλίτζης ὁ ἀρχὼν

подупирали. Не види се јасно зашто је цар посумњао у писма Гаврила Радомира. С обзиром да је послао одмах већу војску против Моглена пре би изгледало да је понуду Гаврила Радомира оценио као знак слабости и покушао да искористи ситуацију.

Од посебног интереса су термини овде употребљени: δούλωσις и ὑποταγή. Зонара, III, 564, 18, употребљава само први термин. И Јован Владислав, који је ускоро наследио Гаврила Радомира, обратио се византијском цару са истим предлогом, наводећи исте термине, уп. Скилица бр. 8 и нап. 124. Старобугарски превод овог места (цит. по *Злашарском*, Историн, 1/2, 747, н. 1) гласи: Ок-ѣфавалшеСА рахѣ е/иоу BWTN. Δούλωσις и рdBd^{CU} овде технички савремени термини који значе потчињеност, признавање врховног суверенитета итд. и немају онај значај који су имали у антици или имају данас. Зато се преводје са „потчињеност“ а не „ропство или робовање“. Према Јахји, 58, 33–59, 2, Јован Владислав је писао Василију II „обећавајући му покорност и савез и обавезао се да ће управљати државом, којом је завладао, у сагласности са његовим (тј. царевим) жељама и да неће ништа предузети против његове воље“.

¹¹⁹ Област Моглена, античка област Алмопија, је мала плодна долина у горњем току Могленице (Лудије), оивичена планинама Ницом и Пјаком, која је, иако скоро одсечена од осталог света, морала бити густо насељена и у античко и касније у византијско доба. Град који је опседан највероватније је Моглен, који се идентификује са рановизантијским градом Алмопијом, иако није сасвим поуздана његова локализација, уп. *Пауазоглу*, Македонски градови, 129–130. Град је лежао највероватније на реци Могленици, како се види из описа опсаде. *Schlumberger*, *Ворее*, II, 355, сматра да је експедиција у Могленску област имала за циљ да се ова област покори, јер је одавде стално претила опасност Водену. Он није, међутим, у праву када поход ставља у рано пролеће 1016. г., јер је до тога дошло још за живота Гаврила Радомира (уп. нап. 101). Отпор бранитеља морао је бити врло јак, јер је цар лично морао да интервенише. Сличан начин рушења зида примењен је приликом опсаде Морије (уп. Кекавмен, бр. 2).

¹²⁰ Кавхан је била висока функција на бугарском двору; кавхан је био први до цара и често је, поред осталих дужности у управљању земље, имао дипломатске и војне задатке, уп. *Злашарски*, Историн, 1/2, 314 н. 1, 755, *М. Андреев — Д. Ангелов*, Историн на Б-Бугарската држава и право, Софија 1959, 78–99, 102, 120. О врло високом положају кавхана сведочи и ово место; συμπάρεδρος у ствари значи да је „седео заједно или упоредо“, па је, дакле, тиме изражено да је био од високог достојанства најближи Гаврилу Радомиру. *Прокић*, Скилица, 127–129, иде тако далеко да упоређује кавхана са проедром и паракимоменом у Византијском Царству, делимично и под утицајем сличности термина. Титула је преузета из бугарске државне терминологије. За кавхана уп. још нап. 126 и 225.

¹²¹ Архонт је термин врло широког значаја (уп. комент. за Кекавмена, нап. 32). Овде је употребљен у смислу поглавара области, што се види и по томе да су се заједно са њиме предале и друге велможе из исте области.

Μογλένων) и многе друге велможе и не мало бораца. Цар посла у Аспраканију оне који су могли носити оружје¹²¹ а остали прости народ нареди да се растера и тврђава запали. Заузеидругутврђаву звану Енотија (φρούριον Ἐνῳτία), која је близу Моглена.¹²²

Петог дана¹²³ стиже једноруки Ромеј са слугама* Јована Владислава, сина Аронова, доносиоци и писмо којим се јавља да је он убио Гаврила у Петриску (ἐν τῇ Πετρίσκῳ) и да је целу власт на себе пренео, истовремено обећавајући да ће према цару показивати примерну покорност и потчињеност.¹²¹ Прочитавши то, цар посла одговор Јовану, јемчећи своју одлуку и златопечатши словом (χρυσοβούλλοις γράμμασιν). После неколико дана поново дође онај Ромеј са одсеченом руком, носећи писма (γραφάς) Јована и бугарских архоната (τῶν ἀρχόντων Βουλγαρίας) који су обећавали да ће се потчинити и постати цареви поданици¹²⁵ (υπηκόους ὁμολογούντων καὶ δούλους γενέσθαι τοῦ βασιλέως). Пребеже цару и Кавхан,

слугом (θ-εράποντα). UA.

Prokić, Zusätze, No. 28.

¹²² За пресељавање уп. нап. 71 и 74. Васпуракан је јерменска област, која је у зиму 1021–1022. г. присаједињена Византијском Царству. Ни један мањи део те области није пре тога, колико је познато, био под византијском влашћу. Како су, међутим, приликом стварања катепаната Васпуракана, 1022. г., у његов састав ушле неке области које су већ од раније биле византијске, нпр. Манцикерт и његова област (уп. *Honigmann*, *Ostgrenze*, 149, 154, 157, 168, 171) и како је Скилица писао у другој иоловини XI века, када је већ врло дуго постојала тема Васпуракана и већ се био пзгубио некадашњи географски појам из почетка XI века, могао је Скилица забележити да су заробљеници послати у Васпуракан, мислећи на тему.

та Тврђава код данашњег локалитета Нотија; према *Schlumberger*, *Ворее*, II, 356, и *Злашарски*, Историн, 1/2, 748, у северном делу Могленске долине.

¹²³ *Rački*, *Borba*, 57, *Schlumberger*, *Ворее*, II, 357, *Злашарски*, Историн, 1/2, 748, *Runciman*, *Bulg. Empire*, 244, узимају да је овде реч о петом дану после пада Моглена; тако изгледа да мисле и *Иречек*, Историн Булгар, 185, и *Ташиковски*, Самуиловото царство, 183. Једино *Прокић*, Скилица, 126, н. 3, мисли да се ради о петом дану после убиства Гаврила Радомира.

¹²⁴ За смрт Гаврила Радомира уп. нап. 101, а за предлоге о покорвању Јована Владислава уп. нап. 118.

¹²⁵ Ова вест је утолико интересантнија што спада у ретке податке о односима у држави Јована Владислава. Владар није сам одлучивао о тако крупним стварима као што је потчињење Византијском Царству; заједно са њиме јављају се архонти, који са своје стране дају такође обећање да ће се покорити. Термин архонт је врло широког значаја (уп. комент. за Кекавмена, нап. 32, и комент. за Скилицу нап. 121), а одзе се ради очигледно о најутицајнијем слоју у држави, међу које не спадају само великодостојници на двору већ, врло вероватно, и обласни поглавари. До које мере ес у њиховом учешћу одражавају стари племенски или пак новији феудални односи тешко је рећи. У сваком случају њихово учествовање указује на слабљење централне владе, али основе су можда у старом племенском праву или новим феудалним силама. *Злашарски*, Историн, 1/2, 755, види у њима само један део архоната и то само оне који су били за преговоре. Уп. *Schlumberger*, *Ворее*, II, 538, који анахронистички преводи термин δούλοι са „hommes liges“ (уп. *Ferluga*, *La ligesse dans l'empire byzantin*, ЗРВИ I, 1951, 97 sq.; за δούλος уп. и нап. 118).

брат Дометијана^{hx} (Καυκάνος ὁ ἀδελφός Δομετιανοῦ) који је ухваћен у Моглену.¹²⁶ Лепо га пркљивши, указиваше му части.¹²⁷ А кад цар сазнаде да је Јован сно писмо писао лажно и подмукло и да сжера супротно од онога што је обећао, крену поново на Еугарску¹²⁸ и спљачкавши околину Острова и Соска¹²⁹ и Пелаго-нијску равницу (τὴν περὶ ὅρων Ὀστροβοῦ καὶ τοῦ Σωσκοῦ καὶ τὴν πεδίαν Πελαγονίας) све заробљене Бугаре даде ослепети.¹³⁰ Оде затим до града Охрида, где се налазе дворци царева Бугарске (ἄχρ. τῆς πόλεως Ἀχρίδος, ἐν τῇ τῇ βασιλείᾳ τῶν βασιλέων ἰδρυντο Βουλγαρίας). Пошто

hx Капхан, брат Дометиана: Теодор Капхан, брат Дометијана и Мелитока (Θεόδωρος ὁ Κλήνης ὁ ἀδελφός Δομετιανοῦ καὶ Μελίτωνος). У. Prokić, Zusätze, No. 29.

ix Овај (sc. Теодор) је обећао цару да ће убити Владислава. Отишавши дакле у Бугарску са Јовановим слугом, који је, поткупљен поклонима, требао да изврши убиство, био је од њега убијен код домаћег Ступиона (το Στεῦτιον οἰκητήριον); место се раније звало Дяволис (Διάβολος). Ту је извршено убиство Теодора. У. Prokić, Zusätze, No. 30.

¹²⁶ Допуна Михаила Деволског на овом месту уноси више јасноће у текст. У погледу Мелитона *Прокић*, Скилица, 128, н. 2, мисли да се вероватно ради о другом имену Дометијана. Најлогичније тумачење текста било би, међутим, да је Теодор имао два брата, Дометијана и Мелитона, како то, уосталом, стоји у допуни Михаила. То би опет потврђивало да кавхан није презиме већ функција (уп. нап. 121 и 225). Излазило би, осим тога, да су постојала два кавхана у исто време и то из исте породице, иако такав случај раније није познат.

¹²⁷ *Prokić*, Zusätze, 44, се лита да ли се ради о Штипу или Стобима, а у другој раду, Скилица, 129, н. 1. одлучује се за Штип. *Злашарски*, Историн, 1/2, 757, н. 1, опредељује се за Стоби. Као једина вест о постојању Стобија у средњем веку узимала се раније поменута (уп. нап. 112), али изгледа да је овде ипак реч о Штипу, не о Стобима. У погледу транскрибовања топонима нема разлога да се пође од *Прокића*, Скилица, 129, који разликује Στοῦλιον од Στοῦπειον, јер се у првом случају ради само о фонетској транскрипцији.

¹²⁸ Досада су дата различита тумачења о узроцима прекида преговора. *Гиг>-фердинг*, Историн Сербов и Болгар, 265, не искључује могућност да је узрок у томе што је Василије II одустао од предаје Драча Јовану Владиславу који му је, према Попу Дукљанину (уп. нап. 101), обећао као награду за убиство Гаврила Радомира. Слично мисле *Таишкески*, Самуиловото царство, 185–186, и *Rački*, Borba, 60, по коме је питање Драча било повод, а стварно се радило о ставу већег дела „бољара“ који су били за вођење рата до краја. Према *Schlumberger*, Ерорее, II, 359, Јован Владислав је водио преговоре само зато да би добио у времену, па кад је Василије II то видео прекинуо је исте и кренуо у поход. Сличну претпоставку изнео је и *Run-ciman*, Bulg. Empire, 244. *Прокић*, Скилица, 128, се ослања на додаток Михаила Деволског и сматра да је Теодор, љут на Јована Владислава због убиства Гаврила Радомира, дошао код византијског цара у моменту преговора и да је успео да их поквари и прекине, што се види по споразуму Василија II и Теодора о убиству Јована Владислава. Сасвим слично Прокићу објашњава прекид и *Злашарски*, Историји, 1/2, 755–756, по коме је дошло до византијског похода против Јована Владислава одмах после прекида а не у зависности од Јовановог напада на Драч.

¹²⁹ Соск се помиње као место убиства Гаврила Радомира (уп. нап. 101). Соск се налазио недалеко од Острова, највероватније према југу, како излази из касније вести по којој је Василије II, седећи у Костуру, наредио да се сруше све тврђаве у Србији и Соску (уп. Скилица бр. 8 и нап. Ша).

“Уп. нап. 97 и 153.

заузе град и све лепо уреди, хтео је да крене даље и да се прихвати пута за Драч.¹³¹ Тамошњи догађаји захтевали су, наиме, његово присуство. Јер док је Трималијоми оближњим областима Србије¹³² (Τριμαλίας καὶ τῶν ἀγγιστάτω Σερβίας μερῶν) владао Владимир, ПО КхерН¹³³ Самуилов зет (Βλαδίμηρος ὁ ἐπὶ θ-υγατρί του Σαμουήλ κηδεστής), човек правичан и мирољубив и пун врлине, прилике су у Драчу биле мирне.¹³³ А кад Јован погуби Гаврила, и кад овај (sc. Владимир) би преварен и поверова заклетвама које му Јован даде

Теодорита (Θεοδώριτου). У.

Prokić, Zusätze, No. 31.

¹³¹ Према Зонари, III, 565, уп. комент. за Зонару нап. 21, Охрид је заузет опсадом — πολιορκία, али по свему изгледа да је ова била и кратка и лака. Вероватно је у Охриду тако било мало војске, јер се главнина под војсковођама Јована Владислава налазила под Драчем (уп. нап. 136). Можда термин „град“ — πόλις није случајно употребљен, јер се стиче утисак да је заузет град али не тврђава и јер указује на величину и значај Охрида. Овакво гледање на ово прво заузимање Охрида нашло би своје оправдање у опису дефинитивног освајања града; тада су нађене круне, разноврсна одећа, огромне количине злата, итд. Да ли је Василије II оставио сва ова богатства, која су тада пала у његове руке? Да ли је хроничар изоставио да тако нешто упадљиво забележи? Није ни мало вероватно да је Јован Владислав све драгоцене предмете дао да се пренесу у Преспу приликом одласка из Охрида (уп. *Таиш-ковски*, Самуиловото царство, 186). Осим тога, на основу каснијег излагања (уп. Скилица бр. 8 и нап. 137) види се да Василије II није повео целу војску са собом. Изгледа да је, као и раније приликом напада на Битољ (уп. Скилица бр. 8 и нап. 111), кренуо на Охрид са мањом војском како би могао брже напредовати. Из тога разлога није успео, вероватно, да заузме тврђаву већ само подграђе.

Напад на Драч био је изведен највероватније у јесен 1015. г. јер долази ускоро после смрти Гаврила Радомира, августа-септембра 1015. г. Да су у походу на Охрид учествовали Мађари мисли *Györffy*, Güterverzeichnis des griech. Klosters, 19 — 21, на основу „Fundatio ecclesiae Sancti Albani Namucensis“ (MGH SS XV, 2, 964), извора из XI века, по коме је угарски краљ Стефан I заузео „urbem Cesariem“, што би био царски град, тј. Охрид; уп. и *G. Györffy*, Zur Geschichte der Eroberung Ochrids durch Basileus II, Actes du XIe Congrès inter. d'études byzantines, II, Beograd 1964, 149 — 154.

¹³² Трибалија и Србија су синоними, као што су синоними Трибали и Срби, уп. нап. 255. Овде је реч о Дукљи, односно од XI века Зета (уп. коментар за Кекамена, нап. 57).

¹³³ *Prokić*, Zusätze, No. 31, стр. 32 и стр. 44, исправља Θεοδώριτου у па тако је захваљујући исправљеној допуни Михаила Деволског добијено име Самуилове κηρι, која се удала за Јована Владимира, а чије име је било познато само из Летописа Попа Дукљанина — Косара. Ово Прокићево тумачење се обично и прихвата. *Adontz*, Samuel, 54 — 55, међутим полази од допуне Михаила Деволског, овакве каква је у рукопису, и сматра да је жена Јована Владимира била кћи Теодорита, односно Теодора, иначе познатог као сина Јована Хрисилија, који је прева хронички Лупа протоспатирија предао 1005. г. Драч византијским снагама и који се и касније помиње увек као Теодор; уп. нап. 64. Теодорит, односно Теодор је могао бити син Јована Хрисилија и тако по сестри опет женидбени рођак Самуила. Отпала би, према томе, комбинација са именом Теодора, а о жени Јована Владимира би знали само њено име из Летописа Попа Дукљанина, Косара. Осим тога сумња, да је цела прича о браку Владимира и Косаре у ствари само прерађена историја брака Ашота и Мирославе, добила би још јачу основу (уп. нап. 60).

преко Давида, архиепископа^{1x} Бугарске¹³¹ (Δαβίδ του αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας) и себе њему предаде и после кратког времена би погубљен¹³⁵, онда се тамошње прилике увелико пореметише и узбуркаше, будући да је Јован из дана у дан, често преко својих војсковођа

^{1x} Давида архиепископа: Јована архијереја (Ιωάννου του αρχιερέως). У. Prokić, *Zusätze*, No. 32.

¹³⁴ Давид се, осим на овом месту, помиње само још једном, уп. Скилица бр. 8 и нап. 162, али за оба места постоје у рукопису У исправке према којима уместо Давид треба да стоји Јован. Поред тога, помиње се архијереј — *ἀρχιερεύς* — Бугара, без имена, у поворци Василија II приликом његовог тријумфалног уласка на крају рата у Цариград, уп. нап. 192. Први је Prokić, *Zusätze*, стр. 45, *исии*, Скилица, 146—147, *исии*, Први охридски архиепископ, 267 sq., *исии*, Постанак Охридског патријархата, 232—237, пошао од исправки у поменутом рукопису, као и од чињенице да се Давид не помиње ни у једном другом извору и закључио да је Јован био последњи патријарх у самосталној држави Македонских Словена и први архиепископ аутокефалне Охридске архиепископије, настале одлуком Василија II после слома државе. Овај резултат је оспорио В. Н. Златарски, Кои е бил б'Блгарски архиепископ в Охрид при покорението на б'Блгарин от Василил II, Христилнска МИСБЛВ 2 (1909), 464—472, уп. још *исии*, Историл, 1/2, 765, н. 1, и II, 17, н. 4 и 5, који полази од тога да се ове исправке налазе само у овом Скиличном рукопису и да је овај рукопис писан најраније при крају XIII или почетком XIV века (према De Boor, BZ 13 (1904), 366—369), па да је, према томе, исправке унео сам преписивач и то на основу каталога бугарских архиепископа (ед. Иванов, Блгарски старини², 566) из друге половине XII века у коме не фигурира Давид, вероватно из разлога што је био словенског порекла. Сличан став је заузео и Снегаров, Охридската архиепископил, I, 29—31.

Прокић, Први охридски архиепископ, 271, sq., где је наведена и ранија литература, позива се још и на две повеље Василија II, на прву из 1019. г., ед. Geizer, *Bistümerverzeichnisse*, 42, 7, где је речено да је византијски цар потврдио — *ἐκχωρώσαμεν* — архиепископа Јована, и на другу из 1020, ib., 45, 1, у којој је забележено да је у Охриду цар затекао, нашао — *εορομεν*, архиепископа.

Нема разлога да се сумња у ове две допуне нити да се одбије да их је написао Михаило Деволски, уп. Runciman, Bulg. Empire, 245, н. 1.

Јован је био родом из села Агноандника код Дебра и пошто се замонашио постао је игуман богородичиног манастира у Дебру (Каталог бугарских архиепископа, ед. Иеанов, Блгарски старини², 566). Као монах помиње се у повељи Василија II из 1019. г., ед. Geizer, *Bistümerverzeichnisse*, 42, 4. Умро је 1037, г., уп. нап. 304, и Прокић, Постанак Охридског патријархата, 235 sq.

На основу овога места код Скилице-Кедрена, могло би се закључити да је једно од три свештена лица која је Јован Владислав, према Попу Дукљанину, 337—338, послао Јовану Владимиру да га убеди да дође у Преспу био Јован. Место у Летопису гласи: „Tunc accersitis duobus episcopis et uno heremita, mentiendo illis maligne fidem suam, dedit illis crucem ligneam misitque eos ad regem. Qui venientes salutaverunt regem et fidem atque crucem dederunt". Прокић, Први охридски архиепископ, 278—284, полазећи од те вести претпоставља да је један од два епископа био Давид, чије име је Скилица (или Кедрен) погрешно дао Јовану.

¹³⁵ Смрт Јована Владимира детаљно је описана код Попа Дукљанина, 337—340, уп. такође коментар, ib., 122—127. Према Летопису успео је Јован Владислав после дугих преговора да Владимира убеди да дође код њега у Преспу и ту га је дао убити на изласку из цркве 22. маја. Смрт Јована Владимира ставља се обично на основу Скилице-Кедрена у 1015. г., јер стварно долази у текстујнећу догађаје из те године, али су аргументи да се ради о 1016. г. које наводи Златарски, Историл, 1/2, 762, н. 1. врло убедљиви; уп. још Поп Дукљанин, Шишићев коментар, 122, н. 123, Runciman, Bulg. Empire, 245, Историја, I, 239, где је прихваћена 1016. г. Треба додати да по начину излагања Скилица врло често антиципира догађаје надовезујући

(δια στρατηγών) или сам лично, покушавао да поново освоји град.^{13*} Зао је цар желео да крене и притекне у помоћ, али једним не безначајним узроком би спречен. Јер полазећи према Охриду остави у позадини с мноштвом војника стратега Георгија Гоницијата и протоспатара Ореста Заробљеника (Ορέστην ... τον αἰχμάλωτον) с наређењем да пустоше Пелагонијску равницу. Њих све намалаше у замку и побише Бугари, под војсковођом Ивцем (στρατηγὸν τον Ἰβάττην), врло истакнутим и познатим човеком. Узбуђен жалошћу за њима, цар се поврати у Пелагонију, кренувши у потеру за Ивцем и одагнавши га, врати се у Солун.¹³⁷ И одавде пређе у Мосинопољ упутивши према Струмици војску под заповедништвом патрикија Давида Аријанита. Појавивши се изненада овај заузме тврђаву која се зове Термица¹⁸⁸ (Θερμίτζα). Исто тако посла и другу војску, под командом (ἑξαρχὸν ἔχοντα) Ксифије, против тврђава у области Тријаднице. Покоривши читав крај, он опсадом заузе утврђење које се назива Војон¹³⁹ (Βοῖων).

Цар се зашим врашио у Цариград и јануара 1016. г. иослао је флору ирошив Хазара; овај иоход био је усиешан. Зашимјејош рашовао на ишоку

каснија збивања за одређен догађај из године коју описује и тако ствара једну целину у излагању разбијајући, међутим, стриктни хронолошки ред. Такав је нпр. случај са нападом Јована Владислава на Драч, који пада у 1015. г., и случај са смрћу Јована Владимира 22. маја 1016. г. Грчко житије Јована Владимира, из XIV века, издато први пут у Венецији 1690. г. није поуздано; уп. Си. Новаковић, Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима, Београд 1893, 238 sq., А. Теодорое — Болан, Свети Климент Охридски, Софија 1919, 61 ј Златарски, Историл, 1/2, 765 н. 4; Г. Осирогорски, Синајска икона св. Јована Шладимира, ГСНД 14 (1934), 99—102.

¹⁸⁸ Врло тешко је довести у хронолошки склад поход Василија II на Охрид и његов повратак у Пелагонијску равницу у јесен 1015. г. са нападом на Драч Јована Владислава у 1016. г., уп. нап. 135. Једини ослонац за извесно објашњење пружа сам Скилица-Кедрен, према коме су напади на Драч били дуготрајна акција. Најчешће је Јован Владислав упућивао на Драч своје војсковође, али је и сам кренуо против овог града. Први напади су се, дакле, могли одвијати у време док је Јован Владислав покушавао да на разне начине домами Владимира у Преспу, уп. Поп Дукљанин, 337—338, а то је могло бити у 1015., г. односно у јесен те исте године, када је Василије II био у Охриду. Тек после 22. маја 1016. г. напао је Драч и сам Јован Владислав. Скилица је све збио у једну целину антиципирајући тако, на н>ему својствен начин, део догађаја из 1016. г.

¹³⁷ Орест није очигледно био ницији заробљеник, већ је, из непознатих разлога, носио надимак Заробљеник.

Ивац, који се помиње још пред крај рата (уп. Скилица бр. 8 и нап. 179—184), био је не само један од најистакнутијих велможа већ и вешт војсковођа. Василију II изгледа да није пошло за руком да га потуче у Пелагонијској равници већ је Ивац успео да избегне отворену битку, јер је речено да га је цар „отерао". Да успех византијске војске није био велики и да је био само привремен види се и по томе што је следеће године Василије II морао послати нову експедицију у Пелагонију, уп. нап. 143.

¹⁸⁸ Иречек, Поправки и добавки, 118, мисли да је Термица = Топлец, код Шапкарева, турски Дројан. Термица је према Златарском, Историл, 1/2, 758 н. 2, по значењу имена, локалитет изнад села Банско, југоисточно од града Струмице, где се налазе остаци тврђаве и постоји једна бааа. Струмица, међутим, ни том приликом није заузета, већ се касније сама предала, уп. Скилица бр. 8 и нап. 104 и 161.

где су му се многи угледни великаши иокорили и извршио је шамо неке промене у уирави.

(р. 461, 5—464, 22).

Године 6524, индикта 14, цар напусти престоницу и пође на Тријадицу.¹⁴⁰ И окруживши тврђаву Перник¹⁴¹ (то φρούριον Πέρνικον) стаде да је опседа. И пошто су се они унутра упорно и храбро борили, много је РOMEЈА изгинуло. Читавих осамдесет и осам дана истраја у опседању, и пошто увиде да не може извршити оно што је предузео, повуче се несвршена посла и оде у Мосинопољ. Ту је дао војсци да се одмори, па кад се приближавало пролеће крену одмах из Мосинопоља и уђе у Бугарску и опколивши тврђаву названу Лонгон (φρούριον ... Λογγόν) опсадом је заузме.¹⁴² Упутивши затим Давида Аријанита и Константина Диогена у Пелагонијске равнице (εις τὰς κατὰ Πελαγονίαν πεδιάδας), постаде господар над бројном стоком и многим заробљеницима.¹⁴³ Цар спали заузету тврђаву (se. Лонгон), те заробљенике подели на три дела, предавши један део савезницима Русима, други РOMEЈИМА а преостале задржа за себе и потом крену даље.¹⁴⁴ Стигавши до Касторије и

¹³⁹ Према *Злашарском*, Историл, 1/2, 758, зoјска је била под „егзархом“ Ксифијом. У то времг у Византијском Царству оваква функција није постојала и овде значи само: командант, заповедник итд.

Βοῖόν је највероватније истоветан са Βοῖάνο?, градом код Софијепод Витошом, уп. комент. за Кекавмена, нап. 49, *Schlumberger*, Ерорее, II, 364, и *Злашарски*, Историн, 1/2, 758, н. 2.

¹⁴⁰ На основу иадикта 14. који почиње 1. септембра, јасно је да је поход на Софију вођен у јесен 1016. г. Уосталом, то излази и из тога што је од почетка године до дубоко у лето 1016. г. Василије II био заузет на истоку.

¹⁴¹ За Перник уп. Скилица бр. 6 и 8 и нап. 87 и 160.

¹⁴² Како је до неуспеха приликом опсаде Перника дошло у касну јесен 1016. г., нови поход Василија II пада у рано пролеће 1017. г.

Није познато где се налазила тврђава Лонгон, али ипак сви, *Rački*, Borba, 63, *Schlumberger*, Ерорее, II, 376, *Злашарски*, Историн, 1/2, 767 н. 2, *Runciman*, Bulg. Empire, 247, н. 1, је стављају негде северно од Костура. У једној повељи из 1298. године помињу се два Лонгоса, од којих је један недалеко од Вардара, док се у другој повељи из 1319. године помиље један метох велике лавре Св. Атанасија у катепа-никију Акрос на халкидичком полуострву Лонгос. Постојала су, дакле, два Лонгоса, од којих би онај о коме је овде реч требало тражити североисточно од Костура према Вардару: уп. *Kyriakides*, Буџ. Μελέται, 99 н. 2, 212—213.

¹⁴³ Иако је Василије II успео да Ивца отера, већи део Пелагонијске равнице остао је у рукама Јована Владиолава (уп. нап. 137). Ова вест је интересантна и по томе што спада у ред оних ретких вести које говоре о привреди тих крајева; осим тога, она показује да је плљчка била значајна и за снабдевање византијске војске и за слабење непријатеља.

¹⁴⁴ У току 988. г. дошла је у Византију, на основу споразума између Василија II и кијевског кнеза Владимира, позната варего-русска дружина. Овај одред је учествовао у угушивању устанка Варде Фоке, затим 1000. г. у ратовима Василија II у Јерменији. Највероватније је овде реч о овој дружини, што би излазило и на основу њеног значаја и улоге, па према томе и њеног бројног стања, у овом походу. Василије II је, наиме, Русима доделио једну трећину целог плена, а не половину, како то мисли *В. Г. Васмбесекјуи*, Варнго-русска и варлго-англиискал дружина, ТрудБ! I, 205. Одред је бројао 6000 људи 988. г.; скоро је сасвим извесно да је имао исти број и

покушавши да град освоји увиде да је неосвојив, те се поврати. Био је, наиме, примио писмо Цицикија, сина патрикија Теодата Ивирца, који је у Доростолу вршио дужност стратега (του στρατηγούντος εν -τω Δοροστόλω), о томе да Кракра, сакупивши велику војску и удруживши се са Јованом и придруживши себи и Печенеге, намерава заједнички извршити упад у земљу РOMEЈА.¹⁴⁵

1000. г. 0 није много вероватно да се овај број смањио до 1017. г., уп. нав. дело, 196—205 и посебно 357, где закључује да нема прекида у служби варего-руске дружине у Византијском Царству после 988. г.

¹⁴⁵ За Печенеге уп. нап. 267.

Израз του στρατηγούντος εν τω Δοροστόλω треба свакако тумачити: „онај који врши дужност стратега у Доростолу“, како то чини *N. Banescu*, La question du Paristrion, Byz. 8 (1933), 281—282, и *исии*, Les duchés, 50—52, насупрот *Злашарском*, Политическото положение на северна Българин през XI и XII векове, ИИД. 9 (1929), 42 sq., *исии*, Устройство Болгарии, 51, и *исии*, Историн, 1/2, 717 и II, 6 н. 2, по коме се ради само о војном заповеднику. У вези с тим поставило се и питање постојања ове теме. После покоравања Бугарске од стране цара Јована I Цимискија, 971. г., уведено је тематско уређење, уп. Скилица-Кедрен, II, 412, 19—21. Нема никакве сумње да је после победе Цимискија 971. г. и Доростол постао тема, јер се у Тактикону из Есдорјала помиње стратег у том граду, уп. *N. Oikonomides*, Un tak-tikon inedit du Xe siecle, Cod. Scorial. gr. R-II-11, Actes du XIIe Congres international d'études byzantines, II, Beograd 1964, 180. Банеску нпр. сматра да је у области са центром у Доростолу постојала непрекидно после 971. г. тема и да је Цицикије један од стратега те теме. Златарски опет сматра да је после устанка кометопула Доростол дошао под њихову власт, да је враћен под византијску власт 1001. г. али да тада није постао центар посебне теме, већ касније, па зато и ово место преводи на овај начин. Слично Банеску мислио је и *Панченко*, ИРАИ 10 (1905), 295—296. *Иречек*, Историн Булгар, 182, *Мушафчиев*, Историл, I, 288 и II, 1, *Runciman*, Bulg. Empire, 247, *Glykatzis*, Administration, 48, сасвим укратко се изјашњавају да је област Доростол постала византијска после 1000. г., односно признају да је њоме управљао византијски стратег. *Литаврин*, Болгарин и Византин, 263—264, детаљније је изнео свој став: Цимискијеви успеси су пропали после 976. г. и тек 1000. г. заједно са Преславом, Малим Преславом и Плиском враћен је и Доростол, који се, додуше, тада не помиње ни у једном извору, и од тада је био посебна тема. Литаврин сматра да је Цицикије био можда један од стратега те теме а исто тако и Теодор са два печата из X—XI века (уп. *Панченко*, ИРАИ 8, 1903, 225, и *исии*, ИРАИ 10 (1905) 295—296). Изгледа сасвим убедљив став оних који узимају да је до обнављања теме у Доростолу дошло 1000. г. (уп. нап. 67). Да је настао прекид у византијској власти између 976. г. и 1000. г. говори и околност што је приликом освајања Цимискије наметнуо ново име Доростолу, Теодорополис, које се међутим врло брзо изгубило, највероватније из разлога што град није дуго био под византијском влашћу. Тема се појављује, свакако, 1017. г. када и н>ен стратег Цицикије (за Цицикија уп. још *Honigmann*, Ostgrenze, 222—223). Можда је био један од његових претходника и Теодор са два горе поменута печата, како узима *Banescu*, Les duchés, 52—53. Поред ових постоји још један печат, највероватније из самог почетка XI века, Лава Пигонита, протоспатара и стратега Великог Преслава (објављен код *N. Banescu* — *P. Papahagi*, Plombs byzantins decouverts à Silistrie, Byz. 10, 1935, 602—603), чије постојање би указивало да је тада уведено такво уређење у новоосвојеним крајевима по коме су градови, свакако они најзначајнији, заједно са њиховом облашћу постали посебне војно-управне јединице, на чијем челу је стајао намесник који је носио назив стратега. У XI веку појављује се тема Придунавски градови (и области), звана још Паристрион или Парадунавон. Постоји једна вест код Аталијата, 205, 7—8, о неком Нестору, катепану Доростолу. Најлогичније тумачење би било да је после коначне победе Василија II, негде после 1018. г., створена већа војно-управна јединица Паристрион, под коју су дошли градови, који се раније појављују одвојено под стратезима. Што се тиче катепа Нестора, његова појава пада 70-тих година XI

Узмирен овим писмом, он се убрзано враћао. У пролазу заузео и спали тврђаву Босоград^{тх К6} (τα Βοσόγραδα), Верију обнови⁷, опустоши и поруши околину Острова и Молиски^{1*8} (τα περίξ Ὀστροβοῦ καὶ Μολισκοῦ) и одлучи да даље не иде. Јер било му је јављено да је Кракрин и Јованов намеравају поход против Ромеја спречен, пошто су им Печенези отказали савез.¹⁰ Вративши се стога натраг опсадом заузме и другу тврђаву, Сетену (Σέταιναν) где беху дворци Самуила¹⁵⁰ и где се налазила велика количина жита, коју, по његовом наређењу, војска опљачка док остало би поплаћено. Посла затим против Јована, који се налазио недалеко, једну тагму Схола запада и једну из Солунске теме¹⁵¹, под заповедништвом Константина Диогена. Док су ови били у покрету, Јован му постави заседу. Сазнавши ово и бојећи се да не доживе несрећу цар изјаха пред војску и не рекавши ништа друго већ једино „ко је борац, за мном“, ујурбано пође напред. Сазнавши ово, Јованове уходе у страху пођоше у Јованов логор и испунише га страхом и забуном

Вишеград (Βισέγραδον). U.

Prokić, Zusatz, No. 33.

века, када се веће јединице (катепанати и дукати) опет деле на мање самосталне јединице, па се тако могла појавити тема Доростол под намесником са звањем катепана, који у то време није више тако високог ранга као у првој половини XI века.¹⁴⁶ Према исправци Михаила Девољског може бити речи само о Вишеграду. Овај локалитет морао се налазити негде на путу из Костура за Верију; уп. *Прокић*, Скилица, 133, посебно нап. 2, где се позива на Цвијићеву карту Старе Србије и Македоније и где је на Деволу забележен Божиград; уп. и *Злашарски*, Историја, 1/2, 768, н. 1; *Runciman*, Bulg. Empire, 247, н. 2, још увек бележи оба облика, Босоград и Вишеград.

¹⁴⁷ Верија је заузета 989. г., уп. коментар за Лава Бакона, нап. 19. Из извора се не види да ли јетада и у којој мери срушена. Поновна изградња, највероватније тврђаве, уследила је померању сталнијег фронта даље од града.

¹⁴⁸ Да ли је Молиск био град или тврђава, и где се тачно налазио, не зна се. Свакако није био далеко од Острова, највероватније на путу између Острова и Верије, одакле је цар долазио, уп. *Schlumberger*, *Ворее*, II, 379, н. 1, *Злашарски*, Историја, 1/2, 796, н. 1, *Runciman*, Bulg. Empire, 247, н. 3.

¹⁴⁹ О овом планираном нападу Печенега не зна се ништа више. *Злашарски*, Историја, 1/2, 796, претпоставља да је можда стратег Доростола смирио Печенега новцем и тако одстранио опасност. За Печенега уп. нап. 267 и даље.

¹⁵⁰ Сетина се помиње у Моленској епископији у првој хрисовуљи Василија II Охридској архиепископији, 1019. г., уп. *Geizer*, *Bistümerverzeichnisse*, 42, 25, где стоји: Σέτιν. Сетина је највероватније код данашњег села Сетина на реци Брод, притоци Секулаве, која се улива у Црну реку, североисточно од Лерина и северозападно од Островског језера, уп. *Rački*, *Borba*, 63, *Злашарски*, Историја, 1/2, 796, н. 2, *Runciman*, Bulg. Empire, 247; за старија мишљења уп. *Schlumberger*, *Ворее*, II, 379.

За дворца види нап. 97.

¹⁵¹ Тагма је у IX и X веку термин за војне јединице које су сачињавале престоничку војску (уп. нап. 31). Више схола сачињавало је једну тагму док је више турми у то време формирало једну тему, тј. јединицу стационирану у провинцији. У XI веку почела је да се губи разлика између тематских и престониčkih јединица и тагмама се називају све велике јединице византијске војске, уп. *Glykatzis*, *Administration*, 3. Да се разлика губила види се и по овом случају у коме је термин тагма примењен како за Схолу Запада тако за Солунску тему.

будући да нису ништа друго викали већ једино „бежите, Цесар“^{тх15а} (βεζεῖτε, ὁ Τζαῖσαρ). Пошто су сви без реда бежали заједно са Јованом, они око Диогена охрабре се и крену за њима у потеру. И убише многе, и заробише двеста тешко наоружаних војника (πανοπλίτας) и коње и пртљак Јована па и његовог нећака.¹⁵³ Учинивши то, цар се врати према Водену, и средивши тамошње стање врати се у Цариград, 9. месеца јануара, индикта 15, године 6526.¹⁵⁴

Користећи стање Гезбедности, Јован пође да опседа Драч¹⁵⁵, охоло и варварски разметљиво. Кад тамо поче опсада и кад се приметну борба, он паде, и не би јасно од кога је био погођен.¹⁵⁶

пх већ и „бежите, бежите, Цесар“ (ἀλλ' ἢ "βεζεῖτε, βεζεῖτε, Τζαῖσαρ"). U; већ и „бежите, Цесар“ (ἀλλ' ἢ "βεζεῖτε, ὁ Τζεῖσαρ"). AC.

Prokić, Zusatz, No. 34.

оҳ коме је одмах ископао очи. U.

Prokić, Zusatz, No. 35.

р* он паде ... погођен: са стратегом и патрикијем Никитом Пигонитом, борећи се на коњима, паде смртно погођен у утробу од два пешака који су при судару притрчали. U.

Prokić, Zusatz, No. 36.

¹⁵² *Schlumberger*, *Ворее*, II, 380 н. 2, сматра ову вест врло занимљивом и позивајући се на старију литературу изгледа да прихвата мишљење да се ради о македонско-румунском језику и то указује, по њему, да је у редовима Самуилове војске било много Румуна. Очигледно се ради о словенском језику транскрибованом на основу могућности које пружа грчки правопис, уп. *Прокић*, *Постанак*, 303.

¹⁵³ **Р**етки су подаци о родовима војске Самуила и његових наследника. Овај податак указује да су постојале специјалне јединице тешко наоружане, највероватније коњаници, по угледу на византијску тешко наоружану коњицу тзв. *ἱπλότοι κατὰφράκτοι*.

За свиреп обичај ослепљења уп. нап. 97.

¹⁵⁴ Индикт и година се не слажу. 6526. година од постанка света је, у јануару, 1018. г., али је онда индикт 1. а не 15. Уп. нап. 193.

¹⁵⁵ Вероватно је Јован Владислав искористио рано пролеће 1018. г. да се припреми за напад на Драч, а згодна прилика је била у томе што византијска војска није још кренула у акцију. Василије II се тада налазио у Цариграду.

¹⁵⁶ Сви се извори слажу у томе да је Јован Владислав погинуо пред Драчем али се разликују у опису погибије. Према Јахи, 59, 3—4, владао је годину дана и убијен је руком једног од својих потчињених. Код Попа Дукљанина, 341, забележено је: „... ante Durachium, quadam die dum coenaret et epularetur, subito apparuit ei miles armatus in effigie sancti Vladimiri. Et terrore percussus magnis vocibus clamare caepit: Currite mei milites, currite et defendite me, quia Vladimirus occidere me vult. Et haec dicens surrexit de solio suo, ut fugeret. Statimque percussus ab angelo corruit in terram et mortuus est corpore et anima“. Псел, *Scripta minora*, magnam partem adhuc inedita, edidit recognovitque Eduardus Kurtz, ex schedis ejus relictis in lucem emisit Franciscus Drexler, volumen primum: *Orationes et dissertationes*, Milano 1936, 160, би, на основу духовитог тумачења текста једног панегирика које је дао *H. Gregoire*, *Du nouveau sur l'histoire bulgare-byzantine*. Nicéas Pegonites vainqueur du roi bulgare Jean Vladislav, Byz. 12 (1937), 285, 289—290, приписао убиство цара Јована Владислава самом Никити Пигониту. У суштини, дакле, Псел потврђује допуну Михаила Девољског, али како се ради о панегирику, он сву славу приписује Никити Пигониту. Остаје као најверодостојнија верзија смрти Јована Владислава она Михаила Девољског, према којој је последњи цар погинуо у сукобу са Пигонитом од руку притрчалих војника. Уп. *Прокић*, Скилица, 125, по коме су Владислава убили његови сопствени

Владао је Бугарима две године и пет месеци.¹⁵⁷ Чим је вест о Јовановој смрти била достављена цару од стратега Драча патршодја Никите Пигонита^{1,18}, цар се одмах подиже.^{1,19} Када стиже до Једрена дођоше му у сусрет брат и син чувеног Кракре доносећи пријатну вест да се предају они, знаменита тврђава Перник и осталих тридесет и пет тврђава. Њих достојно почаствова и Кракру подиже на степен патрикија, и пође у Мосинопољ. Тамо дођоше и посланици од становништва из Пелагоније и Моровизда и Липљана¹⁶⁰ (εκ Πελαγονίας και Μοροβισδου και Λιπενίου) које је цару предавало градове. Кренувши одавде оде у Сер, где стиже Кракра са архонтима из тридесет пет градова, који су се били предали, и лепо их прими. Приђе и Драгомуж (Δραγομῳζος), водећи са собом и патрикија Јована из Халдеје, тада ослобођеног од дугог тамновања, и предаде тврђаве у области Струмице^x и доби сан патрскија. Он је, наиме (се. Јован из Халдеје), био заробљен од Самуила и у затвору остао двадесет и две године.¹⁶¹ Чим се цар

Струмице (Στρουμίτζη). U.

Prokić, Zusätze, No. 37.

војници, и *Злашарски*, Историл, 1/2, 771—772, који се пита да ли су војници, који су убили цара, Византинци или „Бугари“. *Runciman*, Bulg. Empire, 248, је занемарио допуну Михаила Деволског и не одлучује се ни за једну верзију.

¹⁵⁷ Према Јахји, 59, 7—8, кренуо је Василије II из Цариграда у месецу Шабал 408. Г.Ј тј. између 20. фебруара и 20. марта 1018. г. Јован Владислав је, дакле, највероватније погинуо у фебруару 1018. г., па када се одбију две године и пет месеци, колико је владао, значи да је дошао на престо негде у септембру 1015. г. (уп. нап. 101).

¹⁵⁸ Никита Пигонит помиње се први пут на овом месту као стратег Драча. Његова даља каријера одвијала се углавном на истоку и командовао је 1034/5. г. војском којом је освојена тврђава Беркри изгубљена кривоцом и нехатом Николе Бугарина, названог Хрисилија, уп. Скилица бр. 13 и нап. 293, и литературу у нап. 156.

¹⁶⁰ Јахја, 59, 4—7, бележи да су „вођи Бугара писали цару, унижавајући се пред њим и изражавајући своју жељу, да прими тврђаве и области, које се налазе у њиховим рукама, и молећи за допуштење да дођу к њему и да раде по његовим заповестима“. *Прокић*, Скилица, 137, сматра да Скилица и Јахја нису у супротности већ да се међу собом допуњују. Односно, сем извештаја о смрти Владислављевој, цар Василеј је без сумње добио и писмени позив од словенских великаша. Ово Јахјино тврђење о позиву цара од стране словенских великаша потврђује се даљим причањем и самог Скилице о безусловној предаји са малим изузетком, готово свих тадашњих великаша, који не само да нису пружили никакав отпор цару, већ су ишли њему у сусрет, далеко напред, неки чак до Једрена.

¹⁶⁰ Градове је предало становништво, јер παραδιδόντων иде са έτοιών, и не односи се на посланике, јер би иначе стајало παραδιδόντες. Посланици су били из Битоља и Моровизда, које се помиње као епископско седиште у хрисовуљи Василија II за Охридску архиепископију 1019. г., ed. *Geizer*, Bistümerverzeichnisse, 43, 3—6, и које се налазило на реци Брегалници, јужно од Кочана, код данашњег села Мордовис или Морозда, где се налазе и остаци цркве (уп. *Злашарски*, Историн, 1/2, 775, н. 2, и *Иванов*, „БЪЛгарски старини“, 552), као и из Лишвана, римске Улпине, на Косову (помиње се као епископија у повељи из 1019. г., ed. cit., 43, 32—33). *Runciman*, Bulg. Empire, 249, н. 1, сматра да су „Morobisudus“ и „Lipenius“ градови близу Битоља.

¹⁶¹ За Јована из Халдеје, уп. нап. 88.

Архонти су стајали на челу области око градова, како јасно указује случај са 35 архоната 35 градова, који су се предали са Кракром. За сличну употребу термина

приближи Струмици, дође архиепископ Бугарске Давид'* са писмом Марије, Јованове жене, која је обећавала да ће напустити Бугарску, ако се испуни оно што тражи.³⁶³ Приђе и Богдан топарх унутрашњих тврђава¹⁶³ (Βουδάνος ο των ένδοτέρω κάστρων τοτάρχης) па би и он почастован патрикијским саном, као човек који је одавно био присталица царев и који је убио свога таста.* Одатле пође у Скопље^{hx 161} и оставивши у граду као стратега автократора (στρατηγδναυτοκράτορα) патрикија Давида Аријанита^{tm 166} поврати се преко

*x Јован (Ιωάννης). U.

Prokić, Zusätze, No. 38.

tx Матејица (Ματ&αίτζην). U.

Prokić, Zusätze, No. 39.

ix тамо се са њиме срео и млади Николица (ό νέος Νικολιτζας), који је водио прву и најхрабрију чету (сύνταξιν) Самуила, и почастован је саном протоспатара и стратега. U.

Prokić, Zusätze, No. 40.

vx именовавши га за катепана Бугарске (κατεπάνω Βουλγαρία?). UO_a

Prokić, Zusätze, No. 41. ИРАИ 4/2 (1899), 6.

уп. нап. 121. Интересантно је да се Кракра не назива архонтом, а тако ни Драгомуж, који је дошао пред цара да преда градове у Струмичкој области. У погледу организације државе, по свему изгледа да су већи градови, као Перник и Струмица и неки други, били центри великих области које су обухватале ман>е области са мањим градовима као центрима, на чијем челу су стајали архонти, док су у већим градовима седеле велможе са вишим титулама. Под архонтима *С. Лишев*, Ннкоиданни за феодалните одношенл в БЪлгарин през X в., ИИБИ. 6 (1956), 425, подразумева бољаре који имају тврђаве и дружине, и не води рачуна о разликама у степену власти нити о осталим разликама међу њима.

¹⁶² Највероватније је у праву *Злашарски*, Историл, 1/2, 776, када Маријине циљеве види у томе да спасе живот својих и да им обезбеди будућност. Такве услове могао је Василије II да прихвати, а судбина чланова царске породице показује да су такви и били циљеви царице. Међутим *Злашарски*, Устројство Болгарији, 50, приписује Марији далеко шире захтеве на политичком плану, које вероватно у конкретној ситуацији она није имала.

Струмица се тек сада предала а није никада раније заузета, уп. нап. 105.

¹⁶³ Постоји варијанта у рукопису O₃ Скилице, уп. *Усиенски*, ИРАИ 4/2 (1899), 6: ό των ένδοτέρων τόπων τοτάρχης — топарх унутрашњих места, области. Осим тога, без ближег одређивања да ли се ради о тврђавама или местима или областима, спомињу се једноставно τα ένδοτερα, уп. нап. 27, и Скилица бр. 10 и нап. 241. На основу овог последњег податка радило би се о областима са тврђавама које су се налазиле у срцу Самуилове државе, од Прилепа ирема Охриду. Тако је то схватио и *Schlumberger*, Ерорее, II, 384, који помиње у вези са тим местом Скилице -Кедрена Преспу и Охрид. Тешко је ближе одредити границе или градове или места, односно области које се под тим појмом подразумевају.

¹⁶⁴ Млади Николица највероватније је био син Николице, познатог по бројним бекствима из Византије, уп. нап. 72.

¹⁶⁵ Ова допуна се налази не само у рукопису U већ и у C и Oj; У рукопису Vatic. граес. 161, додатак је унет накнадно, другом руком, а изостао је у рукопису A, уп. *Усиенски*, ИРАИ 4/2 (1899), 6, C. *De Boor*, Weiteres zur Chronik des Skylitzes, BZ 14 (1905), 436, x *Prokić*, Zusätze, 46. *Прокић*, Скилица, 150 н. 2, полазећи од чињенице да се додатак налази у великом броју рукописа, мисли да је постајао

тврђаве Штип и Просек (των φρουρίων Στυπείουτε και Προσάκου), мо-литвама и химнама поздрављан и слављен. Потом поново удесно заокрену и стиже у Охрид и тамо постави логор, док га је цели народ предусретао пејанима и плескањем и радосним усклицима. Град Охрид (Αχρίς) лежи на високом брежуљку^{2*}, непосредноуз велико језеро^{xxx}, из којег истиче река Дрин (Δρίνος) текући према северу^{az}, затим завија према западу и утиче у Јонско море

zu на високом брежуљку: на два висока брежуљка. U.

Prokić, Zusätze, No. 42.

ϛϛϛ звано Лихнид, по коме се и град назива Лихнид, истоимено са језером, а од старине се зове Диасарит (Διασαρίτης) [Dasarit (Δασσαρίτης). O.]. У овом језеру лови се огромна количина укусних риба. CAO, Скилица-Кедрен, II, 468, 6 sq.; ИРАИ 4/2 (1899), 7.

az протичући из јужних крајева око Девола. И дели поменуто језеро као што кажу да Алфеј дели море и текући према Аретуси скреће затим према северу. И стигавши до краја језера, који се на домаћем језику зове Струда (Στρούδας. C; Струга — Στρούγας. UA; Струва — Στρούβαζ. O.), и са њим се сјединивши постаје веома велика река. CA. Скилица-Кедрен, II, 468, 8 sq.; Prokić, Zusätze, No. 43; ИРАИ 4/2(1899), 7.

већ у оригиналу Скиличине хронике и да, према томе, не потиче из пера Михаила Деволског.

Допуну у извесном смислу потврђује Јахја, 59, 16—18: „И прикључена је бугарска држава грчкој држави, и учини је (тј. Василије II) катепанатом“. Шта је Бугарска у овом случају? Јахја на изглед одређује Бугарску прецизно, јер се под њом подразумева држава Самуила и његових наследника, али остаје и даље неразјашњено које су области обухваћене катепанатом, да ли оне које су улазиле у Самуилову државу на врхунцу њеног територијалног ширења или области које су покорене 1018. г. Према допуну Михаила Деволског ради се о војно-управној јединици, о катепанату Бугарске. Да би се одредио овај појам потребно је видети какво уређење су добиле све области које су улазиле у Самуилову државу при њеном највећем територијалном опсегу, односно у једном одређеном моменту. У току рата Самуило и његови наследници нападали су или привремено држали извесне области које су пре рата, односно у току рата или непосредно после завршетка рата, улазиле у следеће теме: Далмацију, Драч, Никопол, Хеладу, Солун, Стримон, Волерон, Македонију и Тракију. Све ове теме постојале су у X веку и практички су, где су прилике биле повољне, обновљене. Уколико је у овим темама дошло до извесних војно-управних промена, оне су зависиле од општег процеса развитка провинцијалног уређења а не од посебних услова проистеклих из победа над Самуилом и његовим наследницима. Оно што је било изван тих тема приликом поковања Самуилову држави може се сматрати да су савременици подразумевали под „Бугарском“ у ширем смислу и да је Василије II на тој територији приступио изградњи новог уређења, уп. поред осталих *Злашарски*, Устројство Болгарије, 55; *Литаврин*, Болгарил и Визанпш, 264, *Glykatzi*, Administration, 85 н. 13.

О томе како је у управном погледу подељена ова област постоје различита схватања и претпоставке. *Скабаланович*, Виз. государство, 225 sq., сматра да је Самуилова држава подељена на три војно-административне теме: Бугарска, Паристрион и, на Дунаву и Сави, тема са градовима Сирмиум и Београд; *П. Мушафчиев*, Судбините на средновековши ДРБСТБР, Сборник Силистра и Добруджа, 1 (1927), 158—159, по коме су на територији срушене „бугарске државе“ створене четири теме: 1. Бугарска, која је обухватала целу данашњу Македонију, изузев Солуна, Серску и Софијску област, 2. Драчка тема са Албанијом и Црном Гором, 3. Сремска тема са крајевима око града Сремска Митровица па све до Мораве и 4. Придунавски градови или грчки Паристрион; *Злашарски*, Устројство Болгарије, 51—57, *исши*, Историј, II, 1 sq., је стао на становиште да је цела територија бившег Самуиловог

царства остала у управном погледу неподељена и да је била под катепаном Бугарске са седиштем у Скопљу (уп. критику тог става: *Dölger*, BZ 31, 1931, 443—445, и *Осирогорски*, Историја, 296, н. 2, алиобјављена већ у првом издању 1940 Т.); *Kyriakides*, Вуџ. Μελέται, 144 sq., је пошао од спомена стратега у неком граду и тако набројао низ тема, које су делимично каснијег порекла а делимично нису никада ни постојале (уп. критику *Осирогорског*, ib.); *Banescu*, Les duchés, 45 sq., и 118 sq., где су резимирани резултати низа његових студија, нарочито посвећених Паристриону, сматра да су земље Самуила поделене свега у две велике теме, Бугарска и Паристрион, док су градови Сирмиум, Ниш, Сердика, Охрид, Мелник, Воден, итд. са својим стратезима били под влашћу намесника Бугарске у Скопљу. Слично Банеску заузет је став у Историј на Бугарил, I, 151. Према Историји, I, 237 и 282, поред две теме, Бугарске и Паристриона, изгледало би да су постојале и теме које су обухватале Сирмиум, Београд, Браничево, Ниш, итд. али се из текста не види да ли су створене после победа Василија II или се ради о темама из XI—XII века. *Осирогорски*, Историја, 296—297, полази од тога да је бивша територија Самуилову држави, као и свака византијска територија, подељена на теме, па да је њен централни део образовао велику тематску јединицу која је названа тема Бугарска, са седиштем у Скопљу. Ова велика тема добила је ранг катепаната, а затим ранг дуката. Између балканских планина и Дунава формирана је тема Паристрион или Парадунавон са центром у Силистрији, док „изгледа да је и погранична област на Дунаву и Сави претворена у тему са седиштем у Сирмиуму“. *Литаврин*, Византин и Болгарин, 283, слаже се у суштини са Острогорским али је врло одређено прихватио постојање теме Сирмиум, а осим тога сматра да су ове три велике управне јединице биле подељене на мање области под тематским намесницима. *Glykatzi*, Administration, 85, н. 13, слаже се са Острогорским у критици Златарског али се ипак пита да ли у управном систему, највероватније цивилном, није постојало извесно јединство бивше Самуилову државе. На основу расположивих извора, засад, најприхватљивије је мишљење да су на територији бивше Самуилову државе, ако се изузму оне области које су ушле у старе теме, створене три управне јединице — Бугарска, Паристрион и Сирмиум: за Паристрион уп. нап. 145 а за Сирмиум нап. 199.

Тема Бугарска је обухватала централне делове Самуилову државе и граничила се са темама: Драч, Никопол, Хелада, Солун, Стримон, Македонија, Паристрион и Сирмиум. Средиште Бугарске теме било је у Скопљу, где је постављен за катепана Давид Аријанит који је у истом граду именован за стратега автократора. *Злашарски*, Устројство Болгарије, 52—54, полази од концепције јединства управе над бившом територијом Самуилову држави и стратега автократора сматра царским намесником целе области тј. Бугарске, која се затим дели на мање области под стратезима или архонтима, па се према томе и катепанат Бугарске шири на целу територију. *Banescu*, Les duchés, 126—127, пошто је утврдио постојање теме Паристрион, сматра да је бугарски катепан имао под собом низ архоната, дука и стратега у области око градова и тврђава (Сирмиум, Ниш, Сердика, Охрид, Мелник, Сервија, Воден, итд.), па се у извесној мери, слаже са Златарским. *Laurent*, Le theme byzantin de Serbie, 186, замишља организацију као зграду на три спрата: на челу је врховни заповедник (стратер автократор), затим тема на чијем челу је могао да буде и овај исти стратер автократор, а на дну овакве зграде налазиле би се области или тврђаве под потчињеним „генералима“ (вероватно стратезима). Према *Литаврину*, Византин и Болгарил, 284, то што је Давид Аријанит био стратер автократор указује да његове војне компетенције нису биле ограничене у тек освојеним областима, и то у онима које су улазиле у катепанат Бугарске. Његова права као катепана могла су бити трајнија од оних које је имао као стратер автократор, као главни заповедник у тек покореној али још немирној земљи. Када је уведена функција врховног заповедника у европским поседима Царства, што је суштина функције стратега автократора, њему су биле потчињене све војне јединице а не само „бугарске“, и то само у војном погледу. Изгледа да треба поћи од стања извора: Михаило Деволски је дописао да је Давид Аријанит као стратер автократор именован и за катепана Бугарске теме. Михаилове допуне имају увек основну тежњу да текст исправи и да га учине јаснијим. И овде је такав случај. Како је у XI и XII веку било познато да је Бугарска била на почетку, наиме после поковања, катепанат, Михаило је осетио да мора то да допуни, јер стварно функција стратега автократора није ништа објашњавала у погледу управних

код тврђаве Љеш (Εἰλισάν), а град (se. Охрид) беше метропола целе Бугарске (μητρόπολις οὐσα της πάσης Βουλγαρίας), у КОΙΟΥ су ђе налазили дворци царева Бугарске (των βασιλέων... Βουλγαρίας) и блага била нагомилана.³⁶⁶ Кад цар ризнице отвори нађе силно благо и круне од бисера и златом ткану одећу и сто кентенарија¹⁶⁷ кованог

мера које су предузете после византијске победе (за стратега автократора уп. *R. Guiland*, Etudes sur l'histoire administrative de Byzance. Le Domestique des Scholes, REB 8, 1951, 43—51 и *Glykatzi*, Administration, 52 Н. 3, 65). У целој ствари треба гледати две фазе: прву, када је у Скопљу Давид Аријанит постављен за стратега автократора, дакле врховног заповедника, у ситуацији која није била још сређена и смирена, и када је замењивао Василија II на ратном подручју, које није било сасвим тачно одређено и ограничено. Василије II је могао, према томе, да крене из тек освојене области у Атину и Цариград, пошто је оставио свог заменика, који је имао најшире компетенције за све случајеве. Ускоро после тога ситуација је изгледала много смиренија и приступило се спровођењу управних мера. Тада је створен катепанат Бугарске а Давид Аријанит, можда зато што је био на лицу места, постао је први катепан и могао је то и бити неко време чак упоредо са функцијама стратега автократора, која није формално укинута али која је постепено губила у садржини услед смиривања прилика. И ако допуна не потиче од Михаила Девољског, већ се налазила у оригиналу, ствари се не мењају, напротив, остаје исти редослед наведених функција Давида Аријанита, који је био стратег автократор а постаје и катепан Бугарске. За катепанате уп. *Glykatzi*, Administration, 64—65, *Ферлуга*, Ниже јединице, 74—76, *исши*, Визанхијска управа, 106—107.

Седиште катепана Бугарске било је у Скопљу од самог почетка, уп. *Осиро-горски*, Историја, 279, н. 1, а не у Охриду како су мислили *Скабалановић*, Виз. го-сударство, 225 sq., *Злашарски*, Историл, II, 14—15, *P. Mutačijev*, Zu den Themen Bulgarien und Paristrion, BZ 26 (1926), 251. Давида Аријанита наводе као катепана и то у вези са Скопљем сви наведени рукописи, па и Михаилу Девољски. Код Скилице-Кедрена забележено је, додуше, на једном месту, да је Охрид метропола Бугарске, али се то односи на време пре пада под византијску власт, уп. нап. 166. Уосталом, Василије II је оставио у Охриду Евстатија Дафномела као архонта града (тј. архонта града Охрида), а под тиме се подразумева и извесна област око града, уп. Скилица бр. 8 и нап. 168.

¹⁶⁸ Допуне Михаила Девољског и на овом месту уносе више прецизности у текст: стварно је Охрид на два брежуљка, од којих је један на коме се налазила вероватно и у оно време тврђава а други — где је данас црква св. Климента. Тако је и Струга исправнији облик.

За стари Лихнид уп. *Папазоглу*, Македонски градови, 224—230 и тамо наведену литературу, која сматра да је највероватније да је стари Лихнид био на месту средњовековног и данашњег Охрида; поред тога, она с правом истиче да је Скилица-Кедрен, а тако и неки други византијски аутори, погрешно сматрао да је старо ИИИС Лихнида било Dasaretis док је у ствари Лихнид био центар племена Дасарета, чија је област обухватала на југозападу токове река Семени и Девола а на североистоку крајеве око Охридског и Преспанског језера.

Алфеј је река на Пелопонезу.

Аретуса је извор на Сицилији.

Једино на овом месту се Охрид помиње као метропола целе Бугарске а под тиме писац јасно подразумева престоницу Самуила и његових наследника. У средњем веку престоница није увек везана за један град, као што је то био случај у Византијском Царству. Писац је пошао од свога искуства и Самуилову престоницу везао за једно место, Охрид. Као и други средњовековни владари, Самуило и његови наследници имали су дворце у више места: у Преспи (уп. нап. 28 и Попа Дукљановна, 333, 338), у Битољу (уп. нап. 112) и у Сетини (уп. Скилица бр. 8 и нап. 150), а њихова престоница је практички била тамо где су се они налазили. Ипак изгледа да су и Самуило и његови наследници давали неку предност Охриду и Преспи.

¹⁶⁷ Кентенариј (центенариј) је римска и византијска мера, која је садржавала десет фунти злата, а једна фунта је тежила око 320 гр.

злата (χρυσοῦ επισήμου), које све утроши на плате за своју војску. За архонта града (ἀρχοντα της πόλεως) постави патрикија Евстатија Дафнодшла¹⁸⁸ и остави му снажан одред као посаду а потом пође у логор и прими њему доведену жену Јована Владислава, која је са собом водила три сина и шест кћери и ванбрачног сина Самуила¹⁶⁹, и од Радомира, Самуиловог сина, две кћери и пет синова, од којих један¹⁷⁰ беше без очију, будући да је био од Јована ослепљен, онда када је погубио Радомира, Самуиловог сина, са његовом женом и Владимиром његовог зета.¹⁷⁰ Марија је имала са Јованом још три сина, али су раније побегли на планину Тмор (Τμόρον), која је највећа у Керавнијском горју¹⁷¹ (Κεραυνίων ὄρων). Њу прими милостиво и пријазно и нареди да се чува заједно са другима. Приђоше цару и други великаши Бугара, Несторица, Царица¹⁷², и млади Добромир¹⁷³ (ὁ Νεστορίτης, ὁ Ζαρίτης καὶ ὁ νέος Δοβρομηρός) сваки са сопственом тагмом¹⁷⁴ (μετὰ των οἰκείων... ταγμάτων); беху љубазно примљени и царски почашћени. Тада су и Прусијан (Προυσιανός) и његова два брата¹⁷⁵, синови Владислава који су, као што је раније речено, побегли на Тмор и налазили се у тешком положају због дуге опсаде — војници су,

bz један: први (πρώτος) У.

Prokić, Zusätze, No. 44.

cz Азарица (6 Ἀζαρίτης). У; Лазарица (6 Λαζαρίτης). А.

Prokić, Zusätze, No. 45.

dz Алусијан и Арон (Ἀλουσιάνος καὶ Ααρών). У.

Prokić, Zusätze, No. 46.

¹⁶⁸ Уп. нап. 165.

¹⁶⁹ Јован Владислав је имао шест синова, од којих су три, у моменту предаје, били у планини Томор, и то Прусијан, Алусијан и Арон. Из једног другог додатка Михаила Девољског, уп. Скилица бр. 8 и нап. 179, сазнајемо још за два имена: Трајан и Радомир. Недостаје, међутим, име шестог сина. *Злашарски*, Историја, 1/2, 778н. 1, мисли да су са Маријом била само два сина, а *исши*, Историл, II, 136, износи да је шести, за кога се ништа не зна, умро као дете. Од шест кћери Јована Владислава позната је по имену само најстарија, Катерина (уп. нап. 297) док се за другу зна да је била удата за Романа Куркуаса, уп. Скилица бр. 13 и нап. 284. Уп. још *Злашарски*, Историн, 1/2, 863, где се налазе родословне таблице.

¹⁷⁰ Ова вест баца нову светлост на убиство Гаврила Радомира, јер се Јован Владислав обрачунао не само са њиме већ и са његовом породицом, уп. нап. 101.

¹⁷¹ Планина Томор, између реке Девола и Озум, налази се у данашњој Албанији.

¹⁷² За Несторицу уп. Скилица бр. 8 и нап. 103.

Према исправци Михаила Девољског име је гласило δ Ἀζαρίτης (атакостоји и у латинском преводу Габијуса). Међутим, у рукопису А стоји ὁ Λαζαρίτης; Prokić, Zusätze, No. 45 на стр. 47, *Злашарски*, Историн, 1/2, 778, н. 2, узимају овај последњи облик, који је настао од имена Лазар, као Николица од Никола и Несторица од Нестор, као правилан.

¹⁷³ За младог Добромира уп. нап. 69.

¹⁷⁴ Византијски хроничар употребљава византијски војни термин за јединице с којима су словенски великаши дошли у царски логор и управо овако коршдђење термина, повезано са изразом „сваки са својим“, упућује на помисао да се највероватније ради о њиховим војним дружинама.

¹⁷⁵ Уп. нап. 169.

наиме, били добили од цара наређење да опколе и чувају подножје планине — преко гласника тражили од цара јемство и јављали су да су спремни да се предају. И цар њима на човекољубив начин одговори, и одмах из Охрида пође према језеру званом Преспа и прелазећи планину која се налазила између њих (се. Охридског и Преспанског језера) подиже тврђаву на њеном врху и назва је Василида¹⁷⁶ (Βασιλίδα) а другу на реченом језеру.^{er177} Из Преспе крену у град звани Дево^{fz 178} (Διάβολιν), где подиже високу трибину и прими Прусијана са браћом кад су дошли, умири их правичним и човекољубивим речима, њега почаствова саном. магистра а остале саном патрикија. Доведен је и Ивац, који беше слеп. Међутим, вредно је испричати на који је начин ослепљен, јер прича има нечег забавног и чудноватог.

После смрти, наиме, Јована Владислава и после предаје његове жене Марије и њене деце⁸² и покоравана осталих велможа (δυναστών) целе Бугарске, побеже овај Ивац и стиже у неку непроходну планину — име јој Брохот¹⁷⁹ (Βροχωτός) — где је имао велелепни дворца — зову га Проништем^{hz 180} (Προνίσταν) — и пе-

ег оном мањем (се. језеру) и њу (зс. тврђаву) назва Констанцион (Κωνσταντιον). U. Prokić, Zusätze, No. 47.

fz који се некада звао Селасфор (Σελασφόρος). U. Prokić, Zusätze, No. 48.

gz Пресијана, Алусијана, Арон, Трајана и Радомира (ὑρεασιάνου Ἀλουσιάνου Ααρών Τραϊάνου καὶ Ῥοδόμηρου). U. Prokić, Zusätze, No. 49.

hi Копринистра (Κοπρινίστραν). U. Prokić, Zusätze, No. 50.

¹⁷⁶ Василида је, према *Њанову*, Преспа, 76, утврђење изнад данашњег села Царедвор, у преспанском крају, а име то потврђује, јер царски двор одговара грчком βασιλείου.

¹⁷⁷ Schlumberger, Еорее, II, 388, сматра да се ради о тврђави на острву у Преспанском језеру које се данас зове Град и да је ту била престоница Самуила. По *Иванову*, Преспа, 76, ради се о утврђењу на острву Св. Ахилеј на Малом преспанском језеру, које Василије II није могао саградити, јер за то није имао времена, па је само променио име престонице Самуила у Констанцију; нови назив није се, међутим, одржао и уступио је место црквеиом и народном имену св. Ахилеја. *П. Н. МилЈоков*, Христианские древности Западној Македонији, ИРАИ 4 (1899), 46–47, са своје стране мисли да се ради највероватније о тврђави саграђеној на брежуљку усред острва Св. Ахилеј, названог „кале“, иако он није нашао остатке ни зидина нити нечег сличног.

¹⁷⁸ Prokić, Zusätze, No. 48 на стр. 47, позивајући се на *De Boor*, Zu Johannes Skylitzes, BZ 13 (1904), 366 sq., с правом истиче да је врло чудновато како је преписивач рукописа U овде забележио оба имена града а код потписа Михаила није био у стању да га прочита, па је после Σελασφόρου ἦτοι — Селасфора или ... оставио лакуну.

За Дево¹⁷⁹ упореди и *См. Новакоеић*, Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима, Београд 1893, 67–71.

¹⁷⁹ Према *Злашарском*, Истории, 1/2, 780, н. 2, Брохот планина и Прониште налазили су се у планини Томор, јер је цар дошао у Дево¹⁸⁰ да буде близу места где се налазио Ивац.

¹⁸⁰ Исправка Михаила Дево¹⁸⁰ског је утолико интересантнија што опет показује колико је умесна: у хрисовули цара Душана манастиру св. Арханђела и Гав-

ривоје и многотругих стварица уживање, и нехтедеда се покори божјој вољи, већ прикупљајући мало-помало устаничку војску, припремаше одметништво и сањаше о бугарској владарској власти. Ово је у не малој мери цара забрињавало, и због тога одустаде да продужи напред већ скрену према југу и стиже до поменутог Девола како би на сваки начин приморао одметника или да положи оружје или да га борбом савлада. Цар, дакле, радо боравећи у поменутом месту, опомињаше писмима Ивца да се, пошто је цела Бугарска покорена, не опире он сам нити да машта о ономе што је немогуће и да зна да се оно што је предузео неће завршити у његову корист. Овај је примао писма и другим узвраћао и стално износиће различите изговоре одуговлачио је и затезао и тако је цар, заведен обећањима, био принуђен да се задржи у том месту педесет и пет дана. Евстатије Дафномил, архонт Охрида¹⁸¹ (της Ἀχρίδος αρχонт), био је обавештен да је цару стало до тога да Ивац буде уклоњен и доиста избавивши згодан тренутак и договоривши се са двојицом највернијих слуга и откривши им своју намеру, приступи послу. Ивац је славио јавни празник (δημοτελής ἡῖεο εορτή), успење пресвете Богородице. На тај дан он је обичавао да позове на гозбу не само непосредне и ближе суседе већ и многе ПЗ даљне околине¹⁸² (οὐ τοὺς ἀγρογεῖτονας μόνον καὶ ἀγγιτέρονας, ἀλλὰ καὶ τῶν ὡς πορρωτάτω πολλούς). Пође, дакле, Евстатије, самозвано, на свечаност и стражарима, које је сретао на пролазима, наређивао је да јаве ко је и да долази из жеље да се весели заједно са архонтом. Пошто они јавише, Ивац се чудео и питао да ли овај противник добровољно долази и предаје се у непријатељске руке. Ипак нареди да дође и кад стиже прими га веома радосно и загрли. Одмах по завршетку јутарњег појања и када се сви скупљени гости разиђоше по својим одајама, Евстатије приђе Ивцу, и затражи да се други за кратко удаље, пошто он тобож жели лично с њим насамо да разговара о нечему веома хитном и корисном по њега. Не слутећи ништа преварно ни лукаво, већ озбиљно верујући да и он жели да постане један од оних који с њиме припремају одметништво, нареди слугама да се мало уклоне, узме га за руку, и уведе га у неки перивој покривен дрвећем и где беше

рилауПризренуиз1348.г.,са. Ј. Шафарик, ГДСС 15 (1862), 288, село Купелник, у Доњем Пилоту, има летње испаше на Малом Копренику ... и ПЛШИЦД ИФЛЧШ IUILJIKNUKh, Ждлми ... Коприниште Ивца налазило се такође у планини и вероватно се радило о летњим испашама као у првом случају.

¹⁸¹ Уп. нап. 168.

¹⁸² Тешко је рећи о каквој се прослави радило; изгледа ипак да је била у вези са обичајима из родовско-племенског уређења ако је византијски хроничар успео да приближно репродукује елементе који је сачињавају: позивају се суседи и гости из шире околине, поштује се мир, итд. *Б. Прокић*, Војвода Ивац, најстарији историјски таомен о слави у Македонији, Браство 9–10 (1902), 5–20 и *исци*, Поставак, 229, види у празнику Ивца славу и извлачи из тога даље закључке за етнички састав Самуилове државе. Његови закључци нису ни довољно поуздани нити се могу прихватити у њиховим крајњим консеквенцијама.

удубљење тако да никакав глас није могао да се чује због густине дрвећа. Нашавши се унутра, Евстатије усамљеног Ивца одмах зграби, баца га на земљу и притиснувши му коленом груди — беше, наиме, човек јаким руку — гушио га је а двојицу слуга позва да му што брже припомогну. Као што беше уговорено, они су стајали и напрегнуто чекали шта ће се десити, и чим зачуше господарев глас одмах потрче, Ивца зграбе и хитоном уста му зачепе да због његова запсјагања не би били опкољени од народа и њихово дело остало недовршено, очи му ископају и ослешвеног избаце из перивоја у двориште.¹⁸³ Побегавши у неку поткровну одају и извукавши мачеве ишчекивали су оне који ће доћи. Чим се сазнало за догађај, прикупи се огромно мноштво, једни држећи у рукама мачеве, други копља, неки лукове, други камење, једни батине, неки упаљене главње или друге запаљиве предмете притрчаваху у помоћ и викаху „да се убију, да се спале, на комаде да се сасеку, да се каменују убице и зликовци; нека не буде милости за злочинце“. Чим Евстатије угледа да се народ скупља и да нема наде да се спасе, стално охрабриваше своје људе да се држе чврсто, да не буду неодлучни, да се не предају, да не падну у руке оних који траже њихову пропад и да од њих не очекују спас већ бедну и страшну смрт. Погледавши кроз неки прозор на мноштво и руком утишавши народ, обрати им се овим речима: „окупљени људи, у мени није било никакве мржње према вашем господару, и сами ћете сви то признати, знајући поуздано да је он Бугарин а ја Ромеј (Βούλγαρος μὲν αὐτός Ῥωμαῖος δ' ἐγώ), и то не Ромеј од оних који живе у Тракији и Македонији већ из Мале Азије, која је толико далеко од вас, као што је свим обавештеним познато. Да се ја не прихватих таквог дела непромишљено и без разлога већ да ме натера нека нужда, они који су разумнији схватиће. Ја не бих, наиме, на тај начин лудо самог себе изложио отвореној опасности и презрео сопствени живот, да ме неки други разлог не присили да приступим том делу. Знајте, оно што се збило наређење је цара, којему ја, покоравајући се, послужих као оруђе. И сада ако хоћете да ме убијете, ево, ја сам од вас окружен. Само нећу умрети ни лако ни просто, нити ћу одложити оружје и предати се вама на милост и немилост већ ћу се борити за свој живот и до смрти бранити од нападача са онима који су са мном. Ако и погинемо, што је неминовно да се деси онима који су са свих страна окружени од бројно надмоћнијих, сматраћемо смрт срећном и блаженом, јер имамо онога који ће за нашу крв тражити одмазду и осветити је, то је онај којему ви желите да се што могућно дуже супротстављате“. Кад окупљени саслушаше ове речи, престравише се страхом од цара и, мало-помало узмичући, растурише се једни овамо, други онамо, а старији и разборитији поздравеше цара и изразише покорност. Ухвативши Ивца без икакве сметње, Евстатије га одведе цару. Цар га придш и због храбрости одмах га

производе за стратега Драча и поклони му сву покретну имовину Ивца¹⁸⁴, а њега самог посла у тамницу.

Тада и често хватани и исто толико пута пуштани Николица¹⁸⁵ (Νικολιτζας), скривен у неким брдима, чим је била послата војска против њега и чим су они око њега делом добровољно пришли, а други били заробљени, драговољно сиђе ноћу у царски логор и руком куцајући на капију најави ко је и рече да добровољно живот предаје цару. Али цар не хтеде овога ни да види већ га посла у Солун наредивши да га држе под стражом. Цар среди ствари, како му је у појединим приликама изгледало најбоље, у Драчу, у Колонији и Дринопољу, и постави по темама посаде и стратега (φύλακας τοῖς θέμασι καὶ στρατηγούς ἐπιτοῖσας), и допусти ромејским заробљеницима, који су то желели, да остану у области (χωράν), осталима¹⁸⁶ нареди да га следе¹⁸⁶ и пође у Костур. Овде

и раније заробљеним војницима. Јер многи од Ромеја и Јермена били су насељени од Самуила у Пелагонији и Преспи и Охриду, од којих су били највиђенији синови Василија Апокапа (Βασιλείου τοῦ Αποκάπη) Григора и ..., и пође. У.

Prokić, Zusätze, No. 51.

¹⁸⁴ Према De caerim. II, 697, 10—17, односно према Списку плата стратега из времена владе Лава VI (908—912), за чије ближе датирање уп. Ферлуга, Прилог, 70—72, стратези западних тема, међу које спада и Драчка тема, нису примали плату — ρόγα — већ су им приходи били обезбеђени из обичајних примања у њиховој теми. Овде се не ради о таквој награди, уколико је још постојала таква пракса почетком XI века, већ о изузетном поклону као награди за подвиг приликом хватања Ивца.

¹⁸⁵ За Николицу уп. нап. 72.

¹⁸⁶ Василије II налазио се у Деволу и ту је средио прилике у темама Драчу, Колонији и у Дринопољу, па је затим отишао у Костур. Према томе, сређивао је прилике у темама које нису биле много удаљене од Деволу.

Тема Колонија, која се први пут помиње у изворима, одговарала је области која се налазила између Костура, Пелагонијске равнице и Деволу, јер је у таквом контексту помиње Пахимер, I, 107, 1—4. Осимтога, Кантакузин, I, 279, 22—280, 2, бележи да су у Колонији живели Албанци номади и опет област ставља недалеко од Костура. Provincia Colonia помиње се у привилегији Млечанима из 1199. г. (Zachariae a Lingenthal, Jus, III, 560). Geizer, Bistümerverzeichnisse, 49, помиње да се још у његово време планинска област западно од Костура и јужно од Корче зове Kolonie (позива се на Leake, Travels in northern Greece, I, 342 и IV, 113), уп. и Schlumberger, Ђорее, II, 395 н. 3. Овакав опис сасвим одговара карти Outlines of Greece and adjacent countries, by A. Arrowsmith (почетак XIX века у Лондону према фотокопији из Семинара за историјску географију Филозофског факултета у Београду). Колонијске планине су на тој карти између Грамоса на северу и Самаринских планина на југу а источно од њих, у подножју, унет је и локалитет Kolonia. Према General-Karte von der europäischen Türkei од H. Kiepen из 1853. г. Колонија обухвата планинске делове средњег тока Дежнине и остаје западно од Костура и југозападно од Корче.

Дринопоље је старо име за Корчу (уп. Злашарски, Историл, I/2, 784), што сасвим одговара оваквој ситуацији. Schlumberger, Ђорее, ibidem, међутим, погрешно мисли да се ради о Јањини у Епиру.

Управно уређење у XI веку није још довољно проучено да би се могло са сигурношћу протумачити шта се на овом месту подразумева под темама и стратезима. Kyriakides, Вуџ. Μελέται, 144 sq., види у темама мале области око једне тврђаве и града. Без обзира на његове крајње закључке, који су погрешни (уп. нап. 165),

¹⁸⁸ За сличан поступак уп. нап. 97 и 106.

су њему доведене две кћери Самуила, које, видевши Марију, Јованову жену, да стоји поред цара, скоче на њу као да је хоће уморити.¹⁸⁷ Али цар умири њихов гнев обећањима да ће их почастиовати и дати им велика богатства, а Марију, којој додели сан зосте¹⁸⁸, посла у Цариград заједно с децом.¹⁸⁹ Поруши и са земљом савни, преко Ксифије, све тврђаве у (се. области) Сервије и Соска^{188a} (τα εν Σερβίοις και τη Σωσχω φρούρια). Пође затим на тврђаву С,Таг^{189b} (Σταγοῦς), где стиже архонт¹² Београда Елемаг¹⁸⁹ у робовској одећи (ο των Βελογράδων Αρχών μετά δουλικού του σχήματος Έλε-

¹⁸⁷ видевши ... уморити: дознавши за сан којим је Марија, жена ВладислављеЕв, била почашћена, запрете да ће је уморити. У.

Prokić, Zusätze, No. 52.

kz и свим рођацима заједно са најмлађкм незаконитим сином Самуила. У.

Prokić, Zusätze, No. 53.

Iz Елинаг Францис (Έλινάγος 6 Φραντζής). У; Елемаг (Έλεμάγος). А.

Prokić, Zusätze, No. 54.

изгледа да тако и треба, бар делимично, схватати теме почетком XI века. Уп. *Лутаверт*, Византин и Болгарин, 267 и 285, који мисли да се ради о темама у катепанату Бугарске, али који с правом, а тако и *Glykatzi*, Administration, 46, истиче да у XI веку терминологија у управи није још учвршћена и да термин тема може означавати малу јединицу али и велику, која се појављује и као катепанат. У сваком случају треба водити рачуна да објашњења, где год је то могуће, буду заснована на савременим изворима, односно на подацима из тога времена; низ вести о малим темама, којима се објашњавају прилике у управи почетком XI века, потичу из каснијег времена, па чак и с краја XII века (тако нпр. *Kyriakides*, н. м.). За теме и стратегије уп. и нап. 258.

Допуна Михаила Деволског је утолико значајнија, јер показује да је Самуило не само изузетно већ по правилу насељавао заробљене војнике по својим областима (уп. случај са пресељавањем становника Ларисе и њихово уношење у војне спискове, нап. 27).

¹⁸⁷ Михаилове допуне одликују се уопште јасноћом и логиком коју уноси у текст. И на овом месту постаје јасно да су се кћери Самуила узбудиле не зато што су виделе Марију поред цара Василија II већ управо зато што су могле да сазнају по почастима које је добила да је сасвим прешла на другу страну.

¹⁸⁸ За титулу зосте уп. нап. 62.

^{188a} За Соск уп. нап. 129.

issb Стаг j, данашња Каламбака, код манастира Метеора, на северној граници Тесалијске равнице. Био је то познати епископски центар који је Василије II доделио Охридској архиепископији, уп. хрисовуље Василија II Охридској архиепископији, ed. *Geizer*, Bistümerverzeichnisse, 46, 33.

¹⁸⁹ Сви узимају да се ради о Берату у Албанији (*Schlumberger*, *Ерорее*, II, 397—398, *ProkU*, Zusätze, No. 54 на стр. 48, *Злашарски*, Историн, 1/2, 785), изузев *Гу/иуфердица*, Историн Сербов и Болгар, 275, и *Иречека*, Поправки и добавки, 121, који мисле да се вероватно ради о придунавском Београду.

Што се тиче облика имена, *Злашарски*, Историн, 1/2, 785, н. 4, претпоставља 'Έλεμάγος варијанти из рукописа У, а тако је већ пре њега узимао *Prokić*, Zusätze, No. 54 на стр. 48.

За робовску ношњу *Schlumberger*, *Ерорее*, II, 398, даје опис по коме су се они појављивали пред царем избријани, откривене главе посуте прашином, босоноги, са конопцем око врата, обучени у дугу кошуљу. Изгледа да се Шламберже за овај опис инспирисао описима из XII века, за време цара Манојла Комнина, на пример приликом покорављања Немање.

μάγος) заједно са својим сууправљачима (μετά των συναρχόντων αὐτοῦ). Кренувши одатле оде у Атину. На пролазу крај Зитунуја остаде задиљен угледавши кости Бугара који су тамо пали када је магистар Нићифор Уран поразио Самуила. Задиви се и зиду, који се од скораназива Склел (Σκέλος), кога је Рупен (παρά του Τουλένη) подигао у Термопилима за одбрану од Бугара.¹⁹⁰ Стижеу Атину и одржавши Богородици благодареље за победу и украсивши цркву са много сјајних и скупocenих заветних дарова, врати се у Цариград.¹⁹¹ И уђе тријумфално кроз велика врата Златне капије окруњен златном круном која је имала одозго челенку, док је испред њега ишла Марија, Владислављева жена, и Самуилове кћери и остали Бугари.¹⁹² Беше индикт 2, година 6527,¹⁹³ И

mz Пошто је у Солуну откривена завера двају архоната и патрикија Елинага (Έλινάγου) и Гавре (Γαβρά), који су хтели да поново успоставе бугарску власт (το Βουλγαρικὸν ἀναδεξαμένων και αὐτοῖς κράτος) Гавра, који је већ био побегао у своју област (εις την ιδίαν χωράν), би ухваћен и ослепљен, а Елинаг, пшшто је био подвргнут истрази и упорно све одбио, враћен је у свој сан. Отишавши у Цариград. У.

Prokić, Zusätze, No. 55.

nz и архијејеј Бугара. У.

Prokić, Zusätze, No. 56.

180 Зетуниј је данашња Ламија у средњој Грчкој, недалеко од леве обале Сперхеја, где је дошло до велике битке 996. г., уп. нап. 55.

Βασιλῆος КУУ, Советм, 116—117, је доказао да Рупен није име локалитета, како то излази из латинског превода Кедрена у Бонском издању — murum ... exstructum ... arud Rupenam — већ име онога који је саградио овај зид. Рупен је морао бити јерменског порекла, један од оних у служби Византије у Европи, како је то често бивало, и према *Schlumberger*, *Ерорее*, II, 398—399, био је из чувене породице Рупена из Мале Јерменије, а подигао је зид као стратег Хелале. Зид се налазио код Термопила, дакле на оном месту где је пролаз био најлакши за непријатеља али и најпогоднији за одбрану. Од средњовековних зидова и кула није већ у XIX веку постојало ништа више. Зидине су негде на почетку XI века добиле назив Σκέλος, слично као у Атини или Мегари у класично доба „дуге зидине“ — τα μακρά σκέλη, уп. *Злашарски*, *Истории*, 1/2, 696 н. 3. Зид — τεῖχος — је постојао у Термопилима још у VI веку, уп. Прокопије, *Тајна историја*, ed. *Naury*, III/1, с. 26, ст. 163, 22.

¹⁸¹ Партенон на Акропољу у Атини био је претворен у хришћанску цркву посвећену Богородици. На повратку из Атине Василије II је морао бити у Солуну приликом откривања завере, јер је једино он могао Елемагу вратити титулу, коју је он раније¹⁹² носио, уп. *Злашарски*, *Историн*, 1/2, 786, н. 4.

¹⁹³ За допуну Михаила Деволског и учешће Јована у поворци уп. нап. 134. *Злашарски*, *Историн*, 1/2, 789, н. 1, сасвим одбацује могућност да је охридски архиепископ могао учествовати у тријумфалној поворци, јер таквих случајева у Византији нема. Он чак и сумња да је Марија била у поворци, јер је она, са осталом родбином, послата већ раније из Костура у Цариград. Ако се прихвати ова вест онда би они били изведени из Цариграда пре доласка како би се накнадно прикључили тријумфу. Судећи по поступку приликом тријумфалног улаза Цимискија у Цариград, у ЧИО поворци је био Борис, а затим и по чињеници да је непријатељ покорен, вест о учешћу Марије и великаша изгледа сасвим прихватљива. Можда је стварно необичајено да архиепископ буде у поворци, али се не зна тачно када су срећене прилике и односи између цара и охридског архиепископа; зна се толико да је прва повеља са привилегијама издата 1019. г.

¹⁹³ Тј. 1018/19. година. Тријумфални улаз је изведен у пролеће 1ШУ. г., после повратка цара из Атине и Солуна.

ушавши са трофејима и победоносно у велику цркву и богу одпојавши хидше захвалности, повуче се у царску палату. Њега је патријарх Сергије, док је победоносно улазио у град, много и упорно молио да укине алиленгион — јер је био обећао да ће то учинити, ако победи Бугаре — али у томе не успе ... И за патријарха би постављен Евстатије, први међу презвитерима дворског храма¹⁹⁴ (ναοῦ).

Цару приђоше, после потчињавања Бугарске, и суседна племена Хрвата (τα ὄμορα ἐθνὴ τῶν Χορβατῶν), који имаше као архонте два брата, па кад се ови предадоше и примише почести и достојне награде, потчинише се и сама племена.¹⁹¹ Само се Нестонгов брат

Цар поново потврди епископији Бугарске аутокефалност како беше за Старог Романа (τοῦ γέροντος Ῥωμανοῦ), дознавши (πληροφορηθεὶς) из наредаба цара Јустинијана да је она Iustiniana Prima, коју он назива својом отаџбином и која је тада имала епископа Кастелиона. U. Prokić, *Zusätze*, No. 57.

¹⁹¹ Додатак Михаила Деволског показује да је теорија о повезивању Охридске архиепископије са Јустинијаном Првом старијег датума и да се већ појавила или крајем XI или почетком XII века. Уп. *Прокић*, Постанак Охридског патријархата, 188 sq., нап. 134 и комент. за Нила Доксопатрида, нап. 11 и 15. Овако тумачење изгледа сасвим прихватљиво кад се цела ствар посматра у светлу процеса постепеног прецизирања освојених области после 1019, а нарочито после 1036/37. г. (ул. нап. 307) па према томе и тражења несловенског порекла охридске цркве. У додатку Михаила Деволског, теорија о повезивању са старом архиепископијом Јустинијаном изнета је још јако скромно, јер се на почетку додатка говори о бугарској цркви која је добила аутокефалност за време Романа Старог (sic.), па се тек после тога говори о старој Јустинијановој цркви. Са Јованом Комнином се нова теорија сасвим учврстила (уп. комент. за Нила Доксопатрида, нап. 11). У FK, 146, 15, насталом септембра 899. г., а тако и у ТВ, ст. 116, No. 16, насталом између 921 (вероватно 927) и 934. г. (уп. *Осирогорски*, Тактикони, 39, 56) бугарски архиепископ заузима 16. место, иза римског папе, цариградског патријарха, римског синкела, цариградског синкела, али далеко испред осталих митрополита и архиепископа који су на 58. и 59. месту. Из тог разлога се бугарска црква и могла сматрати као аутокефална, уп. *Г. Осирогорски*, Критика на Златарски, Иоторил I—III, ЈИЧ 1 (1935), 513—514. Промена у положају бугарске цркве настала је на основу уговора који је 927. г. склопљен између Византијског Царства и Бугарске. Тада је Петар признат за бугарског цара, оженио се са Маријом-Ирином, унуком цара Романа Лакапина (920—944), уп. нап. 3, и тада је призната и бугарска патријаршија. Наиме у списку бугарских архиепископа, који се још зове париски рукопис¹⁹⁵: Δαμιανὸς ἐν Δωροστόλῳ τυ νυν Δρήστρ« · ἐφ'οῦ καὶ ἡ Βουλγαρία τετίθηται αυτοκέφαλος (·) Οὗτος πατριάρχης ἀνηγορεύθη παρὰ τῆς βασιλικῆς συγκλήτου · κελύσει τοῦ βασιλέως Ῥωμανοῦ τοῦ Λακαπηνοῦ · ὕστερον δὲ καθήρεθ-ῖ παρὰ Ἰωάννου Τζιζιοῦ; ed. *Иванов*, БЪЛгарски старини, 566. Тада је, дакле, на челу бугарске цркве стајао Дамијан, под њиме је Бугарска почастовована аутокефалнашћу и по наређењу цара Романа Лакапина царски сенат га је прогласио за патријарха. Позивање у додатку на Романа Старог, а то не може бити нико други до Роман Лакапин, и на аутокефалност, коју је бугарска црква за његове владе добила, добија извесну потврду у списку бугарских архиепископа.

¹⁹⁵ Највећи део истраживача, први *J. Lucius*, De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex, Amstelodami 1666, Hb. II, cap. VII, затим *Rački*, Borba, 105—106, па све до *Šišića*, Povijest, I, 482, и Историје, I, 190, узимају да су после победе Василија II дошли под византијску врховну власт Хрвати, којима су тада владала браћа Крешимир III и Гојислав. Изузетак чине *J. Mikoczy*, Otiorum Croatiae über unus, Будим 1806, 414, и *ruMbSepduie*, Историн Сербов и Болгар, 278, а у најновије

Сермон¹⁹⁸, који је владао Сирмиумом (6 του Σφιρίου κρατῶν ἀδελφός του

време *Радочић*, Како су називали Србе и Хрвате, 2—5, од којих последњи указује на географску удаљеност Хрватске од Византијског Царства и на чињеницу да Скилица не познаје разлику између хрватских и српских племена, која тада и не постоји, и мисли да се под Хрватима подразумевају у ствари Срби.

Географски аргумент, као општи, није нарочито уверљив. Вест из Летописа Попа Дукљанина, 344: „Igitur post mortem Vladislavi imperatoris Bulgariae, Basilius imperator, congregato magno exercitu et navium multitudinem, caepit debellare terram obtinuitque totam Bulgariam Rassam et Bosnam totamque Dalmatiam omnesque maritimas regiones usque in finibus inferioris Dalmatiae" може се тумачити различито, али, и поред извесних резерви на схватања и знање писца, ипак оставља знатан простор на коме је Византијско Царство могло доћи у додир са Хрватском. Осим тога, Скилица-Кедрен изричито помиње два брата која су примала велике почести и иметак, а то потврђује и Thomas Archidiaconus, Historia Salonitana, ed. Rački, Mon. spect. hist. Slav. merid. XXVI, SS III, 1894, 42, по коме је један од браће Крешимир отприликеуто време добио из Византије титулу патрикија (уп. *Ферлуга*, Византијска управа, 88—89). Ово свакако говори у прилог дословног тумачења текста. Иако ово потчињење није било дугог века, у то време је Византија опет постала највећа сила на Балкану, па су и хрватски владари о томе водили рачуна. Уосталом, потчињеност није била нарочито тешка и изразита, и морала је бити прилично формална (уп. *Runciman*, Bulg. Empire, 252, и *Осирогорски*, Историја, 297—298). На то упућује употреба глагола υπακοῶ = покоравати се, слушати, итд. уместо уобичајеног у сличним случајевима: δουλόω = поробити, потчинити. Сви се поданици у Византијском Царству сматрају робовима — δουλοι — цара, али не само они већ и многи суседни владари или кнезови који су у већој или мањој мери зависни од византијских царева. Само неколико редака више код Скилице-Кедрена, употребљен је глагол δουλόω кад се говори о покрењу Самуилове државе.

¹⁹⁸ Νεοτόγγος је правилан и најчешћи облик, посведочен и у каснијим изворима XIII и XIV века (Пахимер, Акрополит, Теодор Скутариот, повеље), а рђе се јављају и облици Νεοτόγγος, Νεοτόγγος, односно Νεοτόγγων, Νεοτόγγων и Νόστογγος, уп. *Moravcsik*, II, 210. *А. В. Соловиев*, Греческие архонти в сербском царстве XIV в., Byzantinoslavica 2 (1930), 282, н. 36, мисли да је ова истакнута византијска породица словенског порекла и да је у грчком облику имена одржана словенска форма НtCTAγii. Да је име словенског, а не грчког или протобугарског порекла, мисли и *Дуичев*, Последњи западнитик на Срем, 318—319, по коме се име етимолошки надовезује на глагол НECTvTAHidTI (уп. *Miklosich*, Lexicon Paleoslavico-graeco-latinum, s. v. CTITAJDTI = стицати, постићи, навући на себе), па би према томе НECTAfu био тачан превод грчког имена Αλύτιος, распрострањено име за свеца кога су многи поштовали у Византији и ван ње. Породица Нестонга била је врло угледна у XIII и XIV веку и неколико их се истисало за време Душакве владе, уп. *Соловиев*, н. Д.Ј 282, *Дуичев*, н. д., 316—318. Није искључено да је родоначелник византијске породице био управо Нестонг из Сирмиума, који је као и многи други великаши прешао при крају рата на византијску страну, добивши као награду титуле и функције, уп. *Дуичев*, н. д., 319.

До у најновије време нико није посумњао да је Сермон, Нестонгов брат, последњи бранилац Сирмиума пред византијском војском. Једини је Дујчев најпре поставио питање да ли облик Сермон не претпоставља у суштини име настало метатезом имена Срем, а касније је ту претпоставку разradio: најраспрострањенија и најпознатија форма за име града и области је Sirmium, Σίρμιον, али у средњевековним изворима јављају се и Σέρμιον, Seremus, Στριάμος, Θράμος; словенски облици СРБМ или СРЕМБ, због латетезе, су млађи од грчких. У хроници Скилице-Кедрена употребљен је грчки облик, можда не најпознатији у оно време. Дујчев даље претпоставља да се ради о схолији унешеној касније у текст и то не на правом месту, наиме не као име града већ као лично име — Σέρμ / ον /. Текст са схолијом требало би, према Дујчеву, да гласи: ὁ τοῦ Σφιρίου / Σέρμιον / κρατῶν. Према томе, име задњег браниоца Сирмиума је непознато, односно о њему би знали само да је био

Νεστόγγου Σέρμων), не хтеде покорити.¹⁸⁷ Њему Константин Диоген¹⁹⁸, архоит тамошњих крајева (των Ικεῖσε μερών ἀρχων) претвара-

брат Нестонгов. Пред напредовањем византијске војске Нестонг је био за предају, прешао је на царску страну и, пошто је добио високе почести, остао је у Византији. Из тог разлога византијски хроничар и не спомиње Нестонговог брата, који је био за одбрану до краја; за све уп. *Дучев*, Последниот заидитник на Срем, 314—316, 319. Ни Зонара III, 567, 10—12, који сасвим укратко описује збивања око Сирмиума, не даје име последњег управитеља града и области. *G. Schlumberger*, Monnais d'or d'un chef bulgare au XIe siècle. Sermon gouverneur de Sirmium, Melanges d'archéologie byzantine I, Paris 1895, 1—5, *исти*, *фирее*, II, 415—418, 420, је објавио златан печат са натписом Θεοτόξε, βοήθει Ζέρμων στρ(α)τηλάτ(η) — Богородице, помози Сермону стратилату — и сматра да су Сермон из хронике Скилице-Кедрена и Сермон са печата иста личност (уп. још *И. В. Соколова*, Древнеболгарские монеты в музеях СССР, ВВ 13 (1958), 265—266). Овакво тумачење је одбио *П. Безобразов* у приказу чланка Шламбержеа, ВВ 3 (1896), 673—674, полазећи од чињенице да је немогуће да је Сермон ковао златан новац или печате. И *Злашарски*, Историн, 1/2, 788, н. 2, се пита то исто, као и да ли је Сермон могао имати византијску титулу стратилата. Одличан познавалац византијске сигилографије *Laurent*, Le theme byzantin de Serbie, 190, Н. 2, сумња да се ради о златном новцу или о хрисовуљу, како је то мислио нпр. *Šišić*, Povijest, I, 482, н. 36, већ га текст и језик упућују на трећу хипотезу, коју ће изнети касније. *Schlumberger*, Sigillographie, 697—698, објавио је и други печат, оловни, са натписом Κύριε βοήθ-ει τω σου δοῦλω Ἰω(άννῃ) ἀσπαράριω τῷ Ζερμιώνῃ — Господе помози свом робу протоспатару Јовану Ксермону — и изнео хипотезу да би овај печат могао припадати Сермону, али су га и језик и име Јован — које хроника Скилице-Кедрена не даје Сермону — у томе поколебали и опрезно је закључио да је печат из те епохе. *Moravcsik*, II, 273, прихвата постојање Сермона, јер га убраја у истакнуте Бугаре у византијској служби (?) у XI—XII веку. Међу бугарске великаше убрајали су га, поред бугарске историографије (уп. *Дучев*, Последниот заидитник на Срем, 309 sq. и тамо наведену литературу) и, са извесним колебањима, *Rački*, Hrvatska prije XII vijeka, 121, 124, и *Šišić*, Povijest, I, 482 Н. 36, и *исти*, Priručnik izvora hrvatske istorije I/1, Zagreb 1914, 132—134. У хрватске великаше после Луциуса убрајали су га *Š. Ljubio*, О Posavskoj Hrvatskoj i zlatnih novčić njezina zadnjega kneza Serma (1018), Rad 43 (1878), 148, и једно време *Rački*, Borba, 106—107.

¹⁹⁷ Углавном је данас прихваћено да су се византијске акције око Сирмиума и пад Сирмиума збили највероватније у касну јесен 1018. г. Василије II је, наиме, ушао тријумфално у Цариград 2. индикта 6527. г. од постанка света, тј. између 1. септембра 1018. г. и 31. августа 1019. г. У току 1018. г. цар је извршио још увек обимно дело поковања свих области Самуилове државе, сам или преко својих војсковођа, уредио прилике у новоосвојеним областима, посетио Термопиле а затим Атину, па се преко Солуна, где се задржао неко време, вратио у Цариград, а све то никако није могло да се изврши пре првих месеци 1019. г. или чак пре пролећа те исте године, уп. нпр. *Злашарски*, Историн, 1/2, 788, н. 1, и нап. 193. Свакако се све то збило пре изненадне смрти цариградског патријарха Сергија, јула 1019. г.

¹⁸⁸ Биографија Константина Диогена може се реконструисати на основу хронике Скилице-Кедрена. Наследно је Теофилакта Вотанија на положају стратега Солунске теме (уп. Скилица бр. 8 нап. 119); учествовао је у борбама 1017. г. и заједно са Давидом Аријанитом водио војску која је оплчкала Пелагонијску равницу (уп. Скилица бр. 8 и нап. 143); приликом опсаде Сетене запао је у тешку ситуацију из које га је извукао Василије II (уп. Скилица бр. 8 и нап. 151). Послат је пред крај рата на север и после пада Сирмиума постао је управитељ (архонт) новоосвојене области. Када су 1026. г. Печенези напали Царство, пре свега тему Бугарску, Константин VIII га је поставио за дуку Бугарске, али је и даље остао управитељ (архонт) Сирмиума (уп. Скилица бр. 12 и нап. 269). За владе Романа III Аргира (1028—1034), чијом је синовом био ожењен, именован је за дуку Солуна и остао управитељ Сирмиума (уп. Скилица бр. 13 и нап. 288). Оптужен да спрема заверу, премештен је са

јући се као пријатељ, упути посланство уз заклетву уверавајући да он има жељу да се с њиме сретне и да се договоре о важним стварима. Ако га, пак, обузима некакав страх, нека узме само три пратиоца и нека дође на састанак с њиме на средини оближње реке, где ће и он на исти начин стићи са три пратиоца. Поверовавши, дакле, онај оде на реку и састаде се са Диогеном. Док се онприпремао да отпочне разговор, Диоген, који је носио у недрима нож, изненада га извади и заби му га у плећа и одмах га усмрти. Пошто се пратиоци онога одмах разбегну, Диоген прикупи оближњу војску и са довољно јаким одредом крену према Сирмиуму и застрашивши покојникову жену и намамивши је великим обећањима наговори је да приђе цару и да жу преда Сирмиум (τὸ Σίρμιον). Она потом би упућена у Цариград и би венчана за једног од великодостојника

стратега у Малу Азију у Тракесион, затим ухапшен и бачен у затвор и на крају замонашен, док није покушао да побегне из манастира; живот је завршио трагично, самоубиством (Скилица-Кедрен, II, 487, 17—23, 497, 8—9, 498, 13—499, 1).

Поред вести из хронике Скилице-Кедрена, постоје три печата који се обично њему приписују и које су објавили: 1) *Laurent*, Le theme byzantin de Serbie, 190: -f Κύριε βοήθ-ει τω σφ δοῦλω Κωνσ(α)ντίν(ω) στρατιγφ Σερβίας τφ Διογένη — Господе помози свом робу Константину Диогену стратегу Србије; 2) *Schlumberger*, Sigillographie, 240: Κ(ύριε βοήθ-ει) τφ σφ Κων(σταντίνω), ἀνθ-(υλᾶτω) πατρικίω καὶ δουκὶ Βουλγαρίας. — Господе помози свом Константину антипату патрикију и дуки Бугарске (поред тог печата *Schlumberger*, ibidem, објављује и печат Константина вестарха и проноета целе Бугарске); 3) */. Swiencickij*, Byzantinische Bleisiegel in den Sammlungen von Lwow, Recueil dedie ä P. Nikov, Софија 1940, 439—440; + Κύριε βοήθ-ει Κωνσταντίνω ἀνυλᾶτω, πατρικίω καὶ δουκὶ Θεσσαλονίκης, Βουλγαρίας καὶ Σερβας. — Господе помози Константину, антипату, патрикију и дуки Солуна Бугарске и Србије.

Лоран, најбољи познавалац византијске сигилографије, у чланку Le theme byzantin de Serbie, 189, тумачи Σερβίας и Σερβας као Србија и одбацује сваку другу могућност читања. Из тога разлога је код сваког печата и преведен термин са Србија. За постојање теме Србије и проблеме у вези с тиме уп. нап. 250. Уп. и комент. за Кекавмена, нап. 16.

Вести Скилице-Кедрена о каријери Константина Диогена на Балканском полуострву су доследне у томе што га стално називају архонтом Сирмиума и пошто је постао дука Бугарске и када је постао дука Солуна. Интересантно је да је Константин задржао увек исту функцију у Сирмиуму, а да је за њу везана једном она у Бугарској а други пут она у Солуну и да нема повезивања све три области под његово наместништво. Поред тога Скилица-Кедрен упорно га назива архонтом у вези са Сирмиумом.

Карактеристично је да је само на првome од три печата забележен патроним Диоген. Да ли се остала два печата односе на Константина Диогена? Осим тога, постоји један печат, *Schlumberger*, Sigillographie, 240, No. 2, који само *Злашарски*, Историн, II, 36, н. 2, приписује Константину Диогену и који је припадао Константину (без патронима) вестарху и проноету целе Бугарске. Што се тиче кумулације функција са печата, постоје два гледишта: или је на њима наведен cursus honorum Константина (уп. *Glykatzi*, Administration, 60—61) или се ради о стварном управљању наведених области у исто време (најновија литература: *Wasilewski*, Sirmium-Serbie, 475). Тешко је засад ускладити податке са печата са вестима из хронике Скилице-Кедрена о Константину Диогену, па остају према томе отворена још извесна питања из области управе у нашим областима у првој половини XI века. За постојање теме Сирмиум уп. следећу напомену.

у граду, а Диоген је постављен да управља новоосвојеном облашћу^{1**} (ο Διογένης αρχεῖν ἐτάχθη τῆς νεοκτῆτος χώρας).

(р. 457, 9—476, 24)

иосле 1015.

ДАВИД ИЗ ОХРИДА, СТРАТЕГ ГАМА

После смрти Ане, царева кћери, и њеног мужа Владимира, кијевског кнеза, иокојников рођак Хризохир²⁰⁰ наиао је Византију са 800 Руса и иошио је ирешао Проиониду и иошукао византијску флоту, сиигаао је до Лемна и иошучен је у иоморској бици у којој учесивују флота Киви-реоша,

Давид из Охрида, стратег Сама²⁰¹ (Δαβίδ του ἀπὸ Ἀχριδών στρατηγούντος Σάμου), и Нићифор Кавасила, дука Солуна.

(р. 479, 6-7)

¹⁸⁹ За тему Сирмиум уп. још нап. 165, 198 и делимично 250. Док су једни закључили да је таква тема постојала, као *Скабаланович*, Виз. государство, 228—230, *Мушафчиев*, Историл, II, 2, *Wasiewicz*, *Serbie-Sirmium*, 475—476, 482, *Литаврин*, Болгарин и Византил, 273—277, други су били одлучно против тога, као *Злашарски*, Историн, II, 14, *Banescu*, *Les duchés*, 7, 25—38, 129, док нпр. *Laurent*, *Le thème byzantin de Serbie*, 188, Н. 3, сматра да нема сигурних доказа да је постојала тема али да је свакако Сирмиум био стратегија, јединица нешто нижег ранга од теме, а *Осшрогорски*, *Историја*, 297, изгледа да је склон да верује да је таква тема постојала. Често се као доказ постојања или непостојања такве теме наводе подаци из каснијег периода, што је само делимично оправдано. Оправдано је у смислу у коме то узима нпр. *Осшрогорски*, *Историја*, 297, н. 2, који полази од тога да је у XI и XII веку у области око Сирмиума, Београда и Браничева постојала једна управна јединица, па да је то елемент који указује на постојање извесних организационих облика у тим крајевима, који су вероватно везани за уређење уведено после победа над Самуиловом државом. У том смислу говоре и подаци Кинама, 222, 239, 257—258, на које се позива *Литаврин*, Болгарил и Византин, 277, иако постојање средином XII века дуката Сирмиум није одлучујући доказ о постојању такве теме почетком XI века. На основу онога што знамо о Константину Диогену (уп. нап. 198), о индиректној потврди о постојању управне јединице у тим областима и пре свега на основу изричитог сведочанства хронике Скилице-Кедрена да је Константин био архонт области близу Сирмиума пре његовог пада, а да је постављен да влада, управља, новоосвојеном облашћу, изгледа најприхватљивија, за сада, претпоставка да је Сирмиум са облашћу био посебна управна јединица на чијем је челу био Константин Диоген.

²⁰⁰ Уп. *М. В. Левченко*, *Очерки по истории русско-византийских отношений*, Москва 1956, 386—388.

²⁰¹ О ком је Давиду реч и зашто је његово име везано за Охрид тешко је рећи. Међутим и овако поставља се питање о ком се Охриду ради, да ли о оном у Македонији или о оном у Тракији, где су били насељени Турци Вардариоти, уп. *V. Laurent*, *Ο Βαρδариωτών ήτοι Τούρκων. Perses, Turcs asiatiques ou Turcs hongrois?*, *Recueil dédié à P. Nikov*, Софија 1940, 285.

аос **Р**_{алисе} 6548. години од постанка света, о 8. индикту (уп. Скилица-Кедрен, II, 526, 3), дакле о периоду од јануара до септембра 1040. г. Према *Литаврину*, Болгарил и Византкш, 384, устанак је почео крајем лета или почетком јесени у време скупљања пореза. Вероватније је, међутим, да су устанци Одељана и Тихомира почели пре јула или августа, јер је најприродније очекивати велику сушу управо у тим месецима (уп. нап. 224).

10

1040.

УСТАНАК ПЕТРА ОДЕЉАНА

Те године^{202*} одметну се и Бугарска^{рз 203}, и то на овај начин. Неки Петар Бугарин, по надимку Дељан^{rz205} (Πέτρος τις Βούλγαρος, Δελεάνος την προσηγορίαν), као роб неког Цариграђанина, побегавши

рз после двадесет и прве године њихова покоравана и потчињавања²⁰¹ (καταδουλώσεως και υποταγή?). У. Prokić, *Zusätze*, No. 59.

rz Одељан (Ὁδελέανος). У. Prokić, *Zusätze*, No. 60.

* Нап. 202 је на предходној страни.

²⁰³ На овом месту Скилица има у виду тему Бугарску, што се сасвим јасно види из тога што је мало ниже Скопље наведено као главни град — метропола теме (уп. нап. 209).

²⁰⁴ Ова допуна Михаила Деволског уско је везана за оно што је мало ниже речено о времену избијања устанка, да је, наиме, Самуилова држава поробљена „прс кратког времена“ (уп. нап. 208). И на овом месту, дакле, види се сасвим уверљиво колико је логике и јасноће уносио Михаил Деволски у текст својим подацима и допунама.

²⁰⁵ До недавно су сви веровали да се вођа устаника звао Петар Дељан. Тако бележе Псел: Δολιάνος, Кекавмен: Δολεάνος, Зонара: Δολιάνος, Житије св. Лазара Галесијског: Δολιάνος (уп. комент. за Житије, нап. 2). Једино је Михаил Деволски забележио: Ὁδελέανος, али се *Prokić*, *Zusätze*, 36, 40, а за њим *Злашарски*, *Историл*, II, 48, н. 2, повео за осталим изворима и мислио да је то искварен облик за: ὁ Δελεάνος. *Динић*, Петар Дељан, 237, с правом је указао да је процес у ствари био управо обрнут: од правилног оригиналног Ὁδελέανος настало је о Δελεάνος и слично. Речник Југославенске академије нема име Дељан, али под *Odelan* забележено је мушко име које се јавља у XI веку у латинском облику *Odelianus*, *ibidem*, 238, даље утврђује да је Одељан само надимак, који се за Петра да лако објаснити. Речник упућује под Одељан на Одола, а под Одола стоји: „мушко име. Одеден, Деч. хрис. 34, 36. У лат. облику *Adalenus* налазило се то име у Трогиру XII и XIII века“. Ако име Одола потиче од глагола одолѣти и одговара латинском *Victor*, друго име Петрово би значило, дакле, Победник, па је према томе стварно надимак. Тако га употребљавају и Скилица-Кедрен и Псел, па нема разлога у њему видети народно име, како то чини *Злашарски*, *Историл*, II, 49, или бугарско или чак протобугарско име, како тврди *Благовев*, Деллин, 6. Вођа устанка 1040. г. звао се, дакле, Петар Одељан.

Сви се грчки извори слажу у томе да Петра Одељана карактеришу као човека ниског рода и изражавају сумњу или извесну резерву у погледу његовог царског порекла. Скилица (види даље текст) опрезно каже да је Одељан „разгласио да је он син Романа (тј. Гаврила Радодшра), Самуиловог сина“, да су га устаници „верујући ономе што је говорио прогласили за цара“, да је радосно примио Алусијана јер „се бојао, наиме, да га Бугари не претпоставе њему пошто је имао царске крви“. Псел, ed. *Renauld*, I, 76—80, је сасвим одређен: Петар Одељан је човек за кога су Бугари веровали да је њиховог рода (γένος); био је ниског порекла, лукав и варалица. Бугари су тражили вођу који би их повео на устанак а како је Петар Одељан знао да они бирају, по традицији и закону, за вође само оне који су царског рода, прогласио је себе, без икаквих доказа, да је из царске породице Самуила и Арона и успео је да их убеди да му дају власт. Поред тога Псел, *ibidem*, 80, каже још за Петра Одељана, на основу онога што му је лично саопштио Алусијан, да је био незаконито дете — νόθος. Уп. комент. за Псела, нап. 5—6. Овај податак можда почива на миш-

из града, лутао је по Бугарској и стигао до Мораве и Београда²⁰⁹ (Μοράβου καὶ Βελγυράδων) — то су тврђаве Паноније које леже на

љењу да је као син Гаврила Радомира и угарске принцезе рођен после развода брака родителл. Зонара, III, 598, 13—599, 2, који је несамосталан и ослања се на Псела, бележи да је Одељан био незнатног рода али да се издавао за Ароновог сина те су га изабрали за цара, уп. коментар за Зонару, нап. 27. Псел, дакле, и Скилица користили су се различитим изворима, јер се њихове вести ипак разликују. Михаило Деволски, уп. Prokić, Zusätze, No. 62, ст. 36, додаје на Скиличину вест да је Одељан син Романа (= Гаврила Радомира), Самуиловог сина, да му се Одељан родио од ћерке угарског краља, коју је он још за живота свога оца Самуила отерао да би се оженио лепом Ларишанком Ирином. *Литаврин*, Болгарил и Византил, 380, сасвим је у праву када указује да ова допуна Михаила Деволског долази као објашњење речима Скилице да је, наиме, Одељан „разгласио да је он син Романа“, да је он себе издавао као таквог, а прича о угарској мајци требала је да повећа веродостојност његове приче. Литаврин је у праву још и зато што је тиме сасвим проникао у начин писања и унутрашњу логику допуна Михаила Деволског. За Псела је познато да је добијао податке између осталог од Алусијана, а за Скилицу није познато којим се изворима служио, па према томе имамо два независна извора који у суштини говоре о истој ствари. То је свакако јак аргумент за веродостојност вести о ниском пореклу Петра Одељана. Ни допуна Михаила Деволског није доказ да је нетачно оно што о пореклу вође устанка пишу Скилица и Псел.

У историографији подељена су, у зависности од тумачења извора, мишљења о пореклу Одељана. *Rački*, Borba, 118, сасвим верује у његово царско порекло тим пре што држи да „Бугари“ нису могли за кратко време да забораве ко је царског рода. *Благовев*, Делнн, 3—5, *Злашарски*, Историл, II, 46—48, *исии*, Wer war Deljan? Annales Acad. Scient. Fenicae 27 (1932), 354 sq., *Мушафчиев*, Историл, II, 11, Историл на Българии, I, 155, сасвим прихватају вест о царском пореклу Одељана и одбацују оно што кажу извори, као резултат зле воље и нерасположења пре свега Псела и његовог извештача Алусијана. С друге стране, *Runciman*, Bulg. Empire, 234, *Осипрогорски*, Историја, 308—309, Историја, I, 283, *Литаврин*, Болгарил и Византил, 380—381, с правом се ограђују и сумњају да је Одељан био царске лозе.

Злашарски, Историн, II, 47—50, овако је реконструисао биографију Петра Одељана: као син угарске принцезе провео је детињство у Угарској (према *Благовеву*, Делнн, 4, чак је тамо и рођен); око 1014. вратио се код оца у Бугарску; ту му није било добро, јер су га деца, коју је Гаврило Радомир имао са Ирином, сматрала незаконитим дететом; када је пропала Самуилова држава одведен је у Цариград, али због свог порекла био је третиран као роб (по *Благовеву*, Делнн, 5, прешао је тада у Угарску, а према Историји, I, 283, живео је непосредно пред устанак у Мађарској); када је сазнао за незадовољство народа и припреме за устанак побегао је из престонице у Бугарску. Све ово што је навео Златарски, а тако и други, не почива на солидним основама. О Петру Одељану зна се за сада са извесном сигурношћу да је био ниског рода и да је пред устанак живео у Цариграду. Свакако је био словенског порекла (Скилица изричито каже да је био „Бугарин“), а то се уосталом и види из начина на који је примљен од устаника и на основу његове обавештености о приликама из времена Самуила и онима пред устанак 1040. године.

²⁰⁹ Лутање Петра Одељана по Бугарској теми, обилазак долине Мораве и Београда (уп. нап. 207), *Благовев*, Делнн, 8, и *Литаврин*, Болгарин и Византин, 381, убрајају у испитивање расположења народа и припреме за устанак. Петар је наишао на врло погодно тле, јер према Пселу, ed. Renauld, I, 76, (уп. и Зонара, III, 598, 12—13) народ је био спреман да се дигне против византијске власти. *Злашарски*, Историл, II, 50, напротив мисли да, како је народ био спреман да се побуне, Одељан није узео учешћа у припремама за устанак, већ је само искористио повољну ситуацију. Незадовољници су само чекали способног човека да га ставе на чело својих снага као вођу.

Устанак је почео у северним областима, по *Благовеву*, Делнн, 8, зато што је Петар дошао из Угарске, а тако и Историја, I, 283; према *Злашарском*, Историн, II, 51, зато да би у случају неуспеха могао да побегне у Угарску, а *П. Пеширов*, КБМ вмрота за ослобођавањето на Визинска, Белградска и Браничевска област от ви-

супротној страни Дунава и суседне су краљу Турске⁵⁰⁷ — и разгласио је да је он син Романа^{sz}, сина Самуилова^{tz}, и подбунивао је бугарски народ, који је пре кратког времена био приклонио шију ропству и силно тежио за слободом/⁰⁸ И стога веру-

Радомира (Ραδομηροῦ). У.

Prokić, Zusätze, No. 61.

њему (sc. Радомиру) рођеног од кћери угарског краља коју је за живог Самуила омрзнуо, протерао н узео за жену прекрасну Ирину из Ларисе. У. Prokić, Zusätze, No. 62.

зантијско иго и за присљедшшването им квм Втората българска дѣржава, ИП 13/2 (1957), 84, се држи Благоева зато што износи да су Мађари давали устаницима активну подршку. Најреалнија изгледа оцена *Литаврина*, Болгарин и Византин, 381, према којој је Петар Одељан кренуо из северних рејона, како му нико не би остао иза леђа за време напредовања у правцу југа, према Нишу и Скопљу.

²⁰⁷ Формулација овог пасуса је крајње нејасна. Ако се под Моравом мисли на град (Margum?) остаје отворено питање када се Моравом називао неки град; ако се мисли на реку поставља се питање зашто је Београд у генитиву плурала, какви су то „Београди“? Највероватније је ипак да се φρούρια односи на Београд (ген. пл.) а да је Морава река. Очигледно се намеће ново, критичко издање Скилице.

Што се тиче Паноније, познато је да се римска Pannonia Inferior простирала и с ове стране Саве, али Београд није никада био у тој провинцији већ у Мезији. Изгледа, међутим, да су појмови граница провинција понекад били прилично нејасни; уп. нпр. Incerti auctoris Epitome de Caesaribus, ed. Fr. Pichlmayr, 171—172: Iovianus, genitus patre Varronianus, incola agri Singidonensis provinciae Parmoniae ...

Краљ Турске, тј. Угарске, о коме је овде реч, је Петар (1030—1041).

²⁰⁸ То је све што на овом месту (али уп. нап. 230—232) Скилица наводи као узрок устанка 1040. г. Слично се изражава Зонара, III, 598, 12—13. Према Пселу, ed. Renauld, I, 76, цео народ (ἅθροος) је хтео да се побуне (ἀποστήνῃ) против Ромеја. Интересантно је да Псел, ibidem, 77, а за њим Зонара, III, 599, 3—4, говоре о нападима устаника на ромејске области.

Литаврин, Болгарин и Византил, 377—378, пошто је изнео опште стање у Бугарској теми и неким другим областима на Балканском полуострву од великих победа Василија II до уочи устанка, закључује да је двадесет година византијског ЈГОсподства било карактерисано постепеним учвршћивањем стране власти, постепеним ачањем византијског управног система; без обзира на висок степен разорености земље, на епидемије, неродне године и глад, што је скоро сваке године погађало Бугарску у току тих двадесет година, уведена је пореска реформа Орфанотрофа. Као конкретне доказе Литаврин наводи низ мера предузетих од стране византијске владе после смрти Василија II, 1025. г., које су повећавале или доводиле до отвореног избијања незадовољства и које су наговештавале сазревање устанка. Константин VIII, чим је остао сам на престолу, наредио је да се скупе порези не само за 1025. г. већ и за две претходне године када су они били укинати због неродне године и глади (Скилица-Кедрен, II, 483—484). Године 1026. избио је устанак становника Наупакта; убили су стратега теме, који је становништву намегао тешке и незаконите захтеве (ib., 482—483). Константин VIII је те исте године издао са патријархом и синодом новелу којом се бацала анатема на оне који хоће да дигну устанак против цара и који буне поданике против власти (Jus III, 320—321). Константин Диоген, лука Бугарске, дигао је буну користећи се незадовољством народа. О незадовољству давно пре устанка 1040. г. сведочи Псел, ed. Renauld, I, 76. *Злашарски*, Историји, II, 41—43, 50, као један од узрока устанка, поред реформе Орфанотрофа и тешке ситуације становништва због плаћања пореза у новцу а не у натури, наводи и промене у црквеној хијерархији, јер је, наиме, словенског архиепископа Јована, који је умро крајем 1036. или почетком 1037. г., наследио Грк Лав, чиме је проузроковано незадовољство клира. Литаврин овај аргументат не наводи директно, али се он код њега уклапа у појам „учвршћења стране

јући онеме што је говорио¹²⁹ прогласе га за цара Бугарске (βασιλέα τε αὐτὸν ἀναγορεύουσι Βουλγαρίας) и дигавши се оданде прошли су Ниш и Скопље (Ναῖσσοῦ καὶ τῶν Σκουπίων), метрополу Бугарске, славећи га и кличући му²⁰⁹ (ἀνακηρύττοντες καὶ ἀνευφημοῦντες). И сваког РOMEја кога би срели убијали су немилосрдно и нељудски. Сазнавши ово, Васишје Синадин, тадашњи стратег Драча, прикупи домаће снаге и журно похита у сусрет Дељану пре него се зло увелико разбукта и претвори у пожар.²¹⁰ Кад стиже до места

јер је убедљиво било састављено. U.
Prokić, Zusätze, No. 63.

власти у Бугарској". Прелаз од натуралних дажбина на новчане значио је њихово стварно повећање. Осим тога, били су уведени неки намети за које Скилица-Кедрен, II, 521, каже да су били тако многобројни да га је срамота да их набраја. Док *Осирогорски*, Историја, 308, узима да је немилосрдан владин фискализам уопште, који је навео Јован Орфанотроф, изазвао устанак, *Литаврин*, *ibidem*, мисли да су промене у пореској политици, које су завеле Орфанотрофовом реформом, послужиле као непосредан повод за устанак, који је био већ у довољној мери сазрео. Додуше, он наглашава да *Осирогорски*, Историја, 308, пореску реформу ставља у 30-те године XI века. Уп. *Janin*, Un ministre byzantin, 431—433, где је описан цео живот Јованов али на жалост није речено ништа о времену спровођења реформе. *Скабаланич*, Виз. государство, 225—229, сматра да је дошло до устанка у Бугарској због укидања привилегија. За питање привилегија које је дао Василије II одмах после покорвања области Самуилове државе уп. нап. 231. Уско повезан са питањем узрока устанка је и проблем његовог карактера. *Благоев*, Деллн, 1, 22, и *Злашарски*, Историја, II, 43, 57 и *passim*, приписују устанку изнад свега велики национални значај за Бугаре. *Литаврин*, Болгарил и Византил, 385, 387, 395, детаљно се позабавио тим питањем. У суштини он сматра да је устанак 1040—1041. г. имао не само народно-ослободилачки већ и антифеудални карактер, [насупротив *Ашанасову*, Историја. Прег. X/1 (1954), 111, који мисли да се ради о „сељачком и антифеудалном устанку” и *D. Xanatalos-y*, Βυζαντινὰ Μελετήματα, Атина 1940 (цит. по Литаврину), који устанку пориче народноослободилачки карактер]. Своје закључке Литаврин поткрепљује аргументом да су у устанку учествовали скоро сви словенски народи на Балканском полуострву и тиме је устанак добио народноослободилачки карактер. На устанак су се дигли и Грци и други народи а тиме се истиче посебно вевгов социјални моменат. У устанку су учествовали сељаци, становници градова, стратиоти у Бугарској теми, који су били Словени, Албанци, Срби, Власи, и „бугарско племство”. Ове разне социјалне групе тежиле су остварењу не само општег циља устанка, на име збацивању византијског господства, већ и својих посебних интереса. Најдоследнији су били најнижи слојеви, нарочито сељаци, који су у збацивању византијске власти видели наду за боље животне услове. Народноослободилачка борба морала је неминовно добити и црте антифеудалног устанка.

²⁰⁹ Када, где, како и од кога је Петар Одељан крунисан за цара остаје обавијено мраком услед ћутања извора. По свему изгледа да су у праву они који мисле да је до проглашења за цара дошло одмах, уп. *Благоев*, Деллн, 8, а можда још у Београду, уп. *Динић*, Петар Дељан, 238. На путу према Нишу и Скопљу народ га је признавао за цара, што се види по употреби глагола ἀνευφημῶ, који је карактеристичан, јер се њиме изражава поздрављање цара.

²¹⁰ Према *Литаврину*, Болгарил и Византил, 381, драчки стратег Василије Синадин је кренуо вероватно са својим снагама када су устаници већ били освојили Скопље. Према Скилици-Кедрену, међутим, нема разлога да се сумња да је Синадин тек тада кренуо. Да је кренуо на овај поход по наређењу из Цариграда, као претпоставља *Литаврин*, *ibidem*, не излази из текста Скилице-Кедрена; напротив, има се утисак да је драчки стратег пошао да угуши устанак Одељана одмах после пада

званог Дебар (Δέβρην) и ту дође у сукоб због неке ствари са извесним ипостратеом Михаилом Дермокаитом²¹¹, тужен је цару да тежи за самовладом²¹² (τυραννίδα). И одмах би разрешен дужности, одведен у Солун²¹³ и бачен у тамницу а уместо њега постављен је за стратега Дермокаит, који, за кратко време све упропасти, пошто је вршио власт неискусно и рђаво. Јер, пошто је он своје потчињене неправедно швачкао, и отимао им њихове коње и кола и све друго што је било од вредности, они устадоше против стра-

Скопља; уп. *Ферлуга*, Драч, 126—127, 130, где се указује на улогу и задатке ове теме на Балканском полуострву. Ипак треба имати у виду да Зонара, III, 599, 4, јасно каже да је стратег послат против устаника; и тиме се опет потврђује улога ове теме у тим крајевима. Изгледа, наиме, да је Драчка тема била надлежна за одржавање извесне контроле над суседним словенским областима када се радило о локалним ратовима, устанцима или немирима. Када су биле у питању шире и веће акције онда је главна византијска база била у Солуну. *Благоев*, Деллн, 9, и *Злашарски*, Историја, II, 51, мисле да је устаницима пошло за руком да без тешкоћа заузму Ниш и Скопље или зато што су потукли снаге из теме Бугарске или зато што су се ове, будући да су биле слабе да се устаницима супротставе, повукле или побегле. Скилица-Кедрен, међутим, ништа не каже шта је било са намесником Бугарске теме и његовим трупима нити помиње неки сукоб који би претходио паду Ниша или Скопља, главног града — метрополе теме. Штавише, *Злашарски*, *ibidem*, претпоставља да се можда стратег Бугарске теме придружио устаницима. Зонара, III, 599, 4—7, изричито каже да је послат неки стратег (στέλλεται ... στρατηγός τις) против устаника, али како је слабо поступао са војницима ови су се побунили и стратег је једва успео ноћу да побегне и тако спасе живот. Међутим, како се код Зонаре на ове догађаје надовезује непосредно побуна Тихомира јасно је да је Зонара, приликом скраћивања, помешао Василија Синадина, који је кренуо на устанике, са Михаилом Дермокаитом, који је, као наследник Синадина, лоше поступао са војницима, уп. нап. 214.

Изгледало би по првим брзим и успешним акцијама устаника и slabим против-мерама византијских власти да ове нису сматрале, барем у почетку, устанак нарочито опасним. Византијски цар Михаило IV Пафлагонац (1034—1041) налазио се тада на лечењу у Солуну и да су он и влада сматрали устанак опасним покренули би свакако већу војску од оне која је кренула из Драча, евентуално чак ојачана неким јединицама из суседних тема (уп. *Ферлуга*, Драч, 125, *Литаврин*, Болгарил и Византин 267, *Glykatzi*, Administration, 40).

²¹¹ Употреба термина υποστράτηγος је различита у византијским изворима, уп. *Glykatzi*, Administration, 40. На овом месту нема сумње да је ипостратег војно лице потчињено тематском стратеги и лице које је стајало на челу војне јединице, уп. Лав VI, Tactica, P. G., CVII, col. 812, 824, 829, 925, 928, 984, итд. где се ипостратег изједначаје са мерархом, такође војним командантом потчињеном стратеги у теми и Theoph. cont., ed. Bonn., 177, где се под стратегом у теми помињу ипостратези и турмарси, заповедници турми, тј. јединица на које се делила тема као војна формација. Уп. и *Glykatzi*, Administration, 40, *Литаврин*, Болгарил и Византил, 267, *Ферлуга*, Драч, 125. Интересантно је дашљење које је изнео *Janin*, Un ministre byzantin, 440, да је Дермокаит био приврженик Јована Орфанотрофа и да је свог претпостављеног оптужио да тежи за царском круном, јер је знао да ће на тај начин најлакше Јована убедити да Синадина смени.

²¹² *Злашарски*, Историја, II, 52 тумачи термин τυραννίς, ιδος као устанак, што није адекватно. Под овим термином се у византијским изворима подразумева узурпација царске власти, уп. Псел, ed. Renauld, I, 77, 11—78, 1. Устанак је само један од начина на који се замисао о узурпацији спроводи у дело.

²¹³ Податак да је Василије Синадин после смењивања с власти упућен у Солун је звацајан по томе што показује да је Via Egnatia од Дебра преко Охрида, Битолџа, Лерина, Водена до Солуна била још чврсто у византијским рукама. Изгледа да су устаници после заузимања Скопља застали и да нису продирали даље према југу и југозападу, бар не у прво време.

тега.²¹⁴ Али он, осетивши да је угрожен, ноћу кришом побеже. Они међутим, обузети страхом од цара, одметну се и изаберу за цара Бугарске²¹⁵ (βασιλέα προχειρίζονται Βουλγαρίας) једног од својих војника сабораца, по имену Тихомира (καὶ τίνα τῶν συνόντων αὐτοῖς στρατιωτῶν, Τειχομηρόν τοῦνομα), провереног у храбрости и мудрости.²¹⁶ И од тада су постојале две побуњеничке групе

²¹¹ О узроцима ове побуне изнета су разна мишљења. *Rački*, *Borba*, 119—120, мисли да је устанак избио у целој Драчкој теми, док *Благоев*, Деллн, 10—11, из националистичких разлога подвлачи бугарско порекло Тихомира (уп. нап. 215), а нарочито истиче да не треба веровати узроцима који су навођени код Скилице-Кедрена, већ да су војници Драчке теме, највећим делом Бугари, одбили да ратују против Бугара. При томе се позива на Скилицу и Зонару, заборављајући на постојање Бугарске теме и употребе тог термина у изворима. По *Литаврину*, Болгарин и Византил, 382, у питању су стратиоти Драчке теме, којима је Дермокаит одузимао војничка имања и над којима је вршио и друге злоупотребе, па су се због тога побунили. Литаврин је можда у праву, јер текст код Скилице-Кедрена оставља утисак да се на самом почетку радило о ограниченој групи људи над којима је стратег вршио насиља и који су се побунили. Како се ово збива у XI веку остаје, међутим, отворено питање да ли се ради о стратиотима који живе, као у ранијим вековима, на војничким поседима од којих се издржавају и опремају, или се ради о поседницима имања оптерећених стратијом, тј. порезом за издржавање војника. Ове промене у војним поседима наступиле су већ у X веку, уп. *Glykatz*, *Administration*, 21—24. Могло би се такође помислити да је устанак на почетку био територијално ограничен на једну област теме. У сваком случају изгледа да су узроци овог устанка исти као у Бугарској теми. Злоупотребе новог стратега биле су повод за устанак, овде као у другим темама, уп. нпр. побуну у теми Наупакт 1026. г., када је убијен стратег који је мучио становништво тешким и незаконичним захтевима (уп. нап. 208).

²¹⁵ Тиме су се устаници надовезивали на традицију Самуилове државе а преко ње можда на старије традиције (уп. нап. 11).

²¹⁶ Пошто се један део војске побунио против стратега, побуњеници су се уплашили одмазде византијског цара па су према томе морали учинити корак даље. *Janin*, *Un ministre byzantin*, 441, с правом истиче да су се побуњеници највише и пре свега прибојавали Орфанотрофа. Њих је, према томе, унутрашња логика збивања натерала да побуне дају и њен коначни облик: прогласили су Тихомира за цара Бугарске. Свакако да су рачунали с тиме да могу проширити базу устанка, не само због општег незадовољства у Драчкој теми већ и због ослона на устанике у другим областима. Дизање побуне би могло бити у крајњој линији у некаквој вези са оптугом ипостратега Дермокаита против Василија Синадина, који је могао за сопствене циљеве да рачуна на незадовољство становништва. Тако треба схватити и далџе тумачење догађаја које даје Скилица-Кедрен (уп. нап. 217) да су „настале две странке Бугара”. Тихомир је био по *Литаврину*, Болгарин и Византил, 382, стратиот кога су за цара изабрали побуњени стратиоти. Тешко је рећи да ли је код Скилице-Кедрена термин стратиот употребљен у техничком смислу или зато да би се нагласило да се радило о редову а не официру. Истицање његове храбрости говорило би пре о другој могућности. Зонара, III, 599, 9—10, изричито каже за Тихомира да је био родом Бугарин. Инсистирање *Благоева*, Деллн, 10—11, и *Златарског*, Историн, II, 53, на „бугарском пореклу”, а посебно *Златарског* на томе да је становништво Драчке теме било највећим делом бугарско (уп. и *Њанов*, Бт>лгароалбанската етнична граница, Мак. Прег., 1/4 (1925), 36—48), у циљу доказивања да је устанак у Драчкој теми „бугарски”, није на свом месту и неоправдано је. Да је име Тихомир било можда широко распрострањено међу „Словенима западне Бугарске” (sic), како каже *Литаврин*, *ibidem*, не говори много о етничком карактеру устаника. Литаврин, међутим, с правом наглашава да је међу локалним снагама Тихомира било не само Бугара већ и Албанаца и Срба. Етнички састав није играо неку нарочиту улогу у устанку, али би требало имати у виду да се радило о становништву различитог етничког састава. Поред оног што је већ наведено, било је ту и другог становништва насељеног у теми у разним

међу Бугарцама, једна која је признавала Дељана, друга **Тихошфа**.³¹⁷ Дељан, међутим, написа пријатељско писмо Тихомиру и убеди га да му се придружи као савезник. Пошто се две војске Бугара ујединише²¹⁸, Дељан све сазва и затражи да, ако су потпуно уверени да он вуче лозу од Самуила и прихватају да он царује, одмах уклоне Тихомира, а ако им је то неприхватљиво, да њега одбаце и за владара приме Тихомира. „Јер два, рече, црвендаћа не храни један жбун, нити ће једна земља проћи срећно ако њоме управљају два владара”.²¹⁹ Пошто он то рече, настаде велика бука и они рекоше да хоће само њега за владара самодршца (αυτοκράτορα ἀρχηγόν), и чим ово одлуче, зграбе камење и камено-

приликама, уп. нпр. мере које је предузео Василије II после поковања Самуилове државе када је у Драчкој теми оставио изван број византијских војника ослобођених из заробљеништва о чијем етничком пореклу не знамо ништа.

²¹⁷ *Златарски*, Историн, II, 53, мисли да је ствараше новог устаничког центра ослабило устанак. *Литаврин*, Болгарин и Византил, 382, види у томе узроке каснијег раскола међу устаницима, јер су устаници, иако су знали за устанак под Петром Одељаном, ипак изабрали свога цара, Тихомира. Напротив, побуна а затим устанак у Драчкој теми у ствари су ојачали Одељанов устанак, јер је тиме: 1) скинута с дневног реда војна интервенција пре него што је могла да ступи у дејство, 2) из Драча, за време трајања устанка, није кренуо ни један поход на устанике, и 3) устаницима под Одељаном придружиле су се нове снаге. Два центра о којима говоре *Литаврин*, *ibidem*, и *Д. Ангелов*, Историн на Византин, I, Софија 1950, 391, 392, 397, постојала су само на почетку и њих је одстранио врло брзо Одељан уклонивши Тихомира. Да су на почетку устаници у два центра деловали сасвим одвојено и да није Тихомир можда ни мислио да се придружи Петру Одељану, већ да самостално наступа, могло би се закључити из формулације следеће реченице код Скилице-Кедрена: Одељан је, наиме, неколико пута позивао Тихомира и коначно га је убедио — „писао је пријатељска писма и позивао га да заједнички наступају”. Изгледа, дакле, да ствари нису текле сасвим глатко и једноставно. Ни по чему се у даљем излагању код Скилице-Кедрена не осећа деловање два центра од којих би један био у Драчкој теми а други у Бугарској теми. Текст код Скилице-Кедрена је у том погледу врло јасан: после убиства Тихомира цела власт је прешла у руке Одељана — *λασά δε ή εξουσία μεθίσταται εις τον Δελεάνον*, и он је одмах скупии све снаге — *τα? δυνάμεις οίρας άλλάσ? άπhei ...* и кренуо на Солун. Није према томе ни оправдан закључак *Ангелова*, нав. дело, I, 391, 392, 397, да је управо дуализам Бугара и Албанаца узрок пропасти устанка. У том смислу *Литаврин*, Болгарин и Византил, 382, с правом истиче да су уз Тихомира били „Бугари”, Албанци и Срби, али да етнички моменти нису играли неку улогу у стварању два устаничка центра.

²¹⁸ Изгледа да су *Мушафчие*, Историн, II, 12, и *Литаврин*, Болгарин и Византил, 383, у праву када претпостављају да су се Петар Одељан и Тихомир са својим четама срели у Скопљу. Како је већ речено (уп. нап. 213), после првих успеха устаници су се зауставили у Скопљу. Осим тога, овај град је био метропола велике Н важне Бугарске теме, па је највероватније и постао једна од престоница Одељана.

²¹⁹ *Ο έριθαςος*, енгл. robin, redbreast, лат. *Erithacus rubecola* (уп. *Liddel-Scott — Jenes — McKenzie*, *A Greek-English Lexicon*, 683); била би дакле нем. *Rotkehlchen* — црвендаћ (за кога, додуше, Вук даје из Линеове терминологије: *rotacilla rubicola*). *M. Bailly*, *Dictionnaire Grec-Francais*, (1910) s. v.: непозната птица, можда папагај, тако то узима и *Златарски*, Историн, II, 53). *Lewis-Short*, *A Latin Dictionary*, Oxford 1955, 657: *ου τρέφει μία λόχηп δύο έρι-8-άχους*, дакле исто као код Скилице-Кедрена. То је античка пословица. Њу цитирају схолије уз Аристофанове *Осе* (*Vesp.* 928), где се јавља стих: *ου γαρ αν ποτέ τρέφειν δύναит' αν μία λόχηп κλέπτα δύο*, само што уместо црвендаћа стоји лопова и примењена је као пародија која се односи на људе који би да извуку корист из неког малог посла или подухвата.

ваше јадног Тихомира. И тако овај, као у сну поставши владар, заједно са влашћу изгуби и живот, док је цела власт прешла на Дељана.²²⁰ Овај (се. Дељан) одмах скупи све снаге и крене према Солуну против цара. Сазнавши то, онај (се. цар) у нереду се повуче у Цариград, оставивши сву комору и шатор, и све што се затече од злата и сребра и одеће.²²² Манојло Ивац (Μανουήλ ὁ Ἰβάρτης), човек врло близак цару, иако је добио наређење да ове ствари покупи и пође за војском, присвоји их и приђе Дељану за-

Одељан. Орај пошаље (се. војску) и заузме тврђаву Василиду²²¹ (τῆς φρούριον τὴν Βασιλίδαν). U.

Prokle, Zusätze, No. 64.

¹¹⁰ Скилица-Кедрен и Зонара, III, 599, 15—600, 4, не разликују се суштински у приказивању односа и разрачунавања Петра Одељана и Тихомира; разликују се само у детаљима описа. *Злашарски*, Историн, II, 53, н. 3, и сувише наглашава ту разлику (уп. *ibidem*, и разлике са старобугарским преводом Зонаре). *Благов*, Делн, 11—12, пита се да ли је све текло онако како је то описао Скилица. Нема, међутим, разлога да се сумња у историјско језгро вести; да ли је Петар Одељан дословце рекао оно што је забележено код Скилице-Кедрена, није вероватно и у крајњој линији није ни важно. Оно што је, можда, од посебног интереса је аргументација Одељана: он се, наиме, позива не само на своје царско порекло већ много више наглашава да није срећно да једном земљом управљају два владара. Када се нешто касније појавио Алусијан, Петар Одељан није прибегао истом аргументу нити је покушао на исти начин да реши питање двојности власти. Он је Алусијана „примио радосно“ и „узео га је ... себи за друга у царству“. Питање царског порекла није било споредно а поступци према Тихомиру, с једне стране, и према Алусијану, с друге, указивали би да су Скилица-Кедрен и Псел у праву када бележе да је Петар био ниског порекла (уп. нап. 205). У сваком случају цео опис оставља непобитан утисак да је Петар Одељан целу ствар врло лукаво и вешто унапред припремио.

²²¹ Василида је тврђава која је пред крај рата против Јована Владислава саграђена између Охрида и Преспе (уп. нап. 176).

²²² Цар Михаил IV, тешко болестан, налазио се у Солуну надајући се излечењу на гробу св. Димитрија. Уп. Скилица-Кедрен, II, 525, 11—13. Одељан је кренуо у правцу Солуна свакако са свим својим снагама, иако је ускоро један део одвојио против Василиде и у правцу Хеладе (уп. нап. 227). Према Аталијату, 9, 20—21, византијски цар имао је од војске само телохранитеље са двора, па је из Солуна побегао за Цариград, оставивши све за собом. Ако јединице из Бугарске теме нису биле поучене пре заузимања Ниша и Скопља, где су се оне налазиле када се устаничка војска кретала према Солуну? У случају да су оне већ претрпеле пораз, где је онда била војска из Солунске теме? О неком сукобу на путу за Ниш и Скопље, а затим према Солуну у изворима нема трага. (За вест код Зонаре о неком сукобу византијске војске са устаницима уп. нап. 210). Није дшого вероватно ни оно што бележи Аталијат, да је, наиме, у Солуну био само један род царске гарде. Међутим, према Пселу, ed. Renauld, I, 78—79, ипак се стиче утисак да војске није било. Сви наиме саветују у првом моменту цару, а посебно се истичу сенатори, да се не упушта у рат, додуше због његове болести. Чак и када креће на устанике Псел инсистира на томе да се Михаил IV није ослањао на масу већ само на пробрану војску. Све ово показује колико је била опалата војна снага Царства после Василија II.

Докле је стигла устаничка војска на путу према Солуну, из извора се не види. До опсаде Солуна овога пута није дошло, како је исправно речено у Историн на Бт>лгарин, I, 115. *Липаврин*, Болгарин и Византин, 387, н. 23, претпоставља да су до предграђа Солуна стигли поједини одреди устаничке војске, којима је помогло словенско становништво околине града. По свему изгледа да је продор Одељана био силовит чим је цар с таквом брзином напустио Солун. Скилица-Кедрен чак истиче да је цар побегао „у нереду“.

једно с неким Коморником (Κοιτωνίτου), једним од евнуха чувара ложнице.²²³

Настаде у то време суша да су пресахли извори и велике реке ...²¹¹

Дељан, пошто уклони, како рекосмо, Тихомира и постаде господар свих ствари, ваљано је водио послове. И најпре посла војску која је имала као заповедника званог Кавхана²²⁵ (τον λεγόμενον Καυχάνον) и заузео Драч.²²⁶ Другу војску посла у Хеладу, којом је заповедао Антим; њој изиђе у сусрет Алакасеј и у сукобу код Тебе (εν Θήβαις) би потучен и погине велико мноштво Тебанаца.²²⁷

²²³ Б. *Прокић*, Војвода Ивац, најстарији историјски спомен о слави у Македонији, Браство 9—10 (1902), 19—20, *Благов*, Делн, 12, *Злашарски*, Историл, II, 55, *Липаврин*, Болгарил и Византил, 386, мисле да би Манојло Ивац могао бити син онога Ивца који је пружио отпор византијској војсци до краја у планиши Томор (уп. Скилица бр. 8 И нап. 179).

Благов, Делн, 12, верује да је Манојло пребегао устаницима из родољубља, односно зато што су га обузела национална осећања, док се *Злашарски*, Историл, II, 56, позива на *Rachog*, Borba, 121, и приписује доласку Ивца врло велики значај за даљи развитац устанка. Ништа се од свега тога не зна поуздано. Манојло Ивац појављује се пред крај устанка као бранитељ утврђења око Прилепа, али је био савладан и одведен у Цариград заједно са Одељаном. Можда је заповедник „унутрашњих тврђава“ или „унутрашњих области“, као некада, за време Самуила и његових наследника, био Зогдан (уп. нап. 241).

Китонит је била функција везана за царску ложницу, али ипак по свему изгледа да је овде китонит надимак.

⁸²¹ Највероватнија је таква појава у току летњих месеци, у јуну или јулу, па према томе је ова вест један од ослонаца при одређивању хронологије устанка (уп. нап. 202).

²²⁵ Како су то показал *Благов*, Делн, 8—9, *Злашарски*, Историл, 1/2, 745, 755 и II, 56, н. 2, ради се о функцији која је постојала још за време Првог Бугарског Царства а не о имену. Уосталом то су тврдили и многи пре њих, нпр. Рачки, Јиречек, итд. На основу тога *Благов* и *Златарски* закључују да је Петар Одељан усвојио стару бугарску државну организацију. Делимично је ова тврдња тачна, јер функција кавхана, као уосталом и неке друге, указују на везе између нове творевине и старе бугарске традиције (уп. нап. 11 и 126).

²²⁶ *Липаврин*, Болгарин и Византин, 383—384, износи да је заузимање Драча било могуће само ако су Драчани отворили градске капије устаничкој војсци, без обзира да ли је град био већ у рукама Тихомира или се тек сада придружио устаницима. Ово се, додуше, не види из извора, али претпоставка није без основе. Већ је раније један део владајућег слоја у Драчу био у уским, чак сродничким, везама са Самуилом, а породица која је Драчу давала протекуне владала је градом у другој половини X и у првој половини XI века, уп. *Фердуга*, Драч, 121, 127—130.

²²⁷ Војска под Антимом пошла је у тему Хеладу и сукобила се са византијском војском код Тебе. Изгледа да је, према томе, у праву *Lemerle*, *Prolegomenes*, 65, када претпоставља да се ради о Теби у Фтиотиди, која лежи на обалама Волоског залива и близу Димитријаде (уп. Византијски извори, I, ст. 204, н. 41 и комент. за Кекавмена, нап. 37), а не о познатој Теби у Беотији. *Злашарски*, Историн, II, 56, напротив, мисли да је у питању ова Теба, јер се устаничка војска после заузимања Димитријаде упутила на југ и њена победа у Беотији објашњавала би успехе у „Наупактској теми“ (sic). *Липаврин*, Болгарин и Византил, 385, с правом истиче да је устанак обухватио и Тесалију, јер је ту било „многo Бугара и Влаха“, али у погледу Тебе и он мисли на ону у Беотији; *Липаврин*, *ibidem*, такође мисли да се вести из Житија св. Лазара о заузимању једног града у Хелади односе или на Димитријаду или на Тебу у Фтиотиди, али ово уопште није тачно (уп. комент. за Житије св. Лазара, нап. 5).

Тада и тема Никопољаца, изузевшк Навпакт^{тб}, приђе Бугарима из разлога који ћемо одмах изложити. Наиме неки Цариграђанин, по имену Јован и надимку Куцомит, био је послан као практор тамошњих државних пореза.²²⁹ Поступајући грубо са месним ста-

Од како је преузео целу власт у своје руке, Петар Одељан и његови команданти извели су неколико успешних војних похода према југу и западу. *Златарски*, Историн, II, 55—56, и *Литаврин*, Болгарин и Византин, 385—386, приписују Одељану различите ратне планове. Према Златарском послао је Петар једну експедицију на Василиду а сам је кренуо са великом војском на Солун да би после тога кренуо у Тесалију, где се задржао, а Антима је упутио на југ теме Хеладе, што је довело до устанка у Никопољској теми. По Литаврину, напротив, прва војска је кренула на Драч, друга на Василиду, а Петар је заповедао главном експедицијом која се кретала у правцу Солуна, док је Антим марширао на челу својих оделења у Грчку према Теби. Историја, I, 284, ставља на прво место покрет против Солуна: Петар је кренуо са целом војском, а како није успео да град заузме, поделио је снаге и устаничка војска се упутила на више страна, у Хеладу, против Драча, док је трећи део остао са Одељаном код Острова.

И овога пута се показало да геополитички закони диктирају политику Петру Одељану. Као и Самуило пре неколико деценија, тако је сада Петар продор најпре са главином (Скилица-Кедрен каже са свим снагама, уп. нап. 222) на Солун, али је ускоро одвојио снаге у правцу друге велике луке на Балканском полуострву, Драча, уп. *Ферлуга*, Драч, 130. Што се тиче ратног плана изгледа да је био нешто друкчији од оних које су изнели Златарски и Литаврин и делимично Историја народа Југославије. Главни поход је био свакако онај на Солун, али заузимање Василиде, против које је врло брзо послао једну експедицију, имало је са циљ да обезбеди бок његовој армији а затим да се пресече *Via Egnatia* између Солуна и Драча, и тако овај последњи изолује с копнене стране. Вероватно је *Литаврин*, ib., 384, у праву када износи да су у Василиди биле концентрисане византијске снаге, које Петар није могао оставити себи иза леђа. Даље акције се надовезују на ове две. Петар Одељан је остао на домаку Солуна. Алусијан га је затекао у Острову, али је Петар послао Антима даље према југу у тему Хеладу, која је обухватала и Тесалију и градове Димитријаду и Тебу и друге. На успешну акцију против Василиде надовезала се, с друге стране, експедиција на Драч, јер се кавхан могао слободно кретати по *Via Egnatia*, без непријатељских снага иза леђа. План је, дакле, имао две фазе, и тако је приказан код Скилице-Кедрена.

²²⁸ *Литаврин*, Болгарин и Византиш, 381, н. 1, свакако има право када претпоставља да се у теми Никопоља област Наупакта није дигла на устанак, јер су још трајале последице крваво угушеног устанка 1026. г., уп. Скилица-Кедрен, II, 483—484. Никакве основе нема, међутим, мишљење *Благоева*, Делин, 13—14, да је прави узрок устанка у Никопољској теми бугарско национално осећање становништва па да је према томе главни град-метропола Наупакт остао веран цариградској влади, јер је његово становништво било грчко.

²²⁹ Практиори су били прилично високи финансијски чиновници, а у XI веку, како указује *Литаврин*, Болгарин и Византин, 298—300 (види тамо наведену литературу), постојале су две врсте практора. Литаврин, додуше, указује да такве две врсте постоје нарочито у другој половини XI века, али изгледа да их је било и раније. У једну категорију су спадали локални практори, који су деловали у темама; свака тема је имала једног практора; теме су биле подељене на фискалне округе, чији су чиновници били потчињени тематском практору. Према *Glykatzi*, Administration, 71, практори су у XI веку били зависни од тематских судија надлежних за низ цивилних фискалних послова, док су стратеги били и даље надлежни за разне обавезе војног карактера. Другу категорију сачињавали су, према Литаврину, практори представници централног пореског уреда, који су били независни од тематских стратега. Ипак су се и једни и други морали користити апаратом и војном снагом стратега ради извршења својих задатака, иако су имали под собом неколико својих чиновника. У овом случају по свему изгледа да се радило о тематском практору, недавно послатом из Цариграда на нову дужност у Никопољску тему. Тако би требало

новвишством, себи донесе пропаст и постаде кривац за одметање Никопољаца. Не подносећи, наиме, његову грамзивост, они се одметну, њега исеку на делове и комаде, и сами, грдећи цара Ромеја, придруже се Бугарима. Они се одметнуше и ромејски јарам збацише не толико из љубави према Дељану, колико због незајажљивости Орфанотрофа и претеривања у убирању пореза.²³⁰ Јер иако цар Василије, када је био покорио Бугаре, није уопште хтео да новине уводи и ствари мења, већ да остане при истом стању и да се тако ствари спроводе као што је некада био утврдио Самуило²³¹, и да Бугарин који поседује пар волова даје држави

можда тумачити текст Скилице-Кедрена: да је навме Куцомит био практор των ἐξῆς διορίστων φόρων.

аџе Еугарска национална осећања, односно осећање заједничке словенобугарске припадности, које *Благоев*, Деллн, 13—14 (уп. нап. 228), и *Златарски*, Историн, II, 57, наводе као разлоге за придруживање устаника из Никопољске теме Петру Одељану, не могу се узети озбиљно. Код Скилице-Кедрена изричито је речено не само да су они збацили ромејски јарам „не толико из љубави према Дељану“ колико због пореске политике Орфанотрофа већ се ова мисао и објашњава неколико редова ниже. Речено је, наиме, да је локално становништво тешко подносило пореске промене и да је, „видећи zgodну прилику у Дељановој појави“, збацило византијску власт и вратило се на старе обичаје. Јасно је, дакле, да су Никопољћани, као уосталом и неки други, у суштини искористили тешку ситуацију насталу устанком Петра Одељана да би решили своје проблеме. Тако мисли и *Литаврин*, Болгарин и Византин, 385, када сматра да је становништво било овде још више мешано НО у Драчкој теми, да је, наиме, поред словенског становништва било више Грка и Албанаца, и закључује да вероватно већина није била за потпуно отцепљење од Византијског Царства и прикључење „Бугарској држави“. Придружили су се устаницима да би се ослободили неподношљивог угњетавања феудалне државе, па према томе овај устанак има антифеудални карактер.

Тада је устаничка територија достигла своје највеће пространство: обухватала је области од Дунава до Атике, Драча и Никопоља, до околине Солуна и Софије (уп. комент. за Кекавмена, нап. 38, 49, 50), захватајући тако теме Бугарску, Сирмијум, Драч, Никопољ, Хеладу и Солун; из извора се, међутим, не види шта се дешавало у то време у теми Паристрион, уп. *Литаерин*, Болгарији и Византији, 387, н. 24.

²³¹ Сасвим слична формулација налази се код Скиличиног Настављача, II» 715, 1 sq., у вези са устанком 1072. г.: када је цар Василије потчинио Бугарску, каже се, није хтео да уведе никакав нови обичај код овог народа, већ је оставио да њиме управљају њихови архонти према њиховим обичајима, као и у време када је Самуило њима владао (уп. комент. за Скиличиног Настављача, нап. 14). У хрисовули из 1020. г. Охридској архиепископији, ed. *Geizer*, Bistümerverzeichnisse, 44, 19—20, речено је да му је бог даровао ову земљу (тј. Бугарску) ὑπόσπονδον. Превођењем овог термина „по договору“ настала је теорија о самоуправљању у Бугарској теми према којој је Василије II учинио уступке великашима и они су положили оружје; уп. нпр. *Златарски*, Историја, II, 3 sq. 17 sq., *С. Лишев*, Никои данни за феодалните одношешши в Бѣлгарин през X век, ИИБ 6 (1956), 416, 420. *Литаерин*, Болгарин и Византији, 256—258, наводи низ изворних података из којих се сасвим јасно и поуздано види да ὑπόσπονδον ποιῆσαι значи ὑπὸ ζυγὸν Ρωμαίων ποιῆσαι (уп. Аталијат, 219, 19—20, 230, 19, Нићифор Вријеније, 103, Ана Комнина, ed. Leib. II, 50, 4). Ни позиваше на привилегије Охридске архиепископије не може да говори у прилог цивилне аутономије, уп. *Dölger*, BZ 31 (1931), 444, *Литаерин*, Болгарин и Византин, 258. *Литаерин*, ibidem, 254, позива се још на минијатуру мадридског рукописа на основу којих се може видети да су се великаши потпуно покорили (уп. / *Ivanov*, Le costume des anciens Bulgares. Premier recueil dédié à la memoire de Th. Uspensky, 2, Paris (1930), 328, pl. XLVII).

Ипак су бројни феудалци остали на својим местима, нпр. Добромир, Кракра, Драгомуж, Богдан, Димитрије Полемарх. *Литаерин*, Болгарин и Византији, 255,

један дшдиј жита и толико проса и један врч вина (καὶ SiSovai τον ζεύγος βοών έχοντα Βούλγαρον εις το κοινόν σίτου μόδιον Iva καὶ χέγγρου τοσοῦτον καὶ οίνου στάμνον Iva), Орфанотроф је наредио да се уместо у натури плаћа у новцу. Не подносећи ово лако, месни становници искористе као згодну прилику појаву Дељана, збаци ромејску власт и врате се на стари обичај ...²³² (το ἀρχαῖον ... εἶθος).

мисли чак да су сви архонти остали као управници у својим областима, али без војске и не у византијској служби, односно да нису били укључени у византијску управну хијерархију. Ипак је ово схватање претерано, јер Николица, на пример, кога он наводи као једног од оних који се предао, био је одведен у затвор у Солун. У крајњој линији Василије II је у областима Бугарске теме, освојеним с толиким напорима, морао водити реалну политику, опрезну и еластичну и морао је учинити извесне уступке, уп. *Литаврин*, Болгарин и Византин, 258—260. Тако се може узети као уступак плаћање основне дажбине у натури, као раније, а не у новцу, с обзиром да је сељаштво било упропаћено ратовима, затим аутокефалност цркве како би од ње створио један од стубова своје политике, као и извесна власт и поштовање поседа једног дела архона у теми Бугарској, док је другима Василије II дао титуле, функције и поседе у Малој Азији, како не би себи отуђио феудалну класу, други стуб његове политике.

²³² Мада према Скилици-Кедрену изгледа као да је кривац за побуну Никопољана пратор Куцомит, јасно је да је пореска политика Орфанотрофа узрок а поступци Куцомите повод за побуну. Свакако да је Куцомит вршио злоупотребе, то је била у оно време скоро општа појава (уп. *Литаврин*, Болгарин и Византин, 340—349, где су наведени разни облици злоупотреба и сва литература). Питање је, међутим, да ли Куцомитово доследно спровођење упутстава из Цариграда није личило више на злоупотребу но што је то стварно било. Другим речима, стиче се утисак, и то прилично уверљив, да није суштина у самовољи једног појединца већ много више у основној промени која је настала у византијској пореској политици. И *Литаврин*, Болгарин и Византин, 315, истиче да је комутација дажбине у суштини значила њено повишење.

Из извора се тачно не види када је уведена Орфанотрофова нова финансијска политика али изгледа да је њено увођење трајало неко време па се тек избијањем устанка у Бугарској теми указала прилика и другима да се тим путем супротставе тешком фискалном оптерећењу. *Д. Ангелов*, Историја на Византис, I, Софија 1950, 390, је највероватније у праву када истиче да је Орфанотрофова реформа спроведена у целом Царству, мада *Литаврин*, Болгарин и Византин, 315, указује да за то у изворима нема потврде.

Термин зевгариј има у Византији два основна значења: првенствено, пар волова и, понекад, земља која се може паром волова обрадити, али како се ради о плаћању у натури (пшеница, просо, вино) *Литаврин*, Болгарин и Византин, 315, с правом истиче да је термин зевгариј употребљен овде у техничко-пореском значењу. Треба на овом месту имати у виду да се ради о једној категорији сељака, наиме оних који су имали пар волова и у овом случају, највероватније, одговарајућу земљу и који су представљали велики део сељачког становништва, јер би иначе тако широк отпор остао необјашњен. Према *Литаврину*, Болгарин и Византин, 310, 315, 172—173, зевгаратикион, који се давао у натури, одговарао је основној порези каква је постојала у Византији, где се плаћала једна номизма од пара волова и деониче земље првог квалитета од 40—50 модела. За зевгариј у Византији уп. *Ф. И. Успенски*, АКТ отвода земљи монастирџ Богородици Милостивои, ИРАИ I (1896), 3—4; *Б. А. Панченко*, КрестБлнскан собственностБ в Византии, ИРАИ I (1904), 193—196, *Јеромонах Михаило*, К вопросу о значении терминов ζευγάριον, δουλικον ζευγάριον, ВВ 10 (1903), 607—610, *В. А. Могилин*, Δουλικόν ζευγάριον (К вопросу о сержаже в Византии), Annales de l'Institut Kondakov 10 (1938), 131, *G. Ostrogorski*, Quelques problemes d'histoire de la paysannerie byzantine, Bruxelles 1956, 19, 29—31, 70—71, *А. П. Каведан*, Формирование феодального поместия в Византии, ВВ 11 (1956), 115—116, *Литаврин*, Болгарин и Византин, 99—107, 160—163, 197, 314—319. У овом случају треба водити рачуна да је термин византијског порекла и да га Скилица-Кедрен само примењује на прилике у Бугарској теми, односно за период Самуилове државе, па

Месеца септембра, индикта 9, године 6549, патрикије и стратег Теодосијупоља Алусијан (Αλουσιάνος), други син Арона, изненада побеже из Цариграда и придружи се Дељану из овога разлога. Док је био, наивде, стратег у Теодосијупољу био је неправедно оптужен, и пре него је извршена истрага о овоме чиме је оптуживан, од њега Јован затражи да плати 50 литара злата а поред тога отме му веома уредно женино имање које је имао у Харсиану. Пошто је за то цара много молио и повраћај није добио, он потпуно изгуби наду, обуче јерменско одело и запутивши се цару у Солун, као тобожњи слуга Василија Теодорокана²³³, кришом од свих побеже и умакне у Острво (εν Όοτροβω), где је Дељан логоровао са свеукупном војском.²³¹ Дељан га веома радосно прими²³⁰, — прибојаваше се, наиме, да га Бугари не претпоставе њему самеом, пошто је он (se. Алусијан) имао царске крви — и узме га наизглед као свога савладара у царевању (καὶ κοινωνον ως ἐδόκει της βασιλείας παρειληφώς), даде му војску од 40.000 и нареди му

да би могла према томе постојати извесна одступања од реалне ситуације. Поред ове основне дажбине постојале су и друге, за њих уп. *Литаврин*, Болгарин и Византин, 310—314 и тамо наведену литературу.

Изгледало би, даље, према Скилици-Кедрену, да остале дажбине које су се плаћале у натури нису том приликом претворене у новчане дажбине, што би с друге стране у извесном смислу потврђивало да је зевгаратикион био основна дажбина. Поред тога, изазило би такође на основу ове Скиличине вести да је основна дажбина у Самуиловој држави била она која је у својој суштини одговарала византијском зевгаратикиону.

а33 Патрикије Василије Теодорокан, истакнути византијски војсковођа тога времена, био је тада у Јужној Италији, заједно са Манијакисом, катепаном Италије од краја 1037. или почетка 1038. г. (уп. Скилица-Кедрен, II, 522, 9—523, 11). Алусијан је себе приказивао као војника Теодорокана који из Мале Азије путује преко Цариграда и Солуна за Италију.

²³¹ Псел, ed. Renauld, I, 80—81, у нешто уопштенијем облику каже да Алусијан није узживао милост цара па да је, сазнавши да је избио устанак и да га предводи „копиле“, пресвучен као војник-плаћеник (μισθοφόρος) побегао у земљу Бутара — επί της των Βουλγάρων ... γης, уп. комент. за Псела нап. 6. Код Скилице-Кедрена је ипак бекство, у овом случају, прецизније и конкретније описано, иако је Псел лично познавао Алусијана и вести добио из прве руке. Тако се нпр. код Скилице-Кедрена даје време бекства Алусијана, а Псел као и Зонара, који се на њега ослања, то не дају.

Одељан је тада био у Острову, на Via Egnatia, дакле, у месту одакле је могао пратити збивања у Грчкој а да се не удаљи од свог главног циља, Солуна (уп. нап. 227).

Алусијан је био други син Јована Владислава, а не Арона, како то стоји код Псела, ed. Renauld, I, 79, Скилице-Кедрена и Зонаре, III, 601, 7—8. Уп. *Злашарски*, Историја, II, 485—486. Године 1018. пружио је у планини Томор отпор византијским снагама до краја (уп. Скилица бр. 8 и нап. 175). Коначно се и он предао, добио титулу патрикија и одведен је у Цариград. Велику каријеру у Византији није направио, јер га пред устанак затичемо у немилисти и као стратега теме Теодосиопољ у Јерменији, али са истом титулом патрикија као двадесетак године раније.

²³⁵ Псел, ed. Renauld, I, 81, описује долазак Алусијана у устанички логор на други начин: Алусијан није одмах рекао ко је, већ се распитивао да ли би се устаници определили за право царског потомка. Тек када је увидео да је већина за то, рекао је своје право име и порекло. После тога Алусијан и Петар Одељан су владали заједно иако су сумњали један у другог, уп. комент. за Псела, нап. 7.

До састанка Петра Одељана и Алусијана је дошло крајем 1040. г. или почетком 1041. г., дакле неколико месеци после бекства Алусијана из Византије, уп. *Литаврин*, Болгарин и Византин, 389.

да крене и опсадом заузме Солун. Градом Солуном тада је управљао царев синовац патрикије Константин. Стигавши тамо, Алусијан јарком опколи (se. град) и поче ревносно да га опседа. Пошто је шест дана покушавао да заузме град хелеполима и машинама и био свуда одбијен, одустаде од свих. напада, сматрајући да ће самим опседањем свој подухват привести крају. Једног дана тамошњи становници дођоше на гроб великомученика Димитрија и упућујући молитве читаве ноћи и узимајући миро које је текло из светог гроба, у једном налету отворише капије и навалише на Бугаре. Заједно са Солуњанима била је тагма Мегатима. Изишавши и изненада нападнувши, натерају Бугаре у бекство тако да нико није ни помислио да се брани или бори, пошто је мученик предводио ромејску војску и отварао пролаз као што су под заклетвом тврдили заробљени Бугари, говорећи да су видели младича на коњу како предводи ромејску фалангу, и да је из њега ватра кулала и непријатеље палила. Ту паде више од 15.000, а не мање их би заробљено. Остали, заједно са Алусијаном, срамотно побегну и стигну Дељану..²³⁸

Када се после пораза састадоше Дељан и Алусијан сумњаху један у другог, овај стижећи се пораза, а онај сумњајући у издају²³⁷ и, чекајући прави час, један другоме припремаху замке. Припремивши се дакле са извесним својим људима Алусијан приреди свечан ручак и на гозбу позва Дељана и, кад је од јела и вина отежао, зграби га и ослепи тако да нико од Бугара уопште и не примети шта се одиграло; затим побеже и стиже у Мосинопољ пред цара.²³⁸ Њега цар посла Орфанотрофу у Визант, пошто га

²³⁸ Уп. комент. за Кекавмена, нап. 45 и 46.

⁸⁸⁷ *Литаврин*, Болгарил и Византил, 391, сматра да је Алусијан помишљао на издајство пре напада на Солун, а Петар Одељан је имао разлога да сумња у Алусијана већ у току саме опсаде. Одељан је, и после доласка Алусијана задржао свој положај, иако је један део устаника, пре свега племство, како то претпоставља *Литаврин*, *ibidem*, 389, прешао на страну сина Јована Владислава. Маса народа остала је, како изгледа, на страни Петра Одељана, али је тиме наступила у редовима устаника двојеност — *ἡ μὲν ἑκ μέρους τοῦ ἀρχῆς*, како каже Зонара III, 602, 15—16, која је свакако била штетна за даље вођење рата.

²³⁸ *ἡ μὲν ἑκ μέρους τοῦ ἀρχῆς* Renault, I, 81—82, разликује се и на овом месту од Скилице-Кедрена: после доласка у устанички логор у односима између Петра Одељана и Алусијана владало је сумњичење, али је Алусијан предухитрио свог супарника. Ухватио га је, одсекао му нос и извадио очи. Алусијан је тако, према Пселу, остао сам на челу устаника и тек после тога кренуо је са војском на византијског цара, али је био потучен. Увидевши да се на бојном пољу не може супротставити византијској војсци, пред почетак друге битке прешао је, на основу претходног споразума, на византијску страну и добио за то велике почести, док су устаници побеђени и покорени.

Скилица-Кедрен и Кекавмен знају само за опсаду Солуна, док Псел говори о бици под заповедништвом Алусијана, иако је овај пред почетак другог напада извршио издајство. *Злашарски*, Историл, II, 69, изгледа да верује Пселу, јер спаја вести Скилице-Кедрена, Кекавмена и Псела у једну целину. *Литаврин*, Болгарил и Византил, 391—392, сматра да Псед у ствари описује збивања под Солуном и при томе се Литаврин позива на Зонару, III, 603, 6 sq., али у ствари Зонара је само преписао Псела. Ипак, *Литаврин*, Болгарил и Византил, *ib.*, и још пре него *Благовев*, Деллн, 17—18, дају предност Скилици-Кедрену над Пселом, што је и поред све Пселове обавештености сасвим умесно. Уп. још: *Историја*, I, 284 и *Мушафчиев*, *Историја*, II, 15—16.

је претходно унацредио у чин магистра²³⁹, а сам крену из Мосинопоља и оде у Солун. Прелазећи отуда оде у Бугарску, ухвати Дељана и посла га у Солун²⁴⁰ док се сам упуту у унутрашње области (*πρὸς τὰ ἐνδότερα γένόμενος*) — јер Манојло Ивац био је изградио дрвену препреку (*δέμα ξύλινον*) код Прилепа (*κατὰ τὸν Πρίλαπον*), мислећи да тиме спречи да царска војска напредује даље и унутрашњим областима завлада. Али цар стиже тамо брже него би се очекивало, поруши дрвеио утврђење (то ... *ξύλινον τεῖχος*), растера бугарски одред (то *σύστημα τῶν Βουλγάρων*) и ухвати Ивца.²⁴¹ Средивши све ствари у Бугарској и поставивши стратега у темама, поврати се у Цариград водећи са собом Дељана и Ивца.²⁴²

(р. 527, 5—533, 18)

²³⁹ Алусијан је постао магистар, дакле добио је титулу вишу но први пут, и после тога изгледа да је, заједно са породицом, остао у служби Византије. Уп., међутим, Псела, ed. Renault, I, 82, по коме је цар доделио Алусијану исту титулу коју је носио раније (... *τῆς πρώτης τιμῆς* ...). Двадесетак година касније Алусијанов син заузимао је висок положај у хијерархији византијских чиновника (уп. *В. Н. Злашарски*, Моливдовул на Самуила Алусиан, Изв. на Арх. инст. I (1924), 86—102, и *Злашарски*, *Историл*, II, 128—129, уп. комент. за Скиличиног Настављача, нап. 6, и комент. за Аталијата, нап. 11).

зао Интересантно је да се цар решио да крене на устанике тек после издајства Алусијана. У томе се текст Скилице-Кедрена и Псел сасвим слажу, јер и по Пселу коначно угушиваше устанка долази после Алусијановог издајства (уп. комент. за Псела, нап. 10).

²⁴¹ За Манојла Ивца уп. нап. 223, а за унутрашње области нап. 163. Угушивање устанка одвијало се у више праваца: једна војска се кретала, према Аталијату, 10, 4—12, у правцу Сердике, што с друге стране потврђује Кекавменово дело у коме се описују борбе око Бојане (уп. комент. за Кекавмена, нап. 48, 49), другу је сачињавала варего-руска дружина (уп. комент. за Кекавмена, нап. 51 и 52) која је највероватније деловала у Грчкој. По *Злашарском*, Ксторин, II, 76—77, ова војска се кретала с југа према северу и освојила Острво, заробила Петра Одељана и кренула на Бојану у близини Сердике. Главни правац био је, свакако, онај који је описан код Скилице-Кедрена, јер је имао за циљ да покори оне делове који су у време Самуила били срце и центар државе, и који су 1040—1041. г. то поново постали. Ипак, према Скилици-Кедрену би изгледало да је код Прилепа било само једно од места отпора, одвојено од осталих и које у том моменту није располагало са неком већом војном силом. Вероватно је тако и било, јер се радило о последњем покушају да се задржи византијска војска, која је већ однела главну победу, и само напредовала у правцу Прилепа, Преспе итд. За ограду иза које се бранила устаничка војска уп. *Злашарски*, *Историл*, 1/2, 731, н. 1, и *Литаврин*, Болгарил и Византил, 393.

О узроцима пропасти устанка писао је *Злашарски*, *Историл*, II, 81, да они леже у породичним размирицама. Делимично је, можда, неслагање између Алусијана и Петра Одељана допринело неуспеху. *Литаврин*, Болгарил и Византил, 396, налази узроке неуспеха у томе што је народноослободилачка борба морала примити обележје антифеудалног устанка, па су тада властела осетила да су угрожени темељи њиховог постојања и почела су се предавати.

⁸⁴² Псел, ed. Renault, I, 82, (уп. комент. за Псела, нап. 10) описује свечан улазак Михаила IV Пафлагонца у Цариград. Цар је пред собом гонио Петра Одељана, најистакнутије великаше и велики број заробљеника. Претходно је средом прилике и поставио стратега у темама. Ова формулација у извесном смислу подсећа на мере које је предузео двадесетак година раније Василије II (уп. Скилица бр. 8 и нап. 186).

Што се тиче последица пропасти устанка *Благовев*, Деллн 22, се слаже са грчким историчарем Ламбросом да за век и по Бугари нису успели да се поврате, да је у међувремену хеленизација цркве и земље учинила велике кораке, па да је према томе Михаил IV учврстио дело Василја II. Благовев на то додаје да сматра да би се бугарска

103415 — око 1052.

УСТАНЦИ ПРОТИВ ВИЗАНТИЈЕ У ДУКЉИ ПОД СТЕФАНОМ ВОЈИСЛАВОМ

И Србија²¹³ (ή Σερβία), која се после смрти цара Романа била одметла²⁴⁴, поново се покори.²⁴³

(р. 515, 8—9)

држава простирали и данас од Саве и Дунава до Јејејског мора и од Црног мора до Јадранског и Јонског мора да је устанак успео. Насупрот овим застарелим гледиштима *Липшверин*, Болгарин и Византил, 396, указује на другу страну: да је то био први корак у борби против страног јарма, један од највећих устанака, који је нанео тешке ударце Византијском Царству. Важан моменат у том устанку је била сарадња становништва „Западне Бугарске“ са становништвом Драчке, Никошљске, Хеладске и Солунске теме. Пошто је устанак имао и антифеудални карактер значајно је и помоћ грчком угњетеном становништву, и коначно, допринео је и борби Зете и успостављању њене независности. Како се скоро у исто време водила борба у Дукљи (уп. Скилица бр. 11) између Срба и византијских снага, *Rački*, Borba, 118, сматра да између два покрета има извесних веза, док *Благоев*, Деллн, 7, то сасвим негира. *В. Н. Влашарски*, Бг>лгаро-србските политически одношенил в миналото, Бздрска Истор. библиотека 2 (1930), 75, мисли да, иако се о неким везама не зна ништа поуздано, ипак би једновременост говорила у прилог таквих веза.

²⁴³ Под Србијом на овом месту се код Скилице-Кедрена подразумева Дукља, или Зета, како се ова област све чешће назива од XI века (уп. комент. за Кекавмена, нап. 57).

²⁴⁴ Дукља је дошла под византијску власт после великих победа Василија II над Самуиловом државом, вероватно већ 1018. г. Скилица-Кедрен, а тако и други византијски извори, не кажу ништа о односима између Византијског Царства и Дукље после 1019. г. све до 1034. г. Поп Дукљанин, 344, слика ситуацију у Дукљи после Василијевих победа из које се види да је ова област била у вазалном односу према Византији, уп. *Осирогорски*, Историја, 298, н. 1. Интересантно је ипак да Поп Дукљанин, 344, не наводи Дукљу кад говори о земљама које је покорио Василије II. Летопис наиме бележи: Basilus ... obtinuit totam Bulgariam, Rassam et Bosnam totamque Dalmatiam omnesque maritimas regiones usque in finibus inferioris Dalmatiae. Нови дукљански кнез Стефан Војислав (уп. нап. 250) сарађивао је, према Поп Дукљанину, 344, са византијским властима и био је у добрим односима са њима — Voislavus ... cepit se subdere Graecis et esse quasi adiutor et socius eorum equitabatque cum eis per provincias, уп. *Ферлуга*, Драч, 123. *Wasüewski*, Sirmium-Serbie, 468, 469, 472, истиче да су грчки magnates, с којима је Војислав обилазио земљу, имали судску власт (iudicare) и право да конфискују добра (bona tollere), па да су Византишци према томе имали делимично судске и пореске компетенције. Упоређујући их са извесним кнежевинама на истоку закључује да је вероватно дукљански кнез носио византијски назив стратега, с чиме би се тешко могли сложити.

Роман III Аргир је умро 11. априла 1034. г. Устанак је избио можда у вези са политиком Јована Орфанотрофа, главног министра Романовог наследника, Михаила IV Пафлагонца (1034—1041), како то истиче *Јиречек-Радонић*, I, 133. Да је устанак избио 1035. г. сматрају Историја, I, 239, и *Осирогорски*, Историја, 309, иако се код Скилице-Кедрена каже само да је до избијања устанака дошло после смрти Романа III. Поп Дукљанин, 344—345, као да потврђује мисао Јиречека, јер прича како је Војислав сарађивао са грчким магнатима док је с друге стране бунио народ против византијских власти. Према Летопису, аргументи с којима се служио Војислав против Византинца били су да они неоправдано суде, одузимају добра, нападају њихове кћери и жене — iniuste vos iudicant, bona vero tollunt, uxores adulterant, filias vestras virgines contumunt et pollunt. Највероватније да се вести из Летописа Попа Дукљанина односе на ситуацију непосредно пре устанака 1034. г.

²⁴⁵ Дукља је дошла опет под византијску власт године 6544, индикта 4, дакле 1035/6. године.

Јован посла цару који је боравио, како рекосмо, у Солуну²⁴⁸ десет кентенарија³⁴⁷ злата али брод, захваћен олујним ветром, удари на илирске обале²⁴⁸ (τοὺς Ἰλλυρικοὺς ... αἰγιαλοὺς) и разби се. Злато приграби Стефан Војислав, архонт²⁴⁹ Срба (Στέφανος δ καὶ Βοϊσθλάβος, δ τῶν Σέρβων ἀρχὼν), који је био пре кратког времена побегао из Цариграда и заузео земљу Срба (τὸν τόπον τῶν Σέρβων), протеравши оданде Теофила Еротика ..^{ко}

²¹⁶ Цар Михаил IV Пафлагонац, тешко болестан, налазио се тада, наиме 1039/40. г., у Солуну, и молио се пред гробом св. Димитрија надајући се излечењу, уп. Скилица-Кедрен, II, 525, 11—13.

²⁴⁷ За кентенарије злата уп. нап. 168.

²⁴⁸ Под Илириком се подразумевају области средишњег дела Балканског полуострва, онако отприлике како је ово полуострво било подељено за време управних реформи IV века. Највероватније је да је назив Илирик у византијским изворима, а свакако код Скилице-Кедрена, почивао на старом појму Префектуре Илирика, која је обухватала следеће две дијецезе: 1) Мезија (провинције Dacia Mediterranea, Dacia Ripensis, Dardania, Moesia Inferior и Moesia Superior, *Praevalis*) и 2) Македонија (провинције Achaia, Greta, *Epirus Nova*, *Epirus Vetus*, Macedonia Prima, Macedonia Salutaris, Thessalia), па према томе и области о којима је ту реч.

²⁴⁸ За појам архонта уп. комент. за Кекавмена, нап. 32 и *Ферлуга*, Ниже јединице, 88 sq. На овом месту термин је употребљен у смислу „владар“ и то земље изван Византијског Царства, која ужива извесну или потпуну независност.

250 Стефана Војислава помиње још Кекавмен (уп. комент. за Кекавмена, нап. 54) и Летопис Попа Дукљанина. Како је Шишић доказао, уп. Поп Дукљанин, Шишићев коментар, 457—458, писац Летописа Војислава погрешно назива Доброславом; уп. и *Rački*, Borba, 116, н. 1. Према Попу Дукљанину, 343—344, Војислав је био посмрче зетског кнеза Драгомира и кћери великог рашког жупана Л>утомира, рођен код Брусна у Дринској жупанији. Васпитавао је најпре у Босни а затим у Дубровнику а касније се оженио унуком — nepotem — цара Самуила с којом је имао пет синова. После 1019. г. сарађивао је са византијским властима све до 1034. г. (уп. нап. 244).

Стефан Војислав, који је приликом утушивања устанака (уп. нап. 245) био заробљен и одведен у Цариград, можда као талац (уп. *Rački*, Borba, 117, и *Јиречек-Радонић*, I, 133), побегао је из царске престонице и вратио се у Дукљу. Повратак Војислава пада свакако у време пре 1040. г., када се цар Михаил IV налазио на лечењу у Солуну (уп. нап. 246), а по *Račkom*, Borba, 117, пре 1038/39. г. Историја, I, 239, узима да се Војислав већ 1036. г. вратио у Дукљу.

У вези са протеривањем Теофила Еротика поставља се питање каква је била византијска управа у Дукљи, односно шта је у тој области био Теофил Еротик. Већ је *Скабалановић*, Виз. государство, 219 sq., претпоставио, на основу сумњиве повеље Љутовиде, „стратега Србије и Захумља“, да је после покорјења Самуилове државе основана тема Србија, у коју он убраја Рашку и Захумље и вероватно и Дукљу (уп. Поп Дукљанин, Шишићев коментар, 189, 190, 206—209). *Јиречек-Радонић*, I, 133, н. 7, је, напротив, мислио да таква тема није никада постојала „сем у лажној повељи Љутовиде“. У новије време је *J. Vrana*, *Isprave zahumskih vladara iz XI i XII st. o Babinom polju na otoku Mljetu*, *Historijski Zbornik* 13 (1960), 115, покушао да палеографском анализом докаже аутентичност Љутовидове повеље; то је у новије време покушао и *St. Sakač*, *Ljutovid, strateg Srbije i Zahumlja i njegova Lokrumska povelja*, *Mandičev zbornik*, Rim 1965, 75—76. *J. Kampuš*, *Novi prilozi o lokrumskim zalsifikatima i Desinoj darovnici pulsanskim benediktincima u Apuliji*, *Historijski zbornik* 15 (1962), 317—324, посумњао је у датирање беневентане Љутовидове повеље и тврдио је да је она фалсификат. На основу два печата, од којих један припада антипату патрикију Константину, дуки Θεσσαλονίκης, Βουλγαρίας καὶ Σερβας (sic.), и другог — Константина, стратега Σερβίας (уп. нап. 198) *V. Laurent*, *Le theme byzantin de Serbie*, Balcania 6 (1943), 33—47, и *исии*, *Le theme byzantin de Serbie*, 190, закључио је да је макар кратко време после покорјења Самуилове државе

Кад цар у Солуну сазнаде за губитак злата написа Стефану да му пошаље његово и да својом кривицом не пружа повода избијању рата.³⁵¹ Пошто овај није дао никакав одговор, посла цар против њега војску којом је заповедао евнух Георгије Проватас.³⁵² Стигавши у земљу и запавши у гудуре, јаруге и беспутна места, изгуби целу војску и сам се једва *спасе*.³⁵³

(р. 526, 10—527, 4)

постојала тема Србија. *Осирогарски*, Историја, I, 298, н. I, с правом истиче да се из каријере Константина Диогена, на основу вести код Скилице-Кедрена, не види да је икада био стратег Србије, али да, с обзиром да најбољи познавалац византијске сфрагистике тако чита печате, не би требало одбацити ту врсту сведочанства. Он затим с правом претпоставља да је Дукља могла бити тема једино у периоду после првог устанка, наиме после 1034. г., до протеривања Теофила Еротика. У Историји, I, 239, заступа се слично мишљење, да је, наиме у Дукљи, после одвођења Војислава у Цариград, управа била поверена византијском војсковођи. Остаје, међутим, отворено питање када је Константин Диоген могао бити стратег Србије, односно да ли је он го био пре Теофила Еротика. *Wasilewski*, Sirmium-Serbie, 475, заступа идентификацију појмова Сирмиум-Србија па, према томе, Константина Диогена ставља међу прве стратеге у Сирмиуму. Што се тиче Дукље, одбацује мишљење које је изнео *Schlumberger*, *Ворее*, III, 312 и 459, по коме је Теофил Еротик био стратег Дубровника, и *Јуречек-Радонић*, I, 133, према коме је Теофил био стратег Драча. *Wasilevski*, о. с., 468, сматра да је Теофил Еротик био стратег зависан од катепана Драча, да је управљао „стратегијом”, тј. мањом војно-управном јединицом, која је обухватала област јужно од Скадра (Бар, Улцињ, Свач, Скадар), област која је била одвојена од Зете. Претпоставка је духовита, али је треба још доказати, јер досада није познато да су ти градови били одвојени од Драчке теме, нити се још може утврдити на које теме се делио драчки дукат и да ли се уопште тако делио. Осим тога, није познато да је Војислав после повратка из Цариграда освојио приморске градове у Зети. Може исто тако бити да је Теофил Еротик као намесник Драчке теме проширио границе њему поверене области и укључио у њих делове Дукље, а из тих делова био је касније од Војислава протеран. Код Скилице-Кедрена речено је јасно да је Војислав протерао Теофила Еротика из земље Срба, дакле из Дукље. Георгије Проватас, који се нешто касније појављује као заповедник византијске војске која креће у Дукљу (уп. нап. 252), није био намесник Драчке теме, већ генерал који је послат у ове крајеве са посебним задатком да умири устанике у Дукљи.

Теофил Еротик, који је припадао угледној византијској породици (уп. Скилица-Кедрен, II, 427, 23), је касније као намесник Кипра, 1043. г., диго устанак против цара, али је ухваћен и у женском оделу спроведен кроз цариградски хиподром, уп. Скилица-Кедрен, II, 549, 16—550, 5.

³⁵¹ Јасно је да је било у питању угушивање устанка у Дукљи, а плачка злата са византијске лађе само повод за објаву непријатељства. Можда се у овој реченици код Скилице-Кедрена одражава покушај да се односи Дукље и Византије реше на миран начин, без рата.

³⁵² Евнух Георгије Проватас био је раније као посланик код Арабљана на Сицилији (Скилица-Кедрен, II, 513, 20—23). Према Попу Дукљанину, 345, који описује ову експедицију, на челу византијских трупа стајао је Арменопул. Да ли се у томе огледа јерменско порекло грчког заповедника Георгија Проватаса? За њега уп. још *R. Guiland*, *Les eunuques dans l'Empire byzantin. études de titulature et de prosopographie byzantines*, *Etudes byzant.* I (1943), 211. Према *Adontz*-у, *Samuel*, 61, *Armenopolos* је у ствари Ашот (уп. нап. 60), јер је био по свом пореклу Јерменин, па је према томе син Јерменина. Оваква претпомавка нема никакве основе, јер се зна да је експедицију водио Георгије Проватас.

³⁵³ Опис похода код Попа Дукљанина, 345—346, је нешто опширнији од описа код Скилице-Кедрена: Арменопул је, према Летопису, дошао са великом војском до Зетске равнице — *usque ad planitiem Zentae*. Војислав је поделио војску на два дела: једним делом војске, концентрисане код места Врањ — *in locum, qui Vuranía*

Пошто је Стефан Војислав²⁴ био побегао, као што је раније речено, из Цариграда и заузео илирске планине (τα Ιλλυρικά ... όρη) и Трибале и Србе²⁶⁵ и околна племена²⁵⁶ (Τριβαλλούς και Σέρβους και τα πρόσοικα γέννη) подложна Ромејима нападао и плачкао, Мономах није могао да подноси његове упаде и писмено нареди архонту Драча — био је то патрикије Михаило, син логотета Анастасија²¹¹ — да прикупи стратиотску војску Драча која је била под њиме, као и војске из суседних тема које су биле њему подређене²¹.

dicitur, су заповедали његови синови док је он напао Грке са запада. Они су потучени и њих су после тога напали Војислављеви синови. Летопис, за разлику од Скилице-Кедрена, не каже ништа о судбини Георгија Проватаса. За упоређење Летописа Попа Дукљанина и Скилице-Кедрена као извора за овај, као и за други поход, 1042. г., уп. нап. 265.

Према *Јуречек-Радонић*, I, 134, позорницу овога пораза треба тражити у црногорским планинама, у теснацима на путу од Скадарског језера кроз долину Зете у Херцеговину. Вураија је Врањ, узвишица у Доњој Зети, између Титограда и северне обале Скадарског језера, уп. Поп Дукљанин, Шишићев коментар, 463, и нап. 142.

²⁵⁴ За Стефана Војислава уп. нап. 250.

2»а Дјогло би се на ОСНОВИ овог места помислити да су Срби и Трибали различита племена, јер се одвојено помињу. Нема, међутим, сумње да се ради о истом племену, јер се код Скилице-Кедрена устаници називају час Србима (544, 5 и 544, 8) час Трибалима (543, 20 и 544, 3). Употреба назива Трибали је резултат књижевних амбиција Скилице, који је по томе сличан другим византијским писцима, који избегавају да се служе варварским именима већ радије употребљавају имена оних народа за које су мислили да су у старо доба живели у истим областима и која су позјамљивали од античких или старијих византијских писаца. Тако је дошло и до тога да се за Србе употребљавало, између осталих, и име Трибала. За све ово уп. *РадоничК*, Како су називали Србе и Хрвате, I, 5—6.

²⁵⁶ Пошто је ослободио Дукљу (= илирске планине) Војислав је нападао Србе и околна племена која су признавала византијску власт. Можда је *Rački*, *Ворба*, 126, н. 3, и *исши*, *Дорунџи* i *ispravci* за старију повјест хрватску, *Rad* 19 (1872), 73—74, у праву када сматра да је Војислав залазио у српске земље до горње Дрине и тиме изазивао захумског жупана и босанског бана. Рачки се позива на вест Ивана архиђакона Горичког (*B. A. Krčelić*, *De regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae potitiae praeliminare, Zagrabiae* 1770, 101, мени неприступачно), по којој је хрватски краљ Стјепан у ратовима продро све до Дрине. Он, међутим, није ову вест, уколико је веродостојна, повезао са оним што се код Скилице-Кедрена каже о Војислављевим нападима на околна племена. *Štitić*, *Povijest*, I, 31, врло мало цени вредност овог Крчелићевог дела. Свакако је нешто поузданија вест о нападима на околна племена коју даје Поп Дукљанин, 345: *Caerpitque* (sc. Војислав) *praeliari cum Graecis et obtinuit terram usque in Topliza*. Топлица је област у Србији око реке Топлице (Куршумлија и Плочник), западно од Ниша; уп. Поп Дукљанин, Шишићев коментар, 463.

²⁵⁷ Уп. комент. за Кекавмена нап. 32 и 53. Михаило је према *Јуречек-Радонић*, I, 134, н. 76, нешто касније постао намесник у Дистри, док *Злашарски*, *Историн*, II, 89, н. 1, верује да се ради о грешци и да Михаило, намесник Придунавских градова, и Михаило, син Анастасија, нису иста личност. Код Скилице-Кедрена на овом месту, додуше, стоји да је Анастасије био логотет. Михаила, архонта Придунавских градова, Скилица-Кедрен на једном месту (583, 12—13) назива сином Анастасија, док то не чини на другом (585, 5).

²⁵⁸ *Скабаланович*, *Виз. государство*, 188, сматрао је да је овај пасус сумњив, јер по њему стратегије суседних тема нису могли бити потчињени драчком стратегију. *Kyriakides*, *Вуџ. Μελέται*, 281—282, мисли да су у XI веку великим темама управљали дукс и катепани и да су се њихове теме делиле на мање теме, на чијем челу су стајали стратегије, и идентификује их са седам стратега погинулих приликом овог по-

(τον ὑπ'αὐτον ἀθροῖσαι του Δυρραχίου λαόν στρατιωτικόν, ἐπὶ δε καὶ τὰς στρατίας των ἐγγιζόντων τούτω θεμάτων καὶ αὐτῷ υποκειμένων) и да заједно са хипостратезима²⁵⁹ крене на Трибале и да савлада Стефана. Као размажен и навикнут на уживања, он (se. Михаило) није имао никаквог војничког знања, и глупо и неспретно водећи ствар постаде кривац велике несреће за државу Ромеја. Скупивши, наиме, снаге, како му је било наређено, а тих је било око 60 хиљада²⁶⁰, он упаде у земљу Трибала²⁶¹ (εἰς Τριβαλλοῦς), пролазећи путевима стрмим и кршним и врлетним и тесним тако да упоредо нису могла ни два коњаника да иду.²⁶² Срби су њима, како се при-

хода у Дукљу. *Banescu*, *Les duchés*, 39—44, разликује страте и ипостратеги, и мисли да се под стратезима подразумевају византијски заповедници великих градова, и посебно још да су на овом месту забуном ушле у Скиличин текст речи „суседних тема”. *Литаврин*, Волгарин и Византил, 267, 281, 286, 294, мисли да под темама треба видети мање административне јединице на које су се делиле теме. Термин тема је изгубио своје некадашње значење и када су у питању велике области замењује га постепено термин катепанат и дукат. Изгледа да је истог мишљења и *Wasiletski*, *Sirmium-Serbie*, 468. Тешко је, међутим, засад протумачити смисао ове цареве наредбе. Често се у таквим случајевима ради о заједничком заповеднику, моностратеги, који заповеда трупама из више тема. Изгледа да је сличан случај био приликом првог похода у Дукљу којим је заповедао Георгије Проватас. Осим тога поставља се питање да ли је на овом месту реч о темама стално „њему потчињеним” или о томе да војска која долази из других тема треба да буде њему потчињена у овом походу. То ће се можда решити када буде објављен критички текст. Упоредивање текста Скилице-Кедрена са вестима Летописа Попа Дуклинина је у том погледу инструктивно: цар је, према Попу Дуклинину, 347, скупио војску коју је послао у Драч, затим је наредио (*mandans*) Курсилију да скупи војску (*populum*) драчке области. Код Скилице-Кедрена употребљавају се слични изрази: цар ἐρχελεύεται (што је у латинском преводу бонског издања дато са „*mandans*”, а уосталом ἐρχελεύω и значи на латинском *mandare*) Михаилу да скупи λαόν στρατιωτικόν (*populus* у Летопису).

Тој војсци треба да се придруже, према тексту Скилице-Кедрена и јединице из „суседних тема и њему потчињене”. У оба извора се, дакле, појављују две војске, једна из Драчке теме а друга која долази изван теме Драча. У једном и другом извору заповедник целе војске је намесник Драча, односно личност која стоји на челу те области. У том смислу говори и друга вест код Скилице-Кедрена (уп. нап. 210), према којој драчки стратег Василије Синадин креће против Одељана „домаћим снагама”. У сваком случају, једно је јасно: Драчка тема и њени намесници имају, поред осталог, задатак да контролишу и евентуално воде ратове или експедиције против суседних словенских народа и зато у случају ратова њему могу бити потчињени и неки кошингенти који долазе и изван његове теме; уп. *Ферлуга*, Драч, 124—125. Вреди упоредити вест код Скиличиног Настављача, II, 715, 22—716, 2, према којој је 1072. г. дука Нићифор Карантин скупио стратега који су били под њиме и кренуо против устаника; уп. комент. за Скиличиног Настављача, нап. 17.

²⁵⁹ Уп. нап. 211.

²⁶⁰ *Јуречек-Радонић*, I, 134, увек опрезан, с правом истиче да је овај број претеран.

До похода је дошло непосредно после појаве комете која се видела 6. октобра 1042. г., дакле у јесен те године; уп. Скилица-Кедрен, II, 543, 7—10; *Јуречек-Радонић*, I, 134, н. 75, и *Grumel*, *Chronologie*, 473.

²⁶² *Јуречек-Радонић*, I, 134, сматра да ове теснаце ваља тражити на путу од Скадарског језера кроз долину Зете у Херцеговину. *Rački*, *Војба*, 126—128, држи се приликом описивања кретања византијске војске Попа Дукљанина, 347—351, уп. и комент. 352, 464. У Летопису Попа Дукљанина стварно има више детаља но код Скилице-Кедрена и Летопис је одређенији у помињању локалитета: цела визан-

ча²⁶³, намерно дозволили и допустили да улазе, док се он (se. Михаило) није бринуо нити о повратку нити је остављао довољно јаку стражу по теснацима. Проваливши овај је пустошио и палио поља док су Срби заузели и чували теснаце и стрмовита места на путу²⁶⁴ (της τρίβου) и чекали на повратак. Кад Михаило одлучи да је довољно пљачкања и кад је био прикупио много плена и заробљеника и дошло време за повратак и кад путујући стиглоше у теснаце тада непријатељи са висова почеше да бацају камење и гађају стрелама и свим могућим справама за бацање и ваљају огромно стење, док они око Михаила нису могли да се служе ни рукама ни оружјем нити уопште да покажу примере храбрости. Неки погођени одмах погинуше, други се низ стрмине стровалише и јадно завршише, тако да се околне гудуре и речна корита напуне мртвацима и постану пролазни за прогонитеље. Паде око 40.000, а изгине и седам стратега. Остали кријући се по жбуњу и шумама и брдским гудурама, и кријући се од погледа непријатељских, и успуздавши се преко врхова, ноћу се спасу боси и голи, тужан и суза достојан приказ онима који гледају. Са њима се спасе и Михаило, поделивши исту судбину.²⁶⁵

(р. 543, 11—545, 2)

тијска војска скупила се у равници код Скадра — in planitiem civitatis Scodrinae, кренула је одавде и стигла у равницу Бара — in planitiem Antibarensis civitatis. Византијски савезник, захумски кнез Љутовид дошао је у област Требиња — in Tribuniam. Војислав се услед тога повукао у Црмницу, како не би био опкољен са две стране. После победе прогнали су Војислав и његови синови византијску војску све до Дрима. У току борбе дошло је грешком до сукоба између Војислава и његовог сина Гојислава код места „Божја милост”, које ће по *Račkom*, ib., 127, н. 1, налази у шуми код Прапратне.

²⁶³ Ова напомена указује на изворе којима се Скилица служио. Највероватније је о томе остало забележено нешто што је Скилица имао при руци приликом писања своје Хронике из чега се види да вест потиче од некога који је био у Драчу или који је можда чак учествовао у походу.

²⁶⁴ *Lemerle*, *Prolegomenes*, 69, мисли да је до пораза дошло у теснацу της Τρίβους, и упућује на сличност са Τριβοῦνιος. Није вероватно да се ради о имену теснаца, већ о (или њ) τρίβος овде значи једноставно пут.

²⁶⁵ Кекавмен описује укратко овај византијски поход у Дукљу и његов опис се у суштини сасвим слаже са описом код Скилице-Кедрена (уп. комент. за Кекавмена, нап. 53). И Летопис Попа Дукљанина опширно говори о овој експедицији; неки елементи сличности су већ раније истакнути (уп. нап. 262). Свакако да је хроника Скилице-Кедрена поузданији извор од Летописа Попа Дукљанина, али је Летопис на овом месту по свом историјском језгру поуздан. Немогуће је довести оба извора у потпун склад. Оно по чему се највише разликују, ако се разматра суштина а не детаљи описа догађаја, су функције Курсилија и Михаила. Михаило је византијски функционер, катепан Драчке области по Кекавмену, док је Курсилије локални великаш. Разлике долазе отуда што се писац Летописа ослањао на локалну традицију, у којој се сачувало историјско језгро, али која је украшена и дотерана локалним елементима (уп. Поп Дукљанин, 351— локалитет назван „Сух Курсили”), јер је од самих збивања до времена када је Летопис писан прошло свакако више од једног века. Управо зато је за ове догађаје везано име локалног великаша Курсилија а не византијског официра Михаила. Породица Курсилија, у грчким изворима Χρυσήλιος (уп. нап. 61), била је сувише истакнута и моћна у Драчкој области да би успомена на њу брзо ишчезла а да не остави трагове у локалној традицији (уп. *Ферлуга*, Кекавмен, 193, *исши*, Драч, 124—125, 127—130). Није случајно, такође, да се хроника Скилице-

Тада Михаило (Μιχαήλας), Стефанов син, који је после оца био постао владар Трибала и Срба (Τριβαλλών καὶ Σέρβων... αρχηγός), склопи уговор са царем и би уписан међу савезнике и пријатеље Ромеја (τοῖς συμμάχους καὶ φίλοις τῶν Ῥωμαίων ἐγγράφται), и би почаствован протоспатарским саном.²⁶⁸

(р. 607, 3—6)

12

1026—1053.

ПЕЧЕНЕЗИ И НАШЕ ЗЕМЉЕ У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ XI ВЕКА

Те године и Печенеги²⁶⁷ (Πατζινάκια) упадоше у Бугарску и побише јји заробише много народа и стратега и тагматар-

Кедрена и Летопис Попа Дукљанина поклапају још по месту које је дато првом и другом походу; и један и други извор описују сасвим укратко први а опширно други поход (за Скилицу-Кедрена уп. Скилица бр. 11 и нап. 246 до 253, односно ово место, а за Попа Дукљанина стр. 345—346 за први а стр. 346—351 за други). Што се тиче последица, сасвим је у праву *Осирогорски*, Историја, 309, н. 3, када тврди да је тек после ове друге победе, а не непосредно после Војислављевог повратка из Цариграда, како то приказују *Лиречек-Радонић*, I, 134 и Историја, I, 239, Дукља проширила власт над Травунијом и Захумљем (уп. и коменг. за Кекавмена, нап. 55).

²⁶⁸ Према *Лиречку-Радонићу*, I, 135, а тако и Историја, I, 240, до зближења између Дукље и Византије је дошло око 1052. г. Византија је морала признати промене које су настале у Дукљи после коначног ослобођења 1042. г., промене у степену независности земље као и оне територијалне, па је покушала да појача свој утицај на наследника Стефана Војислава, Михаила. Додељен му је сан протоспатара, који, додуше, у XI веку није био тако висок као у ранија времена, и Дукља је постала „савезник и пријатељ“ Царства, као и низ других држава у Малој Азији. Можда је код Попа Дукљанина, 357, остао забележен одјек побољшаних односа, јер је, наиме, према Летопису, Михаило после смрти своје прве жене, узео „*aliam uxorem Graecam, consobrinam imperatoris*“.

²⁶⁷ За односе Печенега са Византијом пре покорвања Самуилове државе уп. *Moravcsik*, I, 87—88, и тамо наведену литературу. Рушењем Бугарске државе (971. г.), а затим Самуилове државе (1018. г.) постали су Печенеги директни суседи Византије, па су се тада односи, како то истиче *Василевски*, Печенеги, 4, мењали: Византија се показала неспособном да задржи нападе турских племена како у Малој Азији тако и у Европи; приднавска и прицрноморска Бугарска ослабила је и изнуривала се још раније, за време борби Василија II и Самуила; центар Самуилове државе је био на бреговима Охридског језера, градови Силистрија, Видин, Месемврија ипак су задржали свој ранији значај, и не би постали тако лако плен Печенега да је иза њих остала жива људска снага, коју су уништили Василије II и византијска управа, да поља Бугарске нису остала без људске снаге после византијског „погрома“ не би било потрбно приступати несрећним експериментима колонизације помоћу дивљих варвара.

Почетком XI века Турци су, према *Василевски*, н. д., 9, подељени у 13 колена, насељавали простор између Дњепра и Дунава. Узи, једно од најјачих племена те хорде, који су касније у Европи добили назив Кумани или у Русији Половци, кренувши са истока, почели су да врше притисак на њима сродна племена. У овој борби неке групе Печенега биле су приморане да крену у правцу Дунава и потражиле су уточиште у низијама, у мочварама око ушћа ове велике реке. У исто време почели су да нападају Кијевску Русију али их је Ярослав 1036. г. до ногу поткао. У то време почињу Печенеги да врше нападе и на Византијско Царство, а међу првим нападима је и овај из 1026. г. (уп. *Расовски*, Печенеги, 7, н. 37). Успех Печенега треба приписати више изненађењу но броју, који није могао бити нарочито велики, чим је новом дуки Бугарске пошло за руком не само да их одбаци преко Дунава већ и да их примора да мирују иако то кије трајало дуго (уп. нап. 270).

ха.³³³ Зато цар Константин постави за дуку Бугарске Диогена, архонта Сирмиума²⁶⁹ (διό ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος τὸν Διογένην Ἀρχοντα Σφμίου ὑπάρχοντα καὶ δοῦκα τῆς Βουλγαρίας ἐποίησεν). Ступивши више пута у сукоб с њима, који су се били раштркали, порази их и примора да пређу Дунав и мирују.

(р. 483, 18—23)

Прешавши Дунав Печенеги опљачкаше целу Мезију до Солуна.²⁷⁰

(р. 512, 2—3)

Пошто је настала неподношљива зима и Дунав се замрзнуо, Печенеги га пређоше, и велика зла учинише Мезији и Тракији све до Македоније.²⁷¹

(р. 514, 17—19)

У опису о Печенезима забележено је да бораве с оне стране Дунава у равницама које се уросиру од реке Дњепра до Паноније. Kad су зими 1048. г.²⁷² Печенеги, њих 800.000, иреши замрзнуши Дунав, цар је уиушии исма дуки Једргна, Консианшину Аријанишу, да скуии војску из Македоније и

„... Василију Монаху²⁷³, намеснику Бугарске“²⁷⁴ (τὸν ηγεμόνα τῆς Βουλγαρίας), са бугарском војском“, (τὴν Βουλγαρικὴν ... χεῖρα) (р. 586, 3).

”” Можда се ради о стратегима, заповедницима мањих војноуправних округа Бугарског катепаната, како је ово место понекад и тумачено, уп. нап. 258. Тагматарси су заповедници тагми, јединица на које се делила тема, као војна формација.

²⁶⁹ За Константина Диогена, јер је овде реч о њему, уп. нап. 198. Интересантно је да се не помиње Паристрион, где је можда у то време још био намесник ЦицНкије, који је 1017. г. обавестио Василија II о савезу Кракре и Печенега, уп. нап. 145. Опасност од Печенега је, дакле, претила већ од раније, али је први напад дошао тек 1026. г., уп. *Литазрин*, Болгарил и Византил, 263, 264.

²⁷⁰ Мезија је стари назив из касноримског периода за област између Дунава и Балканских планина. Скилица, као и други византијски писци, воли да користи старе називе како за области тако и за народе насељене у њима. Мезији одговара, у ствари, тема Паристрион.

Овај напад Печенега на Византију долази после описа ватреног стуба, који се иојавио месеца септембра 6543. г. од оснивања света, дакле 1034. г. (уп. Скилица-Кедрен, II, 511, 18—19). *Злашарски*, Историј, II, 37, с правом ставља овај печенешки поход у 1034. г., а тако и Историја, I, 283, док *Расовски*, Печенеги, 7, н. 37, исти датира са 1035. г. Овај је напад био озбиљнији од претходних, јер је то први пут да Печенеги продире тако дубоко на византијску територију, све до Солуна.

²⁷¹ Овај напад Печенега изведен је у зиму 1035—1036. г. што се види по том што се Дунав био замрзео а непосредно после ове вести Скилица-Кедрен, II, 514, 22—515, 2, говори о великим печенешким нападима, у ствари о три, који су се збили у пролеће 6544, индикта 4, дакле већ у 1036. г. Највероватније је да су ови напади повезани у једну целину, односно они с пролећа надовезују се на зимски. *Расовски*, Печенеги, 7, н. 37, доводи ове пролећне походе у везу са великим нападима Печенега на Кијевску Русију те исте године (уп. нап. 267). За ове експедиције уп. ЈОШ *Злашарски*, Историј, II, 37—38.

²⁷² Ови догађаји налазе се код Скилице-Кедрена међу збивањима из ш<а. г. ²⁷³ Василије Монах, намесник Бугарске теме, помиње се код Скилице-Кедрена, II, 586, 2—3 и 587, 13—14, као хегемон — ... τὸν ηγεμόνα τῆς Βουλγαρίας,

и Михаилу, архоншу иридунавских градова, као и Кегену (δ Κεγένης), заповеднику оног дела Печенега који су ишли раније на византијску страну, да сакупе своје ируи и да се заједнички суирошшаве Печенега. Византијским војсковођама и Кегену ишло је за руком да Печенега, ослабљене болесшима, иобеди и да многе заробе, међу њима многе вође и Тираха. Кеген је иредлагао да се заробљеници иобију али византијски вођи смашрали су да је боље

„да их раселе по запуштеним равницама Бугарске²⁷⁵ (εν ταῖς ἐρήμοις της Βουλγαρίας πεδιάσι) и да их населе једне овде друге тамо и да им разрежу данак. На тај начин да ће од њих прикупити огроман приход а ако цару затреба војске против Турака и других племена, да је прикупе од њих" (р. 587, 4—10).

Оео је схвашање иобедило али је ишак Кеген усиео још многе да иобије. Међушим,

„... Василије Монах, архонт Бугарске (δ της Βουλγαρίας ... ἀρχών), примивши огроман број Печенега, насели их по равницама Сердике, Ниша и Овчег Поља²⁷⁶ (τάς πεδιάδας της Σαρδικής, της Ναῖσοῦ καὶ Εὐτζαπέλου), распоредивши их раштркано и без икаква оружја да не би нешто покушали"²⁷⁷ (р. 587,13—17).

(р. 581, 20—589, 21)

односно као архонт Бугарске — ὁ της Βουλγαρίας ... ἀρχών, а код Аталијата, 37, 13 и 38, 8, као сатрап Бугара — ὁ δε των Βουλγάρων σατράπης; уп. *Lemerle*, *Prolegomenes*, 21, н. 4. Василије је погинуо у борбама са Печенезима, уп. нап. 279. У свим изворима име намесника Бугарске је Василије Монах, изузев у миланском рукопису Скилициних ексерпата (Ambros. 274, f. 231 v.) где стоји Мономах, уп. *А. П. Каздан*, *Joann Mavropod, печенеги и русские в середине XI в.*, ЗРВИ 8/1 (1963), 177, н. 2.

²⁷⁴ Ради се о јединицама из теме Бугарске, а не како мисли *Злашарски*, Историн, II, 13, да је у питању етнички термин и да се појам Бугара односи само на „њихову (тј. Бугара) целокупност". *Glykatz*, *Administration*, 34—35, с правом истиче да се у XI веку систем војног регрутовања мењао и да се јављају све више јединице састављене од најамника, пореклом из Царства или из иностранства. Јединице састављене од страних најамника носиле су имена: Варјази, Руси, Сарацини, Франци, Немци, итд. Јединице састављене од византијских најамника носила су имена: Македонци, Трачани, Тесалици, Халдејци, итд., али Гликаци наглашава да се у овим случајевима не ради о областима у којима су стациониране, као некада, тематске јединице, већ само о области регрутовања. Овакво тумачење је, у највећој мери, тачно, али Гликаци није у праву када „Бугаре" убраја у стране најамнике. Бугарска је у XI веку била византијска управна јединица, тема или катепанат или дукат.

²⁷⁵ Уп. Зонара III, 643, 7—10, где је такође речено да се масе Печенега населе у бугарску земљу (χώρα), која је највећим делом пуста — *ζρημον οδοσν την πλειονα*. Према Аталијату, 35, 19—22, Печенеги су насељени и код Демир-Капије, уп. комент. за Аталијата, нап. 7.

²⁷⁶ Да је реч о Овчем Пољу уп. *Василевски*, Печенеги, 14, и *Злашарски*, Историн, II, 92, н. 1 и 2; уп. такође *Јиречек*, *Зборник Јиречека*, I, 121, 122.

²⁷⁷ Мере предострожности нису помогле. Пошто је један део Печенега упућен на ратишта у Малу Азију, и то око 15000 коњаника, побунио се и вратио натраг чак до Тракије. Ту су се повезали са својим сународницима, који су тамо били насељени,

После иораза византијских ируи у борбама са Печенезима 1049. г. код Јамбола и Дијакене и јуна 1050. г. код Једрена, Печенеги су се разбежали како због наиада византијског војсковође Никише Главаса шако и

„што су очекивали да ће доћи синкел Василије са бугарским снагама"²⁷⁸ (μετά των Βουλγαρικῶν ... δυνάμεων). (р. 602, 4—5)

Скуиља се војска ирошив Печенега и цар наређује „синкелу Василију да скупи бугарске чете" (τα Βουλγαρικά στρατεύματα)

и да једни и други иду ирошив Печенега. У иовлачењу иосле бишке ђао је Василије.²⁷⁹

(р. 607, 10—12)

13

7025—7059.

СЛОВЕНСКИ ВЕЛИКАШИ У ВИЗАНТИЈИ ПОСЛЕ 1018. ГОДИНЕ

Патрикије Василије, син Романа Склира, посвадио се са магистром Прусијаном²⁸⁰, Бугарином (Προυσιανῶ τῷ Βουλγάρῳ),

а ступили су у преговоре и са онима који су били насељени у другим областима. Када су се сви спојили у једну гомилу и уместо оружја узели сељачке секире и српове и друге гвоздене предмете са поља, кренули су на Пловдив, прешли Балканске планине и поставили логор на левој обали Дунава, док је само мањи број остао с ове стране; за све ове догађаје уп. *ВасwbeecKUŮ*, Печенеги, 9—17, *Злашарски*, Историн, II, 88—96, *Расовски*, Печенеги, 7—8; делимично Историја, I, 285. За хронологију уп. *А.П. Каздан*, *Joann Mavropod, печенеги и русские в середине XI в.*, dliJd 8/1 (1963), 182.

²⁷⁸ За ове борбе уп. *Василиска*, Печенеги, 19—21, *Злашарски*, Историн, II, 99—103, *P. Orgels*, *Kzkaumenos et la guerre petchenegue*, Byz. 13 (1938), 402 sq. О евентуалном доласку Василија и његових трупа не зна се ниша.а.

²⁷⁹ Ради се о византијском походу против Печенега 1053. г. и о поразу који је царска војска претрпела приликом повлачења из Великог Преслава; уп. *Василевски*, Печенеги, 24, *Злашарски*, Историн, II, 106—107. Скилица-Кедрен и Аталијат 38J П—39, 18, се разликују у описивању узрока овог пораза. За синкела Василија, који је истоветан са Василијем Монахом, уп. нап. 273.

²⁸⁰ Код Скилице-Кедрена је име доследно beleжено Προυσιανός док Михаило Дезолски исправља у Πρεσιανός, уп. *Prokić*, *Zusätze*, No. 49, ст. 34, (уп. нап. 294). Код Зонаре, III, 566, 9—10, 574, 14, превлађује исти облик као код Скилице-Кедрена, иако се у варијантама појављују други облици, али ни један не одговара оолжу који даје Михаило Деволски. *Rački*, *Ворба*, 65, а тако и *Злашарски*, Историн, II, 33, сматрају да се ради о бугарском имену Фружин. *Прокић*, Скилица, 13У, н. /, остао је веран облику Михаила Деволског и предлага да се име транскрибује као Пресијан. Изгледа да је оно блиско облику Πρεσιανός са грчког натписа из Филипа, ed. *Иванов*, Бџлгарски старини^а, 3. Иванов се на том месту позива и на Константина Шрфирогенита, *De admin. imperio*, с. 32, 39 и 46, наиме на име Πρέσιαν. УрусНјан је био најстарији син Јована Владислава, који се с мајком предао Василију II, уп. Скилица бр. 8 и нап. 169 и 175.

који је запсведао букеларима²⁸¹, до те мере загази у дрскост, да је с њиме чак и борбу приметно.²⁸⁸

Цар их је исслао у ирсгеншиво — једксг на осирво Оксија а другог на Плаше.^{к2} После краиксг времена наредио је да се Василије сслеи а Прусијан ослобди. Даде сслеиши и Романа Куркуа

по сестри зета Прусијанова, и Богдана и Главаса и Гудела²⁶⁴ (γαμβρον του Προυσιανοῦ καὶ τον Βογδάνον καὶ τον Γλαβαν καὶ τον Γουδέλην).

(р. 483, 4—15)

У то време затворен је у манастир Манојла²⁸⁵ магистар Прусијан Бугарин (Προυσιανος ὁ Βούλγαρος), оптужен да се тајно повезао са Теодором, царичином сестром, и да је с њом радио против Царства.²⁶⁸ Пошто је оптужба превладала, он је ослепљен а његова мајка, зосте, прогнана из Цариграда.²⁸⁷ Константин Диоген, који је био цару зет по кћери његова брата, премештен је из Сирдшума (από Σφρίου) и постао је дука у Солуну.²⁸⁸

(р. 487, 12—19)

Те, 6539. године, индикта 14²⁶⁹, Прусијан се својевољно подстриже за монаха а његова мајка пребачена је из манастира Мантинеје у теми Букеларија у Трекесион.²⁹⁰

(р. 497, 5—9)

²⁸¹ Као и многи други, Прусијан је добио висок положај у Византији. *Злашарски*, Историл, II, 33 и н. 2, и *Runciman*, Bulg. Empire, 257, су највероватније у праву када тврде да је био намесник теме Букеларија у Малој Азији.

²⁸² *Злашарски*, Историји, II, 33—34, жисли да се ради о двобоју али да се не зна разлог за нетрпељивост и сукоб.

^{аса} Оксиа — Ὀξεῖα — је острво код јужне обале Крита; уп. RE XVIII/2, 2001—2002, док је Плате — Πλάτη — острво групе Принчевских острва на улазу у Мраморно море; уп. RE XX/2, 2341—2342. *Злашарски*, Историн, II, 34, греши у погледу првог и другог, јер прво брка са групом острва Ὀξεῖαι код обала Акарнаније у средој Грчкој, а друго ставља код обала Африке.

²⁸⁴ Ради се о завери из 1026. г. против цара Константина VIII а како су у њу били умешани не само Јован Куркуас, Прусијанов зет, већ и Богдан, Глава и Гудела, изгледало би да се Прусијан држао по страни и да је чак одговарао неке од њих од учешћа. Утоме можда и лежи узрок сукоба Василија Склира и Прусијана. Према *Злашарском*, Историн, II, 34, Богдан, Глава и Гудела су „бугарски“ великаши. Богдан је највероватније то и био, а можда је то онај исти који је управљао пре пропасти Самуилове државе „унутрашњим областима“ (уп. Скилица бр. 8 и нап. 163), али Глава није тако. Глава је истакнута византијска породица која је од XI века надаље дала Царству низ истакнутих војсковођа и личности, уп. нап. 65.

²⁸⁵ Овај манастир је добио име по познатом војсковођи из средине IX века и постао је чувен по томе што су у њему често замонашивани цареви и чланови царске породице.

^{äse} Завера против цара Романа III Аргира (1028—1034) била је 1029. г., дакле на самом почетку његове владе.

²⁸⁷ Ради се о Марији, која је послата у манастир Мантинеа у Малој Азији, уп. нап. 290.

²⁸⁸ За Константина Диогена уп. нап. 198.

²⁸⁸ Тј. година 1030/31.

^{iso} ^г ^{ослеових} вести не зна се ништа више ни о Марији ни о Прусијану.

Сарацен Алеим, у нади да ће добиши велике иочасиши, иредао је Византицима шврђаву Перкрин, недалеко од Вавилона^{м1}, и

тврђаву прими патрикије Никола Бугарин, по надимку Хрисилије²⁹² (Νικόλαος ὁ Βούλγαρος, φ Χρυσήλιος το ἐπώνυμον) (р. 502, 19—20).

Пошио му жеље нису исиуњене заузе ионово шврђаву, шио се збило

кривицом и несмотреношћу Хрисилија.²⁹³

(р. 502, 20—503, 4)

Био је архонт области вестис Арон, син Владислава и брат Прусијана²⁹¹ ^,

који је шребало да се суирошшави Турцима. Позвао је шада у иомоћ Кашакалона Кекавмена²⁹⁵, намесника Ивирије, и сеај је дошао брзо код Арона. Заједно су иобедили Турке у бици у којој је ђао и шурски заиоеедник Асан. Када је сулшан иослао нову војску ирошиш Византинаца иод заиоведнишшвом Ибрахима Алима дошло је до несиоразума између Кашакалона Кекавмена и Арона око начина еођења раша. Победило је Аронново миш-

вестис ... брат: вестис Арон Бугарин син Владислава, брат Пресјана, човек хладан, мудар и искусан ратник. У.

Prokić, Zusätze, No. 65.

⁸⁹¹ Ова тврђава, јерм. Berkri, данас Bergri, налазила се, не како је забележено код Скилице-Кедрена, код Вавилона тј. код Багдада, већ у области Манцикскрта, источно од језера Ван, уп. *Honigmann*, Ostgrenze, 172.

^{аса} За Николу уп. нап. 64.

^а Тврђаву је поново освојио Никита Пигонит (за њега уп. нап. 158), највероватније 1033. г., с обзиром да су код Скилице-Кедрена ова збивања стављена нешто пре земљотреса у Сирији 17. фебруара 1034. г. (уп. *Grumel*, Chronologie, 840). Годину 1033. узима и *H. Gregoire*, Du nouveau sur l'histoire bulgare-byzantine. Nicetas Pegonites vainqueur du roi bulgare Jean Vladislas, Byz. 12 (1937), 291, али не даје за то разлоге. Слично, наиме без објашњења, *М. В. Лееченко*, Очерки по историји Руско-византијских одношени, Москва 1956, 388, даје 1036. Г.Ј уп. *Левченко*, ib., за учешће руског одреда у опсади тврђаве.

²⁹¹ Арон је био трећи син Јована Владислава, уп. нап. 169. Заробљен после пропасти државе, одведен је у Цариград и на основу натписа из 1055—1056. г. сазнајемо да је тада био намесник града и области Ани у Ивирији. Раније погрешно чк-тан>е натписа по коме је Арон дошао у Ани у цвету младости отпало је после исправки које је дао *N. Adontz*, La famille d'Aaron le Bulgare, Byz. 11 (1936), 783—784. Натпис, или боље део натписа, сада гласи: „Moi, Aaron magistre, comble d'honneur dans ma jeunesse par les augustes Empereurs, je suis venu en Orient...“, тј. „Ја, Аронмагистар, обасипан почастима у својој младости од стране царева, дошао сам на исток ...“ Отпадају стога разне претпоставке, нпр. *M. Lascaris-a*, Sceau de Radomir Aaron, Byz. — slavica 3/2 (1931), 405, *Злашарског*, Историн, II, 129—131, *V. Laurent-a*, La prosopographie de l'Empire byzantin. Plans et travaux. Bulgarie et princes bulgares dans le sigillographie byzantine, Echos d'Orient, 1934 (цит. према *Adontz*, нав. дело), јер је јасно да је Арон у младости добио почаста а не да је као млад дошао у град Ани, и ието тако да се ради о сину Јована Владислава а не о неком млађем Арону, унуку Јована Владислава. Претходно је, међутим, био намесник Васпуракана, јер се после победе код Капетра враћа у ту област; за Васпуришкан уп. нап. 122. За цео живот Арона уп. још *Злашарски*, Историн, II, 129—134 и тамо наведену литературу.

²⁹⁵ За живот Катакалока Кекавмена уп. комент. за Кекавмена, Увод.

лење да се води дефанзиван раш. Ускоро после шог дошло је ионово до несиоразума између Кашакалона и Арона који није хтео да иосиуца ирошив царевих наређења и да с војском изађе у иомоћ неком граду који су Турци оиседали. У бици код Каиешра уједињене снаге неколико византијских заиоведника иобедиле су Турке. Том ириликом је Арон заиовео левим крилом. После иобеле Арон се врашио у Васиуракан.^{29*}

(р. 573, 23—580, 10)

Тада је он (се. цар Исак Комнин) слштрајући да његове ствари сигурно стоје, предао брату Јовану своју жену^{by} и благо ..¹⁹⁷

(р. 626, 12—14)

14

0.1029.

ПОСЛЕДИЦЕ РАТА ПРОТИВ САМУИЛА ЗА ОДБРАМБЕНУ СПОСОБНОСТ ВИЗАНТИЈСКОГ ЦАРСТВА

Из неког извора у шеми Тракесион, у Малој Азији, чуо се дуже времена глас који је иредсказшао иораз византијских снага у Сирији.^{*96} После крашког ирегледа иолишике коју су на овој сириани водили византијски цареви од средине X века до Романа III Аргира (1028—1034) између осшалог каже се да, иосле ироширења власи иод Нићифором II Фоком (963—969) и Јованом I Цимискијем (969—976), њихов наследник Василије II Македонац (976—1025),

пошто је најпре био забављен грађанским ратовима, касније истрајно водио акције против Самуила, није имао прилике да

Катерину, кћер Владислава цара Бугарске (Αἰκατερίναν τὴν θυγατέρα τοῦ Βλαδισλάβου τοῦ Βουλγαρίας βασιλέως). У. Prokić, Zusätze, No. 66.

«... Ови се догађаји збивају 1048. г. све до битке код Капетра, 18. септембра 1049. г.; за све уп. *Honigmann*, *Ostgrenze*, 179—180.

²⁹⁷ Као жена цара Исака I Комнина (1057—1059), Катерина је делила његову судбину после повлачења с престола и замонашила се под именом Ксенија, како је то исправљено у рукопису У (уп. *Prokić*, *Zusätze*, No. 67, ст. 36), а не Јелена, како је забележено код Скилице-Кедрена, II, 650, 1—2; уп. комент. за Скилициног Нас-тављача, нап. 2 и 3. За Исака Комнина уп. *Осирогорски*, *Историја*, 322, а за Катерину уп. *Schlumberger*, *Ерорее*, II, 411, *Злашарски*, *Историл*, II, 136, *Runciman*, *Bulg. Empire*, 251. Михаил Деволски који никада не назива Самуила царем, нити му даје ма какву другу титулу, једино на овом месту назива његовог наследника Јована Владислава царем; додуше, Јован Владислав није његов директан потомак већ син његовог брата Арона; уп. нап. 25.

За Катерину уп. још комент. за Нићифора Вријенија, нап. 2.
²⁹⁸ Ради се о првим годинама владавине цара Романа III Аргира (1028—1034), отприлике у време појаве метеора забележеног код Скилице-Кедрена, II, 488, 8—9, 31. октобра 1029. г.; уп. *Grumel*, *Chronologie*, 472.

добро и како треба среди ствари на Истоку, већ се тамо појављивао сасвим на кратко и мешао се у ствари колико је тренутак дозвољавао. Када се одатле повратио, и стално био обузет бригом и старањем како би потчинио бугарски народ (Βουλγάρων ... γένος), то постаде повод моћнијим градовима да збаци јарам и затраже своју слободу. Али док је он живео мислили су на одметање само прикривено и потајно.²⁹⁹

(р. 489, 19—490, 4)

15

1032.

НАПАДИ РАЗНИХ НЕПРИЈАТЕЉА НА ЦАРСТВО И НЕКЕ ДЕЛОВЕ БАЛКАНСКОГ ПОЛУОСТРВА

Године 1032.³⁰⁰ напали су Арабљани Месоиошамју,

Печенези су прешли Дунав ("Ιστρον) и тешко опљачкали Мезију³⁰¹ (Μυσιάν). Сарацени су гусарили уздуж обале Илирика³⁰³ (παράλιον ... του Ἰλλυρικοῦ) од Крфа и овај спалили. И док су се сви други вратили кући неоштећени, Сарацени су претрпели пораз од Дубровчана (Ψαρουσαίων) и стратега Науплије патрикија Нићифора, Карантиновог сина, и изгубили већину бродова.³⁰³

На иушу за Сицилију многи су још насипрадали у бродолому.

(р. 499, 7—16)

³⁹⁹ *Литаврин*, Болгарил и Византии, 259—260, побележио је низ других извора (Хрисовула Василија II Охридској архиепископији из 1022. г., Матија Елески, Аталијат, Зонара, Симеон Метафраст, Акрополит), који говоре о огромном напору које је Царство за Василија II уложило у борби против Самуилове државе и како се то негативно одразило на одбрану граница у Малој Азији. Овај податак је још једна потврда колико је рат на Балканском полуострву ангажовао снаге Царства и како је дуго у сећању људи остала борба против Самуила и његових наследника. Осим тога, овај податак указује да је тежиште Царства пренето после победа над Вардом Склиром и Вардом Фоком из Мале Азије у Европу.

³⁰⁰ Година се добија на основу Скилице-Кедрена, II, 499, 3—4, који описује комету која се појавила 28. јула 1032. г. (уп. *Grumel*, *Chronologie*, 472), па каже да су у вези са њеном појавом разне несреће задесиле Царство: провала Арабљана, иапади Сарацена, итд. Уп. *Расовски*, *Печенег*, 7, н. 37, *Злашарски*, *Историн*, II, 36—37.

³⁰¹ За Мезију уп. нап. 270.

³⁰² Илирик је термин који се код Скилице-Кедрена најчешће употребљава за западне области Балканског полуострва (уп. нап. 248).

³⁰³ Дубровник је тада већ био издвојен у посебну тему, највероватније већ од времена великих победа Василија II, тј. после 1018. г. О организацији ове теме, на жалост, се не зна много. Византија је имала у Дубровнику нешто бродова, који су служили за стражарење обале или мање задатке (уп. коментар за Кекавмена, нап. 59) али који су свакако учествовали и у нешто значајнијим експедицијама, као што је ова против Сарацена, уп. *Ферлуга*, *Византијска управа*, 118—119.

Свакако се на овом месту не ради о Науплији, граду у источном Пелопонезу, већ о Наупакту или Никополу, односно о тедш тог имена, уп. *A. Bon*, *Le Peloponese*

0.1036.

ЛАВ ПАФЛАГОНАЦ ПОСТАВЉЕН ЈЕ ЗА ОХРИДСКОГ АРХИЕПИСКОПА

Цар је иосшавио за епископа Никомедије неког евнуха Анионија Паху, свога рођака, али човека који уопште није био иодобан за епископа него је, ишио се каже, воловску главу носио^{cy}.

(р. 516, 1—3)

су Када је умро архиепископ Бугарске Јован, цар³⁰⁴ постави³⁰⁵ другог, пореклом из Пафлагоније, и који се био истакао у Великој цркви³⁰⁶ и који је многе године вршио дужност хартофилакса. И ако се није добро управљало црквеним стварима он је, из љубави према миру, избегавао унутрашње немире и пошто није желео да дође у сукоб са патријархом повукао се у мир и приватан живот. Он се звао Лав.³⁰⁷ Поседовао је потпуно образовање како профано тако и наше (sc. хришћанско). Стојећи на челу Бугарске (ἐπιστάς δὲ τῆ Βουλγαρίας) оставио је многе споменике своје врлине.³⁰⁸ U. Prokić, Zusätze, No. 58.

byzantin jusqu'en 1204, Paris 1951, 78, и *Ферлуга*, ibidem, 119. Никополска тема је обухватала највећи део некадашњег Старог Епира и на северу се граничила са Драчком темом, уп. *Јиречек*, Зборник Јиречека, I, 225.

³⁰⁴ Цар је Михаило IV Пафлагонац (1034—1041), а како је овај додатак стављен међу догађаје из 1037. г. већина аутора узима почетак те године или крај 1036. г. као датум када је Лав постављен за архиепископа; уп. нпр. *Prokić*, Zusätze, 49, *исши*, Скилица, 147, *исши*, Постанак Охридског патријархата, 196, *Злашарски*, Историн, II, 42 н. 1, *Литаврин*, Болгарил и Византин, 365.

³⁰⁵ Као и цариградског патријарха, а и неке друге, тако је и охридског архиепископа постављао цар директно, уп. Скилица-Кедрен, II, 658,23—659,3J, 742, 18—22, Нил Доксопатрид, ed. *Иванов*, БЪЛгарски старини, 563 (уп. комент. за Нила Доксопатрида, нап. 14), Codini, De officialibus, 101—105. Уп. и *Пронић*, Скилица, 148, *Снегаров*, Охридската архиепископш, 81, *Злашарски*, Историн, II, 42 н. 2, *Литаврин*, Болгарин и Византин, 358.

³⁰⁶ Црква Свете Софије у Цариграду.

³⁰⁷ Ова допуна Михаила Девољског пружа низ нових података о Лаву. Био је родом из Пафлагоније у Малој Азији. Као хартофилакс Свете Софије имао је под собом цео црквени архив, био је судија у црквеним и брачним стварима, имао је право да суди поред тога и у низу других ствари, па је због врло високих и одговорних функција сматран десном руком патријарха. У сукобу између патријарха Керуларииа и римског папе Лава IX, средином XI века, Лав се истицао као један од најнепомирљивијих непријатеља Рима (уп. *Осирогорски*, Историја, 318—319). У списку бугарских архиепископа, који се још назива Париски рукопис и који је први издао Du Gange, Familiae augustae byzantinae, Paris 1680, 174—175, за Лава стоји: Λέων πρότος εκ Ῥωμαίων хартоφύλας τῆς μεγάλης ἐκκλησίας. 6 κτίσας τὴν κάτω ἐκκλησίαν ἐπ'ὀνόματι τῆς αὔρας τοῦ θεοῦ Σοφίας. — Лав први од Грка, хартофилакс велике цркве. Саг- радио је доњу цркву посвећену имену свете мудрости (по издању *Иеанова*, Бмгарски Старини, 566). У податку да је Лав био први Грк на престолу Охридске архиепископије многи виде почетак већег јачања грчког елемента, почетке „ромејизације“ или јеливизације у Македонији, тако *Прокић*, Скилица, 147, *исши*, Поставак Охридског патријархата, 197—198, *Снегаров*, Охридската архиепископш, 196—197, *Злашарски*, Историн, II, 41—43, Историја, I, 283, *Осирогорски*, Историја, 308. За цео проблем ромејизације, односно јелинизације области потчињених 1018. г., које су улазиле у границе Охридске архиепископије уп. *Литаврин*, Болгарил и Византин, 363—375, и тамо навед. литературу. Лав је умро 1056. г., уп. *Прокић*, Скилица, 149, н. 2.

³⁰⁸ Мисли се свакако на цркву Св. Софије у Охриду али и на његова остала дела, пре свега на његове списе и писма, чувене по антиримском ставу; уп. *Снегаров*,

1043.

ПОРАЗ МАНИЈАКИСА КОД ОСТРОВА

У Ишалији је дигао усшанак ирошив цара Манијакис³⁰⁹, који је укрцавши војску на бродове пребацио се у Бугарску³¹⁰ (εν Βουλγαρία), (р. 548, 1415).

Дошло је зашим до бишке код Осирова у Мармарију³¹¹ (κατά τον λεγόμενον Ὀστροβον εν τῷ Μαρμαρίῳ), где је Манијакис иоинуо, а његова еојска се иредала.

(р. 548, 4—549, 8)

1055.

НИЋИФОР ПРОТЕУОН, НАМЕСНИК БУГАРСКЕ ТЕМЕ

Цар Коншанишин Мономах шешко се разболео и иосшавило се иишапе његовог наследника. По једногласном мишљењу као најиодеснији

Охридската архиепископш, 34, 195—197, 266—267, и нап. 307. *Снегаров*, нав. дело, 197, на основу грчког ктиторског натписа у коме се помиње неки Лав мисли да је Лав покљонио икону Богородице са иконостаса Богородице Перивлентос (св. Кли- мента), која се сада налази у Народном музеју у Охриду. Међутим, како се из натписа не види овом је Лаву реч, *В. Ј. Бурић*, Иконе из Југославије, Београд 1961, 88—89, ту исту икону, на основу других елемената, датира у XII век; за икону уп. тамо нав. литературу.

све ^Устанак Манијакиса, угледног генерала, почео је 1043. г. у Италији, где га је војска прогласила за цара. Манијакис је затим прешао на Балканско полуострво искрцавши се у Драчу, уп. *Осирогорски*, Историја, 315—316.

³¹⁰ Ради се о теми Бугарској, кроз коју је пролазила Via Egnatia, пут којим се кретао Мвнијакис из Драча према Цариграду.

ап *Kyridkides*, Βυζ. Μελέται, 258—262, сматра да Острво одговара селу Ообраџи у Мармарији, код Амфиопоља на ушћу Струме. До битке је, према њему, дошло источно од Солуна, код поменутог села. Кириакидис се, осим тога, позива и на Аталијата, 18, 20, да се, наиме, битка одиграла на удаљености два дана хода од Солуна, што одговара поменутом селу. Кириакидис објашњава да је Манијакис заобишао Солун, јер му се журило да што пре стигне у Цариград, и тако објашњава потешкоћу коју представља чињеница да Солун није пао у руке претендента иако је стигао већ далеко на исток од тог највећег византијског града на Балканском полуострву.

Средњевековно Острво је стара станица на Via Egnatia, Ad Duodecim, свега 12 миља на западу од Водена (Едеса), уп. *Папазоглу*, Македонски градови, 129. Кириакидис није имао у виду да су од Острова до Солуна такође око два дана хода, па да према томе Аталијатово сведочанство није одлучујуће. Осим тога, филолошки није сасвим убедљиво да су слични топоними Ὀσδραβίη и Ὀστροβός. Оно што је најчудноватије то је заобилажење Солуна. Мислим да се ипак за сада треба држати закључка да је до битке дошло западно од Солуна код Острова. Остаје још отворено пи-

је оцењен Нићифор Прошеуон. Одлучено је да се ијбржим иушем доведе у Цариград из Бугарске.

Наиме он (se. Нићифор Протеуон) је тада вршио власт у Бугарској³¹² (ἐ'τυχε γαρ τότε την της Βουλγαρίας περιεζωσμένος αρχήν).

(р. 610, 12—13)

тање Мармарије, која се додуше помиње на ушћу Струме, и не може се посведочити код Острова. Можда је ту некада био неки каменолом а да то није остало забележено у изворима.

»" Као намесник Бугарске наследио је Василија Монаха 1053. г., уп. нап. 273. и *Злашарски*, Историл, II, 122.

СКИЛИЧИН НАСТАВЉАЧ

У неким рукописима хроника Јована Скилице не завршава се са 1057. год. него има наставак који обухвата време од 1057 до 1079. год. Раније се сматрало да је Јован Скилица оставио две редакције своје хронике од којих је прва допирала до 1057. а друга до 1079. год. Доцнија истраживања довела су, међутим, до уверења да овај наставак не потиче од Јована Скилице већ од неког непознатог аутора кога је Moravcsik I 340 назвао Скиличин Настављач — Ioannes Skylitzes Continuatus. Томе се може додати да се из речи самог тог аутора види да је он писао најраније првих година XII века (в. стр. 185, бр. 7 и нап. 40). Занимљиво је, међутим, да се он, настављајући хронику Јована Скилице, у толикој мери осећао повезаним са његовим делом што се понекад на Скиличина изглагања позивао као на нешто што је „приказано горе“ (в. стр. 179, бр. 7 и нап. 16).

Наставак Скиличине хронике садржи важне податке о догађајима који су се одиграли на територији бившег Самуиловог царства. Обично се сматра да Скиличин Настављач само парафразира Михаила Аталијата и да, према томе, нема самосталну вредност. Ова констатација изискује, међутим, извесне резерве. Тако Скиличин Настављач детаљно описује устанак Македонских Словена под вођством Константина Бодина и Ђорђа Војтеха, док Михаило Аталијат уопште не говори о овом догађају. Подаци Скиличиног Настављача ошпирнији су и садржајнији и од података које о томе даје Нићифор Вријеније и према томе Скиличин Настављач представља за сада најдетаљнији и најзанимљивији извор о овом устанку на територији некадашњег Самуиловог царства. Уз то, он пружа понегде и драгоцене податке о византијској управи у другој половини XI века на Балканског полуострву.

Допуне Михаила Девољског у бечком рукопису хронике Јована Скилице обухватају и спис Скиличиног Настављача. Ове допуне, према рукопису U, унете су одмах испод превода основног текста и обележене су словима dy, ey, fy, чиме се настављају на нумерацију код Скилице.

У п о т р е б љ е н о и з д а н > e: Georgius Cedrenus Ioannis Scylitzae ope ab I. Bekkero suppletus et emendatus II, Bonnae 1839, 639—744.

В а ж н и ј а л и т е р а т у р а: *Иречек*, ИсторилБулгар, 190—196; *Новаковић*, Српске области, 1—151; *Скабалановић*, Виз. государство.

110 сл.; 225—230, *Пеширов*, КНЛЗБ Бодин, 240—251; *Новаковић*, Охридска архиепископија, 1—62; *Šišić*, *Povijest I*, 528—535; *Rački*, *Bořba*, 178—184; *Злашарски*, Историн, II, 120—147; *Мушафчиев*, Истории, II, 126—148; *Vanescu*, *Les duchés*, 126—146; *Јуречек-Радонић I*, 130—139; *Лишев*, КБМ Впроса за неуспеха, 74—79; *Осирогорски*, Историја, 295—326; *Литаврин*, Болгарин и Византин, 252—294; 402—409. *Radović*, *Ἐξέγεσις*, 185—189; *Eud. Tsolakis*, Το πρόβλημα του Συνεχιστή της Χρονογραφίας του Σκυλίτη, *Ελληνικά* 18 (1964) 79—83.

1

/059.

АБДИКАЦИЈА ИСАКА I КОМНИНА

Пошио је описуо цареви иншервенцију ирошиу Угара, који су ирекришили уговор о миру и начили на еизанишјску шеришорију', као и ирошиу Печенега, иисац оиисује иоследње иренушке царевања Исака I Комнина.

„Обукавши монашку одећу, Комнин је мало очекивао да ће болест попустити, пошто је претходно сазнао да је неизлечиво оболео. Још болестан, дође у Студитски манастир. Тој одлуци много је допринела августа Екатерина која му је уместо одбаченог царства на земљи најављивала царско уживање на небесима.”²

(р. 648, 7—13)

1059/1060.

ОДЛАЗАК ЦАРИЦЕ КАТАРИНЕ У МАНАСТИР

Причајући о боравку цара Исака I Комнина у Сшудишском манастиру хроничар украшко говори и о судбини цареви жене и ћерке.

„А царица Екатерина и њена ћерка Марија одсекле су косу и боравиле у дворцу Мирилеа обављајући све монашке дужности.”³

(р. 649, 5—8)

¹ Писац је само споменуо познати напад Угара на Византију 1059. г. забележивши да је у Сердици закључен поновни уговор о миру између Угарске и Византије.

² О царици Катарини, кћери Јована Владислава, в. коментар уз Скилицу, нап. 297, и Нићифора Вријенија, нап. 2. О доласку Исака I Комнина (1057—1059) у Студитски манастир, као и о овом манастиру, једном од најпознатијих у Цариграду, в. *R. Janin*, *La géographie ecclesiastique de l'empire byzantin*, tome III. *Les églises et monastères*, Paris 1953, 442 sq.

³ О боравку царице Катарине у манастиру Мирилеји (Μυριλείου) и о овом манастиру в. *R. Janin*, о. с., 364; *Злашарски*, Историл II, 136.

иосле 1060.

БОРАВАК ЦАРИЦЕ КАТАРИНЕ У МАНАСТИРУ

Наиоменувши да је цар Исак I Комнин умро, иисац се враћа на царичин боравак у манастиру.

„Царица Екатерина, која је као монахиња добила име Јелена, одржавала је сваке године парастос цару позивајући и неке друге монахе, а нарочито братство подвижника Студитског манастира. Кад је предосећала да ће умрети и док се по обичају старала о годишњем помену цару, нареди да се свима позваним (се. монасима) разделе дарови двоструко већи од уобичајених. Зачуђеном игуману, кад он тихо приступи и за разлог подвостручавања упита, царица одговори: „Пречасни, ја не знам да ли ћу идуће године бити с вама, јер Бог ће, по својој вољи, можда уредити да буде друкчије са мном”. Тако и би. Јер у међувремену она умре, тражећи да се сахрани са браћом на гробљу Студитског манастира.”*

(р. 650, 1—13)

1064.

УЗИ ПРЕЛАЗЕ ДУНАВ

„На западу, трећег индикта, док су архонти подунавских градова били магистар Василије Апокап и магистар Нићифор Вотанијат, цео народ Уза (ови су скитског порекла и од Печенега су племенитији и многобројнији) са својом опремом пређе Дунав на дугачким стаблима, чамцима од издубљених пањева и мешинама, и савладаше оне војнике који су покушали да им спрече прелаз, наиме Бугаре и Ромеје, и остале који су били с њима, а њихове вође Василија Апокапа и Нићифора Вотанијата одведу у заробљеништво и испуне читаву равницу око Дунава⁵, пошто је овај народ, како кажу они који знају, бројао око шест стотина хиљада људи и ратника. Брзо се одвојивши, један њихов бројни одред,

¹ О царичином монашком имену Јелена, које писац наводи, уп. *Rački*, *Bořba*, 181. Михаило Деволски наводи друго монашко име царице Катарине — Ксенија. Cf. *Prokić*, *Zusätze*, 36, No. 67. Сматрајући свакако додатке Михаила Деволског веродостојнијим, *Злашарски*, Историл, II, 136, подвлачи да царица Катарина, приликом одласка у манастир, није добила име Јелена него Ксенија. О поменутој свечаности у манастиру Мирилеји уп. *R. Janin*, о. с., 452.

⁵ Потпуно истовестан податак о нападу Уза доноси и Михаило Аталијат, в. бр. 5. О истом догађају причају и Михаило Псел (в. бр. 3) и Јован Зонара (в. бр. 11).

продре до Солуна и саме Хеладе и све што је нашао на путу опљачка и уништи и сакупи огроман плен.⁶

(р. 654—655)

1064.

ЈОВАН ЛАМПИН — АРХИЕПИСКОП ОХРИДСКИ

Пре наименовања за иаширијарха Цариградске иаширијаршије Јован Ксифилин је био монах у једном малоазијском манастиру на гори Олимиу.

„Али када је архиепископ Бугарске Теодул умро, цар наименова неког монаха Јована, пореклом из Лампија, који је живео и радио са КсифилИном у истом манастиру.”⁷

(р. 658, 24—659, 2)

1068—1071.

САМУИЛО АЛУСИЈАН У ВИЗАНТИЈСКОЈ ВОЈСЦИ

Неког Лашина ио имену Крисиин, који је дошао из Ишалије, цар Роман IV Диоген (1068—1071) је иослао у Малу Азију где се овај иобунио ирошив византијског цара.

„Зимујућиу теми Арменијака вестарх Самуило Алусијан, Бугарин, брат царевој жени, коју је овај био довео још као грађанин, са пет западних тагми изненада изврши јуриш на Криспина, на сам дан ускрснућа, тј. Пасхе.”⁸

(р. 678—679)

⁶ О броју Уза уп. коментар уз Михаила Аталијата, нап. 10.

⁷ О Теодуловој смрти уп. пре свега *Голубинскии*, Краткии очерк, 41 сл.; *Злашарски*, Историн, II, 120, и *Снегаров*, Охридската архиепископин, 198, а о постављању Јована Лампина в. нап. 44.

⁸ Самуило Алусијан, брат царева жене, био је свакако син Алусијана, односно унук Јована Владислава. Као што примећује и *Злашарски*, Историн, II, 127 сл., Роман IV Диоген (1068—1071) оженио се Алусијановом ћерком пре него што се, поставши цар, оженио Евдокијом, удовицом Константина X Дуке (1059—1067). Вестарх Самуило Алусијан спомиње се и код Аталијата (в. вест бр. 7). О достојанству вестарха в. *Brehier*, Institutions, 131. Као преодар и дука Самуило Алусијан сполшње се и на једном печату који је објавио *В. Злашарски*, Моливдовул на Самуил Алусиан, Изв. на Археол. Инст. I (1922), 86 сл., где се наводи ... Σαμουήλ προέδρφ καὶ δομὶ τῷ Ἀλουσιάνῳ. Према Златарском, он је остао на положају дуке са титулом проедра све до 1071. год. док је владао његов рођак Роман IV Диоген.

1072*

УСТАНАК ПОД ВОЂСТВОМ КОНСТАНТИНА БОДИНА И БОРБА ВОЈТЕХА¹⁰

„Прве године његовог царства, 11. индикта¹¹, народ Срба, које и Хрватима називају (το τῶν Σέρβων ἔθνος, οὗς καὶ Χροβάτας

* Питање хронологије устанка поделило је историчаре углавном у две групе, пошто једни стављају овај догађај у 1072. а други у 1073. годину. Међутим, *Chalandon*, Alexis 7, говори о Константину Бодину, вођи побуне из 1071. год. Исто *Снегаров*, Охридската архиепископија, 65, као и *Голубинскии*, Краткии очерк, 98.

Пеширов, Книзв Бодин, 246, ставља устанак у 1072. Исто *Злашарски*, Историн II, 142, додајући да је то могло бити месеца септембра или октобра. Исто *Мушафчиев*, Историн, 14, *Осирогорски*, Историн, 326, *Цанкова*, КЗгозападните бугарски земи, 625, Историн I, 285, Историн на Бтзлгарил, 160, *Ангелов*, Богомилството, 218 сл., *Лишев*, КБМ вифоса за неуспеха, 74 сл., *Литаерин*, Болгарил и Визаниш, 402 и нап. 16, *Рadojić*, Ἐξέγερσις, 185 сл., на основу детаљније анализе вести Скиличиног Настављача.

Другу групу чине историчари који устанак стављају у 1073. годину. То су пре свега *Rački*, Documenta, 453 „сл., *Иречек*, Историл Булгар, 195, *Јиречек-Радонић* I, 135, *Prokić*, Zusätze, 21, *Šišić*, Povijest I, 532, и *Pregled povijesti*, 136. Наводимо углавном најважније расправе или монографије историчара који су проблему хронологије овог устанка посветили већу пажњу.

» реч је у устанку Македонских Словена о којем говоре укратко и други византијски писци. Уп. Нићифора Вријенија, бр. 11, нап. 5, као и Јована Зонару, бр. 12, нап. 35. Поп Дукљанин, 357 сл., говори такође о овим догађајима али их приказује на drukчији начин. Каже, наиме, да је Бодин ратовао са Грцима у Бугарској и да је ову земљу после победе добио на управу од свога оца Михаила. Међутим, Бодин се није задовољио тиме, наставља летописац, него је наредио да га називају царем. Ово је разликуло византијског цара, који скупља војску и креће против Бодина.

На основу Скиличиног Настављача види се да су вође устанка били Ђорђе Војтех и Константин Бодин, син зетског краља Михаила. Међутим, *Šišić*, Povijest, 532, и *Pregled povijesti*, 136, наводи као вођу устанка Ђорђа Војтеха, додајући да овај није хтео да прими царску круну па се обратио кнезу Михаилу тражећи да им пошаље једног од својих синова за владара.

Догађаји који су претходили овом устанку ставили су Византијско Царство у изванредно тежак положај. На Истоку, 19. августа 1071. године, византијска војска доживела је праву катастрофу у борби са Селџуцима. Детаљније о томе в. *Осирогорски*, Историн, 326. Скоро истовремено у Италији Нормани су задавали последње ударце византијској превласти освајањем Сицилије и Барија. Cf. / *Gay*, L'Italie méridionale et l'Empire byzantin depuis l'avènement de Basile I jusqu'à la prise de Bari par les Normands (867—1071), Paris 1909, 539, као и *Chalandon*, Domination normande, 191 sq. Овоме треба додати упаде Мађара на византијску територију, који су скоро у исто време прешли преко Саве, напали Београд, продрли до Ниша и коначно, 1072. год., освојили Срем. Уп. о томе *Šišić*, Povijest I, 532, *Злашарски*, Историн II, 140, и *М. Динић*, Из прошлости Срема, Гласник историског друштва у Новом Саду 8 (1935), 439 сл.

Овакво стање, изазвано непријатељским нападима споља, довело је до унутрашњих немира и побуна. Тако је отпочео и овај устанак Македонских Словена. Посебно питање представља обраћање устаника зетском краљу Михаилу за помоћ, које је, изгледа, само одраз посебне улоге коју је Зета играла у то време као једна од најзначајнијих јужнословенских држава (детаљније о томе в. нап. 19). У последње време овом устанку посвећена је већа пажња. Уп. *Рadojić*, Ἐξέγερσις, 185 сл., и *Лишев*, КБМ втпроса са неуспеха, 74 сл., који сматра да је то био бугарски устанак и закључује да је до његове пропасти дошло због тога што је већина бугарске аристократије била провизантијски расположена, док је народ био спреман да се бори

καλοῦσι)¹², крену да потпуно освоји Бугарску.¹³ На који начин се то десило почећу од почетка да причам. Јер, када је цар Васил II освојио Бугарску није хтео да мења ништа од обичаја овог народа него је наредио да се својим старешинама покоравају и живе по својим обичајима, као што је било и за Самуила који је био њихов вођа.¹⁴ Већ раније овај народ је био узбуђен и тада су, не подносећи грамзивост Орфанотрофа, изабрали себи за цара Долеана (Δολεάνων)¹⁵, о чему је детаљно рачуно горг (περί ὧν κητά μέρος δεδήλωται

против визангијске превласти. Ово тудачгъз прихвата и Ангелов, Богомилството, 218 сл., истичући да су у почетку Бугари и Срол и:тупали уједињени. Тумачење Лишева нема потврде у изворима. Напротив, из њих не сазнаје да су позиције Византије у то време биле још увек чврсте у омиш обласима и да је до пораза устаника дошло одлучном интервенцијом византијског намесника у Скопљу.

¹¹ Реч је о Михаилу VII Дуки (1071—1078) који је проглашен за цара 24. октобра 1071. год. Cf. Grumel, Chronologie, 358. Према томе, прва година његове владавине трајала је до 24. октобра 1072, а т. индикт се односи на време од 1. септембра 1072. до 31. августа 1073. год. Дакле, ови подаци се подударају уколико је устанак избио септембра-октобра 1072. године.

¹² Из овог податка јасно се види да је писац идентификовао Србе и Хрвате. Опширније о томе која су имена употребљавали византијски писци кад су говорили о Србима в. Rački, Borba, 173, Padojuih, Како су називали Србе и Хрвате, 1 сл., Padojuih, Вести, 22 сл., као и коментар уз Ану Комнину, нап. 12. Расправљајући детаљно о овом податку Скиличиног Настављача, као и о вести Н. Вријенија (бр. 2, нап. 7), Šiđić, Povijest I, 532 и нап. 91, истиче да су се „Бугари обратили Хрватима за помоћ, који им се и одазваше“ и закључује да ова вест потврђује учешће Хрвата у овом устанку. Исто Šiđić, Pregled povijesti 137. Напад Нормана, византијских присталица, на Далмацију 1074. год. и заробљавање Петра Крешимира Шипшић објашњава као освету Византије према Хрватима због њиховог учешћа у овом устанку.

¹³ Највероватније је да се овде ради о теми Бугарској, насталој на територији бившег Самуиловог царства. О овој теми, која је сачињавала језгро некадашњег Самуиловог царства, као и о другим темама створеним на његовој територији уп. нарочито Скабаланович, Виз. государство, 225 сл., Banescu, Les duchés, 128 sq., Lemerle, Philippe, 131, Литаурин, Болгарил и Византил, 252 сл., Kyriakides, Буџ. Μελέτη 144 sq. и Осирогорски, Историја 296 сл. В. и коментар уз Скилицу, нап. 165.

III " Bsk " Новакон, Охридска архиепископија, 23, истакао да је цар Василије II оставио државне и црквене уредбе у Самуиловој држави по старом и да је увиђавно уредио плаћање пореза. О свирепости Василија II за време ратовања против Самуила, као и о његовој помишљивој политици у покореним областима в. пре свега Злашарски, Историја II, 1 сл., Kyriakides, Буџ. Μελέτη, 31, Осирогорски, Историја, 295 сл., као и Ангелов, Богомилството, 204 сл. Детаљчије о овоме уп. коментар уз Скилицу, нап. 231. Веродостојност овг вести Скиличиног Настављача потврђена је повељом Василија II од 1020. год. Cf. Geizer, Bistümerverzeichnisse, 22 sq. Уп. и Xanlatos, 5 sq., затим Литаурин, Налоговал политика, 81 сл., А. П. Каждан, Экскуссии и екскуссатм в Византии X—XII вв., Византијские очерки, Москва 1961, 198 сл., као и Литаурин, Болгарил и Византил, 253 сл.

Као и други византијски писци (уп. коментар уз Н. Вријенија, нап. 2), и Скиличин Настављач не назива Самуила царем.

¹⁵ О устанку Петра Одељана (1040) причају и други византијски писци: Скилица (в. нап. 206—242), Аталијат (в. нап. 2), Псел (в. нап. 1—8) и Зонара (в. нап. 28—32).

Врло утицајан на византијском двору Јован Орфанотроф нанео је велике штете становништву Балканског полуострва. Окрутни поступци према словенском становништву дошли су после увиђавних мера Василија II, што је и изазвало устанак Петра Одељана. Детаљније о томе в. коментар уз Скилицу, нап. 231.

άνωθεν)¹⁶, на је и сада био вољан за устанак из подносећи на име Нићифорову грамзивост и све оно што је он против свију измишљао, а о томе се цар уопште није бринуо већ се једино бавио дечијим играма.¹⁷ Истакнутији људи Бугарске (οἱ κατὰ τὴν Βουλγαρίαν προέχοντες) замоле Михаила, који је био Βναρар^{dy}, да им помогне и с њима се удружи и да им свога сина да га прогласе царем Бугарске (ὡς αὐτὸν βασιλέα Βουλγαρίας ἀνακηρύξωσι.) и да се тако ослободе превласти и окупности РOMEЈА. Он им се радо одазове и сабравши 300 својих људи предаде их свом сину Константину, званом и Бодину (ὁὖ Κωνσταντῖνῳ τῷ καὶ Βοδίνῳ ὀνομαζομένῳ) и пошље их у Бугарску.¹⁹ Кад стигосе у Присдиану (εἰς τὰ Προσδιὰ-

dy у то доба поменутих Хрвата τῶν εἰρημένων Χροβάτων и имао је седиште у Декатеру и Прапрату ἐν Δεκατέροις καὶ Πραπράτοις и имао под собом не малу земљу.

Prokić, Zusätze 37. № 68."

¹⁹ Хроника Скиличиног Настављача, која почиње 1057. год., не захвата време Одељановог устанка и према томе о њему, сасвим природно, ништа не говори. Очигледно Скиличин Настављач се овде позива на Скиличину хронику која тај устанак детаљно описује. Уп. Увод, стр. 173.

¹⁷ Мисли се на тешке намете којима је логотет Нићифорица оптеретио становнике Самуиловог царства. Као Јован Орфанотроф (в. нап. 15, и коментар уз Скилицу, нап. 232) и Нићифорица је безбзирно спроводио мере које су само убрзале устанак словенског становништва на Балкану. Млади цар Михаил VII Дука, ученик Михаила Псела, није се бавио државним пословима. Заљубљен у свог славног учитеља интересовао се само за књижевност и науку. Уп. Скабаланович, Виз. государство, 110.

¹⁸ Читајући Скиличин спис Михаилу Деволски је бележио оно што није довољно објашњено у самој тексту Хроникг. То се види и из овог податка, у ствари допуне, о зетском краљу Михаилу о коме није довољно речено у тексту Хронике. Овај додатак пружа драгоцену вест да је Михаил зетски имао престонице у Котору и Прапратну. О томе в. пре свега Прокић, Скилица, 151 сл., који напомиње да се Котор овом приликом први пут спомиње као престоница, док Поп Дукљанин, 354, говори о Прапратну (Prapratnam) као зетској престоници. Детаљније о овоме уп. Новакон, Српске области, 13, Зборник Јиречека I, 232, и Šiđić, Povijest I, 532 и нап. 98. О Котору у раније време уп. Византијски извори II, 13 сл., Р. Butorac, Вока Которска од најстаријих времена до Немањића, Сплит 1927, 109 сл. Множински облик Δεκατέροις употребљен је вероватно због Доњег и Горњег Котора, које сшшине Константин Порфиогенит (уп. Византијски извори II, passim) док је исти облик за Прапратну стављен, изгледа, аналогно Котору. О спомену Хрвата уп. коментар код Нићифора Вријенија (нап. 7) и Скиличиног Настављача (нап. 33).

¹⁹ „Истакнути људи Бугарске" свакако су зато желели да се удруже са зетским краљем Михаилом што је Зета у то време играла значајну улогу и била у најближем сусудству устаницима. На основу ове вести и податка Попа Дукљанина, 343 sq., Злашарски, Историја II, 343, истиче да су се устаници обратили Михаилу зетском због родбинских веза зетског краља и цара Самуила, док Мушафчиев, Историја, 17 сл., сматра да у Бугарској није било угледних лица и да су због тога тражили да Бодин стане на чело устанка.

На основу ове вести о проглашењу Бодина царем Бугарске, као и горњег податка (в. нап. 13), према коме су Срби кренули да освоје Бугарску, многи испитивачи (Голубински, Рачки, Јиречек, Златарски, Шишић, Мутафчиев, Лишев, Литаурин и др.) сматрали су овај устанак бугарским. Међутим, као што је већ напоменуто (нап. 13), под Бугарском, у озом случају, треба свакако подразумевати тему Бугарску.

να)²⁰, ту беху окупљени прваци из Скопља (οι εν τοις Σκοπλοις προέχοντες)²¹, којиш је вођа био Георгије, водећи порекло од Комхана (οἱς ἑξάρχος ην Γεώργιος ὁ Βοϊτάχος, του των Κομχάνων)²², и за цара Бугара (βασιλέα Βουλγάρων) прогласе га променивши му име Константин у Петар.²³ Кад је то чуо Нићифор Карантин, који је имао власт дукe у Скупљу²⁴, он прикупи стратега, који су били под његовом ксмандом и с бугарским снагама крене у Присдиану. Док се он спремао за рат стигне његов наследник Дамјан Даласин. И тако, ујединивши се са Карантином, много му се наругао, и сваком његовом стратегу се много подсмевао и кукавицама их називао и

Тиме што се Михаило зетски придружио и помогао устаницима I (ἐταρῆσαι αὐτῶς καὶ συνερῆσαι), а његов синпреузео над шнама вођство, устанак је добио свој прави карактер. Удруживши се, Словени устају против Византије. Према томе, овај покрет треба сматрати устанком Словена у Македонији. Уп. Историја I, 285.

О имену Константина Бодина уп. *Rački*, *Borba*, 183, који сматра да је правилније име Будин. В. такође *Јиречек-Радонић* I, 135 и нап. 80, где се напомиње да је име Бодин врло ретко.

²⁰ Овај топоним двојако је идентификован. Неки испитивачи сматрали су да је реч о Приштини а други о Призрену. Најпре је *Голубишкии*, Краткии очерк, 70, изнео хипотезу према којој је Бодин крунисан за цара у Приштини. Ово су прихватили *Пеширов*, КНЛЗБ Бодин, 246, *Rački*, *Borba*, 183, а у новије време и *Литаврин*, Болгарил и Византил, 404 сл. *Иречек*, Историл Булгар, 195, такође је веровао да је до крунисања дошло у Приштини, али је доцније изменио мишљење: уп. Зборник *Јиречека*, 281, и *Јиречек-Радонић* I, 135, где је истакнуто да је реч о Призрену. Да је Бодин проглашен за цара у Призрену убедљиво је доказао *Ноеаковић*, Српске области, 116, напомињући да је призренска област, после 1018, била гранична северозападна област Византије, да су се устаници скупили у периферној области и у Призрену прогласили Бодина за свог владара. О Призренској епархији в. *Новаковић*, Охридска архиепископија, 48 сл., као и *Иванов*, Български старини II, 554, који, на основу повеље Василија II, у којој се спомиње *Προδρίανα*, *Προδριάνων*, идентификује овај топоним са Призреном. Исто *Снегаров*, Охридската архиепископија, 56. Да је реч о Призрену а не о Приштини види се и из повеље Василија II. Cf. *Geher*, *Bistümerverzeichnisse*, 257. Уп. такође *Geizer*, *Patriarchat*, 4, и *Злашарск*, Историл II, 142, нап. 1.

²¹ Овај податак, као и горњи (нап. 19), показује да је домаћа властела имала знатног утицаја у свом крају.

²² *Rački*, *Borba*, 182, тврди да је Ђ. Војтех био старог племенитог рода и предлаже да се *Κομχάνων* исправи у *Κρομχάνων* или још боље у *Κρομχάνου*, што би значило да је Војтех био потомак бугарског хана Крума (803–814) и да је водио порекло од првих бугарских ханова. Ову хипотезу прихвата *Šišić*, *Povijest* I, 532. *Злашарски*, Историл II, 138, нап. 1, одбацује хипотезу Рачког и предлаже да се уместо *κομχάνων* чита *κρομχάνων*, што би значило да је Ђ. Војтех водио порекло од пређашњих кавхана, високих функционера Бугарског Царства. О овој титули уп., међутим, коментар уз Скилицу, нап. 11.

²³ *Јиречек-Радонић* I, 132, претпоставља да је до ове промене имена дошло вероватно по угледу на бугарског цара Петра (927–969), сина цара Симеона (893–927). Међутим, већ је *Rački*, *Borba*, 183, истакао да је Бодин добио ново име Петар по Петру Одељану. Исто, *Злашарски*, Историл II, 142. *Мушафчиев*, Историл II, 17, напомиње да је Бодин најпре проглашен за цара а да је тек после тога променио име. О имену Петар уопште, као и о томе коме је све додељивано, детаљно расправља *Дуичев*, Проучивањ, 52 и нап. 2. О Бодину као краљу и о другим његовим титулама уп. *К. В. Хеостоев*, О терминологији летописи попа Дуклиннина, Славнски архив, Москва 1959, 33. В. такође коментар код Ане Комнине, нап. 28.

²⁴ Тј. био је дука теме Бугарске. Под „бугарским снагама“ очигледно се подразумевају војне јединице те теме под заповедништвом аеног дукe и њему потчињених стратега. Cf. *Glykatzi*, *Administration*, 34 sq., и *Banescu*, *Les duchés*, 146.

скупивши своје одмах приметне битку са Србима.²⁵ И наста страшна битка и још страшнији пораз Ромеја. Јер падоше многи Ромеји и Бугари, веома много их би заробљено па и сам дука Дамјан Даласин звани Провата као и Лонгивардопул и многи други с њима.²⁸ И читаво утврђење (ή παρεμβολή αλτασα) беше заузето и све у њему опљачкано.²⁷ И стога Бугари сасвим отворено Бодина прогласе за цара, променивши му име у Петар као што је речено.²⁸ Разделивши се у два дела, једни с Бодином крену према Нишу а други, са Петрилом, који је био први код Бодина, пођу против Ромеја у Касторији.²⁹ Јер тамо су, као што је речено, били утврдили град

²⁵ Изгледа да ово није била обична промена византијских функционера у провиједији већ је овим византијска влада свакако желела да у теми Бугарској постави енергичнијег војсковођу. Карактеристично је да Нићифор Карантин није враћен у Цариград него је остао у византијској војсци и учествовао у борби против устаника. Претпоставка коју је изнео *Rački*, *Borba*, 183, да је овом поверено руковођење војним операцијама, док је Дамјану Даласину поверена управа земљом нема потврде у изворима. Напротив, писац јасно каже да је Даласин дошао као наследник (διάδοχος) Нићифора Карантина и да је напао Србе. Ову промену византијских намесника *Литаврин*, Болгарил и Византил, 404, упоређује са сличном променом у време устанка Петра Одељана. Уп. коментар уз Скилицу, нап. 214. Расправљајући о правима византијских намесника по провинцијама *Злашарски*, Историл, II, 8, с правом подvlaчи да су за време војног похода византијске војске против непријатеља сви команданти били обавезни да се покоравају наредбама византијског намесника и да, према томе, нема ни говора о било каквој подели власти.

На овом месту писац је поред дукe споменуо и стратега. Тиме се поставља занимљиво питање о односу између дукe и стратега. Титула стратега, коју су носили византијски намесници од самог почетка стварања тематске организације, почела је постепено да се губи већ од средине X века и у темама се појављују нови намесници са титулом дукe и катепана. О томе детаљније в. *Stein*, *Untersuchungen*, 21, *Осипогорски*, Историча, 347. У почетку овог процеса стратеги остају још само на челу мањих тематских јединица, како истиче *Ферлуга*, Византиска управа, 107, или се јављају као команданти појединих градова. Уп. нап. 31, где се говори о стратегима Охрида и Костура.

²⁸ Из овог податка *Rački*, *Borba*, 184, закључује да су Дамјан Даласин и Провата два лица и овог последњег идентификује са Георгијем Проватом. В. коментар код Скилице нап. 252. Исто *Злашарски*, Историл II, 143. Међутим, из пишчевог навода καὶ αὐτὸς ὁ δοῦξ Ἀσσανὸς ὁ Δαλασσηνὸς ὃ τε λεγόμενος Προβῆτας јасно се види да је Дамјан Даласин имао надимак Провата. *Јиречек-Радонић* I, 135, истиче да су Срби заробили овом приликом поред дукe Скопља Дамјана Даласина и византијског официра Лонгивардопула, за кога претпоставља да је био Лангобард из доње Италије, који је свакако служио у норманским најамничким трупама. О овоме в. такође нап. 30. Исто *Rački*, *Borba*, 184, којинапомиње дасеобласт, којом је владао Роберт Гвискард, називала ἡ Λογυβαρδία.

²⁷ Где је дошло до овог сукоба византијских и устаничких снага? Изгледа да је реч о Призрену, јер писац мало пре тога изричито каже да су византијске оружанг снаге кренуле на Призрен и ово је једини град који он спомиње у овом одељку.

²⁸ Писац овде понавља оно што је већ испричано горе. Уп. нап. 19. *Литаврин*, Болгарил и Византил, 405, претпоставља да су после сукоба устаничке и византијске војске и становници Бугарске признали Бодина за свог цара, док су га у Призрену у почетку били признали само бугарски великаши. Међутим, *Злашарски*, Историл II, 142, истиче да је тек доласком Бодина и његовим избором за цара дошло до проглашења и самог устанка. Ово утолико пре што писац не спомиње борбе пре Бодиновог проглашења.

²⁹ Изгледа да су први успеси, које су постигли устаници, били одлучујући за деобу њихове војске. *Иречек*, Историл Булгар, 195, истиче да је тиме направљена велика грешка пошто је ослабљена ударна моћ устаничких војске. О Петрилу су изнете

ромејски људи³⁰, стратег Охрида Маријан и патрикије и антипат Девола Теогност Вурцис, а заједно с њима и стратег Касторије.³¹ Са њима је био и Борис Давид и многи други који су, плашећи се претње домаћих Бугара, побегли у Касторију као уточиште.³² Стигавши у Касторију са небројеним мноштвом Бугара, Петрило је почео да се спрема за рат. А Ромеји и њима придружени крену

еу они се прикупљаху а Петрило нападне Охрид и на јуриш га освоји јер још није био утврђен већ се налазио у рушевинама од кад га је порушио цар Василије, прибојавајући се да бугарски двор, који се у њему налази, не постане велико жариште побује. Пријатељски ту дочекан, (се. Петрило) припрема околно становништво да признају његовог господара (се. Бодина), па поступивши на исти начин и у Деволу, журно се упуту на Касторију. Тамо се, на име, прикупљаху ромејски људи.

Prokić Zusätze 37. № 69.³⁰

многе хипотезе. Уп. о томе *Rački*, Documenta, 156, *Klacić*, Hrvati i Hrvatska, 18 сл. О Петрилу в. и нап. 33.

³⁰ На овом месту Михаило Девољски допунио је текст јер се из горњег причања не види којим путем је Петрило доспео у Костур. Такође је споменуто освајање Охрида о чему писац Хронике не говори, него само наводи стратега Охрида Маријана (уп. наредну напомену). На основу ове допуне *Злашарски*, Историл II, 143 закључује да је Петрило из Призрена, где је Константин Бодин проглашен за цара устаника (уп. нап. 20), преко Полога, доспео у Охрид а одатле преко Девола у Костур. Међутим, Скиличин Настављач говори о заједничким борбама устаничке војске, затим о деоби устаника, па тек онда спомиње Петрила, за кога каже да одлази у Костур. На овом месту Михаило Девољски допуњује текст. То значи да је Петрило тек после заузећа Скопља кренуо према југу, а не, како то сматра Златарски, одмах из Призрена.

³¹ О стратезима као командантима војних јединица уп. нап. 25. Стратег Охрида наведен је без титуле док се Теогност Вурцис спомиње са уобичајеном титулом антипата и патрикија. Уп. *D. Zakythinos*, Περί της διοικητικής διαρέσεως εν τῷ Βυζαντινῷ Κράτει, ΕΕΒΣ 17 (1941), 223; *R. GuUand*, Etudes sur l'histoire administrative de l'empire byzantin REB 15 (1957), 15 и нап. 10, који ^предлаже да пишчеве речи *6 πατριςιος και ανθιπατος* треба исправити у *6 ανθιπατος και πατριςιος*, на основу протокола византијских титула, о чему хроничари нису водили рачуна. По свему изгледа да су стратези Охрида и Костура били само војни команданти византијских гарнизона у овим местима. О посебној организацији коју је имао Охрид уп. коментар код Скилице, нап. 165.

Спомињање стратега *Kyriakides*, Буџ. Μελέται, 144 сл., узима као доказ о постојању тематске јединице у сваком месту у коме се стратези спомињу. Супротно томе *Оширогорски*, Историја, 296 и нап. 2, сматра да спомен стратега у овом или оном месту не значи да је тај град био средиште тематске управе, већ да су ови били војни заповедници. Cf. *Banescu*, Les duches, 126 sq., као и *Литаерин*, Болгарил и Византин, 294.

³² На основу имена Борис, *Racki*, ВОРБА, 185, закључује да је Борис Давид био несумњиво Бугарин. Исто *Злашарски*, Историл II, 144, као и *Јуречек-Радонић* I, 136, који каже да је Борис Давид био потомак старих бугарских родова, противника устанка. Напомињући да су многи Бугари били против устанка, *Лишев*, Ктвм ввдроса за неуспеха, 76 сл. се позива на ову вест као и један податак из Попа Дукљанина, 357, где се прича о Бодиновим борбама са Грцима и Бугарима. Ово мишљење прихвата *Литаерин*, Болгарил и Византин, 129, напомињући да је део бугарских феудалаца стао на страну устаника док су други тражили заштиту у византијским гарнизонима. Уп. и Историја, I, 285, где се тврди да су у Костур побегли само Византинци из Македоније.

против њих и приметивши с њима жестоку битку, разбију Петрила и принуде га да се повуче и побегне преко неприступачних планина свом господару Михаилу. А побију и много Бугара, заробе и оног који је у Хрвата (εν Χροβάτοις) био одмах после Петрила, и везаног га одведу цару.³³ А Бодин стигавши у Ниш (τον Νίσον καταλοφών), будући да се цар још увек старао о бутарским стварима, уништавао је све што би стигао, пљачкао је и злостављао све оне који га нису примали или му се нису покоравали.³¹ Кад цар би о томе обавештен, то јест о поразу дуге и о проглашењу онога, пошље против њега Саронита да журно угаси пламен пре него што се зло и у велики пожар прошири. С њим пошље и прик-

³³ Петрило је побегао прос τον έαυτοῦ κύριον τον Μιχαήλαν, што најбоље илуструје однос између њега и зетског краља. Петрило је био у служби Михаила зетског а не, како то претпоставља Шишић у Коментару Летописа Попа Дукљанина, 168 сл., нарочити старешина хрватских поданика краља Михаила. Интересантно је да се поред Петрила спомиње приликом опсаде Костура још један војсковођа за кога писац каже да је код Хрвата био одмах после Петрила. До сада се није обраћала пажња на овај податак. Вероватно је реч о команданту Бодиновог трупa. О спомињању Хрвата и различитим именима која су употребљавали византијски писци говорећи о Србима уп. нап. 12.

³⁴ Овде се изричито каже да је Бодин стигао до Ниша. Да је део устаничке војске борао у овом граду и да није ишао даље на север потврђује и наредно причање Скиличиног Настављача, где се каже да се Бодин враћа из Ниша. Међутим, неки испитивачи, пре свега *Скабалановић*, Виз. государство, 112 сл., *Јуречек-Радонић* I, 135 сл., и *Rački*, ВОРБА, 184 сл., користили су овај податак, допуњујући га са вешћу Нићифора Вријенија (в. коментар код овог писца нап. 6), да би доказали како је Бодиновог устанак обухватио знатно већу територију,

Овим се поставља питање о односу устаника према Угрма. Према ономе што је речено о хронологији овог устшка (в. нап. 9) произилази да је до његовог избијања дошло у другој половини 1072. год. Међутим, на основу вести неких других извора, како византијских тако и западних (Нићифора Вријенија, в. вест бр. 2 и коментар код овог писца, нап. 7; *Ioannis Cinnami Epitome*, ed. A. Meineke, Bonn 1836, 227; као и *Chronicon pictum Vindobonense*, ed. M. Florianus, *Historiae Hungaricae Fontes domestici I, Scriptores II, Quinque-ecclesiis* 1883, 173 sq.), неки иситивачи су напад Мађара на Срем, Београд и Ниш ставили у исту, 1072. год. Детаљније о томе в. коментар код Н. Вријенија, нап. 6. Ако је ово тачно, поставља се питање да ли је дошло до угарско-византијског сукоба, односно до сусрета устаничких и угарских снага? О томе нема спомена у изворима који говоре о овим догађајима. Значи да устанак под вођством К. Бодина и Ђ. Војтеха, с једне, и напад Мађара, с друге стране, јису били истовремени. Због тога се намеће питање шта је било раније? *Šišić*, *Ровјест* I, 532 сл., нашао је решење у различитом датирању: напад Мађара 1072. а избијање устанка 1073. год., напомињући да је провала Мађара убрзала устанак. Ово прихвата *Злашарски*, Историл II, 140 сл., с ТОМ разликом што оба догађаја ставља у 1072. год. Уп. такође *Лишев*, КБМ вЂпроса за неуспеха, 75, који истиче да су Мађари осигурали залеђе устаничкма. Изгледа да је Бодин стигао у Ниш ускоро после повлачења Мађара из овог града. На такву претпоставку упућује причање Скиличиног Настављача који не спомиње борбе око Ниша. То би значило, можда, да су устаници стигли пре него што су Византинци успели да поново учврсте своју власт у овом граду и да доведу јаче војне снаге.

Писац спомиње, истина, неке Бодинове акције у околини Ниша, али изгледа да то нису биле борбе са византијским трупама. Уп. *Лишев*, КБМ вЂпроса за неуспеха, 78, који нагађа да се Бодин у овом крају лично борио против оних бугарских бољара који нису хтели да га признају за цара, док *Литаерин*, Болгарин и Византии, 406, види у овом Бодиновом поступку тежину да га сви признају „царем бугарских реона” и да му се покоравају.

ладну војску, састављену од Македонаца, Ромеја и Франака. Али, док је овај ишао према Скопљу³⁵, уопште се није старао о ономе што је било у Нишу. Стигавши, дакле, тамо и давши реч Георгију Војтаху, коме је град био поверен, да му се неће ништа рђаво десити, заузме град Скопље и у њему постави ЛОГОЈ и поче да размишља и брине се о ономе што треба предузети због прилика у Нишу. Али Војтах се покаја што је био тако добар и уз Ромеје пристао те потајно јави онима у Нишу да брзо дођу њему и да оне око Саронита, који су проводили дане немарно и безбрижно, без милосрђа и сурово до једног покољу. Примивши вест и кренувши из Ниша, ови крену на Скопље док је цела земља била покривена снегом. Јер беше зима, месец децембар.³⁶ Кад то они око Саронита предосете, изиђу са читавом војском против њих и предусрећивши их на путу, у неком месту званом Таонион (ἐν τινὶ τόπῳ λεγομένῳ Ταωνίῳ), скоро све их побију. Би заробљени Бодин/³⁷

који се међу свима истицао снагом и храброшћу (τοῦ + βανέχ μάλιστῃ τάντων κατὰ τὴ χεῖρα καὶ -9-ράσοϋ διενεγκτός)³⁸

Prokić, Zusätze 37 № 10.

³⁵ После заробљавања Дамјана Даласина (в. нап. 27), за византијског намесника у теми Бугарској постављен је (1072) Михаило Саронит. Уп. *Злашарски*, Историн II, 534. Писац наводи само презиме новог намесника, али се са једног печата сазнаје да је реч о вестарху Михаилу Сарониту, катепану Бугарске: Μιχαὴλ βεστάρχη καὶ κατελάνφ Βουλγαρίας τῇ Σαρωνίτῃ (ed. D. Mordmann у *Ελληνικός φιλόλογος*: Σύλλογος 17 (1886) 144). Пиоац јасно каже да је Михаило Саронит кренуо на Скопље, додајући да је овог пута византијски намесник послат са војском. Изгледа да се ова састојала делом од страних најамника а делом од домаћих војника, међу којима и од војника теме Македоније. О овим последњим в. *Злашарски*, Историн, II, 145 сл., и *Литаврин*, Болгарил и Византил, 406 и нап. 27.

³⁶ Настojeћи да објасни колебљив став Ђ. Војтеха, *Лишев*, Кт>м ввпроса за неуспеха, 78 сл., претпоставља да је између овога и К. Бодина дошло до извесног неслагања. Прихватајући ову хипотезу, *Литаврин*, Болгарил и Византил, 407 и нап. 29, додаје да је Војтех вероватно претендовао на прво место пооле Бодина које је припало Петриту и у томе види један од разлога Војтеховог колебљивог држања.

Ка овом месту први пут се спомиње Војтех у Скопљу. Не образлажући своје тврђење, *Злашарски*, Историн II, 146, узгред напомиње да је Војтеху била поверена заштита Скопља. После успеха византијске војске код Костура на реду је било Скопље у коме је поново успостављена византијска власт. Према томе, колебљив став Војтеха, као и узроке његовог преласка на страну Византије, треба тражити у новонасталој ситуацији створеној новим успесима византијске војске у борби против устаника, а не у његовом неслагању са Бодином. Пошто је Војтех тајно обавестио Бодина о развоју ситуације, може се закључити да између њих двојице није било никаквих неслагања и да је Војтех до краја остао веран устанку у коме је одиграо тако значајну улогу.

Спомињање месеца децембра послужило је многим испитивачима у њиховим комбинацијама приликом датирања овог устанка, о чему је детаљније било речи у нап. 7.

³⁷ Шта се крије иза очигледно искварене речи τοῦ βανέχ тешко је одгонетнути.

³⁸ На Бодинову одлуку да напусти Ниш несумњиво је утицало обавештење које је примио од Војтеха да су Византинци повратили Скопље (в. претходну напомену). Сматрајући, вероватно, да је за успех устанка најважније држати у својим

А Лонгивардопул одведен Михаилу, као што је речено, даде и прими реч и ожени се његовом ћерком. Њему би поверена велика војска, састављена од Лангобарда и Срба, и с њом послан у помоћ Бодину, он се поново придружи Ромејима (αὐθις τοῖς Φωμαίοις ἀλοκαθίσταται). Саронит пошље везаног Бодина цару. Затворен у манастиру св. Сергија, после кратког времена предат је Исаку Комнину, већ постављеном дуки Антиохије, и одведен у Антиохију.³⁹ Дознавши то, његов отац Михаило, потплати силним новцем неке млетачке трговце, и отуда га украде и поново му повери ранију власт. Он је и после очеве смрти, чак до наших дана, држао власт (ὅς καὶ μετὰ θάνατον τοῦ πατρός τὴν ἀρχὴν καὶ τοῖς ἡμετέροις χρόνοις διήνυσεν).⁴⁰ А Војтех, страховито у истрази измучен, умре на путу до цара, не издржавши повреде од удараца.⁴¹ А Аламани и Франци — они су племена са Запада — пошто беху послати на овај крај, разоре преостали бугарски двор у Преспи, опљачкају и тамошњи храм, посвећен св. Ахилу, не поштедевши ни једну у њему затечену светињу, од којих ипак неке беху враћене, док је остале војска међу собом

рукама Скопље, средиште византијске теме Бугарске, Бодин је одмах кренуо према југу како би што пре доспео до овог града и ослободио га од византијске војске.

Топоним Таонион сви досадашњи испитивачи идентификовали су са местом званом Паун у јужном делу Косова поља. *Иречек*, Историл Булгар, 195 сл., додаје да ет Паун, старосрпска тврђава, налазио у близини Скопља. Код овог места устаницима је задат одлучујући ударац. После заробљавања Бодина, о чему такође говори и Поп Дукљанин, 358, више није било организованих акција устаничке војске. То се види из даљег иричања Скиличиног Настављача, који устанике више не спомиње, осим што описује судбину Бодина (в. нап. 39), као и Војтеха (уп. нап. 32). Према томе, одлучном интервенцијом новог византијског намесника Михаила Саронита код Пауна дошло је до утушене устанка.

³⁹ О Лонгивардопулу кога су устаници овом приликом заробили и послали зетском краљу Михаилу (в. нап. 26), *Rački*, Borba, 184, напомиње да га је Михаило ослободио заробљеништва. Изгледа да је зетски краљ био веома благонаклон према непријатељу свог сина пошто је одлучио да га постави на чело војске коју је послао у помоћ Бодину. *Литаврин*, Болгарин и Византии, 403, претпоставља да је Лонгивардопул код Пауна поново прешао на страну Византинаца. *Злашарски*, Историн II, 146, истиче да је Лонгивардопул заробљен код Призрена.

О краткотрајном боравку К. Бодина у Цариграду уп. *Злашарски*, Историн II, 147 и нап. 1, који сматра да је реч о манастиру Сергија и Вакха, подигнутом за време Јустинијана I. Исто *Иречек-Радонић I*, 136. Поп Дукљанин, 358, спомиње Бодиново заробљавање и такође наводи да је овај по царевом наређењу прогнан у град Антиохију. Према Попу Дукљанину, византијска војска је и сву Бодинову браћу поубијала још за живота њихова оца Михаила. Уп. *Rački*, Borba, 186 сл.

⁴⁰ Овај занимљиви податак заслужује посебну пажњу јер се из њега види да је Скиличин Настављач писао за време и после Бодинове владе и да је, према томе, завршио свој спис најраније првих година XII века. Тиме се могућност ауторства самог Јована Скилице за овај део хронике још више смањује.

Према Попу Дукљанину, 359, Бодина је ослободио Радослав, који је, по њему, дошао на престо после Михаилове смрти. Међутим као Скиличин Настављач, и Ана Комнина спомиње само Михаила и Бодина. Уп. вести Ане Комнине, бр. 6, 7, и коментар, нап. 10. За даљу историју К. Бодина в. вести Ане Комнине, бр. 10, 16, 17, 18, и коментар, нап. 28.

⁴¹ Из ове вести види се да Ђ. Војтех није био одведен пред цара, како то закључује *Злашарски*, Историн II, 147.

за личну употребу разделила и са собом однела.² И када неки војник из македонске фаланге, замољен да врати свети предмет који је био узео, не пристаде да то учини, он је умро јер су му плећа као угаљ поцрнела. Као што се обично и дешава, правда није дуго чекала већ га је сустигла, за пример будућим нараштајима."

(р. 714—719)

1078.

ПОКУШАЈ УЗУРПАЦИЈЕ НИЋИФОРА ВАСИЛАКИЈА

Пошто је сиоменуо да је ирошоироедар Нићифор Васиокиј" сшигао у Драч и иочео да скупио војску са свих сирана, иисац насшавља:

„Пошто је скупио велику војску од Франака, Бугара, Ромеја и Албанаца, пошавши одавде пожури према Солуку. Стигавши у Охрид, ту хтеде да се прогласи за цара, али настојањем тамошњег архиепископа би спречен."⁴³

(р. 739, 9—13)

1079/1080.

ПОСТАВЉАЊЕ АЛЕКСАНДРА КАВАСИЛЕ ЗА ДУКУ У СКОПЉУ

Многе грађане Цариграда узбудило је иадање комеше која је оише-шила колумну Консшанишина Великог.

„И кад је при проласку Васиокија, умро архиепископ Бугарске Јован, уместо њега цар постави другог, по имену опет Јована,

⁴³ Повезујући причање Скиличиног Настављача са податком Нићифора Вријенија (в. бр. 3), *Злашарски*, Историј II, 148, закључује да су војници који су плаћали својену територију били под командом новог византијског намесника. Бугарске теме Нићифора Вријенија, пошто се овај охоло понашао у овој провинцији. *Литаврин*, Налогован политика, 108 сл., каже да за најамницима нису заостајали ни сами Грци, иако се код Скиличиног Настављача они у овој вези не спомињу. О дворцу на Преспанском језеру, и храму св. Ахилеја уп. коментар уз М. Аталијата, нап. 17.

⁴⁴ Нићифор Васиокије постављен је за византијског намесника у теми Драч на место узурпатора Нићифора Вријенија. До овог постављења дошло је пре априла 1078. год., када је у Цариграду крунисан за цара Нићифор III Вотанијат (1078—1081). У наставку, одмах после ове вести, Скиличин Настављач (р. 739, 14—15) прича да је Васиокије у Солуну сазнао о Вотанијатовом проглашењу. Није искључено да је постављање Васиокија било једно од последњих наименовања Михаила VII Дуке (1071—1078), за кога писац, пре овог податка о Васиокијевој узурпацији, каже да је недавно владао (*Ζναγχορ βασιλεύοντορ Μιχαήλ*, р. 738, 11—12).

а по надимку Аин (*"Αωνος*), због тога што уопште није пио вино.⁴⁴ Исто тако кад умре и патријарх Антиохије, цар постави неког Нићифора, по надимку Црни (*Μαύρον*). За дуку Скопља би постављен Александар Кавасила."⁴⁵

(р. 742—743)

⁴⁴ Реч *αἰνος*, састављена од *α* privativum (= без) и *οἶνος* = „вино“, дословно би значила „без вина“. У претходном податку писац није навео име охридског архиепископа. Међутим, овде се каже да се он звао Јован. Испитивачи су овог идентификовали као Јована Лампина о коме је већ било речи (уп. нап. 5). О овом енергичном архиепископу уп. пре свега *Geizer*, *Patriarchat*, 8, па *Злашарски*, Историј II, 120 сл.; 161, који наводи да је Јован назван Лампин *ὁ Λαμπηνος* по свом родном месту *Λάμπη* са острва Крита. Карактеристичан је податак да је охридски архиепископ спречио Васиокија да се прогласи за цара. То потврђује да су охридски архиепископи играли значајну улогу у ово време и да су били у стању да спрече оно што није могла спречити ослабљена централна власт у Цариграду. Податак о Јовану Трезвеном недвосмислено потврђује да је постављање охридских архиепископа вршио византијски цар. О овим постављењима уопште в. коментар код Скилице, нап. 134, а нарочито код Нила Доксопатрида, нап. 14. Ниједан од ова два охридска архиепископа није био, изгледа, са територије Охридске архиепископије. Док је Јован Лампин био са Крита, његов наследник, Јован Трезвени, био је игуман Ариџијског манастира. Уп. *Geizer*, *Patriarchat*, 7; *Иванов*, Бугарски старини, 567, као и *Злашарски*, Историј II, 121, који напомиње да се не зна где је био овај манастир. Ова два занимљива податка показују да кандидати нису увек бирали у Охриду, него да је сизантијски цар одређивао и постављао охридске архиепископе, доводећи их са разних страна Византијског Царства; уп. *Литаврин*, Болгарин и Византии, 358, који говори о начину бирања охридских архиепископа.

⁴⁵ Реч је о антиохијском патријарху Емилијану за кога се, на жалост, не зна кад је умро. Cf. *Grumel*, *Chronologie*, 447. Нови патријарх Антиохије Нићифор Црни постављен је 1079/1080. год. Cf. *ibid.* У то време је дошло, како каже писац, до наименовања новог дуке теме Бугарске у Скопљу, Александра Кавасиле. О томе в. пре свега *Скабаланоиц*, Виз. государство, 323; *Rački*, *Borba*, 228; *Злашарски*, Историј II, 165 и нап. 1, који ово наименовање ставља у 1080. год. Међутим, *Vaneski*, *Les duches*, 149, сматра да је новог дуку Скопља цар Нићифор III Вотанијат поставио ускоро по доласку на престо (апр. 1078).

К Е К А В М Е Н

Познати руски византолог В. Г. Васиљевски открио је у Московској синодалној библиотеци рукопис из кога је извадио два дела и заједно са В. Јернштетом критички их издао 1886. године. Ова два дела издавачи су назвали: „Стратегикон” и „Савети цару”.

Два питања су се поставила и још се постављају у науци у вези са овим рукописом: 1) да ли је аутор првог дела — Стратегикона — аутор и другог дела — Савета цару — или су они од различитих писаца, и 2) ко је писац, односно ко су писци тих дела. Према Васиљевском¹, с ким су се сложили касније нпр. Крумбахер, Валденберг, Златарски², ова два списка нису од истог аутора. У новије време изгледа да је тог мишљења и мађарски византолог Моравчик, или да, у најмању руку, сумња у идентичност аутора Стратегикона и Савета цару, јер их у свом великом делу *Byzantinoturcica* одваја стављајући прво *sub voce* *Kekaumenos*, а друго под *Anonimi Nuthesia* (тј. Поуке анонимног аутора).³ Међутим, ово се мишљење није дуго одржало у науци и већ је Јорга наслутио, на основу општих погледа исполњених у оба дела, да су она од истог аутора.⁴ Касније су Баклер и Банеску⁵, детаљно анализирајући оба списка и упоређујући их са језичке и стилске стране, пружили довољно доказа да је Јорга био на правилном путу. Њима се касније придружио одличном расправом Ђони⁶, а у новије време Цанкова-Петкова, Бек и Лемерл⁷. Постоји само један рукопис из XV века али недовољно критички издат; ново критичко издање, које се сада припрема, допринеће свакако бољој анализи текста.

О аутору и његовим прецима зна се врло мало. У науци се о овим питањима дуго водила дискусија, која додуше још није окончана. Најновији резултати до којих је дошао Лемерл показују следећу слику⁸:

¹ *Васиљевски*, Совети, 244—249.

² *Krumbacher*, 268—269; *V. Valdenberg*, *Nikoulitza et les historiens byzantins contemporains*, Byz, 3 (1926), 95; *Златарски*, Истории, 1/2, 75.

Moravcsik, I, 350—351.

N. Jorga, *Medaillons d'histoire litteraire byzantine*, Byz, 2 (1925), 278, H. 1.

Buckler, *Authorship*, 7—26; *N. Banescu*, *A propos de Kekaumenos*, Byz, 13 (19 8), 129—130.

Gyoni, *L'oeuvre*, 106.

Цанкова, *ГОгзападните бгларски земи*, 591—593; *Бек*, *Vademecum*, 12; *LeMERle*, *Prolégomenes*, 5—8.

• *LeMERle*, *Prolégomenes*, 36—37.

прадеда Кекавменоз био је патрикије Sembat Kichatzi, који се помиње на једном натпису из ђурђијанског места Егрека, северозападно од Ерзерума. Најзначајније је да надимак патрикија Сембата значи „изгорео“ што одговара грчком „Кекавменос“.⁹ Овај патрикије већ је тада био везан за Византију и могао је припадати генерацији рођеној почетком X века. Кекавменов деда (Кекавмен I) патрикије и стратег Ларисе и Македоније, чије је име Григор, био је најпре топарх у ђурђијанској области Таика почетком друге половине X века, а стратег Хеладе са седиштем у Лариси 80-тих година X века, свакако до 983. године, а затим је отишао у Цариград. Налазимо га опет у Егреку 1006—1007. године, можда као једног од поглавица које је тамо посавио византијски цар Василије II (976—1025) кад је ову област прикључио Византији. Кекавменов отац (Кекавмен II), чија је каријера непозната, становао је било у Цариграду било у својој земљи и био је још жив 1067. године.

О самом аутору (Кекавмен III) познато је оно што сам о себи каже у свом спису: да је, наиме, 1040. године учествовао у борбама за угушивање Одељановог устан :а; да је априла 1042. године присуствовао збацивању с престола и ослепљењу цара Михаила V Калафата (1041—1042) и да је вршио извесне управне функције у Хелади.¹⁰ Био је представник војно-феудалног провинцијског племства¹¹ које је у XI веку водило огорчену борбу за власт са чиновничким племством, и које је коначно, са доласком на престо Алексија I Комнина (1081—1118), победило. Као такав се огледа и у саветима које даје у свом делу.

Издавачи су ово дело назвали *Cecaumeni Strategicon et incerti scriptoris de officiis regis libellus*. Васиљевски је, ослањајући се на садржину текста, дело назвао: „Совети и разкази византијског бшприни XI века“. У најновије време Ђони, Бек, Лемерл¹² указали су на то да наслов Стратегикон не одговара сасвим садржини и да га аутор сам не би био тако назвао. Боље речено, овај назив одговара једној, додуше, важној групи параграфа, оној где се аутор обраћа стратезима. На једном месту чак и говори о „неком другом Стратегикону“, па је тако можда овај назив узет не сасвим оправдано за цело дело. Лемерл одбацује исто тако и мишљење које је досад преовлађивало у науци, да се у свом делу обраћа само синовима.¹³ Он наводи низ места из којих се види да је дело посвећено његовом сину или синовима, али не искључиво њима.

⁹ Већ су раније указали на такву могућност *BacwbeecKuñ*, Совети, 116, и *Gyoni*, L'Oeuvre, 112.

¹⁰ *Lemerle*, *Prolegomenes*, 21, мисли да је био стратег Хеладе.

¹¹ Нема сумње да је Кекавмен био феудалац, иако *Lemerle*, *Prolegomenes*, 80, сматра да установе о којима пише Кекавмен не дају никакво феудално обележје режиму у коме све потиче од цара. На то питање посебно се осврнуо: *Г. Г. Лутаврин*, БШПЛИ Кекавмен, автор „Стратегикона“, феодалом? Византијске очерки, Москва 1961, 217—240.

¹² *Gyoni*, L'Oeuvre, 101—102; *Beck*, *Vademecum*, 16—17, *Lemerle*, *Prolegomenes*, 18—19.

¹³ *Lemerle*, *Prolegomenes*, 12—19, али су и други пре њега указали на ту чињеницу; уп. *Gyoni*, L'Oeuvre, 101.

У сваком случају не би требало смањити значај дела оваквим закључком. И док Бек указује да дело треба сматрати „Приручником аристократе и велепоседника“, Лемерл предлаже да се бар делови који се односе на топархе и цареve назову: „Савети и приповедање за поштена човека“ и тако се сасвим приближио наслову којег је пре више од 80 година предложио Васиљевски.

Кекавменови савети су од велике важности за историјску науку, јер он сваки савет пропраћа и илуструје конкретним историјским догађајима. Посебно су важни за прошлост наших народа. Како он гледа на двор, цара, царицу, администрацију, војску, итд.? Према цару и царици на двору буди повучен, саветује, не намећи се и што мање говори. За грубог војника и човека из провинције двор је исувише клизав терен. Али посете двору нису једина форма односа према цару; могу се подићи и буне против њега. Генерали и властела, пре свега они из Мале Азије, често су дизали устанке и проглашавали новог владара. Кекавмен опрезно саветује свом читаоцу да на сваки начин остане веран цару у Цариграду, чак и ако треба да игра дволичну улогу према устаницима. Као добар феудалац он доследно заступа интересе своје класе и зато саветује цару да на све своје „поданике“ подједнако гледа. Писац даље с негодовањем говори о фискалним и судским неправдама, јер је фискални притисак од стране централне владе био огroman и ишао је често на штету властеле.

Практичан сдшсао Кекавмена показује се и на другој страни: основно је чувати свој интерес и у кући и изван ње. Овај практичан смисао личи понекад и на ускогрудост. Аутор сматра да није добро имати много пријатеља, позајмљивати им новац и звати их кући. То не доноси никад добро. О женама је боље и не говорити, саветује писац. А кћерке и жена, налаже он, морају се добро чувати у кући. Лично искуство створило је код њега неповерење према лекарима и посланицима. Најбоље је живети повучено и обрађивати своју „земљу“, одлазити што мање на двор и бити што независнији. То су његови идеали и они сигурно одговарају идеалима многих других феудалаца из византијске провинције XI века.

Није место да се овде улази детаљније у приказивање садржине списка; он се одликује тиме што даје за XI век пресек живота у византијској провинцији, која је скоро непозната из других извора. Већина византијских писаца посматра догађаје из Цариграда и из те перспективе износи збивања у Царству посвећујући само узгредно пажњу унутрашњости Царства. Написано од човека који је свим својим бићем везан за провинцију, на основу искуства стеченог у провинцији или лично или на основу докумената и прича других, језиком и стилем, често рогобатним, којима се у тој провинцији говорило и писало, ово дело представља редак изузетак у византијској литератури и у толико је вредније и значајније.

Одавно се покушало да се ближе одреди личност Кекавмена, аутора овог списка, подацима из других извора, пре свега с циљем да се докаже да је аутор овог списка у ствари познати византијски војсковођа XI века Катакалон Кекавмен. Овај је био родом из Јерменије, 1038.

године командовао је једним одељењем из малоазијске теме Арменијакон које је ратовало на Сицилији, 1042. године бранио је цара Михаила V Калафата од напада народа у Цариграду, затим је био стратег теме Паристрион на Балкану, 1045. године дука Ивиријске теме, 1047. године бранио је Константина IX Мономаха (1042—1055) против претендента Лава Торникија, 1050. године ратовао је против Печенег и био заробљен; био је затим дука Антиохије у Сирији и коначно 1057. године победио је војску коју је царигардска влада послала против новопроглашеног цара Исака I Комнина, коме је, после победе препустио престо. Не може се, међутим, Катакалон Кекавмен сматрати истим са оним Кекавменом који је 1094. године учествовао у једној завери против цара Алексија I Комнина (1081—1118). Можда је то био његов син или неки рођак.

Већ је Васиљевски одбио ову могућност идентификације, као и претпоставку да је писац овог дела син славног генерала Катакалона Кекамена.¹⁴ Ђеорђина Баклер учинила је, међутим, покушај да докаже да је аутор Стратегикона управо чувени генерал.¹⁵ Банеску¹⁶ и Ђони¹⁷ одбили су ову хипотезу, док Моравчик¹⁸ и Бек¹⁹ данас сматрају да је генерал Катакалон Кекавмен писац овог дела. У најновије време заузели су негативан став према оваквој идентификацији Цанкова-Пегкова и Лемерл.²⁰ Овај последњи истиче да је хипотетично све нашта се ослања оваква идентификација и да је једини податак који би се могао приписати обема личностима присуствовање побуни у Цариграду 1042. године. И стварно, ово је исувише оскудан аргуменат да би се таква идентификација могла прихватити.

Породица Кекамена била је у уском сродству са једном великом и значајном тесалијском породицом из Ларисе, са Николицама.²¹ Кекавмен их у свом делу често помиње, али на жалост, и поред бројних података о њима, ипак су породични односи остали још увек делимично неразјашњени. О тим везама писано је много, али су закључци још умногоме хипотетични. Ипак је могуће следити у главним цртама историјат ове породице. Њен најстарији претходник је Николица I; за време цара Романа II (959—963) он је постао дука Хеладе и domestik екскубита Хеладе, али је ову последњу функцију изгубио 979. г. и уместо ње добио власт над Власима Хеладе. Изгледа да је његов син, Николица II,

983. г. постао стратег Хеладе и да је он предао 985. г. Ларису Самушгу.²² Николица III Делфинас био је протоспатар, стао је против своје воље на чело побуне Грка, Влаха и Словена у Тесалији 1066. године, био је после тога затворен у Амасији и око 1068. г. вратио се у Ларису.

Време када је Кекавмен писао своје дело не може се сасвим прецизно одредити. Доскоро се сматрало да је ово дело састављено после 1071. године. Новија истраживања показала су да се време писања дела може протегнути на неколико година. Већ је Ђони померио terminus post quem на 1075. годину, јер се у Стратегикону помиње као покојни цариградски патријарх Јован Ксифилин, који је умро 2. августа 1075. г.²³ Михаило VII Дука (1071—1078) је последњи цар кога аутор помиње, па би према томе ово дело било написано у периоду између 1075. и 1078. године.²⁴ Била би међутим, потребна анализа сваке вести или групе вести ради утврђивања времена њиховог настанка, јер године када је дело најкасније могло бити написано, у овом случају могу да показују само када су вести скудљене у једну целину или редиговане у облику књиге.²⁵

Употребљено издање: Cecaumeni Strategicon et incerti scriptoris de officiis regiis libellus, edd. B. Wassilewsky — V. Jernstedt (Записки Историко-филологическог факултета Императорског С. Петербурског Университета XXXVIII) Petropoli, 1896. Ново критичко издање са енглеским преводом и коментарима, које је припремала покојна Баклер, (уп. *Buckler, Authorship*, 7), није угледало светлост; сада је у припреми ново издање у Букурешту (уп. *Bulletin d'information et de coordination, Association internationale des etudes byzantines*, No. II (1965), 46).

Преводи: *Bac^beecKuii*, Советм, превод најинтересантнијих одломака; цео превод на немачком, *Beck, Vademecum*.

Важнија литература: *Vasiljevskii*, Советм, 242 sq., 102 sq., 316 sq.; *Krumbacher*, 269; *Gh. Diehl*, Dans l'Orient byzantin, Paris 1917, 149—166; *N. Jorga*, -Medaillons d'histoire littoraire byzantine, I, Les historiens, Byz. 2 (1925), 277—279; *V. Valdenberg*, Nikoulitza et les historiens byzantins contemporains, Byz. 3 (1926), 95—121; *Злашарски*, Историн I/2 и II, passim; *Buckler, Authorship*, 7—26; *G. Buckler*, A propos de Kekaumenos, Byz. 13 (1938), 129—138; *G. Buckler*, Can Cecaumenus be the author of the Strategicon?, Byz. 13 (1938), 139—141; *P. Orgels*, Kekaumenos et la guerre petchenegue, Byz. 13 (1938), 402—408; *Gyoni*, L'oeuvre, 96—180; *Г. Цанкова-Пешкова*, За похода на Василии II срещу крепостн Морин, Изв. на инст. за ОБЛГ. ист. 3—4 (1951), 279—286; *H. Gregoire*, Hellenica et Byzantina, ЗРВИ

²² Тако мисли *Lemerle*, Prolegomenes, 44, насупрот *Литаврину*, ВВ XX (1961), 294.

²³ *Gyoni*, L'oeuvre, 124—125.

²⁴ *Lemerle*, Prolegomenes, 19—20. Уп. *Цанкова*, ВЗгозападните бџлгарски земи, 593—594, узима да дело није састављено после 1071, јер се у њему не помиње „бугарски“ устакак 1072. Тешко је закључивати на основу аргумента ex silentio.

²⁵ За питање којим се изворима Кекавмен служио приликом састављања вести које се односе на нашу земљу уп. *Ферлуга*, Кекавмен, 185—196.

1 (1952), 1—15; *Цанкова*, 10гозападните бЪлгарски земи, 589—630; *Литаврин*, Восстание Болгар, 123—134; *Дуичев*, Кекавмен, 59—74; *Moravcsik*, I, 225, 350—352; /. *Ферлуга*, Кекавмен и његово дело као историски извор за прошлост наших народа, Historiski pregled 2 (1959), 138—143; *Lemerle*, Prolegomenes, 1 sq.; *Г. Г. Литаврин*, ББШ ли Кекавмен, автор „Стратегикона“, феодалом? Византииские очерки, Москва, 1961, 217—240; *Г. Г. Литаврин*, *А. П. Каждан*, По поводу книги П. Лемерл о „Советах и рассказах“ Кекавмена, ВВ XX (1961), 279—296.; *Ферлуга*, Кекавмен, 185—196.

1

985. или 986.¹

САМУИЛОВА ОПСАДА ЛАРИСЕ

Ако неко иодигне усшанак и себе ирогласи за цара рашуј ирошив њега, савешује Кекавмен, али ако не можеш да сиуиши у борбу иовуци се у неку шврђаву или иобегни цару. Ако је шо због иородице немогућг ири-сиуиши усшанку али одвлачи од њега његове најбоље иријашеље. У сваком случају осшај веран цару и обавесиши га о свему. Ако већ шанујеш у неком ушврђеном граду окуиши око себе људе и рашуј ирошив буншовника, а шврђаву

¹ После објављивања Кекавменовог списка писано је прилично много о опсади Ларисе, али ое сви аутори, без обзира на аргументацију, углавном слажу да је пала у руке Самуилу 985. или 986. године. Кекавмен, наиме, у овом одломку пише да је, кад је почела одсада Ларисе, темом Хеладом управљао његов деда, да је смењен после неког времена (уп. нап. 8), да је на његозо место постављен нови стратег (али не каже његово име) и да је овај после три године предао град Самуилу. Већина аутора полази од претпоставке да је Кекавмен постао стратег Хеладе 980. године (уп. нап. 2), па би према томе после три године његозог управљања и три године намесниковања н>еговог наследника предаја града уследила 985. или 986. године (*Васил>евскии*, Совеил, 123—124; најкасније 986; *Schlumberger*, Сропсе, I, 636; *Buckler*, Authorship, 10; *Adontz*, Samuel, 14, нап. 30; *Gyoni*, L'oeuvre, 11; *Осирогорски*, Историја, 288; крајем 985. или почетком 986, али не даје ближе образложење). Лемерл није прихватио мишљење да је Кекавмен постао стратег тек 980. године, али се слаже да је смењен 983. године, па је према томе и за њега дошло до заузимања Ларисе 986. године (*Lemerle*, Prolegomenes, 26; 986, de façon conjecturale encore sans doute). *Златарски*, Историн, I/2, 645, је једини који се знатно разликује од других аутора у погледу датирања пада Ларисе. Према њему је Самуило раније, наиме 976, почео са напади на Ларису, па је дошло до смењивања Кекавмена већ 980. године а до заузимања града 983 (уп. нап. 2). Док су, дакле, у погледу датирања пада Ларисе у Самуилове руке мишљења аутора углавном сложна, постоји велика разлика у доказивању како се дошло до тог датума; разликују се, наиме, мишљења о времену од када и како дуго је Кекавмен управљао Хеладом, ко га је наследио на том положају, итд. Ово је питање сматрано одлучујућим за одређивање датума пада Ларисе. Међутим, мислимо да се решење овог питања налази на другој страни. Даље, у Кеказменовом тексту, наведено је, наиме, писмо стратега Кекавмена у коме овај саопштава цару да је морао признати Самуила како би станавањима Ларисе омогућио да сеју и жању, па каже: „и подршком твога царства скупио сам жита становницима Ларисе довољно за четири године“ — ἐπὶ ἑτὶ χρόνους τέσσαρας. Тумачење ове реченице зависи од употребе предлога ἐπὶ: Кекавмен у свом спису га употребљава редовно у смислу „у току, за време од“ (уп. Strat. 65, 10; 65, 32; 72, 11; 101, 10). *Lemerle*, Prolegomenes, 25—26, истиче, додуше, употребу овог предлога у том смислу, али сматра да је питање да ли је Кекавмен учинио резерве у току четири године или за четири године.

пацуни залихама хране и моћи ђиш шако одолеши свим нгирџашељским наиадима.

„Ако не урадиш као што сам ти саветовао претрпећеш оно што су претрпели за време Самуила преци² Николице у Ла-

Он сматра да други смисао боље одговара, иако по њему и једно и друго тумачење не мењају много на ствари. Не улазећи у питање од када је Кекавмен био стратег Хеладе и прихватајући Лемерлово мишљење (ib., 88—89) да могу паралелно постојати у истој области дука и стратег, јасно је да се догађаји у овом опису ређају одређеним редом: Самуило напада Ларису често — πολλὰκις, Кекавмен успева разним лукавствима да сеје и жање, једног момента пристаје чак да призна Самуила, али за краће време, затим пише цару шта је све урадио и саопштава му да је скупио довољно хране у току четири године; цар одобрава његово деловање, и три године касније га смењује. Прегда томе, оне четири године односе се на време током којег је Самуило опседао Ларису а Кекавмен успевао да сакупи довољно хране за становнике Ларисе. Тако је Кекавмен радио и три следеће године и тек кад је дошао нови стратег, неспособан да всто тако поступа — акценат је на сетви и жетви, а не на скупљању хране — пала је Лариса у непријатељске руке. Terminus post quem почетка опсаде може бити само 976. година, кад почиње устанак кометопула, па према томе имамо четири године опсаде, три године намесниковања Кекавмена и три године управљања непознатог стратега, даклг, око десет година, што доводи до 985. или 986. године.

² *Василевский*, Советн, 103, преводи са „родитељи“ и исто тако и *Beck*, Vademecum, 114: „Eltern“. Лемерл је, међутим, с правом указао на тешкоће таквог превода: пошто аутор не опредељује ближе Николицу значи да је реч о његовом савременнику, дакле о човеку који је живео у другој половини XI века, па је немогуће да би му родитељи живели у време опсаде Ларисе, наиме почетком 80-тих година X века. Можда на овом месту γονεῖς има шири значај „предака“, па би у том случају између старије и млађе генерације Николица била једна средња, наиме, неки Николица II (*Lemerle*, Prolegomenes, 44—45, и горе 192—193). У прилог таквог превођења говори и оно што знамо о Николици I на основу једне друге приче из Кекавменовог списка (Strat. 90, 5—24): Николица I, наиме, учинио је многе услуге Византијском Царству и зато га је цар Роман II (959—963) хрисовул>ом поставио за дуку Хеладе (80ῖς Ἑλλάδος) и то доживотно (ἀδιάρχοον), као и за доместика екскубита Хеладе, тј. команданта специјалних јединица стационираних у тој области. Када је за време Василија II, тачније 979. године, дошао у Византију неки странац врло високог рода, по имену Петар и постављен је за доместика екскубита Хеладе, цар о томе јавља Николици I и у писму каже да, пошто је Петар странац, није хтео да га именује за стратега, а њему уместо одузетог доместиката екскубита Хеладе додељује власт над Власима Хеладе (τὴν ἀρχὴν τῶν Βλάχων Ἑλλάδος; уп. нап. 72). Николица I у ТОМ моменту није био, дакле, сасвим млад, и то оправдава постојање једног Николице II.

Наведени подаци о Николици I коришћени су у сврху доказивања да је претходник Кекавмена I на положају намесника Хеладе био управо Николица I. Овај је, наиме, још 979. године био дука Хеладе, јер му тада Василије II одузима доместикат екскубита Хеладе, али му оставл>а функцију дуке. Изједначавајући функције стратега и дуке, низ аутора је претпоставило да је Николица I био смењен са свог положаја 980. године и да га је наследио нови стратег Хеладе Кекавмен I (уп. нап. 1). *Златарски*, Историн, I/2, 645, је прихватио да је Николица I претходник Кекавмена I као намесник у Хелади, али свега до 976. године, па би, према томе, већ 979. године Кекавмена наследио нови стратег, који би био онај исти Николица I и овај би капитулирао 983. пред Самуилом. Отуда се према Златарском пад Ларисе збио у 983. год. (уп. нап. 1). Сличну претпоставку, наиме, да је, наследник Кекавмена I на положају стратега Хеладе био Николица I, изнео је и *Lemerle*, Prolegomenes, 42—44, али се супротставио скоро опште прихваћеном мишљењу да је на положају намесника Хеладе Кекавмен I наследио Николицу I. Он полази од најновијих истраживања (*Glykatz*, Administration, 52—62) и тврди да су могли постојати паралелно дука и стратег у истој области. Овде се, међутим, не ради о функцији дуке, каква се појављује у XI веку, већ је у Хелади дука нижи по положају од стратега и највероватније припада остацима старог провинцијског уређења (Уп. *Ферлуга*, Ниже јединице, 85 сл., а тако и *Glykatz*, Administration, 54, n. 10).

РИСИ³ (ὁπερ ἐπαθον ἐπὶ τῷ Σαμουήλ οἱ γονεῖς τοῦ Νικολιτζα εἰς Λάρισαν).

Кад је на име мој блаженопочивши дед Кекавмен⁴ био у Лариси и имао власт над Хеладом⁵, бугарски тиранин Самуило⁸

³ Лариса, град у северној Грчкој, доминира плодном тесалијском равнином. У другој половини X века била је свакако средиште теме Хеладе, јер је у њој боравио стратег; то потврђује и други извор који Ларису назива: ... πολλὰ φρούρια ..., ὡν ἦν τὸ χορυφαῖον ἡ Λάρισσα, уп. комент. за Скилицу, нап. 27. Можда је Лариса била центар теме од њеног оснивања, а тек по спајању теме Хеладе и Пелопонеза изгледа да је престоница пренесена у Тебу (уп. *A. Bon, Le Peloponnese byzantin jusqu'en 1204*, Paris 1951, 92, Н. 3; *De thematibus*, Пертусијев коментар, 172).

У једном натпису из 1006—1007. године спомиње се неки Григорије, стратег Ларисе и Македоније (натпис коришћен по *Lemerle, Prolegomenes*, 31—32). То је једини помен такве комбиноване управне или војноуправне области и врло је чудноват, али како се ради о натпису, не може бити никакве сумње у његову веродостојност, па остаје једино објашњење да су ове области пре 1006—1007. г. вероватно пре 1001. г. (*R. Grousset, Histoire de l'Arménie des origines à 1071*, Paris 1947, 534: после смрти Куропалата Давида, цар Василије II одлази у област Таика и поставља своје људе на чело градова и тврђава, па и патрикија Григорија; уп. и *Lemerle, Prolegomenes*, 32 sq.) спојене или из војних разлога — борба против Самуила, али за кратко време—или се ради о првим појавама новог управног уређења. У XI веку, па и касније, редовно је Хелада спојена са Пелопонезом (уп. нап. 5). Изгледа да је ередином XI века Лариса још била центар теме Хеладе, јер Кекавмен говори у свом спису (*Strat.* 60, 10—21) о Јовану, епископу Ларисе, у време када је он био тамо, по свему изгледа, стратег (*Lemerle, Prolegomenes*, 21).

Приликом Боемундовог напада на Ларису њу је бранио Лав Кефала, веран сарадник цара Алексија I Комнина (1081—1118), али је питање да ли је он био намесник теме Хеладе или само заповедник града (уп. Ана Комнина, ed. Leib. V, 5, 3; t. II, c. 23, 27—29: τὴν πόλιν φυλάττων; *G. Rouillard, Un grand beneficiaire sous Alexis Comnène: Leon Kephala, BZ 30 (1929—1930), 444—450*).

⁴ Реч је овде о Кекавмену I, деди, по очевој линији, аутора (уп. Увод).

⁵ Нема никакве сумње да је Кекавмен I био стратег Хеладе, јер се неколико редака касније каже да је цар „после три године именовао другог стратега за Хеладом“ на место Кекавмена I.

Хелада је, заједно са Тракијом, једна од најстаријих тема на Балканском полуострву. Основана је за време прве владе цара Јустинијана II (685—695), највероватније после 687. године, а њен први стратег се помиње 695. г. Обухватала је област средње Грчке, а не, као што се раније мислило, целу територију савремене Грчке (уп. *Осирогорски*, Историја, 146, н. 3, 198; *Г. Осирогорски*, Постанак тема Хеладе и Пелопонеза, ЗРВИ 1 (1952), 64 сл. и тамо наведену литературу). Постојала је као самостална тема до средине XI века, затим се помиње заједно са Пелопонезом, а крајем XII века разбијена је на низ мањих управних јединица. Историја ове теме није још написана, али је она врло интересантна: економски — морала је обилovati велелепостима, етнички — била је јако мешана, јер су у њој живели Грци, Словени и Власи, политички — била је утицајна, јер се неколико пута дизала на устанак против централне владе (уп. Византијски извори, I, 235; *Осирогорски*, Историја, 152, 170).

“ У целом Кекавменовом спису Самуило се помиње на четири места, од тога на два само његово име (*Strat.* 65, 10 и 65, 30), само на овоме са епитетом „тиранин“ и „Бугарин“, док је на четвртм (*ib.* 18, 11) окарактерисан као изврстан војсковођа. Употреба термина „тиранин“ на другим местима — тиранима се називају Симеон, бугарски цар (*Strat.* 32, 29), и Роберт Гвискард (*ib.* 35, 5), уп. посебно ставове: „познавао сам цара тиранина ујутру охолог, увече достојног туге“ (*Strat.* 59, 7—8) и „... ко се добровољно прикључује цару, или тиранину, или стратегу ...“ (*ib.* 70, 31—32) —

(ὁ τύραννος Βούλγαρος Σαμουήλ) покушавао је много пута, било ратом било преваром да заузме Ларису и није успео, већ је био одбијен и изигран од њега. Час би га одбио борбом а час би њега и оне око њега умекшао поклонима те радећи тако у слободи је сејао земљу и скупљао жетву и за свој народ је обезбеђивао довољну количину хране. Када је, пак, видео да се он (*se*. Самуило) сасвим осилио (δυναστεύσαντα) признао га је и тако изигравши га, поново сејао је и жњео. Али посла и писмо порфирородном господину Васшшју: “Ја свети мој господару, приморан од одметника, наредио сам становницима Ларисе да га признају и они су с Богом сејали и жњели, и подршком твога царства скупио сам жита (καρπούς) становницима Ларисе довољно за четири године”. И ето, они су поново робови царства ти. Сазнавши ово цар одобри лукавство мога деде (τοῦ πάππου μου). Али после три године⁷ именовао је другог стратега⁸ у Хелади. И како мој деда није више

јасно показује да термин нема данашње пејоративно значење, већ да га аутор употребљава у класичном смислу: одметник, узурпатор, за лица која су себи присвојила владарске титуле у областима које су византијски цареви сматрали својима (уп. коментар за Скилицу, нап. 25).

⁷ Да ли ове три године означавају целокупно време намесниковања Кекавмена I у Хелади или је ОК после писма упућеног цару остао у Хелади још три године? Све говори у прилог овог последњег тумачења: нема разлога да би га цар опозвао одмах после примања писма, јер је одобрио његово лукавство (уп. *Lemerle, Prolegomenes*, 26), тим пре што се сви догађаји у овом опису ређају хронолошким и логичним редом.

⁸ Стратег је био царски намесник војноуправног округа, односно теме и спајао је у својим рукама војну и цивилну власт. Био је одговоран за безбедност теме, како унутра тако и према спољним непријатељима, па је торао, према томе, да се брине о тврђавама, путевима, о регрутовању војске, њеном обучавању и наоружавању. Заповедао је војсци у својој теми и најчешће јединицама своје теме у току похода. Ради обављања својих послова имао је под собом штаб цивилних и војних функционера, који су му на разним подручјима помагали. Постављао га је цар директно и њему је стратег био одговоран за своје деловање. Стратези су заузимали у хијерархији царских чиновника високе положаје и у X веку обично носили титуле патрикија и антипата, ређе протоспатара. Овакве компетенције стратега резултат су дужег процеса уобличавања провинцијског уређења, које се завршава средином X века, када је у целом Царству уведено тематско уређење. Отада наступају у провинцијској управи промене и значај функције стратега постепено опада, тако да су крајем XI века стратези скоро без изузетка команданти градова или тврђава, док се на челу тема налазе или дукс или катепани (уп. *Осирогорски*, Историја, 244—246, 315, 347; *Glykatz, Administration*, 36—52; *Brehier, Institutions*, 360—362; *Bury, Admin. System*, 36—45; *Ферлуца*, Византијска управа, 106—107).

Име стратега који је наследио Кекавмена I није поменуто, па су чињене разне претпоставке које се у суштини свode на то да је овде реч о Николици. *Злашарски*, Историн, 1/2, 645, н. 1, мисли да је то онај исти Николица који је био дука Хеладе, па према томе претходник Кекавмена, који га је наследио 980. и предао Ларису Самунлу 983. године. *Adontz, Samuel*, 14, н. 30, полази од изједначавања функција дукс и „стратега“ и Николици сматра једноставно стратегом Хеладе. Како је Николица I ову функцију уживао доживотно (уп. нап. 2), н»ега није могао да наследи Кекавмен, па према томе наследник Кекавадена није дука Николица већ н»егов син КОЈИ се такође назива Николицом. У томе га учвршћују речи с почетка описа опале Ларисе — да ће онај ко се не придржава његових савета лоше проћи, као што су прошли „родитељи Николице“. *Lemerle, Prolegomenes*, 43—44, са своје стране, полазећи од ироније са

боравио у Лариси већ се налазио у Цариграду, а стратег није имао ту способност да измисли неко ратно лукавство, стиже Самуило и не допусти им да жању, већ би им за време сетве давао слободу да сеју, али им лети уопште није дозвољавао да излазе (се. из града). Ово је чинио у току три године, тако да су, када им је нестало хране, јели псе и магарце и друга нечиста меса, а када је и тога понестало, сакупљали су коже које су лежале на буњиштижа, кували их и јели, желећи да утоле глад. А једна жена, кад јој је умро муж, чак је појела његово бедро. И њих, притешњене нуждом неописиве глади, без крви потчини Самуило, поробивши све Ларишане изузев Николичине породице.⁶ Једино њих пресели кеоштећене и слободне са њиховом имовином (αυτοὺς γὰρ μόνον μετοίκησεν ἀβλαβεῖς καὶ ἐλευθέρους μετὰ καὶ τῶν υπαρχόντων αὐτοῖς), рекавши ово: "Захваљујем много порфирородном господину Васшију што је опозвао твога рођака¹⁰ (τον συμπλέν&ερὸν σας) Кекавмена из Хеладе и ослободио ме његових лукавстава".

(р. 65, 8—66, 11)

којом се Самуило изражава о Николици приликом пада Ларисе и од околности да аутор списка намерно не помиње име наследника Кекавменовог на положају стратега, јер је с њим у некаквом сродству, па не жели да изнесе причу не много славну за његову породицу, закључује да је после 983. г. за стратега Хеладе био постављен Николица I, дука Хеладе. Свакако највероватније изгледа да се Кекавменов наследник на положају стратега Хеладе звао Николица, јер на то стварно упућују речи на почетку описа горе поменуте опсаде Ларисе, а да ли се ради о дуки Николици или његовом сину тешко је рећи и сва су згључивања хипотетична.

• О судбини становника Ларисе забележено је код Скилице-Кедрена: „... становништво са свим породицама преселио је у унутрашњост Бугарске и унео у војне спискове својих војника и користио као савезнике против Ромеја". (уп. коментар за Скилицу, нап. 27). Нема разлога да се Кекавменова вестматра нејасном (*ВастМбееСкиј*, Совети, 122—123), тим пре што се она са Скилицином не само у суштини слаже већ је и допуњује. Самуило је, наиме, поробио све Ларишане — мислим да тако треба тумачити глагол καταδουλοῶ на овом месту — и преселио их у унутрашњост Бугарске, где их је уврстио у своју војску (уп. *Злашарски*, Историн, 1/2, 661—663). Према томе, они нису слободно располагају својом судбином и имовином. Са Николицом је Самуило друкчије поступио: и њега је са породицом преселио не наносивши им штете (ἀβλαβεῖς) и оставивши их слободне (ἐλευθέρους). Једино тако се може објаснити реченица да је Самуило потчинио све Ларишане изузев Николичине породице која је пресељена под повољнијим условима. У сваком случају, ове вести бацају интересантну светлост на друштвене прилике у Самуиловој држави и на његову политику према становницима освојених крајева; један део потчињеног становништва пресељен је, што је била, уосталом, честа мера у Византији, и уврштен у војску; Николица, који је у Лариси припадао највишем друштвеном слоју, задржао је, свакако и због тога, и под другом влашћу исти положај и привилегије, за разлику од обичних становника, чија се судбина вероватно многоме није мењала. Поступак Самуила према Николици умногоме подсећа на онај цара Василија II у последњим годинама словенско-византијског рата када су се у све јачој мери словенски великаши предавали, а цар их је лепо примаво и давао им високе титуле и нове функције у Царству.

¹⁰ Ради се о сродству створеном путем брака: у овом случају могао је један од синова Кекавмена да буде ожењен са једном од кћери Николице или, обрнуто, једна од кћери Кекавмена са једним од синова Николице (уп. *Gyoni*, L'Oeuvre, 112 и 122).

986.*}

В|ЗАНТИЈСКА ВОЈСКА УЗАЛУДНО ОПСЕДА ТВРЂАВУ МОРИЈУ

\\ „Постоји тврђава названа Морија¹² (κάστρον δυομαζόμενον Μόρετε), између Филипопоља и Тријаднице, а беше поседнута од Бугара.¹³ Наоружавши се за борбу, порфирородни цар господин Василије стиже пред Морију и, поставивши ратне машине, силно је гађао а затим подиже земљом покривену палисаду¹⁴ (χωματισμόν). Док се Тако подизала палисада, у тврђави смисле лукавство вредно помена. Они наиме пошаљу храбре младиће, придобијене поклонима,|1<оји се увуку у палисаду кроз споља побијене греде и провлачећи се унутра са бакљама и смолом и запаљивим предметима (πυρεξ^όλους), запале унутрашњост и изиђу. Пламен се споља није видео^пошто је био дубоко унутар палисаде и греда те захвативши током ^еле ноћи читаву унутрашњост палисаде, пред зору изненада изби високо и палисада пропаде. Цар се огорчен повукао, а они из тврђаве су остали слободни и непоражени".

(р. 32, 13—27)

Крај X века.^{1а}

КАКО ЈЕ ДИМИТРИЈЕ ПОЛЕМАРХ ЗАУЗЕО СЕРВИЈУ

„Сервија је утврђен град у Бугарској¹⁶, (Σέρβεια πόλις ἐστὶν οχυρά ἐν Βουλγαρία). Чувао га јеромејски стратег по имену Маги-

¹¹ Опште је прихваћено мишљење да је до опсаде Морије дошло 986. г. приликом великог похода Василија II против Сердије који се завршио потпуним поразом византијске војске (*Василевски*, Совети, 284; *Злашарски*, Историн, 1/2, 680, *Т. Цанкова-Пешикова*, За поход на Василија II срачу крепостта Морин, Известин на Инст. за б-ђлг. историн 3—4 (1951), 284—285; *Lemerle*, *Prolegomenes*, 59). Уп. коментар¹² за Скилицу, нап. 29—34.

У погледу локације Морије изнета су разна мишљења и за њих уп. *Цанкова-Пешикова*, нав. дело, 280—282. Према Баласчеву реч је о тврђави која се налазила на пола пута између Филипопоља и Тријаднице, око 25 км. североисточно од Ихтимана, и позната је под именом Серсем Кале; Мутафчиев је одбио ову идентификацију, јер му основни аргумент Баласчева није деловао убедљиво, да је наиме морија, што на грчком значи „глупост", а тврђава се звала Μορία, преведено турским називом Серсем. *Цанкова-Пешикова*, нав. дело, 283—284, залаже се новим аргументима за идентификацију Морија—Серсем Кале.

Помињање само „Бугара", а не Самуила, како то обично чини Кекавмен, указивало би према *Цанковој-Пешиковој*, нав. дело, 285, да се напад на Морију збио пре него што је Самуило почео да влада сам, дакле, пре 987. г. како она узима по *Злашарском*, Историн, 1/2, 678. Међутим, ништа се не зна о времену када је Самуило проглашен за цара, а сам је почео да влада већ 976 г. (уп. комент. за Скилицу, нап. 25).

¹⁴ Из списка се не види да би земљом покривена палисада била изграђена тако да је опкољавала тврђаву. *Цанкова-Пешикова*, нав. дело, 283, н. 2, сматра да је подигнута само на оном месту где је тврђава била најдоступнија, па би, према томе, и тај топографски моменат говорио у прилог идентификације Морија — Серсем Кале.

¹⁶ Заузимање Сервије од стране Самуилове војске познато је једино из Кекавменовог дела. На жалост, опис не пружа никакве елементе за ближе датирање овог

рин¹⁷ и два таксиарха (Μαυρηῖνος καὶ ταξιάρχος «δύο») са њиховим одредима од по хиљаду људи.¹⁸ Мој дед по матери, Димитрије такође вани

догађаја. Terminus ante quem је свакако 1001. година, када је византијска војска освојила град који је бранио неки Николић (уп. коментар за Скилицу, нап. 72). Lemerle, Prolégomenes, 23, сматра да се освајање Србије збило пред крај X века, док га Злашарски, Исторм, 1/2, 681, везује за пад Верије 989. године, када је Самуило припремао велику офанзиву против Солуна.

¹⁶ Бугарска на овом месту има значај етничко-географског појма, а не управно-војног округа (уп. Beck, Vademecum, 158, н. 46). Кекавмен примењује назив Бугарска врло широко: за њега је Василије II „смирио“ Бугарску (Strat. 29^в4), тврђава Бојан налази се у Бугарској (Strat. 32, 3—4), Власи из Тесалије одлазе у (шанине) Бугарске (ib. 68,32), Власи могу учествовати у устанку у Бугарској (ib. 75,1), Одељан је подигао устанак у Бугарској (ib. 97,14), а њу је цар покорио (ib. 9f,17); само на једном месту изричито је Бугарска употребљена у смислу теме, војно-управног округа (Strat. 72,6). Србија је још средином X века била у Солунској тефи (уп. Византијски извори II, 47, н. 147) и пред крај тог века свакако није била тема (уп. нап. 15). Интересантан је, међутим, облик Σέρβεια, који је једино на овом месту употребљен у једнини и женског је рода, док је обично средњег рода и у множини (уп. Strat. 70,19). Тиме би, можда, отпала једна од тешкоћа у вези са печатом Константина, антипата, патрикија и дукe Солуна, Бугарске и Σέρβας (/ Sialencickij, Byzantinische Bleisiegel in den Sammlungen von Lwow, Сборник П. Никоо, 1940, 439 sq.), јер се приговарало лшгућности идентификације треће области на печату са Србијом, управо због граматичког облика (уп. Laurent, Le theme byzantin de Serbie, 189, Н. 3; Осиповски, Историја, 298), па би, према томе, Константин био дукa теме Солуна, Бугарске и Србије. Међутим, називи на печатима тумаче се као Србија, уп. комент. за Скилицу, нап. 198 и 250.

Србија је град са дугом али врло мало испитаном историјом (уп. Византијски извори, II, 47, н. 147; Lemerle; Prolégomenes, 23, н. 1). Исти је случај и са темом Србијом, која је постојала вероватно од пол. XI века до краја XII (уп. Ch. Astme, Un document inedit de 1163 sur l'evêche thessalien de Stagi, ВрпН 83 (1959), 223—226). Кекавмен још на једном месту даје сличан опис града: Србија је тврђава — χάστρον, која лежи на високим стенама и окружена је дивљим и дубоким понорима (Strat. 70, 19—21).

¹⁷ За стратега уп. нап. 9. Овде се не ради о намеснику тед(е већ о команданту града, као што се може закључити из целог тока борбе око Србије а донекле и из наслова овог параграфа: „О кастрофилаксу који не треба да излази“ (Strat. 29), тј. о чувару града, војном заповеднику тврђаве (уп. Јуречек-Padokuh, I, 17, н. 105). По свему изгледа, међутим, да су наслови касније додати и често безначајни (уп. Lemerle, Prolégomenes, 8—12). Кастрофилакси се појављују пред крај XI века и као команданти града све више замењује стратега на истом положају (уп. Glykatz, Administration, 52). Како се ради о млађем термину, наслов параграфа вероватно нема великог значаја, али ипак показује какво је тумачење дао преглсивач неколико векова касније.

¹⁸ О таксиарсима зна се врло мало: у неколико повеља из друге половине XI века, којима се додељују извесна имунитетна права, помињу се редом најпре доместици Схола, дакле заповедници већих јединица које нису везане за одређену територију, па дукe, катепани, стратеги, заповедници тематских јединица, везани за одређене војне округе, затим антипросопи, тј. њихови заменици; одмах после њих долазе официри, свакако наведени редом: таксиарси, турмарси, мерарси, итд. (Actes de Lavra, 28, 91; 30, 29; 31, 60; 36, 66). Кад је у првој половини X века тематско уређење добило своје класичне облике турмарси су били највиши официри у теми, по положају први после стратега (уп. Bury, Admin. System, 41—42; Brehier, Institutions, 362; Glykatz, Administration, 37). Промене су наступиле касније и судећи по наведеним повељама из друге половине XI века појавили су се таксиарси у војним јединицама на врло високом положају, чак изнад турмарха. Међутим, крајем X века у Србији се појављују таксиарси још као подређени стратеги, и то заповеднику тврђаве и њеног непосредног округа, свакако мањег од теме. Јединице којима су запо-

Полемарх¹⁹ (ὁ δὲ πρὸς μητρόс πάλπτος μου Δημήτριος ὁ Πολεμάρχιος), био је поглавар²⁰ у суседном пограничном крају. Њега је блаженопочивши господин Василије порфирородни, после умирења Бугарске, произвео у достојанство патрикија учинивши га и мистиком.²¹ Овај дакле (се. Димитрије Полемарх) много се мучио и читаву годину није могао да спава да би га освојио, али није могао да га заузме, пошто је био неосвојив. Стога и његов толики труд би узалудан, јер је (се. град), захваљујући стрминама и страховитим провалијама, уживао безбедност. А испод тврђаве, на обронку беше купатило камо су стратег и таксиарси одлазили кад су желели да се купају.

ведали нису имале хиљаду људи, већ се ради о старијем термину хилиархија, који потиче од јединица које су некада имале толики број војника.

Од VI века основна војна јединица била је тагма, више тагми сачињавало је мојру (μοῖρα), а више мојри једну меру (μερῆ). На челу мојре стајао је мојрарх, који се још назива дуком или хилиархом, а јединица којом заповеда често хилиархија. Био је то нижи официр, отприлике ранга заповедника чете (T. Aussaresses, L'armée byzantine à la fin du VIe siècle d'après le Strategicon de l'empereur Maurice, Paris 1909, 32—34). На прелазу из IX у X век старој подели из VI века тагма-мојра-мера одговара нова терминологија турма-мојра-бандон и уместо мојрарха или хилиарха термин друнгар (Bury, Admin. System, 41—42). Како је дошло до тога да се на челу хилиархија појављују крајем X века таксиарси немогуће је пратити на основу данас познатих извора.

¹⁹ О Димитрију Полемарху зна се само онолико колико о њему саопштава Кекавмен: да је, наиме, прешао после покорена Самуиловe државе на византијску страну и да је добио титулу патрикија и функцију мистика. Оваква судбина једног великаша, за кога је тешко рећи да ли је био Грк или Словен (Gyoni, L'oeuvre, 115; Lemerle, Prolégomenes, 56; Цанкова, ГОгoзападните бт>лгарски земи, 600, н. 1, сматра да је Полемарх превод речи војвода), сасвим одговара ономе што знамо о грчким или словенским великашима који су прелазили са једне на другу страну, а поготово су се пред сам крај рата у великом броју предавали Василију II и зато добијали положаје и високе титуле. О степену сродства Димитрија Полемарха са аутором овог списка, који га назива дедом по мајци, много је писано али засад су изнете само хипотезе (Buckler, Authorship, 11; Gyoni, L'oeuvre, 117 sq.; Lemerle, Prolégomenes, 51 sq.).

²⁰ ἦν υπερέχουσα κεφαλὴ εἰς τὸ μέρος εχέινο εἰς τὴν ἰκρην: Beck, Vademecum, 62, преводи овако: war dort an der Grenze ein wichtiger Mann — био је тамо на граници важна личност. Можда „кеφαλὴ“ овде није технички термин, као што ће то касније постати. По свом деловању Димитрије Полемарх свакако је вршио војне функције и заповедао војском у том крају (уп. BacwbeecKuii, Советм, 275, преводи дословце: ... бвш вмавдицимсн главоуд в зтои стороне на границе...). За Србију уп. и коментар за Скилицу, нап. 72.

²¹ Достојанство патрикија створено је за време цара Константина (324—337) и оно од самог почетка није било везано за неку одређену функцију. Давало се за ванредне заслуге без обзира на раније титуле новог патрикија. Титула патрикија давала је право превасходства над свим другим достојанствима, изузев конзула. За време Јустинијана I (527—565) постала је прва по хијерархијском реду. У IX и X веку према званичним списковима царских функционера титула патрикија је још увек врло висока, али не и највиша. Њу су тада добијали врло истакнути чиновници и војни команданти, страни великаши, а понекад и неки страни владари. Од друге половине XI века почиње њено нагло опадање везано за општу инфлацију старих титула и за настанак низа нових (уп. Brehier, Institutions, 102—103 и passim; Bury, Admin. System, 27—28; Осиповски, Историја, 243, 246, 259, 346).

Положај мистика појављује се у IX веку. Мистик је био нека врста интимног секретара и поверљивог лица али је TOKOM времена од функције постао чамо висока титула (Brehier, Institutions, 167). Почетком XI века мистик је, судећи по случају Димитрија Полемарха, титула а не функција (уп. Lemerle, Prolégomenes, 52, 53, н. 1).

(sc. Мој деда) измисли ово лукавство. Крену ноћу са својом војском и заустави се насупрот тврђаве — беше на име место пошумљено жбуњем — и нареди свим својим људима да прикупе велике грмове, да их ставе испред себе, и покрију и сакрију и коње и коњанике, тако да изгледају не као људи већ као природна шума. Близу тврђаве, на једној чуки, постави два извиђача²² (χορηγούς δύο), који му, чим стратег и таксиарси сиђоше и почеше да се купају, дадоше знак који беше уговорен. Војници стрчаше и опколише купатило и оне унутра заробише. Јер ко није опрезан, већ иде несмотрено, често запада у невоље. Пошто они тако без крви беху заробљени, он (sc. Димитрије Полемарх) заузео тврђаву".

(р. 28, 32—29, 23)

29. јули 1014.²⁴

БИТКА ПОД БЕЛАСИЦОМ

Ако се неупријашељ држи у шврђави и не излази, а ши не знаш његову снагу, знај — каже Кекавмен — даје малобројан. Али га зашто не иошцењуј већ иронађи цуш до њега. Такав цуш мора да иосшоји, а кад га иронађеш нека део војске осшане насуирош неупријашељу, а други део, иод вођсшвом сиособног човека, нека крене шим цушем. Чим сишгне, нека ши да знак вашром или димом, а кад се неупријашељ ускомеша, наиадни га и ши.

„На тај начин је порфирородни господин цар Василије заробио 14.000 Бугара²⁴ у крају Загорја²⁵ (εις το δέμα των Ζαγορίων), у време када је владао њима изврстан²⁶ војсковођа Самуило".

(р. 18, 8—11)

²¹ Хусари су били помоћни органи у византијској војсци и Кекавмен посвећује н>има нарочиту пажњу. Употребљавају се у војним походима или на границама против непријатеља. Њих има две врсте: једни се називају „уходе" (χατάσχολοι) и њих шаље војсковођа појединачно ради извиђања; други „συνδοχικοί" (у првобитном значењу „сапутници") разликују се од првих по томе што се шаљу у већим групама, од осам, девет, десет или више, код непријатеља ради добијања обавештења и личе на извиђачке трупе (уп. Strat. 9, 8—15). О пореклу ове речи расправљало се много и засад је задовољавајуће објашњење дао белгијски византолог Грегоар: у основи речи „χορσά" лежи, на име, готско „ханса" у смислу чета, наоружана дружина. Из готског прешла је реч у словенски, затим грчки, па и румунски, мађарски и фински Језик (уп. Н. Gregoire, *Otiine et etymologie de la Hanse*, AcademieroyaledeBelgique. Bulletin de la classe des lettres et des sciences morales et politiques, 5-e s., t. 40. 1—3 (1954), 18—28, и извесне допуне код: Дуичев, Кекавмен, 61—63).

²³ Тачан датум даје Скилица (уп. комент. за Скилицу, нап. 50).

²⁴ За разлику од Кекавмена, код Скилице-Кедрена забележен је број од 15.000 заробљених Самуилових војника (Уп. комент. за Скилицу, нап. 52). Тако и сасвим несамосталан Ефрем, ed. Bopp., 127. Разлика можда потиче од грешке преписивача.

²⁵ Васиљевски и Јернштет, издавачи овог дела, питају се да ли δέμα треба исправити у θέμα (Strat. 18, 110, s.v. θέμα). За то нема разлога, јер код Скилице-Кедрена стоји: το εν τη κλεισοῦρα Κλειδιού δέμα (за значај термина уп. комент. Р₂У³ Скилицу, нап. 90), уп. и Lemerle, *Prolégomenes*, 101.

Кекавмен назива Самуила „отратηγικότος", што је у ствари суперлатив од „отратηγικός", тј. вешт у ратовању.

1028—1055.²⁷

ОДНОСИ ДОБРОЊЕ, ДАЛМАТИНСКОГ АРХОНТА И ТОПАРХА, СА ВИЗАНТИЈОМ

„Ако си паметан, нипошто не обмањуј цара, и не полвдшљај да га вараш љубазним речима нити да од њега себи прибавиш поклоне, јер то по тебенеће на добро изићи. И не спомињући многе друге, да ти испричам само о једном топарху шта му се десило. Задар²⁸ и Салона²⁹ су градови у Далмацији.³⁰ У овој³¹ сеналазиокао

²⁷ За датирање овог изванредно интересантног податка из прошлости византијске Далмације једини ослонац пружају имена византијских царева који се у овом одломку помињу. Посете Доброње Цариграду обављају се за време царева Романа III Аргира (1028—1034) и Михаила IV Пафлагонца (1034—1041), а његова смрт наступила за владе Константина IX Мономаха (1042—1055). Елемената за ближе датирање нема, па можемо да кажемо само толико да су се догађаји о којима је овде реч одиграли између ова два крајња датума: 1028. и 1055. године.

²⁸ Задар се први пут помиње 817. године као метропола византијске Далмације (уп. Einh. Annal., MGH SS, I, 208; *Rački*, Documenta, 326) и вероватно је та улога прешла на Задар после разарања Салоне (уп. нап. 29). Већ почетком IX века, за време франачке окупације, Задар је главни град Далмације (уп. Einh. Annal., MGH SS, I, 193; *Rački*, Documenta, 310). После тога Задар се стално појављује као управни центар царске Далмације све до XI века, па је то свакако разлог што га Кекавмен спомиње на првом месту (уп. Византијски извори, II, 13, 23—24; 36).

²⁹ Салону, метрополу римске провинције Далмације, срушили су Аварии Словени почетком VII века (уп. Византијски извори, II, 11, н. 11; 29, н. 78). Иако је после пропасти Салоне и повлачења већег дела њеног становништва у Диоклецијанову палату управни центар Далмације премештен у Задар, новој насебини створеној око царске палате — Сплиту — припала је улога црквене метрополе целе Далмације. Интересантно је да Кекавмен употребљава овде стари назив Салона уместо новијег то Αοτάλαθον, како га назива Константин Порфирогенит (уп. Византијски извори, II, 13, 21—22).

³⁰ За Кекавмена је Далмација врло широк географски појам и он га употребљава, изгледа, у оном значењу у којем је важио у касноримско, а можда и римско доба (уп. Византијски извори, II, 9, н. 1), а не у значењу византијске Далмације. Ова је обухватала приморске градове Котор, Дубровник, Сплит, Трогир, Задар и низ острва, а Кекавмен, сем Задра и Сплита које с праврм убраја у византијску Далмацију, у њу ставља и Стон и Зету, који јој никада нису припадали (уп. нап. 57; *Ферлуга*, Византијска управа, 95, н. 47).

³¹ Издавачи се питају да ли уместо εν αὐτῇ = у њој, треба читати εν αὐταῖς, у њима. Зато нема разлога, јер је Доброња био архонт и топарх Далмације, а не тих двају градова. Уосталом, није случајно да се у то време у царској Далмацији помињу ова два града. С једне стране, то су најважнији градови, један управни, а други црквени центар Далмације, с друге, у том периоду, вероватно пре јула 1033. године (уп. нап. 35), царска Далмација није више имала обим из ранијег периода. Прелом у процесу одвајања делова Далмације наступио је ускоро после 1018. године, када је византијска војска заузела Далмацију до граница доње Далмације (Поп Дуклнин, 344). У Дубровнику, односно у јужној Далмацији, налазе се после 1018. године Византинци, уп. Поп Дукљанин, 344—345, и Шишићев коментар, ib. 457—458, *Ферлуга*, Византијска управа, 100, и комент. за Скилицу нап. 244. После слома Самуилове државе настала је тема Дубровник (уп. нап. 53). С друге стране, северна далматинска острва долазе у све ближи контакт са Венецијом која од почетка XI века покушава да их чвршће веже за себе разним формама и у неколико наврата. Тако је у првим годинама владе Романа III Аргира ситуација у Далмацији у главним цртама следећа: Византија је у потпуности успоставила своју власт у јужној Далмацији, са центром

архонтитопарх³² неки Доброња³³, (Ἰαδώρα καὶ Σάλων πόλεις εἰσὶ τῆς Δαλματίας, ἣν δε ἐν αὐτῇ ἀρχὼν καὶ τοπάρχης Δοβρωνας) паметан и врло способан. Једном се њему прохте да оде и поклони се блаженопочившем цару господину Роману Аргару. Овај га благонаклоно прими уз поклоне и почастии и отпреми га његовој кући (εἰς τὰ ἴδια) са великим благом. Поласкан тако овим добротинствима, он то понови

у Дубровнику, Млечани су учврстили свој положај у грудии северних острва, Осор, Крк и Раб, иако је после унутрашњих промена 1024. године Венеција донекле ослабљена. Коначно, централни део са Задром и Сплитом је скоро самосталан, иако се у једној задарској исправи помиње византијски владар (уп. *Ферлуга*, Византијска управа, 93—95).

⁸² Архонт је врло широко примењиван термин у византијским изворима: архонтима се, наиме, називају византијски и страни магнати, чиновници у администрацији, црквена лица, скуп стратега тема, виши официри теме, старешине у градовима, највиши представници неких византијских области, итд. (уп. *Schlumberger*, *Sigillographie*, 242 sq.; *Ферлуга*, Ниже јединице, 88 сл.). Далмација је била у свом развиту у оквиру Византијског Царства архонтија и на њеном челу је стајао архонт (ТУ, 124; *Ферлуга*, Византијска управа, 38—67). Кекавмен на овом месту употребљава термин архонт у његовом општем значењу, наиме у смислу некога који у одређеној области има власт, а не као технички термин.

Топархом Кекавмен назива (Start. 24, 22—25, 20) владара мање области на византијској граници, који није, судећи по свему, у некој одређеној обавези према Царству, али који мора да води рачуна о јаком суседу. Налази се у извесном смислу у утицајној зони Царства, јер се за њега каже да може да се одметне од Византије. Такав је донекле и положај Доброње, који је практично независан од Византије, али ипак за њу везан, како показују његове честе посете Цариграду.

⁸³ Већ се од објављивања овог дела поставило питање идентификовања Доброње и Гргура, познатог из неколико далматинских исправа. *Ваашевски*, *Совет*, 163 сл., пошао је од два документа: у првом из 1067. каже се, између осталог, да је некада Мадје де Колумна, задарски приор, поклонио неке земље манастиру Св. Кршевана и да је тај манастир неометано уживао те поседе за време унука поменутог Мадје, који се исто тако звао Мадје и био приор Задра, као и за време сина овог другог Мадје, Гргура, царског протоспатара и стратега Далмације и приора Задра (*Rački*, *Documenta*, 69—70). У другој исправи из 1067. године наводи се син приора Мадје, Гргур, који је био задарски приор, царски патриције и стратег целе Далмације (ibidem, 71). Затим Васиљевски наводи трећи документ из 1066. године у коме Крешимир IV поклања земљу коју је његов дед Крешимир III (1000 — после 1030) дао Мадју и његовом сину Доброњи (Ibidem, 67). На основу та три документа Васиљевски закључује да су Гргур и Доброња једна те иста личност. Изнета је примедба да је листина из 1066. сумњива, јер се у њој помиње Крешимир III као дед Крешимира IV (*F. Rački*, *Dopunci i isprave za stariju povijest Hrvata*, Rad 19 (1872), 56; *Rački*, *Documenta*, 67), али је та примедба отпала, јер је *F. Šišić*, *Genealoški prilozi o hrvatskoj narodnoj dinastiji*, *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva*, N. S. 13 (1913—1914), 84, доказао да је између два Крешимира владао Стјепан III и тиме објаснио како је Крешимир IV могао да назива Крешимира III дедом. *V. Klaić*, *Povijest Hrvata*, Zagreb, 1899, 99, и касније *Šišić*, *Povijest I*, 485—487, међутим, су'у Доброњи видели сина Мадјева, али не Гргура, него његовог брата Дабра (*Rački*, *Documenta*, 42, 43). Пре свега, нема доказа да је трибун Dabro (Dobro) брат Гргуров, а друго, зашто би Гргур био протоспатар и стратег до 1036. г., а од 1036. до 1040. године далматински стратег (проконзул) би био Гргуров брат Доброња, како су мислили Шишић и Клаић. Већ се *D. Gruber*, *Bizantijski pisac XI vijeka o Hrvatima i drugim narodima*, *Prosvjeta*, Zagreb, 1909, 488 сл., питао, с правом, зашто би у Цариград био послат Дабро, макар био стратегов брат, али по положају само трибун. У прилог идентификацији Гргура и Доброње говори свакако врло висок степен веродостојности Кекавмених извештаја уопште, па кад се време деловања Доброње и Гргура поклапа у потпуности, нема приговора идентификацији (уп. *Ферлуга*, Византијска управа, 96—97).

и други пут. И опет би благонаклоно примљен, али не као први пут већ скромније, па се врати у своју земљу (υπεχώρησε). Кад овај цар умре, зацари се блаженопочивши цар господин Михаило Пафлагонац, и (се. Доброња) поново стиже у Цариград али као већ обичан гост би омаловажен. На молбу да се врати, не би тога достојен и увређен он поче да гунђа. Приметивши, дакле, да он гунђа дворани то доставе цару и смисле овај предлог: како га сада имамо у рукама, завладајмо његовом земљом (τὴν χωρὰν αὐτοῦ δεσποόμεν), јер нам се неће нико супротставити. Тако и би. Стрпавши га затим у преторијску тамницу³⁴, заузму без тешкоћа његову земљу (τὴν χωρὰν αὐτοῦ) и преселивши његову жену и сина, одведу и њих у преториј и све време свог живота они проведу у затвору и тамо умру, за цара Мономаха, Доброња (Δοβρωνας) и његова жена, а син његов, презрен и ни од кога нецењен једва успе да побегне.³⁵ Толико о њима".

(р. 77, 16—78, 7)

³⁴ У Цариграду су била два преторија, који су употребљавани као тамнице. Име су добили по томе што је некада у њима станао префект преторија. Један је био између Аугустеона и Константиновог форума, а други између истог форума и палате Лаусус (*R. Janin*, *Constantinople byzantine*, Paris 1950, 163, 166).

³⁵ Доброња је посетио престоницу Царства први пут врло вероватно пре јула 1033. године, када је лепо примљен и почаствован, јер се у исправи из 1033. помиње као проконзул (*Rački*, *Documenta*, 41), дакле с титулом коју му је можда признао визангијски цар. Вероватно је посетио Цариград на самом почетку владавине Романа III Аргира (1028—1034). Друга посета догодила се за владе истог цара, дакле пре смрти Романове, 11. априла 1034. г., али овога пута није примљен тако лепо као први пут. Међутим, само језгро ове вести може се прихватити као историјски тачно. Кекавмен је своје дело писао само за своје читаоце и децу, с намером да им да упутства како да поступају у разним приликама. Руковођен оваквом намером морао је степеновати догађаје у својој причи и у неким појединостима одступати од стварних збивања у складу са дидактичком тенденцијом свога списка. Свакако је Доброња одлазио чешће у Цариград. Друга посета, пред смрт цара Романа Аргира, била је одраз присних и живљих веза између централне власти и Далмације. Тешко је поверовати да је приликом друге посете примљен горе него први пут, јер није вероватна прича да је одлазио на двор ради неколико поклона и личног богађења, већ су морала бити у питању политичка збивања (*D. Preradović*, *O Dobronji*, *hrvatsko-bizantijskom dostojanstveniku XI veka*, *Starohrvatska Prosvjeta*, god. IV, br. 1 (1898), 18). *Šišić*, *Povijest I*, 478—488, је изнео мишљење да је Доброња одлазио у Цариград у интересу хрватског краља Стјепана (1030—1058), који је радио на томе да себи прикључи градове. То није вероватно, јер зашто би давали високе титуле и назив стратега Далмације човеку који би долазио као изасланик хрватског краља. Политичка ситуација тога времена била је повољна за Византију (уп. *Ферлуга*, Византијска управа, 94 сл.), па је она почела све више да се меша у унутрашње прилике Далмације. Доброњина путовања највероватније су била у вези са борбом за очување аутономије градова, која је била један од њихових основних проблема и коју су они љубоморно чували. Титуле Доброн>е-Гргура показују управо тај појачани утицај Византије на унутрашње прилике у Далмацији, као што је затварање његовог имало за последицу да је Византија још чвршће узела у своје руке ову тему. Доброњиним путовањима могло је бити решено и питање враћања северних острва у оквиру царске Далмације. У два испрвама из 1036. Гргур носи називе „протоспатар и стратег целе Далмације“ (*Rački*, *Documenta*, 42), односно у другој „in finibus uero Dalmatarum honor protospatarii et stratico Gregorio uiro illustrissimo procurante“ (ibidem, 14). Навођење целе Далмације у титули Гргура-Доброње одражава територијалне промене настале услед слабења Млетака после 1026, односно чињеницу да су у оквир византијске Далмације враћена острва Црес и Лошињ, Раб и Крк (уп. *H. Kretschmayr*, *Geschichte von Venedig*, Gotha

1040,³⁶

ЗАУЗИМАЊЕ И ГУБИТАК ДИМИТРИЈАДЕ ЗА ВРЕМЕ ОДЕЉАНОВОГ УСТАНКА

„Димитријада³⁷ је пркморски град Хеладе (Δημητριάς πόλις ἐστὶ τῆς Ἑλλάδος παρὰ θάλασσαν), добро заштићен и лгорем и околним мочварама. Десилоседа јењиме завладао Дељан³⁸, он беше топарх Бугара (... δ Δελιάνος τοπάρχης δὲ ἦν οὐτος Βουλγάρων). Пошто је њиме завладао, послао је у њега старог и у ратним стварима искусног војника Љутовоја Девољског³⁹ (Λυτοβόην τον Διαβολήτην) [на бугарском језику стратег се назива челник⁴⁰ (τξελνίκος)] давши му и војску за

1905—1920, I, 145—149; R. Cessi, Storia di Venezia, II, 254—255; *Ферлуга*, Византијска управа, 97—99).

” Заузимање Димитријаде збило се на самом почетку Одељановог устанка, дакле у јуну или јулу 1040. године. Кекавмен каже да је градом завладао Одељан, па је према томе до тога дошло док је озај још сам стајао на челу устанка, дакле пре бекства Алусијана из Византије и његовог прелаза на страну устаника у септембру 1040. године, а после појаве комете, 6. августа 1040. године (уп. комент. за Скилицу, нап. 202, 234 и 235; *VasumbeecKii*, Советн, 274; *Lemerle*, Prolegomenes, 66). *Злашарски*, Историн, II, 58—59, такође ставља тај догађај на сам почетак Одељановог устанка, јер су тада успеси били тако велики да је услед ших у устаничку војску ушао дух безбриге и тежња за уживањем и одмором, како је то описао Кекавмен у овом одломку.

³⁷ Димитријада је град у близини залива Воло, у Тесалији, и припадала је теми Хелади; била је значајна лука и трговачки центар ове теме и области, како се види из другог податка Кекавмена из средине XI века у коме се говори и о трговини и о богатим трговцима у том граду (Strat. 33,29—34,33). Уп. и Византијски извори, I, 204 нап. 41.

³⁸ За Петра Одељана уп. комент. за Скилицу, нап. 205.

³⁹ Сасвим сличан облик налази се и код Акрополита, ed. Heisenberg, I, 76,2: Λίτοβόης; за њега уп. *M. Lascaris*, Cinq notes à la Πρόνοια de M. Ostrogorski, Byz. 21 (1951), 268. Грчки облик Λυτοβόης досад је редовно транскрибован Литовој (*VasumbeecKii*, Советн, 273—274; *Злашарски*, Историн, II, 58; *Moravcsik*, II, 179; *Цанкова*, К)гозападните бѣлгарски земи, 598; *Lemerle*, Prolegomenes, 65), али је *Дуичев*, Кекавмен, 65, указао да би више одговарао првобитној словенској форми облик ЛКЗТОВОИ у смислу „храбри војник”. Да је Дујчев био у праву у погледу словенског облика имена види се на основу повеље краља Милутина манастиру св. Ђорђа Горга код Скопља из 1299/1300. г., у којој се помиње КОСТА ЛГОТОВОИ, уп. *Р. Грујић*, Три хиландарске повеље, Зборник за историју Јужне Србије и суседних области, Скопље 1936, 12. Да ли израз Кекавмена „стари и искусан у ратним стварима војник” не подсећа понеке на превод или тумачење имена Љутовој и тиме се још једном потврђује Кекавменово познаваше словенског? (*Цанкова*, н. д. 597; *Lemerle*, Prolegomenes, 21, н. 4). О његовом познавању словенског језика сведоче, између осталог, речи којима се он служи, нпр. челник (уп. нап. 40), богат (уп. *Дуичев*, Кекавмен, 64), хусар (уп. нап. 22). Љутовој је био родом из Девола или је можда пре устанка управљао Деволом или девољском облашћу. Девољ је град југоисточно од Драча, на истоименој реци, познат и као културни центар и важно војно упориште. Љутовојевим пореклом могло би се објаснити и његово учешће у устанку: у драчкој области, наиме, народ се дигао против Византије под вођством неког Тихомира и брзо се придружио Одељану (уп. комент. за Скилицу, нап. 214—216).

⁴⁰ Чин челника одговара према Кекавмеву византијском стратегу, али не у значењу команданта војске нити намесника теме, већ заповедника града и његове области (уп. нап. 8 и 17). На то упућују функције које је Љутовој Девољски вршио у

чување тврђаве. Овај стигавши, оправдио је зидине које су биле запуштене и поставио је ратне машине и оружја, као што приличи једном стратегу да учини. Учврстивши тврђаву, био је безбрижан не плашећи се напада споља нити подозревајући немире изнутра, због тога што су становници били веома припрости људи и сасвим неискусни, и због тога што се осигурао њиховом заклетвом. Али безбрижност, по обичају, доноси изненада жалосг и опасности. Пренебрегавајући то и не сумњајући у становнике града, стратег се предао раскоши и доколици. Мештани пак ако су и били неискусни, али је природа учитељ свакоме лукавству и препредености; они потајно упуте посланство солунском дуки⁴¹ да пошаље некога да заузме град (то χάστρον) и њих награди. Дука пошаље неког пантеота званог Зеπε⁴² (πανθ-εώτην Ζεπε καλούμενον) са бродовима и војском. Кад бродови стигуше близу луке у скривени залив он о томе потајно обавести мештане; подигавши се одмах, они савладаше стратега и везавши њега и његове стражаре, предадоше их Ромејима”.

(р. 28, 9—31)

7

1040.^{is}

АЛУСИЈАНОВА ОПСАДА СОЛУНА

За време похода прошив варвара или шврђаве, најире пошави логор, али не сувише близу неирџашеља. Нека се војска најире одмори и среди иа шек онда, ако желиш, нападни неирџашеља.

Димитријади, то што је имао „војску за чување града”, као и речи којима Кекавмен пребацује Љутовоју да није спремио одбрану града као што треба да уради стратег. Вероватно је из тих разлога *Miklošić*, Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum, Vindobonae 1862—1865, s. v., превео са praefectus. Иначе, челник се употребљава код Влаха и данас у смислу поглавара влашке заједнице (уп. *M. Gyoni*, La transhumance des Vlaques balcaniques au Moyen âge, Byzantinoslavica 12 (1951), 32). Д. Матов и А. Грегор (цит. према *Дуичеву*, Кекавмен, 63—67) указали су да је од овога облика настао у данашњем грчком τσέλερχας, односно τξέλλιγγας — пастирски старшина (види још: *Moravcsik*, II, 311: Führer, Älterer — вођ, старшина; за челника у средњовековној Србији, уп. *Јуречек* — *Радонић* II, 97, 361—362, 417).

⁴¹ Дука Солуна вероватно је Константин, синовац цара Михаила IV Пафлагонца (1034—1041), који се нешто касније супротставио нападу Алусијана на Солун (уп. коментар за Скилицу, нап. 236; *Lemerle*, Prolegomenes, 66).

⁴² Византијски заповедник Зепе не помиње се ни у једном другом извору. Пантеоти се помињу у изворима X и XI века и изгледа да је реч о функцији, а не о титули, јер је познат један архонт Πανθ-εῶν (Скилица-Кедрен, II, 504,22). Пантеоти су боравили на царском двору и били су нека врста царске страже (*Glykatzis*, Administration, 28, н. 9).

⁴³ Опсада Солуна којом је руководио Алусијан пада свакако у време после септембра 1040. годкне, када је овај прешао на страну устаника, али не много после тога датума, јер га је Одељан скоро одмах после доласка у логор код Острова упутио на Солун (уп. комент. за Скилицу, нап. 234). Можда је устаничка војска дошла под Солун још у септембру или октобру 1040. год. (*VasumbeecKii*, Советн, 258—259; *Злашарски*, Историн, II, 68; *Lemerle*, Prolegomenes, 67).

„Солун је град ... многољудан ..⁴⁴ са великим мноштвом“⁴⁵ (Θεσσαλονίκη πόλις ἐστὶν ἐπὶ ... πολυάνθρωπος ... μετὰ πλήθους πολλοῦ) Бугара да води рат против њега (se. града Солуна), али он не подигну најпре свој шатор нити на згодном месту улогори своју војску, али чим почне дасеса комором зидинама приближава, приметну борбу. Његова војска беше изнурена од умора и напора. Јер замор од пута зна да одузима снагу и колебљивим учини чак и оне који се истичу снагом и чврстином тела. Пошто он, као што је речено, не улогори војску, људи су тумарали тамо амо, неко тражећи да пије воду, неко да одмори свога коња, неко да се и сам одмори од напора. Опазивши их да тако без реда лутају, они из тврђаве изненада истрче, нападну их и за трен задаше Бугарима велики пораз. И једни од њих беху убијени, други умру од жеђи и врућине, а остали, као овце у тору сатерани, беху заробљени.⁴⁸ Алусијан (Ἀλυσσιανός), онај достојан дивљења војник⁴⁷, саж је побегао, одбацивши чак свој оклоп“.

(р. 22, 9-24)

⁴⁴ На овом месту постоји у тексту једна лакуна, коју је ΒασίλβеесKUи, Советм, 258, попунио: Постоји град Солун. Пошавши са великим мноштвом Алусијан ... (Θεσσαλονίκη πόλις ἐστὶν. Ἐτελθὼν Ἀλυσσιανός μετὰ πλήθους πολλοῦ). Василевски је, дакле, објављујући први пут Кекавменово дело са коментарима 1881. године, ову лакуну друкчије попунио но приликом издавања критичког текста заједно са Јернштетом 1896. године.

⁴⁵ Ради се о војсци која је према Скилици-Кедрену бројала 40000 војника (уп. коментар за Скилицу, нап. 236). *Василевски*, Советм, 259, сматра овај податак сасвим веродостојним.

⁴⁸ Опсада Солуна описана је детаљно и код Скилице-Кедрена док је Псел уопште не помиње (уп. комент. за Скилицу, нап. 238). Скиличин опис разликује се од Кекавменовог по редоследу догађаја и по начину излагања, а има и неколико детаља који се код Кекамена не налазе. Према том опису, Одељан је послао Алусијана са војском од 40 000 војника против Солуна, који је бранио патрикије Константин, царев синовац. Алусијан је „ревностно“ водио шест дана опсаду, употребљавајући разне машине и друге опсадне справе, али су становници заједно са редовном војском, после дугих молитви светом Димитрију, изашли из града и, захваљујући чудесној помоћи свеца, који се борио на челу војске, победили устанике, од којих је пало више од 15 000, а заробљено је исто толико (уп. комент. за Скилицу, нап. 236). Скиличина вест да је опсада трајала шест дана и да је вођена по свим војним правилима у потпуној је супротности са Кекавменовим описом према коме је Алусијан погрешио баш у томе што се није придржавао тих правила па је претрпео пораз већ првог дана после доласка под солунске зидине. Опис код Скилице-Кедрена подсећа на разне сличне легенде о чудотворној интервенцији св. Димитрија у корист свога града; да би чудо свеца било веће, да би се постигао већи ефекат код читалаца, требало је показати да је опсада вођена озбиљно, да је дуго трајала, итд. Јасно је, дакле, да треба узети Кекавменов, а не Скиличин опис опсаде Солуна као веродостојан, јер се одликује трезвеношћу и објективношћу (*Василевски*, Советм, 259; *Злашарски*, Историј, II, 68; *Lemerle*, *Prolegomenes*, 67). То не значи, међутим, да неки подаци у тексту Скилице-Кедрена нису нетачни, као нпр. име византијског команданта у Солуну, или број заробљених, итд.

⁴⁷ Чудан је Кекавменов атрибут за Алусијана, али се можда ради о ироничном тону као у Самуиловим речима упућеним Василију II после пада Ларисе (уп. нап. 8).

1041.⁴⁸

ВИЗАНТИЈСКА ВОЈСКА ЗАУЗИМА ТВРЂАВУ БОЈАН ЗА ВРЕМЕ ОДЕЉАНОВОГ УСТАНКА

Кад се неуријашељ иојави са целом војском, не излази из шврђаее; исишиај пегову снагу и сиоссбиосиши. Ако видиш да имаш могућноа Тиш да учиниш исиад, наиадни га, али нека на зидинама ошаиу браниоци. По-некад је довољно само да браниш шбрђаву.

„Бојан⁴⁹ је чврста бугарска тврђава (δ Βοϊάνος κάστρον ἐστὶ βουλγαρικὸν ὄχυρόν). Кад је цар господин Михаило кренуо у рат на Бугарску и освојио Тријадицу (ἐπιβάς τῇ Τριαδίτῃ) заузме и Бојан. Тамо су били чувени и ратоборни Бугари, а њихов заповедник тамо беше такозвани Воткос⁵⁰ (ὁ δὲ ἐξάρχων αὐτῶν ἐκεῖσε ἦν ὁ Βότκος οὕτω καλούμενος). Уздајући се у своју храброст крену изван тврђаве да се боре, као да су се стидели да остану унутар тврђаве. Кад се борба распламса и битка постаде све жешћа, они чувени Бугари узмакну. И док су они жељно улазилк на капију тврђаве, уђоше заједно с њима и Ромеји, и заузевши град (τὴν πόλιν), учине велики покољ“.

(р. 32, 2—12)

1041.-

ХАРАЛДОВА ДРУЖИНА У БОРБИ ПРОТИВ ОДЕЉАНА

Харалд је био син варешког краља и имао је браша Олафа; оеај је иосле смрши оца ирисвојио краљевсиво. Харалд је са 500 еојника сиушио у службу Михаила IV Пафлагонца (1034—1041). Рашовао је најире на Сицилији, а зашим ирошив Пешра Одељана.

⁴⁸ Ради се о последњој фази Одељановог устанка, када је 1041. године цар Михаило IV Пафлагонац (1034—1041) лично кренуо у рат против устаника; уп. *Литаерин*, Болгарин и Византиј, 393. Овај догађај не помиње се у другим изворима. али би се могао довести у везу са оним што о царевом походу каже Аталијат (уп. нап. 49).

⁴⁹ Бојан је град недалеко од Сердике (уп. комент. за Скилицу, н. 139: Βοϊόν). Аталијат, II, 4—6 (уп. комент. за Аталијата, нап. 6) говорећи о походу Михаила IV Пафлагонца против Одељана каже да је цар, „пошто је напао Сердику која се сада назива Тријадицом и преко ње Илирик“, победио устанике, па, према томе, потврђује да ова тврђава није била много удаљена од Сердике, да је била на путу који је из Солуна водио према Сердици, и да је њено заузимање претходило паду Сердике; тако и *Злашарски*, Историј, II, 78—79, али на основу различите, необједииве, аргументације.

⁵⁰ Вотко је иначе непозната личност, али је свакако спадао међу оне ретке великаше, који су по имену познати, у редовима Одељанових устаника.

⁵¹ У последњој фази борбе против устанка Петра Одељана учествовао је лично цар Михаило IV Пафлагонац (1034—1041), и како њега прати чувена варего-руска дружина под Харалдом, ради се о 1041. години.

„А после тога, у то време, деси се да се Дељан побуни у Бугарској (ἐλαχέτο τε μοῦλτε ὅσος τὸν Δελιάνον εἰς Βουλγαρίαν). Са царем крену и Аралт⁵² (ὁ Ἀράλτης) са својом војском и изврши против непријатеља дела достојна своје племенитости и јунаштва. Покоривши Бугарску цар се поврати“.

После смрти Михаила иражио је да се враши у своју земљу али му шо није доуцшшено, Ииак је усьео на крају да иобегне, иосшао је краљ умгши свог браша, и увек је исказивао љубав и иријашељшиво ирема Ромејима.

(р. 97, 13—17)

10

1042.*

УПАД ВИЗАНТИНАЦА У ДУКЉУ

Ако уиаднеш и иљачкаш земљу неког шоцарха, не враћај се ишим иушем којим си ушао у његову земљу. Неиријашељ, иознавајући крај, иосшавиће заседе у клисурама и на иоврашку унишиће ше.

„Тако уради у Дукљи Травуњанин Србин⁵¹ катепану Драча Михаилу, сину логотета (ὁλοῖον ἐτοίρην ὁ Τροφούνιος ὁ Σέρβος τῷ кате-

⁵⁰ Харалд, о коме је овде реч и чији живот и деловање у Византији Кекавмен описује, био је син неког Сигурда, а не варешког краља, а Олафније постао краљ после смрти свог оца, како то каже Кекавмен, већ после безвлашћа од 15 година. Харалд је у Византију дошао не после доласка на престо Олафа, већ после његове смрти у бици код Стиклестада, 1030. године. Кекавмен, дакле, није добро познавао, што је СХВЗГЉИВОЈ живот Харалда пре његовог доласка и после одласка из Византије, али зато излаже његова дела у служби Царства са оном тачношћу и веродостојношћу којима се одликује цело његово дело. Харалд је ратовао заједно са Манијакисом на Сицилији, учествовао у борбама против Петра Одељана 1041. године. Толико Кекавмен каже о њему у Византији. Али је он свакако узео учешћа и у другим походима. У вези са његовим одласком из Византије и низом других питања (пренос великих количина злата из Византије, односи са Царством после повратка) уп. *BacwbeecKiiū*, Советм, 141—145, *B. Г. BacwbeecKiiū*, Варлго-русскал и варлго-англијскал дружина в Константинополе XI и XII вв., Трудм I (1908), 176 сл., и *Lemerle*, *Prolegomenes*, 62—64, где је наведена и новија скандинавска литература о ТОМ питању.

⁶⁵ Ради се о византијском походу на Дукљу 1042. године, који је детаљно описан код Скилице (уп. комент. за Скилицу, нап. 257—265) и с којим се Кекавменов опис, знатно краћи, у потпуности слаже. Једине мање разлике су у томе што Кекавмен за Михаила каже да је био катепан Драча, па према томе наводи тачно његову функцију, а код Скилице-Кедрена стоји да је био архонт, па је, према томе, употребљен Један општи термин (уп. нап. 32); према првом извору учествовало је у походу 40 000, а према другом 60 000 војника.

⁵⁴ Лемерл се с правом пита зашто Кекавмен на овом месту Стефана Војислава назива Требиљским Србином, а на другом Војиславом Диоклићанином (уп. нап. 58); он се даље пита да ли се Кекавмен можда користио двема традицијама или различитим изворима (*Lemerle*, *Prolegomenes*, 68). Одговор лежи донекле у облику Τροφούνιος. Грчки облик који се редовно појављује је Τερβουνία, а њени становници називају се Τερβουνῖοι (*Новаковић*, Српске области, 19 сл.; *Јиречек*, Зборник Јиречека, I, 232; Византијски извори, II, 14, 34, 62 н. 218, 219, 221). У домаћим изворима, у Летопису Попа Дукљанина и у старим дубровачким актима стоји „Tribunia“, у млађим „Tribigna“. Даље се у српској краљевској титули у XIII веку јавља Травунија (*Јиречек*, Зборник Јиречека, I, 232). Словенски облик је дакле млађи од грчког,

πάνω Δυρραχίου Μιχαήλ τῷ του λογοθ-έτου υἱῷ εἰς Διοκλείαν), и уништи његову војску која је бројала преко 40.000. Поменути наимекатепан упавши у Дукљу ошвачка је, а враћајући се затече клисуре, кроз које је био ушао, запоседнуте и би заробљен. А можда је имао и други пут да се безопасно повуче, али из непромишљености, боље рећи неискуства, би заробљен“.

(р. 25, 24—26, 1)

11

После 1042.“

КАКО ЈЕ ВОЈИСЛАВ, ДУКЉАНСКИ ТОПАРХ, ЗАРОБИО
ВИЗАНТИЈСКОГ СТРАТЕГА У ДУБРОВНИКУ

„Да ти саопштим и друго лукавство варварина (εθνικού). Катакалон Клазоменски био је стратег у Дубровнику (ὁ Κατακαλὼν ὁ Κλυζομενίτης στρατηγὸς τῇ Φαουσίῳ).⁵⁶ Стратегу се прохте да помоћу

млађи су и облици из дубровачких аката (уп. нпр. старији облик *Sirmium* и млађи словенски *Срем*), па је према томе прилично јасно да се Кекавмен при састављању описа овог похода служио домаћом традицијом, највероватније романском, с обзиром на облик Τροφούνιος од *Tribunia*. Ово показује да је Кекавмен добијао обавештења непосредно, или од византијских чиновника који су били неко време у тим крајевима, или можда од домородаца с којима је долазио у контакт, уп. *Ферлуга*, Кекавмен, 185—196. Поп Дукљанин, Шишићев коментар, 462, сматра да из речи Требињанин ваља закључити да се Стефан Војислав родио у Требињу (Травунији), где му је отац Драгомир заиста био владар отприлике од 990. до 1018. године. Можда је, међутим, Војислав тада већ владао Требињем.

⁶⁵ Тешко је одредити хронологију овог догађаја. Васиљевски је претпостављао да се ова епизода збила пре првог византијског похода на Зету, 1040. године, не искључујући могућност да је до тога дошло између 1040—1042. године (*Васиљевски*, Советм, 272—273). *Јиречек-Радонић*, I, 135, Л Поп Дукљанин, Шишићев коментар, 462, ставили су овај догађај после друге византијске експедиције у Зету, 1042. године, при чему Шишић одређеније каже да се он збио између 1043. и 1050. У прилог претпоставке Васиљевског говорила би пријатељска политика према Византији коју је Стефан Војислав водио дуго пре 1040. г. (Поп Дукљанин, 344). Затим, помињање нозорођеног сина упућивало би пре на ранији него на каснији период владе Стефана Војислава. Ово датирање, међутим, није вероватно. Стефан Војислав се, наиме, нешто пре 1040. године замерио византијској влади и због тога што је запленио 10 кентенарија злата са брода који је буре бацила на илирске обале. Сазнавши за то, цар је од Стефана Војислава тражио да му врати злато (уп. комент. за Скилицу, нап. 8). Да се догађај о коме прича Кекавмен збио пре 1040. г., пре првог византијског похода против Војислава, цар би свакако тражио од Војислава не само да му врати злато него и заробљеног стратега. Према томе, остаје само могућност да се он збио после 1040. а пре 1042, тј. између две велике византијске експедиције, или чак после оне из 1042. године. У прилог претпоставке да је до заробљавања дубровачког стратега дошло после 1042. године говори податак Попа Дукљанина, 346 сл., према коме је захумски кнез учествовао у рату против Војислава 1042. године на византијској страни, па је Захумље ушло у државу Војислава после 1042. године (уп. *Осирогорски*, Историја, 309, н. 3), а заједно с њим и захумска лука Стон. Према томе, овај се догађај највероватније збио после 1042. године (уп. *Ферлуга*, Византијска управа, 100—101).

⁵⁶ Нема никакве сумње да је у то време Дубровник са околином био византијска тема. Пре свега, у њему је био стратег, затим је у овом опису на два места изричито употребљен термин „тема“, и то на једном чак супротстављајући га области Војислављевој: „на средини између стратега теме и топархова земље“. Катакалон

наместеног пријатељства извршн ратни подвиг. Беше у градовима Далмације у Зети и у Стону⁶⁷ топарх Бојислав Дукљанин (ή"ν δε εϛ τα κάστρα Δαλματίας εις την Ζένταν καί εις την Στάμνον топарχης Βοισ&λά-βος ό Διοκλητιανός)/⁶⁸ (se. Стратег) хтеде да га зароби. И шта учини? Спријатељи се с њиме, чешће му шаљући поклоне, желећи њима да га обмгке. Иако је овај био варварин, али по природи и кскуству беше мудер. па је он, с једне стране, примао поклоне а, с друге, претвараше се као да је цару поданички сдан (δούλος) тобоже због благонаклоности и милости стратега. Пошто је топарх имао сина гедавно рођеног, стратег се понуди да му кумује при светом крштењу. А кед му овај сав одушевлён рече: „ако тражиш и кућн д:и дећк", стратег ке хтеде. Сложе се, тако, обојица да ће СКЛОПЕТН кумство на средини између стратега теме и топархове земље (εν μέσω του Φέματος του στρατηγού καί της χώρας του топарχου). Стратег је на мору био припремио дромоне [место је наиме било поред мора] у намери да га (se. Војислава), чим он дадне знак, шчепају и убаце у дромон. Исту намеру имао је и топарх и држао је на тајном месту у припреми одабране момке тако да, када он дадне знак, који је с њима уговорио, искоче, ухвате стратега, и оне с њим. Тако и би. ОЕИ се потсм сретну и, изљубивши се, седну.

Клазоменски, из малоазијског града Клазомена, како показује његово име, био је царски функционер упућен на дужност намесника од стране централне владе.

Може се питати да ли је Κλυζομενίτης правклно протумачено као Клазоменски (*Васил Бевскии*, Советм, 272).

Дубровачка тема основана је вероватно не много после велике византијске победе над Самуиловом државом, дакле нешто после 1018. године. Посебан положај Дубровника потврђује извештај из 1032., прежа ксше су Дубровчани ратовали против Сарацена, заједно са Нићифором, стратегон Наупакта (уп. комент. за Скилицу, нап. 303; *Скабаланович*, Виз. государство, 222, н. 2; *Ферлуга*, Вкзантјиска управа, 100). Тема није била велика, јер се њена северозападна граница налазила негде на обали између Дубровника и Стона који је био већ у држави Стефана Војислава. У ваздушној линији Дубровник је удаљен од Стона око 22 наутичке миље или 40 км. Величина теме је, уосталом, у складу са општим процесом развитка тематског уређења у другој половини X и у XI веку (уп. *Glykatz*, Administration, 46 sq.). Ни њен војни значај није био великв, што се ЕЕДИ из деловања стратега Катакалока, који је био приморац, услед оскудице већих снага, да се служи ситним лукавствима. Имала је свакако извешан значај као истакнута тачка прежа словенским областима у залеђу и као царска поморска база. Дубровачки стратег је имао на расположењу извешан, свакако не велики број дромона, који су служили за препадне и за обалску полицијску службу (уп. нап. 59).

⁶⁷ Први пут је на овом месту употребљен назив Зета, који се касније одомаћио за целу област (лат. Zenta, Genta). До XI века употребљавао се назив Дукља (уп. *Јиречек*, Зборвик Јиречека, I, 229—230; Византијски извори, II, 10, н. 5), који је, уосталом, Кекавмену познат (уп. одломак 10). Кекавмен сматра Зету градом, а ке облашћу, што свакако није тачно, и изгледа, дакле, да не зна да постоји река Зета, Морачина притока. У сваком случају Зета је домаћи израз за Дукљу и утолико је Кекавменова вест драгоценија.

Стон, захумски град, налазк се на јужном, најужем делу полуострва Пељешца (*Јиречек*, ibidem, 236—237; Византијски извори, II, 20, н. 38, 61, н. 212). Појам Далмације је и овде употребљен у широком географском смислу (уп. нап. 30).

⁶⁸ Војислав Диоклићанин Кекавмена је свакако Стефан Војислав (о. 1040—о. 1050) чији су односи са Византијом најдетаљније описани код Скилвце (уп. нап. 54 и комент. за Скилицу нап. 246—265).

Тек што су они сгли, на дати заак опколе стратега и, везавши му руке и ноге, одведу га везаног са његовим сином и свом пратњом и дромонама⁹ у Стон (εις την Στάμνον). И оним замкама и мрежама којима хтеде да улови би уловљен, на срамоту Ромеја. И пази да оно, што си у себи лукаво смислио другоме не постане победа; несрећа једних постаје наиме слава и добитак других. Треба, дакле, да радиш смишљено, јер ја ти не изнесох старе догађаје, већ оно што се пре кратког времена за наших дана десило. Стратези наиме у највећем броју пострадаше од оних које су сма-трали пријатељима".

(р. 27, 10—28, 8)

12

1966.*

УСТАНАК ГРКА, ВЛАХА И СЛОВЕНА У ТЕСАЛИЈИ

*Николица*¹ из Ларисе иокушавао ји неколико иуша, најуре лично, са време свог боравка на деору, а зашим иисмима из Ларисе, да обавесиши цара Консанишина X Дуку (1059—1067) о усанку који се иришремао у Хелади. У недоумици иша да рад:и, да ли да заро5и вође, или да иружа ошиор, одлучио је да чека и да се ираеи као да нишма не сумња, али је иушем бројнихухода ирашио делашноши усшаника. У ме 'узремену усшаници су закључили да не могу извесши своје иланове без Николице,*

„... он наимеималуде и своју војску (λαον 'ιδιον), итврђаву, а земља (ή χώρα) га слуша та шта он рекао.“⁶²

(р. 68, 7—9)

⁶⁹ У византијској флоти постојали су велики и мали дромони. Мали су ималн један ред весала; због лаке грађе и брзине нарочито су били подесни за обалску стра-жарску службу и за препадне. Употребљавани су како у царској тако и у тематским флотама (уп. *Pomorska enciklopedija*, I, 630—631). Катакалон је вероватно имао на расположењу мале дромоне, од којих је можда један део, или један део њихове по-садг био дубровачки, јер се још 1032.године спомиње учешће дубровачких поморских снага заједно са византијским, против Сарацена (уп. коментар за Скилицу, нап. 303; уп. и *Ферлуга*, Византијска управа, 119).

⁶⁰ Николица III боравио је на двору цара Константина X Дуке (1059—1067), па су према томе припреме за устанак биле свакако у току пре 1067. године. Док је био у Цариграду и чекао да буде примљен од цара, појавила се, маја, 4. индикта, тј. 1066. године, комета (уп. *Аталијат*, 91,17—92,2; *Скилица-Кедрен*, II, 658, 8—14; *Зо;гара*, III, 680, 5—10; *Василвгвскии*, Советм, 128; *Lemerle*, *Prolegomenes*, 47, н. 4). Озлоглеђен што није био примљен код цара и забринут због појаве комете, као и због гласова о припремама Роберта Гвискарда за напад на Византију (уп. *Chalandon*, *Alexis*, 60, 85—86), Николица се вратио у Ларису. Дакле, припреме за устанак вршиле су се најкасније од маја 1066.

⁶¹ Реч је овде о Николици III (уп. Увод) кога мало ниже Кекавмен назива Ни-колици Делфин. Расправљало се много о пореклу ове породице за коју је неколико румунских историчара тврдило да је влашка, док су је бугарски убрајали међу сло-венске, али јепрлично јасно дасерадиостаројгрчкој породици из Тесалије (*Gyoni*, *L'oeuvre*, 142—143 и 147—148; *Lemerle*, *Prolegomenes*, 56).

⁶² Овај податак јасно указује на социјални положај Николице III, који је спадао међу крупне феудалце у Тесалији. За време норманског напада на Византију, 1083. године, помињу се недалеко од Трикале, града у Тесалији, баште које су при-падале породици Делфина (*Ана Комнина*, ed. Leib, I, 169).

*Усшаници су иослали своје вође Јована Гримијаниша и Григорија Вамваку (τον τε Ἰωάννην ἀποπρωτοσπαθ-άριον τον Γρημιανήτην καὶ Γρηγόριον τὸν Βαμβαχαν)*⁶³ *да га уведу у своје иланове и Николицаје ирисшао уз њих. Усшаници су се ујушру скуиши у кући Бершоја Влаха*" (Верφόου του Βλάχου) *м много су се обрадовали чувиши за ирисшанак Николице Делфина, који се и сам нешио касније иојавио на скуиу. Уишшан иша мисли о илану, он је одговорио:*

"То није добро. Јер, прво долазимо у сукоб с Богом и чинимо га непријатељем, затим с царем, који свакако може да покрене силну војску против нас и да нас уништи. Сем тога, сада је већ и јуни, и кад настане метеж како ћемо моћи обавити жетву?"⁶⁵ А када рече Власима: „Где су вам сада стада и жене?" они одговоре: „У планинама Бугарске" (εἰς τὰ ὄρη Βουλγαρίας). Јер је код њих устаљено да су стада [Бугара]⁶⁶ и породице од месеца априла до месеца септембра у високим планинама и хладним местима⁶⁷. „Па зар их

⁹³ Јован Гримијанит био је „апопротоспатар", дакле, бивши протоспатар. Титула протоспатара била је још у X веку прилично висока, али у XI веку постала је све ређа. Николица III био је за време устанка и сам протоспатар (Strat. 68, 18), па *Литаврин*, Восстание Болгар, 126, закључује да је Јован некада био на положају на коме се тада налазио Николица III и можда његов претходник. Стварно изгледа, на овом месту, да је реч о функцији, иако се у свим изворима, без изузетка, протоспатар примењује као титула. Можда је овде Кекавмен употребио титулу изостављајући назив функције, па би, према томе, Литавриново мишљење било у основи прихватљиво.

⁶⁴ Боривоје је словенско име. Код Скилице (Скилица-Кедрен, II, 484, 12) помиње се Боривоје, стратег Хиоса. Боривоје је први Влаха, чије име је остало забележено у историји (*Gyoni*, L'oeuvre, 137, н. 1), и, како је приметио *Васвеевски*, Советм, 131, одраз је утицаја Словена на Влахе и њихових узајамних веза. Овај податак интересантан је и по томе што показује да су неки Власи већ били насељени по градовима (*Gyoni*, L'oeuvre, 142).

⁶⁵ Ове речи очигледно нису биле упућене Власима; њима се Николица III обратио у следећем ставку. Питање је упућено грчком и словенском становништву које се бавило шивопривредом и које је, дакле, такође било присутно на састанку у Лариси (уп. *Литаврин*, Восстание Болгар, 127). Они су заједно са Власима сачињавали основну масу устаника.

⁶⁶ На овом месту не може да стоји „Бугари", већ треба да стоји „Власи"; по среди је вероватно грешка преписивача. Тако су то схватили и издавачи (уп. Strat. 69, 1 и нап. у варијантама).

⁶⁷ Ово је најстарија вест о познатим годишњим кретањима Влаха из планинских у равничарске крајеве или обрнуто, према годишњем добу. Према Кекавменовом опису, Власи су проводили зиму од октобра до марта у Тесалијској равници и по обронцима Пинда. Имали су, дакле, своја стална обитавалишта у равничарским крајевима. Пре великих врућина, априла месеца, кренули би заједно са својим породицама и стоком према северу и преваливши дуг пут, већ су у јуну били дубоко у унутрашњости Балканског полуострва, вероватно на Шар-планини. Како Николица сам каже, породице су биле у „Бугарској", што треба свакако тумачити не као географско-етнички, већ као војноуправни појам, па је према томе овде реч о теми, чије је седиште било у Скопљу. То потврђује и чињеница да је Николица, кад се устанак смирио, кренуо заједно са истакнутим влашким и грчким устаницима код Андроника Филокала, катепана Бугарске теме. У високим планинама и хладним местима у теми Бугарској треба видети, дакле, пре Шар-планину (*Gyoni*, L'oeuvre, 140) него Балкан или Родопе (Извештај П. А. Сирка код *Василевски*, Совети, 137—138). На јесен, Власи су се враћали у своја зимишта у Тесалији. Године 1066, изузетно, услед устанка,

неће — рече — опљачкати тамошњи становници који су очигледно на царевој страни?"⁶⁸

(р. 68,27—69,4)

Власи су били овим речима убеђени, али су вође изјавиле да не одступају од својих иланова. После иодне

„... дошли су поново к њему сви заједно, Власи и Бугари, променивши мишљење под утицајем Ларишана".

(р. 69,9—10)

Проиши своје воље, иосшао је Николица, нашеран од усшаника, пихов вођ и госиодар (κεφαλὴν καὶ αὐθέντην).

Николица је ошишао из своје куће у Фарсал" и на Плирис. ПлирисTM је река која има велику раеницу с једне и с друге стране, која ирошиче средином обласиши Влаха делећи их на два дела.

„И поставивши тамо шатор прикупи Влахе и Бугаре који су били тамо у близини и око њега се окупи огромна војска".⁷¹

(р. 70,3—5)

*Послао је једно одељене да заузме Киширос, а зашим је о свему обавестио цара и замолио га да, ако жели да се усшанак смири, укине иовећање иореза.*⁷¹ * *Цар је на то ирисшао, али њре НО ишио је сшигао одговор,*

већи део мушкараца остао је преко лета у Тесалији (за Влахе и њихове селидбе уп. *M. Gyoni*, La transhumance des Vlaques balkaniques au Moyen âge, Byzantinoslavica 12 (1951), 29—42 и тамо наведену литературу. Уп. још: *Јуречек-Радонић* 1, 86—89).⁶⁸ *Литаврин*, Восстание Болгар, 127—128, види јасно покушај Николице III да унесе раздор међу устанике. Свакој етничкој групи предочава велике материјалне губитке, а Влахе посебно плаши непријатељским расположењем становништва теме Бугарске, што се касније није показало тачним.

⁶⁹ Та *Φάρσαλα* свакако одговара старој Фарсали и модерном граду Фарсалос. У Фарсалу, јужно од Ларисе, Николица је кренуо само за врло кратко време (уп. нап. 70).

⁷⁰ Πλήρης је стари Памисос, данас Μπλιούρης (читај Блиурис) десна притока Силимврије (*Василевски*, Советм, 140j *Lemerle*, Prolégomenes, 47, н. 6), а не лева притока (*Gyoni*, L'oeuvre, 141). Није, дакле, реч о реци у близини Фарсале, што потпуно одговара ратном плану Николице III, који се кретао не према југу, већ према северозападу са циљем да скрене према тврђави Сервији, која је била северно од Ларисе (уп. нап. 16). Да се ради о кретању у том правцу показује и одашиљање једног одељена против Китроса (стара Пидна), тврђаве на обали Солунског залива, ради чувања десног бока војске (уп. *Gyoni*, L'oeuvre, 141, *Lemerle*, Prolégomenes, 47, н. 6).

⁷¹ У равници која се простирала десно и лево од реке Плирис, живели су Власи и Словени, дакле, сељачко становништво. Као што је један мањи број Влаха већ био настањен у градовима (уп. нап. 64), тако је један део био напустио номадски начин живота и почео да се бави пољопривредом (уп. *Gyoni*, L'oeuvre, 143).

⁷² Уколико је писано о овом устанку било је покушаја да му се припише чак влашки национални карактер, али то свакако није тачно (*Gyoni*, L'oeuvre, 142—143). *Gyoni*, L'oeuvre, 144, сматра да се радило само о протесту против фискалних оптерећења и притиска, који су нарочито порасли управо за владе цара Константина X Дуке (уп. *Осирогорски*, Историја, 323—324), што Кекавмен изричито помиње. *Ли-*

кРгнуо је Николица прошив Сервије коју је, после дугих и неуспелих преговора, напав и заузео. Службеници Сервије нису, на име, хтели да рашују саусшаницима, ниши осу са пима, али нису ни хтели да се њима иридружи. У шо време сшигла је царева иорука и Николица је наредио људима да се враще својим кућама, али иошио нису хтели да га иослушају дао је да се зашвори вођа Влаха, Славоша Кармолакије, и вођа Ларишана, Теодор Скришон Пешасша (ἀπὸ μὲν τῶν Βλάχων τὸν πρόκτρον αὐτῶν ἀρχόντα⁷³ Σ&λαβωταν τὸν Καρμαλάκη, ἀπὸ δὲ τῶν Λαρισαίων Θεόδωρον Σκρίβωνα τὸν Πεταστόν). Осиали су се уилашили и иоуслили ђа је Николица одвео вође Влаха и Ларишана код кашеиана Бугарске, Андроника Филокала, који се шада налазио у Пеширску.⁷⁴ Зашим је Николица са изабраним Власима и Ларишанима ировео слободно чешири месеца у Цариграду, али је ииак на крају ирогнан у Амасију у шеми Арменијакон.⁷⁵ Оданде се вращио шек кад је дишао на царски иресио Роман IV Диоген (1068—1071).

(р. 66,29—72,27)

пгаарш, Восстание Болгар, 133—134 (уп. и *исши*, ВВ 20, 1961, 293—4) је анализирао социјални састав устаника и такође је указао на византијску финансијску и пореску политику као узрок покрета али је повезао овај устанак са устаницима на Балканском полуострву 1040, 1072. и 1185. год. приписујући му чак народноослободилачки карактер. Свакако устанак треба повезати са другим устаницима у XI веку, али приписати му народноослободилачко обележје не изгледа оправдано. У устанку иступају заједно Грци, Власи и Словени и најогорченији су управо Грци (уп. нпр. акцију Ларишана који су убили Влахе и Словене да не послушају Николицу III) и, коначно, устанак је спласнуо релативно брзо, чим су стигла обећања цара. Таквих је устанака још било: четврт века раније, 1040. године, дигло се из истих разлога становништво Никополске области „не толико из љубави према Одељану, колико због нгзајажљивости Орфанотрофа и претеривања у убирању пореза“ (уп. комент. за Скилицу, нап. 230).

Социјална анализа устанка показује да је основна маса устаника, коју су сачитавали влашки пастири, пољопривредно становништво, грчко, словенско, па и влашко, биша далеко радикалнија од вођства. Вође су били или феудалци, од којих су многи жнвели у градовима, пре свега у Лариси, или неки градски елементи, како из Ларисе тако нпр. из суседне Трикале. Царска политика је водила рачуна о тим ел^ментима и цар се вешто користио социјалним разликама да би разбио јединство устанка; он обећава да ће опростити учесницима у устанку, да ће доделити титуле — пре свега вођама — па и самом Николици обећава високе положаје. Николица је успео да поколгба управо овај виши слој, што се зиди по томе да је с шима кренуо у Царитрад, где су сзи заједно још неколико месеци живели слободно.

⁷³ Glykatz, Administration, 33, н. 8, ставља међу странце инсталиране на територији Царства и који имају војне обавезе Словгне из Македоније, Милинте са Пелопонеза и Влахе из Тесалије. Изгледа да се ипак онн не могу упоређивати са осталим странцима, Куманима, Печенгзлма итд. и да између њих постоје извесне разлике. Уп. и нап. 2.

⁷⁴ Петеріохос је Петрско на обалама истоименог језера, југозападно од Островског језера (*Злашарски*, Историј, 1/2, 752—753 и II, 123), али у редовним приликама намесник Бугарске теме Андроник Филокалес није борао ту (о њему уп. *Злашарски*, Историј, II, 123, н. 1 и *Banescu*, Les duchés, 144), јер је његово седиште било у Скопљу. Овај податак и речи да се ту био сакрио пун страха показују озбиљност и замах тесалијског устанка.

⁷⁵ Док је био у Амасији у заточеништзу Николица III је писао Кекавмену II о свему што је пропатио у животу (Strat. 72, 21—22), а Кекавмен III је то очигледно нашао у породичној архиви и искористио приликом излагања о тесалијском устанку. Он је то тако невешто радио да је често заборављао да пређе на треће лице и говорио

СРБИ ЖИВЕ ПОРЕД ДУНАВА И САВЕ

„... Дачани и Беси⁷⁶ ... обитавали су раније близу реке Дунава“ и Сава⁷⁸ коју сада зовемо реком Савом (πλησίον τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ καὶ τοῦ Σάου, ὃ νυν ποταμὸν Σάβαν καλοῦμεν) где управо ЖИВ6 Срби (Σέρβοι), на природно утврђеним и тешко приступачним местима⁷⁹.

(р. 74, 16—18)

у првом. Овакав начин рада, као и коришћење неких породичних повеља, у великој мери повећавају степен веродостојности овог извора. Ово важи за цело дело, јер Кекавмен се користи оригиналним повељама и писмима и на неколико других места.

⁷⁸ У склопу описа о Власима Кекавмен међу њихове претке ставља и Дачане и Бесе. Ово није тачно и није одраз иеке народне влашке традиције, па се не може, према томе, користити као доказ тачности теорије о континуитету Дачана и Румуна. Ово схватање је преузето литерарним путем из Диона Касија, било преко Јована Ксифилина, било преко старијих ексерпата, и свакако почива на географској грешци Кекавмена, који изгледа није знао где се налазила Трајанова Дакија (уп. *W. Tomaschek*, Zur Kunde der Hämus — Halbinsel, Sitzungber. der philol. — hist. Classe der kais. Akad. der Wissenschaften 99, 1882, 492—498; *Gyoni*, L'oeuvre, 147—179; *Lemerle*, Prolégomenes, 75).

⁷⁷ Кекавмен употребљава назив „Δανούβιος“ као да му је потпуно домаћи. Класично име Дунава је „Ιούτρος“ иако се употребљава и „Δάνουβις, Δούναβις“ (уп. Византијски извори, I, 2, н. 4). Константин Порфирогенит употребљава један и други облик (De admin. imp., 42, 40). У XI веку, писци који се угледају на класичне примере употребљавају и даље име Истрос, (Псел, ed. Renauld, II, 152; Аталијат, 30, 66, 83, 85, 97, 204). Кекавмен, који је своје дело писао народним језиком, служи се називом уобичајеним у Византији и код околних народа.

⁷⁸ У XI веку употребљава се поред старог назива Σάος и нови Σάβαζ, који очигледно потиче из локалног говора и који је млађи.

⁷⁹ Географска знања Кекавмена довела су га до занимљиве грешке приликом описивања земље у којој су становали Срби у аегово време: према њему они живе „на природно утврђеним и тешко приступачним местима“ (ἐν ὄχυροῖς καὶ δυσβάτοῖς τόποις). Овај опис одговара у ствари Дукљи, на име оној области у којој су према Кекавменовом знању и становали Срби, а не крајевима јужно од Саве и Дунава.

МИХАИЛО ПСЕЛ

Један од најзначајнијих византијских историчара, највећи **научник** и веома утицајни политичар свога времена, Михаило (Константин) Псел рођен је 1018. године у Цариграду. Од ране младости Пселову пажњу привлачила је античка филозофија и књижевност, посебно дела Платона и Аристотела. После кратког службовања у Малој Азији отпочиње Пселова блистава каријера у византијској престоници. У врло младим годинама постао је царев секретар, а већ за владе Константина IX Мономаха (1042—1055) Псел је једна од најистакнутијих личности на византијском двору. У исто време млади филозоф преузима, као $\acute{\upsilon}\lambda\alpha\tau\omicron\varsigma\ \phi\iota\lambda\omicron\sigma\acute{o}\phi\omega\nu$, катедру филозофије на обновљеном Универзитету у Цариграду (1045), на коме је држао предавања пуних девет година. Не занемарујући ни за тренутак световне науке, „конзул филозофа“ је са универзитетске катедре одушевљено величао античку филозофију и песништво и ватреним говорима освајао своје многобројне слушаоце.

У политичком животу Псел је самоуверено држао све танане нити у својим рукама. Та самоувереност проистицала је из његовог сложеног, пуног супротности, карактера. Спреман да најенергичније брани и хвали своје истомишљенике, Псел са истим жаром, у измењеним политичким условима, оштро напада и оптужује своје, дојучерашње, најбоље пријатеље и сараднике. Разочаран развојем ситуације у Византији последње године владе Константина IX Мономаха, Псел се неочекивано повлачи у манастир Олимп у Битинији где добија монашко име Михаило. Обично то је значило дефинитивно опраштање од политичких активности. Међутим, непуне две године доцније Псел се враћа свету коме је припадао целим својим бићем и почиње поново да игра одлучујућу улогу у византијској политици. Пре свега, услед његове акције присиљен је на абдикацију Исак I Комнин (1057—1059) који је приликом ступања на престо одликовао Псела високом титулом. проедра. За време Константина X Дуке (1059—1067) Псел је био не само царев саветодавац него и прва личност византијског двора која је давала правац политици Византијског Царства. Међутим, у време свог највишег успона, за владе свог ученика Михаила VII Дуке (1071—1078), Псел се изненада нашао потиснут и ишчезава са политичке позорнице. Тачан датум Пселове смрти није познат. Вероватно је умро 1096. или 1097. године.

Од целокупног књижевног дела највећу историјску вредност има Пселова *Χρονογραφία*, у којој су описани догађаји од 976 до 1078. године. Иако Псел пише извештаченим класичним језиком, његов приказ је не саж> изванредно вешт него и необично жив. Бранећи политику царева, / којој је служио и коју је сам у знатној мери инспирисао, Псел је врло тенденциозан у описивању многих догађаја. Већи део његове историје писан је за време и по налогу Михаила VII Дуке. Као писца Псела првенствено интересују збивања на царском двору. Према томе су и његови подаци о догађајима у нашим земљама малобројни и сасвим случајни. Пселове вести о Одељановом устанку, иако га је Скилица приказао детаљније и тачније, ипак заслужују пажњу не само због вештине његовог приказивања већ и због тога што је он своја обавештења, очигледно, црпео од самог Алусијана.

Међу осталим бројдш списима Михаила Псела, у једној реторичкој беседи, случајно се налази и један податак који се односи на догађаје у нашој земљи из 1018. године. Реч је о победи византијске војске над Јованом Владиславом.

Употребљена издања: Michel Psellos *Chronographie I—II*, ed. E. Renauld, Париз 1926, 1928. — Michaelis Pselli *Scripta Minora*, ed. E. Kurtz — F. Drexl, I, Милано 1936, p. 160, l. 12—26.

Важнија литература: *Благов*, Царувал ли е Аарон, 15—26; *Благов*, Деллн, 1—22; *Иванов*, Преспа, 55—80; *Иванов*, Бела-сицката битка, 1—15; *Adontz*, Samuel, 1—63; *Злашарски*, Историл II, 40—114; *H. Gregoire*, Du nouveau sur l'histoire bulgaro-byzantine. *Nicetas Pegonites vainqueur du roi bulgare Jean Vladislav*, Byz. 12 (1937) 284—291; *Осипогорски*, Историја 301—327; *Moravcsik*, I 437—441; II 207 sq.; *Литаврин*, Болгарил и Византин 390—398; *Chr. Zervos*, *Un philosophe neo-platonicien du Xe siecle*. Michel Psellos, Paris 1920.

1040.

УСТАНАК ПЕТРА ОДЕЈБАНА

Псел камсе да би било дуго иричаши о свему ишо је цар Михаило IV одредио или расиравао о унушрашњим размирицама или о рашу ирошив других народа. Због шого ће изабраши један од ших догађаја и говориши о рашу ирошив варвара у крашком тлагању од неколико речи.

„Јер народ Бугара, после многих опасности и борби постао је део земље Ромеја, пошто је почивши Василије, истакнути самодржац, претворио, како се каже, њихову земљу у плен и сломио њихову моћ, тако да се, ослабивши потпуно, покорио сили Ромеја, али не подносећи тај пораз дуго времена, почео је да се враћа својој ранијој гордости. Он своје одметништво испрва не испо-

љава јавно, али кад се појави један од оних који знају да покрену њихову смелост, он (се. Бугари) масовно постадоше непријатељи.

Онај који их покрену на такву лудост, чудо од човека, тако они вероваху, потиче од *ННХОЕОГ* рода. У погледу порекла тај човек ни помена не заслужује, али беше превртљиве ћуди и веома способан да превари своје саплеменике, по имену Долиан (*Δολιανός*), не знам да ли од оца то име наследи, или га сам себи надену.¹ Пошто је он био свестан да цео народ жели да се одметне од Ромеја", али да мирује јер му недостаје онај који би водио и све до остварења намера њиме руководио, он испочетка себе представља као најдостојнијег, у давању савета најмудријег и за вођење рата најпогоднијег. Када је тако освојио њихов дух, и када му је за преузимање врховне власти још само угледно порекло недостајало — код Бугара је, наиме, обичај да вођење народа предају људима царског рода — и пошто је он знао да то одговара обичајима и закону, он себе доведе у везу са почившим Самуилом и његовим братом Ароном, са онима који су нешто пре тога управљали и царевали целим народом, не приписујући себи законско ПОрекло (*γνήσιους γονάς*, *СОГГ. in γνήσιας γονάς*) од царске ЛОЗС, већ или излшшљајући или доказујући да је као неки споредни потомак њихове крви. Он их успешно убеђује и они, подигавши га као штит, предају му власт. И после тога, јавно објављујући припремане намере, они себе граничном линијом издвајају и, јарам ромејске власти са врата збацивши, себи слободу у независности присвајају предузимајући после тога походе и пљачке на ромејске области.³

(Chron. I, cap. 39—40, p. 76—77)

¹ Пселова нетрпељивост према Петру Одељану више је него очигледна, јер ретко да је који византијски писац са таквим презвром, ниподаштавањем и мржњом окарактерисао било којег вођу непријатељског народа. Ова Пселова нетрпељивост, како изгледа, не одражава толико нерасположење према устаницима колико према самом вођи устанка. Томе је свакако у највећој мери допринео Алусијан, лични пријатељ Михаила Псела и главни Одељанов супарник. Иза целог Пселовог причања крије се у ствари Алусијанов став према Одељану. То је вешти писац-филозоф само још појачао било на штету Одељанову било да истакне Алусијанове заслуге за Византију. Псела је, изгледа, интересовао само однос између ове двојице. Ово потврђује чињеница да писац уопште не спомиње Тихомира и његов однос према Одељану, о чему детаљно прича Скилица (в. коментар уз Скилицу, нап. 220), као и Зонара који је податак о Тихомиру преузео од Скилице (в. коментар уз Зонару, нап. 31). О пореклу Одељана као и његовом личном имену в. коментар уз Скилицу, нап. 205.

² Као и Скилица (в. нап. 206), и Псел истиче да је народ био спреман за устанак. Изгледа да је Псел овај податак преузео од Скилице, од кога је и иначе црпео материјал за своју Хронографију. На основу Пселовог причања *Злашарски*, Историл II, 50, закључује да Одељан није играо никакву улогу као организатор устанка већ да је само благовремено искористио прави тренутак кад је незадовољство народа било на врхунцу.

³ Овде се Псел сасвим одваја од Скилице, који зг Одељана каже да је био син Романа — у ствари Гаврила Радомира кога византијски писци називају Романом — сина Самуилова (в. коментар уз Скилицу, нап. 205). Јасно је да Псел овај податак није преузео од Скилице јер је разлика између причања ова два византијска писца очигледна. Заиста, сам Псел изричито каже да је податке о Одељану добио од Алусијана. В. о томе *Krumbacher Geschichte 313; Злашарски* Историл II, 44 сл. Уопште,

АЛУСИЈАН БЕЖИ УСТАНИЦИМА

„Како ратне борбе још нису почеле, догоди се нешто веома чудно и скоро равно његовим (se. царевим) подвизима (τοῖς ἐκείνου). Јер један од образованијих синова Арона — тај раније беше цар народа (βασιλεὺς τοῦ ἔθνους) — по имену Алусијан, пријатне нарави и сјајног духа и угледан домаћин, постаде главни чинилац цареве победе, не зато што је то желео, већ што је тежио управо супротном. Али Бог који га је покренуо помоћу непријатеља (ἐκ τῶν ἐναντίων, супротним путем?) прибави цару победу.⁴

Јер овај Алусијан, не будући сасвим цару у вољи, нити је у савету учествовао, нити је суделовао у некој почаст, већ му је било наређено да остане код куће и да уопште не улази у Визант сем ако га сам цар не позове. Иако због тога незадовољан и озлојеђен, не беше кадар да ишта предузме. Међутим, кад дознаде шта се догађа с његовим народом и да су, у недостатку некога из царског рода, изабрали себи за цара незаконитог и лажног потомка, он предузме нешто младалачки смело. Децу занемарује, љубав према жени одбацује не поверивши никоме од њих своју одлуку, већ са неколицином својих људи у чију је спремност за необичне и храбре подухвате веровао, са скоро крајњег истока крене на запад и да га уопште нико не би препознао и људи у граду

треба увек имати на уму да све што Псел пише о устанку Петра Одељана потиче, највећим делом, од Алусијановог причања. Ма колико да је био непријатељски расположен према вођи устанка, Псел, вероватно, никада не би написао све оно о Одељану да није био Алусијанов блиски пријатељ; утолико пре што је Одељанов устанак само незнатна епизода у Псelloвој опширној Хронографији, којој је писац, како сам каже, посветио неколико речи, у склопу детаљног причања о владавини цара Михаила IV Пафлагонца (1034—1041). Да није било Алусијана можда Псел не би никада онако оштрим речима говорио о Одељану.

Спомињући Самуила и Арона писац каже за њих ἀρξάντας καὶ βασιλεῦσαντας, на основу чега би се могло закључити да су Самуило и Арон били цареви, али не и да су их Византинци називали царевима. Можда је Псел, употребивши партицип, желео избећи да назове Самуила и Арона царевима. Опширније о овоме уп. нап. 4.

¹ На овом месту Псел изричито каже да је Арон био цар. На основу овог податка *Благоев*, Скилица, 44, тврди да је Арон био бугарски цар и да је владао заједно са Самуилом. У свом другом раду *Благоев*, Царувал ли е Аарон, 22 сл., додаје да је Арон фактички владао од 1003. до око 1005. год. Расправљајући детаљно о овој пишечевој вести *Злашарски*, Историј 1/2, 676 сл.; Историј II, 44 сл. и 485 сл., је доказао да Арон није никада био цар и да се према томе овај Пселов податак не може примити као тачан. Детаљније о овоме, као и о Ароновој смрти, в. коментар уз Скилицу, нап. 24. О Самуилу као цару уп. коментар уз Нићифора Вријенија, нап. 2.

Карактеристично је да Псел погрешно наводи име Алусијановог оца иако о овом говори као о свом најбољем пријатељу. *Злашарски*, Историј II, 45, ту грешку не приписује Пселу него претпоставља да сам Алусијан није хтео да спомене свога оца Јована Владислава, због тога што је убио Самуиловог сина Гаврила Радомира, него је спомињао само свог деду Арона. За разлику од Одељана, о коме није нашао ни једне речи похвале, Псел о Алусијану говори са нескривеним симпатијама, истичући његове врлине и заслуге за византијску победу над устаницима.

открили, он се сасвим преруши, и то не тако што је ђа тела извесне делове старе одеће одбацио а друге задржао, већ се опреми као најамник и избегне погледе свију.

Два или три пута он је долазио у велики град оцу обавештења (τῷ τοῦ λόγου πατρί), како ми је доцније рекао. Јер он дш беше добро познат човек и пријатељски ме примаше, али ни као такав ја га нисам препознао као ни ико други с којима дође у додир.⁵ Умакао је он и многоокатом одреду Орфанотрофовом* и нити га је овај открио. Па ипак, неставши изненада, он вршиоце власти подстаче да га, ако је могуће, потраже и ухвате.⁷ И тако да кажем, измакавши погледима свију он стиже у земљу Бугара, и овде се одмах не откри дшогима, већ прилазећи појединцима и започињући разговор о свом оцу као о неком странцу он његов род уздиже и покушава да сазна да ли би устаници неког од његових синова, ако би се ту појавио, радије изабрали њега као законитог сина него незаконитог, или би, пошто је овај (se. незаконит) добио врховну власт, онај (se. законит) био сматран као нешто сасвим безначајно.⁸

Видећи да сви више цене правог него сумњивог, усуди се да једном, о коме је знао да је породици оданији, открије тајну о себи. Овај одмах, пошто га је некад добро познавао, поче пажљиво да га посматра и, препознавши лик, паде поред његова колена и ноге му обгрли, а затим затражи и скривени особени знак да би потпуно одагнао сваку сумњу. Беше то црна белега разливена на десном лакту и густом длаком обрасла. Кад и то спази још јаче му се приви око врата и обгрли груди, и њих двојица вешто изведу ствар. Прилазећи сваком појединачно они прошире вест и већина наклоност пренесе на законитог потомка. Тако од монархије постаде нека врста полиархије јер су ови пристајали уз једног а они уз другог. После тога две стране прилазе једна другој и од тада ова двојица заједно живе, и међусобно се договарају, али потајно се узајамно сумњичећи.

Међутим, Алусијан предухитри Долианово лукавство и, зграбивши га изненада, лиши га носа и очију, кухињским ножем обадвоје одрезавши, и скитски народ поново се окупи око једне

⁶ Изгледа, према томе, да је Алусијан тек доцније, после угушења устанка и свог повратка у Цариград, причао Пселу о свом тајном боравку у византијској престоници.

⁷ О делатности Јована Орфанотрофа на византијском двору уп. коментар уз Скилицу, нап. 231.

⁸ О тачном датуму Алусијановог бекства из Цариграда в. коментар уз Скилицу, нап. 233 и 234. Пселово причање о Алусијановом доласку међу устанике, као и о његовом споразуму са Оделлом, поклапа се са Скиличиним. В. коментар уз Скилицу, нап. 235.

Овим Псел поново алудира на Одељаново ниско порекло, о чему је већ говорио на почетку свог причања о устанку. В. податак бр. 1., нап. 1.

врховне власти. И Алусијан не приђе одмах цару већ, прикупивши снаге, пође против њега и, приметивши битку бива поражен, и бекством се спасава.⁹ Схвативши потом да он није кадар да се олако војском мери се царом Ромеја и сетивши се уз то и својих најмшљих, он потајним путем ставља до знања цару да ће му, ако задобије наклоност и друге почести, предати себе и своје ствари.¹⁰ Цар прихвати предлог и још тајнијим путем, како је желео, с њим преговара. И тако, по други пут кренувши напред као у намерн да приметне борбу, он изненада напушта своју фалангу и прилази цару. Доделивши му ранију титулу¹¹ цар њега шаље у Визант, а његов народ, већ ослабљен разним борбама и још увек без вође, натера у бекство, поражава и поново потчињава власти од које се одметнуо, и у сјају се враћа у палату водећи многе заробљенике и, наравно, њихове највеће достојанственике, па и самог њиховог незаконитог вођу са одсеченим носом и ископаним очима.¹²

(Chron. I., cap. 45—49, p. 79—83)

Писац завршава иодробним описом шријумфа који је цар, иако шешко болешан, усиешно организовао у иресионици.

1064.

НАПАДИ УЗА

„Пошто се на западној страни Мизи и Трибали (Μισοὶ τε καὶ Τριβαλλοί) међусобно сложе и у ратни савез ступе и стога ромејском царству велико зло припремаше, цар се најпре на њих устреми, а затим, пошто га ја малтене руком повукох, он се поврати у двор. Скупивши незнатву војску пошаље је на њих, и Бог приреди нешто неочекивано, не мање од Мојсијевих чуда. Јер варваре, као да су угледали већу фалангу, сподадне страх и одмах нагну у

⁹ За разлику од Скилице, који је и иначе знатно опширнији, Псел не спомиње опсаду Солуна (в. коментар уз Скилицу, нап. 238). *Литаврин*, Болгарил и Византии, 391 сл., претпоставља да се ово Пселово причање односи на догађаје око Солуна, док *Благоев*, Делни, 16 сл., изгледа, радије прихвата Скиличино него Пселово причање. Исто *Мушафчиев*, Историј II, 15 сл.

¹⁰ За разлику од Скилице (в. коментар, нап. 238), Псел наводи разлоге због којих је Алусијан престао да се бори против византијске војске. Уп. *Злашарски*, Историј II, 69.

¹¹ После издајства Алусијана дошло је до одлучујуће цареве интервенције којом је угушен устанак. Док Псел наводи да је Михаило IV доделио Алусијану ранију титулу, Скилица каже да га је цар наименовао за магистра. Уп. коментар уз Скилицу, нап. 239.

¹² За разлику од Скилице, Псел описује свечани улазак византијског цара у престоницу где је приредио тријумф. О овоме говори и Зонара. В. податак бр. 9, нап. 32, и Аталијат, в. нап. 6.

бекство и растуре се, један овамо други тамо, од којих већина, гоњени с леђа, постадоше жртвом мача. И мртви постадоше храна птицама, а они који су побегли растуре се свуда по земљи. Да ми је била намера да пишем похвално слово, а не историју којом се целина догађаја обухвата, овај догађај био би ми довољан за изванредну похвалну беседу.”¹⁸

(Chron. II, cap. 23, p. 149)

1018.

НИКИТА ПИГОНИТ ПОБЕЂУЈЕ ЈОВАНА ВЛАДИСЛАВА

У надгробном говору кесариси Ирини, жени кесара Јована Дуке, браша византијског цара Констанинина X Дуке (1059—1067), Псел између осталог ишиче заслуге Ирининог оца.”

Кад је између Ромеја и Бугара дошло до рата и цар Ромеја (био је Василије чувени, имењак и потомак Василија Македонца) ратујући против вође Скита, веома храброг, да кажем, Аарона¹⁵, и наше ствари се налазиле у највећој опасности, пошто је овај варварин, понашајући се као Голиат, навалио на Ромеје и сви су дрхтали пред тим непобедивим непријатељем, тада се овај, сам, постави за борбу против њега, не налазећи се далеко од стратега, нити у центру одреда, не улазећи у утврђено место, не заповедајући војницима из утврђења, већ поставивши се сам на чело војске ишао је испред свих и водећи борбу с њим ударивши га у груди, одмах га убије. Тада је јасно победа решена у корист Ромеја а варвари се покоре цару ... Велико и славно име онога који проистиче из извора почетака рођења (ἐκ πηγῶν μεν τῶν ἀρχῶν - τῆς γενέσεως προεληλυθότα), као нека река, која тече и плави нашу земљу, а

¹³ Трибалима византијски писци, као што се зна, обично називају Србе. Међутим, што је заједљиво, Псел овде очигледно употребљава ово име за Узе. Уп. *Moravcsik II*, 329. Под Мизима он свакако подразумева Печенеге, иако овим именом Византинци обично називају Бугаре. Уп. *Moravcsik II*, 207—208.

Прелазак Уза преко Дунава *Василмвскии*, Печенеги, 26 сл., ставља у септембар 1064. год. Исту хронологију даје *Расовскии*, Печенеги, 9, као и *Злашарски*, Историј II, 114 сл. Занимљиво је да при том ниједан од ових историчара не користи Пселов податак већ се позивају само на конкретнију вест Михаила Аталијата. В. податак овог писца, бр. 5.

¹⁴ На овај податак Михаила Псела указао је *H. Gregoire*, Du nouveau sur l'histoire bulgare-byzantine. Nicetas Pegonites vainqueur du roi bulgare Jean Vladislav, Byz. 12 (1937) 284—291.

¹⁵ *H. Gregoire*, о. с. 288 и нап. 1, допушта могућност да је Јован Владислав носио и име Арона, али ипак и тачно истиче да се под Ароном код Псела увек подразумева Јован Владислав.

непријатеље потапа, стварно имењак победе¹⁶, (τον της νίκης δυνωσ ἐλώνυμον) како је од раније прозван, споменик природе и сваког дивљења.

(Scripta Minora I, p. 160, 12—26)

16 По обичају, наглашава *H. Gregoire*, о. с., 284, Псел у свом говору није споменуо ни лично ни породично име Ириновог оца. Грегора га налази у извесним алузијама Пселовог говора, упозоравајући на речи *ἐκ πηγῶν* као и на то што Псел назива Ириновог оца „имењак победом”. Упоредивши Пселов текст са вестима Скилице (уп. нап. 156), а посебно са додацима Михаила Деволског Скилициној хронике (в. *Prokić*, *Zusätze* №. 36), где се спомиње стратег Драча, патриције *Νικησιὰ Πιγониῆς*, који је савладао и убио Јована Владислава, Грегора је на духовит начин решио „Пселову загатку”. У речима ... της νίκης ... ἐκ πηγῶν ... крије се име Никите Пигонита, чиме је допуна Михаила Деволског само потврђена.

МИХАИЛО АТАЛИЈАТ

Пореклом из Аталије, значајног града на јужној малоазијској обали, Михаило Аталијат је по овом граду и добио своје презиме. Пошто је напустио свој родни крај, Аталијат долази у Цариград где су му указана посебна признања и додељена врло одговорна места у администрацији византијске престонице. Правник по занимању, Аталијат се за време цара Романа IV Диогна (1068—1071) појављује као председник војног суда. Брзо напредовање у служби достиже свој врхунац за владавине Нићифора III Вотанијата (1078—1081) који додељује Аталијату високу титулу магистра. Стога није чудо што овај у свом делу велича породицу Вотанијата тврдећи да су царев деда Нићифор и отац Михаило најзаслужнији за победу Василија II (976—1025) над Самуилом.

Врло образован и васпитан у класичном духу, Михаило Аталијат се бавио писањем разних говора и правних списа од којих је сачуван само незнатан број. Аталијатов књижевни рад познат је нарочито на основу његовог историјског дела, које није стигао да доврши јер га је, изгледа, писао при крају свог живота. Своју историју, која обухвата време од 1034—1079. год., писац је посветио цару Нићифору III Вотанијату. Аталијат заузима значајно место у византијској књижевности. Својим литерарним радом он се, слично Пселу, јавља као весник препорода који доживљује византијска књижевност у доба Кошпша.

Малобројне вести Аталијатове историје о нашим народима посвећене су, углавном, устанку под вођством Петра Одељана и нападима Печенег и Уза на наше области под византијском влашћу. Поред тога, при крају своје историје, Аталијат је, величајући претке цара Нићифора III Вотанијата, испричао, укратко, како је византијска војска победила Самуила 1014. год. Изгледа да је овом приликом користио вест Јована Скилице који је ове догађаје детаљно описао.

Употребљено издање: Michaelis Attaliothae Historia, ed. I. Bekker, Bonn 1853.

Важнија литература: Зборник Јиречека I, 135 сл.; *Rački*, *Borba*, 50 сл.; *Šišić*, *Povijest* I, 480—492.; *Schlumberger*, *histoire* II, 346 sq.; *Иванов*, *Преспа*, 55—80; *Иванов*, *Беласицката битка*, 1—15; *Злашарски*, *Историн* II, 50—78; 115 сл.; *Moravcsik* I, 427—429; II 207 sq.; *A. Pertusi*, *Per la critica del testo della „Storia” di Mi-*

chele Attaliate, Jahrbuch Österr. Ges. 7 (1959) 59—73; *Осиригорски*, Историја, 302 сл.; *Литаврин*, Болгарин и Византин, 380—396.

1

1040/1041.

УСТАНАК ПЕТРА ОДЕЉАНА И СМРТ ЦАРА МИХАИЛА IV

Писац најпре даје описи иреглед значајних дела истакнутог византијског војсковође Георгија Манијакиса, говорећи истовремено о разлозима који су довели до његовог уклањања, а затим насавља:

„А Мизи, који се на посебан начин називају именом Бугара (Μισοί δε, οἷς ... το τῶν Βουλγάρων ὄνομα καθ' ἑστέην)¹, збацивши тада узде ропства, подиглоше устанак, и дрско нападоше цара док је боравио у околини Солуна и са собом водио једино дворске пратиоце, пошто је ишао кроз пријатељску земљу.² Одмах по повратку у престоницу цар стаде ужурбано да се припрема за рат и, забравивши на тешку болест — беше болестан од епилепсије а, према неким, од меланхолије³ — брзо скупи војску из свих провинција и са трупима стигавши у Сардику, сада звану Тријадица, (τῇ νῦν λεγομένη Τριάδιτις)⁴ и преко ње у Илирик (Ἰλλυρικῶν)⁵, потпуно

¹ Честа је појава да византијски писци употребљавају за поједине народе архаична имена. Тако Михаило Аталијат овде говори о Мизима пошто је устанак под вођством Петра Одељана избио на једном делу некадашње римске провинције Мизије. О термину Мизи, као и о томе који су византијски писци употребљавали ово име и у ком смислу уп. *Moravcsik li*, 207 sq. В. такође коментар уз Михаила Псела, нап. 14. Изразе Бугари и Бугарска употребљава већина византијских писаца кад говори о догађајима на територији бившег Самуиловог царства. Уп. коментар уз Скилицу, нап. 165, као и уз Скиличиног Настављача, нап. 11.

² О устанку Петра Одељана уп. коментар уз Скилицу, нап. 206. Из знатно опширнијег Скиличиног причања сазнаје се да је Михаило IV ишао у Солун на гроб св. Димитрија у нади да ће тамо излечити своју опаку болест епилепсије. Аталијат не говори ништа о разлозима царског путовања, али зато напомиње да је византијски цар путовао кроз „пријатељску земљу“, чиме је вероватно желео да каже да се није надао нападу на путу из Цариграда у Солун. Уп. о томе *Злашарски*, Историл II, 55; *Литаврин*, Болгарин и Византин, 386.

³ Писац зна за цареву болест, али не говори ништа о томе да је то био главни разлог царског пута у Солун (в. претходну напомену). Детаљније о овоме в. коментар уз Скилицу, нап. 222.

⁴ Поред најстаријег имена Сердика, данашња Софија називала се још Среден, а у ово време добија ново име Тријадица. Уп. *Злашарски*, Историл II, 78, као и Зборник Јиречека I, 135, који наводи и друга имена овог града. Према да је био нападнут у околини Солуна, византијски цар је преко Сердике пошао против устаника. Да ли због тога што су покрети византијске војске обично ишли преко овог града (уп. Зборник Јиречека I, 135) или што се главнина снага Петра Одељана налазила западно од овог града, а не на југу у близини Солуна?

⁵ Као и други византијски писци — Јован Скилица, Нићифор Еријеније и Скиличин Настављач — који често употребљавају антички назив Илирик кад говоре о догађајима у нашим земљама, и Михаило Аталијат је употребио стари појам Илирик и за западне области Балканског полуострва. Детаљније о Илирику уп. коментар уз Скилицу, нап. 248.

позори устанике, и њихову земљу, која је била пространа, велика и са много теснаца, и која се у више прилика супротстављала прешашним царевима захваљујући непроходности својих кланаца, у потпуности покори и, успоставивши у њој ред, и неоштећен (ἀθιγής) крену натраг, и одржа величанствен и сјајан тријумф, и прославивши тако коњичка и пешачка такмичења, после кратког времена заврши овоземаљски живот, оставивши за собом многе примере јунаштва, проживевши на престолу седам година и седам месеци

(Р. 9-10)

1048.

ПЕЧЕНЕЗИ У ДЕМИР КАПИЈИ

Прешавши Дунав Печенези ировале у обласи Тракије и Македоније. Док су они шамо, расуши у малим групама, вршили иљачкапа, ромејски војници су их убијали и заробљавали.

„Пошто то (организовано заробљавање печенешких одреда од стране Ромеја) би учињено, и пошто непријатеље поче да обузима страх, страхоте пљачкашких похода смањише се, и они који обитавају са унутрашње стране такозване Сидере (οἱ ἐντὸς τῆς Σιδηράς λεγομένης = Железна капија) предахнуше од непрестаних провала

(р. 35, 19—22)

1050?

ПРИПРЕМЕ ЗА НОВУ БОРБУ ПРОТИВ ПЕЧЕНЕГА

Печенези нису мировали, како се очекивало, него су насавили са нападима на византијске обласи, нарочио око Једрена. Међушим, ромејска војска задавала УМ је шешке ударце.

„Одушевљен тим борбама и успесима, цар одлучи да он (се. стратег Михаило Аколут) крене на непријатељски логор (παρεμβολήν) са целом војском, претходно појачавши ту војску другим снагама са истока. Упути и сатрапа Бугара (τὸν τῶν Βουλγάρων σατράπην) — као евнух он се налазио у редовима монаха, али отуда је побегао

• Михаило IV владао је од 12. априла 1034. до 10. децембра 1041. Уп. *Grumel*, *Chronologie* 358. О великој територији коју је захватио устанак Петра Одељана в. коментар уз Скилицу, нап. 230. Величајући дело византијског цара, Михаило Аталијат каже да је Михаило IV са лакоћом угушио устанак, не наводећи праве разлоге царског повлачења, о којима говоре Скилица (в. нап. 241), као и Михаило Псел (в. нап. 10—12).

¹ О насељавању Печенега у области Демир-капије в. коментар уз Скилицу, нап. 276.

привучен славом (δόξῃ; δε διελπτομένης) и због тога је био склон ономе што не приличи — да му се (se. стратеги) придружи у борби против непријатеља. Скупивши све трупе, овај са знатном војском пређе преко планине која се ту уздиже и која лежи као нека врста границе између македонске области и подунавских крајева, и коју због тога мештани називају Зигос (Ζυγός), а она има и многе теснаце који се одавно народним језиком називају клисуре".⁸

(р. 37,9—21)

1053.

„САТРАП БУГАРА" ВИНОВНИК РОМЕЈСКОГ ПОРАЗА

Забринуш догађајима, втатијски цар иисмом савешује сеом сирашегу да не улази у одлучну бишку. Но, сирашег и пегови сарадници били су уеерени да шај савеш не одговара сиварној сишуацији и насхавили су са ириремама за борбу ирошив Печенега.

„А сатрап Бугара, обузет завишћу и лукавством — поред осталих мана, како се каже, тај недостатак обично мучи скоро све евнухе — непрестано је саветовао повлачење без реда, узимајући као изговор цареву наредбу..."⁹

(р.38,8—11)

Према иисцу, сашраиов иредлог иошицаоје из зависии ирема сирашегу у случају иобеди. Пошио се иозивао на цареву наредбу сашраиово мишљење је иреовладало, али још исиог дана Печенези су извршили јуриш и разбили ромејску еојску. Међу снима који су шом ириликом сирадали налазио се и ó τῶν Βουλγάρων αρχηγός, iij. сашраи Василије Монах.

1064.

НАПАДИ УЗА

Оиаснсии од Печенега јси није ирсила, кад су се иојаеили нови т-иријашељи, наиадачи Узи.

„Трећег индикта, док су епарси подунавских градова били царски магистар Апокап и магистар чувени Нићифор Вотанијат,

⁸ *Злашарски*, Историн II, 9 сл., користи овај податак о сатрапу Бугара истичући да је његова власт била неограничена. О титулама које су имали намесници теме Бугарске уп. коментар уз Скилицу, нап. 273, као и Скиличиног Настављача, нап. 19.

Зигос се спомиње и код АнеКомнине (уп. нап. 32). *Радочић*, Природа византиско-српске границе, 19 сл., сматра да се овим појмом означава читав низ планина, док *Злашарски*, Историн II, 105, претпоставља да је реч о Старој планини. Уп. и *НотОКоеић*, Српске области, 121, као и *Јиречек-Радонић* I, 137.

• О овом рату против Печенега уп. коментар уз Скилицу, нап. 279, као и претходне Аталијатове вести.

цео народ Уза са својом опремом пређе Дунав на дугачким стаб-лима, чамцима од издубљених пањева (λέμβοις αότοπρέμνοις?) и мешинама, и савладаше Бугаре и остале војнике који су им спречавали прелаз, а њихове вође, иако су се борили храбро и одважније него Вотанијат, живе заробише, и читаву тамошњу равницу прекрилише, пошто је овај народ бројао до шест стотина хиљада људи. Брзо се ту одвојивши, један њихов веома бројан одред проде кроз читав Илирик све до Солуна и саме Хеладе и извршивши страшне пљачке сакупи огроман плен."¹⁰

(р. 83, 10—22)

1069.

САМУИЛО АЛУСИЈАН У СЛУЖБИ ВИЗАНТИЈСКОГ ЦАРА

Пореклом из Ишалије, Крисиин је био у служби византијског цара. Незадоеољан оним ишио је добио, јер обећања нису исиуњена, склоиио је заееру ирошии сеог госиодара. Прошив завереника цар шаље знашине војне снаге.

„Најзад, са великом војском од пет западних тагми из теме Арменијака, у којој су зимовале, заративши против њега (se. Криспина) постављени вођа тих одреда, вестарх Самуило, звани Алусијан, (Σαμουήλ βεοτάρχης ὁ Ἀλουσίανος) пред зору нападне њега (se. Криспина) док је лшровао и одмарао се, како је то био обичај на дан Ускрса и велике недеље, и том приликом ништа успешно не учини већ, напротив, сасвим рђаво прође."¹¹

(р. 123, 8—17)

1014. и 1078.

ЗАСЛУГЕ ПОРОДИЦЕ ВОТАНИЈАТА У БОРБИ ПРОТИВ САМУИЛА

Долазак на иресии ногог византијског цара Нићифора III ВошаниЈаша (1078—1081') иослужио је Ашалијашу као иоеод да иаиакне заслуге рода ВошаниЈаша, иосебно у борби ирошии Самуила. Због шога иисац ирича на овом месшу о догађајима који су се одиграли ире више од шездесет година и ойисује иодеиге које је учинио царев дед, ио имену шакође Нићифор, један од најсиособнијих војсковођа цара Василија II.

¹⁰ О истом догађају прича, такође, Скиличин Настављач (в. бр. 7), Михаило Псел, који Узе назива Трибалима (в. бр. 3), као и Јовак Зонара (в. бр. 11). ¹¹ Аталијат и Скиличин Настављач говоре о истом броју Уза - о 600.000, док Зонара наводи да их је било свега 60.000. Како је дошло до те разлике објаснио је *Злашарски*, историин II, 115, сл.

Тема Арменијака једна је од три најстарије византијске теме које су створене у Малој АЗИЈИ за време цара Ираклија (610—641). О вестарху Алусијану уп. ометвар уз Скиличиног Настављача, нап. 6.

„А они који су били од његовог рода (se. Нићифора Вотанијата) прогнани су од погоњих царева због изобиља среће и надалеко прослављеног достојанства славе (το της ἀνδρίας ἀνξίωμα περιώνυμον, согг. in ἀξίωμα περιώνυμον)¹², али род Вотанијата остаде будућим поколењима као нека светла искра, блистајући у војсци багренородног господина (του κυρίου) Василија који је, супротстављајући се Бугарима четрдесет година и излажући се безбројним напорима и оружаним сукобима, имао једног јединог друга и помагача и саветодавца и уједно војсковођу и коњаника и врло способног војводу, Нићифора Вотанијата који беше дед раније споменутог цару. И на крају рата, када је бугарски народ потучен и поражен његовом десницом — наиме, тада он беше почастован високим достојанством вестарха а блистао је и на веома угледном положају дуге — умре на бојном пољу смрћу племенитом и истинским борбима драгом.¹³ Јер разбивши Бугаре и гонећи их у кланцу званом Клидион (εν τη κλεισοῦρα τη λεγομένη Κλειδίου)¹⁴ непрестано их је секао све док није, стигавши на стрме узвисине, и ту затекавши и друге Бугаре у збегу, спао са седла, пошто се коњ оклизнуо на каменитој литици и са њиме се стропоштао, тако да се непријатељи, претрпљени ненадмашном силином човека, не усудише више да замећу борбу са Ромејима¹⁵, већ њихов вођа, звани Самуило¹⁶, дрхтећи побегао је и умро на мочварном острву Преспе (εν τῷ λιμνία νήσω της Πρέσπας, СОГГ. in εν τη λιμναία νήσω)¹⁷, док су се СВИ

¹² Ову коректуру треба додати исправкама на постојеће издаше Михаила Аталијата које даје *A. Pertusi*, *Per la critica del testo della „Storia“ di Michele Attaliante*, *Jahrbuch österr. Ges.* 7 (1959) 59 sq.

¹³ Михаил Аталијат је био веома наклоњен цару Нићифору III Вотанијату коме је и посветио своју „Историју“. Имајући у виду панегирички тон Аталијатовог писања, ни мало не изненађује очигледно претеривање о улози Нићифора Вотанијата старијег у рату са Самуилом.

¹⁴ Клидион спомиње и Скилица (в. нап. 102). Изгледа да је име овог топонима настало од деминутива грчке речи κλεις која значи кључ. *Иванов*, Беласицката битка, 6 сл., наводи једну повељу из 1332. године (в. Споменик СКА III, 26) у којој се спомиње село Кључ, које још и данас постоји. *Šišić*, *Povijest* I, 480, сматра да се село Кључ налази испод планине Беласице. О овом топониму уп. и *Schlumberger*, *Ерореџ* II, 146; *Rački*, *Ворба*, 50, и *Kyriakides*, *Вуџ*. Μελέτοα 158.

¹⁵ Нићифора Вотанијата је, према Скилици (в. нап. 102 сл.), убио Гаврило Радомир. Аталијат прича, међутим како се коњ оклизнуо о литице што је довело до смрти византијског војсковође. Можда је он и ово тенденциозно измислио (уп. нап. 13).

¹⁶ Карактеристично је да и Михаил Аталијат, као и други византијски писци (в. коментар уз Скилицу, нап. 25, Михаила Псела, нап. 3, и Јована Зонаре, нап. 9), не назива Самуила царем. У том погледу једини је изузетак Нићифор Вријеније (уп. нап. 2).

¹⁷ У византијским изворима топоним Преспа наводи се као језеро и као насеље. О Преспи в. коментар уз Скилицу, нап. 28, и Скиличиног Настављача, нап. 42, који спомиње цркву св. Ахилеја и Самуилов дворца, док Поп Дукљанин 333 и 338 говори само о дворцу на овом месту. Аталијат изричито каже да је Преспа острво, можда због тога што се црква св. Ахилеја налазила на неком малом брдовитом острву у Преспанском језеру. Уп. *Иванов*, Преспа 72, и *£*>. *Stričević*, *L'eglise ronde de Preslav et le probleme des traditions paleobyzantines dans l'architecture balkanique du Moyen Age*, *Actes du XIIe Congres international des etudes byzantines* III, Београд (1964) 195 sq.

остали потчинили (ὑποσπόνδους εαυτοῦς ἐγγεφοσαι) цару и постали робови захваљујући храбрости и великој упорности једног човека¹⁸

(р. 229—230)

У насшавку иисац ирича какоје син Нићифора Вошанијаша, Михаил, ошац цара Нићифора III Вошанијаша, шакође иоказао ириме надрљудске хробрости и јунаштва.

„Јер кад су Бугари у неисказаном мноштву навалили на метрополу Солуњана, он (se. Михаил) не престрави се пред толиком њиховом силом нити се сакри иза зидина, већ, као што кажу да је Александар рекао да се један месар не боји читавих стада оваца, тако и он, то помисливши и рекавши, излети са неколицином сабораца који се случајно с њим затекоше“.¹⁹

(р. 231, 1—7)

После овога иисац иродужује веома иодробним, кишњасним и еиски израженим оиисом јуначких иодвша Михаилових, закључујући да је цар Василије II иобедио Бугаре највише заслугом Нићифора и Михаила Вошанијаша.

¹⁸ Термин ὑποσπώνδος византијски писци често употребљавају (в. коментар уз Скилицу, нап. 231, и Нићифора Вријенија, нап. 15). Овде се нарочито јасно види да се овим термином означавала потчињеност а не повезаност преко уговора, како је то тумачио *Змишарски*, *Историн* II, 3 сл.

¹⁹ О бици код Солуна уп. коментар уз Скилицу (нап. 102 сл.), који је детаљније описао сва збивања око овог града у то време.

НИЋИФОР ВРИЈЕНИЈЕ

Потомак угледне византијске фамилије, Нићифор Вријеније, унук истоименог византијског војсковође¹, стекао је високу титулу цезара за време Алексија I Комнина (1081—1118). Рођен у Једрену 1062. године, писац Вријеније остао је целог живота у сенци двеју значајних личности политичког живота Византије: свога деде и своје супруге Ане Комнине, с којом се оженио 1097. године. За разлику од свога деде, који је настојао да се по сваку цену дочепа византијског престола, и своје амбициозне жене, која је то исто желела да обезбеди своме мужу, Нићифор Вријеније, изгледа, није имао политичких амбиција. Одлучно је одбио молбе Ане Комнине да га прогласе византијским царем после смрти Алексија I Комнина (1118). Међутим, тиме његова делатност на византијском двору не престаје. Нићифор Вријеније још скоро пуних двадесет година, за владавине Јована II Комнина (1118—1143), учествује у политичком животу, али без нарочитог истицања. Као седамдесетпетогодишњи старац прати византијског цара за време једног похода у Сирију (1137), после чега је ускоро умро.

Вријенијево дело писано је у време великог процвата византијске књижевности. И за њега је карактеристичан, мада у умеренијем облику, онај класицизам чији су велики представници били Михаило Псел, Михаило Аталијат и сама Ана Комнина, који, васпитани у класичном духу, пишу извештачешки архаичним језиком. Вријенијев приказ почиње са Исаком I Комнином (1057—1059). Величајући породицу Комнина, он ни једног тренутка не заборавља и род Вријенија, посебно свог деду Нићифора. Његовим акцијама посвећује нарочиту пажњу, запостављајући догађаје у којима овај није учествовао. Вријенијева историја остала је недовршена. Његово дело изненада се прекида на догађајима око 1079. године.

¹ Раније се сматрало да је историчар Нићифор Вријеније био син војсковође Нићифора Вријенија. В. *Moravcsik* I, 443. И данас неки историчари још увек се држе тог мишљења. Уп. *Лутаевин*, Болгарил и Византин, 257. Међутим, *Witteke-De Jongh*, *Le Cesar Nicephore Bryennios, l'historien, et ses ascendants*, Byz. 23 (1953) 436 sq., доказала је да је историчар Нићифор Вријеније био унук чувеног Нићифора Вријенија, који је 1078. год. дигао устанак против Михаила VII Дуке тежећи за царском круном. Карактеристично је, међутим, да је већ *Злашарски*, *Историн* II, 148, сасвим исправно навео да је Нићифор Вријеније био унук истоименог византијског војсковође.

О догађајима у нашим земљама писац је оставио неколико драгоцених података. Из Вријенијевог причања сазнајемо нешто више и о организацији византијске управе на територији покореног Самуиловог царства, као и о борбама словенског становништва против византијске доминације.

Употребљено издање: Nicephori Bryennii, ed. A. Meineke, Bonn 1836.

Важнија литература: Скабаланович, Виз. государство 80—112; Seger, Byz. Historiker, 1—50; Rački, Borba, 151—187; Rački, Hrvatska prije XII v., Rad JAZU 56—57 (1881) 125 сл; Chalandon, Alexis, 1—37; Šišić, Povijest I, 528—539; Злашарски, Историн II, 3—163; Јурчек-Радонић I, 135 сл.; Радојчић, Како су називали Србе, 1—15; Радојчић, Природа византиско-српске границе, 358—363; Banescu, Les duches, 14—148; Динић, Срем, 1—12; Литаврин, Болгарин и Византин, 386—409; Wittek-De Jongh, Le Cesar Nicephore Bryennios, l'histoire, et ses ascendants, Byz. 23 (1953) 463—486; H. Gregoire, Nicephore Bryennios, Byz. 23 (1953) 469—530; 25—27 (1955—1957) 881—926 (француски превод с напоменама).

После 1057.

ЖЕНИДБА ИСАКА I КОМНИНА КАТАРИНОМ, ЋЕРКОМ ЈОВАНА ВЛАДИСЛАВА

На иочешку свог бeпa иисац говори о Манојлу Комнину, најсхаријем иознашом иредсиавнику иородице Комнина, оцу Исака, доцнијег цара Исака I, и Јована. Манојло је одлучио да васишшање своје деце иовери Василију II који је иримио децу и одредио им Сшудишски манастир као месшо боравка. Пошишо су одрасли, иримљени су у царску службу и ускоро

„Исак је ожењен старијом ћерком цара Бугара Самуила (βασιλέως Βουλγάρων Σαμουήλ), ПО имену Катарином. . . . Добивши да управља на западу, као што малочас споменусмо, Јован остави код Трачана и Македонаца, Итира и Бугара, како код управљача тако и поданика, незаборавну успомену на своја дела. И није било човека који није искусио његову племенитост.”²

(р. 19—20)

² О царици Катариној говори и Скиличин Настављач (в. бр. 2—4), али не спомиње њено порекло. Као и други византијски писци и Нићифор Вријеније се мало интересовао за родослове страних владара и због тога је, вероватно, Катариноу назвао ћерком цара Самуила. О томе детаљније в. Adontz, Samuel, 45 sq. Скабаланович, Виз. государство, 81, прихвата без резерве ову вест, док Rački, Borba, 151 сл., тачно наводи да је Катарино била ћерка Јована Владислава. У бечком рукопису Ски-

1072.

УСТАНАК ПОД ВОЂСТВОМ КОНСТАНТИНА БОДИНА И ЂОРЂА ВОЈТЕХА

Пошишо је оиисао догађаје на Ишоку, нарочишо иораз визанишјске војске код Манцикерша (1071), иисац каже да ће се обрашшии догађајима на Заиаду како би изложио дела Алексија Комнина.

„Пошто се ти догађаји тако одиграше и цезар живот у сјају замени монашким³, цар Михаил имао је да се носи са небројеним бригама, пошто су Скити пустошили Тракију и Македонију⁴, а народ Словена (του Σθλαβίνων ἔθνους), одбацивши покорност Ро-

личине хронике (Prokic, Zusätze № 66) стоји: Αἰκατερίναν την θυγατέρα του Βλαδισ-9-λάρου του Βουλγαρίας βασιλέως. Ову допуну Михаила Девољског прихвата и Злашарски, Историн II, 136, напомињући да је Вријеније погрешно назвао Катариноу Самуиловом ћерком.

На овом месту, као и доле (в. податак бр. 4), Нићифор Вријеније назива Самуила царем, што ниједан други византијски писац не чини. О томе в. коментар за вести Скилице, нап. 25, Михаила Аталијата, нап. 16, и Јована Зонаре, нап. 9. Михаил Псел (нап. 3) каже о Самуилу и Арону ζρξαντας και βασιλεύσαντας, избегавајући да изричито каже да је Самуило био βασιλεύς. Поставља се питање зашто само Нићифор Вријеније назива Самуила царем? Биће да се ово објашњава тиме што Вријеније не говори непосредно о Самуилу и о борбама које су Византинци водили против њега већ о сасвим другим догађајима у којима се Самуило само узгред спомиње, и због тога му, вероватно, 50 година после Самуилове смрти, није сметало да га назове царем. Пошто они византијски писци који детаљно описују Самуилову делатност не говоре о њему као цару, не зна се поуздано ни када је ни где Самуило проглашен царем. В. о томе Василевскии, К историји, 976—986, 62, као и коментар уз Скилицу, нап. 25. Својим податком: ... Samuel, qui se imperatorem vocari iussit ... Поп Дукљанин 330, можда најбоље обележава право стање у време кад се Самуило прогласио царем и тиме индиректно даје објашњење зашто византијски писци нису називали свога непријатеља царем. Византинци су, као што је познато, титулу василевса признавали само ако је добијена из Византије. Уп. Осигорошки, Авторатор, 129. О Самуилу као цару уп. и Успенскии, Надпис, 1 сл.

⁸ Реч је о цезару Јовану Дуки, стрицу цара Михаила VII Дуке, кога је Урсел, заповедник норманских најамника, истакао као кандидата на царски престо. Међутим, уз помоћ Турака, византијски цар је савладао оба своја противника. Да би избегао казну, цезар се замонашио, чиме је учињен крај његовој узурпацији. Скабаланович, Виз. государство, 112, сматра да је цезар Јован Дука кренуо у Малу Азију против Урсела у пролеће 1073. године, док Злашарски, Историн II, 145, тврди да се цезар закалуђерио 1074. године. Међутим, из причања Нићифора Вријенија јасно је да је Јован Дука ступио у монашки живот пре избијања устанка под вођством Константина Бодина и Ђорђа Војтеха. Према томе, хронологија коју дају Скабаланович и Златарски не може се дрххватити. Terminus post quem цезаровог одласка у манастир је пораз код Манцикерта (1071), а terminus ante quem устанак из 1072. године. Детаљније о овом устанку, као и његовој хронологији в. вести Скиличиног Настављача, бр. 6 и нап. 7—29.

⁴ Старији византиски писци обично су Скитима називали Словене. Уп. Византиски извори I, 209 et passim. У ово време Скитима се називају пре свега Печегези, као и Кумани и Узи. Уп. Василевскии, Печенег, 29, а нарочито Moravcsik II, 25 sq., 279 sq. Свакако и Вријеније под Скитима подразумева Печенеге. Злашарски,

мејима, пустошио је и пљачкао земљу Бугара (την Βουλγάρων).⁷¹ Скопље (Σκοῦλοι) и Ниш (Ναῖσος) беху освојени, а и сами Сирмиум (Σίρμιον) и места око реке Саве (τα περί τον Σαβίαν ποταμόν χωρία) и подунавски градови (αἱ παρίστροι πόλεις) све ДО Видина (Βυδίνης) тешко су пострадали.⁸ С друге, опет, стране Хрвати (Χωροβά-

Историн II, 139, н. 2, доводи у сумњу овај Вријенијев податак о нападима Печенега на почетку владавине Михаила VII Дуке пошто ниједан други византијски писац не говори о њиховим нападима у то време. Он претпоставља да се ова вест односи на најезду Печенега из 1074. године, када су ови, удружени са побуњеним вестархом Нестором, нападали Тракију и Македонију. О овоме опширније говоре Скиличин Настављач, ed. Bonn., 719 sq., и Михаило Аталијат, ed. Bonn., 205 sq.

⁵ Реч је о устанку под вођством Константина Бодина и Ђорђа Војтехе, о коме опширније прича Скиличин Настављач (в. податак бр. 6, нап. 7—29). Нићифор Вријеније говори о овом устанку само у најопштијим цртама, повезујући га са осталим догађајима који су се догодили пре и после његовог избијања. Вријеније употребљава за устанике општи назив „народ Словена“, што није уобичајено за писце његовог времена. О употреби ових назива код старијих византијских писаца в. Византистички извори I, 176 et passim, и Византистички изворн II, 76. *Злашарски*, Историји II, 145, н. 2, претпоставља да је Вријеније желео да тиме покаже да су у овом устанку учествовали Бугари и Срби, уопште Словени, или да је тај израз ставио насупрот Печенезима, за које је употребио такође општи назив Скити којим су византијски писци називали многе народе. Међутим, *Dölger*, Ein Fall slavischer Einsiedlung im Hinterland von Thessalonike im 10. Jahrhundert, Sitz.-Ber. der Bayer. Akad. der Wiss., Philos.-philol. u. hist. Kl., 1952, Heft I, 23, Н. 2, с правом закључује да је назив „народ Словена“ Нићифор Вријеније употребио у етничком смислу.

Податак да је опљачкана земља Бугара односи се свакако на тему Бугарску. О телштским јединицама створеним после пада Самуиловог царства уп. коментар уз Скилицу, нап. 165, и Скиличиног Настављача, нап. 11 и 19.

• Овај податак о Сирмију, местима око Саве и подунавским градовима до Видина изазвао је доста дискусија и колебања код научника који су настојали да одреде територију коју је обухватио устанак. Тако је *Rački*, *Borba*, 185, сматрао да се устанак проширио према Сави и Дунаву и да је прешао и у Срем, истичући уједно да о нападима Мађара на ове области не може бити говора. У својим доцнијимјзадовима, међутим, овај историчар говори о нападима Мађара у ово време. Уп. *Rački*, *Hrvatska prije XII veka*, 125; *исти*, Documenta, 173, где се наглашава да је Срем 1073. године, у време владавине хрватског краља Петра Крешимира, био у рукама Византинацидасу га Бугари и суседни Мађари настојали да отму. *Јуречек-Радонић* I, 135 сл., сматра да су Срем и градови до Видина пристали уз устанике, док *Sišio*, *Povijest* I, 531 сл., говори о освајању Срема од стране Мађара, њиховом преласку преко Саве и продору до Ниша. Уп. и *Динић*, Срем, 3 сл. Детаљно расправљајући о Бодиновој активности на северу, *Злашарски*, Историји II, 144, закључује да се устанак није пррширио до Саве и Срема, него да су те области нападали Мађари. Уп. и *Radovic*, *Εξέγερσις*, 189, који истиче да спомињање Ниша код Нићифора Вријенија и Скиличиног Настављача (нап. 34) најбоље потврђује да устаници нису шпли на север даље од Ниша. До овог закључка долази се најпре на основу детаљног описа устанка Скиличиног Настављача, код кога се не спомиње ниједно место северно од Ниша, а исто тако и на основу редоследа Вријенијевог излагања. Вријеније наводи најпре Сирмиум, а затим места низ Саву и Дунав, што би значило да су се устаници кретали од запада према истоку. Међутим, оба византијска писца, говорећи о акцијама устаника против византијске војске, спомињу места која показују да се део усташке војске, са Бодином на челу, кретао од Скопља на север и да је доспео до Ниша. Према томе, изгледа, да се податак о Сирмију и подунавским градовима односи на нападе који су долазили из другог правца. О овим градовима, који су у то време били под византијском управом в. *Vanescu*, Les duches, 46 sq., као и коментар уз СкилицуJ нап. 145.

гои)⁷ и ⁸Дукљани (Διοκλεῖς)⁸ побунивши се цео Илирик злостављаху”.

(р. 100, 14—23)

1072—1075. TM

АКТИВНОСТ НИЋИФОРА ВРИЈЕНИЈА КАО ДУКЕ У ТЕМИ БУГАРСКЕ А ЗАТИМ У ТЕМИ ДРАЧ

Због догађаја које је писац ирешходно описуао, Михаило VII Дука био је веома забринуи и размишљао је о шоме кога да узме за савладара.

⁷ *Segez*, Byz. Historiker, 49 sq., сматра да је реч о становницима данашње Хрватске. Напротив, *Rački*, Documenta, 171, закључује да под Хрватима Нићифор Вријеније није могао разумети становнике хрватске државе, пошто ова није била у рату са Византијом, него је тим именом назвао становнике суседних земаља Дукље; Рачки нарочито истиче „да у овом устанку Хрватска није ни најмање учествовала”. Међутим, *Šišić*, *Povijest* I, 532 сл., прихвата тумачење Ј. Зегера тврдећи да су се устаници, поред зетског кнеза Михаила, обратили за помоћ и Хрватима који им се одазваше, и додаје да су у овом устанку учествовале и неке чете Петра Крешимира. *Hauptmann*, *Porijeklo stanovništva*, 23, сматра ову Вријенијеву вест као један од доказа о постојању Црвене Хрватске, напомињући да су Хрвати били водеће племе у Дукљи. Исто, *Klaić*, *Hrvati i Hrvatska*, 32 сл. Међутим, византијски писци уопште не говоре о Црвеној Хрватској. О њој прича само Поп Дукљанин, 306. Уп. *Ђоровић*, *Историја* 120, који сматра да је јужни део Далмације добио називе Неретљанска област или Црвена Хрватска. *Радочић*, Како су називали Србе и Хрвате, 9 сл., долази до закључка да је овим именом византијски писац назвао Србе. Уп. о томе и коментар уз Скилицу, нап. 195, и Скиличиног Настављача, нап. 10.

⁸ Дукљанима је писац на овом месту назвао становнике према области у којој живе.

’ О Илирику уп. коментар уз Скилицу, нап. 248. У ових неколико података (нап. 4—8) Нићифор Вријеније је, изгледа, само укратко изложио све опасности које су претиле Михаилу VII Дуки на почетку његове владавине: напад Печенега, устанак Македонских Словена и борбе пишчевог деде Нићифора Вријенија против Дукљана, као и напад Угара на Византију. Неке од ових опасности он је у наставку детаљније описао, док је друге изоставио јер изгледа да нису имале за њега посебну важност пошто нису биле непосредно везане за делатност његовог деде Нићифора Вријенија, коме је у свом причању посветио посебну пажњу. Тако Вријеније у наставку (в. податак бр. 3) детаљно говори о борбама византијске војске у Дукљи. Према томе он не говори о два устанка, него, антиципирајући оно о чему ће говорити доцније, спомиње устанак под вођством Константина Бодина и Ђорђа Војтехе у склопу свих збињања и опасности с којима се суочио Михаило VII Дука. А доцније, кад га је редослед причања довео до описивања акција свога деде, Нићифор Вријеније се задржава најпре на догађајима у теми Бугарској а после тога износи оно што се догодило у теми Драч. Пошто, пак, његов деда није учествовао у борбама против Угара, то је Нићифор Вријеније само споменуо напад на Сирмиум и подунавске градове као једну од опасности пред којима се налазио нови византистички цар. У даљем приказу о нападу Угара нема, међутим, ни спомена, што опет потврђује да су горњи подаци (нап. 4—8) само кратак преглед догађаја. В. о томе и коментар за вести Скиличиног Настављача, нап. 26.

¹⁰ О години именовања Нићифора Вријенија старијег за дуку теме Бугарске постоје различита мишљења која зависе од хронологије угушивања устанка (уп. коментар уз Скиличиног Настављача, нап. 7). Ако је тачан Вријенијев податак да је његов деда угушио устанак Константина Бодина и Ђорђа Војтехе, онда је Нићифор Вријеније старији морао бити постављен за дуку теме Бугарске 1072. године. Међутим, Скиличин Настављач (в. бр. 6 и нап. 29) спомиње другог византијског војсковођу

Нићигор Вријеније био је за шо најигоднија личност јер је био царев најсиособнији војсковођа. Међушим, друнгарије Констанин илаши цара да шиме довеоди у иишање свој иресио и наговара га да одушане од своје намере.

„Кад Вријеније стиже, цар Михаило промени одлуку и одлучи да га именује дуком целе земље Бугара (τοῦτον δοῦκα της των Βουλγάρων ἀποδείξασθαι πάσης χώρας), дабитакопомоћуапагитиснуо народ Словена који је тамо загосподарио. И доиста, стигавши у Бугарску он за кратко време толико умекша народ Словена да они поново под јарам Ромеја ступише и радо примише да он Бугарском заповеда. Како су Хрвати и Дукљани злостављали Илирик¹¹, а народ Франака, освојивши Италију и Сицилију, страхоте Ромејима припремаше¹², Михаило је сматрао потребним да њега (se. Вријенија) премести из Бугарске у Драч, главни град Илирика.¹³ Одмах му упути писмо, колико наређујући толико и молећи га да пређе у Илирик. Он доиста тамо стиже, и сви га становници радо дочекаше. Он беше, наиме, веома љубазан и племенит човек. Задржавши се тамо краће време, да би се при-

који је угушио устанак и заробио Константина Бодина. *Злашарски*, Историн II, 148, опредељује се изгледа за 1073. годину, док *Dölger*, Reg. II, 19, датира ово постављање у 1074. годину. Исто *Banescu*, Les duchés, 142 sq.

Различито се датирало такође и премештање Нићифора Вријенија у тему Драч. Уп. *Rački*, Documenta, 171, који се одлучује за 1075. годину. Исто *Banescu*, Les duchés, 148, док је *Dölger*, Reg. II, 19, за 1074. годину. *Макушев*, Исторические развгсканЛи, 8, доводи ово постављење у везу са борбама из 1073. године. О овом питању в. и писмо Теофилакта Охридског упућено дуки Драча Вријенију. Уп. коментар уз Теофилакта Охридског, нап. 57—58.

¹¹ Ова вест односи се на догађаје које је Вријеније забележио у претходном податку (в. бр. 2 и нап. 7—9, где је објашњено зашто је писац детаљније описао само неке од тамо набројаних догађаја).

¹² О Норманима у Италији, њиховом освајању Сицилије и нестанку последњег византијског катепаната в. / *Gay*, L'Italie meridionale et l'Empire byzantin depuis l'avènement de Basile I jusqu'à la prise de Bari par les Normands (867—1071), Париз 1909, 539; *Chalandon*, Domination normande, 191 sq., као и *Banescu*, Les duchés, 148, који истиче да је Нићифор Вријеније требало да сузбије нападе норманских гусара на Јадрану.

¹³ О премештању Нићифора Вријенија из теме Бугарске у Драчку тему и његовим разлозима много се расправљало. Долазак Нићифора Вријенија у нову провинцију имао је посебан значај јер је Драч у то време играо велику улогу. Међутим, из Вријенијевог податка не види се да ли је ово премештање значило истовремено «напредовање Нићифора Вријенија старијег у служби, односно да ли је положај дукe Драча био важнији од положаја дукe у теми Бугарској. На основу Вријенијевог причања може се закључити да је Византији претила велика опасност управо са оне стране где је Нићифор Вријеније био премештен. То је, изгледа, побудило Михаила VII Дуку да пошље у Драч искусног војсковођу, који се прославио у многим борбама, да би из овог, стратегијски важног центра, могао најефикасније да се супротстави нападшиа са мора или из Дз'кље. Уп. *Rački*, Borba, 187, *Радојичић*, Природа византиско-српске границе, 360, и *Banescu*, Les duchés, 148.

О Илирику и Драчу у ово време в. такође *Šišić*, Povijest I, 532, н. 91, *Kuriakides*, Вуџ. Μελέται, 221, и *Šuffaj*, Srbi i Arbanasi, 36 сл., који истиче значај Драча око кога су се отимали Срби, Бугари, Византинци и освајачи из Италије. О теми Драч у раније време в. *Ферлуга*, Драч, 117 сл., као и коментар уз Скилицу, нап. 156.

премио за борбу, поведе војску против Дукљана и Хрвата.¹⁴ Пошто се они беху поставили на веома утврђеним положајима, он журно прегну да прочисти тешко пролазне приступе. Добро опремивши војнике, он најпре савлада теснаце. Пошто је војска стрепила од повратка тим рђавим путевима, он нареди да за војском пођу бројни сељаци са секирама и да чисте кланце и проширују путеве. Кад ово би учињено, војници радо крену против непријатеља, и стигавши на тај начин до места где беше непријатељска војска, изврши напад и после жестоког окршаја однесе пуну победу. Наметнувши свим градовима потчињење према Ромејима (τάς πόλεις ἀλάσας ὑποσπόνδους Ῥωμαίων? πομπάμενος), у коме су раније били, узевши таоце и оставивши у сваком крају довољну посаду поврати се у Драч".¹⁵

(р. 102—103)

око 1078.

УЛОГА МАРИЈЕ, УНУКЕ ЈОВАНА ВЛАДИСЛАВА,
НА ВИЗАНТИЈСКОМ ДВОРУ

Умесио награде за сее оно што је учинио, Нићифор Вријеније буде оишужен да у шајносии сирема заееру ирошив цара. Без иризнања осшали су и Вријенијев браш, као и Василакије који се врашио из Пафлагоније. Због шога оеа деојица одлуче да се иобуне обраћајући се Нићифору Вријенију који се налазио у Драчу, смашрајући да он шреба да буде на челу ове завере.

„Што се тиче њега (se. Вријенија) ствари су тако стајале. Цезар, видевши да се приближује смрт његовом сину и да су његова деца још сасвим нејака, настојао је, сасвим природно, да у његову кућу доведе неког старатеља. На то га је подстицао он (Авдроник) и његова супруга, најлепша од свих жена, из које је уз спољашњу лепоту зрачила и унутрашња, и уз славу порекла заједно блистали сјај врлина и племенитост карактера. Са очеве

¹¹ Изгледа да је то био обрачун са зетским краљем Михаилом због помоћи коју је овај пружио устаницима кад им је послао свог сина Константина Бодина. Детаљније о овоме в. вестибр. 7 и коментар код Скиличиног Настављача, нап. 16. Уп. *Јиречек-Радонић* I, 136, који каже да је намесник Драча Нићифор Вријеније предузео казнени поход против Срба, док *Rački*, Borba, 187, напомиње да су са зетске стране још увек вршени напади на драчку област и да је Нићифору Вријенију поверен задатак да одбје те нападе.

¹⁵ На основу овог податка *Rački*, Borba, 187, сматра да је Нићифор Вријеније после победе над зетском војском покорио све градове на граници Зете, док *Јиречек-Радонић* I, 136, истиче да је реч о далматинским приморским градовима. О термину ὑποσπόνδος уп. коментар уз Скилицу, нап. 231, и Михаила Аталијата, нап. 18. *Радојичић*, Природа византиско-српске границе, 360, посебно наглашава опрезност византијског дукe у планинским кланцима, напомињући да се овај можда сећао поразу византијске војске од пре 30 година на овом месту. Мисли се на борбе против Стефана Војислава, о чему детаљно прича Скилица. Уп. коментар уз овог писца, нап. 243—265.

стране, на име, водила је порекло од Самуила, цара Бугара (τὸν βασιλέα Βουλγάρων τὸν Σαμουήλ), као ћерка његовог сина Трајана, а са мајчине стране припадала је Кондостефанима и Алавантима и Фокама, који су некада били веома угледни и на гласу по великом богатству. Мудрија од свих жена, она је непрекидно подстицала мужа да својој деци доведе неког заштитника, штавише, сама даде предлог, колико паметан толико и користан, а тај беше да се најстарија ћерка уда за Алексија Комнина".¹⁶

(р. 106, 3—18)

1078.

ЗАРОБЉАВАЊЕ НИШФОРА ВРИЈЕНИЈА И ПОХОД АЛЕКСИЈА КОМНИНА ПРОТИВ НИЋИФОРА ВАСИЛАКИЈА

Нићифор Вријеније, најошаснији суиарник Нићифору III Вошанијашу (1078—1081), био је заробљен, а његове црвене цицел, које је био обуо иослаше су цару уз обавештење да је Вријеније иобећен.

„Обрадован том вешћу, цар одабере свог највернијег и најближег човека, пореклом Скита или Миза а по имену Борила¹⁷, и овога у својству етнарха, обдаривши га претходно достојанством протопроедра, пошље да преузме Вријенија, док доместику Схола Комнину¹⁸ нареди да не улази у Константинов град већ да са војском продужи, ствари код Адријанопоља доведе у ред и против Василикија поведе борбу. Јер у међувремену и овај постане моћан, будући да су му пришле све трупе у Илирику и Бугарској.”¹⁹

(р. 146, 9—16)

¹⁶ Реч је о цезару Јовану Дуки, брату цара Константина X Дуке (1059—1067), који је играо врло значајну улогу ка византијском двору. Cf. *B. Leib*, Jean Ducas, César et Meine. Son jeu politique à Byzance de 1067 à 1081, *Melanges Peeters* II (1950) 163 sq. Цезаров син Андроник био је ожењен Маријом, ћерком Трајана, сина Јована Владислава. Вријеније га погрешно назива Самуиловим сином. Уп. *Злашарски*, *Историл* II, 134, *Скабелановић*, *Виз. государство*, 101. Поред Нићифора Вријенија, о Трајановој кћери говори и Ана Комнина која и наводи њено име Марија. Уп. Анину вест бр. 2 и коментар уз њу, нап. 1. О супрузи Алексија Комнина уп. *Chalandon*, *Alexis*, 32 sq., и *III. Дил*, *Византиске слике* II, С. К. 3. 217, Београд 1929, 84 сл.

О Самуиловој царској титули в. коментар уз Нићифора Вријенија, нап. 2, и Михаила Псела, нап. 3.

¹⁷ Уп. вест Ане Комнине, бр. 3, која поред Борила спомиње и Германа, зове их Скитима, али и каже изричито да су „словенског рода.” В. и коментар уз ову Анину вест, нап. 2. О Скитима в. такође горе, нап. 4, а о Мизима коментар уз Михаила Псела, нап. 14.

¹⁸ Реч је о доцнијем цару Алексију I Комнину (1081—1118). О његовој каријери пре доласка на престо в. *Chalandon*, *Alexis*, 35 sq.; уп. и *R. Guiland*, *Etudes sur l'histoire administrative de Byzance: le Domestique des Scholes*, *REB* 8 (1950) 11 sq.

¹⁹ Тј. вероватно у Драчкој теми и теми Бугарској. О узурпацији Нићифора Василикија в. вести Скиличиног Настављача, бр. 7, и Ане Комнине, бр. 1.

око 1079.

ПОХОД АЛЕКСИЈА КОМНИНА ПРЕКО МАКЕДОНИЈЕ ПРОТИВ НИЋИФОРА ВАСИЛАКИЈА

Нићифор Вријеније је иоражен, али оиаснош још није ирошла, иошшо је Нићифор Василикије, нови дука Драчке шеме, насшавио дело свог ирешходника. Због шого је Алексију Комнину сшаељено у задашак да крене ирошив новог узуриашора.

„Прошавпш кроз Македонију и Вулерон (Βουλεροῦ διελών)²⁰, Комнин стигне на Струму (τὸν Στρυμόνα) и ту реку прешавши и кроз теснаце између Струмице (Στρουμίτζης) и такозване Црне горе (τὸν λεγομένου Μαύρου ορούς)²¹ пробивши се, стигне у једно месго на некој реци коју мештани зову Вардар (Βαρδάριος). Вардартечеса планина Нове Мизије и, прелазећи Скопље (Σκοῦπλον), протиче између Струмице и Штипа (Στυλίου)²² пресецајући планине, и одатле мало даље напредујући постаје граница између области Верије и Солуна, и између њих пролазећи улива се у море”.

(р. 148, 11—19)

1080.

НАПАДИ ПЕЧЕНЕГА НА НИШ И СКОПЉЕ

Пошшо је Алексије Комнин ухвашшо Василикија и искоишо му очи, ерашио се у Цариград где је дочекан са највећим иочасшима.

„Алексије Комнин поново напусти (се. пресгоницу) да би над областима под својом управом извршио надзор. Стигавши до Адријанова града (τὴν Ἀδριανού πόλιν)²³, тамо се задржа неколико дана. Кад сазнаде да се народ Скита наоружава да би опљачкао пограничне области Бугарске (τὰ Βουλγάρων ὄρια), прикупи сву војску, као и све заповеднике и архонге те се упуги према Филиповом граду, (τὴν Φιλίππου πόλιν)²⁴ и тамо сазнаде да су Скити про-

²⁰ Из овог податка *Kyriakides*, Вуџ. Μελέται, 32 сл. и 127 сл., закључује да су Македонија и Волерон били у ово време посебне тематске јединице. О темама тога доба в. коментар уз Скиличиног Настављача., нап. 13.

²¹ Под Црном гором подразумева се, вероватно, планина Скопска црна гора.

²² Штип спомиње и Скишца. Уп. коментар уз овог писца нап. 111. О овом походу Алексија Комнина cf. *Chalandon*, *Alexis*, 37; *Злашарски*, *Историл*, II, 163.

²³ Тј. Адријанопољ (Једрене).

²⁴ Тј. Филипопољ (Пловдив).

дрли и да пустоше насеља између Ниша и Скопља (τα μεταξὺ Νάισου καὶ Σκοῦλων χωρία) те стога ужурбано крену на њих.²⁶

(р. 157, 8-15)

У насхавку, Вријеније ирича како је Алексије Комнин дошао у Софију и чим су Печенези сазнали за његов долазак, одмах се иовукоше у ијвећој брзини. Пошто је усиосхавио ред у месшима око Пловдша, Алексије се врашио у Цариград где га је цар благонаклоно иримио.

²⁵ Злашарски, Историл II, 163 сл., ставља ову најезду у прву половину 1079. године. Међутим, ВасиАвеесКиџ, Печенеги, 126 сл., и Расовскии, Печенеги, 46 сл. датирају ове нападе Печенега у 1080. Исто Chalandon, Alexis, 37 и нап. 4.

ЈОВАН ЗОНАРА

Јован Зонара је живео у првој половини XII века као великодостојник на византијском двору. Доцније се повукао у манастир где је као калуђер написао, на молбу својих пријатеља, опширну хронику (Επιτομή ιστοριών), која обухвата време од стварања света до 1118. године. Време Зонарине смрти није тачно познато. Вредност његове светске хронике је у томе што је користио велик број старих, данас делом изгубљених извора. Међутим, у одељцима који нас овде интересују, Зонарина хроника нема нарочиту изворну вредност пошто се у њој углавном препричавају догађаји који су нам познати већ од других, ранијих писаца, од којих је Зонара преузимао читаве одељке. »_

Тако, причајући о догађајима на Балканском полуострву почетком VI в., Зонара је узео податке од Менандра и Теофилакта Симокате (уп. Византијски извори I, 97 сл.; 106); о нападу Авара и паду Сирдшума 582. године Зонари су као извор послужили Теофилакт Симоката и подаци Монемвасијске хронике (cf. ibid. I, 107; 285), док је за догађаје од VIII до прве половине X в. користио вести Теофана (ibid. I, 235), као и Теофановог Настављача (в. горе сгр. 12). За догађаје од друге половине X в. Зонара је преузео лодагке, у највећој мери, од Јована Скилице, као и од Михаила Аталијата, Михаила Псела, Скиличиног Настављача и Нићифора Вријенија (в. вести и коментар код ових пак(саца)).

Употребљено издање: Ioannis Zonarae epitomae historiarum, tomus III, libri XIII—XVIII ed. Th. Büttner-Wobst, Bonn 1897.

Важнија литература: Н. Качановскиј, Из српско-словенскога пријевода бизантискога летописца Јоана Зонара, Старине 14 (1882) 125—172; П. Лавров, КЗгославннскал перерелка Зонарм, В В 4 (1897) 452—460; Радојчић, Како су називали Србе и Хрвате 1—13; Благоев, Царузали е Аарон, 15—26; Благоев, Делли 1—22; Adontz, Samuel 1—63; Злашарски, Историл 1/2, 730—760; Р. Марућ, Трагози грчких историчара у делима Константина Филозофа, Глас СКА 95 (1946) 14—43; О. Lampsidis, 'Ο Μιχαήλ Ψελλός ως πηγὴ τῆς „Επίτομης" τοῦ Ἰωάννου Ζωναρά, ΕΕΒΣ 19 (1949) 179—188; О. Lampsidis, 'Η χρονογραφία τοῦ Ψελλοῦ πηγὴ τῆς Εἰτίτομης τοῦ Ζωναρά, Αθήνα 55 (1951) 1—36; Lemerle, Philippos, 145—150; Moravcsik II, 280 sq.; Литаврин, Болгарин и Византил, 252—294.

969.

УСТАНАК КОМЕТОПУЛА

После смрти бугарског цара Пешира (927—969) његовим синовима било је дозвољено да се враше из Цариграда у своју земљу да би преузели очеву власи.

„Јер четири сина једног од комита у Бугарској, Давид, Мојсије, Аарон и Самуило, одметнувши се побунили су Бугаре”.¹

(III, р. 495)

976—986.

УСТАНАК КОМЕТОПУЛА И ПРВЕ БОРБЕ СА ВИЗАНТИЈОМ

После смрти Јована I Цимискија (умро 10. јануара 976)

„Бугари се опет (αἰὲν-ις) побуне. Јер чим је објављена Цимискијева смрт предају своју власт четворици браће, Давиду, Мојсију, Арону и Самуилу, који се називаху кометопулима, јер су били синови једног од њихових угледних и званих комита.² Наиме потомци царског рода били су помрли а преостао је само један од Петрових синова, одређено да кажем Роман, који је био ушкопљеник. Од четворице браће кометопула најраније је умро Давид, а Мојсије је опседајући Сер био погођен каменом и одмах умро. Арона пак са целом породицом лиши живота брат Самуило, било само себи обезбеђујући власт, било из жеље да приграби ромејску власт, јер прича се и једно и друго, док је једино преживео од његових синова један који беше двоимено називан Свендослав и Јован.³ И власт у Бугарској пређе на јединог Самуила који је, увидевши да су ромејске трупе забављене грађанским ратом, некажњено пролазио по свим западним ромејским покрајинама, не само пљачкајући већ и читаве области заједно са гра-

¹ Вести о устанку кометопула и Самуиловом царству Зонара углавном преузима од Скилице, при чему их често, као и у овом случају, знатно скраћује. Донесе их већ под 969. годином вест о устанку кометопула, Зонара се такође држи Скилице, који међутим на овом месту само наговештава устанак из 976. године (уп. коментар уз Скилицу нап. 1—8).

За разлику од византијских писаца који спомињу четворицу браће, Поп Дукљанин, 330, говори само о Самуилу, како је подигао устанак и прогласио се царем.

² Зонара и овде препричава догађаје које је детаљније описао Скилица. Уп. коментар уз овог писца, нап. 12. Преписујући Скилицу, Зонара је свакако констатовао да је већ и раније био споменут један устанак, па је према томе додао „опет”: αὐθις. За разлику од Скилице, Зонара изричито каже да су устаници предали власт четворици браће.

³ На основу овог Зонариног причања *Благовев*, Царувао ли е Аарон, 15, претпоставља да је Арон владао једно време заједно са Самуилом. Детаљније о овоме в. коментар уз Псела, нап. 3. О различитом датирању Аронове смрти уп. коментар уз Складшцу, нап. 24.

довима себи потчињавајући.⁴ Пошто је цар, како се причало, тиранију Склира збацио, жарко је желео да се освети варварину и одлучи да лично против њега поведе борбу. Крене у рат не саопштивши ништа о подухвату ни магистру Варди Фоки, иако је овај тада био доместик Схола Истока, нити било ком другом од заповедника источних војних снага.⁵ Пошто је већ ушао у пограничне области према Бугарској нареди да магистар Лав Мелисин остане у позадини и да чува теснаце. Проваливши унутра сам, припремао се да предузме опсаду Сардије, која се сада зове и Тријадица”.⁶

(III, р. 547—548)

У наставку иисац говори како је цару дошао Шефан Кондосефан и рекао му да не оклева него да одмах нападне Мелисина, који сирема заверу. Обавештен о шоме, цар је одмах издао наређење за иоврашак војске у Цариград.

„А Самуило, који се дотле радо држао планинских врхова јер се није усуђивао ступати у отворену борбу, спазивши масовно повлачење, оцени да тај поступак значи уплашеност, и навали на Ромеје, и изненадном појавом све их збуну и поремети и у бекство натера, и дочепа се логора и царевог шатора, и царских застава”.

(III, р. 549, 7—13)

987—995.

ПОКУШАЈИ СПРЕЧАВАЊА САМУИЛОВИХ НАПАДА

После угушивања побуне Варде Фоке и Варде Склира Василије II одлази у Солун да се захвали великомученику Димитрију.

„И оставивши тамо од великодостојника стратарха, са великом војском да би спречавао Самуилове упаде, цар се поврати у Визант...”⁸

(III, р. 557)

¹ О успесима устаника као и о градовима које су том приликом заузели уп. коментар уз Скилицу, нап. 26.

⁵ На овом месту Зонара се разликује од Скилице утолико што спомиње Варду Фоку као доместика Схола Истока, док Скилица (в. нап. 30) каже да је Фока именован за доместика Схола. Поред тога, Зонара спомиње и заповеднике војних снага на Истоку, а Скилица (в. нап. 31) говори само о великашима.

⁶ Овде се подаци Зонаре подударају са Скиличиним. Уп. коментар уз Скилицу, нап. 32 и 34.

⁷ Реч је о бици код Трајанове капије. Уп. коментар уз Скилицу, нап. 33—37, а нарочито уз Лава Ђаксона нап. 1—17, који је основни извор за ову битку.

⁸ Зонара не наводи име војсковође кога је Василије II оставио у Солуну, иако је овај податак преузео од Скилице где се спомиње Григорије Таронит. Уп. коментар уз Скилицу, нап. 42.

око 995/6 — 1014.

САМУИЛОВА ОСВАЈАЊА

Пошто је описао долазак иашијарха Сергија на иашијаршијски иресио у Цариграду, исац наславља са иричањем о Самуиловим нападима и иоходу византијске војске.

„И пошто је Самуило, владар Бугара⁹, пљачкао не само области Тракије и Македоније већ и Хеладу па чак и сам Пелопонез, цар пошље магистра Нићифора Урана, архонта Запада, који се улогори на реци Сперхеју, док се Самуило са шаторима налазио на супротној обали. Како тада паде силна киша и стога река беше непробродива, Самуилу се чинило да се напад Ромеја не може очекивати. Извршивши извиђање ноћу и пронашавши на реци једно прегазиво место, Уран у тишини са војском реку прегазу и нападне оне око Самуила док то уопште нису очекивали, и изненада ударени варвари падаху не могавши ни руке да дигну, и ране су задате Самуилу и његовом сину Роману, а они би били заробљени да се нису били помешали са телима погинулих, и тако скривени побегли.¹⁰ Затим и сам цар зарати против Бугара, и уништивши неке тврђаве код Сердике врати се у Мосинупољ. Заузме преко стратега Велики и Мали Преслав и Плискову.¹¹ И Верија би њему предата од Добромира, који је био пришао Ромејима. Сервија, међутим, би заузета опсадом, и онај коме је било поверено чување тога града, Никола, а кога због малог узраста називаху и Николицом, премда је почашћен достојанством патрикија, поново је побегао и отишао Самуилу.“ Затим цар поново поведе војску на Видин, и заузме град.¹² Док је цар тај град опседао, Самуило изненада нападне на Адрианопољ и пошто се напољу одржавао панађур, он заплени силну тргозачку робу и похватавши мноштво заробљеника, врати се натраг.¹⁴ А цар потчинивши Видин и вра-

⁹ За разлику од Скилице (в. нап. 25), који наводи само име Самуила, Зонара каже: του Σαμουήλ δε του των Βουλγάρων ἑξάρχοντος, али и он избегава да Самуила назове царем, како то чине скоро и сви остали византијски писци који причају о Самуилу. Детаљније о овоме уп. коментар уз Нићифора Вријенија, нап. 2.

¹⁰ Користећи и ΟΒΘΑΙ приликом податке Скилице (уп. нап. 45—49) и резимирајући их, Зонара се задржао нешто дуже на опису битке на реци Сперхеју. Изгледа да под Тракијом и Македонијом он подразумева области тема Тракије и Македоније. О темаским јединицама Хеладе и Пелопонеза уп. *Осирогорски*, Хелада и Пелопонез, 64 сл.

¹¹ Препричавајући догађаје за које је податке нашао код Скилице, Зонара понавља и Скиличину вест (в. нап. 67) према којој Василије II није учествовао у нападу на Велики и Мали Преслав и Плиску.

¹² За разлику од Скилице (уп. нап. 67—72) који спомиње многе градове које је заузела византијска војска, Зонара наводи само неке од њих. О Добромиру и Николици уп. коментар уз Скилицу, иап. 69—72.

¹³ Уп. коментар уз Скилицу, нап. 79—80.

¹⁴ Уп. коментар уз Скилицу, нап. 81.

ћајући се затекне Самуила како логорује на реци Аксију, тако се звао Вардар код старих. (ὁ Βαρδάρης, οὐτως παρὰ τοὺς παλαιοὺς ὠνομάζετο). Пошто је река била много надошла, варвари су логоровали безбрижно јер су веровали да ромејска војска никада не може прећи реку. Пошто је прелаз преко ње био пронађен, цар и војска пређу и многи Бугари изгину, сам Самуило побегне а његов шатор и читав логор би опљачкан. Цар освоји и град Скопље (καὶ τὴν πόλιν δὲ τὸν Σκοπίων), који му је предао Роман, син Петра, некадашњег владара Бугара, коме је Самуило био поверио чување овог града.”¹⁵

(III, р. 558—560)

1014.

ПОКОРЕЊЕ САМУИЛОВОГ ЦАРСТВА

Исиричавши да је архонти Егишиа ионишишио уговоре које је имао са Византијом, да је унишшио храм у Јерусалиму у коме се налази Христов гроб, као и шамошпе манасхице, Зонара наславља да описује даље борбе византијске војске са Самуилом.

„Упадајући стално, цар је Бугарску пљачкао и штету јој наносио. Не могавши да се супротстави војсци Ромеја, Самуило покуша да ископаним рововима спречи прилаз, затворивши кланце кулама и поставивши у њих стражаре.¹⁶ Међутим, цар стиже поново и силом направи пролаз, те, иако одбијен од чувара који су пружили снажнији отпор, ипак не одустаде од подухвата, већ се сам ту неко време задржа нападајући одбрану, а истовремено посла једног стратега са његовом јединицом у неком другом правцу не би ли нашао какав заобилазан и успешан пролаз. Прешавши преко планина и многих кланаца и неопажен од Бугара, овај нападне с леђа чуваре утврђења, и они, страшно уплашени изненадним нападом, престадоше да се брину за одбрану преградне утврде већ се највећма стараху како да се спасу пропасти.¹⁷ Тада ромејска војска, радећи без сметње, савлада преградне утврде, и провали и гонећи многе побије, а још већи број зароби, док се Самуило једва бекством спасе. Цар заробљеницима, до 15.000 на броју, свима ископа очи, једноме на сваку стотину оставивши по једно око, да би овима био водич, и нареди да тако пођу своје вођи. Угледавши их и не подневши тај ужас, Самуило се зате-

¹⁵ О имену Вардара као и о сукобу на овој реци и заузећу Скопља уп. коментар уз Скилицу, нап. 83—86.

¹⁶ На овом месту постоји извесна разлика између Скилице и Зонаре који додаје да је Самуило поставио препреке на уским местима. В. о томе *Злашарски*, Историн 1/2, 730.

¹⁷ Препричавајући и скраћујући знатно Скилицу, Зонара нешто другојачије приказује подвиг византијског војсковође који је с леђа напао Самуилову војску. У¹¹. коментар уз Скилицу, нап. 93.

тура и онесвешћен падне на земљу, и мало се прибравши паде од срчаног удара и умре.¹⁸ А власт над Бугарима припаде његовом сину Гаврилу Роману, кога после још ненавршене године владања уби син Арона, брата његовог оца, Јован Владислав који такође беше са два имена.¹⁹ Пробивши се кроз утврде у теснацима, као што је речено, цар освоји и друге јаке тврђаве, као и Бугаре у њима, и стиже у Мосинупол где му стиже вест о Самуиловој смрти.²⁰ Кренувши одмах провали у Бугарску и градове њене и тврђаве освоји. А Самуилов син Роман Гаврило, пре него што је убијен, посла цару обећање о покорности. После неког времена стиже дворанин Јована Владислава, Гаврилова убице, објављујући радосну вест о смрти Самуиловог сина и доносећи писма којима се цару обећава покорност²¹, а пред царем се појавише и многи бугарски достојанственици.²² Дознавши, међутим, да Владислав не мисли како је обећао, цар поново нападне Бугарску и многе њене области опљачка а град Охрид, где беху изграђени дворци бугарских вођа, опсадом заузме, као и друге тврђаве преко стратега, и врати се у Константинов град.²³ И поново против Бугара зарати и поново тврђаве поруши и од многих варвара једне поби а друге живе ухвати. Бугарски владар Јован Владислав крену против Драча и опседајући га погине, владавши две године и пет месеци. Чим то цар сазна, одмах са војском крену и кад стиже пред Адрианупол, приђу му неки истакнути Бугари предајући му Перник и осталих 35 тврђава а и многи други од тих варвара приђоше цару,²⁴ И супруга Јована Владислава Марија пошље цару архиепископа Бугарске Давида са писмом којим обећаваше да ће, ако јој се учини оно што жели, напустити Бугарску. И после кратког времена

¹⁸ Зонара је знатно скратио Скиличино причање (уп. нап. 97 и 98 код Скилице) јер, после спомена истог броја од 15.000 заробљеника, каже само да је Самуило умро. Уп. податак Михаила Аталијата бр. 7, где се говори о Самуиловом бекству у Преспу. За овако велик број заробљеника *Злашарски*, Историн 1/2, 739 каже да је ту свакако урачунато и домаће становништво, док *Adontz*, Samuel, 31, сматра да је тај број измишљен. За разлику од осталих византијских писаца који говоре о свирепости Василија II према заробљеницима, Михаило Аталијат, *ibid.*, каже да су се сви остали, после Самуиловог бекства, потчишљиви византијском цару. Имајући у виду овај Аталијатов податак, према коме су се сви остали Самуилови војници предали, број од 15.000 можда и није претеран.

¹⁹ О Гаврилу Радомиру в. коментар уз Скилицу, нап. 99—101.

²⁰ О значају Мосинопоља за време борби Василија II против Самуила в. *Lemerle*, Philippos, 146, а о боравку византијског цара у овом граду — коментар уз Скилицу, нап. 110.

²¹ За разлику од СкШШце (в. нап. 118) Зонара каже само ὑράματα κοίτῳν ἐπαγγελλόμενα τῷ βασιλεὶ δοῦλωσιν. Уп. *Злашарски*, Историн 1/2, 747, нап. 1.

²² О бугарским достојанственицима говори и Скилица (в. нап. 120).

²³ У погледу заузећа Охрида постоји разлика између Скилице и Зонаре, према коме је Охрид заузет после опсаде. Уп. коментар уз Скилицу, нап. 131. Расправљајући о овој разлици, *Злашарски*, Историн 1/2, 758, нап. 2, претпоставља да је опсада била краткотрајна.

²⁴ О походу Јована Владислава на Драч, као и о његовој смрти уп. коментар уз Скилицу, нап. 155 и 156, и уз Псела, нап. 18.

самодршцу стиже жена са три сина и шест кћери, док су три игреостала њена сина побегла у планине, али и они, пошто су планине биле чуване, принуђени приђоше цару. То беху Прусиан и оба његова брата, од којих цар Прусиана почаствова титулом магистра а остале титулом патрикија. Потчинивши себи, дакле, целу Бугарску и једне тврђаве разрушивши а друге утврдивши и у њима довољну посаду оставивши, цар крене у Атину да би Богородици принео жртву захвалности.²⁵

(III, р. 563—566)

У насшавку, иисац ирича како је Василије II, враштивши се у Цариград, ирославио иобеду у Св. Софији. Паширијарх Сергије га је иреклињао да укине алиленгион, али цар на шо није ирисшао, иако је био обећао да ће шо учиниши ако иобеди Бугаре.

„Кад Бугарска би покорена, власти Ромеја се приклонише И племена Хрвата (καὶ τὰ τῶν Χορβάτων ἔθνη), а осим тога и Сирмиум (τὸ Σίρμιον).²⁶

(III, р. 567)

1026.

КОНСТАНТИН ДИОГЕН АРХОНТ СИРМИЈА И ДУКА БУГАРСКЕ

Оиисујући оно што се десило изван Цариграда, хроничар доноси, између осталог, и ово:

„Печенези, а они су, као што је речено наггред, скитско племе, пређу Дунав и не мало опустоше бугарску земљу. Али њима се супротстави заповедник Сирмиума Константин Диоген, који је био наименован и као дука Бугарске, разби их и присили да Дунав пређу и смире се.“²⁷

(III, р. 571, 9—14)

1029.

ЗАВЕРА ПРУСИАНА И КОНСТАНТИНА ДИОГЕНА

„Пошто је магистар Прусијан Бугарин био осумњичен да се потајно договара са сестром царице Зое, Теодором, и да прижељкује круну, ухваћен је и затворен а затим ослепљен, а Теодора прогнана у Петрион, а и царев зет по братичини Константин Диоген, оптужен да спрема тиранију, везан је и затворен у кулу.“²⁸

(III, р. 574—575)

²⁶ О жени и деци Јована Владислава уп. коментар уз Скилицу, нап. 162; о делатности охридских архиепископа коментар уз Скиличиног Настављача, нап. 35, а нарочито уз Нила Доксопатрида, нап. 14.

²⁷ Уп. коментар уз Скилицу, нап. 195—197.

²⁸ О Печенезима в. коментар уз Скилицу нап. 267, а о Константину Диогену нап. 198.

" Уп. коментар уз Скилицу, нап. 280.

око 1029.

БОРБЕ ВАСИЛИЈА II ПРОТИВ МАКЕДОНСКИХ СЛОВЕНА

Византијски цар Роман III Аргир (1028—1034) вршио је последње припреме да освоји Алепо.

„Јер лшогe градове Феникије и Сирије, које су цареви Нићифор Фока и Јован били потчинили ромејској власти, њихов наследник Василије, заузет борбама против Бугара, није имао времена да утврди

(III, р. 575, 9—13)

1040.

УСТАНАК ПОД ВОЂСТВОМ ПЕТРА ОДЕЉАНА

Пошио је исиричао како је цар Михаило IV Пафлагонац (1034—1041) наименовао свога рођака, доцнијег цара Михаила V, за цезара, Зонара даље наставља:

„Кадасу Бугари, очему јевећ приповедано, били потпуно побеђени од цара Василија и њихово царство уништено, ови су варвари само до неког времена подносили јарам ропства. После тога они су смишљали и настојали да јарам стресу, али недостатак вођства спречавао им је остварење замисли. Међутим, неки човек по имену Долиан (Δολιάνος καλούμενος), ниског рода, али пун лукавства и храбрости, називајући себе сином Арона, који беше брат народног вође Самуила, побегне из Византа, како се прича, и убеди народ да је он син Аронов, рођен додуше у полубраку а не у законитом браку, те стога би изабран за цара варварима.⁴⁹ После тога народ ступи у отворен устанак и крене у пљачку и поче ромејске земље да пустоши. Стога би послат неки стратег са војском да спречи пљачкашку упаде. Али овај, поступајући рђаво са потчињеним, изазва њихову мржњу против себе и да није ноћу побегао, био би убијен. Бојећи се (се. казне), његова војска се одметну, и једнога из својих редова, по имену Тихомира (Τιχομηρόν) и пореклом Бугарина, изабра за свог вођу, и прогласи за цара Бугарске. И бугарски покрет би подељен, јер су једни пристајали уз Долиана, а други уз Тихомира. Али Долиан лукавством превари свог супраника. Позове га, на име, да заједнички владају и боре се против Ромеја. И овај се одазва. Пошто се дакле оба двојица вођа удруже и бугарска војска сједини, Долиан пред

⁴⁹ Уп. исто, нап. 286.

⁵⁰ По свему судећи, Зонара је податак о пореклу Петра Одељана преузео од Михаила Псела (уп. његову вест бр. 1 и коментар, нап. 3), пошто Скилица каже да је Одељан био син Гаврила Радомира. Уп. коментар уз Скилицу, нап. 205.

војничким збором изјави да се бугарски народ, све док њима двојица управљају, никако неће избавити и додаде: „ако желите ваш спас, једног од нас уклоните; ако верујете да сам ја Самуиловог рода, одстраните Тихомира; а ако не то, њему се покорите а мене одбаците“. На те речи подиже се вика, и њему царство сви изгласаше, а Тихомир би каменован. Поставши самодржац, Долиан заузме Драч и крене на Хеладу, и освоји Никопол са околином, пошто му тамошњи становници, не подносећи похлепу и грамзивост Орфанотрофову, добровољно приђоше. И на тај начин, како се прича, ромејску земљу он учини пленом Миза.⁵¹

(III, р. 598—600)

Пошио је у Цариград сишла вест о Одељановим акцијама, византијски цар се одлучи да одмах зараши прошле усшаника, али су га, због његове болести, одвраћали блиски сарадници и чланови савеша. Цар ипак иведе војску и једне вечери шешко се разболи. Ујуширо, кад се очекивало најгоре, цар је оиш био на челу војске. Међушим, пре него ишшо су се две војске судариле, десило се нешшо ишшо је цару донело иобеду.

„Јер, син почившег Арона, патрикије Алусијан, налазећи се још код Ромеја, и дошавши у сукоб са царем, био је осуђен да остане у кући и да се не приближује палати нити уопште да улази у Визант, сем када му улаз буде одобрен. Због тога је он био тужан. Чим доби вест о устанку народа и о избору Долиана као његовог владара, побегне кришом од своје куће и преобуче се, и ставивши на себе одећу Јерменина и представљајући се да је слуга Теодорокана и да тобоже иде у војску, успешно превари све и стиже у Бугарску. Али он не рече одмах ко је, већ, с некима ступивши у разговор, помену Арона и рече: „Ако би неко од његових синова био овде, да ли бисте ви за вођу народног пре изабрали законитог него незаконитог сина?“ Пошто код свих дође до израза жеља да њима влада прави син Аронов и царска власт поново да пређе у руке неоспорног и са старим царским родом чисто повезаног човека, он једном од оних, који су боље познавали Аронов род, повери тајну. Овај се њему најпре очима унесе у лице, и затим, знајући да код њега постоји и један особени знак, затражи да и то види. Беше то на десном лакту црна мрља и око ње густа длака. Видевши и то и не двоумећи се више уопште, ницице паде пред човека и обгрли му ноге. Потом обавести и друге да им је стигао потомак царског рода. И многи напустивши спорног приђоше правсдае, и власт се подели. Свесни да се царство неће учврстити ако се вође међусобно свађају, они склопе споразум и почну заједнички управљати истовремено међусобно се сумњичећи и вребајући. Али Алусијан се показа бржим у постављању замке и Долианово лукавство он преухитри. Припремивши пијанку и сав-

⁵¹ Зонара знатно краће описује скоро све оно о чему Скилица прича врло детаљно. Уп. коментар уз овог писца, нап. 208—213; 220.

ладара позвавши да учествује, насрну на њега док је с њим пијанчио, и бедноме човеку ископа очи, и тако власт код Скита пређе у руке једнога. Затим потајно јави цару да хоће да му приђе ако га благонаклоно прими и не остави без достојног уздарја. Он његову понуду прихвати и обећа да ће му достојно узвратити. Овај ускоро стиже и би именован за магистра. И одмах затим цар с војском навали на народ који, будући без вође и разједињен, би лако побеђен и поново се потчини власти Ромеја. А цар се поврати у Визант и приреди тријумф водећи у њему многе заробљенике, међу њима и ослепљеног Долиана."³²

(III, р. 601—603)

10

око 2039/40 — 1042.

ПОХОД ПРОТИВ СТЕФАНА ВОЈИСЛАВА

Пошио је сиомену долазак цара Коншанишина IX Мономаха (1042—/055) на византијски иресио, хроничар описује догађаје који су се одиграли у Царсиву.

„Неки скитски човек, по имену Војислав (Βοϊσθ-λάβος), побегне из Византа и око себе окупи чету, и скриваше се по илирским брдима као дивља звер, плачкајући оближња и Ромејима потчињена племена Трибала и Срба (Τριβαλλοὺς τε καὶ Σέρβους) и њима сродних. Чим то цару би јављено, он напише архонту Драча да ступи у борбу са Стефаном. Јер Војислав је носио и то име. Водећи, као човек без икаквог војног искуства, невешто борбу против њега, архонт постаде кривац страховитог пораза војске којој је на челу стајао, и сам се једва са неколицином избави, а сву преосталу војску, која није могла ни рукама да се служи и од нападача брани, тамо упропасти."³³

(III, р. 617—618)

³² Поред Скилице (в. нап. 235, 237 и 238), истоветан податак о доласку Алусијана налази се и код Псела (в. бр. 2 и нап. 6—7). За разлику од ових писаца, од којих је једино могао преузети вести о уједињењу устаника, Зонара ове назива Скитима. Cf. *Moravcsik* II, 280 sq. Говорећи о устанку Стефана Војислава (в. наредну напомену), писац и овога владара назива Скитом. О Скитима уопште в. коментар уз Скилицу, нап. 267. Расправљајући о Алусијану, *Rački*, Borba, 123, се позива на Скиличине и Зонарине вести. Не знајући за Пселов податак о истом догађају, Рачки препричава Зонару и закључује да је Алусијан био брат Јована Владислава а син Арона. Уп. коментар уз Псела, нап. 5.

³³ О устанку Стефана Војислава уп. коментар уз Скилицу, нап. 243—265, Зонара је толико скратио Скиличино причање да овај његов податак нема скоро никакве вредности.

11

1064.

УЗИ ПРЕЛАЗЕ ДУНАВ

Писац ишиче да је Византија и на ишоку „шамо где излази сунце” и на заиаду ирешриела иораз због малог броја добрих војника;

„Јер народ Уза (ови су Скити, и међу скитским народима сматрани су бољим и по броју и по роду од Печенега) прешао је преко Дунава. Архонти подунавских градова (των παριστρίων πόλεων) (а били су то магистар Нићифор Вотанијат и Василије Апокап) покушали су да спрече њихов прелаз, али нису успели. Напротив, кад је дошло до сукоба са варварима, ови су победили њихову војску и споменуте војсковође и обојицу заробе. И, прешавши Дунав, преплавили су целу земљу дуж реке. Било их је, кажу, око 60.000 оних који су могли да носе оружје.³⁴ Одавде су упали у Македонију, опљачкали је и стигли до Хеладе.”

(III, р. 678, 1—15)

12

/072.

УСТАНАК МАКЕДОНСКИХ СЛОВЕНА 1072. ГОДИНЕ

„Трећег индикта његовог царавања (се. Михаила VII Дуке) народ Хрвата, које неки називају и Србима (Χροβάτων ἔθνος, οὐς δὴ καὶ Σέρβους τινὲς καλοῦσι), беше се подигао предузимајући да заузме земљу Бугара (τὴν τῶν Βουλγάρων χωράν). Алимада је неке области био освојио, уз многе битке и бројне губитке са обе стране, ипак изгуби заузето и, поражен, би потиснут са граница ромејских и принуђен да се у своју земљу поврати”.³⁶

(III, р. 713, 1—6)

³⁴ За разлику од Скиличиног Настављача (в. бр. 6) и Михаила Аталијата (в. бр. 9), од којих је једино могао преузети овај податак, Зонара наводи реалнију цифру од 60.000 о броју Уза.

³⁵ Реч је о устанку Константина Бодина и Ђорђа Војтехе о коме детаљно прича Скиличин Настављач (в. бр. 6 и нап. 7—28), а такође и Нићифор Вријеније (в. бр. 2 и нап. 4 и 5). Зонара наводи да је до устанка дошло треће године владавине Михаила VII Дуке (1071—1078), док се код Скиличиног Настављача спомиње прва година владавине овог византијског цара. О овој разлици уп. *Prokic*, *Zusätze* 9, као и коментар уз Скиличиног Настављача о датуму избијања овог устанка.

О идентификовању Хрвата и Срба уп. коментар уз Нићифора Вријенија, нап. 7, и Скиличиног Настављача, нап. 10.

ТЕОФИЛАКТ ОХРИДСКИ*

Подаци о Теофилакову животу оскудни су и већином се морају црпи из појединих примједба разбацаних у његовим дјелима. Због тога су хронолошки оквири његова живота само приближни, јер се оснивају на елементима добивеним комбинацијом. Родио се у трећем или четвртом десетљећу XI вијека, а свакако прије 1055. у Еурипу (данас опет Халкиди) на отоку Еубеји. Нису нам познате потанкости о току његова школовања. Завршио га је свакако у Цариграду, гдје је био ученик чувеног Михаила Псела на новооснованом Универзитету. Изгледа да је утјецај Псела на младог ерудита био велик, свакако сам Теофилакт изражава се већ као охридски архиепископ с великом топлином и уважавањем о својем учитељу.¹ За вријеме студија Теофилакт је стекао големо знање из свих подручја која су се његовала на тадашњим школама и за свога је каснијег живота био несумњиво једна од најистакнутијих фигура византијског интелектуалног свијета.

Као млад човјек Теофилакт је ушао у клер цариградске Велике цркве (Свете Софије) гдје је био ђакон. Не може се поуздано утврдити који га је патријарх рукоположио. Као ђакон Велике цркве заузимао је положај *решора*, или мајстора говорника. Био је, дакле, учитељ говорништва на патријаршијској школи, и учећи друге силно је развио своје стилистичке способности и савршено овладао истанчаном грчком реториком и свим њезиним умијећима која су се у Византији гојила у непрекидном континуитету од великих учитеља говорништва хеленске старине. У XI вијеку реторика је у Византији доживјела НОВ цват и Теофилакт је несумњиво један од њезиних најсјајнијих представника. Вјеројатно у то раздобље његова живота спада и почетак његове дјелатности као богословског писца. Саставио је опширне коментаре уз велик дио новозавјетних и неке старозавјетне (пророчке) списе. У тим је својим дјелима мало оригиналан и углавном се ограничио на компилацију старијих коментара. Но његови су егзегетски списи били врло добро примљени, превођени су и на црквенославенски, много су се преписивали и остали су мјеродавни у источној цркви.

Својим изванредним интелектуалним способностима и силном образованошћу Теофилакт је привукао пажњу царског двора. Цар

* Рукопис је предан 1962. и после тога се могао употпуњавати само библиографским подацима.

¹ Исп. писмо Meursius 15, PG 126, 384 D.

Алексије Комнин (1081—1118) хтио је дати доброг учитеља Константину, младему сину покојног цара Михаила VII Дуке (1071—1078), који је тада био вјереник царева кћерке Ане, касније списатељице Алексијаде, и повјерио је тај задатак Теофилаку. Цару Алексију није се тада још био родио синјкаснији Јован II Комнин (1118—1143) и Константин се сматрао насљедником пријестоља. Као његов учитељ Теофилакт је саставио спис о царском одгоју у вријеме око 1088—1089. У ТОМ је спису показао своју изванредну стилистичку вјештину и одлично познавање античких грчких писаца. Међу обљубљеним и доста бројним списима о владарским врлинама у византијској књижевности Теофилакт је несумњиво најуспјелији.

Као учитељ говорништва у Цариграду Теофилакт је саставио и кићени говор у част цара Алексија Комнина, а можда и који од сачуваних говора (хомилија) пригодном црквених светаца. Но ти су говори могли настати и касније.² Саставио је такођер доста јамбских пјесама како су то често чинили византијски ерудити, но та његова стиховорства немају никакве пјесничке вриједности.³

Након што је цар Алексије 1088. добио сина, пао је Теофилакт ученик Константин у немилост, престао бити Алексијевим сувладаром и не дуго затим умро на велико олакшање царево. Још је почетком 1090. Теофилакт као учитељ говорништва у Цариграду одржао свој сачувани свечани говор пред царем Алексијем и у промијењеним је приликама на штету свога ученика тражио од цара да свога сина учини сувладаром, подупирући тако интимне жеље самога цара. Но ускоро затим, дошло је, под нама непознатим околностима, до развоја догађаја који је имао пресудно значење за читав преостали живот Теофилакт. Већ 1091. писао је Теофилакт цезару Никифору Мелисину као архиепископ аутокефалне охридске цркве. В. писмо I (Larni 9).

Када је цар Василије II, зван Бугароубица (976—1025), након четрдесетогодишње упорне, тешке и крваве борбе покорио државну творевину насталу под водством цара Самуила (976—1014) из широког покрета отпора Македонских Славена и народа сусједних крајева, подвргнуо је читаво подручје све до Дунава византијској управи организираној по темама, али није дирао у независност цркве Самуилова царства од цариградског патријарха. Самосталност те цркве под аутокефалним архиепископом, са сједиштем у Охриду, бившој пријестолници Самуилова царства, и њезин неокрњени територијални опсег заједно са свим старим привилегијама потврдио је Василије II у три хрисовуле издате архиепископу Јовану.⁴ Тиме је био створен инструмент културног и идеолошког утјецаја на већином славенско становништво покорених подручја, а уједно је цар избјегао да повећа и онако голему моћ цариградског патријарха.

² Као учитељ говорништва у Цариграду саставио је Теофилакт још неколико гозора сачуваних у рукописима Laurentianus plut. LIX, cod. 12, ff. 218—234^v, и Vindobonensis theologicus Graecus 43, ff. 116—147^v.

³ Ed. S. G. Mercati, Poesie di Teofilatto di Bulgaria, Studi Bizantini I, 1935, стр. 173—194.

⁴ Те су исправе издате код Н. Geizer, Bistümerverzeichnisse 41—46.

Тако је охридска црква постала грчко-славенска творевина. Оба су језика била у њој у употреби један поред другог. Била је то црква коју је славенска паства могла осјећати својом, а уједно је био осигуран утјецај византијске културе и лојалност ромејском Царству. На вишим су положајима у охридској цркви били већином Грци. Због посебне мисије коју су вршили међу Византијском Царству подложним славенским становништвом, посебно се пазило да ти црквени достојанственици по својем образовању буду на висини.⁵ Јамачно је тај критериј играо пресудну улогу код Теофилактова именовања за охридског архиепископа. По изворима изгледа да је именовање главара самосталне охридске цркве било посвема у власти цара.⁶

Као архиепископ Теофилакт је проживио тешке године. Врхунски интелектуалац, навикао на образовану цариградску средину, осјећао се у провинцијском Охриду као прогнан. Горко се тужио на варварску средину у којој је сада морао живјети. Но с неправом су неки историчари у жестоким Теофилактовим изјавама о варварима међу којима живи видјели израз националне супротности између грчког црквеног достојанственика и његове славенске пастве. Не мање жестоким реторичким излијевима осуђују други образовани црквени главари своју необразовану паству у сасвим грчким крајевима. Образовани и профињени Цариграђани осјећали су се као прогнани на високом црквеним положајима у провинцији. Та је појава управо карактеристична за византијске интелектуалце XI и XII вијека.

Но тешке прилике нису Теофилаку дозволиле да се дуго предаје меланхолији због губитка своје вољене средине. Непрекидни ратови и неподносив притисак финансијске машине ускоро су га присилили да се сав заложу за угрожене интересе своје архиепископије. Заплео се у тешку борбу с убирачима пореза, који нису поштивали црквене привилегије. Осим тога, нештедице су циједили становништво, тако да црква није могла доћи на свој рачун.

Као архиепископ Теофилакт је, како по свему изгледа, наставио своју дјелатност као теолошки писац. Свакако је тада написао спис о оптужбама против западне цркве. Као писац заинтересиран се и за посебно предање своје цркве. Саставио је два хагиографска списа о петнаест тибериополских (струмичких) мученика и о животу Климента Охридског. У аутентичност овог последњег списка неко се вријеме неоправдано сумњало.⁷ Посветио се и црквеном пјесништву и спјевао је химне Клименту Охридском. Одломци тих химна сачували су се у акулутуји тога свеца у грчком оригиналу и старославенском пријеводу.⁸ Но најзначајнија је збирка писама што их је Теофилакт као охридски архиепископ упутуио разним истакнутим личностима својега времена, државним и црквеним достојанственицима, себи потчињеним еписко-

⁵ Исп. писмо Lami 13, PG 126, 525 A.

⁶ Исп. Г. Осиповски, Југословенски историски часопис I (1935) 516 и д.

⁷ Исп. Византиски извори I, стр. 297.

⁸ Исп. Г. Баласчев, Климент епископ словенски, Софија 1898.

пима, пријатељима и знанцима. У тим писмима Теофилакт често говори о својим бригама и настоји преко утјецајних пријатеља и моћних заштитника поправити свој положај.

Теофилактова кореспонденција сачувала нам се у низу различитих рукописних збирки:

- Vaticanus 432 (olim 931) ff. 146—177.
- Vaticanus 509 (olim 338) ff. 316^v—350^v.
- Laurentianus plut. X, cod. 13 ff. 1—27^v (читав).
- Laurentianus plut. LIX, cod. 12 ff. 188^v—214.
- Vossianus misc. 4, ff. 45—48^v.
- Parisinus suppl. 677, ff. 61—62.
- Budapest, Bibl. nat. ff. 1—47^v (читав).
- Berolinensis, Deutsche Staatsbibliothek 1417, ff. 210—250^v.

До сада су Finetti, Meursius и Lami издали сваки по једну такву збирку. Meursius-ова збирка је по својем саставу идентична с оном у Laurentianus LIX, 12, и вјеројатно је из тог рукописа издана. Напротив се за збирке Finetti-ја и Lami-ја не да одредити рукопис из којег су издане. Обје су издане из ватиканских рукописа, али се по саставу посве разликују од обају нама познатих ватиканских кодекса. Тако за нас те двије штампане збирке имају такођер значење рукописне документације док се не пронађу рукописи из којих су издани.

У цијелокупним издањима Теофилактових дјела три су објављене збирке писама увијек изнова прештампаване, последњи пут у 126. свеску Migne-ове грчке патрологије. Питање односа међу појединим представницима рукописне традиције још увијек није ријешено, па тако немамо ни приближне слике о хисторији тога текста. Текст издања којима располажемо врло је лош и пун погрешака. Неопходан предуслов сваког озбиљног истраживања изворних података Теофилактове кореспонденције јест њихово критичко издавање на темељу цијелокупне рукописне традиције. Док се то не изврши, све ће обраде изворних података из Теофилактове кореспонденције, па тако и ова наша, морати остати провизорне.

Теофилактова писма представљају прворазредан хисторијски извор. Она нас из прве руке обавијештавају о приликама у Македонији на пријелазу из XI и XII вијек. Крај изванредне оскудице изворних података о животу византијске провинције представљају та писма праву драгоценост не само за нашу националну хисторију него уопће за унутрашњу хисторију источнога царства. На жалост, велику изворну вриједност Теофилактове кореспонденције знатно умањује њезин изразито литерарни и реторички карактер. Епистографија је у грчком средњем вијеку, као и у антици, књижевна врста. Сврха јој је да покаже пишево стилистичко мајсторство и познавање класичног грчког језика. Писма су у првом реду узорци доброга стила и управо зато су се збирке преписивале и сачувале. У таквим писмима састављеним на старогрчком, а не на живом говорном језику, избјегавала се свака експлицитност. Што су алузије ученије и индиректније, што је већи напор потребан да би се разумјела мисао пишеца, то се више цијенила

његова вјештина и образованост. Осим тога, опасност од индискреције оних који су писма преносили биле су тако велике да су многа писма намјерно тако састављена да буду разумљива само упућеном, а неупућеном да не казују ништа. Лако је замислити какве тешкоће искрсавају код хисторијске интерпретације таква извора у којем се свјесно избјегавају конкретне формулације и гдје је приказ стварних околности посве подређен реторичким ефектима и показивању ерудиције и познавања старе грчке и црквене књижевности. Но ипак је велика нужда и тежак положај принудио Теофилакта да, бар у неким писмима, буде доста конкретан, да употребљава техничке термине својега времена и да релативно јасно каже што га мучи и што жели од адресата. У кореспонденцији долази до пуног изражаја стилско мајсторство Теофилактово. Писма су написана савршеним класичним грчким језиком и Теофилакт у њима потпуно суверено барата античком грчком и библијском књижевношћу. Стилски су писма брижно дотјерана и обликована посве према разрађеним правилима грчке реторике. Збирка писама доста је опсежна. Три издања (Finetti, Meursius и Lami) обухваћају 130 гшсама (20 Finetti, 75 Meursius и 35 Lami). Нека су писма издана у двије збирке тако да је број у ствари нешто лшло мањи. Од тих писама 79 садрже изворне податке за хисторију балканских Славена и овдје су обрађена. Та нам писма постављају много више проблема него је могуће бар донекле поуздано ријешити. Многа питања морају остати отворена, а друга ће детаљно и стрпљиво истраживање ипак ријешити или бар приближити ријешењу.

Послије 1108. губи се Теофилакту траг у изворном материјалу. Барем једно писмо нагшсано је додуше послије те године⁹, али се по свему чини да је Теофилакт ускоро након те године умро. Као почетак његова живота, тако нам је и крај посве непознат. Сва Теофилактова дјела, осим црквених и свјетовних пјесама, издана су у познатој збирци *Patrologia Graeca* 123—126.

Употребљено издање: *Theophylacti Bulgariae archiepiscopi Epistolae*, edd. Finetti, Meursius, Lami, PG 126 (1864) col. 308—558.

Важнија литература: *Krumbacher*, 133 sq. *K. Roth*, *Studien zu den Briefen des Theophylaktus Bulgarus*, Ludwigshafen 1900. *Василевски*, Византин и Печенеги, Трудв! I, Петроград 1908, прештампано из ЖМНП 164, 1872. *Мишроулиш Симеон*, Писмата на Теофилакта Охридски архиепископ бѢлгарски (пријевод), Софија 1931, Сборник на БАН кн. XXVII. *В. Н. Злашарски*, Намесници-управители на БѢЛгарил през царуването на Алексин I Комнин, BS 4 (1932) 139—158, 371—398. *В. Н. Злашарски*, Историл II. *D. A. Xanlatos*, Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Makedoniens im Mittelalter, hauptsä-

^{8a} Исп. *R. Katičić*, Korespondencija Teofilakta Ohridskog kao izvor za historiju srednjovjekovne Makedonije, Зборник радова Византолошког института VIII, 2 177—189; Београд 1964.

⁹ Писмо Lami 31, PG 126, 552 C — 553 B, спомиње смрт Јована Пантехна, којему је Теофилакт 1108. упутио писмо Meursius 65, PG 126, 484 A — 485 A.

chlich auf Grund der Briefe des Erzbischofs Theophylaktos von Achrida, Diss. München 1937. A. Leroy-Molinghen, Prolegomenes à une édition critique des lettres de Theophylacte de Bulgarie, Byz. 13 (1938) 253 sq. B. A. Николаев, Феодални отношения в покорената от Византин БЪЛгарин отразени в писмата на Теофилакт Охридски, архиепископ бЪлгарски, Софија 1951. H. G. Beck, Kirche 649 sq. R. Katičić, Βιογραφικά περί Θεοφύλακτου αρχιεπισκόπου Ἀχρίδος, ΕΕΒΣ 30 (1960—1961) 364—385. P. Gautier, Le discours de Theophylacte de Bulgarie à l'autocrator Alexis I Comnene (6 janvier 1088), REB 20(1962) 93—130. P. Gautier, L'episcopat de Theophylacte Nephaisios Archeveque de Bulgarie., REB 21 (1963) 159—178.

1

1091.TMЦЕЗАРУ МЕЛИСИНУ¹

„Свети мој господару, овим нашим варварским крајевима засвијетлио си као бог ослободилац и свима си утјеха и олакшање који се уздају у твоју Богом окруњену моћ, а највећма си мојој понизности штап силе и кула снаге”.

Lami 9, PG 126, 517 C

Ти си мој заштитник. Јер је сада доба иосша, шаљем ти сушене рибе.

2

1091.TMЦЕЗАРУ¹

Већ сам ирије иокушаеао да језиком узврашим добра која си ми учинио и уеидио да нисам у сшању :

„А сада се томе придружила још твоја наредба о каноникону”.¹⁴

Lami 5, PG 126, 512 C

¹⁰ Кад је писано ово писмо Никифор Мелисин се налазио у Македонији, и то као ослободилац. Дошао је да помогне против вањског непријатеља. *Злашарски*, Ист. II, 326 и д. 328, н. 2, мисли да је то било 1107—1108. зарата с Боемундом. Међутим, знамо из Адине Алексијаде 8, 3, да је Никифор Мелисин 1091. водио одреде Бугарске теме против Печенег. Те је године његов боравак у Македонији изричито посвједочен, па ће имати право *Chalandon*, Alexis XXV и д., који сматра да је наше писмо, као и Meursius 12 и Lami 5, написано те године. Meursius 12 је приватно писмо упућено Никифору Мелисину.

¹¹ Адресат нашег писма је цезар Никифор Мелисин, шурјак цара Алексија Комнина. Године 1080. побунио се против цара Никифора Вотанијата (1078—1081), али је касније препустио пријесто свом супарнику Алексију Комнину и задовољио се насловом цезара које је достојанство тада било прво до царскога. Цар Алексије је изменио своје обећање тиме што је увео нови наслов севастократора, виши по достојанству од цезара, и додијелио га свом брату Исаку.

¹² Види нап. 10.

¹³ Види нап. 11.

¹⁴ Καὶωνὶχόν је црквени порез што су га свећенство и народ плаћали епископу. За Охридску архиепископију одредио је тај порез Василије II својом хрисовуљом. Изгледа да је Теофилакт, уз остале неприлике, имао тешкоћа код убирања црквеног пореза. *Xanatalos* 39, *Злашарски*, Историји II, 327, *Николае* 181. *Злашарски*,

То већ ирелази све мјере. Како ћу сада изразиши своју захвалност. Ешо како иобјећујеш некада силног говорника:

„Али чини ми се као да чујем одговор твојег милог гласа: Што би рекао, архиепископе, кад бисмо наредили да ти и остала села, мислим она која се налазе у царском посједу¹⁵, плаћају што је одређено као каноникон? Што друго него да мој господар не настоји надмашити само могућности мога језика него и доброти свих до којих је допро његов глас, и да је према нама као сунце које о подне увијек топлије и јасније свијетли”.

Lami 5, PG 126, 513 A

Бог ће наградиши ову иомоћ цркви и сее који доириносе свој новчић.

1091—1092.TMВЕЛИКОМ ДОМСТИКУ¹⁷

Почешак иисмаје оишећен. Након крашког увода иочиње Теофилакт говориши о себи. Ускоро ирелази на мишолошку алегорију. Прича како је Херакло срамошно робовао Омфали.¹⁶

1. с., мисли да је Никифор Мелисин много помогао Теофилакту да се ријеши својих непријатеља Јасита и Јована Таронита и да су они ометали убирање каноникона. Но те су Теофилактове тешкоће наступиле тек касније.

¹⁵ Τα δεοτομιά. Уобичајен назив за царски посјед. Села на царским имањима била су изгледа изузета од каноникона (*Xanatalos* 39).

¹⁶ Из текста писма видљиво је да је оно написано скоро након што је Теофилакт приспио у Охрид. Будући да је он рукоположен за охридског архиепископа највјероватније током 1091, писмо је написано или те или следеће године. Исп. Симеон, стр. 190.

¹⁷ Велики доместик Запада (ὁ μέγας δομέστικος τῆς δύσεως) био је у Теофилактово вријеме Хадријан Комнин, брат цара Алексија. Исп. Ана Комнина I, 1. Његов претходник Пакуријан пао је кратко вријеме прије тога, г. 1087, у борби с Печенезима (Ана Комнина 6, 14). То се десило прије него је Теофилакт постављен за архиепископа. Према томе се под великим домстиком којем је насловљено наше писмо подразумева Хадријан Комнин. Њему су управљена још четири сачувана Теофилактова писма (Meursius 24, 30, 34, 43). Но, интимни тон којим је писано наше писмо стоји у изразитој супротности с високим положајем особе којој је управљено. Тај несклад је тим значајнији што у другим писмима великом домistici Хадријану Комнину нема трага интимности. Због тога се намеће закључак да је наслов писма погрешан. У рукописној традицији Теофилактових писама поткрале су се и друге погрешке такве врсте. Треба, дакле, одбацити мишљење *Василевскога*, стр. 159, да је наше писмо управљено Хадријану Комнину. Он се позива на оштећени почетак писма, гдје придјев *εὔγε*, који се у доба Комнина придјевао члановима царске породице, употпуњује именицом *αἰθέντα* (= господару). Увјерљивије је мишљење митрополита *Симеона* (стр. 190—191), који због интимног тона у писму наслов великом домistici сматра погрешним. Оштећени почетак, по његову мишљењу, треба надопунити с *δεσπота* (= владико), јер је осим царским рођацима придјев *εὔγε* припадао и црквеним достојанственицима. Писмо је, дакле, било насловљено једном црквеном достојанственику, Теофилактову интимну пријатељу. Из писма се далл види да је то био човек утјецајан на двору, учењак који је ОКО себе окупи>ао младе људе.

¹⁸ Омфала је митска краљица у Лидији (западна Мала Азија) којој је. према легенди, робовао Херакло.

„Описао сам ти себе и у каквим се приликама налазим; једина се разлика састоји у томе што не робујем богатој краљици, чистој и лијепој, по свему сличној Афродити, него робовима и нечистим варварима који смрде по задаху својих кожуха и који су још сиромашнији средствима за живот него што су богати злоћудношћу. Боље рећи, и оскудицом у средствима за живот и злоћудношћу они су краљеви над свим осталим људима. Ослободите ме из тог срамотног ропства, ви који то можете¹⁹, јер ћу Вам иначе отићи²⁰ прије времена, тако лвд Христа, као син који није учинио ништа достојно оца. Мене ће то само лишити славе, али за оне који буду то допустили биће срамота. Овај човјек нкје више исти, опет се мијења²¹: нисам још право ступио у Охрид, а већ сам се несретник зажелио града у којем ви пребивате, јер већ из даљине је допирао до мене неки смртни воњ каквим јамачно заудара Харонов свијет. Свађа, по мишљењу Емпедоклову²², рађа главе без врата; а овдашња брига за неред²³ створила је на десетке и десетке хиљада вратова без главе. Јер који Охриђанин

" Ламијево издање доноси: εἰ τοῦτο δυνάμενοι. Но сам издавач предлаже коректуру οἱ τοῦτο δυνάμενοι. Ова корекција је привлачна, а прихватио ју је и митрополит *Симеон* (р. 188). Наш пријевод прихваћа ту коректуру као увјерљиву, иако и првобитни текст даје смисао.

²⁰ Ламијево издање доноси ἐχ-9-ήσομαι, облик необичан, јер се од глагола Ζῆθω (= мрзим, гајим непријатељство) обично сусрећу само облици презентске основе. Лами зато предлаже као коректуру у посткласичном грчком језику раширени облик ἀχ&εσο-ήσομαι, футур од ἀχθόμαι = жалостити се. Тако добивамо усИ-љени смисао: јер ћу вам се иначе ражалостити, прије времена, тако ми Христа, син који није учинио ништа достојно оца. *Симеон* (стр. 188) није се задовољио том Ламијевом коректуром па преводи: јер иначе ћу Вам прије времена *иосиати*, тако ми Христа, син који није учинио ништа достојно својег оца. Симеонов пријевод даје потпун смисао, али нема основе у тексту. Док није могуће упознати се с потпуном рукописном традицијом Теофилакових писама, предлажем коректуру ἀχ&ήσομαι (— бићу одведен, отићи ћу), која мијења само једно слово а даје читавом одломку потпун смисао и успоставља ритам периода.

²¹ Цитат из *Еурипида*, Феничанке ст. 928. Тим ријечима тебански врач Тире⁴ сија иронично описује Креонтово понашање, јер је овај одустао од своје чврсте намере да спаси град кад је чуо да за то мора жртвовати својег сина.

²² Славни политичар, говорник, лијечник, пјесник и филозоф из Акраганта (данас Girgento) на Сицилији. Живео је у 5. в. пр. н. е. Увео је у грчку филозофију науку о непромјљивим елементима од којих мијевањем настају тијела. Осим елемената прстоје, по његову учењу, још двије непромјљиве силе φιλότης (= љубав) која спаја и νεῖκος (= свађа) која раздваја.

της ἀνελπιστίας елипсастία реторичка фигура, која је овдје, као често у реторичким текстовима, у великој мјери сама себи сврхом. Из тока мисли јасно је да Теофилакт жели овдје изразити једно лоше стање ствари. За вољу стилистичке дотјераности он то лоше стање у Охриду изриче горњом фигуром. Елипсастία има два значења: 1. брига, надзор 2. ред. Стилистичка фигура добива особиту вриједност, по схваћању античких и средњовековних ретора, ако се у њој иста ријеч јавља два пута, али у разним значењима. То постаје онда већ игра ријечи. Зато преводим брига за неред, што значи свијесно уклањање сваком етичком поретку, које Теофилакт приписује Охриђанима. Симеонов пријевод, стр. 188, „надзор над нередом“ нема тако пун смисао.

није врат без главе који не зна поштовати ни Бога ни човјека? И с таквим чудовиштима осуђен сам да живим, а најстрашније је то, што нема никакве наде да под упливом каквих бољих сила ти вратови добију главе, као што љубав мудраца из Акраганта²⁴ незавршене главе доводи до савршенства. А крила добрих нада су ми се савим расточила и орао са Зеусова жезла хода пјешице, јао, заробљен је у блату и подноси живот са жабама. Оне, пак, сматрају страшним и недостојним ове своје сретне прилике, ако се не би у сваком погледу на својој земљи наслађивале Зеусовом птицом, пењу јој се на леђа пуне блата и смрада и кад се попну деру се ружно и нескладно. Јер како могу друкчије, него како се приличи њиховој блатној души? Изгледа као да пјевају неку побједничку пјесму.²⁵ Ањему још није отупио кљун и оштрице панца, него још могу раздирати и тргати месо, али он од тог понижења сматра већим понижењем за себе да се осврне на жабе и од њих брани, и зато само гледа према сунчевим зракама нетремице и оштро, онако како му је оба ока природа смијестила; и чини се као да позива то сунце, ма когод оно било, за свједока својег страдања, и тај чврсти поглед за њега је у ствари пркос и показује како није право да се тако ништавни играју с овако племенитим бићем. Затим, тако ми чистих зрака тога сунца, које сваког дана освјетљују тебе и којима ти освјетљујеш свој орловски пород, о највећи филозофе међу свим људима и најдражи, зар тако понижени орао узалуд жуди за тим да проводи вријеме заједно с вама блаженим, гдје се веома распрострла ведрина, и да буде слободан од облака, истргнут од блата и кала? Мислим да ћеш рећи не²⁶; јер иначе желим да будеш осуђен на овдашње језеро зла²⁷ и на његов пород, жабе. Немам другу клетву, којом бих те могао проклетити, неугоднију од твоје уобичајене костобоље. Сада ти се чини да врло удобно живим, кад се тако шалим. И тако ми учености, тако си за ме пун милина и тако ме чиниш радосним кад те се само сјећам, да се то мора огледати и на писмама која ти управљам и тада се ослобађам сваке жалости и одријешен хрлим к твојим милинама ношен другим неким дражима.²⁸ Али нека би ми једном дао истински даривалац милости, Бог, потпуно ослобођење од овдашњих зала или бар утјеху, а тебе да коначно ријеши немилосрдне звијери, или да је бар учини блажом. Јер

" Емпедокло и његова прасила φιλότης (= љубав).

²⁵ *Николаев* 57—58, 60, мисли да Теофилакт овдје алудира на борбене пјесме народних покрета који нарочито сметају Теофилакту. Такво се тумачење не може прихватити, јер је очито да се ради о реторској разради слике о жабама.

²⁶ Интерпункција према митрополиту *Симеону*, стр. 189, нап.

²⁷ Алузија на Охридско језеро.

²⁸ У својим писмима Византинци су обично намјерно нејасни и задовољавају се врло истанчаним алузијама. Дијелом је то из опреза и страха од индискреције, а дијелом се тиме и стилистички дотјерују писма, јер се удаљују од обичног говора.

нисмо ми једини залутали с његова пута нити је чамо нама додијелио неразводњену чашу пада.²⁹

Lami 2, PG 126, 508 A — 509 A =
Finetti 1, PG 126, 308 A — 309 B

²⁹ Из текста писма видљиво је да га је Теофилакт написао убрзо након што је стигао у Охрид. У њем описује своје прве дојмове и моли своје утјецајне пријатеље у Цариграду да се заузму за њега и ослободе га несносног боравка у Охриду. О граду и његовим становницима Теофилакт се изражава крајње негативно и при том не штеди драстичних израза. Тај свој негативни став према народу своје архиепископије изразио је Теофилакт сличним драстичним изразима и у другим писмима. Први се тим писмима потање позабавио *Ф. Усиенски*, стр. 4, и видео у њима израз националне супротности између Ромеја и Славена. Затим је *Chalandon*, Alexis 6—7, у тој горчини видео одраз националног сукоба између Грка и македонских Словена које он, према византијској традицији, назива Бугарима. Исто тако митрополит *Симеон*, стр. ХХИ и д., ХХХ и Д.Ј. придаје особиту важност Теофилактовој мржњи према Охриду и тамошњем народу и тумачи је такођер националним супротностима. Много је даље у том погледу отишао *Златарски*, *Историл II*, 264 и д. Он мисли да је Теофилакт због своје велике образованости био послан у Охрид с посебним задатком да уништи бугарски језик и писменост и да проведе потпуну ромеизацију. У ту сврху он је дотадашња дјела бугарске писмености надомјестио грчким (Живот св. Климента и Повијест петнаесторице тибериополских мученика). Због тога његова писма одишу мржњом и презиром за варваре. Такво тумачење Теофилактова става према народу његове архиепископије неспојиво је с исправним историјским схваћањем, иако је лако разумљиво да су до њега могли доћи истраживачи који су стајали под дојмом сукоба набујалих национализма на подручју Македоније у ближој прошлости, особито ако су Теофилактова писма разматрали изолирано од других савремених споменика византијске књижевности. Јер ако се упознамо са списима других византијских црквених достојанственика онога времена, који су били присиљени да бораве у провинцијским градићима Царства, видјећемо да се они исто тако негативно изражавају о средини у којој живе, а бујни, реторички и претјерани начин њихова изражавања у бројним се појединостима потпуно поклапа с Теофилактовим. При том се ради о предјелима с грчким становништвом. Тако пише и бивши кипарски архиепископ Никола Музалон, који је ту част обнашао 1110—1115, оправдавајући оставку коју је поднио на архиепископски чин. И он назива Кипране, међу којима је живио, дивљацима [*Ἐλληνικά* 7 (1934) 11—12]. О својој архиепископији пише овако: „Јер нема ничег честитог у таквим приликама гдје влада завист и бијес, и свака врста смртне море, гдје је тратина невоље и море горчине и помрачења ума од жалости”. (Стр. 13—16). Слично пише и Теофилакт савременик Никола, митрополит крфски, који се дописивао с Теофилактом. И у његовој судијези људи зли, и когод овдје живи има само штету (*Στ. Λάτμος, Κερυραϊκὰ Ἀνέκδοτα, Αθήναι* 1882, стр. 23, стих 10 и д.). За атенског митрополита Михаила Хонијата (1140—1220) средњовјековна провинцијална Атина слична је Хаду (ed. *Lampros, Atena* 1880, стр. 30, 4). ОН пише: „Изгубио сам језик, одузет ми је глас, једном ријечју, постао сам варварин јер дуго живим у Атини.” (Стр. 43, 24—44, 1). У оно су доба образовани људи били тако силно везани уз Цариград, да су живот у провинцији осјећали као прогонство и страдање. Црквени достојанственици били су несретни на својим пријестољима. При том не ваља изгубити из вида да је јадиковање над прогонством у провинцији постало саставним дијелом понашања образованог човјека. И Теофилакт и Михаил Хонијат показали су у разним приликама да су далеко више везани уз своје дијецезе, него што би се могло помислити на темељу њихових јадиковки. Чињеница је да су византијске власти слале у Охридску архиепископију нарочито образоване људе како би ојачале утјецај византијске културе на тамошње Славене и тако их везале уз Царство, али при том нису ишле за потпуним уништењем језика и народности, јер им је било индиферентно каквим језиком говоре македонски сељаци. Све до касних времена Охридска архиепископија није посве напустила славенски језик у литургији. Она је остала грчко-славенска црквена организација, којој је била главна сврха да утјече на славенско становништво Македоније у смислу културно-црквеног ве-

1093.³⁰

ЦАРЕВУ ШУРЈАКУ ГОСПОДИНУ ЈОВАНУ”

Обасјало ме је сунце и врашило ми се ирољеће јер си се оиеш нама окренуо. Чезнемо за швојом доброшом и благошћу, за швојим иошишовањем ирема божјим људима. Тебе нам је Бог дао ио својој милосии а онда оиеш одузео због наших гријеха:

»

„И опет можеш учинити добротворство Бугарској³² божанственим старањем којим све проводиш. Јер нас још нисИ посве напустио. И премда је из сјеверних крајева сунце отишло у јужније, ипак и даље грије и оживљује чак и предијеле који му нису близу. Тако се и ми у пелагонијском крају³³ гријемо на твојим зракама. А још бисмо се више угријали кад би се сеоце Могила³¹, у којем је наш стари посјед, дало твојој заштитници Богородици преко

зивања за Византију. *Николаев*, 60, с правом истиче социјални карактер Теофилактове мржње на своју паству, али и он, вјеројатно не познавајући друге византијске списе, подаје превелико значење националном моменту. Исправном ријешењу тога питања придонио је *Xanlatos*, Θεοφύλακτος ὁ Βουλγαρίας καὶ ἡ δρασὶς αὐτοῦ ἐν Ἀχρίδι, Θεολογία 16 (1938) 228—240. ОН је показао да у Теофилактовим грдњама на Охрид не треба тражити националистичке побуде. Но *Xanlatos* идеализира Теофилакта као добротвора и заштитника народа пред порезним чиновницима. Он не види да Теофилакт у првом реду брани своје властите големе економске интересе.

³⁰ Писмо је писано у доба кад је Јован Дука, након побједа над гусаром Чахом, управљао темом Хеладом, дакле негдје 1093.

³¹ Јован Дука био је брат царице Ирине. Из нашег писма и из 28 (*Lami* 17) види се да је Јован Дука у битолском крају представљао највишу власт, даривао земљишта и доносио судбене одлуке. *Златарски*, Нам. 141 и д., закључује из тога да је био у то вријеме дукс теме Бугарске. По причању Анину у Алексијади он је био у то вријеме драчки дукс, али је Анина хронологија у том питању побркана и противурјечна. Алексије Комнин га је год. 1092. опозвао и дао му је заповједништво над војском и бродовл³²ем у борби против гусарског емира Чахе који је био озбиљно угрозио егејску обалу Мале Азије и отоке уз обалу. По мишљењу *Златарскога* тај је премјештај био само изговор којим је цар хтио удаљити Јована Дуку од својег нећака, драчког дукса Јована Комнина, који је имао славохлепне планове и хтио свом стрицу отети пријестоље. То су нагађања која се ничим не дају документирати. Истом адресату упућено је још писмо: *Finetti* 2 = *Lami* 4.

³² Византијска тема Бугарска састојала се из централних подручја некадашњег Самуилова царства. Обухваћала је Македонију и већи дио Србије и мање дијелове данашње Албаније и Бугарске. У Теофилактово доба та се голема војноуправна јединица почела дробити на мање дијелове од којих је један изгледа била и Пелагонија. Овдје је вјеројатно ријеч о охридској цркви.

³³ τῆς Πελαγονίας μέρει. *Πελαγονία* је средњовјековни грчки назив за Битољ који се већ у првој хрисовуљи цара Василија II (976—1025) спомиње код набрајања епархија Охридске архиепископије, и то по свом словенском називу Βούτελις.

³⁴ ἡ Μόγγιλα. То село постоји још и данас у Пелагонијској равници сјевероисточно од Битоља, а источно од главне цесте која води у Прилеп. *Златарски*, Нам. 145. н. 24.

твојег поштованог сигилија³⁵ којем се треба клањати. Тада би у њему мој господар својим пријетњама примирио Романа Страворомана³⁶ који се удебљао од црквене имовине и бјесни против цркве. Тада би позвао војску и друге људе против њега тако да нико не би могао радити против нас који се увијек молимо да теби буде добро. Ми те увијек славимо и имамо језик ни од чијега гори да се захваљујемо, да не кажемо много бољи од Романова и многих других."

Lami 12, PG 126, 524 A—B

Ти који си у себи сабрао све врлине рода Дука усавршавај се и даље у својој доброти.

1094.³⁷

ВИДИНСКОМ ЕПИСКОПУ³⁸

Код шебе су ирлике врло шешке и мучне. Али ко данас не шири? Јер ако неко изузешном срећом нема власишких невоља мора као хришћанин

⁸⁵ У селу Могили имала је Охридска архиепископија посјед. Само село дао је Јован Дука, док је био дукс теме Бугарске, архиепископији у власништво. Теофилакт је послје његова одласка имао тешкоћа због тога села вјеројатно с порезницима. У нашем писму моли Јована Дуку да му накнадно изда исправу (στυλλων) о даровању. *Злашарски*, Нам., стр. 145.

³⁶ Φωμανός Ὁστραχωρόμος у Migne-ову издању треба према рукопису исправити Ρωμανός ὁ Στραβορωμανός, *Успенски* 22 н. Исто име носи протопрезбјерос иаи μεγας ἐταφεϊάρχης, присталица Никифора Вотанијата (1078—1081) поријеклом из фригијског Пентапола, који је тврдио да потјече из породице Вотанијата (Вријеније, ed. Bonn. стр. 130, 17—20; Скилица, ed. Bonn. 2, стр. 726, 7—8). Узео је дјелатно учешће у свргавању Михаила VII Дуке (1077—1078) — Скилица, ed. Bonn. 735—736, 744; Зонара, ed. Bonn. 3, 231—232 Ана 2, 5. Та особа не може бити идентична с нашим Романом. (*Злашарски*, Нам. 144, н. 2). Исто презиме носе два писца из времена цара Алексиса Комноша: Мануил и Никифор. Исп. Krumbacher 464 и P. Gautier, Le dossier d'un haut fonctionnaire d'Alexis I Comnene, Manuel Straboromanos, REB 23 (1965) 168—204.

Роман Стравороман или је био порезник или се држао с порезницима и настајао је побити Теофилактове захтјеве на власништво над Могилом и присвојити његово тамошње имање. *Злашарски*, Нам. 145.

Xanatalos 58, мисли да је наш Роман идентичан с великим хетеријархом. Он се у Могили супротставио Теофилакту као моћни припадник свјетовне аристократије и можда закупник пореза.

Тешко је објаснити како је *Снегаров*, Охридска архиепископин 73, дошао на помисао да је Роман Стравороман био заповједник војног одреда који је стајао на располагању порезницима.

³⁷ У овом се писму спомиње провала Кумана. Године 1094 (Исп. F. Muralt., Essai de Chronographie byzantine, 2, 1, Петроград 1871, 71—72) повео је један претендент на цариградски пријесто који се издавао за Лава, сина цара Романа Диогена (1067—1071), Кумане против Царства. Они су дуље времена боравили јужно од Дунава и Балкана и опсиједали су Једрене и Анхијал. Но царској је војсци успјело заробити претендента, којег је Алексисе дао ослијепити, и Кумани су се још током године повукли преко Дунава. Несторова хроника (стр. 190) ставља исту провалу Кумана у годину 1095. Исп. Chalandon, Alexis 150—154.

Τὸ ἐπισκοπικὸν Βιδίνης. Видин је био сједиште једне од епархија Охридске архиепископије. Спомиње се у исправама цара Василија II, и у свим каснијим по-

шуће невоље осјећаши као своје. А акоје без осјећаја за друге, ондаје исшом вриједан сажалења.

„Немој дакле бити малодушан као да само ти страшно трпиш. Имаш порезнике? Али нису немилији од оних у овим предјелима, који од петоро дјеце једно одводе у ропство као било коју животињу од којих се одводи свака пета или свака десета.³⁹ Имаш Кумане који извана наваљују?⁴⁰ А што је то према Охрићанима који нам се враћају из града.⁴¹ А њима је то што су отишли у град као неко оружје благонаклоности и побједнички вијенац и све одводе и односе и нема ко да нас избави и спаси.⁴² Јер ко ће се супротставити људима из града? Имаш зле грађане? Али они су дјеца према нашим грађанима⁴³ Бугарима, или већма, да не посрамим величину злоће у нашем граду, што су они који су теби сасвим зли према нашим простачким Мокранима (Μοκρηνοὺς)?⁴⁴ Твоје сам прилике претворио у охридске, да ти објасним све натукнувши о једном дијелу, јер, и ти знаш, да се нисам тек кратко вријеме настанио у тој сузној долини".⁴⁵

Finetti 16, PG 126, 337 B—C.

Једино Бог може иомоћи и њему се шреба молиши за сиасене.

писима. Изгледа да је након заузећа Видина (1002) до времена кад је ушао у састав Охридске архиепископије (1020) његов епископ спадао под дрисларску митрополију у сјеверној Бугарској. Кроз то вријеме Видин је спадао под цариградског патријарха.

⁸⁹ Порезници су одводили дјецу дужника у ропство. Исп. *Николаев*, 184. Алузја на десетину од стоке. Исп. *Xanatalos*, стр. 41—42.

⁴⁰ Види нап. 37.

⁴¹ πόλις у средњогрчком и народном новогрчком значи Цариград.

⁴² Неки становници Охрида оптужили су га у Цариграду.

⁴³ Κάστρον. Κάστρον у средњогрчком језику значи провинцијски утврђени град.

⁴⁴ Μокро (ὁ Μόκρος) је мјесто у самој охридској епархији како показује прва исправа цара Василија II. *Ноеаковић*, Охридска архиепископија 7 и д., мисли да је наше Мокро идентично с локалитетом Мокри, Мохур, Мохри који је убијежен у аустријској генералштабној карти сјеверно од Охридског језера на лијевој обали Дрима, нешто испод Дебра. Но биће да је у праву *Иванов* 101, који не прихвата ту локализацију и тврди да Мокро нашега писма и хрисовул* Василија II треба тражити у непосредном сусједству Охрида. Планински гребен који се протеже уз западну обалу Охридског језера зове се Мокра планина. Крај западно од те планине око извора ријеке Шкумби зове се такођер Мокра, а два села у том крају зову се Монахирец Мокра и Величан Мокра. Нема сумње да с Ивановим треба у том предјелу локализирати средњовјековно Мокро.

⁴⁵ Теофилакт је дошао у Охрид најкасније 1091, значи већ прије три године.

иослије 1095.⁴⁶

ВЛАДАРИЦИ ГОСПОЋИ МАРИЈИ⁴

„Света моја владарице, моји су ми многи гријеси прибавили много жалости од како сам из Охрида дошао у цара међу градовима. Али још нисам претрпио нешто таквога као то да сада нисам могао учинити посљедњи и опроштајни поклон твојој царској милости“.

Lami I, PG 126, 501 A

У другим си ми невољама ши иомагала, а хо ће ми сада иомоћи. Враћајући се из Никомедије⁴⁶, камо су ме однијели валови мојих несрећа, желио сам те иосјетиши на Принчевском ошoku, али ме у шоме сиријечио сјеверни вјешар и једва смо се сиасли у Цариград. Онда је ударио јужњак и оиеш

⁴⁶ О датуму овога писма изречена су врло различита мишљења. Усиенски 9 и д. мисли да је царица Марија боравила на Принчевском отоку лџетујући на својем имању. По његову мишљењу, писмо је написано 1085, кад се успостављала византијска управа у Македонији након рата с јужноиталским Норманима под Боемундовим оцем Робертом Гвискардом. Теофилакт је, по његову мишљењу, тада већ био охридски архиепископ. Васиљевски, 155 и д., мисли да је Марија већ у прогонству. Писмо би, дакле, било писано послје 1090. год., када је дошло до погоршања односа између Марије и цара Алексија. Симеон, стр. 186, повезује наше писмо с Меурсиус 65 и мисли да су оба писана 1106—1107, Roth, 19 и д., и Злашарски, Нам. 394, н. 114 и 511, одређују увјерљиво почетак Маријине немилости и прогонства годином 1094. Зато се као највјеројатније може прихватити мишљење Златарскога да је наше писмо писано око 1095. Ово Теофилактово морско путовање нема дакле никакве везе с оним у 39 (Meursius 65).

⁴⁷ Грузинска принцеса Марија, удовица цара Михаила VII Дуке. Да би послје свргнућа свога мужа заштитила сина Константина и његове изгледе на пријестоље удала се за Никифора Вотанијата (1078—1081), који је био свргнуо Михаила VII Дуку (1071—1078). Након што је Алексије Комнин (1081—1118) свргнуо Вотанијата и сам се попео на царско пријестоље, односио се врло милостиво према царици Марији. Она је живјела на двору с царским почастима и њезин син Константин: носио је црвене ципеле и сматрао се пријестолонаследником. Цар Алексије заручио га је са својом кћерком Аном, каснијом хисторичарком. Но прилике су се промјениле кад се цару Алексију родио син. Тада је Алексије одузео Константинову царске инсигније. И Марија је живјела у неком манастиру на Принчевским оточима. Roth 19 и д., показује врло увјерљиво да је узрок Маријиној немилости био тај што се показало да је 1094. била у вези са зајвером што ју је Никифор Диоген ковао против цара Алексија. Тек од тада је Марија живјела под надзором на Принчевском отоку. Симеон, 183, показао је, међутим, да се Марија није присилно покаљуђерила кад је пала у немилост, него је још прије 1088. ставила вело, јер у Теофилактовоу дјелу о царском одгоју написаном 1088—1089. већ има о томе говора у вријеме док је млади Константин Дука још носио царске инсигније и сматрао се наследником цара Алексија.

Теофилакту је у Цариграду, прије него је постао архиепископ, био повјерен одгој Константинов и још од онда је био особито близак царици Марији.

⁴⁸ Не знамо зашто је Теофилакт путовао у Цариград и Никомедију. У Никомедији је била царска резиденција, па је очито морао пред цара. Из нашег писма произлази да се дуго задржавао у Цариграду. Сам каже да су га на то натјерале његове невоље. Злашарски, Историл II, 511 и д., мисли да то нису биле неприлике у вези с Лазаровим клеветам, јер су се ти догађаји збили много касније. Нарочито је занимљиво да из писма произлази да се Теофилакт у Цариграду није слободно кретао, него је, колико се може разабрати, стајао под надзором драчког претора (праѿтор).

нисам могао на ошок. Осим шoга ми није доиусишо да одем на ошок севаси драчки ирешор који ме је надзирао*⁴⁹ шaко се моја жеља није исиунила.

Ти ћеш милосишо иримиши ово иисмо умјесишо оирошшајног иоклона. На крају да се још нашалим:

„Док сам боравио у овом граду, било је то тако дуго, усмрдиле су се и иструнуле све наше ствари, па и ове које су иначе угодне и добро лшришу. Сада одлазим међу Бугаре“⁵⁰ који сам прави Цариграђанин, а по гостопримству Бугарин и смрдим по трулежу као они по козјим кожусима“.

Lami I, PG 126, 504 C

А најгоре је шио ће сада људи мислиши да ши се гадим. Нека те Бог чува и буде милосиши с шoбом.

1096—1097.

ЕПИСКОПУ КИТРА⁵¹

„Дуго смо времена зашутјели један за другога, пресвети брате и владико. Разлог своје шутње сам ћеш знати и нама ћеш га

¹⁹ Тако нешто вјеројатно значи: Της ἐξελεύσεως ἡμῶν ἐπιτροπομένης παρὰ τοῦ τ?)ν τῶν πνεύματων ἐπιτροπέντος ἐπιτήρησιν καὶ διόρθωσιν ὁ σεβαστός δε καὶ πραιτωρ Δυρραχίου οὕτως ἐμοὶ μὲν τὰ ἐμης διέπεσεν. Мјесто је покварено и не може се поправити без новог критичког издања.

По овом се мјесту види да је Теофилакт на свом путовању вјеројатно био под надзором драчког претора. У њему је већ Roth, 1 и д., видео Јована Комнина, синовца цара Алексија, који је 1090—1095. био драчки дукс. То мишљење заступа и Симеон, 185 и д., а нарочито чврсто на њем гради Злашарски, Нам. 394, н. 114, и Злашарски, 512. Све те интерпретације полазе од претпоставке да је Теофилакт био онај охридски архиепископ који је према Ани (8, 7) године 1090. оптужио драчког дукса Јована Комнина да кује зајверу против свог стрица, цара Алексија. Јован Комнин остао је, по том мишљењу, непомирљив непријатељ архиепископов и наше би мјесто свједочио о ТОМ како је касније нашао прилику да се освети Теофилакту.

Међутим, читава та конструкција нема чврстих темеља. Није вјеројатно да је Теофилакт био онај архиепископ о којем прича Ана јер се Јован Комнин, син севаси тократора Исака, налази међу Теофилактовим адресатима и био је с њим у пријатељској преписци. Особа, пак, која се у нашем писму спомиње као драчки ирешор не може се идентифицирати с драчким дуксом Јованом Комнином. Претор (праѿтор) је био цивилн управитељ теме и био је првобитно подређен њезину заповједнику: стратегу, катепану или дуксу, који је као војно-политички управитељ у себи сједињавао сву власт делегирану од цара. Теофилакт као реторички писац може бити непрецизан да би негрчки технички термин замијенио којом класичном грчком ријечју, али не би била увјерљива претпоставка да је умјесто латинског термина *dux* непрецизно употребио исто такав термин *praetor*. Од X ст. постаје готово независан кола дукса. Уп. Glykatzki, Administration 75 и д.

На жалост, немамо доста података да бисмо могли задовољавајуће интерпретирати ово мјесто које је важно не само за Теофилактову биографију него можда и за повјешће охридске цркве.

⁵⁰ Византијски писци зову македонске Славене Бугарима јер су њихова подручја улазила у састав велике бугарске државе, а и Самуилово царство се звало бугарским.

⁵¹ Το Κίτρον. Епархија се зове по градињу у јужној Македонији (Пијерији) на подручју античке Пидне близу данашњег града Катерίνη. Био је сједиште епар-

објавити. А мени је стиснуо усне у првом реду пролазак Франака⁵² или провала или не знам како да је назовем. Она је тако закупила и на се привукла пажњу свију нас, да више ни сами себе нисмо били свјесни".

Finetti 11, PG 126, 324 C

Други је разлог гишпе што није било лако наћи поуздана човјека који ће иренијеши исмз. Сада сам се, међушим, иривикао на невоље што их задају Франци и нашао сам човјека.

1096—1097.TM

ДИЈАБОЛОГИРУ⁵

„Радује ме што се Христово стадо повећало. Радује ме што се шири удио божји и што твој народ не мало слави Господа и мој дух ликује због обраћања Арменаца.⁵⁰ Њихове црквенетреба затворити, него одржи у њима службу што је чинимо за посвету храма и помажи зидове у облику Крста и дај их православним свећеницима и тако их предај обраћеним Арденцима. А ако су и њихови свећеници приступили православној вјери боље их је уврстити међу лаике. Али ако им. је стало до свећеничке службе и ако су иначе беспријекорни, рукоположи их сам. Само треба помно пазити како служе литургију. И ако је то Хрисостодшва литургија, непромијењена и без разлике, нека њу служе. А ако је покварена треба је промијенити. Надаље треба припазити на

хије подложне солунској митрополији. Китарски епископ, којем је Теофилакт осим нашега управио још три писма (Meursius 14, 58, 66), иначе је непознат.

⁵² Пролазак првог крижарског похода кроз подручје Охридске архиепископије, 1096—1097. Пут којим су ишли крижари од Београда преко Ниша, Софије и Пловдива на Једрене и Цариград водио је великим дијелом по подручју које је у црквеном погледу било потчињено Охриду. Пут од Драча преко Солуна у Цариград којим је ишао велик дио крижарске војске пролазио је кроз сам Охрид. Ово је мјесто драгоцјен податак о томе какав је дојам изазвао пролазак крижарских војска кроз подручје Византијског Царства. Исп. *Усиенски*, Прил., стр. 11, *Васиљевски*, 329, *Chalandon*, Alexis 160.

⁶³ *Симеон*, 206, н. 1, мисли да су тобожњи пријатељи који су опљачкали адресата крижари који су 1096—1097. прошли кроз подручје Охридске архиепископије.

⁵⁴ Наслов Διὰβολογύρη мора да је искварен. Из садржаја писма произлази да је адресат архијереј у чијој су се епархији многи Арменци обратили на православље. Наслов је вјеројатно искварен и ради се о епископу деволске епархије (Διὰ-βολις).

Град Девола (Δεῦρολις) спомиње се већ у првој хрисовуљи цара Василија II као град подложен Костурској епархији. Из Теофилактових писама произлази да је до његова времена Девола постао сједиште самосталне епархије. Словенски облик тога имена био је Деволт. Исп. *Ноеаковић*, Охридска архиепископија 10. Положај самога града још је увијек споран. Исп. *Злашарски*, Де се намирал град Девола, Изв. И. Д. С. 5 (1922) 35—56.

⁵⁵ О Арменцима и њихову обраћењу види 34 и 56 (Finetti 18 и 20).

њихово појање. Знам да нас зато зовеш и себи. Само што мислим да ће послјије Ускрса доћи наш господар севаст у нашу околицу или чак и нама/⁶ Тако је наш властити обичај и нема никакве потребе да будем сам присутан".

Lami 10, PG 126, 520 A—C

Признајемо и сеима објављујемо штоју оданоси цркви. Послао си нам свог јединог копа, ирежда су ше шобожњи иријашељи опљачкали.

„Јави ми да ли имаш читаву службу која се служи за обраћене Арменце. Ако неадаш даћемо је преписати и донијећемо ти је или послати. И не престани, брате, бринуте се за црквено појање и за достојан изглед куће Божје. И Бог ће те заштитити од сваког непријатеља".

Lami 10, PG 126, 520 D

1097—1105.[^]

ПАНИПЕРСЕВАСТУ ВРИЈЕНИЈУ, ЦАРЕВУ ЗЕТУ⁵

Чујше сеи гишо ми је учинио паниперсеваси. Смашрао сам се већ мршвим и он ме је ожжио и учинио да се сунчам у цареву милосиши. И није доукусио да злоћа слави иобједу над исшином.

„Испљували су против мене змијски отров и огорчили су цареву надасве прозрачну душу и умртливи су нашу цркву. А узрок је свему томе незаситност и злоћа практора.⁵⁹ Они нису могли подносити да оштрица мога језика реже живац њихове

⁶⁶ Тако преводи *Симеон*, стр. 206, очито покварено мјесто: ὁ αὐθέντης ἡμῶν ὁ σεβαστός πρὸς τα πλῆσιάζοντα ἡμῖν Ζάρα ἢ πρὸς ἡμῶς ἐλεύσεται. Можда Ζάρα треба поправити у мѣрѣ.

⁵⁷ Никифор Вријеније оженио се 1097. кћерком цара Алексија Аном, а 1105. умро је Хадријан Комнин коме је управљено писмо 12 (Meursius 43), које је писано истом приликом као и наше писмо. Уп. још Meursius 30, 34, 39, 43.

⁶⁶ Никифор Вријеније био је унук истоменог драчког дукса који је као претендент на царско пријестолје устао против Никифора Вотанијата (1078—1081). Њега је побиједио и заробио велики доместик Запада Алексије Комнин, каснији цар. Никифор Вријеније унук заузимао је висок положај међу византијском аристократијом и добио је наслов паниперсеваста и цезара. Око године 1100. био је краће вријеме дукс теме Бугарске, а послјије Драча.

Васиљевски 331, због хронолошких тешкоћа сумња да ли је наше писмо доиста управљено Никифору Вријенију. Он мисли да се из Адине Алексијаде може утврдити да је Никифор наслов паниперсеваста добио истом 1108. дакле послјије 1105. Но *Симеон*, стр. 131, увјерљив је доказао да је Васиљевски Анину вијест криво разумио. Из ње произлази да је Никифор Вријеније 1108. био паниперсеваст, али се не зна када је то постао. Теофилакта муче порезник Јасит (писма 23 и 24) и дукс теме Бугарске Јован Таронит па се обраћа утјецајним људима за помоћ. *Злашарски*, Историн II, 293. Исп. писма 23, 24 и 72. Није сигурно да ли је баш Јасит био порезник с којим се Лазар повезао.

⁶⁹ Скупљач пореза (τὼν πρακτόρων)

неправде, па су зачели «уку и родили безакоње. И при том, су се обратили лично нашем силноме цару против доје ништавности и приказали су као да постоји што не постоји и лаж су свечано окитили и криво су свједочили да ди посједујемо непобједиву силу. И увјерили су да је онај митски сторуки и стоглави Бријареј и Тифон⁶⁰ ситница у успоредби са мнош, да би «и тако онемогућили да слободно говорим. Јер оштрина мога говора увлачила се у њихова срца и чинила је да се боје и дасуспрежу својеруке. Код тога су и преко подметнутих особа давали клевету до неба, ти људи достојни пакла. Подболи су против Јлене Лазара⁶¹ који је био црквени парик, али је вјдслио слободније и желио се отрести јарма паричког положаја.⁶² Подучили су га колико и што «ора говорити и тако су напунили цареве уши и његово до тада бијело срце учинили су за мене цршш.

Кад је овај Лазар једном видио да му измишљотине полазе добро за рукоод, а да мени ствар истине пролази зло, није престајао да се превда «ени влада по својој нарави. А бугарска је нарав дојила сваке злоће. Премда би му било доста да је имао само Охриђане за пол\оћнике у рату против нас, ипак обилази и друге бугарске крајеве и врло дарљиво тражи људе које СЗЧ осудио због кривовјерја или окова црквешш, оковима⁶³ као лшогоженце или јер живе у недопуштеном браку. Нашао је лшого такве и сада их води против нас тобоже као Охриђане којиада смо лџт уграбили оранице и виноград и растужили их у души. Има и таквих које је нашао у Цариграду⁶⁴ и наговара их да се обрате цару с молбаада из других изддашљених узрока и да заједно с њим вичу да тако оцрни моје име. Зна наима да ме удара у сл>епочицу ако само виче и зове у помоћ цара против архиепископа. На тај се начин прља моја част или, да кажем. ријечи духа светог, настанује се у праху. Недавно је чак тврдио да сам. га потпалио премда га уопће нитко није потпалио и премда нема нити што да изгуби. Он је голији од раковине јер ништа не ради него продаје зјаке, а занат му је да се дружи с практорима и по обичају паса који се мотају око стола гледа једино на то што ће му они добацити и лаје прво адолећиво а онда захвално. А све да га је и неко потпалио, неша то никакве

⁶⁰ Митски дивови.

⁶¹ Спомине се још у писму 12 (Meursius 43). Македонски Славен, парик, штићеник практора Јасита о којем види нап. 179. Успенски 5, мисли да је то био вођа великог народног устанка, а и *Стгаров*, Охридска архиепископин, 221, говори поводом нашега писма о аграрном покрету црквених парика. То је, међутим, према подацима нашега писма очито нетачно.

⁶² Положај зависног селјака (πάροικος) подложног свјетовном или црквеном господару. *Николаев* 67, н. 4, мисли да је Лазар био свећеник у паричком положају. Но за такво мишљење нема никакве основе.

⁶³ Црквене казне које се најчешће састоје у временски ограниченом изопћењу.

⁶⁴ εν τη πόλει. Ријеч πόλις означаје код византијских писаца редовно Цариград.

везе са мдном ништа више него прилике у Либији с Индијцида у Ниси. Јер сам, био одсутан из Охрида кад каже да је претрпио ону невољу која не постоји, ја сам на посебан начин пребивао у Пелагонији⁶⁵ схрван тешком болешћу. Колике ће мање лако провјерљиве оптужбе изнијети и поуздано заступати човјек који тако поступа у сасвим. јасном случају?

Превда је цар човјек чврст и не препушта се лако лажима, ипак га је тај лукавац сздекшао пошто је свашта излшслио, на свашта се плачући потужио и није штедио заклетвама да истакне потпаљивање и да увјери цара да је тако нешто од мене претрпио за освету због његове оданости према порезнику којега је заправо стригао. И још к тоде да су моји путеви пуни сира а да с 140јих брда тече млијеко. И заклео се да вдм приход од не знам колико талената⁶⁶ и да сам дебео и силно богат, и да живи. као сатрап и да би медска⁶⁷ раскош изгледала ситна у успоредби с архиепископовом, и да су краљевски дворови у Сузи и Егбатани⁶⁸ обичне колибе у успоредби с вдојим лшогокатним зградама и добро зраченим кућаада у којима љетујем и хладим жар свога бујнога меса. Све су то измишљотине ђаволског ума и лажи језика који је научио само зло да говори. Јер осиад зедље о којој се толико говори није се нашло да имам ишта подложно порезу⁶⁹, онај силни ја који савд наводно раван Алоадима и то премда су «е мучили својим претрагама и тражењем, рачуна. Само нека де нико не осуђује у одсутности и не вјерује да су практорове клевете против мене истините. Него послјије онога што он каже нека чека и на обрану са стране цркве. То највећмд долвд од твојег царског достојанства⁷⁰ и не тражиад тиаде ништа ново нити светој божанској души царевој необично, него тражим да се и у мом случају држи онога чега се држи код свих и увијек и да се не препусти прије ријечима непријатеља и осветника. А ако каже да је од свећенства⁷¹ прибавио добитак државној благајни, зато мене није брига. Нисам ја за то одговоран. Прво зато јер нити прије нису од нас имади користи, него је сваки имао опрост од пореза за један зевгариј⁷², што је

⁶⁵ Тако некако треба схватити искварено мјесто: τρόπον ἑτερον τῆ Πελαγονίᾳ ἐνεδήμει (sic!). *Симеон* 127. Теофилакт се пред порезником Јаситом и његовим помагачима морао склонити из Охрида у Пелагонију. Даље, из нашега писма проилази да се тамо није слободно кретао. Исп. и писмо 13 (Meursius 39). Уз Јасита је стајао и дукс Јован Таронит. Исп. 72 (Lami 13) и *Злашарски*, *Историл* II, 281. О бијегу у Пелагонију види и 13, *Meursius* 39, н. 4.

⁶⁶ ββ утер и новчана јединица велике вриједности у античкој Грчкој.

⁶⁷ Перзијанци зову се у грчкој традицији често Међанима.

⁶⁸ Перзијске пријестолнице.

⁶⁹ *Εκτός γάρ τῆς περιουσίας σου οὐδέν των δημοσίων εὔρεσιν κατέχων.... Иметақ ослобођен пореза брисао би се из катастра. Исп. *Осирогорски* 64.

⁷⁰ τῆς βασιλείας σου. По ТОМ наслову изгледа да је Никифор Вријеније већ био цезар, иако се то нигдје изричито не спомине.

⁷¹ εκ των κληρικῶν.

⁷² ζευγῶριον. То је првобитно јарам волова. Затим површина коју зависан селјак с јармом волова мора у просјеку обрадити. Напоком је то порезна јединица од које се плаћа одређена дажба. Парици Охридске архиепископије плаћали су порез

више од тога, плаћали су државној благајни. Затим што су за све животиње били прије тога ослобођени од десетине.⁷⁸ То добронамјерни судица не би могао сштрати крађом из државне благајне, него стањеж неодређеним и уведеним од царске дарезљивости којом су се обилато користили који су на њу наилазили. А сада кад је та дарезљивост добила границу и престала се даље разлијевати, с правом су сада више дужни државној благајни него прије и додали су сада нешто терета својој порезној обвези.

Треће, што је дапаче суза достојно то је што већина није до сада уживала нити опрост од пореза^{7*} на један зевгариј нити слободу од пореза⁷⁵ на животиње него им је дапаче тај записивач или пописивач⁷⁶, да кажем и нешто сжијешно, додао зевгарије и животиње тако да су не само од њих затражили порез за оно за што су морали бити ослобођени⁷⁸ него су тражили и више од тога. То им се догодило и у другим случајевима сасвим протузаконито. Тако су од свећенства затражили порез на млинове⁷⁸ двоструко већи него од свјетовњака и на струге⁷⁹ како кажу Бугари, а Хелен би рекао прокопе што служе за риболов. И на то су морали платити

за један зевгариј цркви, а ако су имали више земље, плаћали су за и>у порез држави. Исп. *Xanatalos* 40. *Николаев* 183, мисли да наше мјесто доказује да су порезници барем у Македонији порез убирали директно од становништва. Но из нашег мјеста не произлази да су они од сваког убирали него да су за сваког рачунали.

Изгледа да је било припадника нижег свећенства у паричком односу лредба архиепископу. *Xanatalos* 40. *Николаев* 67 и д., мисли да је и Лазар био такав. Приходи од тога пореза ишли су у λογο&έσιον του γενικού.

⁷³ επί πασι τοις ζώοις про тоύτου εΤχον ἀτέλειαν δεκατῶσεως. Десетина која се плаћа на стоку спада такођер међу земљорадничке порезе. Од тог пореза били су некоћ слободни парици Охридске архиепископије, па га је читавога убирала сама Архиепископија. Но у Теофилактово вријеме то више није било тако. Тај се порез плаћао само на оне животиње које се нису употребљавале за вучу плута, јер се за те животиње плаћао зевгологиј (ζευγολόγιον). Тај се порез плаћао у натури и ишао је у λογο-9-έσιον του γενικού. *Xanatalos* 41; *Николаев* 183.

⁷⁴ ἀτέλειας. ⁷⁵ ἐξκουσεῖαν. То је назив за имунитет у Византији. Подјелјивањем екскусије ослобађао се привилегирани посјед од давања држави, па је сва та давања когага убирати господар и тако повећати своју феудалну ренту. Исп. *Осирогорски*, *passim*.

⁷⁶ καταγραφῆως η ἀναγραφῆως. ⁷⁷ ἀτελεῖς μεῖναι.

⁷⁸ Тај се порез вјеројатно звао μυλόλακτον. Млинови су својим власницима били врло уносни. За рушевне млинове морали би власници плаћати мање пореза (συντάξεις), али порезници су код Теофилакта успркос томе тражили велику своту. Исп. *Xanatalos* 43; *Николаев* 187. И тај је порез ишао у λογοθῆσιον του γενικού.

⁷⁹ στρουγας. Држава је давала право на риболов одређеним правним или природним особама које су зато плаћале порез. Исп. 21 (*Meursius* 64) гдје се Теофилакт жали да Архиепископија више нема право на риболов у Охридском језеру, него други људи. То су можда били проијари, јер је цар Алексеје почео давати право на риболов у проију. Исп. *Осирогорски*, *Пронија*, 17 и д. Порез на риболов убирало се заједно с другим и није био у натури. И овдје долази до изражаја како византијски државни апарат није разликовао приватноправна од јавноправних потраживања државне благајне. *Xanatalos* 42 и д.; *Николаев* 186 и д.

Није искључено да је Теофилакт знао и нешто славенски. Он је према славенским изворима писао свој животопис светог Климента и друге списе у вези с охридском традицијом. В. Увод стр. 259.

много пута више него обична гомила. И све је то смдслио тај вјерни побожњаковић да повећа државној благајни приходе од свећенства и да оклевеће мене како саж нанио толику силну штету свом добротинитељу и заступнику, ја незахвалник и незаситник.

Исто тако кажед и о порезима⁸⁰ што их је убрао од црквених људи. Јер и те је сасвим, неправедно убрао, превда су то били монаси и свећеници евниси. И још неколико свјетовњака, не више, лдаслим, него пет, премда нико од њих ништа порезу подложнога није ивдао.⁸¹ Како се могу такви оцатрати достојнима да се опорезују⁸². То чак ни сам цар не може. А мене самога је опорезовао много боље да не посрами достојанство мога чина. Тако је за одавно рушевне длинове затражио исто а за читаве двоструко као од Бугара. А за једно баровито мјестанце које даје сиромашан улов рибе⁸³, присилио ие је да платим осам од тринаест⁸⁴, премда оданде нисам добио више рибе него у вриједности од два обола и то док остали плаћају сваки по два обола за таква дјеста⁸⁵. И још, премда је црква по царском дару опроштена од пореза на стоку⁸⁶, тусту и мршаву, споменути људи⁸⁷ су ипак за њу адорали платити десетину за оно посве мало стоке коју сам им дао да их дало утјешим.

И оставићу остало да ме не смдтрају арапским свирачем из пословице, и рећи само то да је учинио безвриједном простаксу⁸⁸ ваше доброте коју сте недавно издали. Што се тиче села плаши сељане на сто начина да ће им. натоварити порезе свакоме, веће него могу поднијети, ако изаберу опет Архиепископију за свог господара. А чини још и то зло Што не предаје цркви прекобројне⁸⁹

⁸⁰ περί τελών.

⁸¹ μηδέν του δημοσίου νεμόμενοι. в. н. 69.

⁸² οἱ πως αν άξιοι νομισ&εῖν φορολογεῖσθαι.

⁸³ Тако некако треба схватити искварен текст: ιχθ-ύων άγραν δίδοντι πένησας. *Симеонов* (стр. 128) приједлог не задовољава јер је улов сиромашан, а не лове сиромаси.

⁸⁴ τρισκαίδεκα κεφαλαίων οκτώ καταθ-έσθ-αι.

⁸⁵ Оболи се нормално у Византији не јављају као новчана јединица. Ријеч је класична, па је Теофилакт изгледа овдје шоме замијенио неки технички термин свога времена.

⁸⁶ της εκκλησίας των ζώων ἐξκουσεῖαν αδρών τε καῖ λεπτῶν έχούσης εκ δωρεας βασιλικής.

⁸⁷ Монаси, евниси свећеници и пет свјетовњака.

⁸⁸ πρόσταξιν. Исп. 10 (*Meursius* 30). Ради се о истом селу у охридском крају, а не о ТОМ да је Јасит наговарао сељаке да бјеже са црквене земље, како мисли *Злашарски*, стр. 304. Наредбу је, чини се, издао Никифор Вријеније. Она се у 10 (*Meursius* 30) спомиње као έγγραφα, а уз то се говори још и о царској хрисовуљи. Види нап. 199.

⁸⁹ περισσοί. То су вјеројатно сељаци који прелазе у централном катастру и практику утврђен број парика у селу. Кад је село по царевој наредби одузето цркви, јер је накнадно поништена замјена за планинске пашњаке, морали су ти „сувишни“ остати црквени парици и бити предани Архиепископији заједно с пописом њихова иметка. Исп. *Xanatalos* 63. *Злашарски*, *Исторал* II, 304, н. 3, говори напросто о сувишним сељацима. *Успенски*, стр. 37, и *Симеон*, стр. 129, превод „имућни“, што сигурно није добро. Свако је имање имало у катастру и практику утврђен број парика који

у селу, што по царској заповиједи⁹⁰ дора учинити. Кад смо ми тражили да се они попишу по свом иметку и затим нама предају, он се љутио и сматрао већ наш захтјев увредом? Ако затражим, рекао је, да црква плаћа за првога као за седмога, све ако и нећете, платићете толико. Ко се могао супротставити мојој вољи? Ко ће ми судити ако способнога да плати процијеним према његовој способности? А ја сам знао да је премудра Јудита једино Богу говорила: Рекао си и догодило се. Замислио си и сгали су пред тебе. А он се прави судиоником тога блаженства. Ко? Какав? Колики? Како велик? Под њега ће се простријети трулеж.

Додаје још и то да ће и за парике дароване цркви, а и њих је сасвим неправедно код пописивања повећао, цркви опростити само по један зевгариј.⁹¹ За све друго ће тражити порез. А то посве очито не одређује наредба о предаји села. И све то чини да бих ја огорчен свич тиме био спорији с молбама за село и да тако с њим завлада његов надасве дражесни друг Лазар. А код предаје земље кривотвори мјеру ужета и влада се посве неуго код збрајања вдјера.⁹² Откуда да он познаје геометрију? И зашто ми пописују број зрнаца пијеска и капље кише?⁹³ На сваки могући начин, на сваком мјесту, из сваког разлога, у свако вријеме и у свакој ствари и особи снује ми штету тај праведник. И оцишља како ће ми пришити покуде, јер зна да тако највећма постиже своје залшсли.

У свему томе молим да лш се да прилика да се и ја браним, како сам већ рекао, и да се његове ријечи не прилшју као пророштва. Јер кад се разиђу сјене, стргнуће му истина лављу образину и показаће да је под њо« био ружан мајмун. Поврх свега молим да се изда наредба која ми омогућује нескетан излазак одавде или ослобођење⁹⁴ да не чезнем у очајању. Јер моја снага није снага камења. Нека ми одмах буде одузета душа јер нисавд учинио, како вдислим, у том никакво безакоње нити пред Богом, нити пред вашом царском влашћу".⁹⁵

Meursius 41, PG 126, 444 B — 452 B

није смио бити већи. Ако се цркви већ одузме село, не смије се с њиме, каже Теофилакт, одузети већи број парика него што је за то имање практиком одређено.

⁹⁰ πρόσταξις. О тој врсти исправа види нап. 199.

⁹¹ И ту се види да је црква плаћала порез само за оне своје парике који су имали више него један зевгариј земље, а порез од осталих, тј. од огромне већине, задржавала је са себе.

⁹² περί την του μοδισμού συναρίθμησιν αμαθέστατα πράττει.

⁹³ Пописивачи (αναγραφείς) су врло строги и пазе на сваку ситницу.

⁹⁴ πρόσταξιν γενέσθαι. Изгледа да Теофилакт пише своје писмо из прогонства у Пелагонији (види нап. 65) и да тамо није био слободан. Но ништа се поуздано не може утврдити.

⁹⁵ μήτε την βασιλείαν υμών. И по овом наслову изгледа да је Никифор Вријеније већ био цезар кад му је Теофилакт упутио ово писмо.

1097—1105.TM

ВЕЛИКОМ ДОМСТИКУ ГОСПОДИНУ ХАДРИЈАНУ, ЦАРЕВУ БРАТУ"

*Трскжиш од мене шумачепе иророчких књига Сшарога завјеша.
А мене муче бриге и невоље:*

„Лажни свједоци који су се јучер и прекјучер дигли против «ене и које је наш силни цар и твој лдали брат, ухвативши их у лажи, учинио да престану с клеветама, тако је лаж чата себера-зобличила, ти исти су опет њему пристугшли и рекли су исто о истоме и тако су ојачали па су га сада наговорили да оно бијело гласачко камење, што га је био милостиво дао нама праведницима, баци у бездан и да умјесто њега баци црно пуно окрутности.⁹⁸ И тако се показало да је она прва истински царска пресуда Пенелопин ткалачки стан који по дану истине тка а у ноћи лажи пара своје ткање." А најстрашније је то што нас осуђују у одсутности. Јер како сам сазнао именован је већ пописивач имовине¹⁰⁰ који је послан да наад одузме црквено село у Охриду¹⁰¹, село за које је црква предочила списе¹⁰² о замјени за планинске пашњаке¹⁰³ који су били у њезину власништву и које је она уступила држави¹⁰⁴ и у замјену добила село у паричку службу.¹⁰⁵ И код тога је нарочито значајно да је издан и хрисовуљ који потврђује ту замјену. И још

⁹⁸ Усп. нап. 57.

⁸⁷ Види нап. 17.

⁹⁸ На Ареопагу гласали су суци бијелим и црним каменчићима. Бијелим су ослобађали, а црним осуђивали оптуженога. О појединостима види 9, 12 (Meursius 41, 43).

⁹⁹ Одисејева жена Пенелопа била је обећала просцима да ће се удати кад доврши мртвачко платно за свог свекра Лаерта. Да превари просце, по дану је ткала а по ноћи парала.

¹⁰⁰ ἀναγραφεύς.

¹⁰¹ του εν Ἀχρίδι της ἐκκλησίας χωρίου *Злашарски*, Истории II, 280, мисли да се овдје ради о селу 'Εκκλησία у крају око доњег тока Вардара. У тексту, међутим, нема повода за такво тумачење: ἐκκλησία овдје није властито име. Док се не покаже да је ово мјесто код Mignea искварено, говори се само о једном црквеном селу. Уосталом, изричито стоји да је то село било у охридском крају.

¹⁰² ἔγγραφα. Термин је врло опћенит. Биће да се односи на простаксу која се спомиње у писму 9, нап. 88.

¹⁰³ Πλανήτων код Migne-а треба исправити у πλανήτων. *Усиенски* 40, н. 1. То је славенска ријеч, планина у својем старом значењу: планински пашњак. Само-вољном замјеном пашњака за село постали су сељаци црквени парици. Није, дакле, чудо да су ка сваки начин покушали доказати незаконитост те замјене и постићи од цара поништење његове одредбе којом је ту замјену био потврдио. *Xanatalos* 59 и д. Теофилакт их зато назива клеветницима. Изгледа да су сељаци успјели у тој ствари. Исп. нап. 89 и 124.

¹⁰⁴ τφ δημοσίω. Пашњак је тиме постао δημοσιακή πλανήνη. *Xanatalos*, 60 н. 24. Но δημοσίον значи обично „државна благајна" а не „сеоска опћина".

¹⁰⁵ Види нап. 62.

смо се запријетили царско.ч биљешкоад¹⁰⁸ кад су Керкопи брбљали против Херакла."¹⁰⁷

Meursius 30, PG 126, 421 D — 424 B

Но, ако буде могуће исиунићу своју жељу.

11

/097—/705.¹⁰⁸

ЦАРЕВУ БРАТУ, ГОСПОДИНУ ХАДРИЈАНУ¹⁰»

У ирошлом сам се иисму¹¹⁰ шужио на своје невоље, а садајејош много горе. Клевеша је иосве иобиједила и шијумфира над иравдом:

„Јер позорница овога живота показује, о земљо и сунце, како се са мновд по «илој вољи играју два Бугарина.¹¹¹ Гдје је Едип и његове славне загонетке?»¹¹² Али ти као ученик и пријатељ и савезник истине подогни јој сада у опасности како год је могуће. А учинићеш то, ако благоизволиш говорити за њу у уппш цара, твога брата”.

Meursius 34, PG 126, 433 D

Ј ер је сиразио да сам извргнуш на милосиш и немилосиш сеој им не-иријашељима и везан царском иресудом. Али ако цар заусшави мојенеири-јашеље све ће биши добро.

12

1097—1105.¹¹³

ЦАРЕВУ БРАТУ, ГОСПОДИНУ ХАДРИЈАНУ¹¹¹

Помогао си ми и врашио живиош. Ниси доиушио да иобиједи моји злобни неиријашељи:

„Донио си биједу тврђави клевете којој је злоћа ударила тедеље.”^{11,1} Њима је ничији син, који се истицао као гради-

¹⁰⁸ βασιλὶκὸν σημείωμα.

¹⁰⁷ Керкопи су били мален и злобан народ који је Херакло истријебио. Тео-филакт успоређује себе с Хераклом и сељак с Керкопима.

¹⁰⁸ Види нап. 57.

¹⁰⁹ Види нап. 17.

¹¹⁰ То је писмо 10, Meursius 30. Наше се писмо односи на исти предмет. За све потанкости види тамо.

¹¹¹ Грчки писци називају македонске Славене Бугарима. Тешко је одредити ко су та двојица о којима Теофилакт пише. Сам је мало даље ту своју изреку назвао загонетном. *Усиенски* 33 н. 3, мисли да је један бунтовни парик Лазар (писма 9 и 12), а други порезник Јасит (писма 23 и 24) или распоп (24, *Lami* 7), за кога без темеља претпоставља да је поп Василије, вођа богумила. *Злашарски*, *Историл* II, 308, мисли да су то Лазар и распоп. Јасит, дакако, отпада, јер он није био Славен.

¹¹² Едип је митски јунак који је ријешио Сфингине загонетке.

¹¹³ Види нап. 57.

¹¹⁴ Види нап. 17.

¹¹⁵ Књига пророка Амаса, 5, 9.

тељ¹¹⁶, подставио тешко камење које се не лже уклонити. Скупио је изрециво и неизрециво против нас и бацио у цареве уши. Изградили су и подигли зграду сви они који су послје њега све до земље раскопали Охрид. Њих сам ја корио, у свему сувишан и знатижељан, далек од њихових путева као од нечистоће и било им. је тешко макар само гледати вде. Зато су замислили да окаљају моју част, отрчали су као жедни, сами ме оклеветали код нашег силног цара и твојег милог брата као човјека силног и снажног који се богати толиким великим приходима и који се бани по путовима. Тиме су покушавали да жи одузму уопће вдогућност да слободно говорим. пред њим, јер сам, на тој могућности стајао као на високом. подножју и с њима се шакао и силио их да одустају од својих основа служећи се при тогд говором као спретним рукама и то различито, како је у који час било потребно.

Тај Лазар¹¹⁷ (познаш га; а ко га не позна по злодјелвда што ми чини? Као онај посве покварени човјек који је запалио храм Артемиде Ефеске, јер је од незнатног хтио постати славан) служио им, је у свему и преко њега су постизали све што су хтјели. Он је у свему осталом сличан осам без жалца, у томе је спретан да су-рађује с порезницима и да им буде таволиз, да од њих прима одјела доличнија и чишћа него што пристају његову занимању и друге дарове. А храна му је и ужитак да мене грди. А поготову када је видио да све лакше подноси« него да двд се оцрњује име, забада свој језик као оштар мач у моје најосјетљивије мјесто. И у цареве уши, како да то кажем, блује гадост своје душе и испуња гађењегч њега слатког и чесгитог и чини да се с мучнином, удаљује од велике самдлости према мени. Недавно је тако устврдио да сам га ја потпалио, премда га уопће нико није потпалио и сам једноставно нема што да даде ватри за храну или да изгуби, као што осе немају саће меда. Па чак ни ја нисам био у Охриду када он каже да су га потпалили. Но он је дао такав облик оптужбидао јој привид стварности, лио сузе потцима, лупао главом о земљу, јадиковао је и кукао и иначе се претварао како то Бугари чине и плачући је рекао да му се та страшна ствар догодила јер је одан државним властима и јер је започео рат против епископове тираније. Тако је до крајности потакао цареву самиост.

Све је то предао управитељ порезника и господар нашега господара порезнику.¹¹⁸ Односи се и одводи наша имовина. Један заснива чудовишне основе а други их одгаја и храни и чини их још чудовишњима¹¹⁹, први сије кукољ у чистоћу црквених права

¹¹⁶ Лазар.Исп.нап. 61. Зове га ничијим сином због његова подријетла из народа.

¹¹⁷ Види нап. 116.

¹¹⁸ Ταῦτ' ὅρα καὶ ἐνεχεψίσθη τῷ πράκτορι. τῶν πρακτόρων καθηγητῆς καὶ τοῦ κυριεύοντος ἡμῶν κύριος. То је неки виши функционер у финансијској управи који је послао порезника да одузме Охридској цркви село. Исп. 10 (Meursius 30). *Злашарски*, *Историл* II, 299, мисли да је то цар.

¹¹⁹ Τοῦ μὲν υποβάλλοντος τὰ τερατώδη βουλεύματα τοῦ δε τὰ υποβληθέντα γνησιώτερα ανατρέφοντος καὶ ἀδρύνοντος.

и он не ниче тридесетоструко или шездесетоструко, јер нивдинисздо тако сретни нити је његово тло тако ситничаво, него стоструко и више.¹²⁰ И све их он диже против мене, тај вјеран и побожан човјек и као награду за побуну и оптужбу обећаје им жуђени мед: олакшање пореза¹²¹ који дугују. Што не може постићи порезник који иаа власт да једнога узвиси а другог понизи и који има такав утјецај на царево срце уз псжоћ квасца фаризејскога и лицемјерства којим је сав умијешен тај човјек у којеку неш ништа бесквасне истине и искренности? Код свега тога још се није одврнуо његов бијес, да кажем по светом Исаји, него му је рука још високо.¹²² Он је и сада опет послао Лазара и намјерава одметнути се с негалад становницима села. Њих је подучио што треба говорити и сада покушава учинити бескорисном за цркву простаксу¹²³ царева честитости о селу и наше схваћање испразним и за нас без користи. Хтио је увјерити цара лажима што их је излшислио да азлшјени одредбе о задцјени а хрисовуљ¹²⁴ који је и томе издао да сматра паучином. И кује уроте и копа јарке и покушава сакрити".

Meursius 43, PG 126, 453 D — 457 D

Помогни ми да цар саслуша и моју обрану и да не доуспи да се оборе његове наредбе.

13

1097—1105.^{Kf>}

ИСТОМЕ¹²⁴

„Премда ниси видио Алкм,еона¹²⁷ о којем се прича да га ни један крај није хтио пришити јер је убио своју мајку, ако погледаш

»О М^{атеј} 13ј 8.

¹²¹ τον κουφισμον των επιχειμένων τελών.

¹²² Книга пророка Исаје 5, 25.

¹²³ πρόστατον треба исправити у πρόσταξιν. Види нап. 199.

¹²⁴ Изгледа да су то биле двије повеље: хрисовуља и простакса, јер су, како показује Dölger, Kanz. 88, то два различита типа повеља.

¹²⁵ У овом се писму говори о бијегу у Пелагонију. Види 9 нап. 65.

¹²⁶ Претходно писмо управљено је: *Врховном лијечнику госиодину Николају. Каликлу*. Николај Каликло био је лични лијечник царев (Ана, 15,11). Био је и пјесник. За његове пјесме исп. DuCange-ов коментар уз Алексиаду, бонско издање, св. 2, стр. 701. Теофилакт је послао свога брата Григорија по зими у Цариград с писмима упућеним угледним и утјецајним особама у којима их моли да се заузму за њега у хитној ствари коју ће им објаснити његов брат. Од тих писамасу сачувана Meursius 36 учитељу Велике цркве, другом високом достојанственику патријаршије, и Meursius 38 Николају Каликлу, дворском лијечнику. Намеће се мисао да се сва та писма односе на исти случај који се само у нашем писму потање описује. Но онда би требало претпоставити да је Теофилактв брат понио два писма за Николаја Каликла. Можда је Теофилакт концептирао два а послао једно писмо. Како год покушавали ријешити ову тешкоћу, наше се писмо не може одвојити од Meursius 35, 36, 38; Lami 3. Да се Теофилакт у истој ствари два пута обратио Николају Каликлу морао би се у једном од та два писма позвати на прошли случај.

¹²⁷ Текст Σύ δε, εἰ καὶ τὸν Ἀλκμάωνα εἶδες ἐχέινον, не одговара смислу. Но све се поправља ако претпоставимо да је испала негација. *Симеонов* приједлог (стр.

мене, угледаћеш биједу онога несретника. Мене је протјерао из Охридске земље¹²⁸ крвник који спречава благоданье људи и! који бере плодове њиховнк несрећа, а кад је затим. сазнао да сам, побјегао у Пелагонију¹²⁹ захтјева да ни ту земљу не газим. А при ТОМ се не може чак нити позвати на право које би му дао положај службеног крвника."

Meursius 39, PG 126, 441 A

Помогни ми. Како што можеш учиниши рећиће ши мој браш.

14

1097—1105.¹³⁰

ЦАРЕВУ ЛИЈЕЧНИКУ ПАНТЕХНУ¹³¹

*Захваљује своме ученику што се заузима за њега и што сиречава да његови неуријашељи иредобију цара клевешама.*¹³²

Meursius 44, PG 126

15

1097—1105.¹⁹³

ПЕРИВЛЕПТЕНУ ГОСПОДИНУ ЈОВАНУ¹⁴

Криво се дрво не исиравља ња је и неуријашељ осшао иши. Као сее дивље жишошине још више бјесни јер осјећа да му се ближи крај. Могу се иозваши једино на Христа који исијерује зле духове.

124) да се εἶδες промијени у οἶδος не може се сматрати сретним, јер из контекста произлази да се ради о гледању.

¹²⁸ της ἐν Ἀχρίδι γης. О Теофилактовоу бијегу из Охрида није ништа потанке познато. *Снегаров*, Охридска архиепископин, 74—75, мисли да је Теофилакт хтио побјећи пред порезницима, али да га управитељ теме није пустио. *Злашарски*, *Историл II*, 281, мисли да се ово писмо односи на догађаје који се описују у писмима 9, 12 (Meursius 41, 43). *Николаев* 101, мисли да с нашим писмом треба повезати писмо 15 (Meursius 46).

¹²⁹ πρὸς Πελαγονίαν. Средњовјековни назив за Битољ који је био сједиште једне епархије Охридске архиепископије. Исп. 9, нап. 65.

¹³⁰ Види писмо 9, нап. 57.

ист и^{стој} особи упутио је Теофилакт још девет писма: Finetti 7, 9, Meursius 47, 59, 72, 73, 74, 75, Lami 31. Био је царев дворски лијечник. Ана 15, 11. Види још 51, нап. 427.

¹³² Ради се очито о борби с порезницима и Лазаром. Исп. 10, 9,12 (Meursius 30, 41, 43).

¹³³ Како се садржај гшсма вјеројатно односи на сукоб с порезницима и Лазаром: Meursius 30, 39, 41, 43. Види нап. 57.

¹⁸⁴ Непозната особа. Управљено јој је још писмо Meursius 42.

„А ако на прасце превали његов¹³⁵ терет, и ако пошал^е¹³⁶ Бугаре који су под његовим покровитељством у понор који су заслужили¹³⁷, ништа зато, само да ми несметано идемо својим путем и управљамо кораке Богу. Он нека те води сваком добру и да прескачеш ступице зла”.

Meursius 46, PG 126, 464 B

16

W97—n05.¹³⁵

*Тужиш се да немаш мира? Зар те шо јако сиречава у твојим сиудијама? Или усиркос свему знаш очуваши своју унушрашњу сабраност? Но знај да сам ја у мравињаку несрећа, којима ми се сееше моји гријеси, а служе се ири шом иракишором.*¹³⁹ *Једина ми је нада Христ.*

Meursius 51, PG 126

17

иослије 1103.

ИСТОМЕ¹⁴⁰

Веселим се иисму у којем ми јављаш о својим великим иобједама у Поншу.

„Баш док сам; одлазио великом Ахилију¹⁴¹ да присуствујем код славе његова празника на путу су ми уручили твоје пишо.

¹³⁵ Непријатељев, тј. зли дух.

¹³⁶ Христ који тјера зле духове.

¹³⁷ Алузија на Еванђеље по Матеју 8, 31—33. Тамо се прича како је Христ истјерао зле духове из човјека у крдо свиња које су на то појуриле у понор.

¹³⁸ Ово се писмо вјеројатно односи на догађаје описане у 10, 13 (Meursius 30, 39, 41, 43). Види нап. 57.

¹³⁹ Убирач пореза.

¹⁴⁰ У рукопису стоји наслов τρ ἰσόμε (= истоме). Како је претходно писмо 38 Meursius 22 управљено крфском епископу, морало би истоме бити управљено и наше. Но по садржају се види да је адресат војсковођа Григорије Таронит, потомак угледне породице арменског подријетла, Теофилаков пријатељ. *Васиљевски*, 329, *Злашарски*, Историл II, 507, *Leroy-Molinghen*, Byzantion II, 589. Истом адресату упутио је Теофилакт још и писма Meursius 4, 26, 37. Године 1103. војевао је Таронит против Турака у Трапезунтском крају.

¹⁴¹ Црква светог Ахилија, патрона Ларисе, чије је мошти цар Самуил 983. пренио из освојене Ларисе у своју тадашњу пријестолницу Преспу, у новосаграђену цркву на једном отоку Преспанскога језера. Још данас се тај оток зове Ахил, а село на њему Аил. Теофилакт је путовао на једну светковину на том отоку кад му је стигло писмо Григоријево. Будући да је, како се чини, одмах одговорио, изгледа да је наше писмо написано у Преспи.

Ти и тамо осјећаш горчину против оних који нас муче, према слугама незаситности, непријатељва еванђеоског обећања, злотворима хришћанске заједнице”.¹⁴²

Meursius 23, PG 126, 401 C

И даље о његовим војним иодвизима.

18

ирољеће 1106.¹⁴³

ЦАРЕВУ ЛИЈЕЧНИКУ, ГОСПОДИНУ НИКИТИ¹⁴⁴

Имам много разлога да дођем до ваших шашора које сше разицели као некоћ народ израелскиу крају којије за вас иусишња. Алиу шом ме иријечи двоје. Прво је болесш која ми не доиушша да кренем на иуш :

„Друго је ТОК сусједне ријеке коју стари хеленски језик зове Аксијевд¹⁴⁵, а нови варварски Вардаром.¹⁴⁶ Он тече кроз лдаоге горе и сада је набујао од снијега што у њима копни и не могу га прегазити нити пјешаци нити коњаници и њ томе нема моста због оних проклетих рјечних дштница.¹⁴⁷ Пријећи се може једино лађицом од једног лакта. И та лађица даје ријечи за ме још и треће име: сматрам. да је треба звати Ахеронтом за који дјеца причају да тече у подземљу

Meursius 55, PG 126, 472 C—D

Защо ши шаљем свога браша који се не боји.

¹⁴² Порезници и њихови помагачи који загорчују Теофилакту живот.

¹⁴³ Писмо је писано једног прољећа кад копни снијег приликом царева путовања по Македонији 1105—1106. Исп. 22 (Meursius 71). *Злашарски*, Историн II, 311, 508 и Д. *Симеон* 155, мисли на прољеће 1108. у вријеме рата с Боемундом. То је немогуће, јер је Теофилаков брат тада био тешко болестан.

¹⁴⁴ У типуку Пантократорова манастира који је основао цар Јован Комнин (1118—1143) спомиње се међу царевим пријатељима, о чијим рођенданима треба служити посебне службе, и лијечник Никита. *Дмишириевски*, Типика 662—663. *Chalandon* 2, 33 н 5. Преко лијечника Никите успио се Теофилакт ријешити порезника и непријатељског намјесника Јована Таронита. *Злашарски*, Историн II, 311, 511.

¹⁴⁵ Ἀξιόν. Име је трачко и значи: „тамни”. Антички Грци преузели су ово име.

¹⁴⁶ Βαρδούριον. Име је старо, вјеројатно илирско, и значи: „Црна вода”. Овај је облик имена уобичајен код балканских Славена и у новогрчком пучком језику.

¹⁴⁷ Мјеста гдје се убирала дажбина за пријелаз преко ријеке.

¹⁴⁸ Вардар је за Теофилакта ријека мртваца, Ахеронт, који је, према античкој митологији, текао у подземљу.

1106.TM

ЦАРЕВУ ЛИЈЕЧНИКУ, ГОСПОДИНУ МИХАИЛУ ПАНТЕХНУ™»

„Ви нас увијек тјешите¹³¹ надама да ћете доћи и посјетити нас и увијек сте нас преварили.¹⁸³ Тако ви који ходате по зраку презирете нас који пужемо по земљи. Али одбаците већ једноад љепило које вас тамо држи и дођите да нас утјешите. А оно чиме нас плашите страшила су за дјецу и за сиромашне епископе.¹⁵³ А архиепископ читаве Бугарске^{IM} за кога сви који га гледају или о њему слушају лдасле да сваког дана медимнама важе златни новац, тај ће ваш долазак сматрати доласком сиромаша који обилази и моли залогај хљеба, а не треношке нити посуде¹⁵⁵ и ако нешто мало добије, задовољан је тиме. Само дођи, и само они парици који су се сакрили од Влахернита¹⁵⁶ обогатиће те јер ће ти сваки дати главицу чешњака. Нека те Господ чува од сваке злоће“.¹⁵⁷

Meursius 73, PG 126, 500 A—B

ОКО 1106—1107.TMСЕБАСТУ ГОСПОДИНУ КОНСТАНТИНУ ДУКИ¹⁶.

Тјелесна слабост и лоше вријеме сиречавају ме да ти се обраћам особно и да те издравим. Али ти ћеш ово писмо примиши као да сам ја сам. Пишао ме што шребам?...

„Рећи ћу ти своју нужду. Или треба да се сравдим да тебе управља Вардарског краја¹⁶⁰ замолим. да човјекољубиво заштитиш село које илшм у Вардарско« крају?“

Meursius 63, PG 126, 481 A

¹¹⁹ Михаил Пантехно налазио се као дворски лијечник у цареву пратњи на путу по Македонији. То је пут Алексија I Комнина 1105—1106. на којем се спремао за рат против јужноиталских Нормана. Због тога је било релативно лако да дође посјетити Теофилакта.

¹⁵⁰ Види нап. 131.¹⁵¹ У вјеројатно исквареном тексту стоји *σανεῖτε*.¹⁵² *ἰσα* у *текст* У *схоји* *ἐξαλατῆσατε*. То по смислу треба поправити у *ἐξηλατῆσατε*.¹⁵³ Михаил Пантехно је Теофилакту у шали говорио да ће његов посјет бити врло скуп.¹⁵⁴ Службени наслов Теофилакт. Охридска се црква као наставак цркве Самуилова царства звала Бугарска црква.¹⁵⁵ „s Алузија на Одисеју 13, 13—14 гдје се описује како су Феачани богато даривали Одисеја као свога госта.¹⁵⁶ *του Βλαχερνῆτου*. Не зна се ко је то. Свакако неко ко је одузимао парицима све што су имали. Вјеројатно неки порезник.¹⁵⁷ Говори иронично о својем богатству, како га замишља свијет и приказују порезници. А у истину његови парици, и то они који су се успјели сакрити, могу дати само главицу чешњака сваки.¹⁵⁸ Види нап. 176.¹⁵⁹ Види нап. 181.¹⁶⁰ Види нап. 178.

Ти ми и онако увијек иомажеш, али је обичај да и добре шркаче иозицима бодримо. Покажи свима да си као и швој ошац склон архиепископу.

око 1106.¹ «¹ИСТОМЕ¹⁶²

„Шаљем. ти адалу ггошиљку риба која није достојна твојега величанства, надасве поштовани мој господару и велики заштитниче. Али знаадо да си разборит и у свему што се тиче Бога врло побожан, а у једноад и другом си сличан оцу.¹⁸³ Зато ћеш схватити да немамо никакве власти над нашим језером¹⁶¹ и првдшеш ово вдало као благослов господарице наше вдајке Богородице“.

Meursius 64, PG 126, 481 C

Зашто сам се одважио иослаши ти их. Сигуран сам да ћеш их лијепо иримиши и да се у шеби нисам иреварио.

1106.^{TM*}ПРОТОСЕКРЕТУ ГОСПОДИНУ ГРИГОРИЈУ КАМАТИРУ¹ ««

Радује ме што си се развеселио мојем писму и брашу. Христ каже да ће богашо наградиши свакога ко учини нешто за кога најмањега. Колико ће иаградиши мене који сам обрадовао шако одлична човјека. И већ сам иочео иримаши залогџе те награде. Да не знам како ти досађују дуга писма све би ти их набројио :

„Сада ћу ти спсвденути само један. Сазнао сам, да је Вардариотивда¹⁸⁷ послан за управитеља надасве поштовани син прото-страторов¹⁶⁸ који је и у другом сличан свом оцу а и по својој љубави за науку, мој ученик“.

Meursius 71, PG 126, 492 B

¹⁶¹ Види нап. 176. Будући да се Теофилакт овим писмом хоће умилиити новом управитељу Вардарије, *Злашарски*, Историл, II, 279, мисли да је ово прво писано одмах након његова доласка. Међутим, то је само нагађање.¹⁶² Константиноу Дуки (управитељу Вардарије). Види нап. 181.¹⁶³ Протостратор Михаил Дука, брат царице Ирине.¹⁸¹ Види нап. 79. Криво закључује *Снегарое*, Охридска архиепископин, 220, да Охриђани Теофилакту нису допуштали да лови рибу.¹⁶⁵ Писмо је писано док је цар Алексије путовао по Македонији од септембра 1105 до почетка новембра 1106. За то путовање исп. Meursius 55 и Ана 12, 3—4, *Злашарски*, Историл II, 507 и д. Тако и *Симеон* 176.¹⁶⁶ Види 59, нап. 466.¹⁶⁷ Вардариотта. су Турци које је цар Теофил (828—842) населио у Вардарији, предијелу уз доњи ток Вардара. Исп. 23 нап. 178.¹⁶⁸ Константин Дука, син врховног заповједника византијске војске, прото-стратора севаста Михаила Дуке, брата царице Ирине. Исп. 23, 20, 21, (Meursius 33, 63, 64).

Он ће ми биши склон и имаћу од њега много корисши. То је већ велик залог и у мојој несрећи нејејеројашна срећа. Кад се шо награђује радо ћу ше оиеш развеселиши. Представићу ши свога Киклоиа. Једе људе и има само једно око, увијек ми о злу снује. Сада знаш зашио зазивам Богородицу и

Даље говори оиширно и иошанко о образованосши неког младог Теодора Хрисилија (Θεόδωρος Χρυσήλιος) који је дошао од Теофилакша и у чијем друшшву Григорије Камашер ужиеш. На овим мјесшима сиомиње своју архиеиискоицију :

„Да је аритметичар, знао сам откако је био код Вардараца¹⁷⁰, јер он је бројао и по ноћи. Знао га је пробудити из сна који аритметички теорем, јер није дубоко спавао”.

Meursius 71, PG 126, 493 B

Говори даље о младићевој изобразби.

„Ако ти је до тога стало да буде врстан возач кола и да се за њега тргају деми који се зову по бојама¹⁷¹ немој таквог човјека држати у уским предјелима наше Македрније¹⁷² него пусти да оде у Ларису.¹⁷³

PG 126, 496 B—C

На крају говори да се Теодор Хрисилије има ерашиши у Охрид да шамо диригује црквеним збором?

„Прво вди га дакле искушај у томе и ако се покаже да је мајстор и ако просудиш да је способан нека се и тада не одважи

Ies Можемо само нагаћати којег својег непријатеља Теофилакт овдје приказује као Киклопа. Можда је то Лазар, можда Јован Таронит, а највјеројатније Јасит, јер се на њега мало касније тужи Константину Дуки 23 (Meursius 33). Изгледа да је приликом овог царева путовања по Македонији Теофилакт успио уклонити Јасита и дукса Јована Таронита и тиме битно побољшати свој положај. *Злашарски*, стр. 310 и д. уп. 23 (Meursius 33) и 72 (Lami 13).

¹⁷⁰ Искварени текст од Migne-а гласи αφ' од τους Βαρδαρίωτας ἐπράττειν. *Симеон* 173, преводи: Откако је управљао Вардариотима. По томе би изгледало да је Теодор Хрисилије био управитељ Вардарије негдје прије Константина Дуке. Но по том што касније говори о томе да Теодор Хрисилије дође у Охрид, да за плаћу диригира црквеним збором, изгледа да његов друштвени положај није био доста висок да буде управитељ Вардарије. За то је боље наше мјесто схватити тако да је Теофилакт, борећи у вардариотској епархији, имао уза се Теодора и упознао његово аритметичко знање.

¹⁷¹ Странке у хиподрому које су у старије доба играле важну улогу и у политичком животу.

¹⁷² Теофилакт употребљава овдје, по обичају реторичке прозе, антички назив за земљу у којој живи. Тема Македонија обухваћала је у Византији крај око Једрена.

¹⁷³ Главни град Тесалије која је због својих равница била у антици позната по коњојојству.

на пут з Ахерусијском језеру, нашем Лгодаиду¹⁷⁴, ако се прије не договори с мојим братом Димитријеад о плаћи за пјевање.”

Meursius 71, PG 126, 496 D — 497 A

Видиш жажо се сшарачки сишничаво бринем да ши угодим и да обојица ужшамо у Теодору, јер обојица шребамо уијеху. Ја због мојих невоља, а ши јер ше мучи дуго иушовање у царевој ирашњи. Но мораш имашши на уму колико ша царева иушовања корисше земљи, народу: особишо цркви иа ши одсушносш из Царшрада неће више биши несносна него драга.¹⁷⁶

23

око 1106—1107.¹⁷⁵

ГОСПОДИНУ ЈОВАНУ, ПАЛЕОЛОГОВУ ТАЈНИКУ¹⁷⁶

Пишем ши јер шребам швоју иомоћ :

„Једно село, које припада нашој цркви и лежи у Вардарији¹⁷⁸, послужило је безбожним порезницима да лш пакосте, а нарочито

¹⁷⁴ Ахерусијско језеро је митско језеро у подзелшом свијету. Лихнид (Λυχνιδός) је античко име за Охрид. (Види нап. 172). Охридско језеро повезује Теофилакт с неугодном предошбом језера у свијету мртвих.

¹⁷⁵ Григорије Каматер морао је пратити цара Алексија I Комнина на путу по Македонији. Види нап. 165.

¹⁷⁶ 1106. је Константин Дука постао управитељ Вардарије. Видн нап. 170, 178, 181.

¹⁷⁷ Јован, адресат нашега писма, био је црквени достојанственик, како произлази из начина како га Теофилакт ословљава. У Византијском Царству од XI вијека надаље духовна су лица почела улазити у администрацију. *Симеон*, 116 н. 1. Георгије Палеолог (Παλαιολόγος), у чијој је служби стајао Јован као тајник, био је пашанац цара Алексија јер се оженио Маријом Дуком, сестром царице Ирине. Он је помогао Алексију да освоји царско пријестоље и за његова владања играо је важну улогу у византијској управи. Потомак исте породице, Михаил Палеолог, попео се 1259. на царско пријестоље. Династија Палеолога одржала се на цариградском пријестољу, уз краће прекиде, све до пада Цариграда 1453, када је, борећи се с непријатељима, погинуо Константин XI Палеолог. *Симеон*, 116 н. 1, *Злашарски*, Историн II, 277 н. 1.

¹⁷⁸ Περί των Βαρδαρίων. По контексту се види да није ријеч о ријечи Вардару него о вардарском крају који лежи западно од доњег тока Вардара, око мјеста Енице Вардарско (Γενιτοιά). Тај се крај данас зове Вардарија. Један дио Вардарије улазио је, по хрисовуљи Василија II, у састав Охридске архиепископије. Под царем Алексијем Комнином читава је та област сачињавала једну посебну управну јединицу, а 1105. је на челу те јединице стајао Константин Дука, син протостатора Михаила Дуке. Исп. 20, 44 (Meursius 63 и 67). *Злашарски*, Историл II, 276 н. 2. Према Теофилактовим писмима, доста је вјеројатно да је Вардарија тада била посебна тема. Χωρίον -гј жаш' ήμας εχκλήσια διαφέρων не може значити ништа друго него село које припада нашој цркви. Мишљење *Злашарскога*, Историл II, 277, н. 1, да се село звало Εχκλήσια нема у тексту никакве подлоге. Тиме отпада и идентификација тога села у Вардарији с "Ασπραί Εχκλήσια (Ана, 5, 5).

Према мишљењу Златарскога да се село у Вардарији зове Εχκλήσια, било би оно идентично са селом о којем се говори у писму 10 (Meursius 30), јер и за то село

Јаситу¹⁷⁹ којему је незаситност неизљечива. Он не зна поштовати нити људе нити Бога и обузело га је тешко бјеснило.¹⁸⁰ Он се послужио нашим злим, сусједва, рекао би неко, као рибарскиш и ловачким адрежаада, да постигне што му душа жели и запосјео је готово читаво село и изјео ме, раскомадао је као да бјесни против разума тај неразулши.

А будући да је, како свдо сазнали, управа над Вардарским крајеч повјерена сину пансеста, нашега господара¹⁸¹, писао сам нашеад заједничком господару да се, као обично, заузме за нас и да сво.ч мдло сину препоручи што је право у нашој стваркЈ. А учиниће право ако нас у ствари села остави на миру. А и у том ће нам, или тачније, Богу учинити услугу, ако не пошаље пописиваче имовине¹⁸² у то село. Ту су нам, љубав учинили и најнечовјечнији практори.¹⁸³ То смо дакле замолили нашега господара у писму што смо га његпу управили.

Meursius 33, PG 126, 432 C — 433 A

Молим швоју свешоси да ми у шом иомогне.

Златарски мисли да се звало Ἐκκλησία, што такођер не произлази из текста. Тешко је, међутим, идентифицирати оба села, јер се за једно каже да лежи у Вардарији, а за друго у охридском крају.

¹⁷⁹ Порезник из рода Јасита био је нарочито жесток противник Теофилактa. Исп. 37, 38, (Meursius 17), 22, 24, (Lami 7). Род Јасита био је у XI в. врло познат. Михаил Јасит био је под Константином IX Мономахом катепан Иберије и учествовао је у гушењу побуне Лава Торника 1047. ПодАлексијем I Комнином род се издигао високо. У записнику помирбеног синода у ствари Лава епископа халкедонскога 1090. сподшње се курополат Константин Јасит. Један Константин Јасит, можда исти, оженио је Евдокију, кћерку цара Алексија. Но он се није долично опходио са женом и пуницом на је царица Ирина протјерала Јасита из куће и кћерку послала у манастир. Јасити се спомињу такођер међу ученицима Јована Итали. *Злашарски*, Историл II, 286 н. 1.

Мишљење да је Јасит био велепосједник, *Снегаров*, Охридска архиепископин, 75, у супротности је с контекстом из којег произлази да је Јасит био порезник (πράκτωρ), а као припадник угледне породице можда сам закупник пореза.

¹⁸⁰ Варијација на Хомеров стих.

¹⁸¹ Обзиром на наслов писма намеће се мишљење да је тај господар Георгије Палеолог у чијој је служби стајао адресат. У том случају би писмо 71 (Meursius 70) управљено Палеологу било написано његову сину, иначе непознатом управитељу вардарскога краја. У том се писму Теофилакт захваљује за помоћ против порезника. Било би то, дакле, захвално писмо након успјеле управитељеве интервенције. То посве увјерљиво мишљење заступа *Симеон* 116, н. 1. У том би случају датум нашег писма био непознат.

Но *Злашарски*, Историл II, 276, н. 2 и 278, мисли да је господар протостратор Михаил Дука, а шегов син Константин Дука, за кога се зна да је био управитељ Вардарскога краја. Њему се Теофилакт обратио изравно у писму Meursius 63 и то, како Златарски мисли, у истом предмету. Доиста је у том писму ријеч о селу у Вардарији и зато се мишљење Златарскога мора сматрати исправнијим. Према писму Meursius 71, Константин Дука је дошао на тај положај 1106.

¹⁸² ἀναγραφές.

¹⁸³ Скупл>ачи пореза.

24

око 1106—1107:

СЕВАСТУ ГОСПОДИНУ ЈОВАНУ, СЕВАСТОКРАТОРОВУ СИНУ¹⁸⁵

Помажи и даље сиромасима. Помози и у овом случају.

„Један монах и свећеник¹⁸⁸ на моју је невољу презрео Бога и постао је бесраадан и према л>удском пријекору. По пророчкој ријечи узео је обличје блуднице, одбацио је свето рухо и постао је прождрљивац ужуесто испосника и развратник уадјесто крепосника и предада се био посветио крепости живи сада са женсод и без срама се дичи својим, развратом. Већ је то по себи достојно многих суза, али је подношљивије од онога што ћу сада рећи. јер он Бога изазква и нас уцвиљује. Чуј, јер си једини који нам може

¹⁸⁴ Види нап. 176. И у нашем се писму спомише порезник Јасит.

¹⁸⁵ Према свом натпису, ово је писмо управљено старијем сину севастократора Исака Комнина, Јовану. Тако *Васиљевски* 157, 164, 327, *Roth* 11 и д., и *Симеон* 198, н. 1, који мисле да му је писмо управљено док је био намјесник драчке теме. Но *Злашарски*, Нам. 372, исправно примјећује да је човјек, којем се Теофилакт у овом писму обраћа, вршио свјетовну власт на подручју Охридске архиепископије. Зато закључује да је наслов нашега писма крив и да је оно писано Јованову млађем брату Константину, који је био дукс теме Бугарске. Исп. 30 (Meursius 68). Теофилакт није могао позвати у помоћ против Јасита и његових л>уди свог непријатеља дукса Јована Таронита, него се сада обраћа његову наслједнику Константину Комнину. Исп. *Злашарски*, Историл II, 302. Златарски вјерује да је Теофилакт био онај охридски архиепископ који је 1090. оптужио Јована Комнина да снује завјеру против цара Алексија. Зато му се чини већ а priori немогуће да се Теофилакт икада касније обратио том човјеку за помоћ. Но чињеница да се Теофилакт налазио у добрим односима с Јовановим братом Константином говори против претпоставке да је он био тај епископ који је оптужио Јована. Исп. *Злашарски*, Нам. 372. Нема међутим, разлога сумњати у исправност натписа овога писма и да је оно доиста упућено севастократорову сину, Јовану Комнину. Види о ТОМ питању нап. 233 и 253.

¹⁸⁵ *Усиенски* 32, н. 3; мисли да у том монаху треба видјети Василија, вођу Богумила, о којем нам прича Ана Комнина 15, 8. Наше је писмо, по његову мишљењу, важан извор за историју богумилског покрета. Против тог мишљења устао је с правом *Васиљевски* 164 и д., јер за то нема нжакве подлоге у тексту писма и опис монаха који се одаје жнвотним радостима не пристаје никако аскетској појави богумилског вође који је увијек наступао у монашком одијелу. Тако *Симеон* 199, *Злашарски*, Нам., стр. 375 и д., и Историл II, 303. И *Снегаров*, Охридска архиепископин, 221 и д., мисли да наше писмо свједочи о идеолошким размјерима онога времена. Монах распоп био је, по његовом мишљењу, сједбеник Јаситов, а л>уди тога имена јављају се међу ученицима Јована Итали, филозофа који је био осуђен као кривовјерац. Но текст нашег писма не даје никаквог повода таквој интерпретацији. *Злашарски*, Историл II, 301, мисли да је порезник Јасит систематски бунио славенско монаштво које је било огорчено због декационализаторске дјелатности, коју Златарски приписује Теофилакту. И то се домишљање не може у тексту ничим документирати. Према тексту извора, био је то јеромонах којему је додијао монашки живот. Напустио је цркву након што је дошао с њом у сукоб и нашао је уточиште код порезника, Теофилактових непријатеља, којима је чинио услуге порезним денунцијацијама и зато је добио назив „ловац“. Његов случај баца карактеристично свијетло на унутрашње супротности које су постојале у охридској цркви и у византијском друштву уопће, но не може се уврстити у неки позкати савремени покрет.

помоћи.¹⁸⁷ Откако је одбацио страх божји и рекао Богу „Не желиш знати за твоје путове“, жели бити моћан у злоћи, реван је, и помаже Јаситовим¹⁸⁸ људима у њиховим неправедним намјерама. А они га тетоше. Што му све неће учинити? И носе га непрестано на глави. А сиромаше удара клевета по глави и погибија јер нема ко да их избави и спаси. Послао сам људе и дао сам проклетника довести пред себе и затворио сам га до покладних недјеља, јер се није нашао нико од вијећа¹⁸⁹ и није било кога пред ким да га оптужим. Тада сам га пустио и сад га они хришћани, Јаситови људи, тетоше и служе им као ловац. Тако он сам, себе назива и прибавља им њихов мали улов. Устани на то, господару ЦОЈ, и реци ријеч и одагнаће се злодух што мучи народ божји. Нека те нико не превари празним ријечима да ће се крадљивац покајати. Колике сам, му лијекове покајања пружио и лани и сада и преко писма и у особновд додиру! Али говорио садг глухом лаву и леопард је остао пјегав. Смилуј се дакле сиромасижа и још више његовој души, јер она пропада од злоће више него што он упропаштава друге штетама. И нека се истјера из ових удова кужна и епидемична болест. А ако будем у стању да га ухватим, ужријеће у кули као опће и јавно зло.¹⁹⁰ Нека те Бог спасава, мог светог господара, од свакога зла и невоље.”

Lami 7, PG 126, 516 A—C

25

око 1106—1107.TM

ИСТОМЕ¹⁹²

„Божји људи, надасве поштовани мој господару и заштитниче, не смију се кајати за своје поклоне као што се и Бог не каје. Будући да твој високи владалачки положај¹⁹³ потјече од Бога и он нам је потврдио дар који је прије добио од Богом окруженог и ЈПоћног цара и тако рећи бога овога свијета, говорим о потпуном ослобођењу од обавеза према држави¹⁹⁴ за полошке свећенике¹⁹⁵.

¹⁸⁷ Адресат је очито управитељ теме на подручју Охридске архиепископије.

¹⁸⁸ Текст доноси Γασίτου, али рукопис има Γασίτου. Исп. *Усиенски*, стр. 31, н.

4. О порезнику Јаситу види нап. 179.

¹⁸⁹ Рукопис умјесто βουλήσεως, како доноси издање, има βουλής. *Усиенски*, 32, н. 1.

¹⁹⁰ ως καθόν κοινόν καὶ δημόσιον.

¹⁹¹ Види нап. 184.

¹⁹² Види нап. 185. Критичко издање овог писма објавила је *A. Leroy-Molinghen*, *Byzantion* 13 (1938) 255—258. На темељу тога текста израђен је и овај пријевод.

¹⁹³ ἡ ση περιωπὴ της αρχής.

¹⁹⁴ παντελή ἐξουουσεῖαν. Види нап. 75.

¹⁹⁵ πολογитὼν ιερέων. Полог се зове најгорњи дио вардарске долине и дијели се на горњи и доњи Полог. Полог и његова два дијела познати су још из XI вијека. Ана Комнина (5, 5) прича да је нормански владар Боемунд 1097. заузео тоуs δύο Πολόγους. Горњи и доњи Полог спомиње и охридски архиепископ и црквено-правни писац Димитрије Хоматијан у XIII вијеку. Касвије се Полог често спомиње у словенским изворима. Полошка епархија непозната је у старијим изворима. Тек 1529. потписао се на једном синодалном закључку: аз Серапион полошки епископ

који су били оптерећени само зевгологијем¹⁹⁶ а били поштеђени свих осталих терета.¹⁹⁷ Зашто си укинуо толику дцигост, свети мој господару и заштитниче? Јер ако смо се у чегц неучитије понијелиИ према твојој слави, и ако оцо учињено добро окаљали незахвалношћу, не свдје се тако укинути милост учињена божјој кући. Јер црква је кућа божја, тако се говори и вјерује. И кад те зовемо господарем и добротвороч, зар бисмо били до те вдјере луди да се вашој честитости покажемо незахвални и неспретни. Видиш како је сасвим лако сам Комнин поништио сигилиј¹⁹⁸ надасве поштованог Комнина. Изгредићу те мало премда за то треба одважности, али не ваља оклијевати. На рану се може ставити мелевд и то је адного лакше него задати је. Што је дакле тај мелем? Питакиј¹⁹⁹ потдисан твојом узвишеном. руком којим се наређује твојем. заступнику²⁰⁰ да ослободи свећенике свију терета²⁰¹ и службе²⁰² који припадају управни« чиновницима, а тичу се свјетовњака²⁰³ и да врати ако је што одузео од свећенства на име аерикона²⁰⁴ или

(Споменик 51, 5, 37). У Теофилактово вријеме још није постојала полошка епархија, па се тај назив у нашем писму односи само на крај.

Један рукопис београдске Народне библиотеке (сада вјеројатно уништен) има запис од 1716. у којем се спомиње Полошки манастир. У Теофилактово доба он још није постојао. *Иванов*, ББЛгарски старини стр. 77, каже да се тај манастир налазио у Мориховској области која се простире уз доњи ток Црне реке.

¹⁹⁶ ζευγολόγιον. Порез који се плаћао на пар животиња употребивих за Орање. То је једини порез који су плаћали свећеници Охридске архиепископије, док су од свих других терета били ослобођени посебном повластицом подијеленом од цара. Ту је повластицу Константин Комнин као намјесник прво потврдио, а онда допустио да је његови људи крше. Тај је порез ишао у благајну λογο&έσιον γενικού. *Xanatalos* 40 и д.; *Николаев* 183.

¹⁹⁷ Των ἄλλων δὲ πασῶν υπερχεμένων ετηρείων. Осим пореза захтијевало је Царство од својих поданика, особито сеоскога становништва, многе посебне службе (ετήρεϊα). То су били помоћни радови за војску и управне чиновнике. У Теофилактово доба био је тај терет у Македонији особито тежак због непрекидних ратних заплетаја. *Xanatalos* 47 и д.; *Николаев* 188 и д.

¹⁹⁸ σφύλιον. Печатом овјерена исправа.

¹⁹⁹ λιττάχιον. Првобитно значење те ријечи је плочица за писање. Владарске исправе дијеле се у Византији у двије групе. Прву чине исправе потписане пуним именом, као што су хрисовуље (χρυσόβουλλοι λόγοι), а друге су потписане менологемом, тј. власторучном владаревом ознаком мјесеца и индикта, и то црвеном тинтом. Повеље те друге групе јесу пробоуца, пробоуцаξ, λιττάχιον, κέλευσις, θ-έσισμα, ορισμός. То су краће царске одредбе, мање формалног карактера него хрисовуље. Исп. *Dölger, Kam.* стр. 88 и 98. Изгледа да су такве мање формалне исправе издавали и намјесници тема. За адресата нашега писма имамо разлога вјеровати да је био на такву положају, а у нашем писму се од њега тражи да изда питакиј и спомиње се његов сигилиј. Исто се тако 4 (Lami 12) спомиње сигилиј Јована Дуке који је, како по свему изгледа, био дукс оне тематске јединице која је у Теофилактово вријеме обухваћала подручје Пелагоније.

²⁰⁰ Τω ἐκπροσωποῦντι. Службени замјеник. Исп. *Minard*, *BZ* 12 (1903) 592 sq. Од XI ст. врховни фискални чиновник у једном округу. Уп. *Glykatzj*, *Administration* 41 и д.

²⁰¹ ετήρεϊας.

²⁰² δουλίας.

²⁰³ τω πραιτωρίω ανηκούσης περί των λαϊκών. Прайтврийон је провинцијска управа.

²⁰⁴ αερικού, αεριχόν или αήр у млађим изворима је подавање које се убире на име глобе. Види *Осирогарски*, стр. 101.

отрочине.²⁰⁵ Мора ми се све лијепо вратити и то мора мој господар и заштитник наредити свом заступнику²⁰⁶ у својој великој благохотности. Тако да ако неки од оних за које се каже да посредују²⁰⁷ имају свећенике и служе се њима за властите потребе, немају више могућност да тако угњетавају људе подложне епископу. Они су одвратили и обичан народ да се потужи моме господару за свећенике јер их желе сами искоришћивати и крше црквену повластицу због своје користи. А наш први архијереј Исус Христ нека чува мог надасве узвишеног господара у добром стању, како тијелом тако и духом. Од њега се удостој примити мален благослов и савршен по броју, стотину сушених риба."

Lami 8, PG 126, 516 D — 517 C

26

око 1106—1107TM

209

„Свећеници у Пологу²¹⁰ нису добили никакав опрост или олакшање²¹¹ премда си ти, мој господар, написао узвишени питакиј

²⁰⁵ ὀτρωτζίνας. То је несумњиво словенска ријеч *ошрочика*, изведена од *ошрох* — младић. Рјеч се не појављује у словенским изворима. *A. Leroy-Molinghen*, *Trois mots slaves dans les lettres de Theophylacte de Bulgarie*, *Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves* 4 (Melanges Emile Boisacq), мисли да је то некакав порез на парике. *Николаеву* 184 и д., не чини се то тумачење вјеројатним. По усеном саопћењу совјетског академика Б. Д. Грекова, отрочина би било подавање што су плаћали сељаци у Самуилово вријеме и које је убирала и византијска управа. То би тумачило словенско име. По мишљењу Грековљево, то би било војно подавање којим се земљопосједници откупљују од обавезе да дају држави војнике. Но Николаев и то мишљење не сматра тачним, јер Теофилакт у писму Lami 18 спомиње војна подавања, а не употребљава термин отрочина. Но ако се зна да средњовјековни грчки писци избјегавају техничке термине који су непознати класичном грчком језику, поготову ако су страног подријетла, аргуменат што га наводи Николаев губи своју снагу. Сва ова тумачења губе из вида чињеницу да је *ошрокс* у каснијој српској држави специјалан друштвени и правни појам и означаје роба. Ријеч је преузета и у грчки језик као *отрохос*. Како су робови могућника често у њихово име вршили власт, па чак и судили, почела се ријеч *ошрокс*, *отрохос* употребљавати за повјереника и суца и онда када то вису били робови. Уп. *Тарановски*, *Историја српског права у немањихој држави* I, Београд 1931, стр. 76, и *Соловјев-Мошин*, *Грчке повеље српских владара*, Београд 1936, стр. 475.

²⁰⁶ εκ προσόλου. Види нап. 200.

²⁰⁷ εἰ τίνας των λεγομένων μεσάζειν. Овдје ће се радити о чиновницима нижег положаја него што је био ὁ μεσάζων, високи достојанственик у непосредној царској околици. Он је у свему био посредник између молитеља и владара. О њему исп. *H. G. Beck*, *Der byzantinische „Ministerpräsident“*, *BZ* 48 (1955) 309—339.

²⁰⁸ Види 25, нап. 184.

²⁰⁹ Овај је фрагмент у рукописима додан као задњи одломак писму Lami 13. Но будући да се ради о истој ствари као у Lami 8, *A. Leroy-Molinghen* 260, закључује исправно да је то заправо комад писма упућеног истом адресату као 25 (Lami 8). *A. Leroy-Molinghen* 260—261, дала је критичко издање тога фрагмента и по њему је израђен овај пријевод.

²¹⁰ εν τφ Πολόγω. Види нап. 195.

²¹¹ ουδεμίᾱς ἀδείας ἢ ἀνεσίᾱς.

своме заступнику²¹² и одобрко им олакшање.²¹³ Силе их наиаде и да стоје на стражи²¹⁴ и да дају храну²¹⁵, и то премда је хрисовуљ²¹⁶ одредио да буду поштеђени од прљавих служби²¹⁷ и давања хране. Ја сам, што сам сматрао праведним. и још увијек сматрам, изнио своме господару. А ако неки праве запреке твојој честитости, знај да су они непријатељи добра јер спречавају твоју чисту душу да дају Богу божје. Њега имај у свему за савезника и не допусти да се они који су му посвећени мијешају с обичним народом. И нека те чува у миру са собом у рату и у вдиру".

Lami 13a, PG 126, 525 C—D

27

око 1107*

СЕВАСТОКРАТОРОВУ СИНУ²¹⁹

„Велики мој господару и заштитниче, много си добра учинио у нашој земљи и донио си олакшање Преспи²²⁰ и Деволу²²¹ својим

²¹² δια σεβαστοῦ σου πῆταχίου. О тој врсти исправа види нап. 199.

²¹³ ὀνεσιν.

²¹⁴ εἰς παραμάνας γὰρ ἐλκονται. Παραμοναί, означаје обавезу да врше стражарску службу у градовима и на пољима. Не може се радити о војној служби, јер је седми канон халкедонског синода (451) бранио да се свећеници силе на војну службу. *Xanatalos* 50 и д.; *Николаев*, 192 и д.

²¹⁵ ψωμοζημίαν. *Мушавчиев*, Воинишки земи и воиници в Византин през XIII—XIV в. Списание на БАН 27 (1923) 69 ид., мисли да је то порез за опскрбу војске који се увео у XII в. *Нковенко*, К историји имунитета в Византији, КЗргев 1908, стр. 47, мисли да се ту ради о натуралним подавањима у житу, а *Симеон* 211, исправља Migne-во ψωμοζημιον у ψωμοζήμιον и мисли да се ради о обавези становништва да мијеси крух за војску и управне чиновнике. Критичко издање нашега писма показује да је Симеонова емендација погрешна. *Xanatalos* 49 и д., дшсли да се ради о прибављању хране војницима и чиновницима, што је становништво морало чинити о свом трошку. Исто *Николаев* стр. 191 и д. У имунитетаим повељама спомиње се ψωμοζημία међу услугама које становништво мора чинити органима државне управе.

²¹⁶ Исп. 25 (Lami 8) гдје се говори о повластици што је цар дао Охридској архиепископији.

²¹⁷ ρυπαρόν λειτουργημάτων. Munera sordida античких муниципија. То је обавеза становништва да бесплатно врши физичке послове. Већ је цар Јустинијан (Nov. 151, e) ослободио свећенство од таквих обавеза. *Xanatalos* 25, 50. Но изгледа да је црква касније повремено губила ту повластицу, јер је она Охридској архиепископији поново додијељена посебном хрисовуљом. У тешким и немирним временима за Алексија I Комнина управа се није много обазирала на тај привилегиј.

²¹⁸ У нашем се писму спомињу посљедице војних операција у Епиру за рата с Боемундом 1107—1108. уп. Meursius 65.

²¹⁹ Види нап. 255. Само намјесник теме могао је издати повељу о траженој повластици и заштити за становнике деволског краја. *Злашарски*, Нам. 378 и д. Исто *Снегаров*, Охридска архиепископија, 71.

²²⁰ Прѣопѣх. Прва пријестолница Самуилова на једном од три оточића у Преспанском језеру. Послије је столовао у Охриду. Према првој хрисовуљи цара Василија II Преспа није била сједиште епархије него је спадала под Охрид.

²²¹ Град ДБВОЛЪ лежао је на истоименој ријеци у корчанском крају, данас у Албанији. У првој хрисовуљи цара Василија II спомиње се као град костурске епар-

равним и праведним духо«, који си показао према онима који су и« учинили неправду. Ништа мање него можда и веће дјело учиниће твоја велика рука ако се смилујеш Девољској епископији²²¹ која се налази у великој опасности: Она може избјећи опасности ако јој само мало помогнеш. Која је опасност? У њој се готово више не поја и не пале свјетла јер тамо неда епископа. Лежи на име на путу као она бујна лоза код Давида²²³ коју су кидали сви пролазници и нема епископа. И не може трпјети да излаже леђа бичевима и образе шамарима²²¹ нити је вјеројатно да ће ко други издржати код те цркве кад ју је епископ напустио због страшних мучитеља. Јер остало је тијело повезано с главом. Тако су и они, које му је дао сигилиј силног и светог нашег господара и цара²²⁵ и који су око цркве становали, још прије због истог тог узрока напустили своју очевину²²⁸ и повјерили се густој шулда те сада у њој имају брлоге. Зато није најљепшој бугарској цркви остао нити ђакон нити свећеник, јао, колике су наше неволџе. Пошао сам да је посјетим и кад сам је видио спопапа ме је жалост. И растуживши се запитао сам за узрок и запитавши сазнао сам га и сазнавши казујем и излажем. овим припростим писвдоад сшшоме моме господару. Та је дакле опасност. А каква је томе поиоћ? Лака и без тешкоће, треба само испружити руку. Ако се удостојиш, ти наш велики господар и заштитник, да онима, које је силни и свети наш господар и цар дао епископу и који су прије становали уз цркву и онда побјегли због разних служби²²⁷, даш свој поштовани²⁻⁸ сигилиј у који ће се поуздати и изаћи из гуштика.²²⁹ Тада ће се црква опет

хије. Но у XI вијеку постао је сједиште властите епархије. Исп. 8, Lami 10. Грчки облик имена Δεάβολις Διάβολις тако је подсјећао на διάβολος (ђаво) да се од XI ст. даље удумаћивао еуфемистички назив Σελασφόρος, Свјетлоноша, Луцифер. То се име не сусреће у Теофилактовој кореспонденцији.

²²² τὴν ἐπισκοπὴν διαβόλου у тексту треба исправити у τὴν ἐπισκοπὴν Διαβόλου. *Злашарски*, Где се намирал град Девољ, Извесиш на Истор. Д-во 5 (1922) стр. 48 и д.

²²³ Псалм 79, 13.

²²⁴ Књига пророка Исаије 50, 6.

²²⁵ Цар је посебном исправом даровао становнике девољског краја епископији као парике (неслободне сељаци). Они су се разбјежали, јер су управним чиновницима, а вјеројатно и војсци прије и за рата с Боемундом, владаром јужноиталских Нормана, који се одвијао у тим крајевима, морали према византијском поретку вршити непрекидне тешке и несносне службе (ἐπιτρεῖται). Зато су се сви парици сакрили у шуме. Чак и свећеници нису имали лшра, па није било кога да у цркви одржава службе. О сигилију види нап. 199. *Xanalatos*, 48. *Злашарски*, Историн II, 321, истиче да се Девољ касније опоравио и опет постојао као епископија, што потврђује сачувани рукопис Скиличине Хронике с важним додацима који је 1118. дао изградити девољски епископ Михаил. Златарски очито узима превише дословно Теофилактотв реторички опс опустјелог Девола. О рукопису Скиличине Хронике с додацима уп. *Prohić*, *Zusätze*.

²²⁶ τὸν πατρίων ἐξέστησαν.

²²⁷ ἐπὶ τοῖς.

²²⁸ προσκίον у тексту треба исправити у προσκυνήτόν. *Усиемски*, 24, Н. 1.

²²⁹ То сигурно није само позив становништву да се врати својем огњишту, како мисли *Симеон*, 216. *Xanalatos*, 48, мисли да је то исправа којом се опет потврђује опрост од ἐπιτρεῖται. Али из писма се не види да су девољски парици такав

расцвјетати, освјетлиће се и у њој ће почети појати. Видиш опасност, она је врло велика. Видиш повдоћ, она је лака и за њу су доста три прста. Молим те дакле и падам. пред твоје ноге овим писмом као да је моје тијело, да се смилујеш овој некада врло богатој цркви коју је онај нада све хришћански Борис, бугарски цар²³⁰, саградио као једну од седам саборних цркава.²³¹ Он ју је саградио, а ти је обнови, да би и теби Бог обновио прав дух у утроби, он који је наш пали шатор и нарав опет подигао и обновио. Он нека код свих дјела, војних и грађанских, да твојој десници полет и нека те чини да опонашаш најтачније нашег христољубивог господара, твојег оца."

Lami 16, PG 126, 529 A — 532 A

28

око ЛО7.²

ИСТОМЕ²³³

„Тешко се је отрести човјека који се радо парничи. Такав је велики мој господару и заштитниче, и Николај Вутов²³⁴ син,

опрост већ када прије имали. *Николаев*, 108, мисли да село не муче чиновници и ἐπιτρεῖται него Јасит и порезници. Теофилакт, по њему, тражи од дукса исправу којом би сељаци постали црквени парици и тако умукли зулуму порезника, јер би отада црква за њих плаћала порез. То се, међутим, не може прихватити јер из писма јасно произлази да Теофилакт тражи исправу којом ће сељаци добити опрост од служби. Друго и више се из не сасвим јасног текста не може закључити. О сигилију види нап. 199.

²³⁰ Бугарски кан Борис Михаил (852—890) који је прихватио хришћанство и раширио га у својој земљи. Тек његов млађи син Симеон узео је царску титулу.

²³¹ Кан Борис Михаил изградио је у својој држави седам саборних (καθολικά) цркава. Он је међу македонским Славешша подигао више цркава и послао тамо Методијеве ученике Климента и Наума, који су на Охридском језеру створили значајан центар славенске књижевности који се у првом реду бавио преводњем грчких књига.

²³² У претходном писму Lami 16 које је, према наводу рукописне збирке, управљено истом адресату, док је био дукс у једној од тема на подручју Охридске архиепископије, спомиње се новачење за рат против Боемунда 1107. Исп. Meursius 65.

²³³ Претходно писмо Lami 16 носи наслов Τῆς τοῦ σεβαστοκράτορος. И наше и претходно писмо показује да је адресат управитељ једне од тема на подручју Охридске архиепископије. То нам, међутим, ипак не помаже да идентифицирамо адресата, јер се у Теофилактовој кореспонденцији два сина севастократора Исака, Јован и Константин, спомињу у таквом својству. Исп. 24, 25 (Lami 7, 8) и 30 (Meursius 68).

Злашарски, Нам. 372, мисли да су сва писма управљена севастократорову сину писана Константиноу Комнину који је, по његову мишљењу, био дукс теме Бугарске са сједиштем у Бери. Та се претпоставка оснива на погрешном увјерењу да је у Теофилактово вријеме још постојала неподјелена тема Бугарска у свом првобитном опсегу. Баш изворни подаци, садржани у Теофилактовој кореспонденцији, обарају то мишљење. Према Теофилактовим вијестима, оба су сина Исака Комнина вршила такву функцију. С обојицом је Теофилакт у пријатељској кореспонденцији па није вјеројатно да је он денунцирао Јована. Исп. нап. 185 и 253.

²³⁴ ὁ τοῦ Βούτου Νικόλαος. Тај иначе непознат човјек парнично се против Веса Михаила Лампина код дукса Јована Дуке и изгубио је парничу. Сада покушава

који се околио на Веса Михаила Лампина²³⁵ и нанио му небројен штете још давно прије, кад је нашао да су Макролошолитове²³⁶ руке надасве спретне да отимају туђе. Тај је Николај тако чудан и неосјетљив за оно што је право да се није покорио пресуди чак нити кад га је осудио севаст господин Јован Дука.²³⁷ Али још увијек узнемирује велико правосуђе мојега силнога господара. И вуче на расправе и суд реченога Михаила, човјека који живи од својих руку и то у вријеме које је од животне важности за пољске радове. Али нека га поучи праведност мога господара да више не покушава оборити праведну ријеч севаста. И ако упиташ сву војску, објасниће ти истину у тој ствари. И потврди севастов одлуку, јер је она јаснија и истинитија од сваког говора. Клеветници и парничари нека доживе црне дане у вријеме л'ојега силнога господара, а међу њима је по својој злоћи први Николај, па нека он први осјети казну за ту своју злоћу по твојој неупоредивој праведности. Она чува све нас које јој је дао Бог. Он те чува и увијек ће те., како вјерујем, чувати јер у свему вршиш његову вољу".

Lami 17, PG 126, 532 A—C

29

око ПО7:^{2M}

ИСТОМЕ²³⁹

Премда ши досађујем морам се као архијереј заузети за своју иасишу,

„Охридска ће тема²⁴⁰, надасве узвишени наш заштитниче, брже него што можевдо замислити нестати из састава Бугарске²⁴¹, ако је не заштити твоја моћна рука. Малена је и врло сиромашна, има мало маслина и биједнија је од сваке друге теме.²⁴² Смџнлуј

код младог Комнина постићи да овај промијени пресуду. Теофилакт се у нашем писму заузима за Лампина и настоји предобити Комнина да не промијени одлуку Јованову. Наше писмо не даје никаква повода да претпоставимо, како то чини *Злашарски*, Историл II, 322, да је Никола Вутов спадао међу Јаситове људе. Исп. Meursius 33, Lami 7. То што га Теофилакт назива клеветником не доказује у том погледу ништа.

²³⁵ Βέστ) Μιχαήλ τῷ Λαμπίνω. Непозната особа. Теофилактџов штићек.

²³⁶ Спомиње се као преспански архонт у писму 46, нап. 400.

²³⁷ Види нап. 31.

²³⁸ У овом се писму спомиње новачење што га је у Македонији вршио протостратор Михаил Дука за рат с владаром јужноиталских Нормана Боемундом који је 1107—1108. напао западне провинције Византијског Царства. Исп. 39, (Meursius 65).

²³⁹ Сину севастократорову. Адресат овог писма је дукс, јер може утјецати на новачење у Охридској теми. Види нап. 233.

²⁴⁰ τῆς Ἀχρίδος.

²⁴¹ Византијска тема Бугарска обухваћала је првобитно Македонију, већи дио данашње Србије и мање дијелова данашње Бугарске и Албаније. У Теофилактово вријеме појављује се више мањих фискалних тема од којих је једна била охридска, како се види из нашег писма. В. нап. 242.

²⁴² πάντων θεμάτων οὐκρόττων. У XI ст. почео је термин θέμα мијењати своје значење. Постепеним нестанком провинцијске војске, која се састојала

јој се дакле код новачења пјешака²¹³ по својој самИлосној и брижној власти и нека се смањи одређени број. Јер који су већ одавде уновачени, како да не покажу јасно колико се смањило становништво-вочитаветеме?²⁴⁴ Аоникоји су остали, како да се не односе према милом очинскоад тлу као према непријатељском које доноси несрећу и како да не узљубе крило туђега краја?²⁴³ И не молИм ја сам. него доводим још два изасланика: Једно је правда што прои-злази из тога што је тема²⁴⁵ мала и што лежи уз цесту па служи на спас свима путницима. Ако не сама по себи, а онда је достојна да јој се смиљујеш, и то баш ти мој господар, како би спашена спасавала пролазнике. До сада уновачени пјешаци²⁴⁷ већ достају да нас униште. И нека твоја велика заштита, господару мој, који си дошао дећу нас да нас спасиш, спријечи да се дал»е новачи.²⁴⁸ Јер су људи који су већ уновачени, како сам већ рекао, доста смањили становништво наше телшце.²⁴⁹ Јер овај наш крај није

од стратиота с војничким имањима, изгубио се и војни карактер тематских јединица. С тим у вези промијениле су се и надлежности војних заповједника: стратега, катепана и дукса. Темама се у то вријеме, по инерцији, називају подручја која стоје под јурисдикцијом цивилног управитеља (παράτωρ — κριτής). Те јединице одговарају по свом опсегу отприлике старијим великим војнотериторијалним темама и не поклапају се више с подручјима нових војних команди. Истовремено термин тема (то θέμα) почиње се употребљавати и у другом једном смислу, наиме као назив за малу катастарску и фискалну јединицу. То је права административно техничка употреба израза тема у XI и XII ст. Те су теме обухваћале по један град с околним селима, пољима и имањима, па је у том смислу и Охрид био посебна тема. На челу тих малих тема стајао је убирач пореза διεργετών или παράτωρ. О развоју административних јединица и разним значењима термина тема исп. Glykatzī, Administration,⁸² и д.

ἐπὶ τῇ τῶν πεζῶν ἐκβολῇ. Премда се у XI вијеку одбрана Царства основала у првом реду на плаћеничким четама, морао је цар Алексије у непрекидним ратовима с Печенезима, Турцима и Норманима често прибјећи новачењу међу сеоским становништвом. То нису у нашем случају стратиоти с војничким имањима, јер је у XI вијеку та институција била потпуно запуштена због све већег ширења велепосједа. Новачи су вјеројатно били у првом реду зависни сељаци, парници, које су земљопосједници морали дати држави од својих људи. *Xanatalos* 44 и д.; *Николаев* 194 и д. На страни 110 истиче *Николаев* супротност између храбрости, којом се Теофилакт у ратним приликама заузима за своју паству, и његових реторичких грдњи на необразоване варваре. Посве је сигурно да у Теофилактовим тужбама на своју средину не треба тражити у првом реду националне мотиве. Исто тако пишу црквени достојанственици с чисто грчком паством. Али у овом случају не вал'а previdјети да су се у питању новачења интереси охридске цркве поклапали с интересима становништва. *Злашарски*, Нам. 382, исправно примјећује да је протостратор новачио превисе парика са црквених посједа па су ови остајали без радне снаге, а пријетила је опасност да се и остали разбјеже. Теофилакт није био у стању да му се супротстави, јер је овај имао далекосежне пуномоћи. Парници су се новачили као пјешаци, док су феудалци промијари служили као коњаници. Теофилакт вјеројатно моли намјесника да ослободи охридску епархију од обавезе да да још више новача од својих парика.

²⁴⁴ ὅλω τῷ θέματι. Овдје се види да је охридски крај сачињавао посебну тему.

²⁴⁵ Преостали морају се код куће осјећати угрожени и постоји опасност да се покушају склонити у друге крајеве.

²⁴⁶ ἢ τοῦ θέματος βραχύτης. Види нап. 244.

²⁴⁷ οἱ ἐκβληθέντες πεζοί.

²⁴⁸ ἢ ἐκβολῇ.

²⁴⁹ τὴν τοῦ θεματίου μείωσιν. Види нап. 244.

Пелагонија^{8,30} него је као пословично мали Микон.²³¹ А Богородица, чији смо, која нам, све даје, нека ти даде да будеш без замјерке пред Богом, непобједив за непријатеље, да будеш већи од свију у божјим и људским стварима”;

Lami 18, PG 126, 532 C — 533 A

30

дашум неиознаш¹²

СЕВАСТУ И ДУКСУ ВЕРА, КОНСТАНТИНУ, СИНУ СЕВАСТОКРАТОРОВУ⁸⁵»

„Kад је мој браш одлазио да ши однесе писмо видјела му се на лицу силна радоси. Зачудио сам се и ишао зашио је шако радосиан. Он се зачуди мојем чуђењу и рекао да ће шебе видјети. Тада сам схвашио његову радоси и смашрао га истински срешним.”²⁴

Meursius 68, PG 126

31

дашум неиознаш

СЕВАСТОКРАТОРОВУ СИНУ²⁵

Хвала Богу који нам је дао писма да се доиисујемо. Желим ши на ирвом мјесу здравље, шеби, свом зашиишнику. Зашии ше иозивам да

⁸⁵⁰ Богата и релативно густо насељена равница око Битоља и Лерина.

²³¹ Мален и сиромашан оток у Кикладском оточју у Егејском мору.

²³² Злашарски, Нам. 387 и д., мисли да је 1105. Константин Комнин постао дукс теме Бугарске. Сви његови закључци с тим у вези су неосновани, јер почивају на кривој претпоставци да тема Бугарска у наше вријеме још има свој првобитни опсег и да су сва писма севастократорову сину упућена само Константину, премда се у насловима изричито спомиње и Јован. Овдје писмо доносимо заједно с другима, упућеним севастократоровим синовима.

²³³ Наслов *σβλτοκράτορ* означаје достојанство више од цезарова и било је одмах испод царскога. Тај је наслов увео Алексије I Комнин и додијелио га свом брату Исаку. Овај је имао више синова, међу њима Јована и Константина. Јован је био драчки дукс и 1090. је пао под сумњу да спрема завјеру против свог стрица, цара Алексија. Код цара га је оптужио неки охридски архиепископ. Ана Комнина (8, 7) не каже како се архиепископ звао и да ли је оптужба била основана. Но није вјеројатно да је то био Теофилакт, јер се он касније пријатељски дописивао са севастократоровим синовима. Из нашег се писма види да је сједиште Константиново било у Бери (Βέροια). Наслов *βούξ* показује да је Бер с околицом у Теофилактово доба имао посебну војну команду. Цивилна управа била је у то доба независна од војне и повјерена преторима. Уп. *Glykatsi*, Administration 82 и д.

²³⁴ Из садржаја овога писма је очито да је Теофилакт писао ускоро након што је Константин Комнин дошао на нов положај да би тиме задовољио склоност новог дукса. Пријатељски однос Теофилактовог према Константинову Комнину и његовом брату Јовану (исп. нап. 185 и 233) искључује могућност да је Теофилакт био онај неименовани охридски архиепископ који је младог Јована Комнина као драчког дукса оптужио пред царем да против њега спуге завјеру. Исп. Ана 8, 7. Већ је *Василевски*, 155 и д., стао на то становиште и исправно истакао да би Ана била споменула познато Теофилактово име да је он тада био архиепископ. Мишљење да је Теофилакт оптужио Јована Комнина заступају *Roth*, 10, и *Злашарски*, История II, 254, 263, н. 3.

²³⁵ Види нап. 233, 253 и 254. *Roth*, 11, мисли да је то писмо управљено старијем брату Константинову Јовану Комнину, који је био дукс драчке теме и према томе

чиниш добро. Не заборави своју ирироду и очеве сасејеше. Знај да је добро дјело Богу угодно. Зашиишии сиромашине и брани их од оних који их муче. Јер нема бољег него да оионашаш Бога, иа ће ше божји сиромаси и онај, чији су сиромаси, чуваши од сваке невоље.

Lami 6, PG 126

32

дашум неиознаш^{26*}

СЕВАСТУ, СИНУ СЕВАСТОКРАТОРОВУ²⁶»

„Ја сам се подавао лажним надава и звали су ме да посредујем за друге код надасве узвишеног височанства нашег заједничког господара, и кад би се преварио, тјешио ме је осјећај да је то моја дужност. А било ми је суђено да се заузмем и сам за своје ствари као још никада, и то тако силно, да ми је зло постало веће од сваке помоћи. Јер сам нашао, господару мој, да је цар одузео и отргао од цркве село, које је црква посједовала од давних вредена и није било унесено у практик.”²⁵⁸ Исто се догодило свим зедиво-

свјетовни управитељ једног мањег дијела Охридске архиепископије. Писмо је, по његову мишљењу, хладно и резервирано, јер је Теофилакт 1090. оптужио Јована да жели свргнути с пријестоља свог стрица Алексија Комнина. Но читамо ли писмо без предасуда, нећемо моћи открити посебну хладноћу. *Злашарски*, Нам. 372, мисли да је то писмо управљено Константину, сину севастократора Исака, берском дуксу. Но та је претпоставка лишена основе, како смо разложили у нап. 233. Не можемо одредити да ли је писмо писано Јовану или Константину. Овдје писмо доносимо заједно с другим писмима, упућеним севастократоровим синовима.

²⁵⁸ Синовци Исака Комнина Јован и Константин били су дукси у темама на подручју Охридске архиепископије концем првог десетљећа XII вијека. Види 24 (Lami 7) и 30 (Meursius 68). Писмо доносимо овдје заједно с другим упућеним севастократоровим синовима.

²⁵⁷ Не може се одредити да ли је писмо упућено Јовану или Константину. Текст писма на много је мјеста слабо или никако разумљив. Очито је јако искварен, како је то нарочито у Lamiјевој збирци особито често. На неким је мјестима немогуће дати сигуран пријевод, који би се на задовољавајући начин могао правдати. Ипак је опћи смисао писма донекле јасан. Теофилакт се бори за кућу и посјед у једном селу које је од старине било у посједу цркве. Теофилакт признаје намјеснику право да одузме цркви то село, али доказује да јој кућа и посјед по праву припадају. При том нема много наде да ће намјесник поштовати његово право. Пријевод који преноси текст издан код Migne-а мора се сматрати провизорним. Тек ново критичко издање текста омогућиће исправну интерпретацију писма.

²⁵⁸ *μτδє ттратхтф ђлоџџμενov*. Црква је село од давине посједовала, али оно није било уведено у практик, службени акт којим се утврђују земљишни посједи и приход који се с њих убире. Код фискалних контрола земљишних посједа успоређивало се стварно стање с практиком и евентуални вишци су се одузимали. Охридској цркви се то изгледа догодило са споменутим селом. Дословно би ово мјесто значило да село није било подложно практику. Али такво је тумачење немогуће, јер се о сваком земљишном посједу морало практиком утврдити колики је и колики приход носи. Теофилакт се даље у писму изјављује спремним да плати порез. Тиме би се његово посједовање села легализирало. О практику исп. *Осирогорски*, Писц., passim, и особито стр. 230 и д. Чињеница да се касније спомиње род Дука, чији је

иосједнишгога.^{2..9} Затид сам од тадашњег порезника за малу утјеху добио на службу и било ми је као дшогим другои.²⁸⁰ И не дровим се док ми то одузида господин наш господар који је желио даровати коме усхтједне. Ипак је било праведно да побожни род Дука²⁶¹ не да никоме другом предност пред црквом, поготову кад је она од почетка владала селом. Али о селу не говорим ништа. Можда ће га одузети и од свих других. Што се пак тиче црквене куће и дворишта²⁸², не вјерујем да је мој господар издао такву наредбу.²⁸³ Ипак слш послали ево овог свог човјека и с допуштењем твоје племенитости нека се истражи то питање, из којег разлога тјерају нас, цареве слуге, са земље с које *см.о* до сада убирали плодове у увјерењу да је наша. А кад се сматра да није наша, платићедцо свакако зевгологиј²⁸⁴, кад твоја узвишеност одређује да се то на све обори. Јер кад се све наше потанко прегледава, и кад се гледа на сваки чавао, и кад се процјеђује сваки комарац, не смије греда остати скривена нити се адоже дева попити. Илшш дакле власт, и учини што заповједаш с посједом. Нека се потпали, нека изгори, нека се разгори велика ватра, па да се у том свјетлу покаже све што се сада не види. А Богородица, којој припада зедцва и двориште²⁸¹ с којима сада зло поступају, нека те чува од сваког злог поступка других. То, како знаш, наада доликује говорити."

Lami 20, PG 126, 533 C — 536 B

33

Око 1107.***

СРЕДЕЧКОМ ЕПИСКОПУ²⁸⁷

„Сусрели смо овога старца, најсветији брате, док смо улазили у цркву у присуству црквених и свјетовних достојанственика.

припадник дао цркви то село, показује да је то село Могила у пелагонијској равниИ) сјевероисточно од Битоља. Исп. писмо 4 (Lami 12). *Злашарски*, Нам. стр. 386 и д. Историн II стр. 352 н. 3.

²⁵⁹ ὡς περ οὖν καὶ τα τῶν ἀρχόντων πάντων.

²⁸⁰ Εἶτα παρὰ τοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν πράκτορος δια μικράν τίνα παραμυθίαν δούλειαν εὐραν, εἶχον ὡς περ ἄλλοι πολλοί. Смисао није јасан.

²⁶¹ Исп. 4 (Lami 12). Мисли на Јована Дуку, који је био прије дукс у Пелагонији.

²⁸² Εὐί δε το ὀσπητίω της ἐκκλησίας καὶ τη αὐλή.

²⁸³ πρόσταξις. О тој врсти документа види 25 Lami 8, н. 6.

сеі у ^{текст} У искварено ζευγόλογον. Треба исправити у ζευγολόγιον. То је био порез који се плаћао на пар животиња употребивих за орање. Исп. *Xanatalos*, 40, и Д.Ј *Николаев*, 183. Види и писмо 25 (Lami 8). За такав пријевод (γῑγνόμεν - одређивати) *Злашарски*, Нам. 385, н. 93.

²⁸⁵ ἡ αὐλή.

²⁸⁶ У писму Meursius 22, писаном 1108, спомиње Теофилакт догађај на који се односи наше писмо, и то као недавну прошлост.

се? грф Τριαδίτης. Грчки облик словенског имена Ср^двцв, како се у средњем вијеку звала стара Serdica данас Софија. У ТОМ је граду било сједиште једне епархије Охридске архиепископије. Спалада је од првог почетка под Охрид и остаје

Заплакао је тужно и с пуно јада и све лда је од почетка до краја о себи испричао, како си се разљутио на њ негдје у јулу мјесецу, како је дошао к нама док си и ти овдје боравио и испричао нам што је претрпио, како нисмо ништа судскога ни службенога подузели против твоје љубави, него смо с љубављу и братски замолили да се човјечно опходиш са старцем и да исправиш ако му је што проузроковало жалост; и ти да си обећао да ћеш м.у. убудуће исказивати сваку доброту дјелима и ријечима; но да си тако слабо испунио обећање да није више одогао подносити тежину твоје велике доброте коју си му према обећањима Исказивао, него је прибјегао нашем жоћном и светом, цару изгубивши сваку наду у архиепископски лијек, или боље, увидио је да он није само бескористан за лијечење него да још и гребе ране. И да је срео висину његове моћи²⁶⁸ и да је добио лекове дјелотворне по оном који их је дао.¹⁶⁹ И затим, што? Рекао је да твоја рука није допуштала царским лијековима да дјелују, јер га је прогонила са свих подручја Средеца и оковала га оковима забране чинодејствовања. Послије сзга тога поново је опет нас жوليو да још једном искушамо твоју љубав преда нама и рекао је да зна да неће добити ништа добра ако не још и више невоља од овог другог доласка к нама, осим што искључује сваку могућност пријекора и осуде. Сви присутни, које сам већ споменуо, били су огорчени и зајмјерали што си тако презрео моју лшлбу за старца којем. се наносила неправда, захтјев што га је ставила добронамјерност посредујући код власти: И које се душе, рекли су, не би дирнуло, мд била она и Фараонова, кад се власт сустеже и истиче љубав која не наређује на темељу осуде него развеселује молбом. Томе су додавали како сада треба строже поступати с ТОМ увредом, да би и онај који вријеђа научио да не пушта сасвим узде слободи заблуде и да не буде мудрији

под Охридом и у каснијим столећима. Из Lami 13 сазнајемо да се средечки епископ прије свог постављења истакнуо као монах. Вјеројатно је то исти којем је управљено наше писмо.

Славенско име за Софију: *Cpbdbtz* несумњиво наставља античко, трачко име тога важног града које је гласило Serdica или Sardica. Изгледа, међутим, да се не ради само о замјени неразумљивог старог топонима славенским који је по звуку сличан, како се то догодило код ријеке Мораве него је сам трачки топоним означивао „средње мјесто“. Serdica је, чини се, била названа по свом географском положају у средини Балканског полуотока, а античко име није само по значењу него и по својој индоевропској етимологији сродно славенском СР^ДБЦБ. Ако је та етимологија античког имена исправна био би то НОВ и интересантан примјер топонимастичког континуитета на Балкану. Исп. *R. Vulpe*, Le nom de Serdica, Изследованил в чест на Дмитр Дечев, Софија 1958, чстр. 93—104. Из Теофилакових писама средечком епископу види се какве су се борбе за црквена имања водиле међу свећенством Охридске архиепископије. Наше се писмо односи на сукоб средечког епископа са старцем монахом, игуманом манастира св. Јована Рилскога у Средецу. У ТОМ је сукобу архиепископ узео у заштиту старца игумана и нашао се у оштрој опреци са својим суфраганом. *Иси. Злашарски*, Историн II, 336 и д. *Снегаров*, Охридска архиепископин 224, мисли да се средечки епископ придружио „аграрном покрету“ парика Лазара, исп. 9 (Meursius 41) и Meursius 22.

²⁶⁸ Реторичка перифраза за цара.

²⁶⁹ Јер потјече од цара.

него што треба бити мудар него да зна да је Бог Бог реда, а не збрке и нереда и да су Божје силе једна подређена другој и да пазе на мјеру коју су добили од милости која их је овако поставила и која их овако освјетљује, да се чак и саме бунтовне силе међу собом усклађују по неком реду одакле им и потјече повезаност, премда су иначе неуредне и нескладне, и јасно је зашто их Павао сматра владарима зрака²⁷⁰ и назива властима и моћима. И рекли су да се мора казнити увреда не само због старца него и због лдеогих других, јер изгледа, рекли су, да се епископ и према другима, нипошто малобројшада, показао надут и силовит. Све те да он држи у покорности примјером својих поступака према овом старцу. Јер како ће неко мање побожан, који није вриједан да му се тако лако вјерује и који је сумњив да чини и неке пријеступе, доћи архиепископу ако га епископ тлачи, када су сви видјели да је овај тако побожан, тако вриједан поштеде, имао толику и такву корист од доласка епископу. Јер што војсковођа учини горкога оним војницима, који су пребјегли непријатељу ако их опет ухвати, тиме је, добри овај и благи епископ изобилно подарио старца који је прибјегао архиепископу. А питали су ме и овако: Што би учинио твој драги епископ Средеча да му предајеш некога да га казни. Јасно је доиста да би га почастито највишим могућшш частима. Јер онај који је по теби препорученога човјека, да му се исправи што је претрпио, још више и теже злоставио, јасно је да би био добре воље према оном кога си ти осудио. А како си се ти понио према непријатељима истине, према твојим, кажемо, тужитељима који су достојни да погину од змија које су уништиле оне који су роптали у пустињи? Ниси ли се понио благонаклоно, виси ли се понио очински, ниси ли се, да све изречемо одједном, понио еванђеоски и како си научио од учитеља који се молио оцу и за оне који су га прибијали на криж?²⁷¹ А кад смо се ми благо на то слшјешили, рекли су: Разумјели смо зашто тако стрпљиво и лвдлостиво подносиш увреду. Мило ти је да будеш вријеђан заједно с царем, ти од овог што се храбри, а он од брата. Ја сам њих умирио ријечвда које су биле потребне (рекао сам наиме оно еванђеоско: Зар ваш закон суди човјека ако не чује пријешто он ради?)²⁷² Нисам одлших повјеровао да си се уистину понио према старцу другачије него што си ми обећао. Јер то је несумњиво увреда, а да нас ти вријеђаш не можемо брзо повјеровати, ако нећемо полслити да си сишао с ума. Одлучили смо да о ТОМ опет напишемо писмо твојој светости да се смиљујеш над монаховом старошћу и да поштедиш његово стање и да дагледаш на ова времена која и коадарце увеличавају у деве и да пустиш старца у манастиру да издахне душу која му још савдо лебди на рубу усана; а ако би било каквих доходака, да их он ужива и њима господари, јер ће зајед-

дничком суцу свију нас о томе поднијети рачуне. Као што И ми сами, којада је повјерено господарење црквенивд дохоцима, не сдатрамо праведним да оно подлежи рачунима човјечега дана²⁵³, осим у они« стварима које сасвим јасно изазивају осуду и саблажњују већину, и слштрамо да треба једино Бога чекати као прегледача рачуна и то говорато, то вјерујемо и у то увјеравамо. А ако себи саоме ласкамо а другима смо строги суци, постоји опасност да се придружио онима који товари тешке терете и које јенемогуће носити, а сами својим прстом неће макнути²⁷⁴ и да чујемо затим како властитим устима свједочимо против себе: устрајали у злим данима²⁷⁵; затим како се осуђуједла властитим устима: зли слуге; и опет: јер нисте пуштали мало, одузето вам је много више.²⁷⁹ То су ти, пречасни брате, сјемена ријечи од нас ратара; нека буде да се ти покажеш добром земљом, како се надамо и чолимо се, а не каменитом и пуном трња, и да нам родиш послушношћу да би се познао као савршен ученик Христов, ΚΟΙΛ* је сишао с неба не да чини властиту вољу, него оца који га је послао.²⁷⁷ А ако нас и овога пута презреш, знаш и кога презиреш преко нас, пред којим ћеш и имати најстрашнију одговорност. А презрећеш ако, прво, донаху не вратиш манастир, како је и цар одредио, и ако га не одријешш окова забране чинодејствовања. Затим ћеш оптужбе против њега изнијети на јаву и поднијети синоду.²⁷³ Свакако то нужно дфраш учинити због суда који се води над епископом Липљана²⁷⁹ који морају завршити они који су га повели а и ти си један од њих и због одлуке, која вас још увијек чека, како сам већ прије писао, и тада ћеш прихватити што одлуче браћа након истраге. Јер иначе ћеш разљути онога којему, како је сам рекао⁸⁸⁰, преко нас исказујеш презир. А осим тога, ако то учиниш, имаћеш пред собом каноне који ће те гледати нимало ведро нити тако да би их се могло омаловажавати, него ће скупљати облаке обрва и

⁷ Алузија на прву посланицу Павла Коринћанима 4, 34.

⁷ Еванђеље по Матеју 23, 4.

⁷ Књига пророка Данијела 13, 52.

⁷ Еванђеље по Матеју 18, 32.

⁷ Еванђеље по Јовану 6, 38.

²⁷⁸ Синоду Охридске архиепископије који се састајао једном годишње према одредби шестог екуменског сабора Симеон, стр. XXV. У Act. Alb. св. I, стр. 22, бр. 69, каже се да је то исти синод о којем Теофилакт пише у писму 46 (Meursius 53) преспанском кнезу Макремболиту. Но спремајући се за тај синод, Теофилакт је био болестан. Онда би, вјеројатно, кудећи софијског епископа што није дошао на синод 35 (Finetti 19), споменуо да је сам, иако болестан, дошао. Но најважнији аргуменат против нагађења у Acta Albaniae је чињеница да се за Теофилакта одржало више синода у Охридској архиепископији, па је највјеројатније да се ради о два различита синода.

²⁷⁸ του Λιπσάγιου. То Λιπσάγιον или исправније Λιπένιον = Липљан на Косову пољу. Сједиште епископа које спада под охридску цркву и спомиње се не само у првој исправи Василија II него и у каснијим пописима. Против липљанског епископа, који је био привремено суспендиран, водио се пред синодом Охридске архиепископије судски поступак. О ТОМ случају ништа нам потање није познато.

²⁸⁰ Еванђеље по Луци 10, 16.

²⁷⁰ Посланица Ефежанима 2, 2.

²⁷¹ Текст исправљен према Симеону, стр. 20.

²⁷² Еванђеље по Јовану 7, 51.

спуштати плусак, било да је то киша, какву су Мојсије и Арон некоћ по први пут изазивали против краља тврда срца, или само обичну тучу. Јер онај ко презире поштење, спрема себи гњев, како смо научили.²⁸¹ И одмах ћеш, јер си овога свезао забраном чинодејствовања и јер си прекинуо опћење с њиме, сам себи наметнути оков изопћења што је одредио дух преко сабраних у Картаги²⁸² ако се не покајеш, постанеш праведан и разријешиш неправедни оков. То нека твоја разборитост добро зна и нека у тој ствари заузме такав став, да никакав коријен горчине из тога не расте и да не смета. А онај који нам је савјетовао да од њега учимо: благ сам и понизан у срцу²⁸³ и да налазимо смирење својим душама, мир, и Бог мира нека буде с твојим. духом".²⁸⁴

Finetti 17, PG 126, 337 D — 344 D

34

око 1107.²⁸⁶

ИСТОМУ²⁸⁶ ОД СИНОДА²⁸⁷ КАД НИЈЕ ДОШАО НА ЗАСЈЕДАЊЕ

„Прочитано је, пречасни брате, свимд налш, браћи који смо се састали, писмо твоје светости, и не мало шо се обрадовали због повратка Арменаца.²⁸⁸ Ми који смо научили да због једног гријешника који се враћа настаје радост на небу, како да не ликујемо над спасењем толиких душа? Помолили смо се да се они у добру трајно учврсте, да се не би као биљке које се насилно руком натежу опет вратили у свој стари положај. Због тога што си пропустио да дођеш овамо не мало смо се у срцу растужили, јер је твоја одсутност постала узроком да се рјешавање неријешених предмета и опет одложи.²⁸⁹ јер твоје писмено мишљење није нам се чинило

²⁸¹ Посланица Павла Римљанима 2, 5.

²⁸² Црквени сабор одржан у Картаги 550, који је расправљао о изопћењу папе због његових самовољних поступака.

²⁸³ Еванђеље по Матеју II, 29.

²⁸⁴ Посланица Павла Римљанима 15, 33.

²⁸⁵ Види писмо 33, нап. 266.

²⁸⁶ Епископу Средеца, данашње Софије. Види 33 нап. 267.

²⁸⁷ Синод Охридске архиепископије.

²⁸⁸ На подручју Охридске архиепископије било је колонизираних Арменаца, који нису били православни. Како се види из писма 56 (Finetti 20), не ради се о Павликијанцима него о припадницима официјелне арменске цркве која није признавала закључке Халкедонског сабора (451) па су у неку руку били монофизити, тј. нису прихваћали халкедонску формулу о односу божанске и људске природе у Христу. Из овог мјеста се види да су се црквене власти Охридске архиепископије својски трудиле да приведу те Арменце у крило православне цркве и да тако стекну утјецај и власт над њима. Ови Арменци нису били Павликијанци па се не може успоставити никаква веза између њих и богумилског покрета. Чудно је што се у Теофилаковим писмима не може наћи ни једна вијест о богумилима, премда је тај херетички покрет несумњиво постојао у његово вријеме у Македонији. О обраћењу Арменаца и поступку у вези с тиме исп. 8 (Lami 10).

²⁸⁹ Поступак против липљанског епископа.

довољно да исправи недосгатак створен твојом одсутношћу; како су рекли неки од оних, који су га тачније погледали, оно није равно и недвосвдслено него је вијугаво и кривудаво и врло се много удаљује од правога духа, а сродно је вијугању искривљене задије на коју је прорекао највелегласнији пророк да ће се спустити свети мач божји. А још и томе да је састављено како би се увриједио синод. Јер ако нешто одредите, каже твоје писмо, што није противно божанскиад канонИма и истини, пристајем. и ја уз ту побожну одлуку. Како се чини, светост твога савршенства има о нама такво мишл>ење као да заобилазимо каноне и противимо се Истини и доносимо безбожне одлуке. Ако је то тако, што да ти с нама ступаш по двору господњем²⁹⁰ или да улазиш и божанском жртвенику. Свакако имаш и ти исто толико колико и Давид, ако не и више, права да кажеш: Завдрзио сам скупштину злих и с безбожнима нећу сјести, и с безаконицивда нећу ући.²⁹¹ Ми додуше знамо да се мишљења дају и с резерваада, али у тим резервама остаје сачувано дужно поштовање према браћи, и они који су млшљења саставили не оштре тако безбожно и надуту свој језик као злдајски. Неки су опет у твом, мишљењу разабрали неискреност и увреду; а сви смо га једноставно прогласили без вриједности и несигурним, јер није било овјерено твојим власторучним потписом. А неки оштроумнији примијетили су твојем писму и то да си запао у врло велико противурјечје, а да то ниси примијетио. Горе си наиме рекао да ти је немогуће овамо дићи, јер ћеш с Арменцима отићи у град²⁹², а ниже дрље си казао да чекаш човјека који ће пописати имовину у теод да не би само тако оставио своје послове. Ако си најмеравао Араденце одвести нашем. м,оћном и светом цару и њему их показати и ако си зато занемарио састанак који налажу не само канони него и други теби познати разлози, не ћеш ваљда чекати пописивача.²⁹³ А ако због њега намјераваш овдје дангубити да не би каква новчана штета задесила твој иметак због пописивања у твојој одустности, било је много потребније да проведеш вријеме на састанку с нама и у управљању црквених посала, гдје је и корист божанскија и штета опаснија.

²⁹⁰ Псалам 54, 15.

²⁹¹ Псалам 25, 5.

²⁹² πόλιν = Цариград.

²⁹³ Ἀναγραφεύς је чиновник који врши попис имовине на коју треба плаћати порез. О ТОМ попису зависила је величина пореза који ће се утјерати. Пописивачи су због повећаних потреба државне благајне у немирно доба цара Алексија I Комнина (1081—1118) били врло безобзирни, често нису признавали привилегије којима су неки посједи били ослобођени плаћања пореза и настојали су свим допуштеним и недопуштеним начинима омогућити убирање што већих свота у име пореза. Јер порез на земљиши посјед није се у Византијском Царству плаћао на темељу уroda него на темељу количине и плодности земље. А порезни чиновници су под Алексијем I Комнином често добивали своје мјесто уз обавезу да скупе двоструко више пореза него што је прогласано. Из једне законске новеле цара Алексија сазнајемо да је порезном чиновнику Димитрију Каматеру била заплијењена кућа, јер се био обавезао да ће у темама Тракији и Македонији скупити двоструки износ пореза. Види С. E. Zacha-

Али ништа не долази тако у супротност са сажиж собож као уста која су се научила говорити неистину и која покушавају лаж лијечити лажју. Кад сжо те дакле прозрели, брате, да си састанак најјерно занежарио и да тражиш и изжишља изговоре (истинита је заиста она изрека Соложонова да исприке тражи човјек који се хоће растати од пријатеља)²⁹⁴ и то показује твоје мишљење које би био саставио једноставно и јасно, када не би у њежу било ништа зла, налажемо ти забрану чинодејствовања, и то у светоме духу, пред којим си свакако дужан да довршиш спор који си у њежу почео.²⁹⁸ Јер нужно жораш изабрати једно од двога: или га тада ниси започео по налогу духа, или се сада ниси по духу удаљио од њега. Јер јасно је и то да си ошвда који су се вратили православљу јажачно већ одржао уобичајене обреде. Ако их још ниси одржао, жорао си их наговорити да издрже још ово кратко вријеме што је било потребно да дођеш њ нама и да се од нас вратиш. Свакако би они које си ти увјерио да приже свету тајну, ако си их заиста увјерио, брзо и у тоже теби пустили. Јер и то је нека врст кушње да ли је милост права, и она би зачепила уста жногима који говоре да Арженци нису приступили, јер су спознали истину, како ти тврдиш. Јер спознаја кстине, међу осталим, чини оне који су је спознали склониж стрпљивости.²⁹⁶ Али то ти још одобраваж и попуштаж да будеш слободан²⁹⁷ послје прижитка овога писжа до петнаест дана. Кроз све те дане ваљда ће се обраћеници пожазати; послје тога ижат ћеж жељезни оков забране чинодејствовања на свом врату. А ако ти се чини тешкиж да се твоја црква лиши твојег архијерејског чинодејствовања, пожислж да је и другим црквама тешко што су због твојег изостанка лишене архијереја; јер добро знај да, ако не будеш саж присутан, нити ће спор око Липљана²⁹⁸ бити довршен, нити ће остале цркве удовице²⁹⁹ добити епископе. Тако да језик који гађа из потаје неће ижати опет прилике да одашилије противницима клевете које

raie von Lingenthal, *Jus Graeco-Romanum*, св. 3, Leipzig 1857, стр. 393 (= P. Zepos, Атина 1931, 1, стр. 334, Новела 4, 34). Те двије теме обухваћале су околицу Цариграда (Тракија) и крај око Једрена (Македонија). Разумљиво је да је власник морао бити присутан код пописивања имовине и да је морао одлучно бранити своја права, јер ако се попис вршио у његовој одсућности, било је јасно да ће чиновници злоупотријебити ту могућност да га задуже са велик порез. Ради се о фискалној теми са средиштем у Средецу. Види нап. 242.

²⁹⁴ Изреке Соломонове 18, 1.

²⁹⁵ Текст код Migne-a не даје јасан смисао, ω (se. πνεύματι) πάντων οφειλέτης κατέστης, του εν αὐτῇ προχαραχθ-εῖσαν κρίσιν ἐπιτελέσαι. Симеон, стр. 24, исправља πάντων у πάντως, по његову мишљењу αὐτῇ се односи на синод (грч. ἡ σύνοδος). Но у речевици се нигдје прије не спомиње синод. Зато предлагемо да се мјесто αὐτῇ чита αὐτῷ у претпоставци да се ради о погрешном читању рукописа.

²⁹⁶ Код Migne-a Ἡ γὰρ τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσις τα τε ἀλλὰ καὶ προς το κατερεῖν διατίθησι τους αὐτῶν ἐπιγνώμονας. Мислим да треба читати αὐτῆς мјесто αὐτῶν, јер само тако реченица добива смисао.

²⁹⁷ Слободан од забране чинодејствовања.

²⁹⁸ Липљан Λιπένιον. В. 33 нап. 279.

²⁹⁹ Епархије без епископа.

се не жогу отворено и слободно износити, и да гађа у жраку праве у срцу.³⁰⁰ Јер се и један жонах Бугарин³⁰¹, док сжо засиједали, нама у плачу потужио ради неког старца свога брата, монаха и предстојника жанастиру у граду светог Јована³⁰ - и рекао да је он лишен ужитка било какве утјехе, јер да је твоја побожност свима огласом забранила било како прилазити тоже жонаху; ако је то истина, свакако је недостојно архијерејске човјекољубивости, и нужно је потребно да се брзо исправи, што нека произађе од твоје пречасности коју нека Господ чува у свакој доброту и истини да показује плод и правду духа".

Finetti 18, PG 126, 344 D — 349 A

35

ОКО

ИСТОМЕ³⁰¹ ОД АРХИЕПИСКОПА³»⁵

„Што су сабрана браћа одлучила након читања твога писма, којим. отказујеш свој долазак оваж, објављује ти се у другом гтасму.³⁰⁹ А што ти пак сам имаж рећи прочитавши твој велемудри одговор, што си га дао на моје писмо, које је говорило о протјеривању монаха и о забрани вршења светих чина, слушај сада: Чини ми се, брате, да или ниси прочитао оно писвдо или си га прочитао, али си дух имао забављен другиж потребнијиж и вшшад стварижа и ниси разулшо смисао написаного. Како наиме можеш рећи да је било пуно срибе и горчине писм.о које, како жи се чини, показује сваку благост? И ако хоћеш, донеси писмо и прочитај онижа који могу разужјети и свакако ће се показати да или саж ниси разудио или да си нас настојао оклеветати код свих. Доиста, што ли све нећеш рећи тамо гдје провјеравање није лако, кад чак на тако очито беспријекорне³⁰⁷ нападаш злим језиковд. Да лоше друштво квари добре карактере, доликовало је да Павао

³⁰⁰ Псалам 10, 3.

³⁰¹ Бугарима називају Византинци македонске Славене, јер је у њиховој земљи било средиште Самуилова царства које се називало бугарским. Овај „монах Бугарин“ је исти онај о којем је Теофилакт писао у писму 33 (Finetti 17).

³⁰² Град св. Јована је Средец (Софија). У тамошњем манастиру св. Јована Рилскога биле су смјештене моћи свечеве. У ТОМ је манастиру старац монах биоигуман. *Злашарски*, Историл II, 153 н. 3 337; *Снегаров*, Охридска архиепископил, 226, 295; *И. Дуичев*, Рилски светец и неговата обител, Софија 1947, стр. 205. Сви према *И. Иванов*, Св. Иван Рилски и неговилт манастир, Софија 1917, стр. 17 и д.

³⁰³ Види писмо 33, нап. 266.

³⁰⁴ Епископу Средеца, данашше Софије. Види 33, нап. 267.

³⁰⁵ Теофилакта, који је као глава самосталне Охридске цркве носио иаслов архиепископ. Ово писмо послао је Теофилакт заједно с писмом синода Архиепископије софијском епископу.

³⁰⁸ В. 34 (Finetti 18).

³⁰⁷ Као што смо ми.

говори Коринћанима³⁰⁸, али није пристojно да то ти говориш нада, а можда није нити чисто нити свето. Јер или лажеш кад нас називаш оцем и јасно је којег се оца признајеш сином и да је то отац лажи с којим ће заједно Бог уништити све који говоре лаж³⁰⁹, или пак говориш истину и онда псујеш оца и заслужујеш казну која је у закону одређена за оцеубојство. И како свдо свој слух препустили монаху³¹⁰, ми који смо га тако мало сматрали вјеродостојним да смо оне који су нас подстицали да те по заслуги казнимо ушуткали ријечима из еванђеља: ваљда ваш закон не осуђује човјека ако га прво не чује и не сазна што ради?³¹¹ И како можеш рећи да смо те у одсућности осудили, лш који смо те позвали да будеш присутан на синоду и да се оправдаш? Јер то да неко оптуженога зове да се брани не значи, дшслим, да га осуђује. А ни то да некога ко нешто посједује и ко је из тог посједа изагнан поново уводимо у посјед и тако дајемо могућност да се суди о праву власништва ни за то све до данас нисаад научио да би то била осуда. А ако ти одређујеш нове законе и тражиш да се ми у том преучимо, прво ћемо од тебе затражити, и то с већим правом, да поправиш свој језик, како не би изазивао дивљи слшјех код школске дјеце док читају твоја пиша препуна тешких погрешака. Онда тек можеш постати и нама учитељ и законодавац. Чини ми се да ниси уопће нити разумио царске исправе које је старац са собом донио, јер нам иначе не би писао да је наш вдоћни и свети цар одредио да овај монах нема своју ћелију. Посве је наиме учито да то није садржано³¹² у писму којем се клањамо.³¹³ А што се тиче тога да је твоје безазлено срце пришило чиновнику одговорном за молбе³¹⁴ да му је од вас прогоњени монах дао мито од ³¹⁵ лшхаилата³¹⁶ и да је овај за то подијелио права мимо цареве одлуке, што је једнако кривотворењу. Други ће, чувши то, одмах рећи мишљење великог Григорија: Зао ће врло брзо осудити чак и доброга, а добри неће ни злога лако. А ја знам да је чиновник одговоран за молбе врло близак цару и то с никојега другог разлога него зато што истражује цареву вољу и никад не гађа своје мете, и зато бих прије повјеровао да си ти нешто рекао како јест и како се уистину догодило, јер ти то у тош случају није јако потребно, него да је тај човјек кривотворио нешто чега неиа, јер зна да се то не свиђа истинољубивом нашем цару који стоји под

³⁰⁸ Прва посланица Павла Коринћанима 15, 33.

³⁰⁹ Псалам 5, 7.

³¹⁰ Пали под монахов утјецај.

³¹¹ Еванђеље по Јовану 7, 51.

³¹² Симеон, стр. 26, додаје ови и тако реченици даје прави смисао. Без тога

би стајало да је цар одредио да монах нема своју ћелију, што је противно опћем смислу.

³¹³ Царска исправа.

³¹⁴ Τφ ελί δεήσεων. То је био дворски достојанственик који је цару рефе-
рирао о молбама.

³¹⁵ Неразумљива бројка. Симеон, стр. 28, мисли да је треба тумачити као 50,
тј. 50 комада новаца.

³¹⁶ Златне монете израђене за цара Михаила Дуке (1071—1078).

истиноким Богом и владарел свега. Али то нека буде како те је воља. Ћвакако не би било право да садго он има ту силну срећу да избјгтне језику кућења који се хвата и најбољих људи и то код најлошијих ушију. А навикао си да нас увијек клеветаш па те је била стид да сада напустиш своју навiku. Зато се и сада за њом поводЈои и оклеветао си нас у писму рекавши да судо наредили да се одрекнеш права што га епископија има над манастиром, а то је очита измишљотина од оних какве си ти научио издшшљати. Јер нисмо затражили да напустиш епископско право него бесправно наметаа>е. А као бесправно наметање свдатрам оно које се не теадељи чврсто на суду него се одржава тиранијовд и тако је ојачало, да се нц сада нипошто није ублажило него проузрокује веће и теже злос^ављање монаху који је ограничен у својој слободи и искључен ад сваке тјелесне утјехе, ако није сасвим далеко од истине што је и>егов брат плачући испричао епискошша, а могао је то чути и твој потчињени. Јер ово што је твоја благод одредила против несретног старца у ствари је забрана ватре и воде³¹⁷ која је одређеца у законима старих за оне који су сагријешили најтеже од најтежега. А сам конач твога писдш, како да га мимоићем без приговора? Јер рекао си да, ако се на те љутимо, не ваља да се појавиш Са синоду³¹⁸ да не би још више постао узрокоад саблазни. Али, о најбољи од суепископа, управо то нас љути. Што то? То да не слушаш и у другшц стварима и кад те зову на синод, па се тако саблазан већма умнажа. И не разулшјеш да ти се догађа исто као да се налазиш у врућици и пијеш вино и видиш да се лијечник љути на те па му се закунеш да никад не ћеш такнути воду да се не би ћећма огорчио на тебе. Али, о безумности којоад си се избезулцго, биједниче, што си се усудио да такво што пишеш човјеку који је штедио твоју слабост и који ју је прикривао. Јер ако би ми се прохтјело да дам слободу језику против твоје злоће и незналаштва у свевду још ћеш се жив завући у крајњи угао Хада. Говорим сав изван себе, ти си ме на то присилио. А ја сад се зачудио твојој покварености и у тод што уопће ниси споменуо оков забране чинодејствовања, за који је монах рекао да му је од тебе надетнут. Знао си наиме каква је посљедица тога чина, и зато си га прешутио. Ни ми не додајемо сада ништа више од онога што смо о ТОМ одредили у пријашњем дисму, јер то је у складу с канонима и изнад сваког приговора. Ово сам ти написао мимо својег уобичајеног начина, јер сам увидио да је благод сад> распалила твоју луђачку узноситост, па сам зато сада благод оставио мало по страни и показао сам ти један блиједи плод ватре. Али нека ти буде дано да спознаш своју мјеру и нека те Господ враћа разбору и нека потискује ово безуливе што га видилш да је

³¹⁷ Ignis et aquae interdictio. Тешка казна у античком законодавству, којом је свим члановима заједнице било забрањено кажњеноме дати ватре и воде. Тиме су они били посве изопћени из људске заједнице.

³¹⁸ Синод Охридске архиепископије пред којим се имао ријешити спор између старца монаха и средечког епископа.

обилато на теби насликано и нека растапа дивљу и з[^]јерску ћуд која злоставља старца свећеника и монаха и нека ј[^] претвара у благост и доброхотност достојну архијереја монаха/ који је већ старац

Finetti 19, PG 126, 349 353 C

36

ОКО 1107.³²⁰

СРЕДЕЧКОМ ЕПИСКОПУ³²¹

„Примили смо твоје писмо, пречасни брате, у којем си нам, казао да си захвалан и признао да свдо ти добротвори и бољи од оца и мајке и од осталих рођака. Затражио си такођер да те ослободивдо окова, који су ти стављени од браће која су се код нас састала, јер ниси и ти дошао, премда си био позван, и тиме си спријечио рјешавање важних преддета. Силно сам се ражалостио што хиниш захвалност према мени и што је до те мјере нестала истина из наше средине и што се лукавштина са својом шареном замком химбе тако слободно креће по нашој позорници и на њој тако страшно глуми: са својдв ближњима говори о вдру, а у срцу сније зло. Јер коаде није познато *кацо* је твоја честитост отишла у велики град³⁻² и оданде послала лдаријаде клеветничких стријела на нас које сада у писму назива добротворима. Тако да сада није остао готово нико, ни велик ни мален, којежу упш нису оглушили како је твој језик против нас говорио. Свједоци зато нису нити малобројни нити невјеродостојни. Али то је предуго да би се могло изговорити и нема времена да то испричамо и оплачемо и одатле закључује^о да времена отпадништва нису дуга и да брзо долази што се у њима запријети.³⁻³ Због тога дижемо очи Богу који једини може учинити томе крај и прежа горама његове правде одакле ће нам доћи помоћ.³²⁴ Јер онај који нас је у свему, што је чинио и што је говорио, учио да будемо захвални (што говорим захвални? да будемо добротворитељи и онима који нам зло чине), тај ће исправити што је криво или ће бар заплакати ако види да је непоправљиво, како је његов законодозгор. Толико о ТОМ што си навд се на НОВ и необичан начин приказао као човјек који говори понизно.

³¹⁹ Види 33, нап. 267.

³²⁰ Види 33, нап. 266.

³²¹ Истом адресату упућена су у истом предмету писма Finetti 17, 18, 19. Види нап. 267.

³²² У средњовјековној грчкој књижевности врло често описни назив за Цариград.

³²³ Дослован пријевод нејасног и вјеројатно исквареног мјеста: συλλογίζομενοις ἐν τῷ ἐν ὡς οὐ μακροὶ οἱ τῆς ἀποστασίας καιροί, οὐδὲ μέλλουσι τα κατ' αὐτοὺς ἀλεῖσθαι. Према контексту прије би се очекивала констатација да су времена одметнућа дуга, јер се касније каже да им само Бог може учинити крај и јер из претходнога произлази да мјере црквене дисциплине нису довеле до окончања спора.

³²⁴ Псалам 120, 1.

Други твој захтијев смо прихватили као Христови ученици, иако недостојни. Јер он и кад су га грдили није натраг грдио и док је трпио није се пријетио и предавао се праведном суцу.³²⁵ И кад је чуо ситничав говор Петров, који је тражио да се седам пута опрости грешнику, он је богат самилостју дарезљиво повсћао број на седамдесет пута седаад. Прихватила смо дакле, како смо већ рекли, твој захтјев, поготову јер те мучи озбиљна болест, како си нам писао, која је и по живот опасна и што се нас тиче знај да си одријешен у духу светоме и да слободно вложеш вршити сваки архијерејски чин. Али ти су окови стављени од више браће, како ти је објавило и писмо састављено од синода. Зато сам о том, е писао струмљчком³⁻⁶ и малешевском³²⁷ епископу, јер ће твој слуга на повратку проћи кроз њихове епархије. И знај да ће и они држати да твој захтијев не треба одбацити и разријешити окове које су ставили, јер ће их покретати један те исти дух. А писаћемо и осталима и свакако ћеш од њих сазнати што су одлучили. А што се нас тиче, слободан си, како смо рекли. И осим, тога здзли се за нас и благосиљај оне који те љубе и не проклињу их. Нека те буде стид да се толико удаљиш од еванђеоске заповиједи која нам налаже да благосиљамо и оне који нас прогоне, а не да их проклињеш^{лш}”.

Meursius 32, PG 126, 429 A — 432 B

37

1107—1108.TM

КРФСКОМ ЕПИСКОПУ³²⁹

Твоје писмо било ми је ушјеха:

³²⁵ Прва посланица Петрова 2, 25.

³²⁶ Τφ Στρουβίτζης, Струмица, спомиње се већ у хрисовуљи Василија II као епархија Охридске архиепископије.

³²⁷ Τφ Малεσόβης, Малешево. У хрисовуљи Василија II спомиње се као мјесто које припада Морозвиждској епархији. Изгледа, дакле, да је у XI вијеку сједиште епархије из Морозвижда пренесено у Малешево.

³²⁸ Будући да се у писму говори о биткама и рату, оно је вјеројатно писано 1107—1108, у вријеме кад је владар доњоиталских Нормана и кнез Антиохијски Боемунд навалио на балканске провинције Византијског Царства. Ратне операције одвијале су се тада на подручју Охридске архиепископије. Тако *Злашарски*, Историј II, 334 и д. *Васиљевски*, 327 и д., мисле да је ово писмо писано иза 1108, што би доказивало да је Теофилакт живио још и после те године. Датирање и интерпретација овога писма овиси о ТОМ да ли треба мјесто о биткама схватити дословно. То је врло вјеројатно, али обзиром на Теофилактово сликовит стил није неоспориво. У другим дијеловима писма говори се о приходима и територијалном опсегу Архиепископије, те о црквеним сплеткама. Ту ништа не подупири и не оправдава повезивање овог писма с норманском најездом. По мишљењу *Николајева* (стр. 106), ово писмо се не односи на рат с Боемундом него индиректно указује на крај сукоба с порезником Јаситом и повратак из Пелагоније, гдје се Теофилакт био склонио. Исп. 13, 15, (Meursius 39, 46 и 54). Но ипак је вјеројатније да Теофилакт овдје говори о правом рату. То потврђује и 38 (Meursius 22). Види нап. 338.

³²⁹ Крфски епископ, којем је осим овога управљено још и писмо Meurs. 22, можда је идентичан с Николајем који нам је познат из других извора као крфски

„Јер нам је већ било прекошјерно тешко и већ смо били очајали за свој живот”.³³⁰ Извана битке, изнутра страх. Непријатељи су надвладали, а пријатељи и блиски дијелом су се окренули против нас, а дијелом су се удаљили, што је свакако човјекољубивије”.³³¹

Meursius 17, PG 126, 388 B

Али Бог се смисловио на ме и послао ми је своје писмо као ушјеху. Зашо немој преслаши да нас шјешши својом мудрошћу.

„Јер се не жалостим нити због дрходака, по којима је архиепископија некоћ била силна, нити због власти и подручја које се простира од ријека до обале дорске. Јер подручја имамо доста, а за сувишно смо научили од кога је.”³³² Што се власти тиче, преслаби садо а да бисмо је издржали. А поплава брига и зло окретање и узалудно узбуђивање и то да се још нисаад умирио од злих дана, од тога туну м,оје кости, то мл изједа мождину. Јер још нисдо посве побјегли лаву а већ сусрећемо вдедвједа, и кад смо се од њега избавили и упрли руке на зид своје куће, већ злшја вребајући вири из рупе: и управо она чини да моје боли постају жешће.”³³³ И преадда силно жели све то испљувати да бар адало олакшавд срце, све то даље издржавам у стрпљивој души.”³³⁴ Поставио сам и сада стражу својим устима³³⁵, све ако је устао на ме грешник, да не посралшм велико достојанство и име архијерејства. Јер гшсвдо је брбљаво, како знаш, и не шути о оном, што зна. Јер су сусвећеници и суепископи, који сматрају својим правом да суде народу, разапели мреже наших жалости.”³³⁶ А ти се моли, часни

епископ тога времена. 1090. присуствовао је помирену синоду у ствари Лава Халкедонскога. Исп. *Montfaucon*, *Bibl. Coisl.* 103. Исп. *Васиљевски*, 327 и д., и *Симеон*, 65 н. 1.

³³⁰ 2. посланица Павла Коринћанима 1, 9.

³³¹ Псалам 37, 12—13.

³³² Матеј 5, 38.

³³³ По мишљењу *Васиљевскога* (стр. 327), лав је Боемунд, медвјед је порезник из породице Јасита а змија средечки (софијски) епископ. Исп. 33, 34, 35 (*Finetti* 17, 18, 19) и 36 (*Meursius* 32). Златарски напротив мисли да је лав Теофилакт непријатељски расположени намјесник бугарске теме Јован Таронит. Медвједа и змију идентифицира исто као *Васиљевски* (стр. 334 и д.). Ако мјесто о биткама треба схватити дословно, а то је основна претпоставка све досадашње интерпретације овога писма, вјеројатније је да под лавом треба подразумевати Боемунда. Са змијом у властитој кући Теофилакт несумњиво алудира на црквене сплетке у Охридској архиепископији. Касније говори изричито о суепископшца и сусвећеницима. Из тога се може закључити да се ради о средечком епископу. Како је видљиво из писма 51 (*Finetti* 7), Теофилакт је имао и других тешкоћа са својим суфраганима. Можда су они сви стајали у вези са средечким епископом. Из 36 (*Meursius* 32) се види да је овај Теофилакту правио врло озбиљне тешкоће, сплеткарећи против њега у Цариграду.

³³⁴ Стална формула код Хомера.

³³⁵ Псалам 140, 3.

сће "Рекст гласи: ἐκτέταται τα τῶν Φλίψεων ἡμῶν δίκτυα. Очито је да то треба исправити у ἐκτέταται, јер се мреже нису растопиле нити су иструнуле него су разапете. Симеон преводи у смислу овог исправка без коментара.

оче и владико, за нас да избјегнемо тим опасносгамд међу лажном браћом. а за њих да се ослободе из завдке ђаволове, у којој су заробљени³³⁷. И уопће да се наш противник посрами и да се Бог у свему прослави. Његова милост нека је с твојим духом, посвећени и свети владико”.

Meursius 17, PG 126, 388 C — 389 B

38

КРФСКОМ ЕПИСКОПУ³³⁸

Премда далеко један од другогa, у срцу смо близу и разговарамо иреко писма. Ти си ми исписицао све о себи иа сад ши морам и ја једнако узерашиши.

„Растужио нас је Сенахершп Асирац³⁴⁰, кога нам је недшлофднога послала земља између двију ријека. А други је много тежи³⁴¹, јер је глупљи. Јер као у друговде тако и у злоћи глупост чини своје гојенце тврдима и чврстима. Разљутио се на ме јер сам му се за моја чеда нешто супроставио (ако треба да називам чедилш оне који су лш послје зло сновали) и јер сам нешто мало

⁸⁸⁷ Текст гласи: ἐν ἡ ἐξωγράφῃσιν. По смислу је очито да то треба исправити у ἐξωγρήθησιν. Симеон преводи у смислу овог исправка без коментара,

³³⁸ У овом се писму спомиње да цар борави у табору, и то ваљда негдје на Балкану, јер се Теофилакт сматра понуканим да оде до њега. Будући да се цар налази у табору и да Теофилакт може без страха од непријатељских чета путовати до њега, може се закључити да је оисмо писано непосредно послје свршетка рата с Боемундом, владаром јужноиталских Нормана, дакле године 1108. То се слаже с писмом 37 (*Meursius* 17). Будући да је наше писмо писано послје онога, не може се прихватити мишљење *Васиљевскога*, 327, да је писмо 37 (*Meursius* 17) написано послје 1108.

⁸³⁸ Види нап. 329. Наше је писмо упућено истом адресату.

³⁴⁰ Сенахерим, асирски цар, који је 702. пр. н. е. наслиједио свога оца Саргона. У рушевинама Ниниве нађене су плоче с натписима који описују походе Сенахеримове против Палестине и других земаља. Као непријатељ Израела ушао је и у Библију (4. књига о царевима 18, 14) и одатле је познат Теофилакт. Он га овдје наводи као симбол могућног и опасног непријатеља. Под њим се вјеројатно подразумева Боемунд, што је видио већ *Усиенски*, 53, н. 1. *Николајев*, 99, мисли, међутим, да се ради о неком непознатом управитељу теме Бугарске, који би био родом из Месопотамије. Овакво схваћање претпоставља непознаницу, док назив Сенахерим, који означаје непријатељског владара и војсковођу, много боље пристаје Боемунду. Осим тога, произлази из писма да је писано одмах послје Боемундове најезде. Збогтогау Сенахериму треба свакако видјети Боемунда. Види 39 (*Meursius* 65).

⁸⁴¹ Тај други је по мишљењу *Усиенскога*, 53, н. 2, средечки (софијски) епископ. То се мишљење међутим не може прихватити јер је о непријатељима из редова свешенства тек касније ријеч. *Снегаров*, Охридска архиепископин стр. 221, мисли да је то бунтовни парик Лазар. Исп. 9, 12, (*Meursius* 41, 43). Но према начину на који Теофилакт о њему пише то мора бити човек значајнијег положаја који може прогонити епископове пријатеље и којег се људи боје. Зато се највјеројатније ради о порезнику Јаситу као и у писму 37 (*Meursius* 17). Али се ни такво тумачење не може сматрати поузданим.

говорио за народ ко;и режу и кидају, прождро де је., раскомадао ме, напунио ме горчине, напојио ме жучи. Једном ријечју, онај је код њега у части који је против цркве или нешто рекао или учинио; а онај је нечастан и од свакога невољнији за кога доставе да ће с нама састао или да је за светковине ушао у цркву. Јер и то он замјерава хришћанима да би у опћем изостанку из цркве сакрио своју одсутност. Он чак ни саму Божју мајку није сматрао вриједном да јој ће поклони. Мислио је наине да тиме избјегава да се пред нама понизи и да нам попусти (тако је сишао с ума). По мом суду он је тиме претрпио управо оно што је заслужио и по самом, ТОМ.6 стићи ће га казна, јер очито лудује, како кажу, и не зна поштовати нити човјека нити Бога³⁴², него је сав пао у власт махнитости која га је обузела. Како завдињаш да смо послје свега тога расположени према свима скупа овдје: Једни су се саадо удаљили³¹³, а други су се побунили; у све се је напросто увалила злоћа. А навда је остао Исус који се зове и стварно јесте наше спасење и, ухапшени заједно с њиме, након што су се други разбјежали, поднијели смо све што смо трпјели.³¹⁴ А говорио нам је лшле оне ријечи: Не бојте се, ја сагц побииједио свијет.^{34а} С тим ријечима он вде још и сада води као пастир стадо на шјесто травнато и тамо ми даје боравиште и храни аде на води оддора.^{34в} Што још? Како се тај од почетка убилачки непријатељ није задовољио ранама и ударцада изблиза, заоштрио је епископско копље против нас.³⁴⁷ О чему сам и прије писао твојој светости и заго-нетно напоменуо.³¹⁸ Побунио је наине против мене епископа некога града, човјека који је сваке зле вјештине «ајстор и радионица, и тиже само што ме није уврстио међу оне што силазе у гроб³⁴⁹, а њега је (јао моје невоље) учинио убојицом. Али да ти исприво-виједам што је све било с њивде, било би дуље него што ја сад имаад доколице да ти говорим; а превише је досадно а да то ти слушаш сада кад немаш властитих жалости, да ти се гоадила туга на тугу, јер и њега љубиш као брата не дање него мене. Јер према мудрој поуци, трпи онај зло који зло чини³⁴⁰, и зато би се ти још више сажалио и због тога би ти говор о томе био још жалоснији. Престаћу дакле говорити о томе, да не погрдивдо архијерејство двоструко: ошвде што радивдо, а што није достојно нити говорити, и ошше што говоричо, а што не приличи нити залшшљати. Јер такво што треба одмах овдје закопати да не даадо шири простор

³⁴² Према Илијади 10, 238.

³⁴³ αλεστάλησαν је Симеон, стр. 74, поправио у ἀλεστέτησαν, јер текст нема смисла.

³⁴⁴ Теофилакт овдје изједначује своје невоље с муком Христовом.

³⁴⁵ Јован 16, 15.

³⁴⁶ Псалм 22, 2.

³⁴⁷ Овдје је ријеч о непријателству властитих суфрагана. Вјеројатно овдје мисли баш на средечког епископа како претпоставља *Злашарски*, Историн II, 336.

³⁴⁸ Исп. 37 (Meursius 17).

³⁴⁹ Псалм 87, 6.

³⁵⁰ Научање да је боље зло трпјети него зло чинити потјече још од Платона.

страдањима народа. И осим, тога, након што сам се повдрио с братом³⁵¹, премда он остаје непомирљив и надаље шара, био бих недосљедан да освјежујем своје гнушање. Само што смо сиљно жељели да твојој честитости објаснимо узроке садашњих жалости, па смо зато нешто од свега тога споменули. Због тога морам сада ићи цару^{3,52}, а то је исто као да кажеио да морам опет проћи погубну Харибду^{3,3}, или пропутовати кроз Египат, тежак и мучан пут. Јер немој мислити, божји човјече, да ја тај пут слштрам дањим од жалости које сам, претрпио, или да то што изгледа као ослобођење од тешкоћа не сматрам још нераскидивим оковом.³⁵⁴ И то не само зато што је епископ који борави у табору³⁵⁵ изложен ненависти и што га мрзе у овим грешним данима, а нити зато што треба да ду се кобиле три пут на годину ждребе (како смо учили о митском Елизију³⁵⁶ док смо били у пеленима образовања), и како смо научавали кад смо друге у те пелене повијали³⁰⁷, како бисмо могли окоњити све с којижа ћемо морати разговарати. Оранице би нам морале рађати златан усјев или дрвће доносити златне плодове, како су у пјесмама родиле јабуке Хесперида.³⁵⁸ Зар то можда сви од реда од нас не траже? И ако недамо од куда да их частимо жељенид даровима³¹⁹, не грде ли нас као да закопаадо своје благо и како би требало грдити њих сате који говоре такве ствари. И не салго то нам чини пут у табор стрлшм и уским и жалосним и таквим који не води добру, него и ово моје тијело од паучине које је, како знаш, слабо и неотпорно према сваком напору, а особито према оном на путовањима".

Meursius 22, PG 126, 397 B — 401 A

Ако ће будеш молио за ме, иомоћућеш ми на шом шешком иушу.

³⁵¹ Епископом, својим непријатељем, о којем је управо ријеч.

³⁵² Због пакости и клевета и црквених сплетака мора Теофилакт пред цара у табор. Он то, како касније каже, сматра великом невољом. Да објасни пријатељу узроке те невоље, морао је причати о својем непријатељу.

³⁵³ Харибда је по грчкој митологији морска неман која гута поморце.

³⁵⁴ Одлазак пред цара који ће Теофилакта ослободити садашњих невоља и сам је скопчан не с мањим бригаама и тешкоћама.

³⁵⁵ Због рата с Еомундрм цар се још налази у табору негдје на Балкану.

³⁵⁶ Митска поља гдје су боравиле душе блажених.

³⁵⁷ Теофилакт овдје алудира на своју наставничку дјелатност у Цариграду.

³⁵⁸ Митске златне јабуке.

³⁵⁹ τοὺς ποθουμένους μελίγματα. Μελίγματα су посебни дарови на које су чиновници по обичају имали право. Тај обичај, карактеристичан за бирократ-^{ск}У државу, потјечао је још из хеленистичких краљевина и преко римске управе наслијеђен је у Византијском Царству. Чиновници су злоупотребама изнуђивали велике дарове. Исп. још 49 (Finetti 4) и 77 (Lami 29). Међу μελίγματα спадао је и χαρίσμιον, дар што су га чиновници редовито добивали о Ускрсу. Он се могао дати у новцу (ἀντικατίσμιον). Исп. *Xanatalos*, 51–52.

1107—1108.TMМАГИСТРУ ГОСПОДИНУ ЈОВАНУ ПАНТЕХНУ³»¹

Срешно сам бродом сстигао у Солгун.³⁶² Сиоциала ме морска болесит и од шога сам иовраћао. Моје здравље се од шога јако иоправило, јер ме је оставила грозница која се редовно враћала. Тако сам здрав сстигао у Солун.

„У Охриду је све пуно страха. И предио око Мокра (Мокро је дио охридског краја)³⁶³ опљачкао је тај побуњени роб.³⁶⁴ А

је гоДина владар јужноиталских Нормана и антиохијски кнез Боемунд навалио на балканске провинције Византијског Царства. Догађаје с тим у вези спомиње Теофилакт у овом писму.

сеи Отац Михаила Пантехна, царева лијечника, којему су управљена писма Finetti 7, 9, Meursius 44, 47, 59, 72, 73, 74, 75, Lami 31. Василевски, 324, Симеон, 144, н. 1.

³⁶² Из нашег је писма видљиво да се Теофилакт однекуда враћа у Охрид. Први дио пута до Солуна превалио је бродом и тамо је написао ово писмо кад је већ био спреман да на унајмљеним коњима настави пут копном према Охриду. Откуда се враћа није из писма видљиво. *Злашарски*, Историј II, 513, повезује наше писмо с 44 (Lami 22), јер мисли да се тамо говори о путовању по мору. Али то је неспоразум, јер је Златарски изразио о олакшању што га осјећају морнари када им пухне повољан вјетар и о морској немани Харибди узео дословно, премда су то само метафоре каквим обилује Теофилактов реторички стил. Надале се Златарски позива на писмо Meursius 52, које је упућено „Госпођи која га је болесног посетила“. Та госпођа је, по мишљењу Златарског, царица Марија (види нап. 47) а болест би била она иста која се спомиње и у нашем писму. Како царица Марија није Теофилакта могла посетити у Охриду, јер је била прогнана на Принчевске отоке, Златарски закључује да је Теофилакт лежао болестан у Цариграду и оданде се бродом упутио у Солун на повратку у Охрид. Ова је конструкција и превиде крхка и непоуздана да бисмо је могли прихватити, па стога морамо оставити отворено питање одакле се Теофилакт враћао.

³⁶³ ὁ Μόκρος. Спомиње се већ у првој повељи Василија II као дио охридске епархије. Мјесто је лежало југозападно од Охридског језера. *Новаковић*, Охридска архиепископија, 7 и д., тражи Мокро сјеверно од Охрида, у долини Дрима, нешто испод Дебра гдје постоји предио Мокри, Мохур, Мохри. То је мишљење увјерљиво побио *Иванов*, 101, који показује да наше Мокро треба тражити иза планинског ланца, на исток од Охридског језера гдје се испод Мокре планине још и данас налазе села Монастирец Мокра и Величан Мокра.

³⁶⁴ Питање кога треба разумијевати под „побуњеним робом“ од централне је важности не само за интерпретацију нашег писма које пружа важне изворне податке него и за хронологију читавог низа интересантних Теофилакових писама. Очито је да се ради о непријатељу који на челу оружане силе надире у охридски крај са запада. Мишљење *Усиенског*, 5, да се ради о париксу Лазару који је стао на чело народног покрета лишено је сваке основе. Парик Лазар није никада био вођа устанка (Исп. писма 9 и 12). За читаво вријеме док је Теофилакт стајао на челу Охридске цркве није било другог нападача са запада осим Боемунда, владара јужноиталских Нормана и кнеза антиохијског. Он се из Антиохије, гдје је као крижарски вођа основао кнежевину, кришом пребацио у Јужну Италију, своју матицу земљу, јер је у Антиохији дошао у безизлазан положај. У Јужној Италији је скупио велику војску и 1107. прешао Јадран и искрцао се код Валоне с намјером да уништи Византију. У ТОМ је претрпио потпун неуспјех. Док је био заузет безуспјешном опсадом Драча,

Вагора (то је врло велико брдо у средини међу бугарским и драчким планинама)³⁸³ налази се у рукама побуњеника. Једноад ријечју, све свагдје стоји зло. Али поуздаје Јучо се у Бога и у настојања силогана цара да тај гуштер који се огријао на зракама царевих добротинастава и због тога дигао главу³⁸⁶, ускоро неће имати каадо да се завуче. Јер поштовани пансеваст и протостратор, господин Михаил³⁸⁷, послан је од цара да новачи људе и да стане против ниткова.³⁸⁸ И он их скупља и навалиће на њега и провалиће у његову земљу.³⁸⁹ А Бог који нас брани стићи ће и неће отезати. И роб Јеробоам³⁷⁰, који је у вријеме Салавдоново пошао путем отпадништва, неће ништа више учинити осим што је зло сновао. Жудећи за царском влашћу, о земљу и сунце и недостојности царског положаја и неупоредива узвишености власти, неће се одтрати достојним нити да буде царев роб. А ја, чим сам стигао у Солун, да сам гдје нашао Дедала³⁷¹, причврстио бих себи крила и полетио бих и код Охрида бих се одморио. Али нити сам имао

уклијештиле су га византијске снаге с копна и мора и био је присиљен да прихвати неповољан мир. Док је главнина шегове војске опседала Драч, мањи су одјели, нарочито под вођством његова брата Гвида, испрва доста успјешно оперирали у унутрашњости, заузеле Арбан (Елбасан) и околна мјеста и продриле чак до Дебра (Ана 13, 5). ТОМ су приликом могли лако допријети до извора ријеке Шкумби и до Мокра. Посебно су били активни нормански одреди на подручју Арбана (тд "Αρβανον). Да је то крај непосредно на запад од Охрида показује једно мјесто код Георгија Акрополита (глава 67) гдје прича како је из Охрида преко Албана (то "Αλβανον) отпутовао у Драч. Тако Анине вијести посредно потврђују Теофилакове наводе и ови њих.

Пролазак неких учесника првог крижарског похода 1096. од Драча копном у Цариград не може овдје доћи у обзир, јер је то успркос немилим инцидентима и напетости атмосфери био миран пролаз а не инвазија. Зато је непријатељ, који у нашем писму угрожава Охрид са запада, Боемунд на свом походу 1107. Одјек те ситуације и узбуне коју је она разумљиво изазвала у Охриду имамо у нашем писму. Биће стога да је одговор на питање тко је „побуњени роб“ нашао већ *Du Gange* (In Alexiadem potae, ed. Bonn 2, p. 650) који у шему види Боемунда. За првог крижарског рата положио је Боемунд 1097. у Цариграду ленску заклетву цару Алексију и зато га сада Теофилакт зове побуњеним царевим робом. Таквој се интерпретацији придружује и *Василевски*, 165 и д., а њега слиједе *Симеон*, 166, и *Злашарски*, Историј II, 246 и 514.

³⁵⁵ Βαγυρά. Планине западно од Охридског језера уз извор ријеке Шкумби, гдје је у антици била граница између Епира и Македоније. *Василевски*, 167, идентифицира ту планину с брдом Bagulatus које спомиње Фулкерје Шартски.

звз цр Алексије је трпио да Боемунд номинално као његов вазал влада Антиохијом, јер то није могао спријечити. Теофилакт то сада приказује као указано добротинство. Текст је на том мјесту код *Migne-a* очито криво издан: ὁ αλφεισῆς и ἀράσση треба исправити у ὁ αλφεισῆς и ἀράση.

³⁶⁷ Михаил Дука, брат царице Иринеј који је као протостратор био врховни заповједник византијске војске. Он је добио налог да у Македонији скупља новачењем војску за одбрану од Нормана. Да је то доиста Михаил Дука потврђује писмо 40 (Meursius 29). Ово новачење спомиње се у писму 29 (Lami 18).

³⁶⁸ Боемунд као бунтовник.

³⁶⁹ Теофилакт се надао да ће протостратор пријећи у успјешан протунапад и провалити у Боемундову земљу у Јужној Италији. Тиме би се успоставио негдашњи византијски суверенитет над том земљом. Тако то мјесто тумачи *Василевски*, 167.

³⁷⁰ Јеробоам је по Старом зајету био роб краља Саламона који се одметнуо од краљева сина Робоама и основао властито краљевство на већем дијелу његове баштине. Теофилакт „бунтовника“ овдје назива Јеробоамом.

³⁷¹ Дедал је митски мајстор који је себи и свом сину Икару направив крила.

Дедала, нити пријатеља који би ми помогао у мојој потреби. Зато сам изнајмио коње и већ одлазим".

Meursius 65, PG 126, 484 C — 485 A.

40

1107—1108.³⁷²

СВОМ УЧЕНИКУ НИКИТИ, БАКОНУ ХАЛКЕДОНСКОГА ЕПИСКОПА

Молим те да ми учиниш велику услугу :

„Посвећеној господарици, «ајци свете владарице»³⁷³, нагшао сам, пријатељу, писмо да помогне не већма нама него себи. Писмо наиме тражи од ње да помогне канонима који страдавају од пансеваста протостратора, њезина сина.³⁷¹ Или прије, да помогне њему који их злоставља".

Meursius 29, PG 126, 420 D

За каноне што није опасан јер они су божански. За ирошосирашора је опасно, јер је ушао ирошив воље божје. Ако нам дакле иомогне, биће што за њу велика користи:

„Јер сам о истој ствари писао и пансевасту протостратору, и то њему управљено писмо нека се даде њој, да га она преда њему".

Meursius 29, PG 126, 421 A

И што је сее ишо те молим.

41

1107— 7705.³⁷⁴

ХАРТОФИЛАКСУ ГОСПОДИНУ НИКИФОРУ³⁷⁶

Кад сам се врашио с шешкога иуша сшигло ми је швоје писмо и силно сам се обрадовао. Прошао сам многе невоље и био сам чак у шабору. У овим предјелима швој глас ми је ушјеха. Пиши нам зашто увијек оиеш:

³⁷² Писмо се односи на догађаје за рата с владаром јужноиталских Нормана Боемундом, који је 1107—1108. напао балканске провинције Византијског Царства. *Злашарски*, Нам. 382.

³⁷³ Мајка царице Ирине, жене цара Алексија I Комнина.

³⁷⁴ Михаил Дука, брат царице Ирине, пошао је као протостратор, врховни заповједник византијске војске, 1107—1108. у рат против Боемунда. У ситуацији која је за Царство била врло критична проводио је немилосрдно новачење у охридском крају. Црквена имања остала су без радне снаге и пријетила је опасност да се преостали сељаци разбјеже. Зато Теофилакт покушава преко протостраторове мајке утјецати на овога да смањи број новака са црквених имања. *Злашарски*, Нам. 382. Исп. писма 39 (Meursius 65) и 29 (Lami 18). Протостратор Михаил имао је наслов пансеваста (πανσεβαστος).

³⁷⁶ Писмо је написано по повратку с путовања које се спомиње у писму 39 (Meursius 65). Види нап. 360.

³⁷⁶ Адресат је био хартофилакс цариградске патријаршије. Дужност хартофилакса била је да чува списе и да као тајник води црквену администрацију. Наш

„А свети Серани³⁷⁷ и сам не знам³⁷⁸ зашто се буне као да је у њих ушао дух нереди, и не видим начина како да тај дух сдшрим. Јер лш се нико у шнастиру не чини достојан да преузведе тако тешко надстојништво а ни извана не могу никога добавити. И зато лшслим да треба изабрати мање зло, јер доброга нема. Али то све пишем гледајући из далека. А ако будем присиљен да одем тамо, тада ћу се прихватити тога из ближега и уредићу прилике у манастиру како хоће Бог по твојид «олитвама. Ударај, ударај проклетог непријатеља нашега спасења оружјем своје светости и уграби из његових руку нашу слабост."

Lami 22, PG 126, 537 B—C

42

7707—7705.³⁷⁹

ЕПИСКОПУ КИТРА³

До сада сам мислио да сам добро учинио ишо сам дошао ова-мо.³⁸¹ Али би било боље да сам оишишао у Цариград и да сам иобјегао од овдашње врућине. Јер мом је брашу зло:

„Прсшијенио је охридски зрак за овај и лишен је таадошњег слабог и танког вина и друге здраве хране па му тијело трпи и у посве је лошем стању. Сасвивд је изгубио тек, боли га глава и желудац му се напунио нездравим соковима".

Meursius 58, PG 126, 477 A

Говори даље о лијечењу и својој забринушоси.

хартофилакс Никифор можда је идентичан с истоименим хартофилаксом од којег су се сачувала нека дјела канонске садржине. В. Beck, Kirche 601.

³⁷⁷ ἄγιος Σερρίτης. Облик имена сугерира да се ради о монасима једног манастира у Серу (Σέρραι). Они су остали без игумана и били изгледа међусобно завађени. Теофилакт се пита како их може умирити. Чудно је да се Теофилакт сматра одговорним за манастир у Серу који није лежао на подручју Охридске архиепископије. Можда име није исправно прочитано.

³⁷⁸ οὐδ' αὐτός μεν σγυωώ, што значи и сам добро знам. По смислу боље одговара и сам не знам. Тако Симеон, 222. Вјеројатно је текст на том мјесту покварен.

³⁷⁹ Види 43 нап. 382.

³⁸⁰ Види нап. 51.

³⁸¹ Није могуће утврдити одакле је Теофилакт писао ово писмо. Можда је његово избивање из Охрида у вези с путовањем описаним у писму 38, Meursius 65. *Злашарски*, Историн II, 509 и д., мисли да је писмо писано из Преспе са синода охридске цркве. Но тада Теофилакт не би писао да би било боље да је отишао у Цариград.

ГОСПОДИНУ НИКОЛАЈУ КАЛИКЛУ⁸³

Као лијечник иомогни ми дјелошворним лијеком:

„У Солуну ми пријети пуњење, а у Еклесијама³⁸⁴ (то је једно село моје архиепископије) пражњење. А од обојега укоченост и узетост

Meursius 56, PG 126, 473 C

Нека мој иозив уиомоћ не будг узалудан:

„Потребно је да своју молбу јасније кажем. То ћу учинити, слушај дакле: И«амо кућицу³⁸⁸ у којој одсједадо и одлажемо што наад треба. Неки људи пансеваста, нашега господара, покушавају је заузети и испунити. Отклони ми то пуњење. Јер би било страшно да се други у нашем одмарају, а ми да обијамо туђа врата. Знај осиад тога да ће се село Еклесије, ако га не оставе на вдфу, исдразнити. Заустави ми и то пражњење. А како да то зауставиш: Неадој још за сада ништа рећи о селу, ни веће ни мање. А кад наши људи у селу дођу теби, јер ће их ускоро узневдривати или их већ узнемирују, тада не штеди ријечју и дјелом за нас”.

Meursius 56, PG 126, 473 C — 476 A

Мој браш ше иоздравља. Он лемси на умору, јер болује од сушице.

ДЕБАРСКОМ ЕПИСКОПУ³⁹³

Умро ми је браш. Осиао сам да илачем, али сам се ири иомисли на Хрисиа брзо ушјешио.

аса у то је вРијеме боловао Теофилакт брата који је још у прољеће 1106. могао ићи на тежак пут. Исп. 18 (Meursius 55). Теофилакт је доживио и братову смрт (исп. 44. Meursius 67), која се може датирати 1108. годином. Послије те године престају Теофилактова писма. Acta Albaniæ 1, бр. 69. Симеон, 170. Злашарски, Истории II, 508.

Види 13, нап. 125.

^{TM*} Овдје јасно произлази из текста да се ради о једном селу Охридске архиепископије које се звало Ἐκκλησία. Но немамо довољних разлога, бар према тексту Migne-ова издања, да то село идентифицирамо са селом у охридском крају које се спомиње у писмима Meursius 30, 31, 33, и са селом у Вардарији (Meursius 33), како то чини Злашарски, Историј II, 280. Она су писма писана неколико година прије, а Теофилакт није имао неприлика само у једном селу.

³⁸⁵ Пуњење, пражњење, укоченост и узетост лијечнички су изрази. Теофилакт их намјерно употребљава у овом писму, јер тражи помоћ од лијечника.

³⁸⁶ У Солуну. Види горе.

¹¹⁸⁷ Види нап. 382.

⁸⁸⁸ τὸ ἐπισκοπικὸν Δίβρηζ. Дебар се у повељама Василија II не спомиње међу епархијама Охридске архиепископије. Из нашег се писма види да је почетком XII

„Моли и ти то од њега за дгене и тражи уз то да се брже вратиш у епархију, која те је запала и у којој ти је предано његово стадо, да тавдо посјетиш своје овце.”

Meursius 67, PG 126, 488 B

КАМАТИРУ³⁹⁰

Моје невоље долазе једна за другом и никада не иресшају. Али имам кога да ме сиаси.

„А од којег од узастопних валова није веће, оно што ади се управо дешава са црквеним, селовд.³⁹¹ Још нисмо избјегли први гребен (даслим, на евнуха³⁹²), а ти би вдовао говорити о Скили и Харибди које си упознао у пјесмаада, а већ је по нама запухао НОВ оркански вјетар који се зове југо с великвд валовивда, како каже вдој пјесник Лука.³⁹⁸ И имам кога да каже мору: „шутти, престани”³⁸⁴, а њега и вјетрови слушају. Он корача чак по води и другвда то налаже и чини иогућвд. Тако ми је он дао тебе као десну руку за све послове који немдш ништа неспретнога и лијевога и сачуваће брод не само од тога да се не пробуши и потоне, него, о чуда, и од тога да га не запљусну валови.

Заиста нас је спопала не мала жалост кад свдо сазнали да село има бити изшјерено.³⁹⁵ Увијек црква прва окуси отров па и сада почиње од куће господње, како каже Свето писмо. Осим ако узвратимо³⁹⁶ да ствар лежи у твојем, крилу³⁹⁷, одмдх нед је

стољећа Дебар већ постао сједиште посебне епархије. Из писма је такођер видљиво да је дебарски епископ био присиљен да напусти своје сједиште. Биће да има право Злашарски, Историј II, 510, кад мисли да је епископ морао напустити Дебар кад је то мјесто пало у руке Боемундове војске. Исп. Ана 13, 5.

⁸⁸⁸ Писмо је написано у прољеће 1108, кад се адресат налазио с царем у Солуну или у табору код Деволу. Зато је Теофилакт могао обећати да ће га посјетити. Злашарски, Историј II, 507. Године 1108. одржавао се и синод Охридске архиепископије код светог Ахилија у Преспи. Исп. нап. 399.

⁸⁸⁰ Види 59, нап. 466.

³¹¹ τὸ τῶν ἐκκλησιῶν χωρίον Злашарски, Историј II, 284 и д., мисли да се ту ради о селу Ἐκκλησία. Обзиром на несигуран и искварен текст, нарочито у Ламијевој збирци, вјеројатније је да треба разумјети: црквено село, тј. село које припада цркви.

⁸⁸⁸ Ко је евнух, не знамо. Он је хридина, а не Јасит, како мисли Злашарски, Историј II, 284 и д.

⁸⁸⁸ Еванђелист Лука. Теофилакт као архијереј истиче да му је еванђеље важније него погански пјесници антике.

⁸⁶⁴ Еванђеље по Марку 4, 39.

⁸⁵ Мјерењем површине одређује се порезна основица. Тиме фикс показује да хражи од села подавања која би, да се уваже имунихетни привилегији, припала господару, у нашем случају охридској цркви. Исп. Осирогорски, 62.

³¹¹ ἀντιτιθῆσι схваћамо као ἀντιτιθεῖσι.

⁸⁸⁸ Зависи од тебе.

жалост лакша и почињемо се угодно осјећати. Како да се не утје-
шим кад о ствари одлучује твоја доброта према нама, која нам
је помогла да пребродимо и пријашње тешкоће. И једно и друго
је истина."

Lami 23, PG 126, 540 A—B

*Имам и једну иришужбу на ше, али о шоме кад се сасшанемо. Доћи
ћу шеби иослије синода шио се овдје одржава код свешог Ахилија.*^{39*}

46

1108*

МАКРЕМБОЛИТУ АРХОНТУ ПРЕСПЕ"»

„Још нисвдо посве оздравили од болести која нас држи у
кревету пресјајни мој сине у Господу. Али нас глас канона⁴⁰¹
зове на свети синод.⁴⁰² А тај глас је уистину Христов и диже нас
са лежаја и даје нам снаге да се крећемо и овдогућује нам да носиадо
свој лежај. Дочекај нас дакле (да говоримо као онај који таква
чуда чини)⁴⁰³ у Преспи, тамо ћемо се наине сабрати и загрлићемо
те и пољубићемо те и веселићемо се твојој синовској оданости.
Али пази да не оставите без помоћи црквеног човјека којег смо
послали да скуп и све што је потребно и да тако докажете да су
они, који ће о светковини пјевати, истински цврнци и да не оглад-
нимо усред пијаног скупа. Јер гдје ћеш се завући под земљу да
избјегнеш од удараца ријечима? Ти им се до данас још ниси из-

³⁹⁸ περὶ Ἀχιλλέως треба исправити у πατρός Ἀχιλλίου. *Злашарски*, Историл
II, 506, н. 1. *

³⁹⁹ *Злашарски*, Историл II, 505 и д., долази до закључка да се синод о коме
је ријеч у писму одржавао око 15. 5. 1108. Тога дана била је у Преспи светковина
светога Ахилија и то је година која се спомиње у нашем писму. Теофилакт говори о
болести, дакле, мора се рачунати да писмо спада у последње раздобље његова жи-
вота. 1107. био је у Солуну, 1108, напротив, био се вратио у Охрид. Исп. 37 и 38
(Meursius 17, 22). Најезда Нормана била је заустављена, али победа још није била
сигурна. Охрид је зато био угрожен па се сабор одржао у сигурнијој Преспи. *Симеон*,
152, мисли да се сабор држао 1107.

⁴⁰⁰ Породица Макремболита позната нам је и по другим својим члановима.
Тако знамо да је 1040. неки Јован Макремболит судјеловао у завјери Михаила Керу-
ларија против Михаила IV Пафлагонца и његове клике. О ТОМ Кедрен-Скилица 2,
стр. 539, 19—22. Кином стр. 67, 11—13, спомиње неког Димитрија Макремболита.
Архонт (αρχὼν) је управитељ мањег града који врши муниципалне функције. Уп.
Glykatz, Administration 71 ид. Она помишља и на то да се тај наслов сачувао од
организације Склавинија. Град Преспа лежао је на једном од три мала отока у
Преспанском језеру.

⁴⁰¹ VI екуменски синод одредио је да се синоди појединих цркава одржавају
једном годишње, између Ускрса и краја октобра. Поглавари појединих цркава са-
зивали су синоде, у оквиру те одредбе, гдје и када су хтјели.

⁴⁰² Синод охридске цркве. Можда је то био исти који се бавио случајем средне-
чког епископа: 33, 34, 35 (Finetti 17, 18, 19) и 36 (Meursius 32). Но вјеројатније је
да се ради о два разна засједања.

⁴⁰³ Христ.

ложио, јер си увијек радио по разуму. Али други, који су их оку-
сили, кажу да су горки. Остави их да се даље њима излажу јер
су навикли, а ти буди од разума обасипан цвијећем. Јер тако си се
родио и одрастао."

Meursius 53, PG 126, 469 B—D.

47

око

БУГАРИМА КОЈЕ ЈЕ ОДГОЈИО⁵

„Гине лш душа од чежње за божјим, шаторима. И затобих
употријебио крила, да је могуће, и отишао онамо и уживао за чим
чезнем. Али као да чујем, костобољу гдје виче: остани, невољниче,
на својој постели. Јавите дакле ви који сте м,оји као од мојих
устаадојима и не мојима:⁴⁰⁶ Почекајте још адало, јер ће вдоја болест
ускоро вдене досаднога оборити и вас којима досађујем олакшати.
Немојте се служити снагом злоће код скидања⁴⁰⁷, јер вам намјера
неће успјети (није зато добра прилика) и још ћете исцати зли,
јер је то неизбјежно. А то је теже од сваког другог терета, барем
за оне који се зову по добром Христу за кога држе да их је створио
и да их дал^е обликује".

Meursius 48, PG 126, 465 A—B

⁴⁰¹ *Злашарски*, Истории II, 347 и д., 349 н. 2, мисли да је то последње Тео-
филактово писмо писано у предосјећају смрти. Послије путовања морем (исп. 39.
Meursius 65) вратио се Теофилакт у Охрид (исп. 37, 38 Meursius 17, 22) и већ бо-
лестан присуствовао на синоду у Преспи 1108 (46, Meursius 53). И у нашем се писму
тужи на здравствено стање и од те се болести више није опоравио.

⁴⁰⁵ Наслов је писма загонетан, исто као и његов садржај. *Симеон*, 145, н. мисли
да παθευθ-εἶσι овдје не значи „одгојени" него „кажњени". Теофилакт, дакле, пише
људима које је казнио црквеним казнама, а то су Лазар и његови помагачи. Теофилакт
се пред њима склонио у Солун (39, Meursius 65) и сада чезне за Охридом, шаторима
божјим. Каже им нека се стрпе, јер ће их скоро болест ријешити њега и ослободити
казне. Ово је тумачење сигурно криво, јер се Теофилакт није склонио у Солун пред
порезницима и Лазаром него се преко Солуна враћао с неког путовања. Пред њима
је побјегао у Пелагонију. Осим тога, Теофилактова смрт не би никога ослободила
изречене од њега црквене казне. Тешко би, такођер, Теофилакту пало на памет
да пише париму Лазару и његовим помагачима. Зато *Злашарски*, Историл II, 347
и д., с правом одбацује то тумачење. Он мисли да наслов уопће не одговара писму
и да је погрешком стављен. У писму, које није потпуно сачувано, позива двије странке
у цркви на помирење. Сматра да је својом старачком слабошћу изазвао сукобе.

⁴⁰⁸ Двије црквене странке. *Злашарски*, Истории II, 347 и д. Можда су то
сукоби унутар Охридске архиепископије у вези с непријатељством средечког епис-
копа, Исп. Finetti 7, 17, 18, 19, и Meursius 17, 22, 32.

⁴⁰⁷ Уклањање Теофилакта.

дашум неиознаш

ΜΑΧΕΤΑΡΥ⁴⁰⁸

Расиравља о божанској иридои иријашељске љубави и о значењу доиисивања.

„У овако варварским предјелида неће ме научити ништа добра, па ми се танак млаз дудрости, који до нас допире, чини као да је сам извор нектара. Не остави нас дакле убудуће жедне у земљи пустој, непроходној и безводној. Јер таква је земља на коју смо осуђени ми које већина назива блажешша и завиди нам.⁴⁰⁹ На тргу се сжатра да сам, блажен, а кад отворим врата своје куће, сасвим са« биједан. Али нема прилике, у којој се нисам на то пожалио и нисавд још добио утјехе; изгледа ми да је истински тјешитељ⁴¹⁰ одлучио да још одгађа свој силазак до нас, или зато да искуша моју жудњу или да покаже како нисмо достојни његове дшлости; јер знаш да је на праве Христове другове дахнуо прије него што су се могли надати”.

Finetti 3, PG 126, 312 C — 313 A

Оиомиње свог иријашеља филозофа да се не уиугиша у најскровишије шайне људске душе и нека шо иреиусиши свећеницима.

дашум неиознаш

ПАТРИЈАРХУ⁴¹¹

„Како си се усудио, рећи ће неко, да се слободно обратиш владици, ти, човјек који си своје усне толико година затворио стражом шутње и ниси ништа ни мало ни много прозборио добротвору којег је требало устивда и духом, и словом уз изразе љубави поздравити и на све могуће начине исказивати му поштовање?

«os Особа иначе непозната. Из писма се види да је то Теофилакт пријатељ, филозоф.

⁴⁰⁹ Охридска архиепископија била је позната по својем богатству. ⁴¹⁰ ὁ παράκλητος. Тако се у хришћанској теологији назива Свети дух. Он се, према новозавјетној традицији, јавио апостолима као тјешитељ после ускрснућа Исусова.

⁴¹¹ У доба док је Теофилакт обнашао част охридског архиепископа био је цариградски патријарх Николај Граматик (1084—1111). Осим овога Теофилакт му је упутио још два писма (Finetti 13, Meursius 3). Симеон X, мисли да је Теофилакт за тога патријарха стекао чин ђакона код Велике цркве у Цариграду (Св. Софије). Он се при том позива на почетак нашега писма, гдје Теофилакт говори о посебним везама које га вежу с патријархом Николајем.

Јер он није само владика него и отац и од очева приснији и њежнији. Ако сам ја душа, њу ми је патријарх стекао и обликовао, као створење и лик, свјетао и спасоносан, а осим тога је благ према нашим слабостида и по природи и јер се извјежбао. Можда се и он нашао у напасти и упознао наше невоље из властите неприлике, да не говорим даље. (Јер ако су се такве ствари догодиле на влажном дрву, што не ће учинити на сухоме?)⁴¹², а вдожда величином свог духа обухваћа оно што је спознао, а није сам претрпио. Јер он добро познаје (јао, како да кажем) шиљке и трње данашњих архијереја који су се заболи у наше месо и тада су започеле наше муке. Кад упире главу о небо славодобиће гријешника који убијају !удовицу и сироте и адоре потомке властитог народа и придошлице.⁴¹³ А нема кога да помаже и да избавља; него све се одводи и односи јер нема кога да ослобађа и спасава, завладаће над нама који нам се ругају. А наши практори пабирче што је ситније остало за српод. Сви који се на нас дижу млади су по доби и уједно по памети, али су и по својој неправди увијек млади и не старе и ње пропадају, него сваки пут проналазе нову неку врсту лакомости и обнављају искварени дух у својим утробама и не сустезу их нити опомене нити страх од људи, него гледају преиа некој снажној заштити⁴¹⁴ уз чију помоћ шире своју злоћу и гоје и кријепе неправду. А ако им ко спсвдене цара и мач што му га је Бог дао да га носи на страх злочинцима, ругају се отрцаном говору и осуђују припростост онога који говори јер не знају да их је лицемјерство већ одавно отупило за такво шта. К тсоде и његову⁴¹⁵ пажњу свим силама покушавају одвратити и граде му властите невоље, да не би у доколици, док су његове властите ствари у реду, показао занимање за туђе и владају се као да се супротстављају некој бујици која их повлачи са собом и одводе је у други ток.⁴¹⁶ Тако они чине и поставили су побједни знак и хвастају се у злоћу моћни и вјешти у злодјелима. Тако се надмудрују с божјим удјелом. и само што не говоре ријечи Фараонове: докони сте, волите доколицу и због тога садишљате народу светковину и одмор. Одатле онда произлазе тежи послови и недшлији надзорници, свлаче се свећеници и злостављају, пребројавају се парици⁴¹⁷ и точно се прегледавају и земља се мјери бухиним скоковвда, да би нам сада заиста рађала трњем и кукада; и све се претражује и важе и ово безумлџе допире

⁴¹² То је мисао патријарха, по којој он стиче разумијевање за Теофилактове слабости.

⁴¹³ ἰθαγενὴ καὶ προσήλυτος. То је цитат из Старог завјета (Псалм 94,6). Овим изразом обухваћени су сви сљедбеници јидовске вјере, како потомци Израела тако и обраћеници.

⁴¹⁴ Алузија на моћну личност која подупире утјериваче пореза против Теофилакта.

⁴¹⁵ Цареву.

⁴¹⁶ Текст овдје врло вјеројатно није исправан.

⁴¹⁷ πάροιχοι. Број парика на сваком имању био је одвећен практиком. Ако се код пребројавања нашао већи број могао је фикс прекобројне одузети.

чак до лучења шеса од костију, и истраживање бубрега и срца⁴¹⁸ сада је заједничко Богу и практорима да не би владар свега имао нешто више од владара овога свијета нити отац будућег вијека од владара овога свијета. Тако су и даље напредовали, и од тога да својшн грабежом. скврне божански иметак прешли су на то да си присвајају божанске особине, и који је био међу њима вдрав постао је лав превд великој загонеци код Јова.⁴¹⁹ Поврх тога присвајају право да буду без одговорности. Али, ако то право унапријед стекну замијешају од свих ствари отрован напитаком.⁴²⁰ Примају и све остале дарове⁴²¹, а кад их узму, још се и љуте и плаше оне који су једно« дали, јер сматрају да су се ови научили⁴²² увијек давати и ако не добију, дивљају. Јер они траже да епископ не буде сиромашан него да му земља рађа плодове без сјелена и плуга, да му ријеке наносе злато посве без лијевања и да му кује рађају коње и мазге и да се код слуге божјега све збива на НОВ начин, и ако се то тако не збива, онда и није слуга божјц него човјек нимдло посвећен и сасвим поган који скврнави божанско од презасићености, пристрастан према својима, давалац недопуштених дарова и уопће од којег ђавола није гори? И није их страх што тако лудују против хришћана подстрекнути бјеснилом лавовости него се опиру о оптужбе против епископа као о своју обрану; као да сматрају наградом за побједу у натјецању да, након што су уништили цркву, опљачкају још и њезине главаре. Једино то се можда дешава разборито, да не остане ништа што се нису усудили и да не би пастир остао поштеђен док се уништава паства. Него нека се зна да је глава једно с тијелом, и то не само по том што она такођер осјећа бол осталих удова, него и по том што узима учешћа у лому, тако да она двоструко трпи: тиме што подноси болове других дијелова преко саучешћа и што сама прима патњу. Због тога плачем, каже Јеремија⁴²³, због тога сам, како и сам знаш, преада теби занијемно: Јер ја нисам тако великодушан да бих толики терет лако стресао и лагодно се односио према својади дужностима. Него признајем да сам нижи од висине ових зала; зар је можда моја снага снага камена? Измучен савд човјек и душа ми се исциједила као у паука и потребно ми је освјежење. Због тога сам опет пустио трудове језика, увјерен да нећеш одгурнути ријечи онога који је, како знаш, на силу зашутео. Знаш пак да ће лш бити лакше ако, колико је вдогуће, избљујем оно што вде мучи и, што је најважније, да ћу бити спасен твојим светим молитвама, јер ћу или мање трпјети или ћу добити снаге да чвршће подносим. Неадој

⁴¹⁸ Израз за задирање у унутрашњи свијет човјеков.

⁴¹⁹ Алузија на старозавјетну књигу о Јову.

⁴²⁰ Ово је једино сувисло тумачење које се може дати ријечима: ἐπὶ τοῦτοιοις λαμβάνουσα μὲν καὶ τὸ ἀνέλεγκτον, ἢ προηγουμένως σφίσις αὐτοῖς μνηστεύμενον τὸν κυριόνα τὸν πραγμάτων ἐξέρρασαν.

⁴²¹ μερίγματα. Види нап. 359.

⁴²² δεισιμαίμονες треба исправити у δεσπόμενοις. Симеон, 6.

⁴²³ Старозавјетни пророк. Приписује му се и жалобна пјесма над разореним Јерусалемом. Цитат је из Плача 1, 16.

дакле занешарити да се састајеш с добрим господаром⁴²⁴ н да га молиш, јер знаш, а то и нас учиш, да ће и онима који трпе зло учинити велику мдлост, а још већу онима који чине зло, јер они имају већу штету од неправде, и то такву која се хвата душе. И када обе стране од тога имају користи, спреман је господар да учини добро. Одатле ће обојица имати корист и то душевну, па како би било могуће да не покрене сва могућа увјеравања, да на све могуће начине не моли за милост да се излије благодат и да узнапређује до умножавања добротинства. То ти је, о мудра и чиста настајбо духа, можда више од уобичајеног писма, мање од трагедије, а не може се ни рећи колико заостаје за стварношћу. Нека даде Господ по твојем посредству, пресвети владико, да ии се чаша горчине или сасвим одузме или да се разводни или да је бар лако попијемо."

Finetti 4, PG 126, 313 B — 317 C

50

дашум неиознаш

ΜΕΡΜΕΝΤΟΠΟΥΛΥ⁴²⁵

Тужи се на иријашеља ишо му не иише. Пиша га у шали како ће се обраниши од оишужбе због шог неиисања.

„Или се можда поуздајеш у то да сам се ја међу варвариш посехвачио?"

Finetti 6, PG 126, 320 C.

Даље каже да се у својој оишужби неће уздаши у ријечи него о чињенице. Моли га да му иише и у шали иријеши оишужбом.

51

дашум

ΓΟСПΟΔΙΝУ МИХАИЛУ ПАНТЕХНУ⁴²⁷

Тужи се на своје неирилике и говори ирво о сеојој болесши.

⁴²⁴ Особа код које Теофилакт моли да интервенира патријарх. Можда сам цар Алексје.

⁴²⁵ Тој истој особи управио је Теофилакт још и писмо 74 (Lami 19). По мишљењу Васиљевског, стр. 330, то је син неког Мерментула (Μερμέντουλος) којем је управљено једно Теофилактово писмо (Lami 25).

⁴²⁶ У писму Теофилакт говори о својој болести. Успенски, 54, мисли да је то иста болест о којој Теофилакт пише Јовану Пантехну у 39 (Meursius 65). Како је то писмо писано 1107/1108, било би и наше писмо из тог времена. *Acta Albaniae*, 22, бр. 69, не прихватају ту датацију. Из чињенице што се уз име Пантехново не спомиње и његов положај као дворског лијечника закључују да он то још није био кад му је Теофилакт послао ово писмо. Ради се, дакле, о једној ранијој Теофилактовој болести. Тај закључак, међутим, нема вриједности, јер је наслов дворског лијечника могао бити испуштен. Но сама болест не може бити темељ ни приближној датацији, како то хоће Успенски, јер је Теофилакт вјеројатно чешије поболијевао.

⁴²⁷ Истој особи, царском лијечнику, управио је Теофилакт још шест писама: Meursius 44, 47, 73, 74, 75, Lami 31. Оадресату као царском лијечнику пише и Ана

„А врхунац мојих јада су неизрециве бриге којада нема утјехе, бриге за народне послове уопће и за црквене послове уопће; нема ствари од овдашњих за коју ме не би трле бриге. А сад ме већ и из даљине гађају и док сједим у Охриду бацају се на аде стријелама из Главнице⁴²⁸, из Видина⁴²⁹ и из Сланице.⁴³⁰ Поднијећеш и ти мало муку варварских имена да не уживаш увијек само наслађујући се хеленским.“⁴³¹

Finetti 7, PG 126, 321 A

Нигдје нема лијечника да ми вида ране. Т о ишо сам изнио само је мали дио мојих невоља. Надам се иобољшању.

52

дашум неиознаи⁴³²

СЕРБЛИЈИ ГОСПОДИНУ ЈОВАНУ⁴³⁸

Куди адресаша због немара и моли га да свакако изврши ишо му је иоејерио.

Комнина 15, 11. Био је међу три лијечника који су његовали цара Алексија на смртној постељи. Два Теофилактова писма адресирана су неком проедру (πρόεδρος) Пантехну (Meursius 59, 72). Једно је писмо управљено само Пантехну (Finetti 9). Није сасвим јасно да ли се ту ради о двије особе (оцу и сину) или можда о три. Јован Пантехно, којем је управљено писмо 39 (Meursius 65), Михаиллов је отац. *Василевски*, 324.

⁴²⁸ ὁ Γλαβνίτζης. Град Главница лежао је на брду међу ријекама Гјаница и Бувалица, у западној Албанији. Грчки се то име пише још Γλαβίντζα и Γλαβέντζα, а старославенски Главница, Главница. Од XI вијека даље јавља се још и грцизирано име Κεφαλήντζα. Спомине се прво у IX стољећу јер је тамо Методијев ученик Климент створио прво средиште своје просвјетне дјелатности. У првој хрисовуљи цара Василија II спомиње се као сједиште једне епархије Охридске архиепископије. Још за владања цара Алексија I Комнина прешла је Главничка епархија под власт драчке митрополије и изгубила дио свога подручја које је преузела Пулхериополска епископија. У XIII стољећу се је вратила у састав охридске цркве, али се један њезин дио претворио у самосталну епархију, са сједиштем у Канини. Под крај XIII стољећа сјединила се с Авлонском епархијом. У XV стољећу престала је постојати и шезино подручје се припојило Бератској епархији. Положај тога града није још са сигурношћу утврђен. *Новаковић*, 11 и д., тражи га на југу уз морску обалу, на утоку ријеке Каламе, код мјеста Гоценίτσα. *Иванов*, 103, и д., увјерљиво показује да је Главница морала лежати сјеверније, близу Канине на лијевој страни ријеке Војуше, према мору и Валои.

⁴²⁹ Βηθινόθεν. И Видин (ΒΒΔΙΝΉ) је био сједиште једне од епархија Охридске архиепископије. Василије II је ту епархију у другој својој хрисовуљи (1020) потчинио Охридској архиепископији.

⁴³⁰ Σολαντζό-9-εν. Сланица је била једна од касније основаних епархија Охридске архиепископије. Положај јој је непознат. По опису Ане Комнине (12, 3) изгледа да је лежала у јужној Македонији. С тим се слаже назив те Епархије Σλανίτζης (sic.) ήτοι Πελλών. Исп. *Geizer*, Bistümerverzeichnisse 59.

⁴³¹ Ријечи и облици који не потјечу из класичног грчког језика сматрају се у реторичкој књижевности ругобом и својски се избјегавају. Образовани људи тога времена односили су се с презиром не само према ријечима страних језика него једнако варварским сматрају и народни грчки језик свога времена.

⁴³² N. Adontz, Byz. 11 (1936) 586, сматра вјеројатним да је ово писмо написано 1091—1092. Но његови разлози нису увјерљиви. Он полази од чињенице да је тих година Јован Комнин, син севастократора Исака и синовац цара Алексија, постављен за драчког дукса. Он је на том мјесту наслиједио Јована Дуку, брата царице Ирине,

„А ја сам, луда, и друго од тебе тражио, кад се донесе рјешење о Видину¹³⁴, да га покажеш господину Григорију Тарониту⁴³⁵ и да од њега затражиш писмо за управитеља Бера⁴³⁶ које ће га упутити што треба да чини. Ако је донесено рјешење, вриједи још ова адолба. А ако није, пази да у таквој журби не доћеш у опасност да подријешис. Јер да брзина нагиње погрешкама научили смо из пословице. Нека те Господ чува сваке заруке ђаволове и немара за добро“.

Finetti 8, PG 126, 321 C—D

који је преузео команду над бродовљем посланим против турског емира Чахе. У нашем писму спомиње се намјесник Бера. Као намјесник Бера спомиње се у писму 30 (Meursius 68) и Константин, син севастократора Исака, брат споменутог Јована Комнина, драчког дукса. Из нашега писма закључује Adontz да је било написано тек након што је намјесник Бера преузео своју службу. Он тај закључак повлачи из чињенице што су берском намјеснику потребне посебке упуте. Полазећи од претпоставке да су браћа Јован и Константин били именовани истовремено, један у Драчу а други у Бери, Adontz ставља наше писмо у године 1091—1092. Будући да основна претпоставка о истовременом именовању Јована и Константина нема никаквог темеља ово се датирање не може сматрати основаним.

⁴³⁸ Јован Серблија, Ιωάννης ὁ Σερβλίος, јавља се само једном у Теофилактовој кореспонденцији, и то као адресат нашег писма. Био је виши чиновник и спомиње се већ у доба цара Константина IX Мономаха (1042—1054). Писац Кекавменова Стратегикона (§ 50) спомиње једну његову мисију у кавкаске провинције. Исту мисију спомиње и Кедрен, (ed. Bonn. 2, 608), само се код њега јавља име нешто другачије: Λέων ὁ Σέρβλιος (Лав Сервлије). Године 1109. потписује с другим високим чиновницима једну новелу цара Алексија I Комнина. Исп. *C. E. Zackariae a Lingenthal*, Jus Graecoromanum III, 398 (ново изд: *Zepos*, Атина 1931, I, 338): Ιωάννης βασιλικός νοτάριος του σεχρέτου του γενικού ὁ Σερβλίος. Исти је дао насликати и окитити једну икону светог Теодора (Виз. Врем. 21, 1914. стр. 224). Кад му је Теофилакт управио наше писмо морао је бити на високом положају, највјеројатније у Цариграду. Теофилакт је морао бити у прилично интимном пријатељству с њим, кад се усуђује тако отворено предбацити му немар.

⁴³⁴ Текст доноси то περὶ τὸν Βοδινὸν ψήφισμα. На темељу такве графици намеће се закључак да се овдје ради о Водену (Едеси), у јужној Македонији (сјеверној Грчкој). Но Воден није био сједиште епархије ни у доба Самуилова царства, нити под византијском влашћу, него је то постао много касније, Исп. *Geizer*, Bistümerverszeichnisse, 55. Због тога се овдје вјеројатно ради о необичној графици имена Видин. Слична графици (Βοδινή) сусреће се и у повељама којима је Василије II основао Охридску архиепископију. Видин је био важна епархија Охридске архиепископије. О питању попуњења тог мјеста дописивао се Теофилакт са скопским дуксом (намјесником теме Бугарске), Таронитопулум. Исп. 72 (Lami 13). Можда се и овдје ради о попуњењу тог мјеста. Но остаје отворено питање какве везе имају Григорије Таронит и високи чиновник Серблија с именовањем видинског епископа за које сам Теофилакт одлучно искључује интервенцију свјетовних власти (исп. Lami 13). Вјеројатније је дакле да се ради о некој одлуци свјетовних власти код којих се Теофилакт служи интервенцијом својег пријатеља Григорија Таронита. Чињеница пак што се у писму касније спомиње управитељ Бера у јужној Македонији можда ипак говори за то да се овдје ради о Водену (Едеси). Против тога говори графици са η.

⁴³⁵ Григорије Таронит (Γρηγόριος ὁ Ταρωνίτης) је моћан и утјецајан пријатељ Теофилактовој којемујеовај управио четири писма: Meursius 4, 23, 26, 27. Члан је угледне породице Таронита. Садржај Теофилактових писама Григорију у супротности је с вијестима Ане Комнине (12,7) о њему. *Adontz*, Byz 11 (1936) 588, рјешава то питање тако што претпоставља да Ана Комнина, говорећи о побуну Григорија Таронита у Трапезунту, мисли заправо на Григорија Габру.

⁴³⁶ Προς τὸν ἐν Βεροῖα διεκπερῶντα. Обзиром на хотимичну нејасноћу стила византијске епистографије овдје се вјеројатно ради о алузији на неког византијског

дашум неознаш

ПАНТЕХНУ⁴³¹

„Него Охријани слушају моју пјесму као «агарац лиру. Тако ја говорим. сувишне ствари и брбљав сам више него што треба. Кад би они знали ко је Хипократ⁴³⁸, позвали би и њега и мени да лш залшјеша лијек и ослободи лудила. Сада имам бар ту корист од неукости дшјих Либетрана⁴³⁹ што лвд не задају неприлике испијањем лијекова. А ти да лш заволиш мудрост и вдурост нека заволи тебе и нека те она чува од свакога зла и невоље. Они које си дао поздравити узвраћају ти поздрав и саадо што нису и један и други у поздрав капнули душу”.

Finetti 9, PG 126, 324 A

дашум неознаш

ПАКУРИЈАНУ⁴⁴⁰

„Одавна оплакујем свој удес, у свему поштовани мој сине у Господину, и зовем га opakим и злосретним што ме је одвео и

чиновника у Бери. Бер (Βέρροια) у јужној Македонији (сјеверној Грчкој) био је у Теофилактово доба средиште фискалне теме. Види (Meursius 68). Као дукс Бери споми-
на се Константин Комнин син севастократора Исака. Њему је управљено писмо 30 (Meursius 68). Није међутим, вјеројатно да је то наш εν Βερροίαις διεκρυφών. Термин διεκρυφών често се употребљава за порезне чиновнике и означаје управитеља катастарско-фискалне теме XI и XII ст. Уп. Glykatz, Administration 88.

Види 51, нап. 427. Није јасно о којој се особи овдје ради.

⁴³⁸ Ιδτοχράτης, познатигрчки лијечник VCT. пр. н. е., под чијим се именом сачувала збирка медицинских списа.

⁴³⁹ Становници града Λεβιθρα у Македонији, познати по својој пословичној неукости и помањкању сваког образовања.

⁴⁴⁰ Име припада породици грузинског поријекла која се истакла у служби византијских царева и њезин изданак Григорије Пакуријан (Γρηγόριος ο Παχουριανός) напредовао је до највиших војних положаја у Царству. Он је судјеловао у уроти којом је Алексеје Комнин збацио с пријестоља Никифора Вотанијата (1078—1081) и за награду је добио положај великог доместика Запада, врховног заповједника свих војних одреда у европском дијелу Царства. Год. 1083. основао је Бачковски манастир у пловдивском крају. Сачувани типик тога манастира [L. Petit, Typikon de Gre-goire Rasourianos pour le monastere de Petritzos (Бачково) en Bulgarie, BV 11 (1904) Прилог 1] представља драгоцен извор за унутрашњу историју европских провинција Византијског Царства у XI вијеку. Велики доместик Запада Григорије Пакуријан заглавио је у бици с Печенезима код Бељатова (Βελέτοβα), такођер у пловдивском крају (в. Anna VI, 14, 3). Тај се пораз Ромеја догодио године 1086 (Paparegorios, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, св. 4, Атина 1887, стр. 540; Златарски, Историј II, 185) или 1087 (Успенски, II, нап. 1). Но по Теофилактovu спису Institutio regia знамо да је Теофилакт 1088/89. био још у Цариграду. Како је из нашег писма видљиво да га је Теофилакт писао већ као охридски архиепископ и за свог боравка у Охриду, јасно је да Пакуријан, којем је управљено писмо, не може бити велики доместик Запада, јер је то писмо писано послје његове смрти. Из самог писма произ-

бацио у овај забитни крај гдје влада завист и злоћудност и ројеви других невоља, гдје се мрзи глас образованости више него што кукци ђубретари мрзе миро.⁴⁴¹ А сада долазим дотле да са« му чак захвалан, што је учинио да се настаним међу варварима⁴⁴², јер сам се због тога обогатио тобом као слушаоцем. А то и лшogi од оних који живе у великом граду надасве цијене, а само малом броју се може остварити”.

Finetti 14, PG 126, 333 A

Срешнији сам од Плашона, јер је он иушовао у далеку Сицилију да би имао за ученика ширанина Дионисија и да би човјек који има власи иосшао и ирави филозоф. И шамо је иреиуришо иошиун неусиех и доживио грдне невоље. А ја се нисам макнуо од своје куће иуживаму швојем друштиву. Нећемо се дакле бојаши шворуке гомиле и штоштини руку суиорисшавићемо руку иравде. И не иражимо силом да иосиуиаш ираведно, него ши шо осшављамо на вољу.

„Али нешто друго тражимо од тебе безувјетно и одлучније него ти порез од неког својег обвезника, а то је да никако не допустиш себи из жудње за већим добитком самовољне поступке против онога што је право”.

Finetti 14, PG 126, 333 C

лази да се Теофилакт обраћа млађем човјеку, почетнику у управној служби, према којему се може ставити у позу учитеља. Велики доместик Григорије Пакуријан пише у типик у 1083. о својој старости, док је адресат Теофилактова писма млад. Из писма је такођер видљиво да млади Пакуријан борави у охридском крају, послан од цара као државни функционер у Македонију. Каква је била његова функција тешко је тачно одредити. Васиљевски, стр. 159, мисли да је био командант неке ниже војноуправне јединице унутар теме Бугарске. Из самога писма произлази да је наш млади Пакуријан имао утјецаја на убирање пореза. Због тога Златарски, Историј II, 270, мисли да се ради о практору (убирачу пореза). Но поштовање којим се архиепископ обраћа младом човјеку и наслов πανσεβαστος којим Теофилакт ослвљује личности на високом положају упућују на то да је млади Григорије Пакуријан био дукс једне од тема на подручју Архиепископије. Као такав он је уско сурађивао с убирачима пореза и могао је ауторитативно утјецати на њихово понашање према архиепископу. Исп. Xanatalos, 55. Златарски, Нам. passim, дао је хронолошки редослијед дукса теме Бугарске за цара Алексеја I Комнина и празнина у том редослиједу за године 1093—1095. намеће мисао да је Григорије Пакуријан млађи тих година могао бити дукс те теме. При тој хронологији Златарски полази од претпоставке да је голема тема Бугарска у Теофилактово вријеме још обухваћала подручје на којем је 1018. успостављена. Но управо Теофилактова писма показују да концем XI и почетком XII вијека на подручју Охридске архиепископије у данашњој Македонији постоји више мањих самосталних тема. Такво стање ствари одговара опћем смјеру развоја административне подјеле Царства. Тиме је хронологија намјесника коју даје Златарски у много чему оповргнута или постала беспредметна, па се о времену кад је Григорије Пакуријан био заповједник теме не може ништа чак ни приближно утврдити. Исп. Katičić, стр. 386 и д. Датација која је тамо дана према Златарском, 1. с. не може се одржати.

Реторички претјерани израз незадовољства образованог Цариграђанина што мора живјети у провинцијској средини.

Македонски Славени. Но не треба заборавити да други црквени достојанственици називају сасвим грчко становништво варварским, јер говори народним језиком и не разумије реторички дотјерани старогрчки. Исп. нап. 29.

Јер људи мсине или према правди или прошив правде или изнад правде. По првом осмисајемо људи, по другом осмисајемо живошине, по шрећем смо слика божја.

„Ти би пак био надасве красан кад би своју душу осликао божјим бојама живота изнад правде. То ће бити у складу с положајем који си заузео у управној власти, ако се можеш или хоћеш истицати међу онима које цар шаље. А ако ти то није могуће, или није по вољи, нећемо те кад немаш крила силити да летиш по зраку и тражићеш од тебе да се крећеш на људски начин. И ако одмах не будеш вољан подбошћемо те жалцима разуада. И ако се будеш кретао средњим, правцем рећи ћу смјело да је то царски правац, јер управо то и цар жели”.

PG 126, 333 D— 336 A

Сиоруки див⁷ неће на нас више дићи руке.

„Али видио си како сам умјерен у својим застјежива, да бих те тако научио да и ти будеш умјерен у заповиједању својим потчињенима. А Господ који нас управља на пут правде и уздиже оне који то желе на узвишени ход изнад правде, који нам подјељује највећу власт, и као награду за умјереност у њој подјељује још већу, он нека те учини мудријим и нека ти даде разбор на сваком путу чувајући те од сваког зла и невоље”.

Finetti 14, PG 126, 336 A

55

дашум неознаш

ЕПИСКОПУСЕМНА¹⁰

„Ословљујад тебе, мени драгу главу, пречасни брате, и не само то, него тражим да се и адолиш за нас понизне, да се ослободимо садашњег злог вијека и да се једноход расхладнодо божанским и хришћанима својственијим хладом. Јер сада садо затрпани што својивд доадаћим, што опћим, јадшш и од куда да си прибавиадо какво олакшање. Сотона је тако завладао управо свивда који обављају јавне службе. И сада је дошло вријеме да кажемо апостолску изреку, не како је уистину речена, него како нам је прилике навдећу: Јер не носи узалуд «ач сваки од њих, него да кол>е, да

⁴⁴³ Βριάρεως — Бријареј. То је митолошко биће с небројеним рукама. Оно служи Теофилаку као симбол за бескрупулозне чиновнике који свим средствима желе од њега извући већи порез. Да осигура помоћ Пакуријанову против њих главна је сврха због које Теофилакт пише ово писмо.

⁴⁴⁴ Σεμνοί или Σεμναί (у тексту ген. пл. Σεμνόν) сједиште епископа иначе непознато.

уништава и да оставља људе без дјетце. И они не оклијевају, нити губе снагу за дјело, него као да се надају да ће неког боље излечити ако већмд злостављају хришћане, тако се један с другим надмеће у злостјелва и труде се да један надмаши другога. Због тога и за то зовемо твоје иолитве у поадоћ, јер ће оне отупити⁴⁴⁵ њихов мач. Или боље, јер тупљи мач дубље реже и зато задаје више боли, твоје ће молитве учинити ударац њихова вдача савршеним. Моли се дакле, штоно ријеч, обивда рукама и Бог ће дати олакшање своји« избраницима”.

Finetti 15, PG 126, 336 B—D

56

дашум неознаш

ТИВАНИЈУ АРМЕНЦУ

Одломак писма у којем Теофилакт иобија монофизитско учење арменске цркве. Говори о несвојивости људске и божанске природе у Христу. То писмо сивоји у вези с масовним пријездом на православље арменских насељеника у Охридској архиепископији.⁴⁴⁷ Овај одломак Теофилактова писма јасно иоказује да су Арменци који се шамо сиомињу вјерници службене арменске цркве која није признавала халкедонски концил и да шо нису иавликијански херетици. Дакако, морамо биши на чистиу с шиме да нема јасног свједочанства о шом да наше писмо има директне везе с ириликама у архиепископији. Теолошки писац универзалних интереса, као Теофилакт, могао је у једном писму даши своје аргуменше прошив монофизитског учења. Но будући да знамо да је у архиепископији било Арменаца који су ирелазили на православље, вјеројашније је да је ово писмо написано уираво иоводом ших обраћења.

Finetti 20, PG 126

57

дашум неознаш⁷⁴⁴⁸

459

Хвала оном који ме је оклевешао јер сам шако од швог величанства (της της μεγαλειότηας) добио писмо и могу ши сада одговорити. То је ирави дар божји.

⁴⁴⁵ ἐργασαμένους у Migne-ову издању не одговара по смислу. Зато прихваћам поправак Симеонов, стр. 17: ἐργασομένους.

⁴⁴⁸ У овом се писму Теофилакт тужи на зулуме убирача пореза, којима помажу и управни чиновници.

⁴⁴⁷ Види 34 (Finetti 18) и 8 (Lami 10).
⁴⁴⁸ Злашарски, Нам. 157—158, сматра да је ово писмо писано прије 1096. По његову мишљењу оно је управљено луксу бугарске теме Јовану Тарониту који је био на том положају најдуже до 1096. По његови разлози нису довољно чврсти. Изгледа да се односи на догађаје описане у писму (Meursius 41), али ни то није сигурно.
⁴⁴⁹ У Migne-ову издању ово је писмо без адресата и има једино натоис: ἐπιστολή πρότη. Симеон, стр. 32, мисли да је било упућено самом цару. При том се позива на

„Него ја стојим на путу онима који управљају пословима државне благајне.⁴⁵⁰ Ја прихваћам да имам нешто заједничко с пуком јер се бојим тога Бријареја⁴⁵¹ тако да се чак по звијездама равнам”.

Meursius I, PG 126, 357 A—B

Јер он удара без разлике кривог и невинога и чини оно ишо је Абрахам ириговорио Богу.⁴⁵²

израз μεγαλειότης (величанство) и на то што се у тексту писма адресат успоређује са Zeusом и са старозавјетним Богом и што се говори о високом положају адресата који захтијева да као сам бог пажљиво истражује прије него суди. Наслов μεγαλειότης употребљава Теофилакт чешће у писмима цареву брату, великом доместику Хадријану Комнину (писма 11 и 12 = Meursius 34,43), севасту Константину Дуки (писмо 20 — Meursius 63), члановима цареве и царичине породице на високим положајима. Вјеројатно је и наше писмо без онзаке адресата управљено једном човјеку на високом положају, члану царских фамилија Комнина и Дука. Зато није вјеројатно мишљење *Златарског*, Нам. 157, да је то писмо упућено дуксу бугарске теме Јовану Тарониту. Није вјеројатно да би Теофилакт, пишући једном Тарониту, употребио наслов „твоје величанство” (ή σή μεγαλειότης). Златарски се притом позива на неке паралеле у садржају нашег писма с писмом 72 (Lamī 13) које је упућено Јовану Тарониту, дуксу, високом војном заповједнику са сједиштем у Скопљу. У оба писма Теофилакт моли адресата да не вјерује клеветама иуоба писма моли адресата да се влада по божјем примјеру. Но Теофилакт се тако често морао бранити против клевета и ситуације су биле тако аналогне да је лако замисливо да је Теофилакт, пишући разним особама, употребљавао исте мотиве. Било би чак неумјесно да је, пишући истој особи, у два писма на веома сличан начин изразио исте мисли. Свакако паралелизам у садржају између 57 (Meursius I) и 72 (Lamī 13) није аргуменат који би могао оборити свједочанство сасвим формалног елемента као што је наслов величанство. Адресат овога писма има везе с цивилном управом Македоније, што се јасно види из нашег писма. Бићемо, дакле, најближи истини ако у њему видимо једног члана царских породица који је био на положају дукса теме Бугарске. А то су били Јован Дука, брат царице Ирине, и Константин Комнин, син севастократора Исака, а можда и старији његов син Јован. Наслов μεγαλειότης није у Византији био царски.

⁴⁵⁰ Ἀλλὰ γὰρ ἐγὼ τοῖς τὰ τοῦ δημοσίου χειρίζουσι ἐμπλοδών. Τοῖς τὰ τοῦ δημοσίου χειρίζουσιν преводи Симеон, стр. 30, јавни службеници. Но то δημοσίων има у византијским текстовима више специјализираних значења од којих је најчешће „државна благајна”. У нашем се писму очито ради о финансијским чиновницима задуженим за убирање пореза. Дакле οἱ τὰ τοῦ δημοσίου χειρίζοντες = οἱ πρόξτορες. Теофилакт је очито био оптужен пред вишом влашћу да омета рад порезних чиновника. У нашем писму Теофилакт се покушава оправдати.

⁴⁵¹ Βριάρεως Див са сто руку у античкој грчкој митологији. Изгледа да Симеон држи да под Бријарејем Теофилакт мисли на адресата (цара Алексија, по Симеонову мишљењу, в. нап. 449). Јер по тексту Бријареј уништава и криве и праве. А управо на том, што се Бријареј успоређује с Zeusом и са старозавјетним Богом Симеон долази до закључка да је адресат сам цар. Његово схваћање не слаже се, међутим, с крајем писма, гдје Теофилакт, ласкајући адресату, каже да мора као бог све пажљиво расудити прије него осуди. Из самог текста јасно произлази да су Бријареји порезничовници. Слика сторуког дива служи Теофилакту на више мјеста као симбол за порезнике који се не устежу ни од којег средства да извуку више новца. Они ударају на праве и криве без разлике и чине оно за што се Абрахам побојао да ће учинити Бог са Содомом и Гомором. У страху пред њима Теофилакт је изједначен с народом.

⁴⁵² у Генези 18, 22 Абрахам ужаснут пита Бога да ли ће у Содоми и Гомори уништити праведне заједно с кривима.

„А ако сам другима и био на путу нисам толики Маргит^{453*} да се супротстављам теби равниЈча”.⁴⁵⁴

PG 126, 357 B

Сшари и нови иримјери иоказују да се иремоћној сили не може одуириати.

„Него изгледа да је и то дио невремена које је прохујало⁴⁵⁵ и у којем су се на ме изиле бујице клевете. Али с нама је Господ и неће нас потопити незауставива вода, него ће наша душа без штете проћи кроз бујицу; чак ћемо се увидити у тој води и опрати, и из онога, од чега су се надали да ћемо се упрљати, показаше се да смо чисти. Што се пак тиче осталог, мој субрат⁴⁵⁶ јавиће ти све што треба о дојој злоћи у вези с правом на језеро⁴⁵⁷, и како сам ја овдје моћан и силно важан и како све односим ријечју силе, ја који сам овдје изложен свачијим увредама и презиру и оглушио сам, и понижен сам и зашутео сам, постао сам човјек лишен сваког добра⁴⁵⁸ и своја леђа сам предао бичевиада и образе шамарима. Али уста која су створена да клевету нико не може затворити. А достојно би било твоје узвишености да не прима вику врана и шапат косова, јер је она од свега тога виша, и да посједује и то својство божје да све говориш и чиниш на темељу расуђивања након што истражиш право стање”.⁴⁵⁹

Meurstus I, PG 126, 357 B — 360 B

Бог увијек све размашра ирије него суди. Он нека ше чува.

⁴⁶³ Μαργίτης. Комична фигура неспретног глупана у старој грчкој литератури. Под насловом Μαργίτης познат је из антике комичан еп, који су стари приписивали Хомеру.

⁴⁵¹ Текст: οὗχ οὐτὼ Μαργίτης εἰμί, ὥστε τοῖς ἰσοῖς ἀντιφέρεσθαι не даје правог смисла, јер супротстављати се себи равнима није бесмислица. Зато прихватамо исправак овог мјеста који даје Симеон, стр. 31, σοὶ τ' ἴσοις = теби равнима.

⁴⁵⁵ Теофилакт мисли на оптужбе и непријатељски поступак порезних органа. Из овога мјеста се види да је наше писмо писано послје веће кризе у односу архиепископа с порезницима. Вјеројатно је то иста криза као и у писму 9 (Meursius 41).

⁴⁵⁶ Иронично говори о неком свећенику, можда епископу, који га је оптуживао код више власти, вјеројатно најмесника теме Бугарске.

⁴⁵⁷ „Субрат” је очито оптужио Теофилакта да присваја посебна, можда чак искључива права на Охридско језеро. Сукоби материјалних интереса архиепископа и других црквних достојанственика архиепископије омогућивали су порезницима да ступе у савез с Теофилаковим потчињеним свећеницима и да тако појачају свој притисак на архиепископа.

⁴⁵⁸ Текст гласи: ζῆω παντός ἀγαθῶ παρακαώντος, γινόμενος καὶ τὸν νότον μου ζῶμα εἰς μάστιγας и т. д. Издавач Патрологије је исправио непостојећи облик παρακαώντος у παρακαών τις или παρακαλοῦντος. Први облик παρακαών такође не постоји а други је уобичајен, али не даје правога смисла. Симеон, стр. 32, предлаже исправак παρακίων τις од глагола παρά — κίω који долази у епском језику и значи: пролазим крај, напредујем. Он преводи: зашутео сам као да сам постао човјек који хода изван сваког добра (који је лишен сваког добра). Да је у Migne-ову издању зарез стављен на криво мјесто изван сваке је сумње. Γινόμενος спада у нејасну изреку, καὶ τὸν νότον μου ἰδῶμα εἰς μάστιγας је за себе потпуна цјелина. Но Симеонова комбинација с παρακίω је доста смјела. Дискусија о тексту овог пасуса може се наставити тек након што се буду консултирали рукописи Теофилакових писама. Ми смо, не улазећи у питање санирања текста, ово мјесто превели по смислу.

⁴⁵⁹ И опет истиче БИСОКИ положај адресатов и ласка му.

ПАТРИЈАРХУ ГОСПОДИНУ НИКОЛИ⁴⁴⁸

„Тиме што пишем ова писЈца не дајем више радости него што примам, свети владику. Затражио га је наше од нас за твоју светост, у свему надасве часни брате⁴⁶¹, пелагонијски епископ⁴⁸², јер се понадао да ће га као какав водич одвести до огњишта твојих врлина и да ће бар донекле ублажити његову врућу чежњу за твојим друштвом.¹⁸³ И сад кад је добио⁴⁶⁴ захвалан мд је и чудесно је како се обрадовао.”

Meursius 3, PG 126, 361 C

Он не зна да је још већу радост учинио мени, јер ми је дао увод да ши пишем. Благо оном који је близу шебе. Пиши ми да не будем сасвим несрешан и да бар мало уживаму швом ауху. Моли се за оирошшење мојих гријеха.

⁴⁴⁰ Цариградски патријарх Никола Граматик (Νικόλαος Γραμματικός), 1084—1111, стајао је на челу цариградске цркве за читаво вријеме док је Теофилакт управљао охридском црквом. Због тога је вјеројатно да су и остала Теофилактова писма, управљена само патријарху (τῷ πατριάρχῃ), писана истој особи. Видинап. 411.

⁴⁴¹ Текст је несумњиво погрешан: δ τα πάντα τιμώτατε ἀδελφέ. Члан у номинативу не може стајати пред именицом у вокативу. *Симеон*, стр. 38, исправљау б та πάντα τιμώτατος ἀδελφός. Питање се не може ријешити без консултирања рукописа.

⁴⁴² Текст ὁ Πελαγονίους ἐπίσκοπος треба исправити у ὁ Πελαγονίας ἐπίσκοπος. Исп. *Симеон*, стр. 38. Пелагонија (Πελαγονία) се звало у антици подручје које је обухваћало средњи и сјеверни дио битољско-прилепске котлине. Име је изведено од имена становника тога краја, старог племена Πελάγωνες. Сам Битољ налазио се у покрајини Линку (Λύγκος) и називао се Πράκλεια τῆς Λύγκου. У касној антици проширио се назив Пелагонија и на крај од Битоља до Лерина. Тада се, након пропасти града Пелагоније у мориховском крају с лијеве стране ријеке Еригона, то име пренијело на град који је настао у близини античке Хераклеје, Битољ. Старо име Хераклеја пало је посвема у заборав, а поред словмслог назива Битољ у средњем се вијеку много употребљава име Пелагонија, особито у црквеним пословима. Исп. *Ф. Пауазоглу*, Хераклеја и Пелагонија, *Жива Антика* 4 (1954) 308—343; Македонски градови у римско доба, Скопје 1957, стр. 186—211. Пелагонија (Битољ) је спадала међупрвобитне епархије Охридске архиепископије потврђене првом хрисовуљом Василија II. Пелагонијска епархија остала је у саставу архиепископије све до краја њезина постојања. *Новаковић*, стр. 21, лшсли да је у средњем вијеку најзначајније насеље у пелагонијској равнини оиз Прзлеп. Но успрком тоие тврди да је БПТЈЛ биз цркгено средиште читавога краја. Епископу Пелагоније упућена су два писма, и то 73, 76 (Lami 15, 28). Бигољ (од славенске ријечи обителв која означаје манастирску заједницу; исп. грчко име града: Μοναστήριον) се развио око манастира Букова.

⁴⁶³ Ов: реторичке реченице изражавају једноставну чињеницу да је пелагонијски епископ од Теофилакта затражио препоручно писмо за патријарха, које му Теофилакт овим даје.

⁴⁶⁴ Текст καί μη λαβὼν Ζχει χάριν исправља *Симеон*, стр. 38; у: καί μοι λαβὼν Ζχει χάριν.

КАМАТИРУ ГОСПОДИНУ ГРИГОРИЈУ⁴

„Јао рећи ћеш, из Охрида и од архиепископова језика није нам прије често долазило писамце. Ваљда је велик узрок садашњег писању. Јер не би архиепископ садетнуо с увда да су човјеку око којег хучи јато царских послова чак и писма од других на сметњу, и то не вдање него СЗЦО писање другшда. Одакле онда овај нови посао и нама неприличан? Одакле?⁴⁶⁷ Од твоје спретности за свако добро. Тако да се, кад ти је Бог дао да код цара адожеш постићи велике ствари, не служиш неспретно божјим даром, него се показујеш достојним још веће влоћи, по оновд како си достојно Бога управљао онич што ти је до сада дано. И исказао си на повјереним талентшпа своју способност дјеловања и показујеш да се тебе тичу ријечи: буди над десет градова, које наш праведни господар и дјелитељ добараговори достојншна.¹⁸⁸ Јер то да у моћи што је сада иадаш, архонту нашега краја дајеш. . . . **, тако је далеко од жељезног покољења наших дана колико се приближује златвхвд код Хесиода.⁴⁷⁰ Јер он је на НОВ начин ујединио ствари које се по природи разилазе једна од друге: поноситу ћуд и уцјереност.⁴⁷¹ Једно он чува за зле, а друго излијева честитимд слатким, лијевањеад; и једшш спречава неправедне да пријећу мјеру, а другиад потиче добре на очевиднију честитост и лијечи

⁴⁴⁵ *Злашарски*, Нам. 162 и д., мисли да је млади управитељ о којем је овдје ријеч Никифор Вријеније, зет цара Алексија. По његову мишљењу он је 1098—1100. био дукс теме Бугарске. Та би хронологија омогућила да се врло поуздано датира наше писмо. Но она је на жалост неодржива, јер се оснива на претпоставци да је тема Бугарска концем XI вијека била иста као 1018. кад је основана. Но баш Теофилактова писма показују да је у његово вријеме на том подручју било више војних и цивилних управитеља, па се не може знати гдје је Вријеније био дукс.

⁴⁴⁶ Адресат овога писма Григорије Каматир био је врло истакнута личност на двору цара Алексија I Комнина (1081—1118). Осим овога, упутио му је Теофилакт још четири писма (Finetti 12, Meursius 71, Lami 23, 30). На двору цара Алексија заузимао је Григорије Каматир висок и утјецајан положај логотета а secretis, личнога царава тајника. Исп. Ана 9, 8. О тој особи исп. *В. С. Шандровска*, Григорије Каматир и его печат в собрании Государственного Зрмитажа, ВВ 16 (1959) 173—182.

⁴⁴⁷ Теофилакт наводи замишљену адресатову реакцију на ово писмо.

⁴⁴⁸ Еванђеље по Луци 19, 17. Алузија на причу о вјерном слуги који је умногостручно повјерене таленте и за награду био узвишен за управитеља десет градова. ⁴⁴⁹ Текст код Migne-а то γαρ ἐν τῇ προσούσῃ σου δινάμει Ἀρχοντι δοῦνα» τω καθ' ἑμᾶς — 'е даје никаквог смисла, јер фали објект у акузативу уз δοῦναи. Зато морамо пр'т_оставити акуну у Migne-ову тексту. Управл'ач (δρῶν) је Никифор Вријеније, зет цара Алексија, дукс теме Бугарске. Исп. *Злашарски*, Нам. 152.

⁴⁷⁰ Хесиод је антички грчки епски пјесник, нешто млађи од Хомера. У својим је пјесмама систематизирао грчку митологију (Теогонија). У епу Дјела и дани прича о постеленој дегенерацији човјечанства, којег развој тече од златног преко сребрног и мједеног до жељезног доба, у којем и ми живимо. На тај мит алчдира озлје Теофилакт.

⁴⁷¹ *Злашарски*, Нам. 152—153 увјерљиво показује да је то Никифор Вријеније царев зет и будући цар и панхиперсеваст. Исп. нап. 520.

што је било разбијено и позива к себи што је било забачено. И јасно је да ће учинити Охрид помиловашш, само што не градом којему сви завиде.⁴⁷² А то да си над нама поставио таквог управљача⁴⁷³, како да ти не изазове од Бога још већу моћ код цара, да још више добра чиниш градовима и народима својим избором архоната и препоруком код владара.⁴⁷⁴ То лш је разријешило језик и навело же да мало привучед твој слух нашем говору. Јер сам спознао да не ваља, кад савд угледао толико и тако необично добро које нам је дошло преко тебе, да твојој велебности не изјавим да сам свијестан значења овога што дш је дано и да те говором не упознам с тивде, какво смо добро имали срећу да стекнемо. Јер осим свега осталог, кад примиш онакав суд о њему и заволиш га још више као отац добар пород, још ћеш га више ободрити писмижа на путу к ономе што је изабрао, тако да ће се добри показати бољи и он, који је већ сада Ниреј⁴⁷⁵, развиће се и у Ахилеја.⁴⁷⁸ И када би ти опомињао тог Ахијела да више поштује Феникса или Нестора⁴⁷⁷, ни у чему не би заостајао за херојевд.⁴⁷⁸ А свим тиме показаш сам да ти се она двојица, коју ми сада знамо⁴⁷⁹, непрекидно огласују као Зеусовој божанској птици.⁴⁸⁰

Meursius 6, PG 126, 368 В — 369 В

60

дашум неознаш

ПАКУРИЈАНУ ГОСПОДИНУ ГРИГОРИЈУ, ЗЕТУ ВЕЛИКОГ ДРУНГАРИЈА⁴»

Зар ши се чиним дрзак и брбљав, јер ше иоучавам још ирије него сам ше иоознао? Или се дивиш мојој једноставности шио одмах дијелим оно шио имам? Надам се да ово друго одговара сиварности, јер би иначе иоказао да не знаш цијениши драгоцијену иоуку.

⁴⁷² Тиже π то te Г-Стшовати порезне привилегије црквеиобуздати порезнике. Исп. *Злашарски*, Нам. 148.

⁴⁷³ ἀρχοσύνης. Антички назив за управитеља.

⁴⁷⁴ ^Тαко преводим нејасни текст код Migne-a (ἵνα μεῖζω καὶ πόλεις εὐεργετοῦνται καὶ θῶν δια τῆς σπς των ἀρχόντων ἐπιλογῆς καὶ παρὰ τῇ κρατοῦντι συστάσεως).

⁴⁷⁵ Ниреј (Νιρεύς) био је митски грчки краљ, владар отока Симе у Спорадима. По љепоти био је међу Грцима под Тројом први иза Ахилеја.

⁴⁷⁸ Најљепши, најјачи и најхрабрији од грчких краљева под Тројом. „Ниреј ће постати Ахилеј” значи да ће добар и остати најгољи. *Злашарски*, Нам. 151, исправно закључује да је нови дукс морао бити млад и јак, јер иначе говорећи о њему Теофилакт не би могао алудирати на младеначке Хомерове јунаке.

⁴⁷⁷ Феникс се зове у Илијади стари одгојитељ Ахилејев. Нестор је најстарији и најмудрији од грчких краљева под Тројом. И Нестор и Феникс су ликови часног старца под којим Теофилакт подразумева себе.

⁴⁷⁸ За Ахилејем. У свему би био потпуно једнак Ахилеју.

⁴⁷⁹ Алузија на непознате особе.

⁴⁸⁰ Зеусова божанска птица је орао, под којим Теофилакт подразумева адресата Григорија Каматира.

⁴⁸¹ Види 54, нап. 440. Велики друнгариј, заповједник византијске флоте био је у то вријеме Никифор Комнин, најмлађи брат цара Алексија. Исп. Ана, 3, 4, 2, В. *Katičić*, стр. 390.

„Кажем, дакле да си млад преузео надстојништво над људва и да мораш своје срце, које се још лако обликује, одасвуда штитити и све пролштрати бројнијим очилш него свеглеђа Арг ону краву што му је била повјерена¹⁸-, како то већ прича приказује, да не би злоћа крадимлце своје црте утиснула у твоју душу. Јер владост је сама по себи одважна и подузетна, а када се томе придружи још и моћ власти, тада кажу: говори с мачем у руци.⁴⁸³ Али ти имаш са собоад велики разум. и он те упућује, и зато ћеш имдти у сведу Томе грађу за још већи успјех; и жар младости, потпириван духом, власти, потрчаће кроз живот дижући спасоносан шшцен сиромаси«а. И свдатрам те сретним што си, премда се готово још и ниси појавио на позорници живота, стекао тако⁴⁸⁴ лаку могућност да говориш слободно и без страха пред великиад царем и владареад. Ту слободу ти даје честитост према похчињенивда. Јер нека добро зна величанство твоје пледенитости да ништа тако човјека не приближује Богу као честит карактер и човјекољубље. А чудно је код свега тога да се не тражи од нас ништа велико ни тешко него саадо да спознам,о своју природу, и да се од нас тражи самилост коју сама наша природа тражи. Такав нека лш постанеш и као такав нека се разгласиш и такво благо нека скупиш радије него други десетке хил>ада талената⁴⁸⁵ због којих други плачу и тугују и који већ самим тиме показују каква ће бити од њих корист. И буди свима којима је то потребно бог човјекољубља, а нарочито онима који су се посебно посветили Богу.⁴⁸⁶ Тако наиаде можеш најбоље показати да га ревно поштујеш.”⁴⁸⁷

Meursius 7, PG 126, 369 С — 372 В

Ако ме иослушаш умаћи ћеш и зависши. Нека ше Бог иишиши.

61

дашум неознаш

ОФЕОМАХУ⁴⁸⁸

Ешо и мој драги Јован бори се с чудовишишима. Али ши имаш разум који се бори ирошив злоће иа шреба да се њиме служиши. Не оклијевај,

⁴⁸⁸ По грчкој митологији пргтвЈрила је Хера из љубоморе Зеусову љубавницу Ију у краву и повјерила је на чување њезином оцу Аргу који је по цијелом тијелу имао очи.

⁴⁸³ Изрека којом се описује нарочито жестока и необуздана дјелатност.

⁴⁸⁴ У тексту треба οἷτω исправити у οὐτω: *Симеон*, 46.

⁴⁸⁵ Античка грчка новчана јединица врло велике вриједности.

⁴⁸⁶ У читавом дисму настоји Теофилакт утјецати на младог намјесника да буде обзиран према његовим интересима и да га не мучи великим порезима. Смисао читаве поуке своди се на једно: добрим поступком с поданицима стећи ћеш заслуге код Бога и цара. Овим ријечима Теофилакт индиректно алузијом тражи посебан обзир за представнике цркве и благу порезну политику према њима. То је у супротности с опћом финансијском политиком цара Алексија I Кодшина.

⁴⁸⁷ У тексту треба εὐλοῦδάχα исправити у εὐλοῦδάχαξ: *Симеон*, 47.

¹⁸⁸ Михаил Офеомах био је царски чиновник и Теофилактово пријатељ. У списима помиреног синода 1090. у ствари Лава Халкедонскога, који се био бунео

иа ћеш се сиасиши одавде с најдрагоцјенијим благом: са сигурношћу иред Богом ишо је иружа доброша ирема иошчипенима. Смашрај да си сада иодвергнуш кушњи као они који се сиремају за олимпијске игре. Кад бих бар чуо ба је мој друг иосиао олимпијски иобједник. Пјевао бих ши иобједне ијесме досиојне штарих ијесника.

Meursius 8, PG 126

62

дашум неиознаш

ОФЕОМАХУ»

Мислио сам да сам највећи сирашљивац и био сам због шого несретан. Сада сам се уијешио јер видим да си ши још сирашљивији. Зашио си се шако иреилашио иогледа на оно ишо ја сшварно иодносим и још се радујем, ирема сам за ше иослове био иосве несиреман.

„Та познајеш наш живот какав је био беспослен и бескористан. И мирисао је саио по књигама и по животу старих, а тај нелш ништа што би било прикладно за овај нови и дјелатни живот. Али издржао сам и остао.“⁴⁹⁰

Meursius 10, PG 126, 376 A.

Пошребно је да се осмјелиш и да се ухвалиш у кошшац с шешкоћалиш.

„Јер ти знаш да се ту ради о бугарским. приликама, и ко се у почетку осмјели, убрзо ће разабрати да су то само ратне при-

против цара Алексја I Комнина кад је овај у несташници средстава за обрану Царства посегао за црквеном имовином, стоји на задњем мјесту међу свјетовним достојанственицима Μιχαήλ βεστάρχου και γραμματικῆς τοῦ 'Οφρομάχου (Михаила вестарха и граматика Офеомаха). *Montfaucon*, Bibl. Coisl. стр. 103. Но по писму изгледа да се наш Офеомах зове Јован. Из писма се види да је Офеомах био премјештен на неку нову управну дужност и да је тамо био извргнут тешкоћама и неугодностима, вјеројатно са стране неотесаних провинцијалаца (борба с чудовиштима). Из писма 62 (Meursius 10), упућеног истом Офеомаху, сазнајемо да је овај брзо устукнуо пред тешкоћама и помишљао да напусти своју нову дужност. Теофилакт га савјетује да устраје и указује на свој примјер. На крају каже да су тешкоће у Бугарској само на први поглед несавладиве, а касније ће их упознати и свладати. По томе изгледа да је Офеомах дошао на нову дужност на подручју Охридске архиепископије и да је, према томе, био близу Теофилакта. Офеомах је, значи, био царски чиновник у Македонији. Из наша два писма не може се разабрати да ли је он стварно ступио на своју дужност и онда помишљао да је напусти. У писму 62 (Meursius 10) Теофилакт каже да се Офеомах преплашио погледа на тешкоће и недаће. То се може тумачити и тако да је на све начине покушавао избјећи премјештају. Но и у том случају не може се знати да ли је у том успио или је ипак морао отићи у Македонију.

⁴⁸⁸ Види 61 нап. 488.

⁴⁹⁰ Теофилакт је био, дакле, у вези с Офеомахом још прије свог одласка у Охрид. Бодрећи пријатеља Теофилакт се позива на свој примјер. Према га пријашњи живот никако није био припремио за нове дужности, он се, кад је постао охридски архиепископ, смјело ухватио у кошшац с тешкоћама, опасностима и недаћама.

казе.⁴⁸¹ Затик ће их и надвладати и спасиће их, и садг ће се спасити, колико је то могуће“.⁴⁹¹

Meursius 10, PG 126, 376 B

Зашио ши желим много усјјеха и иокажи се досиојан науке у којој си се родио џ у којој си одгојен.*⁹³

63

дашум неиознаш

СОЛУНСКОМ МИТРОПОЛИТУ ГОСПОДИНУ ТЕОДУЛУ⁴⁹¹

„Само ту једну утјеху имамо, пресвети брате и владико, у ОВИЦ злим Данима да један с другим, разговарамо и да позивамо један молитве другога као савезнике у борби против оних који нас жалосте. И тако се обраћавдо твојој светости овим својим писмом и тражимо ћа шаљеш нашој слабости помоћ коју идаш, као слабовд и уморном\војнику снажног и одморног савезника. Говорим о твојим рукама јер ће ђамо оне, ако их уздигнеш на молитву, поразити Амалека^{19^} који стоји на путу божјој чети и који је пријечи да иде равно своји» путем. Јер он запосиједа све путеве и настоји понижавати царско сшећенство, најбољи удио⁴⁹⁶ господњи. Добро знаш ко је тај, од почетка отпадник и бунтовник, тиранин читавога

⁴⁹¹ Тако вјеројатно треба схватити εἰδωλα πολέμου. Израз εἰδωλον слика, (нестварна) приказа, истиче нестварну привидност опасности која се само на први поглед чини опасном.

⁴⁸² На темељу овог мјеста може се закључити да је нова и неугодна управна служба Офеомахова била у теми Бугарској.

⁴⁹⁸ Хришћанска вјера.

¹⁹⁴ Солунски митрополит Теодул, познат и из других извора, 1090. прксуствовао је помирењем синоду у ствари Лава Халкедонскога (*Montfaucon* Bib. Cois. 103), 1097. потврдио је копију светогорског устава (*Порфириу*, Историн Афона, 3, 179); на темељу његова реферата донио је цар Алексије Комнин једну новелу (*Zachariae V. Lingenthal*, *Ius graecoromanum* 3, 404).

⁴⁹⁵ Јасно је да Теофилакт у овом писму алудира на конкретне прилике и да има у виду одређену особу. Но изворна вриједност нашега писма смањена је тиме што Теофилакт, по обичају византијске епистографије, говори у алузијама које само адресат разумије. Ко се скрива иза библијске фигуре Амалека (Exodus 17, 8—13), није лако одредити. *Усиенски*, стр. 32, мисли да се ту ради о пррезнику Јаситу (исп. писма 23 и 24), који је Теофилакту задавао много муке. *Злашарски*, Историл II, 246, н. 1, мисли да се ради о Боемунду, владару јужноиталских Нормана, који је 1107—1108. напао балканске провинције Византијскога Царства и пустошио драчку и дијелове охридске теме (Епир и Македонију). Прво се мишљење може заступати, јер Теофилакт каже да непријатељ особито мучи и омета свећенство. То боље пристаје на порезника који у смислу фискалне политике цара Алексија I Комнина није имао много обзвара с порезним привилегијама црквене имовине. То, пак, што Теофилакт непријатеља назива бунтовником говори за Боемунда, јер га тако назива и у 39 (Meursius 65). Можда је Боемунд као католички владар посебно угњетавао православно свећенство. Тешко се, напротив, може протумачити зашто би Теофилакт порезника Јасита звао бунтовником. Зато је вјеројатније да се наше писмо односи на Боемунда, али и то остаје несигурно.

⁴⁹⁶ τὸ κράτιστον τοῦ κυρίου σχοίνισμα; σχοίνισμα је дио земљишта измерен мјером за дужину σχοῖνος, па онда опћенито удио.

свијета. Против њега те зазивамо, човјече божји. И нека се догоди нама и свивда које он угњетава да по теби постигнеадо сшакшање онои што нас жалости".

Meursius 11, PG 126, 376 D — 377 A

Од својих молишава имаћеш и сам користиш. I

64

дашум неиознаш

ЕПИСКОПУ СЕМНА^{49*}

Желио бих да под дојмом смрши других они који ме муче иосшану човјечнији. Али невоље их чине само шврђима, и као на смрш рањене дивље животиње наваљују не шшедећи ни себе ни друге. Осјвђају да УМ се ближи крај иа насшоје уироиасишиши шио већи број људи <да се не би могли радоваши ослобођењу. Нема наде да иромијене своју ћуд, јер УМ је злоћа иосшала ириродом. Али ииак морам чиниши своју .дужносш и молиши се да се ииоираве.*⁹⁸

Meursius 13, PG 126,

I

65

дашум неиознаш

ЕПИСКОПУ МЕРМЕНТЛА«о

Пише о класичној грчкој лишераШури:

„Недој од мене очекивати да та вдјеста тачно наведем⁵⁰⁰, јер су Харпије огеле чак и књиге.⁵⁰¹ Руке порезника одузеле су

⁴⁹⁷ Види нап. 444.

¹⁹⁸ Загонетно писмо, пуно библијских алузија. Ради се, дакако, о конкретним приликама у Охридској архиепископији. Вјеројатно се Теофилакт тужи на порезне чиновнике. Борећи се против њих постигао је знатне успјехе код виших власти (зато каже да им се ближи крај), али му се они зато још љуће освећују. Но можда се ово писмо односи на Боемунда, владара јужноиталских Нормана, и његов поход на Балкан

⁴⁹⁹ τω Μερμεντλόν. Епископско сједиште тога имена није ми било могуће утврдити. Исти наслов има и Meursius 20. Но од тога натписа не може се одвојити Lami 25: τω Μερμεντούλω, и Finetti 6, Lami 19: τф Μερμεντοπούλω. Како су у рукопису cod. Laurentianus 59, 12, по којем је Meursius издао своју збирку писама, натписи врло тешко читљиви, мораће се, да би се рашчистило то питање, чекати ново критичко издање Теофилактове кореспонденције, да се одреди узајамни однос ових адресата и да ли се код нашег писма доиста ради о црквеном достојанственику. В. 74 нап. 564.

500 Текст је овдје очито покварен: Ούτε γαρ τα χωρία ταῦτα ἐθέλει. με εἰδᾶσκει, в. Пријевод је дан по смислу који емендација у Migne-ову издању ἐθ-ἐλοϋεν διδάσκει не задовољава најбоље.

⁰⁰¹ Харпије су митолошке немани, пола дјевојке, пола птице, које су оштрим канцама отимале људима храну.

на« исто тако сваку могућност да читамо као Харпије Финејеву храну.⁵⁰²

Meursius 18, PG 126, 389 C—D

Даље иише о анишичкој лишерашури, филозофији и о библијским сиисима.

66

дашум неиознаш

АНЕМУ⁵⁰³

Пишашима из анишичких ијесника и из Библије Теофилаки изриче своју радосш шио му је адресаи дошао у иомоћ.

„Али срећом, што си се појавио код нас као бранич од зала, јер сам већ био очајао. И Лисија би рекао: Злоћа управљача постала је потпуна. И сада је градитељ утврда⁰¹ уништавао својину биједних, и сада је катепан^{50.5} вијао чак и пије-

502 Ф...еј син Посидонов. Митолошки јунак којему су, по одлуци богова, Харпије отимале храну из руку.

503 Истом адресату τф 'Ανέμω упућена су још писма 67 (Meursius 21) и 66, 67 (Lami 24, 26 и 33). При томе су Meursius 21 и Lami 26 разне текстуалне редакције истих писама. Успоредба ових паралелно традираних писама показује како је текст искварен и скрајње непоуздан. Само нозо критичко издање Теофилактове кореспонденције може дати поузданији текст. Док нема таквог издања сви се пријеводи морају сматрати провизорнима. Meursius-ов текст је очевидно бољи од Lami-јева па је пријеводдан по њему. И о Анему не зна се ништа поуздано. Васиљевски, стр. 321, сматра могућом везу нашега Анема с браћом Анемадима, Михаилом и Лавом, који су по причању Ане Комнине судјеловали у једној од урота против цара Алексија I Комнина (Аиа 12, 6). Анем се крсним именом звао Николај, како је видљиво из нашега писма. Симеон ће имати право кад због морфолошке разлике између 'Ανεμος и 'Ανεμας одбија могућност идентификације. Ипак је због нечитљивости натписа у рукопису Laurentianus 59, 12 потребан велик опрез. Обитељ Анемада потјече од једног кретског емира који се звао 'Ανεμας. (Du Gange, Коментар Алексијади, бонско издање, 643).

На темељу нашег писма и 67 (Meursius 21) може се закључити да је Анем дошао на подручје охридске цркве као виши управни чиновник, јер се Теофилакт нада да ће га он штитити од самовоље чиновника, *Злашарски*, Историн II, 271. С Анемом је Теофилакт био у пријатељским односима, како недвојбено произлази из писама. ⁵⁰⁴ καστροτιότης. Кастроитиоја је спадала међу тешке терете што их је држава наметала становништву. Била је то обавеза да помаже код градње утврда потребних за непрестане ратове. Кастроитиоја је једина радна обавеза становништва према држави (σγγαρεία) коју Теофилакт спомиње. На ту је обавезу држава полагала нарочиту важност и каткад је изузима код подјеливања потпуног ослобођења од обавеза према држави и фиску, па чак и код манастирских посједа. Изгледа да је држава у посебно тешким приликама прискљавала поданике да граде утврде далеко од свога краја. Временом се кастроитиоја, као и многе друге σγγαρείαι, све више претварала у новачно подавање. Исп. *Xanatalos*, стр. 46—47.

⁵⁰⁵ κατελάνος (провобитно κατελάνω = изнад) наслов војноуправних заповједника у тематском уређењу Византијског Царства. Испрва је то био наслов заповједника нижих војноуправних јединица. Исп. *Ј. Ферлуа*, *Ниже војноадминистративне јединице тематског уређења*, ЗРВИ 2 (1953) 74 и д. Касније је тај наслов почео потискивати израз стратег у означавању намјесника теме и вишег војног заповједника. Исп. *Glykatz*, *Administration*, 64 и д.

сак.⁶⁰⁶ Имају они и трећег⁵⁰⁷ који је по имену сличан Фа-
раону".

Meursius 19, PG 126, 393, A = Lami 24, PG 126, 540 D — 541 A

*Али сада ми је дошла помоћ ако нисам заборавио какав је мој Ни-
колај* ⁵⁰⁸.

„А Константина Херосфакта, о коме сам ти већ писао, што год те замоли за црквену убожницу⁵⁰⁹, поадогни по свом расуђивању. Јер он је адало дростодушан и уопће мек и ако га снажно не подупрете, могао би се показати посве неспособан. Господ нека те чува од свакога зла и невоље".

Meursius 19, PG 126, 541 A—B

67

*дашум неиознаш*¹⁰

АНЕМУ⁵¹¹

„Причаш ми оно о чему саад сањам, најадилји мени од свих људи, кад говориш да си постао варварин усред Бугара. Полшсли колико сам ја попио из крчага варварства који сам, толико година удаљен од сједишта мудрости и који саад се опио дивљаштвом."⁵¹²

Meursius 21, PG 126, 396 B = Lami 26

*Ко ће ми даши да се оицјем из крчага мудросиш ? Ти само завареаш
моју жудњу и несрешник осиајем без лијека.*

Но у овом случају неће се радити о тако високом достојанственику, јер би се Теофилакт тешко одважио да се о њему отворено тако погрдно изрази и да се на њега тако изравно потужи. Вјеројатније је да се ради о кателάνος, заповједнику кателανίον, ниже јединице у теми. Исп. Dölger, Finanzverwaltung, 73, E. Stein, Untersuchungen, 22; C. E. Zachariae von Lingenthal, Geschichte des griechisch-römischen Rechts, 3. изд. Berlin 1892, 380, Н. 379; Xanlatos, 46, Н. 174. Због тога није основан закључак Симеонов, 69, н. 1, да је Анем морао бити врло висок достојанственик, виши од намјесника теме. Исто понавља, без цитата, Ђжолев, 90 н. 3. ⁶⁰⁶ Вијати је овдје технички термин код спремања жита. То је поступак којим се зрње одваја од плевне. Катепан вије чак и пијесак не би ли нашао више зрња за потребе војске.

δον Текст је покварен: ην τι καὶ τρία αὐτοῖς. Пријевод је дан по смислу. Исто Симеон, стр. 69.

⁶⁰⁸ Крсно име Анемово.

⁵⁰⁹ πτωχοτηματίων. Бригу о социјалним установама (болницама, сиротишницама, убожницама, старачким домовима и сл.) водила је у Византијском Царству црква. У овом случају помажу, међутим, и државни органи.

⁶¹⁰ Из самог писма је видљиво да је писано након дугог боравка у Охриду. ⁶¹¹ Исп. 66, нап. 503. Пријевод према тексту који доноси Meursius. Његови текстови су, по правилу бољи, од оних које даје Lami.

⁶¹³ καὶ ὡς ἐμε-9-ύσ-9-ην τῆς ἀμουσίας · ἀμουσία = помањкан,е Муза, дакле естетско и интелектуално дивљаштво.

„Нама који смо већ дуго у зедљи Бугара постало је просташтво друг код јела и огњишта. А ти се немој вдекушасто подруживати онима који знају. Јер си тек негдје јучер пустио књиге из руку⁵¹³, па ти још одјекују ријечи мудраца".

Meursius 21, PG 126, 396 C

Уосшалом, иослао сам ши једну Хризосшомову књигу.

68

*дашум кемознаш*⁵¹⁴

ВЕЛИКОМ ДОМЕСТИКУ, ГОСПОДИНУ ХАДРИЈАНУ⁵¹⁵

„Ја сам већ био умро, надасве поштовани, највећи мој заштитниче, и био сам. доспио већ у најдубљи Хад, и сада по теби устајем, из мртвих и поново добивад слабу душицу, и скупљаш иш кости и слажеш све што се било распало и гојиш «и вдесо на костима и око њега напињеш кожу и постајеш ми тако дароватељ живота. Хоћеш ли да скинем застор нејасноће и да ти покажевд слшсао тог говора? Гледао сам, смутњу садашњег живота и безобразну похлепу и дрскост која се тако бестидно прокурвала и сада све скврнави. И утјеривачи пореза⁵¹⁶ више су разбојници него порезници⁵¹⁷ и божанске законе исто као и царске наредбе сматрају паучином која хвата мухе али је оће кидају, да споменелда ту Анахарсидову⁵¹⁸ изреку пред Солоноад. А својина хришћанскога народа одводи се и односи и нелш ко да избави и да спаси. Свака је нада у спас била одузета. А нада се с правом, дгоже назвати дахом душе замрзнуте у несрећама.⁵¹⁹ Све су ми се мисли биле расшшнуле и лежао сам умртвл>ен, јер сам очајао да се зло адоже поправити.

Али кад је власт над мојим приликама преузео твој надасве племенити зет⁵²⁰, младица добре волЕ>е, тај љиљан у долинама

⁵¹³ Lami-јево παρήκας овдје је боље од Meursius-ова παρήκα.

⁵¹⁴ Писмо је свакако написано прије 1105, кад је адресат умро. *Злашарски*, Нам. 153, мисли да је писмо написано 1100—1101, јер је у то вријеме Никифор Вријеније напустио мјесто намјесника теме Бугарске. Датум је добивен на темељу опћих закључака и не може се сматрати основаним јер се оснива на претпоставци да је тема Бугарска тада још била неподјељена.

⁶¹⁵ Хадријан Комнин, брат цара Алексија. Исп. 3, нап. 17.

⁵¹⁶ τοῦς та δημόσια πράττοντας.

⁶¹⁷ φορολόγους.

⁸¹⁸ Скитски краљевић који је путовао у Грчку ради образовања.

⁶¹⁹ Нада је дах душе, кад она престане може се с правом говорити о смрти. Зато је слика са смрћу на почетку писма била оправдана.

⁵²⁰ Хадријан Комнин није имао дјеце па то не може бити зет по кћери. Зет по сестри такођер не може бити, јер ти у то вријеме више нису били младићи. У обзир долази само Никифор Вријеније, муж Хадријанове нећакиње, познате хисторичарке Ане Комнине, кћерке цара Алексија. Исп. 59 (Meursius 6) писмо писано кад је Никифор дошао као намјесник у Македонију. Он је био Теофилакту склон, али је брзо напустио то мјесто. *Злашарски*, Нам. 149—152; *Усиенски*, 29, н. 2, мисли да се ради

гдје је сада стјечиште зала, та ружа међу трњем које све боде, та душа која је заиста од Бога надахнута, угледао сам необичан за мене приказ: ријека која тече кроз слану воду, а остаје слатка и путник који пролази кроз блато а да се не упрља. А разувдио сам да су то посљедице твојих упута.⁶²¹ Тада је дух добре наде, који је био одлетио, опет к мени долетио, и све се око мене погодило што и у оновд страшном привиђењу Езекијелову.⁶²² Зар сам, ти дужан малу захвалност у молитвама и славопојкама, теби који си ми вратио душу и живот? Зар не управо толику, колике клетве, ако је то допуштено рећи, дугујем непоправљивад непријатељивда честитости, душегупциада и разаратељима живота?

Али јао, што нам сегодогодило. Истински љиљан, тај младић⁶²⁰ и ружа кратко је вријеме замиришао и још је већма по сиромасимд Богу постао миоиришао, којему је угодније замиришао дим. његових дјела него ли дим жртве древнога Ное⁶²³, а затим је отишао на ваш зрак⁶²⁴ и оставио нам саадо неутјешиву ушомену. Јер ко ће сада за људе без посједа скупљати сувишке? Ко ће сиродахе уздизати у ред имућних? Ко ће чинити да сирочад буде готово захвална смрти, јер им је одузела слабе родитеље и дала у задфну тако моћнога? Чије ће одредбе као одјечи божје доброте подупријети међаше удовице? Чије ће очи пролити сузу за оне којима се догађа неправда и још више плакати због оних који неправду чине, јер су они више изгубили, и пожурити сам, да обада странада исправи штете, једној већу а другој «ању? Кога ће сиромаш наћи за осветника против богатих грабљиваца, а богаташ за браниоца против злоћудних и потворних сирожача?⁶²⁵ Којег ће слугу сада наћи слуге божје⁶²⁶, слугу који се не јамги за достојанствима, како то ревно чине безбожници?".

Meursius 24, PG 126, 404 D — 405 D

Који ће досхојансхвеник све свећенике смашраши вишима од себе? Јер многи немају иошишована ирема црквеним људима и жажо се онда шакви људи смију мијешаши у иослове хришћана?

о Григорију Габри, сину Теодора Габре, дукса трапезунтскога (Ана, 8, 9). Но тај је након неуспјелога одметнућа његова оца 1092. отпремљен пловдивском дуксу да га чува у градској тврђави. Све ако га је цар и брзо ослободио, не би могао лако постати заповједник теме.

Теофилакт очито настоји овим ласкавим писмом потаћи великог доместика Хадријана Комнина да пошаље у тему Бугарску намјесника склоног епископу.

⁶²¹ Добра дјела чини Никифор Вријеније потакнут поукама Хадријана Комнина.

⁶²² Старозавјетни пророк.

⁶²³ Генеа 8, 20—21.

⁶²⁴ У Цариград.

⁶²⁵ *Xanatalos*, стр. 58 и 59, упозорава да на овом мјесту Теофилакт спомиње социјалне супротности свога времена. То су богати земљопосједници (οι δυνατοί) и сиромашни слободни сељаци и зависни парици. Теофилакт велики дио неволџа сиромаша приписује динамитима. Термин οἱ δυνατοί потјече из новела X вијека. Теофилакт овдје употребљава класичне изразе πλοῦστοι и πένητες. Али као представник црквеног⁶²⁶ велепосједа Теофилакт се уједно боји злобних и потворних сиромаша. Свећенство.

„И ко ће, што је невјеројатно видјети и сазнати на тако високу положају, лишавати се чак и онога што је потребно само да Бугари не би роптали? Само у једном, је надасве поштовани растушио своје вјерне слуге, што не само да су остали без добитка, него су чак потрошили и оно што су прије имали и нашли су, према пословици, угљен мјесто блага, и тако су се опекали гдје су очекивали да ће уживати. Или, боље и истинитије, нити њих није растушио, јер су величанство таквих младићевих дјела шатрали већим од свих добитака и повећањем а не губиткоадбогатства. Јер такви морају бити добре слуге да радије одабирау сиромаштво које господара обогашује похвалама, него богатство које осиромашује у погледу доброг имена. Али лијеп и добар севаст⁶²⁷ мора се клонити власти, која је уистину мјесто зла, шатор Кедарски или жељезна пећ.⁶²⁸ И зато салш што не лети к вашей блаженству. А они који су уживали његову честитост, тугују, јер ће теже него прије окусити невоље, јер зло је горе након што сио окусили добро. Али ће зато теби и твојима, јер тако учиш и јер се тако од тебе уче, молити од Господа прилив сваког добра. А ја се не стидим да код тога стојим у првовд реду. И нека Бог да вама садшма и вашима и свима око вас савршенство у добру, добробкт и благостање и нека вас напросто чува од свакога зла и невоље".

Meursius 24, PG 126, 408 A—C

69

дашум неиознаш

СЕБАСТУ ПАКУРИЈАНУ⁵

Дивим ши се шио својим малим гријесима иридајеш велико значење. Сиознаја себе иочешак је сјаса. Слиједи хришћанско учење и буди савршен изнад људске иприроде.

Meursius 25, PG 126

⁶²⁷ Никифор Вријеније имао је тада још наслов севаста (σεβαστός), премда је већ био ожењен царевом кћерком Аном. Убрзо је добио наслов цезара. Овдје се налази још на почетку своје каријере.

⁶²⁸ Старозавјетни изрази за несретна мјеста.

⁶²⁹ Види 54, нап. 440. Но наш Пакуријан није идентичан с Григоријем Пакуријаном млађим. *Усиенски*, стр. 11, исправља натпис нашега писма према Codex Vaticanus 509, pass. II, f. 349, у: τῷ σεβαστῷ Πακουριανῷ, υἱοῦ (можда τῷ) Νικολάῳ. Ради се, дакле, о другом неком иначе непознатом рођаку. *Усиенски*, 14, н. 3, и *Василеевски*, стр. 159, мисле да је Николај Пакуријан син великог доместика Григорија Пакуријана. Остаје, међутим, необјашњено зашто велики доместик у типичу бачковског манастира, гдје даје обиље података о себи и својим рођацима, није споменуо свог сина. Тон нашега писма сличан је тону других двају писама упућених Пакуријану: 54 (Finetti 14) и 60 (Meursius 7). Није искључено да су сва та писма писана Николају Пакуријану, зету великог друнгарија и млађем рођаку великог доместика Григорија Пакуријана, намјеснику негдје на подручју Македоније. Неки је преписивач можда погрешно додао криво крсно име према познатијем великом доместику. Но док се тако нешто не докаже, морамо разликовати Григорија и Николаја Пакуријана, од којих је само први био управитељ на подручју Охридске архиепископије. Исп. *Katičić*, стр. 396.

ХАЛКЕДОНСКОМ ЕПИСКОПУ, ГОСПОДИНУ МИХАИЛУ⁵³¹

„Док су се грабили саадо стварна добра црква, пречасни брате и владики, било навд је тешко, али нам је та жалост налазила другдје олакшање јер свдо видјели да баревд на духовном подручју не трпе уштрб, и у том сздо налазили велику утјеху. А сада када се и у то дира, нестала је свака утјеха. Јер док божански и свети канони ништа друго нису сматрали важнијим него да се свачије подручје сачува непровдијењено и да се надутост свјетовне власти не умјеша у ствари духа⁵³², дотле они који су добили поуку да каноне и другима објављују и да исправљају оне који против њих гријеше, управо они баш највише отхрањују и његују непослух према њизда и гурају се у туђа подручја и газе сваку божанску и људску правду.⁵³³ Не знам какву можемо добити утјеху, осим да се учињено зло поправи.

У вјери да ће наше ревно заузилшње товде не мало допринијети, упућујем те у то што се код нас против канона ради. Иада једна парохија Кичево-³⁴, недој се смијати том варварском имену, и она спада у нашу архиепископију. У њој је неки монах почео подизати молитвени дом и ја *сам*, га у том спријечио, јер је тај посао био започео мимо мојега одобрења и тиме је поступао против канонских одредаба и против државних закона. А он је на то одговорио да је добио патријархово ставропигијално писадо³³ и да је на теиелу тога започео свој посао. Ми смо га на то свезали оковилш забране опћења (ἀκοινωνησίας), и тиме смо га казниш казном коју, како знаш одређују канони.

⁶³⁰ У времену док је халкедонски епископ Лав био уклоњен са своје катедре због сукоба с царем Алексијем на његову мјесту био је епископ Михаил. Из тога би произлазило да је наше писмо написано у раздобљу 1086—1090, јер у тим је годинама Лав био у прогонству. Послије помирбеног синода 1090. вратио се на своју катедру и не зна се до када је на њој остао. Но како је, према садашњем стању истраживања, Теофилакт тек 1091. постао охридски архиепископ, не може наше писмо бити написано у том раздобљу. Писмо је онда написано касније и можда је Михаил након смрти Лавове поново постао халкедонски епископ. Не може се претпоставити да је Теофилакт ово писмо написао одмах послје свог доласка у Охрид 1090, јер се из писма види да је већ дужи времена прије имао неприлике с порезницима.

⁵³¹ Види нап. 530.

⁵³² Трећи екуменски синод, канон 8.

⁵³³ Алузија на цариградску патријаршију која крши црквене законе.

⁶³¹ Κίτταβα, што је по мишљењу Симеонову, стр. 90, покварено и треба исправити у Κίτσαβα. Кичево се помиње као подручје Охридске архиепископије у првој хрисовуљи цара Василија II (Κίτσαβιν).

⁵³⁵ Документ којим главар аутокефалне цркве одобрава оснивање манастира, који остаје под надзором поглавара који је дао ставропигијално писмо. Такви су манастири независни од локалне епархијске управе. Теофилакт сматра кршењем своје аутономије што је патријарх издао ставропигијално писмо за оснивање манастира на подручју Охридске архиепископије и јаким ријечима истиче потпуну независност

Ми ту ствар нисдо узели олако и писали смо о томе пречасновд хартофилаксу господину Петру⁵³⁶, колико су допуштали оквири једнога писма. А пишеадо и твојој богољубној и због тога канонима оданој честитости, да и ти о товде говориш с њим, јер он зна бол>е од сваког другог што канони одређују и која казна пријети онима који желе прекршити њихове одредбе, осим, што је, не знам како, допустио да се такве ствари догађају, којивда се протјерује сваки ред и дшр у црквада и крв Христова проливена да поадири све, показује се испразнсвд. Јер каква удијела има цариградски патријарх у Бугарској?⁵³⁷ Он нема над њом нити права рукоположења јер је она добила аутокефалног архиепископа, нити је патријарх с њовд у вези наслиједио било какву повластицу. И ко ће надзирати и исправљати грешке монаха у данастиру који би тако настао по његовој одлуци? Свакако онај исти који влада и управља другиад патријарху подложнимвдонасивдаи зовеадо га егзархоад. А ко је тако исхлapiо од старости и престарио, да употребим стих из комедије у трагичној прилици⁵³⁸, да мирно подноси присутност цариградског егзарха у Бугарској, и да не поступа с њиме као с прељубником и да не покаже бијес пун љубсвдоре, како каже Салаадун. Мислим да таквога неда. И ко други не ће негодовати већ само кад чује о ТОМ безакоњу, барем док још има побожности међу пaиnа и док наш поредак још стоји под утјецајевд канона? Ако дакле наше писмо и твоја ријеч постигну оно за чим тежимо, нека је хвала Богу реда и мира. Нека буде хвала и вашој љубави, за коју се говори и вјерује да је истовјетна с Богом.⁶³⁸

А ако се моћни покажу глухи превда захтјеву да поправе зло које се догађа, биће потребно да повичемо још више у јавности и да своју невољу испричамо већем броју људи, не би ли се нашли такви који хоће и могу то излјечити. Али ти се моли да све пође

своје цркве. Но према Еклоги, закону иконоборачког цара Лава III, взданом 726, и Епанагоги Василија I (867—886), имао је цариградски патријарх право да издаје сгавропигије на подручју других аутокефалних цркава. Изгледа да су односи између Цариграда и Охрида били у то вријеме врло напети, Симеон, стр. 91. н. 1, и *Златарски*, Историл II, 330. Теофилакт није писао самом патријарху, јер није желио улазити у личне распре са својим добротинијем, него се обратио хартофилаксу Петру и zealкедонском епископу Михаилу. Тиме је протест постао јавнији, *Златарски* Историн II, 330—331. Није вјеројатно да у овом спору, гдје се Теофилакт бори за аутономна права своје цркве, треба тражити националне мотиве. *Златарски*, Историл II, 330, мисли да је можда монах, оснивач самостана у Кичеву, био Славен (Златарски каж Бугарин) и да га је Теофилакт зато прогонио.

⁵³⁶ Високи достојанственик цариградске патријаршије. Хартофилакс (χαρτοφύλαξ) је вршио дужност архивара и тајника у црквеној администрацији.

⁶³⁷ Охридској архиепископији. Аутономна охридска црква била је наставак самосталне славенске цркве у Самуилову царству и зато се, као и царство, назива бугарском.

сaе Цлхира стих 398 из Аристофанове комедије *Облаци*. Текст код Migne-а је нешто искварен, али се на темељу Аристофанова текста даде поуздано поправити.

³⁹ Тако преводим нејасно и вјеројатно искварено мјесто: χάρις δὲ καὶ ἡ ἀγάπη, ἣς καὶ αὐτὸς καὶ αὐτὸς θεὸς εἶναι καὶ λέγεται καὶ πιστεύεται.

И како можеш казати да нисад послушао мога господара и нисавд писао проксвду и послао му свећеника?⁵³¹ Зар му га нисад послао и прије, премда се вратио преварен од Египћанина? И по други пуга сам га послао заједно са стражаршна.⁵³² Ко то настоји предобити твој чисти дух против нас? Неки подвдуки човјек, како изгледа, а можда и сам, ђавао. Али њега, когод био, нека удари Господ и нека сатре његову злоћу а њега нека лнјечи. Тебе пак нека нам чува чнсгим као прозрочну ријеку".⁵³³

Lami 13, PG 126, 524 D — 525 C.

73

дашум неознаи⁵³⁴

ЕПИСКОПУ ПЕЛАГОНИЈЕ⁵³⁵

„Сазнао сам, пречасни брате, да су се наше ствари у последше вријеаде прочијениле и да је пријашњи наш стратег"⁵³⁶ свдјењен и да је дошао господин Еудал"⁵³⁷ да истражи његово дјеловање и да је сад постао стратег Михаил, син господина Полиеукта⁵³⁸, плевденит по душа и очинској слави. Кад се то дакле тако догодило

⁵³¹ καὶ εἰς τὴν τοῦ κληρικοῦ μὲν ἀποστολὴν οὐκ ἔγραψα τῷ προξένῳ;
⁵³² ταξέωτοας. Овај нам одломак остаје загонетан, јер не познајемо нити особе нити околности.
⁵³³ σε διαφυλάττοι ἡμῖν ποταμόν ὡς ὑδάριον εἰπεῖν ἀδόλωτον. Јамачно искварен текст.

⁵³⁴ Мишљење *Златарског*, Историн II, 311, да је ово писмо у вези с одласком Јована Таронита с положаја дукса теме Бугарске 1106. нема подлоге у самом писму. А и његова хронологија заснива се на кривој претпоставци да је у наше доба још постојала неподјељена тема Бугарска. Још се мање могу прихватити *Симеонови* (стр. 214) закључци. Види нап. 559.

⁵³⁵ τῷ Πελαγονίας. Пелагонија је средњовјековно грчко име за Битољ. Под својим славенским именом (Βούτελις) Битољ се већ у првој хрисовуљи цара Василија Пспомиње као сједиште једне епархије Охридске архиепископије. О имену Пелагонија види нап. 462.

⁵³⁶ *Златарски*, Историд II, 311 и д., мисли да се по великом интересу Теофилакову може закључити да је, пријашњи стратег, Теофилаков непријатељ, дукс теме Бугарске Јован Таронит. Види нап. 543. Из мржње и презира Теофилакт га зове само стратегом, премда му припада наслов дукс. У XI вијеку наслов стратег био је изгубио своју вриједност и не означаје више заповједника теме него њему подређеног локалног стратега. Теофилакт је, по мишљењу Златарскога, интервенцијама код моћних људи цареве околине постигао да се дукс опозове. Послана је комисија да развиди ствар. Она је засијдала у Битољу и у нашем писму моли Теофилакта свог тамошњег суфрагана да утјече на послове истражитеља у његову корист. Златарски мисли да је и битољски епископ био члан истражне комисије.

Но ако без унапријед створена мишљења прочитамо наше писмо, видјећемо да је нови стратег дошао на мјесто старог. Тај нови стратег није дукс теме Бугарске, у том се слаже и Златарски. Но у том случају ни први стратег није био дукс, јер из текста недвојбно произлази да је нови стратег замијенио старог. Ради се дакле о локалном намјеснику у пелагонијском крају (Пелагонија је у то вријеме већ била независна фискална тема). С њим је Теофилакт имао спор. У свему осталом је интпретација Златарског исправна.

⁵³⁷ Иначе непозната особа.

⁵³⁸ Нови стратег.

и они су доји суци⁵³⁹, пишед твојој светости да њада руководиш колико је то могуће. А нарочито Димдтријем⁵⁴⁰ који ивда више непријатеља, јер је јавно дјеловао и није догао свима бити угодан, како је рекао неки погански филозоф, да не наведем ријечи саадога Господа, како је код нас боље: Јао вама, каже, када људи говоре добро о ваада.⁵⁴¹ Подози и«, ако наиђу на какву хешкоћу. Јер све што припада велеславном господину Еувдтију⁵⁴² твоје је и што припада теби његово, ако још траје љубав. И руководи у свевду посјетиоцииа. Јер знаш несталност, или да се изразвд према Светом писаду, таштину овога свијета и како је рекао један од наших мудраца: не мути смућену душу. Нека ти Господ даде разбор у свему⁵⁴³ и свој страх, и нека учини да се у твојој души укорјени страх па да нађе да си читав плодан трс у Господину, како каже Јеремија, и да те посади у свом рају и нека те увијек посјети посјетош из светога мјеста".

Lami 15, PGJ126, 528 B—D

74

дашум неознаиш

МЕРМЕНТОПУЛ У⁵⁴⁴

Веселим се кад ши ишием, а још бих се више веселио кад бих добио одговор. Поведи ме к швојем огњишшу леиоше:

⁵⁴⁵ Нови стратег и истражитељ одлучиће о свему што је било спорно између Теофилакта и пријашњег стратега. О чему се при том ради, не можемо знати. *Симеон*, стр. 214, упозорава на Теофилактово прогонство у Пелагонији. Исп. 13, 9, 12 (Meursius 39, 41, 43). Он мисли да је та комисија послана и стратег смијењен након што су Лазареви клевете и зулум поргзника Теофилакта присилили да оде цару у Никомидију да се оправда. Писмо 6 (Lami 1) у којем говори о повратку из Никомидије односи се, по његовом мишљењу, на исто путовање које се описује и у писму 39 (Meursius 65). То је писмо писано 1107/8, па је и наше писмо из тог времена. Тај се закључак заснива на читавом низу недоказаних и дијелом врло проблематичних претпоставки па се никако не може прихватити.

⁵⁴⁶ Према тексту Migne-ова издања тешко се може прихватити мишљење *Златарског*, Историд II, 312, по којем је то Теофилаков брат, јер на њега треба нарочито утјецати у Теофилакову корист. Међутим, даљњи текст као да оправдава тумачење Златарскога. Тамо изгледа као да Теофилакт моли пелагонијског епископа да се нарочито заузме за Димитрија, јер овај има непријатеља. Биће, дакле, текст искварен, што је у Lami-јевој збирци нарочито често, и Димитрије ће, вјеројатно, ипак бити Теофилаков брат.

⁵⁴⁷ Еванђеље по Луци 6, 26.

⁵⁴⁸ Иначе непозната особа. Неможе се идентифицирати с Еуматијем Полиеуктом, о којем пише Ана Комнина, 14, 1, *Златарски*, Историн II, 213. Издани текст не допушта да се поистовјети с горе споменутим Еумалом.

⁵⁴⁹ 2. посланица Павла Тимотеју, 2, 7.

⁵⁵⁰ Исп. 50 (Finetti 6), 65 (Meursius 18) и 20 (Lami 25). Међу СВЈСТОВНИМ достојанственицима, који су узели учешћа у помирбеном синоду 1090. у ствари Лава епископа Халкедонскога, спомиње се и Νικόλαος πρωτοπρωτόδρου της συγχλήτου καὶ μεγάλου δρουγγαρίου της βίβλης Μερμεντόλου. *Montfaucon*, Bibl. Coisl. 204. Адресат нашег писма је, вјеројатно, његов син. *Васиљевски*, стр. 330.

„Јер ја сам заробљен од необразованости која нас овдје угњетава и требам некога који ће ми освјежити памћење и опет лге одвести у мој свијет. Буди ми ти то".

Lami 19, PG 126, 533 B

И ис даљине уживаћу у швојем говору који је сладак као мед.

75

дашум неиознаш^{1*0}

НАУПАКТСКОМ МИТРОПОЛИТУ ХРИСОВЕРГУ"⁶

Бог ме је избавио од невоља :

„А када нам, Бог даде прилику да одемо у Канински крај⁵⁶⁷, можда ћемо се састати с твојом светошћу, ако је то воља божја".

Lami 27, PG 126, 544 D

Сиид ме је било иисаши ши иреиоручено иисмо за швог власишиог браша.

76

дашум неиознаш

ПЕЛАГОНИЈСКОМ ЕПИСКОПУ^{5 8}

Пошиче га на ироучавање Свешога иисма.

Lami 28, PG 126

77

дашум неиознаш

ИГУМАНУ МАНАСТИРА У АНАПЛУ, ГОСПОДИНУ СИМЕОНУ^{5"}

Развеселио сам се кад сам видио човјека ио коме ши сада шаљем ово иисмо:

„Јер пустош у којој смо осуђени да боравшш, а по својим жељавда смо се већ вратили у Египат, добра је гојитељица звдија и

⁶⁶⁵ *Acta Albaniae*, 1, бр. 71. одређују датум овога писма 1092—1107. То је готово читаво раздобље из којег потјече Теофилактова кореспонденција.

⁵⁶⁶ Хрисобрег (Χρυσοβέργης) је био митрополит у Наупакту (Лепанто) на сјеверној обали Коринтског залијева.

⁶⁶⁷ τὰ τῶν Καννίνων. Градић у јужној Албанији који постоји још и данас. Спомине се у првој хрисовуљи цара Василија II као град у главничкој епархији. У XIII вијеку постала је Канина сједиште властите епархије (ὁ Ἰλλυριοῦ καὶ Καννίνης).

^{5 8} Види 73, нап. 555.

⁶⁶⁹ Τῇ ἡγουμένῃ τῆς ἐν τῷ Ἀνάπλῳ κερφ Συμεών. Адресат је непознат. Ὁ Ἀνάπλους је лијева обала Босфора од Цариграда до Црног мора, јер тамо бро-

шкорпија и због злоће људи не може ништа добро родити.⁵⁷⁰ А ако извана прими нешто добра, вдијења га и чини себи сличшвд".

Lami 29, PG 126, 548 B

Защо сам се обрадовао шом човјеку, иогошову ишо сам могао од пега сазнаши новосии о вама и иосебно о шеби. Но радујући се за вас заборадио сам да се иошужим на своје ирилике. Могу рећи само шо: да ме нг чува Бог, били би ме живог ирождри грешници који на нашим раменима граде зграду зла. Защо се молише увијек за нас:

„Јер су ови дани зли⁵⁷¹ и сваки ће брат петом ударити свога ближњега, и укућани су непријатељи и порезници увијек пабирче по нама. И заиста се на владаре излило понињеже и нестао је честит човјек са земље. Сви грабе кожу с меса и свако гради свој Сион у грабежу и неправди."

PG 126, 549 A—B

Пијавица сада има безброј кћери. Тако је одједном иосшала илодна. Защо сада дрићем као ируш. Не могу се бавиши књигама јер ме у шоме иријече бриге. Защо се молише за нас⁵⁷¹

78

дашум неиознаш

КАМАТИРУ ГОСПОДИНУ ГРИГОРИЈУ³

Као ишо ирнци више воле своју ружну дјецу него шућу лијеу, шако неки неираведни суци много држе до својих неираведних иресуда. Защо нас не илаше зле вјешишине наших неиријашеља. Сшани на обрану своје одлуке и заишиши се ишишом ријечи:

„Ако устреба да изнесе« пред цара што је учињено са селом⁵⁷⁴, радије бисмо пристали да се скине сунце, него да ви поправите што

дови плове против струје. Код Стеша је тамо био манастир који се звао ή εν Ἀνάπλῳ μονή. Изгледа да је Теофилакт био у посебној вези с тим манастиром. Текст нашег писма јако је искварен.

⁵⁷⁰ Такав би, по Симеону, стр. 229, могао бихи смисао исквареног мјеста: ἀνθρώπων δε ἄλλα μη δυνως ἐξεικαλων ή καμία ὡς αραθόν τι γεννήσασθαι.

⁵⁷¹ Посланица Павла Ефежанима 5, 17.

⁵⁷² *Злашарски*, Историл II, 292, мисли да су то алузије на Јасита и Јована Таронита. То је, међутим, пуко домишљање. *Николаев*, стр. 169, мисли да се ту ради о денунцијантима који су радили за порезнике.

⁵⁷³ Види 59, нап. 466.

⁵⁷⁴ τὰ ἐπὶ τῷ χωρίῳ πραχθέντα. Симеон, стр. 233, и *Злашарски* мисле да је то село 'Εκκλησία..'. Међутим у писму, колико га уопће можемо разумјети, нема ништа што би показивало да се ради баш о ТОМ селу, а не о Могили или било којем другом.

смо лш разрушили, осим ако мислиш да је захтјев за уношењем предмета у записник запрека да се ствар изнесе пред цара, јер смо то врло упорно затражили. Али ако се то догоди, врло радо ћемо прихватити стављање у записник."⁶⁷⁵

Lami 30, PG 126, 552 A— B

Немој да сам ја крив за шеоје неирилике.

79

дашум неиознаш⁵

ГОСПОДИНУ НИКИТИ ПОЛИТУ⁶"

„Из своје куће својој кући иде главнички⁶⁷⁸ епископ од нас к теби, поштовани од бога брате, а њега смо и ми на то наговорили. И у другим је стварима човјек нерасположен, јер је против своје воље узео на се терет епископије и толико је узмицао од непогодног терета, колико се други журе да га уграбе".

Lami 32, PG 126, 553 C—D

Али ја сам га наговорио и шо, међу ссшалим, надом у шебе. Сада му иомогни и немој да се моја увјеравапа искажу несиравданим.

⁶⁷⁵ το ζητεῖν ὑπομνηματισθῆναι την πράξιν. Текст читавог писма тако је покварен да је једва могуће разумјети макар и главне мисли. Потанкости је већином потпуно немогуће разабрати. Пријевод овог одломка, који је у оригиналном тексту неразумљив, донесен је према схваћању Симеонову, стр. 232. Тек критичко издање омогућиће да се ово писмо доиста разумије.

^{me} Acta Albaniae, I, бр. 70, датира ово писмо у 1092—1106. То је готово читаво раздобље у којем је настала Теофилактова кореспонденција.

⁵⁷⁷ Τέρ χυρίς> Νικήτή τφ Πολίτη. Непозната особа. По начину како га Тесфилакт ословљује може се закључити да је био црквеви достојанственик.

"· ό Γλαβηνίτζης. Види 51, нап. 428.

ТАБЕЛАРНИ ПРЕГЛЕД ТЕОФИЛАКТОВИХ ПИСАМА

Рел. број писма	У збирци Finetti	У збирци Meursius	У збирци Lami	Адресат	Из године ?
1		(12)*	9	Никифору Мелисину, цезару	1091.
2	—	—	5	» » »	1091.
3	1	—	2	Хадријану Комнину, великом доместику	1091—1092.
4	—	—	12	Јовану Дуки, цареву шурјаку	1093.
5	16	—	—	Видинском епископу	1094.
6	—	—	1	Марији, царици	1095.
7	11	—	—	Епископу Китра	1096—1097.
8	—	—	10	Дијавологиру, епископу Девола	1096—1097.
9	—	41	—	Никифору Вријенију, цареву зету	1097—1105.
10	—	30	—	Хадријану Комнину, великом доместику	1097—1105.
11	—	34	—	»> Ј» »>	1097—1105.
12	—	43	—	>Ј Ј» » Ј»	1097—1105.
13	—	39 (35,36,38)	(12)	Николи Каликлу, лекару	1097—1105.
14	—	44	—	Михаилу Пантехну, цареву лекару	1097—1105.
15	—	46	—	Јовану Перивлептену	1097—1105.
16	—	51	—	?	1097—1105.
17	—	23	—	Григорију Тарониту	после 1103.
18	—	55	—	Никити, цареву лекару	пролеће 1106.
19	—	73	—	Михаилу Пантехну, цареву лекару	1106.
20	—	63	—	Константину Дуки, севасту	око 1106—1107.
21	—	64	—	» »Ј »>	око 1106.
22	—	71	—	Григорију Каматиру, протасекретису	1106.
23	—	33	—	Јовану Палеологу, цареву рођаку	око 1106—1107.
24	—	—	7	Јовану Комнину, севасту	око 1106—1107.
25	—	—	8	>» » »	око 1106—1107.
26	—	—	13»	» » »>	око 1106—1107.
27	—	—	16	Сину севастократора	око 1107.
28	—	—	17	»>	око 1107.
29	—	—	18	» »	око 1107.
30	—	68	—	Константину Комнину, дуксу	?
31	—	—	6	Сину севастократора	?
32	—	—	20	» »	?
33	17	—	—	Епископу Сардике	око 1107.
34	18	—	—	» »	око 1107.
35	19	—	—	» »	око 1107.
36	—	32	—	»	око 1107.
37	—	17	—	Епископу Крфа	1107—1108.
38	—	22	—	»Ј »	1108.
39	—	65	—	Јовану Пантехну	1107—1108.
40	—	29	—	Никити, ђакону халкедонског епископа	1107—1108.
41	—	—	22	Никифору, хартофилаксу	1107—1108.

Ред. број писма	У збирци Finetti	У збирци Meursius	У збирци Lami	Адресат	Из године ?
42		58		Епископу Китра	1107—1108.
43		56		Николи Каликлу, лекару	1107—1108.
44		67		Епископу Дебра	1108.
45				Григорију Каматиру, протасекретису	1108.
46		53	ƒ	Макремволиту, архонту Преспе	1108.
47		48		Ученицима Бугарима	око 1108.
48	3			Махетару	?
49	4			Николи, патријарху	?
50	6			Мерментопулу	>
51	7			Михаилу Пантехну ₃ цареву лекару	?
52	8			Јовану Сервлији	?
53	9			Михаилу Пантехну ₃ цареву лекару	?
54	14			Григорију Пакуријану	j
55	15			Епископу Семна	?
56	20			Тиванију Јерменину	>
57		1		?	?
58		3		Николи, патријарху	.)
59		6		Григорију Каматиру, протасекретису	.)
60		7		Григорију Пакуријану	.)
61		8		Офеомаху	?
62		10		Офеомаху	?
63		11		Теодулу, митрополиту Солуна	p
64		13	J	Епископу Семна	?
65		18	f	Мерментопулу	.)
66		19	24	Анему	.)
67		21	26		.)
68		24		Хадријану Комнину, великом доместику	.)
69		25		Николи Пакуријану	?
70		27		Михаилу, епископу Халкедона	?
71		70		Палеологу	?
72			13	Таронитопулу, дуксу	прије 1107.
73			15	Епископу Пелагоније	?
74			19	Мерментопулу	?
75			27	Хрисовергу, митрополиту Наупакта	.)
76			28	Епископу Пелагоније	?
77			29	Симеону, игуману у Анаглу	?
78			30	Григорију Каматиру, протасекретису	?
79			32	Никити ПОЛИТУ	?

* Бројеви у загради односе се на писма која се, у коментару, хронолошки пове-
зују са одговарајућим преведеним писмом.

НИЛ ДОКСОПАТРИД

Нил Доксопатрид је вesaдa интересантна фигура византијске историје XII в., нарочито ако се посматра из аспекта византијског кул-
турног утицаја у Јужној Италији. Место његовог рођења остало је пок-
ривено тамод.¹ Из тока Ниловог живота у Византији познато је да је он
дужи период времена провео у Цариграду, где је заузимао различите
положаје: ђакона цркве Св. Софија, патријаршијског нотара, прото-
проедра протосинкела и новдофилакса Универзитета.² Налазећи се на
тако истакнутим дужностивда у току владе цара Јована II Кодшина, Нил
Доксопатрид је могао да стекне широко образовање из црквене исто-
рије и администрације. После дужег вреадена проведеног у световној
служби Нил Доксопатрид се замонашио.³ Врло значајну промену у
његовом животу донео је одлазак на Сицилију, где га налазимо већ
1142—3. године.

У току боравка на двору сицилијанског краља Рожера II (1130—
—1154) Нил Доксопатрид је написао црквено-географски спис о пет
источних патријаршијских престола. Постоје две верзије овог необично
интересантног дела: прва, знатно краћа, написана је у Палерму нешто
пре 1142—43, г., а друга, проширена, настала је изван престонице Ро-
жера II крајем 1142. или првих месеци 1143. г.¹ Спис о патријаршијсгаад

¹ V. Laurent, L'oeuvre geographique du moine sicilien Nil Doxapatris, Echos
d'Orient 36 (1937) 10, врло опрезно претпоставља да је Нил Доксопатрид рођен на
Сицилији, али одмах упозорава да се исто презиме, поред Јужне Италије, среће у
XI в. и на Пелопонезу. Напротив, Beck, Kirche 619 sq. тврди да је Нилова отаџбина
била Грчка. Име Нил Laurent, o. c. 12, тумачи као монашко, сматрајући да се визан-
тијски црквени писац у световном животу звао Никола; у грчком свету су особе
које су се повлачиле у манастир обично узимале име слично њиховом световном
имену, равнајући се према иницијалима. Cf. Beck, Kirche 619 sq.

На једном рукопису из XII в. забележене су све те функције: ... παρά του
λογίστατου διακόνου της Θεού Μεγάλης Εκκλησίας καί νομοφύλακος της των Ῥω-
μαίων βασιλείας, патриарχικού νοταρίου καί πρωτοπρόεδρου των πρωτοσυγγέλλων".

Cf. Laurent, o. c. 12.
² Laurent, o. c. 7, n. 5, је тачно утврдио да Нил никада није био архимандрит
и да је та претпоставка заснована на погрешном читању једног рукописа.

* Прва верзија има наслов: „Ανακεφαλαίωσις των άγιωτάτων πατριαρχών
των όροθεσιών καί συναρίθμησις των αποστολικών θρόνων", а друга знатно дужи:
„Σύγγραμμα γενόμενον παρά Νείλου μονάχου του Δοξαπατρη κατά κέλευσιν ευγενέστατου
ρηγος Σικελίας περί των πέντε πατριαρχικών θρόνων, καί υπ'αυτούς αρχιεπισκοπών καί
μητροπόλεων καί των υπό τάς μητροπόλεις επισκοπών καί των ενοριών εκάστου πατ-
ριαρχικού θρόνου, καί πώς καί πότε συνέστη έκαστος, καί περί της τάξεως αυτών καί

престолоима на Истоку је црквено-географско дело од прворазредног значаја; оно поседује знатно више квалитета него слични списи настали у Византији, јер је Нил Доксопатрид, захваљујући својим положајима у Цариграду, добио широко познавање црквене географије прве половине XII в.⁵ Високи квалитети овог списка свакако су условили да располажемо са 12 његових рукописа, од којих настарији потиче из XIII в., а најмлађи из 1817. г. Поред ових грчких текстова сачуване су и четири јерденске верзије Ниловог трактата о патријаршијама.⁶ Иначе, Нилов спис садржи врло занимљив и драгоцен пасус о Охридској архиепископији и њеном автокефалном положају.

Употребљено издање: *G. Parthey*, Hierocles synecdemus et Notitiae graecae episcopatum, Berolini 1866, 265—308.⁷

Важнија литература: *Geizer*, Bistümerverzeichnisse, 22—72; *I. Rendel Harris*, Further researches into the History of Ferrar group, London 1900, 52—72; *G. Mercati*, Per la storia dei manoscritti greci di Genova, di varie badie basiliane d'Italia e di Patmo, Studi e Testi 68, Città del Vaticano 1935, 64—79, 115 sq., 330—1; *V. Laurent*, L'oeuvre géographique du moine sicilien Nil Doxapatris, Echos d'Orient 36 (1937) 5—30; *Beck*, Kirche 152, 619 sq.

О ОХРИДСКОЈ АРХИЕПИСКОПИЈИ

„Бугарска је, слично Кипру⁸, автокефална, непотчињена ниједном од највећих престола⁹, већ је као салгостална управљана и

των ιδίων εκάστου ονομάτων καὶ τίνα λόγον ἐλέχουσι. Συνεγράφη δε ἐπὶ τοὺς SXNA' ἰνδικτιώνος ζ''' Cf. *G. Parthey*, Hierocles synecdemus et Notitiae episcopatum, Berolini 1866, 138, 265, *Laurent*, o. c. 24.

⁵ *Laurent*, o. c. 6, истиче да се други слични византијски списи ограничавају само на навођење имена, док је Ниново дело пуно: „de reflexions et d'observations les plus disparates, parfois techniques, empruntées à la géographie, à la jurisprudence, à la theologie et à l'histoire”.

• *Laurent*, o. c. 24—30. Јерменске верзије издао је упоредо са грчким текстом *Fr. N. Finck*, Des Kilos Doxapatris τὰς τῶν πατριαρχικῶν θρόνων, Watarschapat 1902.

⁷ Трактат Нила Доксопатрида издаван је и фрагментарно у неколико махова. Cf. *Laurent*, o. c. 24 sq. Прво потпуно издање дао је St. Lemoine, Varia sacra seu sylloge variorum opusculorum graecorum ad rem ecclesiasticam spectantium, Lugduni Batavorum I, 1685, et I, 1694, 211—267.

⁸ У трактату Нила Доксопатрида, поред патријаршијских престола, наводе се још само автокефалне цркве Кипра и Охрида. Кипарска архиепископија је једна од најстаријих автокефалних цркава на Истоку, јер се кличе њене самосталности налазе већ у одлукама Трећег васељенског сабора у Ефесу (431), када је кипарска црква добила право да независно од антиохијског патријарха бира своје поглаваре. Cf. *Beck*, Kirche 29, 199 sq. Додуше, цар Нићифор II Фока (963—969) формално је одузео кипарској цркви њена автокефална права, али их је већ цар Василије II (976—1025) поново успоставио. Cf. *Granić*, Glossen, 397, sq. О автокефалној кипарској цркви в. детаљније *Ch. Papadopoulos*, Ὁ Αθηναϊκὸς κώδιξ τῶν πρακτικῶν τῆς Γ' οἰκουμένης συνόδου καὶ το αὐτοκέφαλον τῆς Εκκλησίας Κύπρου, Πρακτ. τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 8 (1933) 59—66.

⁹ Нил Доксопатрид овде свакако мисли на четири источне патријаршије (Цариград, Антиохију, Јерусалим и Александрију).

вођена од сопствених епископа.¹⁰ Она у давнини није била Бугарска већ је касније, пошто је била освојена од Бугара, названа Бугарском.¹¹ Дакле, она остаде автокефална, због тога што је од цар-

¹⁰ Потребно је нагласити да и у положају појединих автокефалних архиепископија постоје доста велике разлике. Ту, пре свега, спадају оне архиепископије чији се поглавари могу окарактерисати као митрополити без суфрагана, а који су, захваљујући специфичним историјским условима, успели да се у црквено-административном погледу осамостале од својих митрополита, Другу категорију чине оне автокефалне архиепископије које су се већ у самом почетку одвојиле од својих митрополија и постале директно потчињене патријарху. Најзад, у историји Источне цркве срећемо и такве автокефалне архиепископије, као нпр. Кипар или Охрид, које су биле сасвим независне и представљале су неку врсту патријаршија. Cf. *Beck*, Kirche, 67 sq. *Granić*, Glossen 403, истиче да баш трактат Нила Доксопатрида јасно дефинише положај охридске цркве која је имала своје канонско место после великих патријаршија Истока и автокефалне цркве Кипра, што значи да се није налазила ни у каквој зависности од тих старих автокефалних центара, већ да је сама била уређена као автокефална црквена јединица.

¹¹ Расправљање Нила Доксопатрида о имену Охридске архиепископије врло је драгоцено за прецизније датирану теорију о пореклу самосталне цркве у Охриду. Још у средњем веку постојале су две различите теорије о постанку Охридске архиепископије, настале у разним периодима и под утицајем различитих црквено-политичких прилика. По првој теорији, која је свакако старија, Охридска архиепископија је само наставак старе бугарске архиепископије са седиштем у Доростолу. Друга теорија, настала касније, повезивала је охридску цркву са архиепископијом Прве Јустинијане, чија је специјална права у административно-црквеном погледу потврдио још цар Јустинијан I (527—565). (За преглед ових теорија уп. *М. Р. Пешиковић*, Постанак Охридске патријаршије, Богословље 9, 1934, 22—24). Разуме се да су ова давно изражена мишљења различито тумачена у историјској науци. *Прокић*, Постанак Охридског патријархата, 180 сл., сматра да је прва теорија настала већ 1020. године, у време издавања друге повеље цара Василија II охридском архиепископу Јовану; охридски прелат је сам повезао своју цркву са бугарском архиепископијом у Доростолу, желећи да јој тиме осигура самосталност. Наиме, бугарска црква је у време владе цара Романа II (959—963) добила из Цариграда признање автокефалности. По *Прокићу*, Постанак Охридског Патријархата 195—199, друга теорија, која се први пут јавља у додатку хроници Јована Скилице, написаном од епископа Михајла Девољског, условљена је специфичним политичким приликама средине или друге половине XI в. Долазак Грка Лава на чело охридске цркве (1037) изазвао је потребу да се збришу сви, макар и формални трагови њене повезаности са бугарском црквом. Зато је тада и створена нова теорија о повезаности Охридске архиепископије са Првом Јустинијаном, званично усвојена тек средином XII в. Тиме су охридски архиепископи уједно хтели да своју цркву одбране од претензија Цариградске патријаршије. Уп. И. Иванов, Епархиите в Охридската архиепископин през началото на XI в., Списание на Българ. акад. на наук. I кл. ист. — филолол. и филос. обвд. I (1911) 98 сл. Насупрот томе *В. Златарски*, Българските архиепископи — патринси през Првото царство, Известии на ист. друж. 6 (1924) 67 сл., је прву теорију датирао у крај XI или почетак XII в., када је автокефалност охридске цркве била јако угрожена аспирацијама Цариградске патријаршије; истовремено је, због опасних норманских напада, постојала и опасност да Охридска архиепископија буде припојена Западној цркви. В. Златарски сматра да је друга теорија настала средином XII в. са доласком царског рођака Јована Комнина на чело охридске цркве и да је требало да представља средство за борбу против евентуалних претензија Западне цркве. Cf. *Geizer*, Patriarchat 9. Међутим, касније је *V. Zlatarski*, Prima Justiniana im Titel des bulgarischen Erzbischofs von Achrida, BZ 30 (1929—30) 484—489, вратио на мишљење Б. Прокића да је прва теорија настала почетком XII в.: тада је Охридској архиепископији запретила опасност од претензија римске цркве, па је требало наћи неку нову теорију која је могла да је одбрани и са те стране. Другу теорију је *Голубинскии*, Краткио очерк, 111, ставио у крај XII или почетак XIII в.,

ске власти, односно цара господина Василија Порфирородног¹² била одвојена од власти Бугара, а није била потчињена цркви Цариграда.¹³ Зато све до сада Кипар и Бугарска добијају од цара епископе, а рукоположе се¹¹, као што је речено, од својих епископа и као автокефални зову се архиепископи.¹⁵

док *Новаковић*, Охридска архиепископија, 55, сматра да је она настала тек почетком XIII в.

Трактат Нила Доксопатрида има велики значај за хронологију старих теорија о пореклу Охридске архиепископије, јер његов пасус показује какво је било званично гледиште о томе питању крајем прве половине XII в. (1142—1143), свакако веродостојно забележено од добро обавештеног писца. У спису ученог сицилијанског монаха не говори се о повезаности Охридске архиепископије са Бугарском црквом у Доростолу; штавише, његов аутор одбија сваку везу између ове две цркве. Међутим, трактат не помиње ни другу теорију која је охридску цркву повезивала са Првом Јустинијаном. Значи већ око 1143. године сасвим је напуштено гледиште о повезаности Охридске архиепископије са бугарском патријаршијом у Доростолу, али то свакако није могло бити много пре објављивања списка Нила Доксопатрида који налази за потребно да ову теорију чак и побија. С друге стране, нова теорија о везама охридске цркве са Првм Јустинијаном није се још званично појавила, иначе би је Нил Доксопатрид свакако поменуо. Дакле, време састављања трактата Нила Доксопатрида значи *terminus ante quem* за настанак прве, а *terminus post quem* за појаву друге теорије о постанку Охридске архиепископије. На основу података овог интересантног списка, који тачно тумаче порекло охридске цркве изгледа сасвим вероватан прелаз између две средњовековне теорије који је оцртао *Прокић*, Постанак Охридског Патријархата, 192 сл.: прво мишљење је настало око 1020. године и почело је да се губи крајем XII века, док се друго појавило између 1037 и 1118. године у спису Михаила Девољског, али је званично примљено тек средином XII века, када се на челу охридске цркве нашао Јован Кодшин. Cf. *Zlatarski*, *Prima Justiniana*, 484—489.

¹² Василије II (976—1025) који је и доделио три специјалне повеље Охридској архиепископији.

¹³ Под црквом Цариграда подразумева се Цариградска патријаршија.

¹⁴ *Granić*, *Glossen*, 407, сматра да израз „*ἡγετονεῖν*“ треба схватити у значењу „поставити“ а не „рукоположити“, јер је византијски цар за поглаваре охридске цркве бирао епископе, па је акт посвећивања код њих био непотребан.

¹⁵ Ово место из трактата Нила Доксопатрида врло је драгоцено, јер осветљава црквеноправни положај Охридске архиепископије, о чему мало шта знамо из повеља цара Василија II. *Granić*, *Glossen*, 397, sq., сматра да су на одлуку Василија II да неканонским путем додели охридској цркви автокефалност утицали двоструки мотиви: византијски цар је желео да придобије расположење становништва ове простране дијецезе, а с друге стране је избегавао да једну тако богату црквено-административну област препусти јурисдикцији Цариградске патријаршије. Царским указом охридска црква је добила, као потпуно независна, своје место иза великих патријаршија Истока и автокефалне цркве Кипра; тако је и наведено у Ниловом трактату. Cf. *Ibid.*, 403. *Златарски*, *Историн II*, 18, н. 1, и Устројство Болгарији, 58, н. 44, погрешно наводи овај пасус из дела Нила Доксопатрида као доказ да је цар Василије II оставио охридским епископима право да сами бирају себи архиепископа. Слично је сматрао већ и *Прокић*, Постанак Охридског Патријархата, 196, истичући да је постављање Лава за охридског архиепископа (1037) „било противно до тадашњој пракси, по којој је архиепископа бирало свештенство и народ“. *Златарски*, *Историн II*, 42, н. 1, се чак позива и на знатно каснији спис Псеудо-Кодина који каже да цар бира охридског архиепископа од тројице кандидата које му предлажу епископи његове дијецезе. Cf. *Codini Cuiuspalatae de officialibus palatii Constantinopolitani et de officiis Magnae ecclesiae*, ed. */ Bekker*, *Bonnae* 1839, 101—105. Трактат Нила Доксопатрида сасвим јасно износи принципе према којима су бирани и постављани охридски архиепископи. Већ је цар Василије II, признавши автокефалан

Бугарска има више од 30 епископа¹⁶, над којима управља град Охрид”.¹⁷

(*Parthey*, о. с. 285 sq.)

положај охридској цркви, задржао за себе право да сам бира њеног поглавара; охридски прелати нису имали никакав утицај на тај избор. Царево право је несумњиво било на снази и у време састављања трактата Нила Доксопатрида. Cf. *Granić*, *Glossen*, 407; *Г. Осирогорски*, *Критика на књигу В. Н. Златарски, Историн на Бѣл-гарската дѣржава през средните векове I—II*, Софил 1927, 1934, *Југословенски историски часопис* 1—4 (1935) 516 сл. Свакако да је избор новог охридског архиепископа зависно искључиво од цара, а црквени сабор Охридске архиепископије имао је право да препоручи кандидата и да га после избора рукоположи. Уп. *Снегаров*, *Охридската архиепископин I*, 81; *Литаврин*, *Болгарин и Византш*, 358.

¹⁶ За број епископија које су улазиле у састав охридске автокефалне цркве основни извор су три повеље цара Василија II са поименичним набрајањем ових епископија. У првој повељи из 1018. године набројано је 17 епископија, док их у другој из 1020. године има већ 29. Трећа Василијева повеља, издата између 1020. и 1025. године наводи 31 епископију и саставу охридске цркве, што одговара и броју који даје Нил Доксопатрид у своме трактату. Cf. *Geizer*, *Bistümerverzeichnisse*, 68; *Иванов*, *Епархиите*, 99; *Прокић*, *Постанак Охридског Патријархата*, 181 сл.; *Granić*, *Glossen*, 401.

¹⁷ Није тачна претпоставка коју даје *Granić*, *Glossen*, 406, н. 2, да овај пасус трактата садржи нејасне реминисценције на цркву Прве Јустинијане и да је одраз нетачне теорије о повезаности охридске цркве са овом старом архиепископијом. Мислимо да у овом делу трактата Нила Доксопатрида нема никаквих алузија на повезаност Охридске архиепископије са Првом Јустинијаном.

АНА КОМНИНА

Рођена је крајем 1083. г. као кћи цара Алексија I Комнина и царице Ирине Дуке. Одгађа по рођењу верена је са Константином Дуком, СИНОЦ раније збаченог цара Михаила VII Дуке (1071—1078). На тај начин нова династија Комнина везана је са ранијом, династијом Дука, чиме је учвршћен њен положај. Међутим, Константин Дука је удро млад, па се Ана 1097. г. удала за истакнутог члана византијске аристократије, Нићифора Вријенија. Тај брак трајао је све до 1138. г. и, по свему судећи, био је веома срећан. Познато је да је Ана 1118. г., приликом смрти свог оца, цара Алексија, покушала да осигура царску круну за свог мужа и да није презала ни од атентата на живот свог брата Јована, да би то постигла.

Неуспех овог покушаја довео је до повлачења Ане и Нићифора из политичког живота, а после смрти мужа Ана се потпуно посветила литерарном раду — писању „Алексијаде“. Постаоак овог дела такође је везан за Нићифора Вријенија. Царица Ирина била је, наиме, затражила од њега — као веома образованог човека и доброг зналаца књижевности — да опише живот цара Алексија. Вријеније је започео ту биографију, али је његово дело остало недовршено, па је Ана након његове смрти наставила са радом. Тако је настала „Алексијада“. Ана је била и довољно обдарена и довољно образована да овакво дело напише. Већ у младости почела је са великим жаром, да проучава античку митологију и филозофију, затим, књижевност, поезију, теологију и историју, а бављење реториком обогатило је њен литерарни стил и ударило му посебан печат. Била је, уз то, упућена у математику, медицину, географију и друге природне науке. Једном, речју, Ана је веома млада стекла необично широко образовање.

„Алексијада“ је завршена 1148. г. Ана је у то доба била старија жена, која је већ дуго живела усамљена у манастиру. Она пише као сведок једног сасви« друкчијег, прохујалог вреадена и средине. Ако јој то, с једне стране, даје могућност да се донекле супериорно, а пошло и иронично, односи према многим, амбицијама и личностима прошлог доба, од којих није остало ни трага, временска дистанца с друге стране, је понекад наводи на хронолошке и стварне грешке, које отежавају коришћење „Алексијаде“. Но и поред тога, ово дело несумњиво представља један од најзначајнијих литерарних споменика византијске епохе и један од најважнијих извора византијске историје.

Наравно, „Алексијада“ је писана пристрасно, она тежи да цара Алексија прикаже увек у што бољем светлу. Гата Ана, додуше, на више места изјављује да ће писати објективно, како и треба да се пише, „заборављајући љубав и мржњу“. И једно и друго, дејутим, долазе до изражаја у њеном делу на лшог места. Разумљиво је, па чак и добро, што је тако, јер на тај начин долазимо до мало ближег сазнања о писцу, као личности, и о схваћањима њеног времена. Ана, је иначе, у „Алексијади“ великим делом сакривена иза колшликованог стила који пати од показивања учености, од необичних реченичних обрта и од вештачког псеудокласицизма. То доста отежава читање и разумевање дела.

Све се то, вдејутим, надокнађује другивд врлинама „Алексијаде“. Анино широко знање, лично познавање људи и догађаја о којима говори, а понекад и директно учешће у њима, чињеница да се она налазила у центру збивања, на двору, у доба о које« пише, и да је, несудњиво, имала приступа важни« документима — све то чини од овог дела необично интересантан и користан датеријал за историјска проучавања. У петнаест књига оно садржи податке о цару Алексију и фамилији Комнина, још пре успона на византијски престо, као и опис преузимања и почетака власти Комнина, све то пропраћено вестима о унутрашњим приликама у Византији и о њеној спољнополитичкој ситуацији.

Много пажње Ана је посветила у читавом свом делу Норманима и борбада Византије против њих на западу, при чему, упркос очевидне мржње, Ана несвесно изражава и своје дивљење овим великим противницима. На другој страни, на истоку, Ана говори о борбама са Турци«а у Малој Азији, док на Балкану описује борбе Византинаца са „Скитиада“ — Печенезима и са Куданиада. Први крсташки рат добио је заслужено место у „Алексијади“. Полшњу се, затим, разне природне појаве, јереси, лични живот цара Алексија и његове породице, а посебно су привлачни живи описи појединих личности и ситуација. Они показују Адине уметничке квалитете, њену способност сажетог и реалистичког приказивања људи и догађаја онда, када би њена природна емотивност и склоност ка опсервацији пробиле кроз оклоп извештаченог стила.

За нас су од посебног интереса Адине вести о Јужним Словегоша. Тих вести — цакo углавном кратких — има доста, расејаних скоро кроз свих петнаест књига „Алексијаде“. Оне одишу прилично јасно израженом мржњом. и презиром према Словешша, можда управо зато, што Ана мора да призна и њихове успехе. Држећи се свог принципа да архайзира имена, Ана Србе назива најчећше Далматима, а Србију Далмацијом, иако у том погледу није сасвим доследна. Њене вести о Словенида, хронолошки често непрецизне, нејасне такође у многим другим. својим појединостимд, имају ипак велику вредност за осветл>авање једног изузетно замршеног и важног периода наше прошлости. Отуда се оне складно уклапају у сликовити мозаик разноврсних података које нам је у овом свом драгоценом делу дала умна византијска принцеза.

У п о т р е б љ е н о и з д а њ е: Anne Comnene, *Alexiade* (Regne de l'Empereur Alexis I Comnene 1081—1118). Texte etabli et traduit par B. Leib, t. I—III, Paris 1937—1945.

Важнија литература: *Rački*, Борба 284—333; *Новаковић*, Српске области, 1—151; *Krumbacher*, 274—279, *Chalandon*, Alexis; *W. Miller*, A Byzantine Blue Stocking; Anna Comnena. Essays on the Latin Orient, Cambridge 1921, 533—550. *N. Iorga*, Medaillons d'histoire litteraire byzantine, Anne Comnene. Byz. 2 (1925) 281—283; *Радојчић*, Вести 13—24; Поп Дукљанин; *Dawes*, The Alexiad; *III. Дул*, Византиске слике, II, Београд 1929, 62—83; *Buckler*, Anna; *B. Leib*, Contribution à l'etude des manuscrits et du texte de l'Alexiade d'Anne Comnene. Melanges Diehl I, 1930, 191—199; *B. H. Злашарски*, Каквв народ се разбира у Ана Ковдшна под израза γένος τι Σκυθικόν, Известил на Историческото дружество ВБ Софин XI—XII, 1931—32, 71—82; *Радојчић*, Природа византиско-српске границе 358—363; *Dujčev*, Interpolation 107—115; *Marquis de la Force*, Les conseillers latins du Basileus Alexis Comnene, Byz. XI/1 (1936), 153—165; *H. Gregoire*, Notes sur Anne Comnene, Byz. XIII (1926) 311—317; *Vasmer*, Slaven; *Moravcsik*, 219—223; *Осипогорски*, 331, 335—354; *Mathieu*, La Geste; *E. A. Vranousi*, Κομιστορτης ὁ ἐξ Ἀρβάνων. Ἰωάννινα 1962. *Лгобарскии*, Алексиада.

1

1078—1079(T)

АЛЕКСИЈЕ КОМНИН У БОРБИ ПРОТИВ ВАСИЛАКИЈА НА РЕЦИ ВАРДАРУ

Алексије Комнин кренуо је ирошив Василија, дуке Драча, који се био иобунио ирошив цара Нићифора Вријенија, у чијој је служби Алексије у шо доба био као велики домесик Схола.

„И стиже тако (Алексије) до реке Вардара (δῆτα τὸν ποταμὸν Βαρδάριον); околни становници, наиме, тако реку називају. Она тече са севера, са Мезији оближњих планина и, протичући кроз многа места и делећи на исток и запад околину Верије и Солуна, утиче у наше јужно море“.

(I, p. 29, 30—30, 5)

1081.

О МАРИЈИ, УНУЦИ ЈОВАНА ВЛАДИСЛАВА, БАБИ АНЕ КОМНИНЕ

Када су Алексије и Исак Комнин иобегли из Цариграда и иовели борбу ирошив цара Нићифора III Вошанијаша, њихова маши, Ана Даласина, са осшалим женама из иородице Комнина, склонила се најире у храм, ѿа је ошуда, иошшо је добила гаранишије од цара Нићифора, изашла и била, заједно са осшалим женама, зашворена у манастир Пеширион.

„наредио да се позове и њена (се. Даласинина) прија, невеста цезара Јована — по достојанству она беше протовестијариса — из

Влахернског храмш, који је саграђен у част господарице наше Мајке бојје, и да и она буде у реченом. манастиру Петриону".

(I, p. 79. 12—17)

Но још пре тога, када су браћа Комнини бежали из Цариграда, били су сиигли до манасшира званог Космидион и шу су нашли

„горепоменути протовестијарису, пре него што је цар био упутио позив за њу, како је већ раније речено, и поздраве се ту с њом".

(I, p. 80, 9—12)

Комнини су шом ириликом убеђивали Георгија Палеолога да им се иридружи, али се он колебао и износио разне аргуменше ирошив иобуне Комнина.

„Али када је и протовестијариса, ташта Палеолога, упорно навалила на њ да се иридружи и страшно вду запретила, он се показа попустљивији. Отада он се стара о женама, о својој супрузи Ани и о Марији, својој ташти, пореклом из једне од најугледнијих бугарских породица, која се истицала толико по лепоти тела и складности стаса, да у то време није постојала ниједна лепша од ње.¹ Стога је њена судбина задавала бриге Палеологу и Алексију".

(I, p. 80, 23—81,1)

Жене су одведене у Влахернску цркву, одакле их је доцније цар Нићифор иребацио у Пеширон.

1079(?)—1081.

О БОРИЛУ И ГЕРМАНУ, „СКИТСКИМ" РОБОВИМА НА ЦАРСКОМ ДВОРУ И О ПРЕУЗИМАЊУ ВЛАСТИ ОД СТРАНЕ КОМНИНА

Када је цар Нићифор Вошанијаш наименовао Георгија Мономахаша за дуку Драча, овај није хиео да оде на шу дужности

¹ Ради се о Марији, увуци последњег македонског цара Јована Владислава. Она је била жена Андроника, сина цезара Јована Дуке. Из тог брака родиле су се две ћерке, од којих се једна, Ирина, удала за Алексија Комнина, а друга, Ана, за Георгија Палеолога. Према томе, Марија је била баба Ане Комнине. Уп. *Leib, Alexiade I*, 173. *Лгобарскии*, Алексиада, 101—102, 467—468, н. 221. Опширније о Марији в. Вријеније, бр. 4, нап. 16.

„али варварски робови цареви, Борило и Герман, били су, наиме, Скити,"¹³

(I, p. 57, 24—25)

наиравили су иширигу ирошии Мономахаша и изазвали цареву мржњу ирошии њега. Мономахаш је, ииак, усиео да избегне замкама, да смири царев гнев и да добије иоложај дуке Илирика, али

„пошто су поменути Скити Герман и Борило пожуривали, што су више могли, ову ствар",

(I, p. 58, 10—11)

Мономахашје, већ следећег дана, наиусишо Цариград и кренуо за Драч. Међушим, код месиа званог Пиги, где је саграђен Богородичин манастир, Мономахаш је срео Алексија Комнина и иошужио му се, да је због свог иријашељсива ирема њему морао да наиусиши иресхионицу

„и да су Скити Борило и Гервдан, завидећи свилш, против њега читав точак своје зависти искотрљали и на љубазан начин одвојили га од родбине и од милога града".

(I p. 58, 20—23)

Алексије га је ушешио и обећао му да ће га освешииши.

Говорећи, даље, о ранијој ишорији иородице Комнина, Ана ирича како се Алексије, њен ошац, ишхакао у борбама на ишоку за еладе цара Михаша VII Дуке. Нићифор Вошанијаш га је, шакође, заволео због његових заслуга, као и његова браша Исака, иа их је, чак, иозивао за свој сшо.

„То је запалило завист против њих, а највише код већ по-
Јценуте двојице варвара словенског рода, мислим. Борила и Германа (των εἰρημένων δύο βαρβάρων Σ9λαβογενών, του Βορίλου φημί

¹³ Питање ко су били Скити прилично је компликовано код Комнине. То констатује и *Moravcsik*, I, 221. Он наводи да је Ана управо најважнији извор за познавање напада Печенег, Уза и Кумана на Византију у другој половини XI века, па додаје: „Die Verfasserin kennt zwar die türkischen Namen der Petschenegen... und der Rumänen... benennt sie aber doch meist mit den archaisierenden Namen Skythen... und Sauromaten... Da sie aber in der Verwendung dieser Namen nicht konsequent ist, ist es oft nicht leicht festzustellen, welches Volk sich eigentlich hinter diesen Namen verbirgt." И *G. Buckler*, Anna, индекс s. v. „Scythian", стр. 553, изгледа склона изједначавању Скита са Печенезима и Куманима. У основи је овакво схватање несумњиво тачно, али се не може искључити могућност да је Ана бар неки пут, и балканске Словене називала „Скитима". Наравно, не може се улазити у комбинације ове врсте сваки пут када се спомињу „Скити", али случај Ворила и Германа морали смо узети у обзир из разлога наведених у нап. бр. 2. Уп. за друкчије интерпретације имеа Скита код Ане:К). *Кулаковскии*, Где находиласВ Вичинскан епархин константинополског патриархата? ВВ 4 (1897), 328—330. *N. Banescu*, Ein ethnographisches Problem am Unterlauf der Donau aus XI Jahrhundert, Byzantion 6 (1931), 297—307. В. Н. *Злашарски*, Каквв народ се разбира у Анна Комнина под израза γένος τι Σκυθῆχόν? Известин на Историческото дружество в Софил, књ. XI—XII (1932), 71—82.

καὶ τοῦ Γερμανοῦ).² Јер ови су, гледајући наклоност цареву према онима (se. Комнинима), и да они у свакој прилици, погођени стрелицама зависти, остају неповређени, просто почели да пресахњују".

(I, p. 64, 2—7)

Усиеси Алексија Комнина на месу сирашега Запада, на које га је наименовао цар Нићифор Вошанијаш, разбеснели су робове, и они су на сваки начин иширигама насхијали да уироиасше браћу Комнине, шако да су ови иошражили иомоћ у ослонцу на царицу Марију. Захваљујући овом свом савезу са царицом, Комнини су иојачали своју безбедност и сеоје иозиције на деору и на шај начин су били обавешени

„да она два роба, такорећи савладара, надеравају да их уклоне с пута".

(I, p. 68, 21—23)

*Схога су Комнини иочели да долазе у двор иојединачно, а не еише обо-
јица заједно,*

„да би, у случају да један од њих падне у тајне сплетке оних све-могућих Скита, други имао могућност да се сналази".

(I, p. 68, 25—29)

Но робови су и даље жесшоко мрзели браћу Комнине, док су ови ус-иешно радили на иридобиању за себе деорске аристократије и особља деора, а шакође и самог цара Нићифора. С друге сиране, иријашељсшео царице Марије било УМ је тванредно драгоцено.

„Кад су то робови видели, да иад ствар не напредује према циљу, нити да им полази за руком да упропасте на лак начин такве људе, због цареве свакодневно веће наклоности према њима, многе нове планове скују, а многе и одбаце, те крену новом стазом. Којом? Да их (se. Комнине) једне ноћи, без знања владара, позову и ових људи се отарасе тиме, што ће им ископати очи, накнадно измисливши лажну кривицу".

(I, p. 71, 5—13)

Комнини, сазнавши за сео, схвашили су да УМ је једини сѣас да, ирошив своје воље, иодигну усшанак, на који их је нужда шерала. Мало касније, када је Алексије добио наређење да сакуи део шруиа и ириреми их за борбу ирошив Турака, он је искорисшио ову ирилику да иозове к себи сее верне офицере са шруиама, и они су кренули ирема Цариграду.

² Ово је једини пут где се код Ане изричито изједначавају Скити и Словени. Борило и Герман се, иначе, стално називају Скитима, а на овом месту Словенима. То показује, да је, бар на овом месту, Ана под појмом Скита обухватила и балканске Словене. Уп. Б. Крекић, О називу „Скити" за балканске Словене код Ане Комнине, Годишњак Филоз. фак. у Новом Саду VIII, 1—3.

„У деђувремену, на подстицај Борила, једног од двојице робова, неко упита цара, да ли велики доместик с његовим (se. царевшн) знањем. све те снаге доводи у царски град".

(I, p. 71, 27—30)

Цар је иозвао Алексија и иишао га, на ишо је оеај иризнао да ддлази, али самоједан део војске — ишоио царевом наређењу — ане чишава војска.

„Иако је Борило на те речи ставио вдноге приговоре, ипак Алексије изађе јачи и задобије лшшљење свију. Герадан, будући простодушнији, није вдного насртао на Алексија".

(I, p. 72, 9—13)

Како нису усиели да окрену цара ирошив Комнина, робови су решили да им увече намесше заседу.

„Јер они већ поменути (se. робови) били су озлојеђени на Комнине, али не због цареве користи. Борило је, наиаде, како су неки говорили, прижељкивао круну, а Герадан, учествујући са њим у завери, брижљиво је, заједно с њшц, спремао заседу".

(I, p. 72, 21—25)

Међушшм, њхоее договоре чуо је један магисшар аланског иорекла, којије шо усред ноћи јавио Комнинима. Сазнавши за ово, Комнини су решили да изврше своје иланове.

Након усиешне акције Комнини су ушли у Цариград.

„Сазнавпш за њихов улазак и да је њихова војска, распршивши се посвуда, забављена пљачком и сва обузета сакупљањем плена, док су они (se. Колдаини) остали са неколициноад крвних сродника, даљих рођака и извесним бројем странаца, Борило реши да им се супротстави, пошго их је, због распршености војске, било сасвим лаконапасти. И тако он прикупи све оне којивда се на рамену мачеви тресу³ и све који потичу из Хоме, те их построји

* Ради се о Варјазима, о варјашкој гарди у Цариграду. В. В. Г. Васимевский, Варлго-русскаи и варлго-англиискал дружина в Константинополе XI и XII веков, Трудм В. Г. Висилевскаго I (1908), 176—401. А. А. Vasiliev, The Opening Stages of the Anglo-Saxon Immigration to Byzantium in the Eleventh Century, Annales de L'Institut Kondakov IX (1937), 39—70.

у редове, што је могло гушће, на простору од Константинова трга до такозваног Милиона (του λεγομένου Μιλίου)⁴ и дал>е".⁶

(I, p. 100, 2—13)

Тако је Борило очекивао бишку, а за то време је иширијарх наговорио цара Нићифора да се одрекне иресиола. Нићифор је у журби наусио царски двор, јоги увек обучен у царско одело.

„Борило се окрене, дохвати преко рамена пребачен и бисером украшеним, копчама причвршћен огртач и отргне га од одеће, те подругљиво се кезећи добаци: таква ствар доиста сада нама припада".

(I, p. 101, 2—6)

Пошиосу Комнини ушли у царску иалашу, цар Нићифор Вошанијаш је одведен у манасиш Перивлеишу да се шамо замонаши. Међушим, Нићифор је одуговлачио са облачењем монашких хаљина и зашо

„они (се. Ковдини), плашећи се да у забуну и нереду, у којем су биле ствари, неко од стране оних робова или оних из Howe поново не подигне побуну, упорно су му саветовали да одсече косу".

(I, p. 103, 8—13)

Алексије Комнин, иосле уласка у Цариград, био је свесшан да је град шом ириком врло много сирадао и шо га је болело. Он је знао да је и сам био узрок ове несреће.

„У ствари, и овом приликом кривци његове побуне били су већ поменути робови".

(I, p. 118, 2—3)

с. 1081.

О ПОЛОЖАЈУ ВИЗАНТИЈЕ У МОМЕНТУ УСПОНА КОМНИНА

Оиисујући сишуацију у Визанији у момену када је њен ошац иреузео еласи, Ана каже да је држава била изложена нападима „Скиша"

⁴ „Милион" је био, по *Leib-γ*, Alexiade, т. I, 100 нап. 2, „monument décoré des statues impériales, qui se dressait pres de la place de l'Augusteon: espece d'Arc de Triomphe". *Chalandon*, Alexis, 49, назива га „Milliaire d'Or", док га *E. Dawes*, *The Alexiad*, 69, просто спомиње као „the so-called Milestone". *Лтобарскии*, Алексиада, 473, н. 275, каже да је „Милии" — своеобразан триумфалБнан арка, расположенал недалеко от храма св. Софии".

⁵ *Chalandon*, Alexis 49, мисли да је Борило ове трупе извео „pour proteger le palais", али је равнодушност Нићифора Вотанијата обезвредила ове мере. Овакво тумачење тешко би се могло прихватити, ако се има у виду оно што Ана одмах за овим говори о поступку Борила према цару Нићифору, чак кад се поведе рачуна а о несумњивој Аниној пристрасности и мржњи према Борулу и Герману, главним непријатељима Комнина.

ш. j. *Печенега са севера, „Келиа"⁶ са запада и „Исмаелиша"⁷ са истока, да се и не говори о безбројним лађама сараценских гусара, које су иусиошле морем, и о оним*

„које је (изградила) граздивост Ветонаца (των Ουετόνων)⁸ и мржња дротив ромејског царства".

(III, p. 173, 9—10)

1081.

О НЕМЦИМА У ЦАРИГРАДУ

Оиисујући заузимање Царирада од сиране Комнина, међу осшалим војницима цариградског гарнизона Ана иомиње

„Немце" (ιούς Νεμίτζους, των Νεμίτζων)⁹

за које каже да је

„и то варварски народ који одавна служи царству Ромеја".

(I, p. 92, 16—17)

Алексије Комнин је сишуио у коншаки са команданиом ових Немаца, Гилиракиом (Γιλπράκτον), и иураво са оне сиране где су Немци чували бедеме Цариграда Алексије је ушао у иресионицу, захваљујући сиремноши Немаца да иредају Цариград Комнину.

⁶ Келти су овде несумњиво Нормани, који управо у доба успона Алексија Комнина угрожавају Византију са запада и са којим ће он одмах морати да ступи у борбу.

⁷ Под „Исмаелитима" овде се подразумевају свакако Турци-Селџуци из Мале Азије. Ана је муслиманске непријатеље са истока различито називала (Турци, Арапи, Исмаелити, Агарени, Сарацени, Персијанци), али углавном се ту ради о малоазијским Селџуцима, који су били Византији најближи и који су баш у то доба, после Манцикерта, представљали велику опасност. Уп. *Buckler*, Anna 331, 418, *Moraocsik*, I, 221.

⁸ Ветонци су Словени са наше обале, и то Неретљани, чувени по свом гусарењу. Узгред треба рећи, да је напомена *Leib-a*, Alexiade, т. III, 83, нап. 2, прилично чудно формулисана: „Pirates slaves, originaires de Narente sur la côte d'Illyrie, repousses d'Italie par les Lombards..." Изгледало би, по томе, да су Неретљани хтели да освајају Италију! Ради се, у ствари, о нападу Словена на околину Сипонта 642. г., али се „не може сигурно рећк, да ли је тај напад био самосталан потхват Словена, или су они ратовали као византијски савезници". Историја I, 169. Важније је, и тачно, што *Leib, ibid.*, додаје, да су Ветонци били „continuellement en guerre avec les Vénitiens".

⁹ Овде се, истина, не ради о директном податку о Словенима, али је, свакако, занимљиво констатовати да се и код Ане, као и у неким другим савременим актима, Немци у Цариграду називају словенским називом. Штавише, Ана — иначе склона архаизирању имена — узима ову појаву као нешто сасвим природно. Уп. *Aüklosich-Müller*, Acta et diplomata monasteriorum et ecclesiarum orientis, T. III, Беч 1890, 47. *Dölger*, Schatzkammer, 2 и 3. *Лгобарскии*, Алексиада, 472, н. 261.

1081.

ВЕЗЕ МОНОМАХАТА, ДРАЧКОГ ДУКЕ, СА БОДИНОМ И МИХАИЛОМ

Кадаје Алексије Комнин ушао ирошиџ цара Нићифора Вошанијаша, дука Драча Мономахаш заузео је двосмислен сшае, не желећи да се замери ни једној ни другој сируни. Ушо, Мономахаш је одржавао везе и са Робершом Гвискардом, а желео је да обезбеди себи још један излаз, ако се нађе у шкрициу.

„Бодина и Мвдаила¹⁰, егзархе¹¹ Далмата¹² (τον τε γαρ Βοδῖνον καὶ τον Μιχαηλαν, τους ἐξάρχους των Δαλματών) учинио је СВО-

¹⁰ *Rački*, Borba, 80—81, говори о Михаилу и Бодину као о оцу и сину. *Jurecek-Radonić* I, 135—137, спомиње Михаила и Бодина изричито, такође, као оца и сина, а исто тако и Историја I, 257. Међутим, *Buckler*, Anna 432—433, каже: „Bodinus, an 'exarch of the Dalmatians'... with a colleague called Michael". *Leib*, Alexiade, T. I, 60—61, говорећи о Бодину, каже: „Il était le fils ou petit fils de Michel, roi de Serbie et Dalmatie, et l'aîné de ses quatre fils s'appelaient également Michel". По овоме изгледа да би Леиб био склон да у Михаилу, кога Ана спомиње, види Бодинова сина, а не оца. У Летопису попа Дукљанина пак, изричито се каже, сар. XL, о Бугарској „quam provinciam dedit rex Michala Bodino filio ad regendum", Уп. Поп Дукљанин 358 (иако само нешто пре тога има нејасних места, по којима би се, чак, могло помислити да је Михаил био деда Бодинов! Поп Дукљанин 357 и 460, нап. 131). Нама изгледа да нема сумње да се ради о Михаилу оцу и о његовом сину Бодину. Скиличин Настављач, савременик оба ова владара, изричито говори о њима као оцу и сину (в. његове податке бр. 6). Познато је, да је Михаил владао све до 1082. г., дакле до почетка царевања Алексија Комнина. С друге стране, Бодинов син Михаил није био нека позната и значајна личност, док Бодинов отац Михаил то јесте. Отуда је далеко вероватније да Ана мисли на њега. Чиљеница, пак, што Ана спомиње прво Бодиново, па Михаилово име не треба да нас обмане у погледу оцењивања идентитета личности. Бодин је Ани био познатији јер је владао у доба њеног оца (1082—1101; Историја I, 240—242), који је са њим имао доста муке, па је разумљиво да га Ана ставља на прво место. Уп. *Радочић*, Вести, 16. Треба обратити пажњу и на необичну форму Михаиловог имена на овом месту кад Ане.

¹¹ Τους ἐξάρχους των Δαλματών. Титула егзарха у Византији означавала је високог војног функционера. Међутим, Михаил је најпре, око 1052. г., добио титулу протоспатара од византијског цара, а 1077. г. од папе Гргура VII краљевску титулу. Тиме је Дукља добила стварно и правно признање своје државне независности (уп. Историја I, 240). Анино титулисање Михаила и Бодина титулом егзарха може се тумачити само њеном жељом, да избегне признање независног положаја Дукље у односу на Цариград, а такође и њеним игнорисањем титуле, коју је доделио римски првосвештеник. *Радочић*, Вести, 16.

¹² των Δαλματών. ТОКОМ читавог свог излагања, Ана свуда, где је реч о Србима, употребљава скоро искључиво израз „Далмација" (12 пута) и „Далмати" (10 пута). Само једанпут Ана се служи изразом „Србија" и једном „Срби". Најзад, на једном месту она истовремено спомиње Далмацију и Србију. *Chalandon*, Alexis 144, сматра да „chez Anne, le sens du mot Dalmatie est tres vague, eile l'applique aux Etats de Michel et de Bodin". *Радочић*, Вести, 21, каже да „Ана Комнина зове Србе редовно Далматинцима, а њихову земљу Далмацијом". Необично и свакако нетачно тумачење имена Далмације и Србије код Ане дала је *G. Buckler*, Anna 432: „The Serbians and Serbia only appear in the „Alexias" twice, first as vague equivalents of and then as neighbours to Dalmatians and Dalmatia". *Leib*, Alexiade II, 166, нап. 3, позивајући се на Шаландона, подсећа „que chez Anne, le mot Dalmatie est tres vague". Уп. *Либарскии*, Алексиада, 463, н. 182; такође 548—549, н. 892.

јим пријатељима, помоћу писама и поклониада придобио њихову наклоност, отварајући тако себи многа тајна врата. Ако промаши код Роберта и Алексија и од обојице буде одбачен, отићи ће равно у Далшицију Бодину и Михаилу, поставши пребег (εἰθ-ὁ Δαλματίας ἐλάσειε πρὸς τε Βοδῖνον καὶ Μιχαηλαν). Јер, ако се они (се. Роберт и Алексије) покажу као непријатељи, остајао му је као нада Михаил и с друге стране Бодин, којима би био спреман

Нема, међутим, никакве сумње, да се појам Далмације и Далмата поклапа код Ане искључиво са појмом Србије и Срба. Из свих њених вести, које ниже наводимо, то је сасвим очигледно. То, уосталом, не изненађује с обзиром на Анину познату и увек присутну тенденцију за архаизирањем имена. У том погледу не можемо се сложити са *Новаковићем*, Српске области 125, који мисли „да су северне, источне и јужне границе области Рашке биле њеним (тј. Аниним) очима границе велике провинције Далмације, те она зато и народ зове Далматима". Ана је — као што ће се видети — знала да нема провинције Далмације нити Далмата, него да се ради о Србији и Србима, али је намерно архаизирала име. Могло би се, чак, рећи, да помало изненађује што Ана ипак употребљава двапут српско име. Треба, међутим, подвући, да се оба та спомена налазе у истом контексту. О Србима и Србији се, под тим именима, говори (в. бр. 20) када је реч о ратовању цара Алексија против Вукана. Притом, име „Србија" налази се у тексту писма, које је Вукан упутио Алексију, а које Ана цитира. То, свакако, није случајно; напротив, могло би се мислити да је Ана на овом месту то име употребила, ако не баш преписујући, а оно свакако препричавајући текст Вукановог писма, које је имала пред собом. Мало ранији спомен Срба дгогао је ући у Анино излагање такође под утицајем истог документа. Ипак, не треба заборавити ни то да се између ова два спомена српског имена налази и један спомен Далмације. Уп. *Радочић*, Вести, 21, В. и *V. Laurent*, Le theme byzantin de Serbie, Balcania (1943), 36. *Ишии*, Le theme byzantin de Serbie, 186, нап. 3.

Оно што би, међутим, могло више да збуди, то је знатно доцнији заједнички спомен Србије и Далмације (в. бр. 26). Не верујемо, ипак, да је Ана на овом месту намерно хтела да одвоји та два појма један од другог. Склони смо, пре, да узмемо ово место као доказ да је Ана добро познавала стварну номенклатуру и политичке и географске реалитете свог времена, па јој се овде (као и на раније наведеним, а и неким другим местима) та стварност, упркос тежњи за архаизирањем, поткрала и дошла до изражаја. Било би, сматрамо, прилично ризично претпоставити да је Ана овде, спомињући и Далмацију и Србију, хтела да направи неку разлику између Дукље и Рашке, јер за такву претпоставку немамо никаквог ослонаца у читавом осталом Анином делу.

У вези са овим не треба изгубити из вида ни употребу имена Далмата и Далмације код Кинама. Он каже на једном месту (в. Кинам, ed. Bonn. p. 12). „Срби, племе далматинско", затим спомиње Далмате и Далмацију, у којој је византијски цар порушио тврђаву Рас (в. Кинам, ed. Bonn. p. 102). После тога Кинам говори о путевима кроз Србију, али у наставку спомиње поново Далмацију и Далмате, мислећи при том очигледно на Србију и Србе (в. Кинам, ed. Bonn. p. 104, 105). Постоји, међутим, једно место код Кинама, где појам Далмације поуздано не означава Србију, него стварну, приобалску Далмацију, јер се каже да је Јован Дука „прошавши Србију, ушао у Далмацију" па су Византинци себи потчинио „Трогир, Шибеник, затим Сплит и племе Качића, па знаменити град Диоклију... Скрадин и све друге градове у Далмацији, свега педесет седам" (в. Кинам, ed. Bonn. p. 249). Но нешто пре тога, а исто тако и после ове вести, Кинам доноси друге, у којима под Далматима и Далмацијом недвосмислено подразумева Србе и Србију (в. Кинам, ed. Bonn. p. 199, 248, 262).

Због свега тога мислимо да, ако се код Кинама свега на једном месту може са сигурношћу идентификовати име Далмације са стварном Далмацијом, сви остали његови спомени Далмације односе се на Србију. То, пак, потврђује већ изнесено наше схватање, да је и Ана Комнина под називом Далмације и Далмата подразумевала искључиво Србију и Србе.

и да пребегне, у случају да од Роберта и Алексија очигледно дуне њему противан ветар".

(I, p. 60, 16—26)

1081.

БЕКСТВО МОНОМАХАТА КОД БОДИНА И МИХАИЛА

Нови дука Драча, Георгије Палеолог, којег је Алексије Комнин иослао да замени иревришљивог Мономаха, дошавши у Драч, иослао је цару веси да је Мономахаш

„сазнавши за његов (sc. Палеологов) долазак, на брзину отишао код Бодина и Михаила (προς τε τον Βοδῖνον καὶ τον Μιχαήλαν)".

(I, p. 138, 27—29)

Авгуси 1081.

ТУРЦИ ИЗ ОКОЛИНЕ ОХРИДА У ВОЈСЦИ ЦАРА АЛЕКСИЈА

Kada је Алексије Комнин лично кренуо ирошив Нормана у Илирику, у његовој војсци било је разноврсних ируиа, а сваким одељењем заиоведао је иосебан командани и сеи су марширали у одређеном иорешку. Међу осшалим команданишима

„Антиох (sc. је заповедао одељењем) Македонаца (των Μακεδόνων)¹³, Александар Кавасила Тесалцима, а Татшшје, тада велики примикерије, заповедао је (sc. одељењем) Турака, који су живели око Охрида (περί την Ἀχρίδω)¹⁴."

(I, p. 151, 20—23)

Окшобар 1081.

ТЕРЕН У БЛИЗИНИ ДРАЧА

Цар Алексије је сшигао до Драча и иошао у извиђање шерена у близини свешилишша св. Николе, чешири сшадија од Драча.

¹³ Овде се не ради о Македонцима као народу у етничком смислу речи, него о становницима теме Македоније, дакле о људима који не спадају међу Јужне Словене којима се ова књига бави. Иначе, код Ане се ови становници македонске теме спомињу више пута (нпр. књ. I, погл. V, 2; погл. VIII, 5, итд.).

¹⁴ Ради се о најамничком одреду Турака, који су становили у подручју Охрвда. Up. Buchler, Anna, 360: „A special body of mercenaries, the Bardaniote Turks". Chalandon, Alexis 76: „des Turks d'Ochride, descendants des Turks Vardaniotes, établis dans le bassin de l'Axios". Уп. *Лтобарскии*, Алексиада 494, н. 435, који наводи мишљење да се ради о угарским заробљеницима из X века, којима су придодати и селдучки елементи. О турским најамницима у служби Византије у доба Алексија Комнина в. Buckler, Anna, 356, 362, 364, 402, 407, 412. Moravcsik, I, 221.

„Бејаше један планински гребен, који се простирао од Далмације до мора (ἄλδ Δαλματίας διήκων προς θάλασσαν), завршавајући једним ртсод, у облику неког полуострва, на којем је био сазидан већ поменути храм".

(I, p. 154, 25—28)

10

Окшобар 1081.

БОРБА СА НОРМАНИМА КОД ДРАЧА И ДРЖАЊЕ БОДИНА

Нашавши се иред Драчем, а ире сукоба са Робершом Гвискардом, Алексије Комнин се колеба да ли да се ииусиши у бишку са Норманима. Георгије Палеолог, командани Драча, и други икуснији официри савешују да се не наиада, него да се Норманима смеша малим сукобима, и да УМ се не дозволи излаз из њихова логора ради снабдевања. Требало би

„наредити да то исто раде Бодин и Далмати (τφ Βοδῖνω καὶ τοῖς Δαλμάτας) и остали главари земаља које леже у околини уверавајући да би на тај начин Роберт лако био поражен".

CI, p. 155, 20—23)

Млађи официри, међушим, иражили су бишку. За време бишке, до које зашим долази, цар Алексије се храбро борио ирошив неиријашеља, али је видео како његови војници-Турци беже

„а и сам Бодин (τον Βοδῖνον) узмиче не борећи се (ἀπολέμητον); овај се, наиме, био наоружао и, распоредивши своју војску у бојни ред, тога се дана држао као онај, који ће можда убрзо, према склошвеним уговорида, помоћи цару. Пажљиво је чекао, како изгледа да, ако сазна да је победа превагнула на аутократорову страну, нападне и сад Келте; а ако не, да се уздржи од борбе и потом повуче. Тако размишљајући као што се обелоданило из оног што је учинио, и сазнавши тачно, да су Келти победили, не ушавши уопште у борбу, врати се кући".

Цар, видевши ово, а немајући ниошкуд иомоћи, и сам иобеже.

(I, p. 162, 24 — p. 163, 5)

11

Окшобар 1081.

ЦАР АЛЕКСИЈЕ У ОХРИДУ

После бишке са Норманима и иораз Визаншинаца, Алексије Комнин, иосле два дана и две ноћи хода кроз брда и њо лошим иушевима

„стигао је у Охрид (την Ἀχρίδα)“.

*Усиуи је ирешао Харзан (τον Χαρχάνην)*¹⁵.

„мало се задржао на такозваној Бабагори (Βαβαγοράν) (то је непроходан кланац)“.¹⁶

(I, р. 168, 3—4)

„Опоравивши се мало у Охриду (ἐν Ἀχρίδι.) и одморивши тело, цар Алексије стиже у Девола“.

(II, р. 8, 29 — р. 9 1)

12

Лешо 1082.

АЛЕКСИЈЕ КОМНИН ПОНОВО У СТРУГИ И ОХРИДУ

Недалеко од Јанине Боемунд је са својим Норманима иошуквао цара Алексија и Византијце. Цар се иовукао из бишке и на иовлачењу иошуквао једно одељење Нормана.

„И тако, избегавши безбројне и велике опасности, опет се спасао Алексије прошавши кроз Стругу у Охрид (διὰ τῶν Στρογγὼν διελθὼν εἰς Ἀχρίδας). Ту се задржа те прикупи приличан број избеглица и остави их све ту са великим доместиком, а сам се запути на Вардар (τὸν Βαρδάρην)“.

Ни шу се цар није одморио, него је скупио војску за нову борбу са Норманима.

(II, р. 19, 25—30)

13

Новембар 1082 — април 1083.

НОРМАНИ У МАКЕДОНИЈИ

Пошио је Боемунд, ио одласку Роберша Гвискарда у Ишалију, осиао као нормански вођа у борби ирошив Византинаца,

¹⁵ Τὸν Χαρχάνην. Изгледа да је Харзан била река у Албанији. В. Н. Злашарски, Багора — Бабагора — Bagulatus, Сборник в чест на А. Иширков, Софија 1933, 2, каже да је то што Ана спомиње „долината на р. Харзан (сегашна Арзен и Ерзен)“. В. и И. Снегарое, Квде се намирал средновековниот град Главиница (Главеница), Археологин V, кн. 3, 1963, 4.

¹⁶ Βαβαγοράν. Овај ороним спомиње и Теофилакт Охридски (уп. Теофилакт, нап. 365), под називом Βαγορά, и каже да је то огромна планина између драчких и бугарских брда. Уп. Rački, Borba, 216. В. Н. Злашарски, Багора (в. нап. 15), износи убедливу хипотезу, да се Бабагора налазила западно од Охридског језера, између горњег тока река Шкумба и Девола. В. и Лмбарскии, Алексиада, 499, н. 474.

„он је послао Петра, Алифиног сина (Πέτρον τοῦ Ἀλίφα)¹⁷, са Пунтесијем (Πουντέση)¹⁸ да врпш опсаде у разним областивд; одмах потом Петар Алифин заузе два Полова (δύο Πολόβους)¹⁹, а поменути Пунтесије Скоплѐ (τὰ δε Εχотпа).Кад њега (се. Боемунда) позваше Охриђани (παρά τῶν Ἀχριδιωτῶν), он брзо стиге до Охрида (τὰς Ἀχρίδας). И задржавши се ту мало, не постиже ништа, јер је Ариебиј чувао тврђаву. Одатле оде у Острово (εἰς τὸν Ὀστροβόν)²⁰, те вративши се и отуда празних руку, прође кроз Соску (διὰ τοῦ Σοσχοῦ)²¹ и кроз Сервију (διὰ τῶν Σερβίων) стиге у Верију (εἰς Βέροιαν).²²

¹⁷ Уп. Rački, Rad XXX, 92. Chalandon, Alexis 87. Buckler, Anna, 230, 360. Marquis de la Force, Les conseillers latins du Basileus Alexis Comnene, Byz. 11/1, (1936) 158—159. Leib, Alexiade I, 161 нап. 4. Mathieu, La Geste 40. Петар Алифин био је оснивач знамените византијске породице Петралифа, пошто је, после смрти Роберта Гвискарда, прешао у службу цара Алексија.

¹⁸ О овој личности постоје различита тумачења. Chalandon, Alexis, 64, нап. 2 и 87—88, прихвата мишљење Du Cange-a, In Alexiadem, 519, да је реч о Раулу де Pontoise. La Force, н. д. 160—163, одбија ову идентификацију и сматра да је Раул у ствари „Humbert Raoul“, а да Πουντήσης „peut-être bien designer, plutôt que Pontoise, une des nombreuses villes de l'Italie meridionale, dont le nom commence par ponte“. M. Lascaris, Survivances dans la toponymie de la Macedoine des „Francs“ d'avant et apres la IVe croisade, Byz. 23 (1953) 7, село του Βουδέση у Епиру доводи у везу са именом „Raoul de Pontoise“ („Πουντήσης chez Anne Comnene“), што значи да у неку руку прихвата гледишта Du Cange-a и Chalandon-a. Уп. и Mathieu, La Geste, 355—356.

¹⁹ δύο Πολόβους. Rački, Borba, 89. Коректура имена „Полов“ у Полог је несумњива. Читање Πολόγους уместо Πολόβους предложио је још А. Reifferscheid, Annae Comnenae Porphyrogenitae Alexias, Leipzig 1894, 15. Ради се о области у Македонији, у горњем току реке Вардара, која се дели на Горњи и Доњи Полог. Отуда и код Ане плурал. Није, дакле, оправдана резерва Леобарскии, Алексиада, 505, н. 516: „Нам известен ЛИШБ один город Полог“. Уп. Ј. Цвијућ, Основе за географију и геологију Македоније и старе Србије, кн>. III, Београд 1911, 1060, 1065, 1069. Lascaris, н. д., 7. Mathieu, La Geste, 355 и мапа IX.

²⁰ Ὀστροβόν — Острово, место на данашњем језеру Вегоритис, некада Ὀστροβοῦ Αἴμνη, северозападно од Солуна. Уп. Vasmer, Slaven 200. Mathieu, La Geste 277, Н. 1 и мапа IX.

²¹ За Соску уп. коментар уз Јована Скилицу, н. 129.

²² Chalandon, Alexis, 87, нап. 5, сматра да се Ана морала преварити у овом итинерару „car Servia est bien plus au sud que Verria“. Leib, Alexiade, II, 22 нап. 5, изгледа да прихвата ово мишљење. Нама се чини, међутим, да нема довољно разлога да се Шаландонова претпоставка прими. Тачно је да је Сервија знатно јужније од Верије, али Боемунд је могао да се из Острова спусти на југ до Сервије, па онда да се окрене према североистоку, на Верију, Воден и Моغلел. Ако би се узело да је Ана погрешила у редоследу набрајања, онда би требало претпоставити да је Боемунд ишао најпре у Верију, па се затим спустио до Сервије, да би се отуда вратио према Водену и Моغلелу, што је далеко мање прихватљиво од итинерара који наводи Ана. Најзад, могло би се помислити да је Ана не само погрешио него и сасвим сувишно убацила име Сервијеуовај итинерар. То би, додуше, дало самом итинерару више логике, али немамо довољно аргумената да такву претпоставку оснажимо. Стога мислимо да треба остати при Анином опису Боемундова, пута који, уосталом, показује једну кратку и сасвим могућу војну експедицију норманског вође. Уп. Mathieu, La Geste, 355.

Зашим је иреко Водена дошао до Моглена и, оставивши ту јак гарнизон,

„отишао је на Вардар, на такозване Беле Цркве (Ἀσπράς Εκκλησίας)".²³

(II, p. 22, 9—24)

14

Пролеће 1083.

НОРМАНИ ЗАУЗИМАЈУ ПЕЛАГОНИЈУ

Док је цар Алексије ириремао војску за даљу борбу са Норманима Боемунд је иослао једно одељење своје војске, „све оклоиљене Келше", којеје

„на јуриш заузело Пелагонију (την Πελαγονίαν), Трикалу и Касторију."

(II, p. 23, 20—21)

15

Окшобар — децембар 1083.

БОЕМУНДОВЕ ТЕШКОЋЕ СА НОРМАНСКИМ ГРОФОВИМА

Алексије Комнин је из Солуна наговорио — уз обећање великих награда — норманске грофове да ираже од Боемунда да им исилаши илаше, а уколико нема новаца, да оде к оцу у Ишалију и да их узме. Грофови су, заисша, уиорно иражили од Боемунда заосишашак илаше за чешири године, ња је Боемунд оишишао у Валону, осиаељајући Касиорију на чување Бријену[^]

„а Петра Алифиног да чува Полове (τους Πολόβους)".²⁸

(II, p. 32, 20—21)

16

1083.

БОДИНОВИ СРБИ УЗНЕМИРАВАЈУ НОРМАНЕ

Цару Алексију неки су иребацшали да је ирерано заиочео раш са Робершом Гвискардом, иишио би, да је борбу заиочео доциније, био могао лако да иобеди Нормане. Роберш је, наиме, сшално био узнемираван

²³ "Ἀσπράς Εκκλησίας. Rački, Borba, 88: „utabori se kod Biele crkve". Chalandon, Alexis, 87, nap. 6, наводи идентификацију овог места са „Eclisso", коју је извршио Lebeau, Histoire du Bas Empire, т. XVII, Paris 1775, 577 („ville nommée aujourd'hui Eclisso, qui est l'ancienne Edesse de Macedoine"). То прихвата и Leib, Alexiade II, 22, nap. 6. Mathieu, La Geste, 355, има резерве према оваквој идентификацији, што се види из њеног начина навођења („Eclisso"?), а што је несумњиво оправдано, иако се неко друго објашњење још увек не може дати. Лгобарскии, Алексиада, 505, н. 520, сматра да се ово место „находиловс, видимо, к западу от нижнего теченин р. Вардар".

²⁴ Један од истакнутих норманских конетабла.

²⁵ Ради се о Горњем и Доњем Пологу. В. nap. 19.

„од оних који се зову Арбанаси и од оних из Далмације, које је послао Бодин (παρά τε των ἄπο Δαλματίας παρά του Βοδινού πεμπομένων)".

(II, p. 60, 14—16)

17

1085—1090.

ЈОВАН ДУКА ВОДИ БОРБУ СА СРБИМА И ЗАРОБЉАВА БОДИНА

Говорећи о Јовану Дуки, великом дуки и шураку цара Алексија, Ана каже да је био иослашу Драчсајаком војском, колико да чува Драч

„толико и да поведе борбу са Далматима (μετά των Δαλματών). Јер онај, звани Бодин (ὁ γαρ οὐτω καλούμενος Βοδινός), будући веовда ратоборан и пун подлости, није хтео да остане унутар сопствених граница, него је свакодневно нападао Далмацији (Δαλματίας) најближа трговишта и својим. их поседима прикључивао. Јован Дука, пак, током свог једанаестогодишњег боравка у Драчу²⁸, преотео је многе тврђаве које су биле под Вуканом (Βολκάνου)²⁷, а много је, такође, заробљених Даллхата послао аутократору и, најзад, заробио је и Бодина, сукобивши се са њим (μετά του Βοδινού) у жестокој бици."²⁸

(II, p. 115, 10—20)

²⁷ Већ је Јуречек—Радонић I, 137, nap. 91, подвукао да је „Анина пометња ... по свој прилици потекла отуда, што се његово премештање на Исток (1091) десило 11. године владе цара. Радонић, Вести 18, је напоменуо да Ана „за Дуку није умела тачно навести, колико је управљао драчким тематом". Уп. Buckler, Anna, 402, nap. 5. Leib, Alexiade II, 115, nap. 3, пак, упозорио је, да Јован није могао бити дуже од седам година у Драчу (1085—1092), „les Normands etant maitres de la place auparavant". У ствари, Јован Дука вероватно је већ 1091. г. напустио Драч (в. ниже, nap. 30). Уп. Лгобарскии, Алексиада, 538, н. 800.

²⁸ Овде треба споменути и причу попа Дукљанина о тобожњем освајању Драча од стране Срба после смрти Роберта Гвискарда: „Post haec de potestate Francorum, qui erant in Durachium et in tota terra Duracenorum mortuo Riberto Guiscardo, tulit atque obtinuit rex Bodinus totam terram Duracinorum et ipsam civitatem Durachium. Post haec facta pаче cum imperatore, reddidit illi civitatem". Шишић, Летопис 361. Ово Дукљаниново тврђење одавно је у науци одбачено као нетачно. В. Rački, Borba, 218, Радонић, Вести 17, Шишић, Поп Дукљанин 57, 465.

²⁹ Ранији покушаји идентификације Бодина и Вукана као једне личности (Пеширов, Кнзв Бодин, 239—264) данас су у науци с правом одбачени. Уп. Chalandon, Alexis, 142—145. Јуречек—Радонић, I, 137—138. Радонић, Вести, 18—19. Поп Дукљанин 85. Buckler, Anna, 432—433. Leib, Alexiade II, 148, nap. 2. Историја I, 242—243 Лгобарскии, Алексиада, 538 н. 801. Напоменимо узгред, да изненађује подвајање на „Constantin Bodin" и „Michel Bodin" које је извршила М. Mathieu, La Geste, у индексу, 394 и 404, што показује да је помешала оца и сина, Михаила и Бодина.

³⁰ Питање хронологије Бодинова заробљавања није решено на довољно јасан начин. Chalandon, Alexis, 141, очигледно сматра да се то десило 1090—1091, јер каже да је Јован Дука успео да зароби Бодина, али га је ослободио „bientôt car en 1091 le prince serbe était libre". Јуречек—Радонић I, 137, није презицан, а Радонић, Вести, 18, сматра да се то десило 1090. г. Buckler, Anna, 433 не улази у ово питање, као ни Осироговски, 338. Међутим, у Историји I, 242, формулација текста дозволјава друкчију интерпретацију: „Кад су се 1085. Нормани повукли са Балканског полуотока, византијски цар Алексије I Комнин поново заузео Драч и поче нападати Зету. У тим борбама Бодин је био потучен и заробљен, али му је успело да се ослободи.

СРБИ НАПАДАЈУ НА ВИЗАНТИЈСКЕ ОБЛАСТИ

Цар Алексије је, врашивши се у Цариград, након коначне победe над Печенезима, угушио заверу двојице војсковођа; заштим је сазнао да се говори о инвазији Кумана

„а с друге стране да Бодин (τον Βοδῖνον) и Далмати (Δαλμάτας) намеравају да прекрше уговоре и да крену против наше (се. те риторије)“.

Цар није знао прошив кога да се окрене.

„Учинио му се, да треба најпре да поведе борбу против Далмата, пошто претходно заузме пограничне кланце и што је могућно боље их осигура.“

Пошио је о овоме обавестио своје сараднике, цар је сшигао са војском до Филипиопоља. Ту је од бугарског архиепископа²⁹ примио писмо, у којем се говори да Јован, син севасиокара Исака Комнина, дуче Драча, ирирема побуну прошив цара. Алексије се најпре двоумио иша да ради, али је, најзад, решио, да предузме акцију. Позвао је врло мудрог и верног Аргири Карагаса, човека скијског племена, и предао му два писма, једно за Јована, а друго за предшавнике власи у Драчу. Јовану је писао:³⁰

„Дознавши да варвари пристижу кроз клисуре против Царства, ми изиђосио из Константинова града да бисмо обезбедили границе ромејске државе. Потребно је, дакле, да и ти дођеш да нас обавестиш о приликама у твојој области [бојим се да и сам Вукан (τον Βολκάνον) непријатељство против нас снује] и усто да нам јавиш о приликама у Далмацији (τα κατὰ τὴν Δαλματίαν) као и о самом Вукану, да ли остаје при мировним уговорима (јер ми се свакодневно доноси не добре вести о њему), да бисмо се, сазнавши

Исте, 1085. г, после смрти папе Гргура VII, избио је расцеп у католичкој цркви због избора новог папе ____” Према томе, могло би се претпоставити да писац ових редова (И. Синдик) узима 1085. као време Бодиновог заробљавања. То би, међутим, било врло тешко прихватити, пре свега због тога, што је Јован Дука могао тек 1085. г. да постане дуча Драча (в. нап. 26), а није вероватно да је одмах по доласку на тај положај могао постићи тако велик успех. Још важније је, затим, што се Бодиново име од око 1090. г. сасвим ретко спомиње, а управо од тог времена истиче се Вукан, па треба претпоставити да је томе узрок баш Бодиново ропство око 1090. г., које му је смањило углед, а омогућило Вукану да се уздигне. Уп. *Јиречек—Радонић, I, 137.*

*. Ради се о Теофилакту Охридском. Уп. *Лтобарскии*, Алексиада, 544, н. 852.

³⁰ Јован Комнин је, дакле, већ наследио Јована Дуку на положају дуче Драча (а то је било вероватно 1091. г.; в. *Ručki, Borba*, 219), што значи да се писма цара Алексија могу датирати најраније у 1091. г. (*Chalandon, Alexis*, 145; *Leib, Alexiade II*, 115, нап. 3), док је коначна победа над Печенезима, о којој је реч на почетку ове вести, била извојевана 29. априла 1091. г. Уп. *Осирогорски*, 339.

нешто сигурније, боље припремили против његових сплетки и да бисмо тебе послали натраг у Илирик, давши ти потребне савете, тако да, борећи се са две стране против непријатеља, с божјом помоћу задобијемо победу“.

Друго је писмо упућено предшавницима власи у Драчу :

„Пошто смо, сазнавши да Вукан³¹ опет ради против нас, кренули из Византа (τῆς Βυζαντίδος) са намером да утврди«о кланце који леже између наше земље и Далмације, а истовремено да се ближе обавестимо о њеаду и о Далматима, због тога смо сматрали потребним да опозовемо вашег дуку.“

Сиановнике Драча цар изива да слушају доносиоца овог писма, којега је он именовао дуком.

(II, р. 147, 7 — р. 148, 27)

ЦАР АЛЕКСИЈЕ ОБИЛАЗИ ГРАНИЦУ ПРЕМА СРБИМА

Цар Алексије је оишао из Филипиопоља

„и стигао у кланце између Далмације (Δαλματίας) и наше земље. И превали читав тај превод, назван по околини Зигон (Ζυγού)³² не јашући (јер то није дозвољавало влесту, које је било стално стрмо и разровано и покривено шумом и скоро непроходно), него

³¹ Спомен Бодина на почетку Аниног излагања о овим догађајима, а затим даље у писмима спомен Вукана, могли би навести на мисао да је Ана под ова два имена подразумевала само једну личност. То би, мислимо, било погрешно. Сигурно је да су и Бодин и Вукан били непријатељски расположени према Византији у ово доба и да Ана не греша када спомиње оба. Међутим, Бодин је, после свог заробљавања, по свој прилици изгубио од свог угледа и снаге, па отуда се у даљим подухватима истиче Вукан. В. нап. 27. и 28. Уп. *Радонић*, Вести, 18—19.

³² Шта значи Ζυγός (дословни превод: јарам) Ане Комнине расправљао је Н. Радонић, најпре у свом раду Вести 19—20, где каже да се, по Ани, српско-византијска граница „налазила на Ζυγός-у о коме она само толико зна да се простире између Звечана, који су држали Срби, и Липљана, који је још био у рукама Византинаца“ (уп. и *Јиречек—Радонић I, 137*). Радонић сматра да је „Ана или имала сасвим погрешне представе о томе шта је Ζυγός, или га је неразговорно представљала као један непретргнут ланац од Црног до Јадранског мора“. У својој другој расправи, Природа византијско-српске границе, 361, исти писац мисли да Ана именом Ζυγός назива „читав низ планинских ланаца“.

Могуће је, међутим, ипак утврдити ближе где је била византијско-српска граница у то време — како наводи и сам Радонић — па према томе и где је био Ζυγός. Ана нас, наиме, нешто доцније (в. бр. 20) обавештава да је Ζυγός планинска област, на чијим обронцима се налазе Липљан и Звечан. См. *Новаковић*, Српске области, 121, иако не спомиње име Ζυγός, сматра, да се ради о долини Топлице, а да су радови, о којима Ана овде говори, извођени „у изворном пределу Топлице на висовима Копалоника“. *Радонић*, Вести, 20, се није сложио са оваквим Новаковићевим мишљењем, него износи тумачење да се „византијско-српски гранични руб, о коме пише Ана Кодшина“ налазио „северно од Шар-планине, око Голеша и Острог копља, између Звечана и Липљана“. Доцније вести Ане Комнине иду свакако више у прилог

пешке прелазећи и сопствени« очима разгледајући, да не остави незаштићено неко адесто кроз које често лако непријатељи пролазе и овде наређујући да се ископају јарци, а тамо да се саграде дрвени торњеви, а онде где место дозвољава, заповеди да се саграде куле од опека или камена, лично одмеравајући њихове међусобне размаке и величине. Понегде би наредио да се у корену посече до неба високо дрвеће и да се постави по земљи. И тако, преградивши пролазе непријатељима, врати се у престоницу.³³

(II, р. 157, 3—16)

20

1093—1094.

РАТОВАЊЕ АЛЕКСИЈА КОМНИНА СА ВУКАНОМ И СКЛАПАЊЕ МИРА МЕЂУ ЊИМА

Цар Алексије шек ишо се ослободио невоља са Чахом, селџучким емиром из Смирне, морао је да се суочи са једним другим рашом.

„Вукан (Βολκάνος) — овај човек који је држао сву власт у Далмацији (το πᾶν τῆς ἀρχῆς τῶν Δαλματῶν φέρων) беше вешт на речи и вешт на делу — након другог сунчевог обиласка од времена пораза Скита, изашавши из сопствених граница, пљачкао је суседне градове и земље и домагавши се самог Липљана (το Λιπένιον) запали га ватром.³¹ Цар, сазнавши за ово, није то више сматрао подношљивим, него сабравши потребне снаге, крене против Срба (κατὰ τῶν Σέρβων), равно према Липљану (του Λιπένιου) — то је мали градић на обронцима Зигона (του Ζυγοῦ) који дели Далмацију од иаше земље — да се, ако му пође за руком, супротстави Вукану и заметне жесток бој и, ако му бог даде победу, да поново задобије Липљан и све остало и врати у пређашње стање. Вукан, сазнавши за царев долазак, крену отуда и стиже у Звечан (το Σφεντζάνιον); то је градић у планинској области помениутог Зигона на граници извдећу ромејских земаља и Далмације. Када је аутократор стигао до Скопла (τὰ Σκῆπτα), Вукан пошаље предлоге за мир и истовремено, скидајући са себе одговорност за непријатељске поступке, сву кривицу сваљујући на ромејске управљаче, рече: Они су, не желећи да остану сопственим границама, вршили разне упаде и нанели не малу штету Србији (τῇ Σερβίᾳ).³⁰ Што се

оваквом схватању ствари, него Новаковићевом. Уп. и *Rački*, *Borba*, 218: „U Rači bijahu između carevine i saveznih srbskih zemalja stalnom međom one planine, koje se od Zadrinja sa jug-zapada prema istok-sjeveru protežu i čine razvode između Drina i pritoka Morave. Gornji diel doline, kojom potok Sitnica teče u Ibar, bješe srbski, dolnji pako carevine; ondje Zvečaj, ovdje Lipljan bijahu mjesta, o kojih su se oba neprijatelja opirala“. В. нап. 37 и 38. Уп. и *Лтобарскии*, *Алексиада*, 543, н. 850.

³¹ Уп. *Rački*, *Borba* 221, *Нваковић*, Српске области, 120—121. *Радочић*, *Природа византиско-српске границе*, 361. Кратко *Buckler*, *Anna*, 415, нап. 11.

³⁴ О Липљану у ово доба в. *Новаковић*, Српске области 111—113, 120.

³⁵ В. нап. 12.

мене тиче, убудуће нећу сличне ствари предузимати, него ћу се повратити и послаћу твојом Царству таоце од веоких рођака и нећу прекорачити преко својих граница. Цар ово прихвати и, оставивши тамо људе да обнове порушене градове и да приме таоце, крену кући прелш царском граду. Али Вукан оне таоце, иако се од њега тражило, није издавао, него је одлагао из дана у дан, и ни година дана није сасвим прошла, опет је кренуо у пљачку ромејских земаља. И, вйда је примио разна писма царева, који га је подсећао на уговоре и обећања, које му је раније био учинио, он и поред свега тога није био спреман да изврши обећање. Тада цар позове себи Јована, сина севастократора и свог рођеног брата, и посла га против онога (sc. Вукана) са довољно снаге.³⁶ Овај, пак, (sc. Јован) без ратног искуства, а као младић нестрпљиво желећи битке, оде и, прешавши реку код Липљана (του του Λιπένιου ποταμόν διαβάς), поби палисаду на обронцима Зигона управо насупрот Звечана (του Σφεντζάνιου).³⁷ Ово није остало непознато Вукану и он му (sc. Јовану) се поново обрати за лшр, уверавајући да ће изручити обећане таоце и да ће убудуће одржавати искрен лдар са Родејима. Али то беше голо обећање, пошто се он (sc. Вукан) наоружавао да би га (sc. Јована) изненада напао. Када се глас о Вуканову походу против Јована почео да шири, неки га монах претекне и јави Јовану, уверавајући га да непријатељ стиже. Но овај (sc. Јован) га отера с гневом, називајући га лашцем и варалицоад: али стварношћу је убрзо уверен да је вест била тачна. Јер, привукавши му се ноћу (sc. Вукан) поби вдноге војнике у шаторима, а многи безглаво бежећи, нађоше смрт у таласивд реке, која је текла доле. Они који су били духош прибралији потраже Јованов шатор и, храбро се борећи, једва га сачуваше. Овако, дакле, највећи део ромејске војске погибе; Вукан, пак, прикупивши своје и прешавши Зигон заустави се код Звечана. Они око Јована видећи их, а не могући због малобројности да се са њима боре, одлучише да прећу натраг реку. Учинивши то, стигоше до Липљана на удаљености од око дванаест стадија отуда.³⁸

⁸⁹ Ради се о истом Јовану, сину севастократора Исака Комнина, који је раније био дука Драча. В. бр. 17. Уп. *Rački*, *Borba*, 223—224.

⁸⁷ Река коју Ана овде спомиње несумњиво је Ситница. Ако се узме — а то потврђује и Анино нешто доцније излагање — да је Јован прешао реку са десне на леву обалу, мора се још више посумњати у идентификацију Ζυγός-а са Копаником, јер се обронци Копаника налазе на десној обали Ситнице, односно Ибра. Читав овај пасус код Ане, иако је доста непрецизан у погледу географије, ипак упућује на закључак да је Ζυγός морао налазити негде на десној обали Ситнице, јужно од Ибра. В. нап. 38.

³⁸ Анино излагање на овом месту у географском погледу прилично је збркано и нејасно. Види се да су Византинци до Вукановог напада били на левој обали Ситнице, па су се затим опет повукли на десну обалу и стигли од Липљана. Међутим, не да се објаснити како је то Вукан, гонећи Византинце, према југу, прешао Зигон и стигао онда до Звечана! (ἀνελθὼν ὀξυθεὶν τοῦ Ζυγοῦ κατὰ τὸ Σφεντζάνιον ἕστη). АКО се узме — што и по овој вести изгледа највероватније — да је Ζυγός био на десној обали Ситнице, поставља се питање како је Вукан могао доћи до Звечана преко те планине, крећући се у правцу југа када се зна да се Звечан налази северно од Ζυγός-а

Не могавши више издржати, пошто је већи део (војске) изгубио, (se. Јован) потражи пут прелаз царском граду. На то се Вукан осмели и, како није преостало никога да му се супротстави, поче да пљачка суседне градове и зевдје. И околину Скопља (των Σκοπλίων) потпуно опустоши, а делом и попали. Али не само то, него, заузевши и Полов (τον Πόλοβον) и стигавши до Врања (Βρανέας), уништи и опустоши све и одвуче отуда много плена па се врати у сопствену земљу“ ³⁹

(II, p. 166, 25—169, 9)

Цар, сазнавши за ово, смамрао је да се што не сме ширеши. Схога се одмах наоружа и

„крену равно преда Далмацији журећи да поново обнови порушене тврђаве и врати их у пређашње стање и да изврши одмазду за оно што је он (se. Вукан) из обести био учинио“.

(II, p. 169, 15—19)

Међушим, цар је усиуш имао шешкоћа са Нићифором Диогеном, који је хтео да га убије и да иреузме власи. Уиркос шоме, Алексије није клонуо

„него је кренуо равно у Далмацију. Чим је Вукан дознао да је цар стигао у Липљан и видео да га је заузео, и немоћан да се супротстави ромејским. бојним редовима и оном густом поретку и војничкод наоружању, сместа посла да пита за услове лшра, обећавајући истовремено да ће послати већ претходно обећане таоце и да убудуће неће приступити ниједном, непријатељском подухвату. Аутократор благонаклоно прими варварина, јер се осећао потиштен и желео да избегне грађански рат; јер, мада то бежаху Далмати, ипак бежаху хришћани.“⁴⁰ Онај (se. Вукан) одмах смело приђе,

са оне стране Ибра и Ситнице. Требало би, да би се овај Анин извештај учинио логичним, да се Ζυγός налази негде северно од Ибра, што је искључено по осталим вестима саме Ане о тој планини. Сматрамо стога да су Анини географски подаци на овом месту недовољно поуздани и да их не треба сматрати меродавним. В. нап. 37, а такође *Радочић*, Вести, 19.

³⁹ Анини географски подаци на овом месту, такође, не изгледају најлогичнији, али не морају бити нетачни. По њеном излагању, Вукан је најпре продорно дубоко на југ до Полога (в. нап. 19), па је затим стигао далеко северније, до Врања. Међутим, овакво Вуканово кретање може се разумети као једна „кружна експедиција“ и Ана можда не подвлачи случајно да Вукан управо на крају свог пута пљачка и вуче плен у своју земљу. С друге стране, из њених речи је јасно да Вукан ове крајеве није присајединио својој држави. В. *Радочић*, Вести, 21.

⁴⁰ Ова Анина реченица интересантна је, како за познавање њеног личног схватања ствари, тако и менталитета времена у којем је живела и писала. Њен став према „Далматима“ очевидно је, не само овде него и у читавом њеном делу, иронично-презрив, што је у складу са њеним општим супериорним гледањем на Србе као, уосталом, и на друге „варваре“. Оно што је овде посебно занимљиво, то је увођење „хришћанског момента“ као објашњења за Алексијев пристанак на мир са Вуканом. Тумачење, да би рат међу хришћанима, тј. са Србима, био „грађански рат“, могло би се, можда, узети као знак утицаја крсташких идеја на Ану у доба када је ове редове писала. Но пре ће бити да се ради о нечем другом: Ана је гледала на Србе као на један од народа који треба да признају византијску врховну власт и да буду по-

водећи собом рођаке и изабране жупане (των ζουπάνων) и радо предаде цару као таоце своје синовце по имену Уроша и Стефана Вукана (Οὔρεσιν καλούμενον καὶ Στέφανον τον Βολάνον) и остале, њих до двадесет на броју.⁴¹ Јер му није ни било могуће да отада друкчије поступа.“

Цар, иошиш је овако на миран начин средио сивари, враши се у Цариград.

(II, p. 184, 10—27)

21

Пре сеишембра 1105.

ЦАР НАЛАЖЕ ВОЈСЦИ ДА ИДЕ ЗА СЛАНИЦУ

У шоку борби Византинаца са Танкредом, Боемундовим синовцем, који је командовао Норманима у Аниохији,

„послао је (sc. цар) друга писма заповедницима који су боравили на западу, налажући да сместа крену за Сланицу (Σθλανίτης).«

(III, p. 59, 23—26)

22

7/06.

БОРБЕ ВИЗАНТИНАЦА СА СРБИМА

Пошиш је за време свог боравка у Солуну иредузео разне мере ради ефикасније одбране западних крајева Византије од норманских напада, цар

даници византијског цара. Стога је и борба између Византинаца и таквих народа — дакле и Срба — за њу грађански рат. У сваком случају, „хришћански моменат“ и „грађански рат“ овде су Ани само послужили као изговори да оправда недостатак снаге цара Алексија за даљи наставак ратовања.

⁴¹ В. *Радочић*, Вести, 21. Поп Дукљанин, 85—86. *Buckler, Anna*, 433—434. *Јиречек-Радонић* I, 137—138.

⁴² Постоји неколико места са именом „Сланица“ која би овде могла доћи у обзир. Једну Сланицу спомиње Теофилакт Охридски у свом писму Михаилу Пандехни (в. Теофилакт, бр. 51). Издавачи овог текста у *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, t. I, Беч, 1913, бр. 69, *Thalloczy*, *Jireček* i *Sufflay*, лоцирају Сланицу у заливу Краваста у Албанији (уп. *L. Thalloczy*, *Illyrisch-albanische Forschungen* II, München-Leipzig 1916, мапа IV). Ову Сланицу у Албанији познајемо и из једног документа из Хисторијског архива у Дубровнику од 15. новембра 1297 (в. *Acta Albaniae* I, бр. 528. *B. Krekić*, *Dubrovnik (Raguse) et le Levant au Moyen Age*, Paris 1961, пер. бр. 50), као и из другог документа из истог архива од 15. новембра 1402 (*Acta Alb.* II, Беч 1918, бр. 711). Постоји, међутим, једна друга Сланица коју спомиње *Vasmer*, *Slaven* 222: „Σθλανίτσα ein Ort unweit Serres, heutige Lage unbekannt“, а то је било и старо име Пеле (*Vasmer*, *Slaven* 201). Најзад, *Vasmer*, *Slaven* 254, наводи још једну Сланицу и сматра да је управо то она, коју спомиње Ана Комнина: „Ähnlich zu beurteilen ist auch der thessalische Name Σθλανίτης ... bei Anna Komnena“. Пошто се у Анином тексту говори о повлачењу, опозивашу (μετακαλεῖτο) претходница у вези са Алексијевим наређењем да иду у Сланицу, то би ова Фасмерова претпоставка да је та Сланица била у Тесалији могла бити оправдана. Уп. и *Dölger*, *Reg.* II, № 1224.

„кренувши отуда стиже до Струмице (την Στρούμητιζαν), а отуда даље до Слупима (του Σλοπίμου)⁴³. Сазнавши за пораз Јована, севастократорова сина, који је био послат напред против Далл^атата (κατά των Δαλλατών), пошаље довољне снаге у помоћ. Вукан, пак, будући веома покварен, одмах замоли цара за услове дшра и пошаље тражене таоце“.⁴⁴

(III, p. 65, 31 — p. 66, 7)

Када је дошла зима, цар је иослао војнике кућама, а сам се врашио у Солун. За време овог иуша ирема Солуну родио му се ирви унук, син Јованов, заједно са сесиром близнакињом,

„у Балабишту (κατά την Βαλαβίσταν).“⁴⁵

(III, p. 66, 14—15)

23

Пролеће 1108.“

ЦАР АЛЕКСИЈЕ ПРЕКО ПЕЛАГОНИЈЕ ИДЕ У ДЕВОЛ

Царица се на иролеће из Солуна врашила у Цариград,

⁴³ Нисмо могли да утврдимо где је Σλόπιμος.

⁴⁴ *Chalandon*, Alexis 239, каже да је Алексије боравио у Солуну „jusqu'en février ou mars 1106. A ce moment eclatait chez les Serbes une nouvelle insurrection. Cette tentative de Bolkan ne fut pas couronnée de succes; il triompha bien du duc de Durazzo, Jean Comnene, mais J'arrivee de l'empereur le forga à se soumettre et à donner des otages. Comnene employa presque toute l'année 1106 à fortifier les frontieres de l'Empire vers l'Occident“. *Н. Радојчић*, Вести, 22, сматра, међутим, да је ова вест „хронолошки нетачно углављена“ и да Ана „спомиње... свакојакo иcти пораз царског синовца Јована, o коме је већ раније говорила“. Овакво мишљење не изгледа оправдано. Пре свега, читав контекст у коме Ана говори о овом сукобу са Србима друкчији је НО раније. Затим, од посебног је интереса, као хронолошка кндикација, вест о рођењу деце Јована Комнина, царевог сина. Први пораз, који је Вукан нанео Јовану, сину Исака Комнина, а на који мисли Радојчић, десио се 1093—94 (в. бр. 19). Јован, царев син, имао је тада око пет година (в. *Buckler*, Anna 40), па је јасно да у то доба није могао имати децу. Стога се, управо захваљујући спомену ове деце, може закључити да се на овом месту код Ане не ради о понављању вести о истој борби о којој је раније било речи, него о новој бици и о новом поразу Јовановом. Из самих Анихних вести може се добити прилично прецизна хронологија. По њој, цар је дошао у Солун у септембру 14. индикта, двадесете године своје владавине (о томе да је спомен двадесете године погрешан в. *Buckler*, Alexis, 239, нап. 2), а то одговара септембру 1105. (уп. *Grumel*, Chronologie 256). Српски покрет против Византинаца догодио се пролећа 1106. г. а трајао је до новембра исте године, јер Ана каже да се у време када је Вукан затражио од цара мир Алексије налазио у том крају већ годину и два месеца, дакле од септембра 1105. г. до новембра 1106. г. Уп. и *D. U. Papachryssanthou*, La date de la mort du sebastocrator Isaac Comnene, pere d'Alexis Ier, et de quelques evenements contemporains, REB 21, (1963) 254 и нап. 28.

⁴⁵ Βαλαβίσταν. *Vasmer*, Slaven 22: „einem slav. Valovišta = Demir Hı3G = Σιδηρόκαστρον in Mazedonien... entspricht“. Ради се, дакле, о Железнику. Уп. *Лмбарскии*, *Алексиада*, 589, н. 1239.

⁴⁶ Cf. *Chalandon*, Alexis, 243—244: Боемунд је августа 1106. г. отпутовао са Балкана у Апулију, а 9. октобра 1107. г. поново се искрцао са војском у Валони, да би 13. истог месеца почео да опседа Драч (уп. *Осирогорски*, *Историја* 244). Цар је, пак, кренуо из Цариграда 1. новембра 1107. г и у Солуну сачекао крај зиме. Према

„а цар је наставио војни покрет и стигао отуда преко Пелагоније (δια της Πελαγονίας), до Девола, који се налази на огранцима већ поменутих непроходних гора“.

(III, p. 100, 3—6)

24

1108.

БОРБЕ СА НОРМАНИМА ОКО ДЕБРА И ГЛАВИНИЦЕ

Цар је иоверио разним команданшима чување вамсних месша ирошив Нормана. Тако је

„Лав Никеритис са потребном силом чувао Дебар (την Δεύρην)“.

(III, p. 104, 18—19)

Међушум сшановници неких малих месша у околини Арбанона (του Ἀρβάνου)⁴⁷, који су се већ били иредали Норманима, а који су добро иознавали иушеве,

„пришавпш, подробно известише (se. Гија, брата Боемундова) о положају Дебра (της Δεύρης) и показаше тајне прилазе“.

(III, p. 104, 25—27)

Ги је на шо иоделио војску на два дела, иа је један део вођен

„од стране Дебараца (παρά των Δευριωτών)“

(III, p. 105 1)

иослао за леђа Визаншинцима, који су онда иреширели шежак иораз.

Други визаншијски команданш

„Алиатис, који је ђа осталим изабраним одредима чувао Главиницу (την Γλαβινίτζαν)⁴⁸ сиђе у равницу“.

(III, p. 105, 14—15)

томе, царичин повратак у Цариград и наставак цареве експедиције падају у пролеће 1108. г. Уп. и *Leib*, Alexiade III, 92, нап. 1 и стр. 254. Ана доиста, каже да је њен отац кренуо из Цариграда 1. новембра првог индикта, а тај индикт пада између 1. септембра 1107. и 31. августа 1108. г. (уп. *Grumel*, Chronologie, 256), па прематоме треба прихватити хронологију Шалондонову и Леибову. *Лмбарскии*, *Алексиада*, 599, н. 1321⁴⁷.

О Арбанону, области северне и централне Албаније, в. *E. L. Vranoust*, Κομισσόρτης ó εξ Ἀρβάνων, *Ιωάννινα* 1962.

⁴⁸ Главиница је у науци тражена на разним местима, у Македонији и у јужној Албанији. Треба рећи да Ана, поред овог места, спомиње Главиницу и у књ. III, шгл. XII, 7. *Rački*, Borba, Rad XXX, 83, и *Mathieu*, La Geste, 316—317, нап. 1 и мапа IX, локализују ову Главиницу у Албанији, несумњиво с правом. С друге стране, *К. Пеишов*, Прилог кон средновековната археолошка карта, Гласник на Муз. -конз. друштво на НР Македонија, 1/1, Скопје 1954, мапа II; *Dj. Stričević*, Bglises triconques médiévales en Serbie et en Macedoine et la tradition de Farchitecture

Ту је наишао на Нормане који су му нанели иораз, иа је и сам иогинуо у борби. Цар, сазнавши за ово, изовао је себи Кашиакузина из Лаодикеје и, давши му многе савеше,

„пошаље га у Главиницу, охрабрен најповољнијим надама“.

(III, p. 106, 9—10)

Сам цар се врашио у Девол.

25

Новембар 1114.

ЦАР АЛЕКСИЈЕ РАСПОРЕЂУЈЕ ВОЈСКУ НА БАЛКАНУ

Цар је сазнао да Кумани ионово са севера иродуру у Византију, иа је кренуо из Цариграда и, сакуишиши војску, расиоредио је

„у Филипопољ и у место звано Петринос⁴⁹ и Триадицу⁵⁰ и у тему Ниша (εις το θέμα του Νέσου)¹ и до подунавског Браничева (της παρίστρας Βουραντζόβης)“.

Сам иак, цар осиао је у Филипопољу.

(III, p. 177, 29—p. 178, 1)

26

О ЗДРАВЉУ ЦАРА АЛЕКСИЈА, О ТЕШКОЋАМА СА КРСТАШИМА И О РАСПРШЕНОСТИ ВИЗАНТИЈСКЕ ВОЈСКЕ

Ана иише о невољама које су мучиле њеног оца, иосебно о боловимау ногама. Но важније одиогабилесубригекојејецаруАлексијудонеодолазак

palcobyzantine, Actes du XIIe Congrès international d'Etudes byzantines, T. I, Београд 1963, 237; К. Минишев, Где се е намирала Главиница, Археологин IV/1, Софија 1961, 5—6, траже Главиницу северно од Охрида. И. Снегаров, н. д. доказује поново да је Главиница била у јужној Албанији. Нама се чини да би се овом проблему могло и друкчије приступити, тј. да би се могло претпоставити постојање две различите Главинице по Аниним вестима. Прва би била несумњиво у Албанији, а друга можда у Македонији. Сличних случајева било је много (уп. Сланицу, нап. бр. 42).

⁴⁸ Петринос — Бачково у Бугарској. В. L. Petit, Tyrikon de Gregoire Rasourianos pour le monastere de Petritzos (Bačkovu) en Bulgarie, В. Прилож. X XI т. ВВ № 1, (1904).

⁴⁹ Триадица — Софија. Уп. Снегаров, н. д. 12.

⁵⁰ Треба посебно истаћи овај помен теме Ниша код Ане, јер је он остао, изгледа, досада у науци недовољно запажен, а нема разлога да се претпостави да је Ана — која је била добро обавештена о структури управе у Царству — употребила погрешан термин, тим пре што она на овом месту јасно диференцира тему Ниша од осталих места која спомиње. Међутим, нишку тему не спомињу ни *Јиречек-Радонић*, ни *Оширогорски*, Историја, регистар s. v. „теме“, 571, иако *Оширогорски*, Историја, 297, нап. 2, наводи, према Кинаму (в. Кинам, ed. Bonn. p. 124), тему у области Браничева и Ниша. Историја I, 237, изражава се прилично неодређено о темама које су „обухватиле само периферијске области са градовима Сирмијем, Београдом, Браничевом и Нишом“. Уп. и *Banescu*, Les Duches 43; Мањојло Комнин је организовао „un duché qui renfermait les villes de Braničeve, de Beigrade et de Niš“, али (ibid. 126) византијске теме „n'ont jamais existe ni à Niš, ni à Sardica, ni ailleurs“. Анина вест свакако побија овакво мишљење бар што се тиче Ниша.

кршаша у Византију. Цар је схвашио да они желе да се домогну Византијског Царства, а њих је било иако много, да ни сеа ромејска војска, сакуиљена заједно, не би била равна малом делу њихове силе. Сишуација је била ушлико шежа ишо је византијска војска била углавном расиришена

*„док су једни чували кланце према Србији и Далмацији (τα περί την Σερβίαν τέμνη καί Δαλματίας), други су стражарилиу Подунављу (περί τον "Ιστρον) предупредујући упаде Кумана и Дачана“.*⁵²

Део војске, иак, чувао је Драч ирошии Нормана.

(III, p. 160, 24—26)

27

ОПИС ЈАДРАНСКОГ МОРА И РЕКЕ ДРИМА

Говорећи о иоложају Драча, Ана вели да се он налази на обали Јадранског мора (Αδριανηκού πελάγους).

*„По средини се пружа веома велико море, ширином се простирући све до италске обале, а по дужини, скрећући и савијајући преада истоку и северу, до варвара Ветонаца (προς τους Ούέτονας βαρβάρους), којима управо насупрот лежи земља Апулаца.“*⁵³ Тако се уопште узев, граничи Јадран (ὁ Ἀδρίας)."

(III, p. 83, 19—24)

Сам Драч налази се југоисточно од Елисоса. Елисос (ὁ Ἐλισσός)⁵⁴ се иако назиа ио исиоименој реци

„која утиче у врло велику реку Дрим (τὼ Δρυμόνι)“.

(III, p. 83, 28—29)

Цар Алексије је корисиио Елисос за иомагање Драча а исио иако је шаж град иомагао

„с једне стране реком Дримом, која је пловна, а с друге стране копном“...

„Ова река Дрим, да и о њеном току додам понешто, тече са висова из Лихнидског језера (ανωθεν ἄπὸ της Λυχνίτιδος λίμνης),

⁵² О Паристриону уопште, а посебно код Ане Комнине, в. *N. Banescu*, Les premiers témoignages byzantins sur les Roumains du Bas-Danube, Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher III/1—2, 1922, 287—310. Исти Les Duches.

⁵³ О Ветонцима в. нап. 8.

⁵⁴ Ἐλισσός је Љеш у Албанији. Уп. *Buckler*, Anna, 403, нап. 5. *Leib*, Alexiade III, 83, нап. 3.

које се садашњим варварскиш језиксш назива Охридским (Αχρίδα), испод планине Мокро (ἀλδ Μόκρου)⁵⁵, истичући из око стотину ограђених простора, које називамо испустима.⁵⁶ Јер они, истичући из привидно различитих места језера, теку као посебне реке и до стотину на броју тако теку све до реке крај Дебра у коју се сливају (κατά την Δεύρην), називајући се одатле Дрим (Δρυμών), и СПО-јени с ТОМ реком проширују је и чине је веома великом.⁵⁷ Та река протиче границом Далмата (των Δαλματών)⁵⁸ и скренувши према северу, опет савија према југу и, пролазећи подножјем Елисоса, утиче у јадрански залив (τον Ἀδριαντικὸν κόλπον)".

(III, р. 84, 11—23)

⁵⁵ Издавач текста којим смо се служили, Леиб, прихватио је емендацију *Duj-ity*, Interpolation, 107—115, у вези са тумачењем речи Μάκρος, што и ми смо трамо оправданим. *Buckler*, Anna, 403, нап. 5, напротив, не сумња у стару тезу Du Cange-а и каже „that Lake Achrida (ancient Lychnitis) had been drained by the Bulgarian King Samuel". Дужев је ово успешно побио (ор. cit. 110) као „une pure Hypothese, basee sur une Interpretation inexacte du texte". Мишљење Дужева прихвата и *Лкбарскии*, Алексиада, 339 и 597, н. 1292, В. нап. 56.

⁵⁶ δια τῶν τῶν τῶν ἐκατόν, ας γέφυρας ἐπονομάζομεν. Тумачење ових речи изазвало је у науци доста полемике. Du Gange је предложио замену речи γέφυρας изразом отρоруγас сматрајући да γέφυρας у значењу „мост" не може логично да се уклопи у остали текст. *E. Dawes*, The Alexiad, 321, преводи ову реч ђа „bridges", што је свакако неприхватљиво. *Buckler*, Anna 403, н. 5, показала је да γέφυρας не мора да значи само мост него такође и брану („dam") или тунел („tunnel"), па је закључила да се ту реч може тумачити као јарак („ditch") или канал („canal"). *Dujčev*, ор. cit. 113, такође сматра да треба остати при изразу γέφυρας који значи, поред осталог, браник („rampart"), насип („remblai"), па мисли да је Ана речју γέφυρας означила „les nombreuses cataractes du Drim Noir, qui commencent à partir de Strouga". *Leib*, Alexiade III, 84, задржавајући реч γέφυρας превео је са „ravins", усклине, јаруге, док *Лкбарскии*, Алексиада 339ј преводи ово место: „через стокаканалов назмваемнх стругами". Ми смо, држећи се смисла читавог текста, употребили израз „испусти", који нам се чинио најпогоднији у овом случају за изражавање Анине представе о извору Дрима.

⁵⁷ Анино тврђење да до Дебра Дрим тече чак у стотину малих река претерано је, али тачно је да Дрим, по изласку из Охридског језера, тече у неколико рукаваца и да, примивши разне притоке, од Дебра постаје знатно јачи. Уп. *Dujčev*, Interpolation 114. Што се имена тиче, Ана се свакако вара када каже да се тек од Дебра река назива Дрим. *Лкбарскии*, Алексиада, 339, тумачи ово место друкчије. По њему, Ана каже да река протиче поред Дебра „откуда и возникло название Дримон", а у напомени 1293 (стр. 597) додаје: „Весманеудачноеобнснениезтимологиислова". Ми, међутим, сматрамо, да се овде не ради о Анином покушају да да етимологију имена реке, него да она просто саопштава да се река тек од Дебра даље назива Дримом. У целини узев, читав Анин компликовани опис извора Дрима показује доста добро познавање ситуације и наводи на мисао да се Ана на овом месту морала послужити неким поузданим извором. Уп. *Цвијић*, н. д. III, 719, 720, 1134.

⁵⁸ Ана је, очевидно, мање обавештена о току Дрима, него о његовом извору и ушћу. Тачно је, свакако, да је Дрим текао „границом Далмације", тј. Србије, али то је било, несумњиво, само једним делом, и то мањим, у средњем току реке (в. *Радојчић*, Вести, 20). С друге стране, Ана је непрецизна када каже да тек након протицања границом Дрим скреће према северу, јер Дрим, од самог извора тече у правцу севера. Истина, Дрим, после утока Белог Дрима, скреће према северозападу. Можда је Ана мислила на то скретање, но ни оно не би могло дрћи тек након оног дела реке који је чинио границу према Србији.

ОПШТИ РЕГИСТАР

Абарија, в. Сердика
Абидос, град у Малој Азији 74, 86, 103
Авсони, 26, 27, 32
Агата, мајка Гаврила Радомира 108
Агатије, историчар 14
Adontz N. 15, 17, 57, 72, 105, 107, 117, 197, 250, 331
Адријанопољ (в. и Једрене) 243, 248, 250
асрикон, порез 293
Азарица, в. Лазарица
Аксиос в. и Вардар 101, 249, 285
Алакесеј, византијски војсковођа 149
Ал Макин, арапски писац 75, 17, 18, 72
Албанија 61, 62, 126
Александар Кавасилас, дука Скопља 186, 187
Алексијада, дело Ане Комине 80, 367, 368
Алексије I Комин, цар (1081—1118) 51, 190, 235, 242, 257, 258, 262, 286, 287, 307, 341, 350, 367, 380, 385, 386
Алепо, град у Сирији 88
алиленгион, заједничка пореска одговорност 103, 136, 251
Алмопија, град и област (в. и Моглен) 114
Алусијан, син Јована Владислава 50, 79, 80, 129, 141, 148, 150, 151, 154, 207, 208, 220—224, 253
Ана Комина 68, 80, 151, 178, 235, 242, 367—394
Анастасије, логотет 159
Анастасијевић Д. 55, 59, 62, 70
Ангелов Д. 178
Андроник Филокала, капетан теме Бугарске 214, 216
Антим, војсковођа Петра Одељана 149, 150
Антиохија, град 17, 72, 100, 185
антипат, титула 4, 97, 139, 182, 797, 200
Antoniadis S. 107
Антоније, игуман Велике Лавре 41
Апидан, река (в. и Енипеус) 90

Апулија, покрајина у јужној Италији 94
Арабљани 70, 169
Аралт в. Харалд
Арменопул, византијски војсковођа 755
Арон, син Јована Владислава 167
Арон, кометупол, син Николе комеса 20, 57, 61, 65, 70, 74—79, 85, 108, 109, 115, 129, 141, 222, 237, 246, 250, 252, 253
Арта, залив у Грчкој 90
архонт, 4, 114, 115, 129, 757, 204, 340; Бугарске 700, 115, 164; Драча 3, 93, 159, 270, 254; Далмације 3, 4, 204; Охрида 131; Паристриона 75Р, 255; Сирмиума 140, 251; Срба 157; титула бугарског владара 12; целог запада 88, 89
архонтија 3, 4; Далмација 93, 204
Асолик, јерменски историчар 77, 19, 21, 69, 74, 78, 79, 86
Аспраканија (в. и тема Васпуракан) 115
Аталија, град у Малој Азији 227
Атанасије Атаноски 41 — 45
Атанасије Кримка, молдавски епИскоп 7
Атика 37, 89
Атина, град 90, 128, 135, 138, 251
Асхаја, римска провинција 757
Ахилеј св., црква на Преспи 83, 707, 130, 284, 323, 324
Ашот, византијски војсковођа, зет Самуила 87, 88, 89, 91, 92, 104, 117

Багдад, град 72, 88, 89
Баласчев Г. 16, 32
Балкан, Балканско полуострво 75, 16, 17, 62, 69, 73, 77, 86, 88, 143, 150, 157, 171, 178, 214, 228, 245, 344, 368
Балканске планине 59, 66, 96, 195
Banescu N. 121, 127, 187, 371, 392
Бар, град 2, 93

Бари, град 94, 177
Баришић Ф. 46
 Бачково, место у Бугарској 392
 Беласица, планина 43, 47, 78, 105, 106, 111, 202
 Беле Цркве, место у Македонији 382
 Београд, град 16, 79, 127, 134, 140, 142, 144, 177, 392
 Београд гј. Берат у Албанији 134
 Беотија, покрајина у Грчкој 37, 89
 Беркри, тврђава у Јерменији 124, 167
 Беси, трачко племе 217
 Biklista в. Лепи Храстови
 Бистрица, река 79
 Битољ, град 47, 69, 88, 107, 112, 117, 128, 283, 302, 338, 354
Благоев Н. П. 15, 17, 50, 61, 67, 70, 150, 155, 246
 Богдан, топарх 82, 125
 Боемунд, нормански владар 270, 285, 292, 296, 313, 318, 320, 323, 343, 344, 380, 390
 Бојан, бугарски великаш 63
 Бојански поменик 75
 Бојон, тврђава (в. и Војон) 209
 бољари, словенски великаши 61, 125
 Борило, скитски роб 242, 370, 371, 373, 374
 Борис, бугарски кнез (852—889) 29, 66, 84, 297
 Борис, син бугарског цара Петра (969—972) 55, 57, 67, 70, 71, 102
 Босна 92, 157
 Босоград, тврђава у Македонији 122
 Браничево, град 79, 127, 140, 392
Brehier L. 176
Brooks E. W. 1
 Брехот, планина 130
 Брсјаци, словенско племе 63, 69
 Бугарска, Бугари, бугарски народ, Бугарско царство (в. и Мизи, Скити и тема Бугарска) 9, 15, 19, 26, 27, 29, 37, 38, 49, 55, 56, 57, 59, 70, 71, 72, 79, 82, 84, 104, 105, 110, 111, 113, 116, 121, 126, 128—132, 142, 178, 186, 198—201, 214, 215, 225, 229, 230, 242, 250, 251, 286, 351, 363, 365; име за Самуилову државу 65, 90; напад Печенега162; нападУза 230, 231, 255; поданици Самуилове државе 30, 47, 87, 88, 90, 95—98, 106, 107, 116, 119, 124, 135, 136, 141, 175, 202, 232, 233, 249, 252, 271, 277, 280, 281, 284, 309, 325; устанак 976—986 59, 66, 71, 72, 79, 82, 84; устанак Петра Оделеана 50, 144, 146, 147, 150—155, 206—210, 220, 221, 223
 Бугарска клисура, „бугарски иеснац“ (в. и Succ) 16, 20

Будва, град 2
Buckler G. 192, 370, 378, 394
Bmy J. B. 1, 70
 Бутково, језеро 105
 Вавилон в. Багдад
 Вагора, планина у Македонији 319
 Вајунити, словенско племе 63
 Вакарела, тврђава у Бугарској 18
 Валанеја, град у Сирији 74
 Валона, град у Албанији 93
 Варда Склир, византијски војсковођа 15, 27, 33, 37, 71, 72, 84, 86, 88, 101, 169, 247
 Варда Фока, византијски војсковођа 27, 37, 60, 72, 84i 86, 120, 169, 247
 Вардар, река (в. и Аксиос) 79, 101, 102, 106, 120, 243, 249, 279, 285, 287, 369, 380, 382
 Вардариоти в. Турци—Вардариоти
 Вардарска област; Вардарија 108, 287, 288, 289, 290
Wartenberg G. 13
VacuabeesKuü B. F. 5, 6, 7, 15, 17, 18, 21, 25, 28, 37, 57, 162, 189, 190, 198, 204
Wasilewski T. 139, 159
 Василида, тврђава код Преспанског језера 130, 148, 150
 Василије I, цар (867—886) 11
 Василије II, цар (976—1025) 13, 15, 16, 17, 18, 23, 24—39, 41, 43, 55, 58, 59, 64, 71, 72, 77, 78, 82, 84, 86, 87, 90, 92, 95, 97—110, 114, 116—120, 124, 125, 126, 130, 134, 138, 143, 147, 151, 152, 156, 162, 163, 165, 168, 169, 178, 180, 190, 197, 199, 201, 208, 220, 232, 236, 247, 250, 252, 258, 262, 505, 313, 318, 354, 362, 365
 Василије, паракимомен 19, 70, 73, 84
 Василије, партикиј, син Романа Склира 165
 Василије Апрокавк, претор 36, 37, 38
 Василије, Апокап, намесник Подунав—ских градова 175, 230, 255
 Василије Главас, византијски великаш 95
 Василије Монах, намесник теме Бугарске 163, 164, 165, 172
 Василије Синадин, стратег Драча 144, 145, 160
 Василије Теодорокан, патрикиј, намесник Солуна 95, 96, 100, 153
 Веспуракан, област у Јерменији, в. и тема Веспуракан 115

Батац, византијски великаш 95
 Велегезити, словенско племе 63
 Велес, град 69, 79
 Велика Лавра, манастир на Светој Гори 41, 42, 43, 92, 120
 Велики Преслав, град у Бугарској 74, 80, 81, 96, 100, 121, 248
 Верија (Бер, Вер), град 21, 25, 26, 33, 75, 97, 98, 122, 200, 243, 248, 300, 331, 369, 381
 вестарх, титула 139, 232
 Ветонци, Словени — Неретљани 375, 393
 Ветрено, место у Бугарској 16, 20
 Via Egnatia 76, 87, 88, 99, 108, 145, 150, 153, 171
 Видин, град 71, 74, 79, 82, 100—103, 238, 248, 268, 330, 353
 Видинска епископија 101
 Визант в. Цариград
 Витоша, планина у Бугарској /20
 Вишеград (в. и Босоград) 722
 Владимир, кијевски кнез 28, 29, 120 140
 Власи 75, 76, 149, 192, 200, 207, 214—217
 Власије, испосник 31
 Воден, град 54, 71, 79, 99, 112, 113, 123, 127, 171, 331, 381
 војвода в. комес
 Војон, тврђава у Бугарској 119
 Волерон, област (в. и тема Волерон) 99, 113, 243
 Воткос, бугарски великаш 209
 Врање, град 388
 Вукан, рашки жупан 383—390

Gabius J. B. (J. Габиј) 52, 55, 57
 Гаврило Радомир, син Самуила 46, 47, 48, 69, 117, 85, 90, 103, 107—117, 129, 141, 143, 227, 222, 248, 250
 Галесијска гора 49
 Галик, река код Солуна 110
 Георгије Гоницијат, стратег 119
 Георгије Декаполит, византијски писац IX в. 99
 Георгије Кедрен (в. и Јован Скилица) 51—172
 Георгије Манијакис, византијски војсковођа 171, 210, 228
 Георгије Монах, византијски хроничар 5, 9
 Георгије Мономахат, дука Драча 370, 371, 377
 Георгије Пакуријан, византијски великаш 99
 Георгије Проватас, евнух 158, 159

Георгије Сурсувул, бољар 55
 Герман, село код Преспанског језера 61, 67, 81, 107
 Герман, скитски роб 242, 370, 371, 373, 374
Гилџердит А. 15, 16, 17, 37, 67
 Главиница, место у Албанији 93, 330, 358, 391, 392
Glykatsi—Ahrweiler H. 37, 59, 121, 134, 139, 145, 146, 150, 164, 216, 299, 345
 Гојислав, хрватски владар 136
Голубински Е. 177, 363
 Гргур в. Доброња
Gregoire H. 123, 202, 225, 226
 Григорије, брат Теофилакта Охридског 252
 Григорије, стратег Пелопонеза 37
 Григорије, великаш из Спарте X в. 36
 Григорије Каматир, логотет 287, 288, 339, 357
 Григорије Кипранин, цариградски патријарх 45, 49
 Григорије Пакуријан, византијски војсковођа 332, 340, 349
 Григорије Таронит, командант Солуна 33, 87—90, 103, 247, 284, 331
Grumel V. 18, 178, 187
 Грчка 16, 38, 750
Guiland R. 128
Gfrörer A. F. 15
GyoniM. 189, 191, 192, 193, 198, 201

Давид, кометопул, син Николе комеса 57, 59, 61, 62, 67, 70, 71, 75, 78, 81, 107, 246
 Давид, охридски архиепископ, в. и Јован, охридски архиепископ 118, 125, 250
 Давид Аријанит, партикиј 100, 104, 110, 119, 120, 125, 727, 138
 Давид Охридски, стратег Сама 140
Da Costa—Louillet G. 35, 36, 39
 Далмати (в. и Срби) 376, 577, 383, 384, 385, 388, 390, 394
 Далмација, в. тема Далмација и Србија 2, 3, 4, 93, 203, 205, 212, 376, 377, 379, 383, 385, 386, 388, 393, 394
 Дамјан Даласин, дука Скопља 180, 181, 184
 Dardania, римска провинција 757
 Дасарети, античко племе 72S
 Dacia Meditaneae, римска провинција 757
 Dacia Ripensis, римска провинција 757
 Дачани 217, 393

Дебар, град 118, 145, 323, 394
De Boor C. 51
 Девол, град у Македонији 60, 79, 122, 126, 130, 131, 133, 183, 272, 295, 323, 380, 391
 Деволска дијецеза 53
 Декатера в. Котор
 Дељан в. Петар Одељан
 Демир-капија, клисура у Македонији 164, 229
 Дерџан, област у Јерменији 69
 десетина, порез 276
 Диаволис в. и Девол 116
 Диасарит в. Охрид
 Димитријада, град у Грчкој 206, 207
 Димитрије, брат Теофилакта Охридског 289, 355
 Димитрије Веаск, песник XIII в. 45
 Димитрије Каматир, порески чиновник 307
 Димитрије Полемарх, византијски војсковођа 199—202
 Димитрије Солунски св. 45, 48, 87, 109
 Димитрије Тихона, словенски великаш 97
 династи, кругши земљопоседници 348
Динић М. 61, 141, 177, 238
 Дионисију, манастир на Светој Гори 84
 Добромир, зет Самуила 97, 129, 248
 Доброња, архонт и топарх Далмације 203—205
 Доброслав в. Стефан Војислав
 Дојран, језеро 111
Dölger F. 104, 238, 240
 Долеан; Долиан в. Петар Одељан
 Долопи, племе у Тесалији 32
 domestik Екскубита, војна функција 192
 domestik Схола 73, 84, 200, 242; Запада 84, 85, 89; Истока 84, 247
 Дометијан, кавхан 114, 116
 Доња Мезија, римска провинција 62
 Доростол, град у Бугарској 64, 96, 121, 363
 Драгомуж, словенски великаш 124, 725
 Драгувити, словенско племе 63
 Драксан; Драгшан, словенски великаш 99, 113
 Драч, град (в. и тема Драч) 2, 3, 4, 54, 76, 97—94, 108, 116, 117, 119, 123, 132, 147, 149, 750, 151, 159, 160, 171, 186, 241, 250, 253, 318, 379, 390
 Дривост, град у Албанији 93
 Дрим, река 126, 393, 394
Дринов М. 9, 60, 66, 67
 Дринопол*; Корча (в. и тема Дринополје) 133
 Дројан в. Термица
 дромони, врста бродова 212., 213

друнгар вигле, функција 51
 Дубровник, град 92, 757, 203, 211;
 Дубровчани 169
 Дуго Поље, област у Македонији 705
Дуичев И. (Dujčev 7.) 26, 202, 206
 дука (дукс), функција и гигула 72, 87, 127, 159, 181, 232; Антиохије 89, 185, 192; Арменијака 704; Бугарске 138, 139, 162, 200, 240, 251, 273, 291, 302; Букеларија 104; Драча 756, 240, 267, 271, 273, 378, 384, 387;
 Једрена 163; Скопља 757, 187; Солуна 104, 138, 140, 200, 207; Хеладе 192, 797
 дукат 722, 727, 160; Антиохије 89;
 Драча 755; Сирмиума 140
 Дукља (в. и Зета) 53, 88, 92, 117, 156, 757, 210, 211, 272, 217, 239, 240, 241, 577
 Дунав, река 20, 27, 59, 96, 100, 726, 143, 757, 156, 162, 163, 765, 169, 175, 217, 231, 251, 255
 Ђорђе Војтех 57, 173, 177, 180—185, 237, 238, 239, 255

Евдокија, жена Константина X Дуке 776
 Евстатије Дафномил, патрикиј 94, 72S, 129, 130, 132
 Евстратије, игуман Велике Лавре 41
 егзарх, титула 376
 Еклесије, место у Македонији 322
 Екатерина в. Катерина
 Елемаг, архонт Берата 134, 135
 Елисос в. Љеш
 Емилијан, антиохијски патријарх 757
 Енипеус, река (в. Апиџан) 90
 Енотија, тврђава (в. и Нотија) 115
 Епир 87, 90
 Epirus Nova, римска провинција 757
 Epirus Vetus, римска провинција 757
 Етрополске планине 67
 Загорје, област у Македонији 111, 202
 Задар, град 92, 203
 „Западна Бугарска" 57
 Зарица в. Лазарица
 Захумље, област 757
 Звечан, град 385, 386, 387
 зевгаратикион, византијски порез 752
 зевгариј 275, 276, 278

зевгологион, византијски порез 293, 302
 Зепа, византијски командант 207
 Зета (в. и Дукља) 777, 756, 759, 779, 203, 212, 383
 Зигос 230, 385, 386, 387
 Зитуниј тј. Лариса 135
Злашарски В. 5, 9, 15, 16, 17, 24, 25, 33, 37, 39, 47, 48, 65, 66, 71, 72, 85, 95, 106—130, 139, 142, 143, 144, 147, 155, 164, 175, 176, 177, 181, 183, 186, 187, 194, 197, 221, 224, 231, 235, 250, 262, 266, 289, 318, 355, 363, 364, 371
 Златна капија у Цариграду 135
 Зографски поменик 67, 75
 зости, титула 93

Ибн Хордадбех, арабљански писац 7
Иванов О. 50, 60, 67, 106, 107, 232
 Ивац, словенски војсковођа 95, 119, 130, 131, 132, 149
 Ивирија, област у Азији 87
 Ивирци 29, 30
 Игор, кијевски кнез 29
 Илирик 757, 169, 228, 231, 239, 240, 242, 271, 385
 Илица, архонт Могила 114
 имунитет 276, 323
 ипостратег, византијски војни фун—
 кционер 145, 160
 Ирина, жена бугарског цара Петра (в. и Марија) 55, 70
 Ирина, жена Гаврила Радомира 109, 143
 Ирина Дука, жена Алексија I Комнина 367, 370
 Исак I Комнин, цар (1057-1059) 57, 53, 55, 168, 174, 185, 219, 235, 236
 Искер, река у Бугарској 67
 Истар в. Дунав
 Италија 93, 105, 177, 240
 Ихтиман, град у Бугарској (в. и Сто—
 понион) 76, 75, 55; котлина 20;
 планина 67

Јадранско море 62, 393, 394
 Јаков Сирмондо, језуита 35, 37, 39
 Јасит, порески чиновник 265, 273, 275, 250, 288—292, 297, 313, 315, 357
 Јахја из Антиохије, писац 75, 77, 79, 27, 57, 70, 77, 77, 55, 56, 90, 707, 702, 709, 724
 Јерејско море 20, 756

Једрене, град 95, 101, 124, 243, 288, 308
 Јелена в. Катарина
 Јерисос, место на Халкидици 41, 42, 104
 Јермени 69, 133
 Јерменија, област у Малој Азији 47, 87, 120
Jernstedt V. 189
*Јуречек К. (Иречек, Јиречек, Јуречек—
 РадониК) 16, 59, 67, 66, 756, 759, 777, 750, 757, 755, 238, 241, 383*
 Јоаким Ивирски 45, 46
 Јоаникије, игуман Велике Лавре 42, 43
 Јован I Цимискије, цар (969—976) 13, 14, 79, 23—29, 56—60, 63, 64, 65, 67, 70, 84, 121, 252
 Јован II Комнин, цар (1118—1143) 258, 255, 361
 Јован, охридски архиепископ (в. и Давид) 118, 125, 170, 258- 363
 Јован Аин в. Јован Трезвени
 Јован Владимир, зетски владар 97, 92, 777, 775, 779
 Јован Владислав, македонски владар 69, 77, 55, 92, 103, 108—124, 129, 130, 134, 135, 148, 153, 165, 767, 168, 174, 176, 220, 222, 225, 236, 241, 250, 257, 369, 370
 Јован Геометар 20, 23—30, 55, 57
 Јован Гримијавит, византијски војсковођа 214
 Јован Дука, севаст 267, 293, 298, 302, 336, 383, 384
 Јован Зонара 75—79, 50, 55, 57, 65, 75, 57, 84, 85, 117, 141, 146, 175, 177, 221, 231, 245—256
 Јован Комнин, дука Драча 267, 277, 291, 337, 390
 Јован Ксифилин, цариградски патријарх 176, 193, 277
 Јован Куцомит, практор 150, 757, 752
 Јован Лампин, охридски архиепископ 176, 186, 757
 Јован Лид, византијски писац 52
 Јован Малакин, македонски великаш 35, 38
 Јован Орфанотроф, државник 145, 146, 151, 152, 154, 756, 178, 779, 276, 223, 253
 Јован Палеолог, црквени великодостојник 289
 Јован Пантехно, магистар 318, 329
 Јован Портеж, патрикиј, византијски великаш 104
 Јован Рилски св., манастир 303, 309
 Јован Серблија, адресат Теофилакта Охридског 330, 337
 Јован Скилица (в. и Георгије Кедрен) 74—20, 25, 29, 33, 37, 35, 47, 48, 50, 51—172, 173, 774, 775, 179,

185, 202, 212, 220, 221, 223, 224, 226, 227, 229, 232, 240, 241, 245—251, 254
 Јован Ставракије 45—48
 Јован Таронит, дука теме Бугарске 263, 273, 275, 285, 288, 314, 335, 336, 352, 357
 Јован Трезвени, охридски архиепископ 186, 187
 Јован Халдејски, намесник теме Солуна 89, 103, 104, 124
 Јован Хрисилије, протеуон Драча 93, 94, 108, 117, 161
Jorga N. 189
 Јосиф Вринга, паракимомен 18, 56, 58, 70
 Јосиф Генесије, историчар 52
 кавхан (комхан,) висока функција на бугарском двору 114, 115, 116, 149, 180
Каждан А. П. 5, 93, 152, 165
 Калојан, бугарски цар (1197—1207) 45, 80
 капхан в. кавхан
 Кардија, тврђава у Македонији 113
 Карија, град у Малој Азији 13
Каришковски П. 28, 29
 Касторија в. Костур
 Катакалон Клазоменски, стратег Дубровника 211, 212
 Катарина, ћерка Јована Владислава 129, 168, 174, 175, 236
 катастар 277
 катепан, византијска функција 158, 159, 345; Бугарске 125; Драча 161, 210
 катепанат, катепаникиј 722, 160; Акрос 120; Бугарска 126, 134, 163; Веспуракан 115
Katičić R. 333, 340
 Кведлинбург, место у Немачкој 63
 Кекавмен 15, 16, 80, 82, 86, 98, 106, 107, 111, 147, 155, 157, 189—217, 331
 Кекавмен, отац писца Кекавмена 190
 Кекавмен Григор, патрикиј, деда писца Кекавмена 190, 196
 Кекавмен Катакалон, византијски војсковођа 191
 кентенариј, византијска мера 128, 157, 211
 Керавнијско горје 129
 кесар в. цезар

кијелатор (ћелатор) 76
 Киликија, област у Малој Азији 55
 Кимба Лонгон, област у Македонији 105
 Кипар 362, 363
Kyriakides St. 111, 120, 127, 171, 182, 240, 243
 Китар, место у Грчкој 271, 321
 Китонит, функција и надимак 149
 Кичево, место у Македонији 350, 351
 Клазомена, град у Малој Азији 272
 Клидион, место у долини Струмице (в. и Кључ) 105, 106, 110, 777, 232
 Климент Охридски 259, 276
 Кључ, место у долини Струмице (в. и Клидион) 705, 106, 232
 кнежевџи в. кометопули
 кнез в. комес
 Козма и Дамјан св., манастир близу Солуна 31
 Колидрон в. Колидрос
 Колидрос, место у Македонији 75, 97
 Колонија, место (в. и тема Колонија) 133
 Колубара, река 61
Комбџис Ф. (Combes Fr.) 6
 комес (comes) 24, 57, 66, 77
 кометопули, синови комеса Николе 24, 25, 29, 55—61, 65, 66, 67, 75, 77, 85, 87, 91, 96, 102, 109, 727, 246
 комит (в. и комес) 24, 25, 246
 комитат (comitatus), округ 66
 Коморник (в. и КИТОНИТ) 149
 Komsadag = кометопули 69
 Кондостефан, византијски војсковођа (в. и Стефан, domestik Схола запада) 77, 18, 85, 86, 247
 Константин Велики, цар (324—337) 83
 Константин VII Порфирогенит, цар (913—959) 7, 5, 6, 11, 13, 19, 165, 203, 277
 Константин VIII, цар (1025—1028) 55, 58, 74, 166
 Константин IX Мономах, цар (1042—1055) 203, 205, 219, 254, 331
 Константин X Дука, цар (1059—1067) 275, 219, 225, 242
 Константин, брат Нићифора II Фоке 27
 Константин Аријанит, дука Једрена 163
 Константин Бодин 173, 177—185, 237—241, 255, 376, 378, 382—385
 Константин Диоген, патрикиј 114, 120, 122, 123, 140; архонт 138; архонт Сирмиума 163, 166, 251; дука Бугарске 143, 157, 163, 251; стратег теме Солуна 138, 157, 158; стратег Србије 139, 157, 158; стратег Траке-сиона 139

Константин Дука, севаст 286—289, 367
 Константин Комнин, дука Верије 300, 336
 Константин Манасес, византијски писац 7, 81, 103
 Констанција, тврђава на Преспанском језеру 130
 Коприниште, место у Македонији 130
 Коринт, град 36, 37, 38
 Коринтска превлака 89
 Косара, жена Јована Владимира 91, 117
 Костур, град 71, 75, 79, 81, 116, 120, 722, 133, 757, 182, 184, 353, 382
 Котор, град 92, 179, 203
 Кракра, словенски великаш 103, 121, 122, 124
 Кратово, град 39
 Крета (Greta), место у Грчкој (в. и Крит) 39, 104
 Крешеван св., манастир 204
 Крешимир III, хрватски владар 136
 Крешимир Петар, хрватски владар 238, 239
 Крим 93
 Крит, место источно од Солуна 39
 Крит, острво 35, 187
 Крк, острво 204, 205
 Крушча, планина у Македонији 705
Krumbacher K. 13
 Крф, острво 169, 313, 315
 Ксенија, монашко иже Катарине, ћерке Јована Владислава 168, 175
 Ксифија, византијски војсковођа 720, 134
 кубиклариј, титула 112
Кулаковски К. 371
 Кумани (в. и Узи) 762, 269, 371, 393
 куролат, титула 2, 51
 Кулдумушки манастир на Светој Гори 35
 Куфалница, место у долини Струмице 706

Лав IV, цар (775—780) 69
 Лав VI, цар (813—820) 11
 Лад V Мудри, цар (886—912) 1, 733
 Лав, куролат, брат Нићифора II Фоке 27
 Лав Граматичар, хроничар 6, 7, 9
 Лав Ђакон 13—22, 25, 60, 64, 70, 77, 81, 84, 85, 86, 96, 97, 122, 247
 Лав Мелисин, византијски војсковођа 76, 18, 20, 74, 76, 77, 84, 85, 86, 247

Лав Пафлагонац, охридски архиепископ 170, 363
 Лав Пигонит, протоспатар, стратег Великог Преслава 727
 Лав Торникије, узурпатор 192
 Лазар, црквени парик 274, 278—283, 303, 318, 325
 Лазарица, словенски великаш 129
Lampros Sp. 35, 36, 45
 Лангобарди 757, 185
 Лариса, град 76, 32, 38, 82, 83, 84, 89, 90, 99, 108, 194—198, 208, 214, 215, 276, 284, 288
Lascaris M. 381
Laurent V. 157, 567, 362
Leib B. 368, 373, 375, 352, 394
Lemerle P. 38, 98, 109, 178, 189, 190, 191, 194—198, 200, 201, 210, 250
 Лепи Хрстови, место између Преспе и Костура 75
 Лерин, град у Македонији 75, 722
 Летопис Попа Дукљанина (в. и Поп Дукљанин) 63, 66, 97, 92, 93, 777, 737, 757, 760, 767, 376
 Липлџан, град 79, 124, 305, 308, 385—388
Липовски А. 32, 39
Литаевин Г. 29, 50, 57, 59, 63, 121, 134, 140, 142, 146—152, 160, 169, 178, 180, 182—186, 224
 Литовој в. Лџутовој
 Liudprandus из Кремоне 77
 Лихнид (в. и Охрид) 126, 72S, 289
Лишев С. 152, 177, 182, 183, 184
 Лонгивардопул, византијски војсковођа 181, 185
 Лонгон, тврђава у Македонији 120
 Лонгос, полуострво на Халкидици 720
 Лошинь, острво 205
Лмбарски Н. 373, 378, 382, 394
 Lupus Protospatharius, западни писац 94, 117

Љеш, град у Албанији РЗ, 128, 3РЗ, 394
 Љутовид, „стратег Србије и Захумља” 757; захумски кнез 767
 Љутовој Девољски, војсковођа Петра Одељана 206

Магирин, стратег Сервије 199, 200
 магистар, титула 57, 67, 70, 77, 84, 88, 89, 93, 130, 155, 227, 230
 magister officiorum 70

Магнезија, град у Малој Азији 49
 Мадие, приор Задра 204
 Мадие Гргур, приор Задра 204
 Мађари (в. и Угри) 64, 117, 143, 183
 Македонија, Македонци (в. и тема Македонија) 15, 16, 47, 59, 60, 66, 68, 79, 81, 87, 97, 104, 122, 132, 157, 163, 180, 229, 237, 238, 243, 248, 255, 262, 266, 267, 270, 285—288, 298, 306, 307, 336, 378, 380
 Македонски Словени 25, 27, 58, 59, 177
 Macedonia Prima, римска провинција 157
 Macedonia Salutaris, римска провинција 757
 Макремболит, архонт Преспе 324
 Макријево, село у Македонији 105
 Мала Азија 74, 84, 132, 164, 169, 176
 Малакин, протоспатар 95
 Мали Преслав, град 96 700, 121, 248
 Манојло Ивац, византијски војсковођа 148, 149, 155
 Манојло Фил, песник XIV в. 23
 Мантинеја, манастир у Малој Азији 166
 Манцикерт, град у Малој Азији 775, 237
 Марија жена Михаила VII Дуке 270
 Марија, жена бугарског цара Петра (в. и Ирина) 55, 56, 71, 136
 Марија, жена Јована Владислава 174, 241, 242, 369, 370
 Маријан, патрикиј, стратег Охоида 182
 Марица, река (в. и Хебар) 16
 Матија Едески, источни писац 19, 81, 104, 169
 Мацукион, тврђава у Македонији 110
 Мачуково, село у Македонији 770
 Мезија, римска провинција 60, 61, 143, 157, 163, 169, 369
 Мелисини, византијска породица из Тесалије 38
 Мелитина, град у Малој Азији 23
 Мелник, град 79, 105, 111, 727
 Мермтопул, адресат Теофилакта Охридског 329
 Места, река 16, 99
 Мизи — Бугари 15—18, 21, 27, 228; Македонски Словени 32; Печенези 224, 225; поданици Самуила 26, 46, 242, 253
 „Милион“, славолук у Цариграду 373, 374
 Мирилеја, манастир у Цариграду 174
 Мирослава, ћерка Самуила 91, 92, 93, 117
 мистик, функција и титула 210
 михаилат, византијски златан новац за време Михаила VII Дуке 310
 Михаил II, цар (820—829) 11

Михаило III, цар (842—867) 11
 Михаил IV Пафлагонац, цар (1034—1041) 82, 145, 148, 156, 157, 170, 203, 205, 207, 220, 222, 224, 228, 229, 252
 Михаил V Калафат, цар (1041—1042) 190, 252
 Михаил VII Дука, цар (1071—1078) 178, 179, 186, 193, 219, 220, 255, 237—240, 258, 369
 Михаил, брат бугарског цара Петра 65
 Михаил, зетски краљ 162, 777, 179, 180, 183, 185, 241, 376, 378
 Михаил, намесник Придунавских градова 75Р
 Михаил, патрикиј, архонт Драча 159, 160, 161, 210
 Михаил, халкедонски епископ 350
 Михаил Аталијат 57, 83, 106, 107, 110, 148, 157, 173, 775, 225, 227—234, 235, 241, 245, 250, 255
 Михаил Вотанијат, син Нићифора Вотанијата 110
 Михаил Деволски 53, 58, 61, 71, 75, 76, 77, 83, 85, 91, 97, 101, 102, 103, 106, 108, 111, 113, 116, 117, 118, 122, 126, 127, 128, 130, 134, 136, 141, 142, 165, 168, 770, 173, 776, 779, 752, 226, 237, 296, 363
 Михаил Дермокаит, ипостратег 145, 746
 Михаил Дука, севаст 287—290, 289, 319, 320
 Михаил Офеомах, адресат Теофилакта Охридског 341, 342
 Михаил Пантехно, лекар Алексија I Комнина 283, 286, 318, 329, 389
 Михаил Псел 50, 51, 79, 80, 141, 148, 175, 179, 219—226, 229, 231, 235, 245, 246, 254, 257
 Михаил Саронит, византијски намесник у Скопљу 183, 184, 755
 Могила, Село у Македонији 267, 268, 302
 Моглен, град у Македонији 48, 64, 79, 114, 115, 116, 722, 381
 модии, византијска мера 152
 Moesia Inferior, римска провинција 157
 Moesia Superior, римска провинција 757
 мојра, византијска војна јединица 207
 мојрарх, византијски заповедник 201
 Мојсије, кометопул, син комеса Николе 57, 62, 65, 70, 75, 76, 78, 79, 81, 246
 Мокро, село у Македонији 68, 269, 318; планина 394
 Молиск, село у Македонији 122
 Момина клисура у Бугарској 16

моностратег, византијска војна функција 760
 Морава, река 726, 142, 143, 303, 353
 Moravcsik Gy. 13, 27, 51, 173, 189, 371
 Морија, тврђава у Бугарској 16, 114, 199
 Моровизд, место у Македонији 124, 313
 Мосинопољ, град 78, 95, 96, 105, 112, 119, 120, 124, 154, 155, 248, 250
 Мушафчиев П. 15, 16, 17, 20, 26, 32, 199
 Мутница, село у Македонији 706
 Немци 375
 Нестонг, словенски великаш из Сирмиума 136, 737
 Нестор, катепан Доростола 727
 Несторица, словенски великаш 110, 129
 Никеја, гад у Малој Азији 83
 Никита, лекар Алексија I Комнина 285
 Никита Пигонит, патрикиј, византијски војсковођа 95, 123, 124, 767, 225, 226
 Никифор Мелисин, цезар 258, 262
 Никола, комес, отац кометопула 24, 66, 67, 76, 77
 Никола Бугарин, патрикиј (в. и Никола Хрисилије) 167
 Никола—Николица, патрикиј, стратег Сервије 97, 98, 99, 133, 752, 248
 Никола Хрисилије, в. и Никола Бугарин 94, 124
 Николај Анем, адресат Теофилакта Охридског 345, 346
 Николај Вутов, порески чиновник 297, 298
 Николај Граматик, цариградски патријарх 338
 Николај Каликле, лекар Алексија I Комнина 252, 322
 Николајев В. А. 313
 Николица, византијски великаш из Ларисе 82, 97, 98, 99, 192, 195, 797, 798, 213—216
 Николица мађи, син Николе-Николице 125
 Никон Метаноит 35—40, 89, 95, 104
 Никопол, град у Грчкој 757, 253
 Нил Доксопатрид 770, 757, 257, 361—365
 Нићифор II Фока, цар (963—969) 79, 24, 25, 26, 29, 55, 58, 70, 84, 252, 362
 Нићифор III Вотанијат, цар (1078—1081) 110, 186, 187, 227, 231, 232, 242, 262

Нићифор, математичар X в. 23
 Нићифор, патрикиј, стратег Нуаплије 169, 212
 Нићифор Василакије, протопроудар, намесник Драча 186, 241, 242, 369
 Нићифор Вотанијат, деда Нићифора III Вотанијата (в. и Теофилакт Вотанијат) 770, 175, 230, 231, 255
 Нићифор Вријеније, византијски војсковођа 756, 235, 239—242, 273
 Нићифор Вријеније 80, 151, 173, 777, 778, 183, 186, 222, 228, 235—244, 245, 248, 255, 273, 367
 Нићифор Кабасила, дука Солуна 140
 Нићифор Карантин, дука Скопља 180, 757
 Нићифор Ксифија, намесник у Пловдиву 96, 100, 106, 114
 Нићифор Протеуон, намесник теме Бугарске 171, 172
 Нићифор Уран, византијски војсковођа 38, 88, 89, 90, 100, 103, 135
 Нићифорица, логотет 179
 Ниш, град 18, 79, 127, 143, 144, 164, 777, 181, 183, 184, 238, 244, 392
 нобелисим, титула 2
 Ноакоуи Св. 76, 178, 180, 364, 377, 385, 386
 номизма, византијски новац 752
 Нормани 777, 778, 270, 256, 368, 382, 383, 391
 Нотија, град у Македонији 775
 Облик, планина 92
 обол, новчана јединица 277
 Овче Поље 164
 Огражден, планина у Македонији 705, 706, 777
 Oikonomides N. 1
 Олимп, манастир у Битинији 219
 Олимп, планина у Грчкој 89, 90
 Орест Заробљеник, протоспатар 119
 Осор, острво 204
 Острово, језеро 99, 709; тврђава 707, 116, 122, 153, 777, 207, 381
 Острогорски Г. (Ostrogorsky G.) 1, 3, 4, 7, 8, 15, 57, 62, 66, 92, 142, 156, 162, 177, 181, 211, 276, 383, 392
 Отон I Велики, немачки цар 63
 отрочина 294
 Охрид, град 29, 53, 62, 64, 79, 81, 88—107, 116—119, 125—133, 140, 186, 757, 250, 258, 259, 264, 266, 269, 270, 279, 281, 283, 288, 289, 302, 318, 327, 324, 330, 346, 350, 351, 362, 363, 365, 378—381

Охрид, место у Тракији 69, 140
 Охридско архиепископија 53, 55, 64, 80, 92, 118, 122, 124, 134, 136, 151, 169, 187, 262, 266, 268, 275, 277, 283, 289, 291, 297, 302, 305, 306, 311, 321, 323, 325, 330, 338, 342, 344, 350, 362, 363, 364
 Охридско језеро 69, 130, 380, 394

Павле Вов, византијски великаш 38, 95
 павликијанци, секта 94, 306
 Пазарџик, место у Бугарској 85
 Пакуријан, византијски великаш 263
Panagiotakes N. M. 13
 Панкалејска равнина у Малој Азији 15
 Панонија 142, 143, 163
Паназоглу Ф. 112, 114, 338
 паракимомен, титула и функција 19
 Паристрион-Парадунавон в. тема Паристрион
 парици, зависни селаци 274, 275, 277, 278, 279, 296, 299, 327
 Партеније, епископ 35
 патрикиј, титула 2, 4, 93, 94, 97, 98, 100, 102, 103, 124, 125, 130, 139, 154, 167, 182, 797, 201, 204, 251
 Паун, место на Косовом пољу 184, 185
 Пелагонија, област у Македонији 107, 112, 116, 119, 120, 124, 133, 138, 267, 275, 278, 282, 283, 293, 300, 525, 338, 354, 382, 391
 Пелопонез (в. и тема Пелопонез) 37, 62, 81, 89, 90
 Пенџ, река у Грчкој 37, 89
 Перник, град у Македонији 101, 103, 120, 124, 725, 250
 Персијанци 70
 Петар, бугарски цар (927—969) 9, 55, 56, 59, 60, 67, 80, 102, 179, 180, 249
 Петар Одељан 40, 50, 51, 53, 82, 108, 140, 141, 144, 147—155, 178, 179, 181, 190, 200, 206—210, 216, 220, 221, 222, 223, 227, 228, 229, 252, 253, 254
 Петрило, војсковођа Михаила зетског 181, 182, 183
 Петриск, тврђава 48, 105, 109, 110, 115, 216
 Петрицос в. Бачково
 Петрич, тврђава у Македонији 105, 110, 111
 Петричка клисура (в. и Клидион; Кључ) 106
Петров А. 177, 383
Пешров П. 18, 55, 60, 62, 72, 78, 80, 81
 Печенежи 54, 121, 122, 138, 162—165, 169, 174, 175, 229, 230, 237—244, 251, 255, 263, 368, 377

Пинд, планина 90, 214
 питакиј, врста документа 293, 294
 Платни списак стратега 7
 Плирис, река у Грчкој 215
 Плиска, град у Бугарској 96, 700, 727, 248
 Пловдив (в. и Филипопол) 16, 20, 165
 Полов в. Полог
 Полог, област у Македонији 182, 292, 294, 381, 382, 388
 Поменици бугарских царева 75, 81
 Поп Дукљанин (в. и Летопис Попа Дукљанина) 48, 58, 59, 60, 79, 80, 83, 109, 116, 118, 119, 123, 156, 158, 162, 177, 179, 182, 183, 203, 210, 211, 232, 246, 383
 пописивачи, порески чиновници 275, 279, 290, 307
 порез 276, 278; на млинове 276, 277; на риболов 276; порезници 347
 Praevalis, рижска провинција 757
 практик 277, 275, 301, 327
 практор, финансијски чиновник 750, 290
 Прапратна (Прапрата), град 179
 Пресвета, манастир у Цариграду 41
 препосит, функција 102, 703
 Преспа, град; острво 62, 75, 79, 83, 88, 92, 107, 117, 118, 119, 185, 237, 250, 284, 295, 327, 324
 Преспанско језеро 67, 69, 83, 725, 130, 756, 284, 324
 претор, функција 37, 270, 271,
 Призрен, град 79, 757, 752, 755, 353
 Прилеп, град 69, 107, 777, 112, 725, 749, 155, 335
 princeps в. комес
 приор 4; Задра 3, 93, 204
 Присдиана, град (в. и Призрен) 779, 180
 Приштина, град 180
 нроедар, титула 79
Прокић Б. (Prokić В.) 75, 17, 25, 32, 53, 58, 59, 66, 72, 76, 107, 108, 110, 116, 117, 123, 125, 177, 179, 255, 363, 364
 проконзул, титула (в. и антипат) 4, 97
 Прокопије, историчар 14
 пронија; пронијари 276
 Прониште в. Коприниште
 проноет, титула и функција 739
 Просек, град 79, 126
 простакса, врста документа 277, 279, 252
 протџеон, функција 93, 108, 149
 протовестијар, титула 35, 51
 протомагистар, титула 77
 протопроедар, титула 242, 361
 протоспатар, титула 2, 23, 35, 95, 100, 125, 162, 797, 205

Прусијан, словенски великаш 129, 130, 165, 166, 167, 251
 Псеудо — Симеон, византијски хроничар 6, 9

 Раб, острво 204, 205
Радојчић Б. 177, 235
Радојчић Н. 60, 159, 178, 239, 240, 241, 376, 383, 385
 Радомир в. Гаврило Радомир
 Разметаница в. Раметаница
 Раметаница, река у Бугарској 77
 Рас, град 92
Расовски Д. А. 163, 244
Раџки Ф. 75, 59, 705, 776, 142, 149, 159, 177, 181, 204
 Рашка (в. и Србија) 55, 92, 757, 372
 Рим 50
 Рипсима, мајка кометопула 66, 67
 Роберт Гвискард, нормански владар 270
 Родопи, планина 16, 62, 65, 84, 99, 214
 Рожер II, краљ Сицилије 367
 Розен В. Р. 75, 17, 75, 72, 85
 Роман I Лакапин, цар (920—944) 5, 12, 39, 55, 77, 103
 Роман II, цар (959—963) 11, 19, 31, 32, 39, 55
 Роман III Аргир, цар (1028—1034) 735, 756, 203, 204, 205, 252
 Роман IV Диоген, цар (1068—1071) 176, 216, 227
 Роман в. Гаврило Радомир
 Роман, син бугарског цара Петра 20, 55, 57, 61, 67, 69, 70, 71, 75, 57, 52, 85, 102, 249
 Роман Страбороман, порески чиновник 268
 Романија 39
 Ромеји 19, 20, 60, 77, 75, 82, 86, 97, 98, 113, 120, 121, 122, 132, 733, 143, 144, 159, 160, 162, 175, 181, 182, 184, 207, 220, 224, 225, 232, 240, 241, 247, 248, 251—254, 387
Рудаков А. 35
 Румуни 123, 277
Runciman S. 9, 15, 16, 33, 57, 70, 92, 95, 110
 Рупелска клисура у Македонији 705
 Рупен, византијски великаш 135
 Руси (в. и Скити) 25, 29, 67, 70, 120

 Сава, река 62, 726, 756, 777, 217, 238
Сајдак Ј. 23
 Салона, град 203
 Самоково, место у Бугарској 20

Самуило (976—1014) 13, 16, 77, 18, 25, 30, 31, 38, 46, 57, 61, 65, 67, 70, 74, 77, 57, 53, 85, 87, 89, 91, 92, 94, 97, 98, 100—110, 117, 122, 124, 129, 134, 143, 147, 749, 750, 151, 155, 757, 168, 178, 193, 196, 202, 227, 231, 246, 252, 253, 258, 254; војска 16, 20, 123; држава 75, 76, 53, 54, 59, 60, 86, 102, 125, 737, 133, 735, 141, 756, 757, 762, 769, 795, 207, 272, 236, 246, 267, 256, 351; напад на Корнит 37; насељава заробљенике у своје области 734; опседа Ларису 194, 195, 197, 198, 208; побеђен од Василија II 39, 227; пораз на Вардару 102, 249; поразна Сперхеју 75, 59, 90, 92, 95, 702, 705, 135, 248; пораз код Трајанове капије 15—21, 59, 73, 77, 78, 82, 84, 86, 96, 705, 247; походи на Солун 57, 88, 200; смрт 107, 112, 232, 249, 250; царска титула 29, 62, 64, 80, 168, 202, 222, 236, 237, 242
 Самуило—Алусијан, унук Јована Владислава 167, 231
 Сарацени 169, 272
 Сардинија 4
 Свач, град у Албанији 93
 Свендослав (в. и Јован Владислав) 77
 Света Гора 84
 Света Софија, црква у Охриду 770
 Света Софија, црква у Цариграду 57, 770, 251, 257, 326, 361
 Свети Илја, тврђава у Македонији 113
 Свето писмо 14
 Свјатослав, кијевски кнез 23, 25, 60, 61, 62, 66, 81
 севастократор, титула 300
Seger J. 51, 239
 Селасфор тј. Девол 730
 Селџуци 777
Scnibat Kichatzi, патрикиј, прадеда Кекавмена писца 190
 Сер (Серес) 76, 75, 62, 76, 57, 705, 124, 726, 246
 Сервија, град 25, 26, 33, 75, 57, 97, 98, 776, 727, 134, 199, 248, 381
 Сергије, цариградски патријарх 103, 704, 136, 735, 248, 251
 Сергије св., манастир у Цариграду 755
 Сердика, Сардика, Средец (в. и Софија; Триалица) 74, 15, 77, 75, 79, 20, 26, 61, 72, 84, 85, 727, 164, 228, 248, 302, 303, 304, 308, 309, 312, 315.
 Сермон, управник Сирмиума 137, 735
 Сетена, тврђава у Македонији 122, 725, 735
 Сетина, село у Македонији 722
 сигилиј, врста документа 293

Сидера, Железна капија в. Демир-капија
 Силистрија, град у Бугарској 28, 127
 Симеон, бугарски цар (893—927) 8, 9, 12, 55, 61, 102, 180
Симеон, софијски митрополит 263, 264, 270, 315, 325, 337, 338, 358
 Симеон, игуман манастира у Анаплу 356
 Симеон Логстет 5—11
 Симеон Метафраст в. Симеон Логотет
 Симеон Стилит, житије 89
 Сирија 96, 100, 168, 235
 Сирмиум (в. и Срем) 79, 126, 127, ^137—140, 166, 238, 239, 251, 392
 Сицилија 177, 240
Сизгом М. 13
Скабаланович Н. 144, 236, 237, 242
 Скадар, град у Албанији 93, 161
 Скадарско језеро 159
 Склел, зидине код Термопила 135
 Скиличин Настављач 51, 83, 173—187, 228, 231, 236, 242, 245, 251, 255, 376
 Скити (в. и Бугари) 75, 16; Македонски Словени 27, 30, 237, 242, 254, 372; Печенези 237, 238, 243, 368; Руси 28; Узи 237, 255
 Славиније 59, 63, 324
 Скопље, град 75, 79, 100—103, 125, 127, 143, 144, 147, 178, 180, 184—187, 214, 238, 243, 244, 249, 352, 381, 386, 388
 Славонија 9
 Сланица, место у Македонији 330, 389
 Словенија, Словинија (в. и Славинија) 59
 Смољани, словенско племе 63
Снегаров И. 291
 Солун, град 31, 33, 45, 47, 62, 76, 81, 86—90, 95, 97, 99, 110—114, 119, 133, 138, 145, 148—158, 163, 166, 175, 186, 207, 208, 228, 231, 233, 247, 325, 369
 Соск, место у Македонији 47, 48, 107, 109, 116, 134, 381
 Софија (в. и Сердика) 16, 61, 85, 96, 100, 101, 102, 120, 151, 228
 Софијска област 79, 126
 Спарта, град 35
 спатар, титула 2, 4
 спатарокандидат, титула 2
 Сперхеј, река у Грчкој 23, 38, 39, 47, 78, 89, 90, 92, 102, 108, 248
 Сплит, град 203, 204
 Србија, Срби (в. и Трибали) 59, 62, 117, 156, 159—162, 177, 178, 181, 185, 217, 241, 254, 255, 267, 576, 377, 383—386, 393, 394
Срезнеески В. И. 7
 Срем (в. и Сирмиум) 9, 61, 62, 126, 138, 177

Стаг тј. Каламбака 134
 Стефан, доместик Схола запада (в. и Кондостефан) 85
 Стефан, син Романа I Лакапина 5
 Стефан Војислав, дукљански кнез 156—160, 210, 211, 212, 241, 254
 Стефан Вукан, синовац Вукана 389
 Стефан I, угарски краљ 117
 Стоби, антички град у Македонији 116
 Стон, град 203, 211—213
 Стопонион, место у Бугарској (в. и Штипоње) 16—20, 85
 стратег 93, 100, 127, 145, 146, 155, 162, 181, 201, 202, 206, 212, 213, 345; автократор 125, 727; Далмације 1, 4, 205; Драча 1, 2, 4, 124, 144, 158, 159, 226; Дубровника 158, 211; Ларисе 198; Наупакта 143; Науплије 169; Охрида 182; Пелопонеза 37; Сама 140; теме Солун 138; Сирмиума-Србије 158; Србије 139, 157; Хеладе 735, 193, 194, 197
 стратегија, војно-административна јединица 140, 158
 стратија, порез за издржавање војске 146
 стратиоти 144, 146
 стратор, титула 2
 Стримон, област 77, 99
 Струма; област 16; река 42, 78, 105, 106, 243
 Струмица; град 79, 110, 111, 119, 125; област 79, 124, 125, 243, 373, 390; река 705, 706
 Студитски манастир 23, 174, 175, 236
 Ступион (в. и Диаволис) 116
 Сула Дербент, клисура у Бугарској 76, 20
Schlumberger G. 15, 17, 18, 26, 28, 32, 37, 38, 61, 110, 114, 115, 116, 123
Succi, клисура (в. и Бугарска клисура) 76, 20',

тагма, византијска војна јединица 84, 129, 163; Схола 84; Схола запада 122
 тагматарх, заповедник тагме 162, 763
 таксидарх, византијски командант 200, 201, 202
 Тактикон из Ескуријала 7, 727
 Таонион в. Паун
 Тахинос, језеро у Македонији 705
Ташковски Д. 17, 63, 67, 85
 Теба, град 149, 750
 Телнаси тј. Ниш 78

тема; област 47, 66, 84, 93, 100, 750, 155, 212, 299; Арменијака 23, 69, 176, 192, 215, 231; Бугарска 26, 60, 64, 138, 141—152, 163, 164, 171, 172, 178—181, 786, 787, 200, 214, 275, 216, 238—243, 262, 267, 273, 2P7, 298, 300, 302, 374, 375, 331, 337, 343, 352; Букеларија 166; Веспуракан 775; Волерон 726; Далмација 93, 126; Доростол 727; Драч 2, 3, 88, 92, 126, 733, 746, 757, 756, 758, 760, 770, 786, 239, 242, 243; Дринопоље 733; Дубровник 769, 203; Дукља 758; Ивираца 792; Колонија 733; Македонија 726, 184, 248, 288, 378; Наупакт 743, 746, 749, 150, 769; Никопољ 126, 150, 757, 156, 169, 170; Ниш 392; Охрид 298; Пелопонез 796, 248; Подунавски градови (Паристрион—Парадунавон) 64, 727, 726, 151, 192, 393; Сирмиум 726, 757; Солун 87, 89, 100, 122, 726, 738, 757, 756, 200; Србија 739, 757; Стримон 726; Теодосиопољ 753; Тракесијанаца 12, 13, 75, 51, 166, 168; Тракија 726, 196, 248; Хелада 726, 749, 750, 757, 756, 794, 795, 196, 248
 тематски практиор в. практиор
 Темпи, долина у Грчкој 89
 Теогност Вурцис, антипат 182.
 Теогност Мелисин, византијски великаш 77
 Теодат Ивирац, патрикиј, стратег Доростола 121
 Теодор, отац Јована Геометра 23
 Теодор Дафнопат, писац X в. 11
 Теодор Декаполит, правник X в. 23
 Теодор из Сиде, византијски писац 52
 Теодор Капхан, словенски великаш 116
 Теодор Севастијски, византијски писац 52, 53, 78
 Теодор—Теодорит, син Јована Хрисилија 777
 Теодор Хрисилије, византијски великаш 94, 288
 Теодора, царица (1055—1056) 166, 251
 Теодорет, игуман Велик Лавре 47
 Теодорополис в. Доростол
 Теодосије Мелитински, хроничар 6, 7, 9
 Теодул, митрополит Солуна 343
 Теодул, охридски архиепископ 176
 Теоктист, игуман Велике Лавре 47
 Теофанов Настављач 6, 9, 11—13, 52, 65
 Теофилакт Вотанијат, дука Солуна 707, 110, 111, 114
 Теофилакт Охридски 83, 84, 240, 257—360, 380, 384

Теофилакт Симоката, историчар 14
 Теофило, цар (829—842) 69
 Теофило Еротик, византијски војсковођа 157
 Термица, тврђава у Македонији 119
 Термопили 90, 135, 738
 Тесалија, Тесалии 75, 31, 32, 37, 81, 82, 89, 90, 98, 750, 274
 Thesalia, римска провинција 757
 Тетово, град 79
 Тихомир, вођа устанка у Драчкој области 740, 146—149, 227, 252, 253
 Тѿѿор, планина у Албанији 129, 749
 топарх 82, 86, 203, 204, 206, 277, 212
 Трајан, син Јована Владислава 130
 Трајанова капија (Трајанова врата) у Бугарској 15, 76, 20, 26, 27, 32, 59, 73, 77, 78, 82, 84, 96, 708
 Тракнја (в. и тема Тракија) 76, 75, 81, 87, 132, 163, 764, 229, 237, 238, 249, 307
 Тралица (в. и Сердика) 16
 Трапезунт 87
 Трачини 28
 Требиње, област 767, 270
 Триадица; Тријадица (в. и Сердика) 76, 78, 85, 95, 779, 120, 199, 209, 228, 247, 392
 Трибали, Трибалија (в. и Срби, Србија) 117, 159, 160, 162, 224, 225, 237, 254
 тријера, византијски брод 92
 Трималија в. Трибалија
 Трогир, град 203
 Турска, Турци 70, 143, 762
 Турци—Вардариоти 69, 740, 287

Угарска, Угри (в. и Мађарска, Турци) 9, 174, 783
 Узи 82, 762, 175, 776, 224, 225, 230, 231, 255, 377
 Улпиана в. Липљан
 Улшин, град 2, 92, 93
 Урош, синовац Вукана 389
Успенскии Ф. 107

Фарсала, град; Фарсалијска равнина 90, 215
Ферлуга Ј. 1, 2, 4, 58, 84, 161, 181, 203, 204, 205, 345
 Филипопољ (в. и Пловдив) 16—20, 86, 95, 96, 100, 103, 106, 199, 243, 392
 Фотије Тесалијски 79, 31—34, 87

Хадријан Комнин, велики domestik
Запада 263, 273, 279, 280, 335, 347
Халејева комета 21, 25, 30
Харалд, византијски најамник 209, 210
хартофилакс, црквени достојанственик 45, 320, 351
Hase (Hasius) C. B. 15, 16
Хебар (в. и Марица), река 16, 84
Хелада (в. и тема Хелада) 15, 37, 81, 149, 176, 206, 231, 248, 253, 255
хелеполи, опсадне ратне справе 17, 154
Хелеспонт 103
Хем (в. и Балканске планине) 96
Хераклеја, град (в. и Пелагонија) 112
Херодот 14
Херсон на Криму 4, 21
Хиландар, манастир на Светој Гори 106
Хиос, острво 73, 84
хипат, титула 2
Hirsch F. 51
Хомер 14
Hopf C. 38
Хрвати 9, 12, 136, 177, 178, 179, 183, 238—241, 251, 255
Хреља, словенски великаш XIV в. 106
Хрисоберг, митрополит Наупакта 356
хрисовуља, врста документа 279
Хрисопетра, манастир у Малој Азији 35
Христифор, син Романа I Лакапина 55
Хусари 202

Цанкова—Пешкова Г. 189, 190, 192, 193, 199

Цариград 4, 16, 17, 61, 66, 67, 70, 71, 72, 81, 85, 87—98, 101, 102,

103, 109, 119, 123, 124, 128, 134, 135, 144, 148, 149, 150, 153, 155, 157, 166, 171, 174, 181, 185, 198, 204, 205, 215, 222, 224, 247, 251—254, 257, 274, 282, 308, 312, 331, 363, 364, 375, 384, 385
цезар, титула 2, 27, 123, 241
Цицикије, стратег Доростола 121
Црес, острво 205
Црна Гора 126
Chalandon F. 177, 240, 242, 244, 262, 373, 374, 376, 378, 381

челник, војна функција 206
Черна река (Црна река) 112, 122

Церман, река у Бугарској 78

Шар-планина 214
Шарлија, планина у Македонији 105
Шестаков С. 6, 7
Шиптари 62
Šišić F. 9, 92, 157, 177, 178, 183, 204, 205, 211, 238
Шишман, бугарски цар 59, 67
Штип, град 112, 116, 126, 243
Штипоње, место у Бугарској (в. и Стопонион) 85

INDEX GRAECUS

Ααρών 58, 67, в. Арон, кометопул
Ααρών 129, 130, в. Арон, син Јована
Владислава
'Αγαθή 108, в. Агата
αερικόν 293, в. аерикон
'Αζαρίτζης 129, в. Азарица
Αικατερίνη 168, Катарина
Αίμος 96, в. Хем
'Αλουσιάνος 129, 130, 153, 208, в. Алу-
сијан
αναγραφείς 278, 279, 290, 507, в. по-
писивачи
ανθύπατος 4, 139, 182, в. антипап
"Αξιός 101, 285, в. Аксиос
αρχοντιά 4, в. архонтија
Αρχών 3, 42, 83, 115, 129, 131, 138, 163, 164, 204, 216, в. архонт
"Ασπραι 'Εκκλησίαи 382, в. Беле Цркве
'Ασωτης 88, в. Ашот
άτρικλίνης 2
Αὔσονες 26, 32
αυτοκράτωρ αρχηγός 147
'Αχιλλίος 83, В. Ахилеј св.
'Αχρίς 116, 126, 131, 140, 378, 379, в.
Охрид

Βαγορά 319, 380, в. Вагора
Βαρδάριος 101, 369, в. Вардар
Βαρδαρίωται 257, 288, в. Турци Вар-
дариоти
Βαρδουάριον 255, в. Вардар
Βασίλειος ό 'Αποκάπης 133, в. Васили-
је Апокап
Βασίλειος ό Γλαβας 95, в. Василије Гла-
васа

βασιλεύς 55, 67, 80, 81, 96, 115, 128
Βασίλις 130, 148, в. Василида
Βατατζής 95, в. Ватац
βεξεΓτε 123
Βελάσιτζа 106, в. Беласица
Βελέγραδα, та 134, 142, в. Београд
Βέρροια 21, 97, 331, в. Верија
Βιδύνης 71, 100, 353, в. Видин
Βλαδιμiρός 117, в. Јован Владимир
Βλαδόσθλαβος 77, 168 в. Јован Влади-
слав
Βλάχοи 76 195, 216
Βογδάνος 125, 166, в. Богдан
Βοδηνά,τά 71, 99, 112, в. Воден
Βοϊάνος, Βωϊών 119, 209, в. Војон
Βοϊσθλάβος Στέφανος 157, 212, в. Сте-
фан Војислав
Βолерόν 99, в. Волерон
Βόλκανος 383, 384, 386, в. Вукан
Βότκος 209, в. Воткос
Βουλγαρία 58, 79, 81, 82, 115, 116118, 125, 128, 136, 139, 144, 146, /57, 163, 164, 168, 170, 171, 172, 199, 210, 214, в. Бугарска
Βουλγαρική κλεΐσις 26, в. Трајанова
капија; „Бугарска клисура“
Βουλγαρικόν Ιθνος 37
Βούλγαρος, Βούλγαροι 46, 50, 58, 67, 83, 132, 141, 152, 153, 155, 164, 165, 166, 167, 169, 197, 206
Βουτέλιος 112, в. Битолъ
Βρανέα, ή 388, в. Врање
Βρανίτζοβα 392, в. Браничево
Βροχωτός 130, в. Брохот
Γαβριήλ 77, 114 Гаврило Радомир
Γεώργιος ό Βοϊτάχος 180, в. Ђорђе
Војтех

Γλαβας 166, в. Главас
Γλαβίντζα 330, 358, в. Главиница
Γρηγόριος 88, в. Григорије Таронит

58, 67, в. Давид, кометопул
Δαβίδ 118, в. Давид, охридски архи-
епископ
Δαβίδ 140, в. Давид Охридски
Δαλμάται, οί 376, 379, 393, в. Далмати
Δαλματία 4, 204, 212, 383, в. Далма-
ција
Δανούβιος 217, в. Дунав
Δεάβολις 272, 296, в. Девол
Δέβρη ή 145, 391, в. Дебар
Δεκατέροι 179, в. Декатера
Διοκλεία 211, в.*Дукла
Δελεάνος Πέτρος 141, 147, 206, 210,
в. Петар Одељан
δέμα, το 106, 110, 111, 202
δεσποτικά, та 263, царски посед
Δημήτριος 6 Τειχωνας 97, в. Димитри-
је Тихона
Δημητριάς 206, в. Димитријада
Δημήτριος δ Πολημάρχιος 201, в. Ди-
митрије* Палемах
δημόσιον 279, 336, државна благајна
Διάβολις 116, 130, в. Девол
Διογένης 163, в. Константин Диоген
Διοκλεΐς 239, в. Дукља; Дукљани
Δοβρωνας 204, в. Доброња
Δοβρομηρός 97, 129, в. Добромир
Δολεάνος 178, в. Петар Одељан
Δολιάνος 50, 221, 252, в. Петар Оде-
љан
δόλιος 50
Δόλοποι 32, в. Долопи
Δομετιανδς δ Καύκανος 114, 115, в. До-
метијан
Δорόστολον 121, 136, в. Доростол
δοῦκα, δοῦξ 139, 163, 300, в. дука
δούλος 115, 137, 212
δούλωσις 114
Δραγομοῦζος 124, в. Драгомуж
Δραξάνος 99, в. Драксан
Δρῖνος 126, в. Дрин

δυνατοί, οί 348, в. динати
Δυρράχιον 3, 4, 160, 211, в. Драч

Έβρος 84, в. Хебар
Ελλάς 195, 206, в. Хеллада
Έκκλησίαι, село на Вардару 279, 289,
290, 323, 357, в. Еклесије
Έλεμάγος, Έλίναγος ό Φραντζής 134,
135, в. Елемаг
Έλισσός 128, 393, в. Љеш
ендότερα κάστρα, та 125
ендότεροι τόποι 725
ендότερα, та (της Βουλγαρίας) 82, 83, 125
Ένώτια 115, в. Енотиј
εξαρχος 119, 209, в. егзарх
έξκουσειά 276, в. имунитет
εξουσία, 147
ερίθακος ό 147
Εύτζάπελος 164, в. Овче поље

Заγόρια, та 111, 202, в. Загорје
Ζέντα 212, в. Зета
Ζέπε 207, в. Зеπε
Ζέρмон 138, в. Сермон
ζεугάριον 152, 275, в. зевгариј
ζεугоλόγιον 302, в. зевгологион
Ζυγός 230, 385, 388, в. Зигос
ζωστή 93, в. зости

θέμα 47, 133, 160, 202, 212, 298
Θερμίτζа 119, в. Термица
Θεσσαλονίκη 208, в. Солун
Θράκες 28, в. Трачани

Ταδώρα 204, в. Задар
Τβάτζης Манουήλ 119, 148, в. Манојло
Ивац

Ίλλυρικόν 157, 159, 169, 228, в. Или-
рик
"Ιστρος 169, в. Дунав
Ιωάννης ό Βλαдисθλάβος 109, в. Јован
Владислав
Ιωάννης ό Γρημιανήτης 214, в. Јован
Гримијанит
Ιωάννης ό Σεργβιάς 331, в. Јован Сер-
блија
Ιωάννης ό Χρυσήλιος 108, в. Јован
Хрисилије

κακοπραγία 18
Καλά δρυς 75
κανωνικόν 263, црквени порез
Καρδία 113, в. Кардија
Καστοριά 75, 353, в. Костур
καταδουλόω 198
Κατακαλών ό Κλυζομενίτης 211, 212,
В. Катакалон Клазоменски
κατάλογοι των στρατιωτών 82
κατεπάνος 125, 345, 346, 210, в. кате-
пан
Καυκάνος 114, 116, 149, в. кавхан
κεφαλή 201, 215
Κίμβα Λόγγον 705, в. Кимба Лонга
Κίτρον 271, в. Китар
Κλειδιον 105, 706, 110, 202, 232, в.
Клидион
Κοιτονίτης 149, в. Коморник
Κολυδρός 75, 97, в. Колидрос
κόμης 24, 58, 66, 67, в. комес
κομήτης 24
κομιτόπουλος, κομητόπουλος 24, 56, 58,
67, в. кометопули
κονταράτοι 113
Κυριώτης Γεωμέτρης 23, в. Јован Гео-
метар
Κωνσταντίνος Βοδινός 179, 376, 377,
383, В. Константин Бодин
Κπλάνης, καυκάνος 116, в. кавхан
Κοπρίνιστρα 130, в. Копрониште
Κρακρας 103, Кракра
Κωνσταντίνος ό Διογένης 138, 139, 140,
В. Константин Диоген
Κωνσταντιον 130, в. Констанција

Λάριсса 196, в. Лариса
Λαξαρίτζης Ζαρίτζης, Άξαρίτζης 129,
в. Лазарица
λαός ίδιος 213
λαός στρατιωτικός 160
Λιπένιον 124, 305, 308, 387 в. Липљан
Λόγγон 120, в. Лонгон
Λυτόβοής ό Διαβολήτης 206, в. Љуто-
вој Деволски
λόχη 18, 85

Μαγηρινος 200, в. Магирин
Μακεδονία 82, в. Македонија
Μακεδόνες 16
Ματζούκιον 770, в. Мацукион
Μελένικος 111, в. Мелник
Μελισσινός 20, в. Лав Мелисин
Μελνίκος 777, в. Мелник
μηδικον πυρ 100
Μίλιον 374, в. „Милион“
Μιροσθάβα 91, Мирослава
μισθοφόρος 755
Μιχαήλ 211 в. Михаило, архонт Драча
Μιχαηλας 162, 376, 377 в. Михаило
Зетски
Μόγγιλα 267, в. Могила
Μόγλενα, та 114, 115, в. Моглен
Μάκρος 269, в. Мокро
Μολισκός 122, в. Молиск
μόναρχος 79
Μόραβος 142, 353, в. Морава
Μόρεια 199, в. Морија
μυλόπακτον 276, в. порез
μουлτεύω 210
Μυσία 169, в. Мезија
Μυσοί 15, 26, 32, 224, в. Мизи
Μωρόβισδον 124
Μωϋσής 58, 67 в. Мојсије, кометопул

Ναῖσός 144, 164, 238, 392, в. Ниш
Νεμίτζοι, οί 375, в. Немци
Νεστόγγος, 757, 138, в. Нестонг
Νεστορίτζης 110, 129, в. Несторица

νικηφόρα? 25
 Νικόλαος 66, в. Никола, комес
 Νικόλαος 167, в. Никола Бугаркн
 Νικολιτζας 196, в. Николица, визан-
 тијски великаш из Ларисе
 νόθος 141

Όδελεάνος 141 в. Петар Одељан
 ὀδίτης 76
 Όσδραβίκι 177 в. Острово
 Όστροβός 99, 116, 122, 153, 171, 381,
 в. Острово
 οτρωτζίνας 294, в. отрочина
 Ούέτονες 375, 393, в. Ветонци
 Ούζοι 82, в. Узи

Παῦλος ὁ Βωβός 95, в. Павле Вов
 πανήγυρις 101
 πανοπλῖται 223
 πάροιχος 274, 327, в. парици
 Πατζινάκοι 162, в. Печенези
 πατρίκιος 3, 4, 139, 181, в. патрикиј
 Πελαγονία 116, 120, 124, 267, 338, 354,
 382, 391, В. Пелагонија
 Пέρνικος 103, 120, в. Перник
 Πετερίσκος 216 в. Петриск
 Πετρισός 115, в. Петриск
 Πίνδος 90, В. Пинд
 πιττάκιον 293, в. питакиј
 Πλήρης 215, в. Плирис
 πόλις 199, 206, 208, 274, в. Цариград
 πολίχνη 42
 Πόλοβοι οί 381, 382, 388, в. Полог
 праίτωρ 270, 299, в. претор
 πράκτορες, οἱ 336, порески чиновници
 Πραπράτοι 179, в. Прапратна
 Преσιάμ 165, в. Прусијан
 Прέспа 75, 83, 107, 232, 295, в. Преспа
 Πρίλαπον 107, 112, 155, в. Прилеп
 Приοδιάννα, та 179, 353, в. Присдиана
 Πρόνιστα 130, в. Прониште
 Πρόσακον 126, в. Просек

πρόσταξις 277, 278, 282, 293, в. про-
 стакса
 Προυσιανός 129, 130, 165, 166, в. Пру-
 сијан
 προχειρίζομαι 65, 67

Ῥαδομηρός, Ῥοδομηρός 113, 143 в. Га-
 врило Радомир
 Ῥαμετάνιτσα 77, 78 в. Раметаница
 Ῥαούσιον 211 в. Дубровник
 Ῥιψίμη 66, 68 в. Рипсима
 Ῥοδόπη 84 в. Родопи
 Ῥωμαίοι, Ῥωμαίος 82, 132, 167 в.
 Ромеји
 Ῥωμανία 39

Σάβας, Σάος 217 в. Сава, река
 Σάλων 204 в. Салона
 Σάμος 140 в. Самос
 Σαμουήλ 46, 58, 67, 79, 97, 117, 196,
 197, 241 в. Самуило
 Σαρδίκη, Σέρδικα 15, 164 в. Сердика
 σατράπης 164
 Σβεντζάνιον 386, 387, в. Звечан
 σεβαστοκράτωρ 300, в. севастократор
 Σελασφόρος 130 в. Селасфор
 Σερβία, Σερβία 117, 139, 156, 157, 386,
 393 в. Србија
 Σέρβια 97, 134, 199 в. Сервија
 Σέρβοι 157, 159, 162, 177, 217, 254,
 в. Срби
 Σέρμιон, Σίρμιон 137, 139, 166 в. Сир-
 миум
 Σέρμων 138 в. Сермон
 Σερραι 321, в. Сер
 Σέταιна 122 в. Сетена
 Σ&λανίτζη 389, в. Сланица
 σιγίλλιον 265, 293, в. сигилиј
 Σιδηρά 229 в. Демир-капија
 Σκέλος 135 в. Скеп
 Σκούπια, Σκόπια 101, 144 в. Скопље

Σκύθοι 27, 30
 σπαθ-άριος 4 в. спапор
 Σταγοί 134 в. Стаг
 Στάμνος, ή 212, 213 в. Стоп
 Στοпώνιον 85 в. Стопонион
 Στουпеῖον, Στουπίον 112, 116, 126 в.
 Штип
 στράτευμα 165
 στρατηγός 3, 4, 50, 119, 133, 139, 140,
 211, 212 в. стратег
 στρατηγός αυτοκράτωρ 125 в. стратег
 Строῦγαι, Строῦδαι 126 в. Струга
 Σφενδόσθλαβος 77 в. Јован Владислав
 Стρούμπιτζа, Стρούмитџа 110, 124, 390,
 в. Струмица
 Струμών 42 в. Струма
 συμμορία 42
 συνάρχοντες 135
 Σωσκόс 109, 116 в. Соск

Τριβάλλοι 159, 160, 162, 224, 254, в.
 Трибали
 Τρυμαλιά 117 в. Трибалија
 τυραννίς 145
 τύραννος 197

υπάρχων 163
 υπόσπονδος 151, 233, 241,
 υποστράτηγος 145 в. ипостратег
 υποταγή 114

Φάрсала та 215 в. Фарсала
 Φιλιπούπολις 20 В. Филипопољ
 φορολόγος 347, в. порез
 φυλακή 18

τάγμα 129 в. тагма
 ταξίαρχος 200 в. таксиарх
 Ταώνιον 184, в. Таонион
 Τειχομηρός 146, 252, в. Тцхомир
 Τζаісар, Тџасар, Тџэсар 123 в. цезар
 τέλος, το 277, в. порез
 Тербунія 270, в. Требиње
 тџелнікос 206, в. челник
 Тмώρος 129 в. Тмор
 топάρχης 82, 86, 125, 204, 206, 212 В.
 топарх
 Тоуркои 9 в. Угри
 Траіанός 130 в. Трајан
 Τράλιτζа 15, 16, в. Тралица
 Τριάδιτζа 85, 209, 228 в. Трианица

Халдос 103 В. Јован Халдејски
 χείρα 163
 χειροτονεῖν 364,
 χονσάριος 202
 χοψατισμόν 199
 Хорбатои, Хорбáται, Хрoвáται 9, 136,
 177, 179, 238, 251, в. Хрвати
 Χρυσήλιος 93, 108, 167 в. Јован Хри-
 силије
 χώρα 47, 133, 135, 140, 205, 212, 213

ψωμοξημία 295